

N. IORGA

ISTORIA
ROMÂNILOR

VOL. IX

194

UNIFICATORII

BUCUREȘTI

1938

2837

Sublet
28 37

BIBL ..... C.A.A.
Cota 2837 Sublet
Inven nr 416565

B.C.U. Bucuresti

C416565

UNIFICATORII

CARTEA I-a

PREGĂTIREA UNIRII PRINCIPATELOR
(I — VI)

CARTEA a II-a.
U N I R E A
(VII — XII)

CAPITOLUL I.

Spiritul nou în luptă cu protectoratul rusesc

Contra generației care pe baza Regulamentului Organic încercase a duce mai departe dezvoltarea poporului românesc se va ridica, încetul pe încetul, și prin școlile de curând întemeiate, dar mai ales prin studiile neîndreptate și nesupravegiate pe care le făcuse în străinătate, o alta.

Fără a excepta pe fiii lui Dumitrachi Bibescu, dintre cari cel mai în vârstă era la Paris, făcând studii de drept pe care nu le-a isprăvit, la 1819¹, erau oameni formați întâiu în țară, și la Moldoveni și la Munteni, une ori supt grija părinților, exemplară la aceia, alte ori lăsați în sama preceptorilor străini, cari, în general, aveau pe această vreme ideile, mai potolite, ale epocii lui Ludovic-Filip. La Munteni, cu toată harnica activitate a lui Vaillant, devenit îndată profesor public și director de Colegiu, până ce atitudinea lui politică îl făcu să fie privit, cu sau fără dreptate, ca revoluționar, supus prigonirii, nu era însă pensionul pentru nobilime, pe care, de sigur cu mijloace mult inferioare, îl crease, la Iași, un Cuénim, cu asociații lui.

A găsi începuturile acestei generații, a-i urmări acțiunea până în momentul când ea încearcă a da însăși direcția vieții publice, e cea d'întăiu sarcină a cui urmărește dezvoltarea societății românești.

Față de starea de lucruri creată de Regulamentul Organic elementul de prefacere, fie și prin conspirații și alte metode revoluționare, nu putea veni însă numai din mijlocul societății boierești mai tinere, ci ea se lăsa încă influențată și

¹ Iorga, *Documente Știrbei-Vodă*, II, p. 611, n-le I-II.

de agitatori străini, cari, ori voiau să introducă în țările noastre un regim ca acela care fusese inaugurat în Franța de revoluția de la 1830, creatoare a „regalității Francesilor“ pentru ducele de Orléans, devenit Ludovic-Filip, ori să răsbune asupra Rușilor, stăpâni în București și în Iași, înfrângerea revoluției polone.

Agentul austriac, restabilit în 1832, nu putea să aibă nicio influență în Muntenia, fiind dat și conflictul permanent în ce privește situația în Țara-Românească a păstorilor ardeleni, cari intrau în dușmănie cu moșierii îngrijiți de noile lor recolte. Amintirile emigrației în Ardeal nu erau cele mai bune, pe când Moldovenii păstrau legăturile cu Bucovina. Dar și aceștia regretau lipsa de energie a politicii lui Metternich, prea mult preocupat de poliția sa contra liberalismului apusean, în celelalte regiuni. Un Roznovanu prevedea vremea când unelirile rusești, după ce vor fi subminat terenul în Austria, vor răscula populațiile slave și românești care se află la granița răsăriteană¹.

Oprit numai la București², Englesul Blutte, considerat ca un original, avuse o ciocnire cu Chiselev fără să poată căpăta o satisfacție. El n'avea legături decât cu persoane răzlețe până prin anii, când anume interese europene crează frontul diplomatic nou al „Puterilor maritime“³. Cu totul altfel a fost când, la 1835, locul lui a fost luat de tânărul și activul Colquhoun⁴. *In același timp apăreau în presa englesă articole despre posibilitatea independenței românești*⁵.

Și supt ocupația rusească consulii franceși, un Lagan, înfăiu la Iași, un Mimaut, urmașul acestuia în Moldova, avuseră influență asupra afacerilor publice⁶. Interesându-se de starea spiritelor de la noi, primul constata, la 1828, că boierii munteni, supuși unui aspru regim, și-au pierdut simpatiile

¹ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 332.

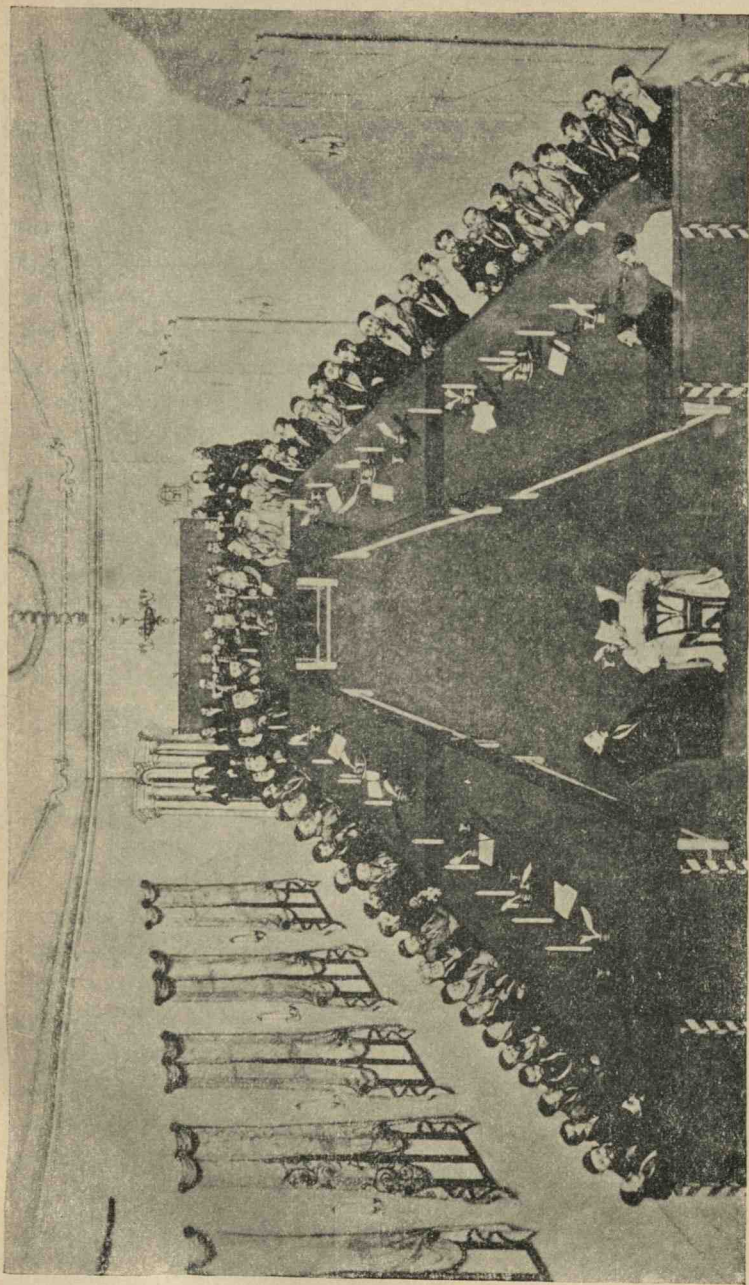
² Totuși o călătorie la Iași în 1828; Iorga, în Hurmuzaki, X, p. 56, no. LXI; p. 57, no. LXII.

³ Intervenție a lui pentru comerțul engles; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 316, no. CDXCIV.

⁴ *Ibid.*, p. 465, no. DLV.

⁵ *Ibid.*, p. 492.

⁶ *Ibid.*, p. 333. Și alți agenți franceși, ca Hugot din București și Viollier de la Iași, apar în cursul războiului.

Adunarea munteană în 1831.

pentru Ruși, și el declara, încă de la începutul acestui regim, că unii din ei speră că „se va face din Moldova, Țara-Românească, Serbia și Bosnia o confederație a Dunării, supt garanția Marilor Puteri“¹.

La Iași el observă că și femeile, „a căror influență e mare“, sânt împotriva unei cărmuirii brutale². Când Wittgenstein aruncă în cursul aceleiași an cuvântul de „independență“, consulul frances semnala că unii Moldoveni se tem ca legătura cu Turcii să nu fie înlocuită cu o protecție mult mai împovărătoare³.

Toate abuzurile generalilor ruși în epoca mai rea a acestei stăpâniri străine sânt notate și supuse unei critice indignate, până la organizarea pe pământ românesc a bandelor de aventurieri balcanici de către Liprandi⁴ și trimeterea de țărani de-ai noștri pentru a cosi în Bulgaria⁵. Prin Lagan cunoaștem proclamația din 1829 în care, într'un stil umflat, se chiamă Români supt arme ca să sprijine oștile rusești⁶. După isprăvirea războiului, același agent arată ce ar putea găsi comerțul frances în aceste țări bogate, rezervând însemnătatea noilor porturi dunărene⁷.

La 1833 consulul credea că ambiția egipteană, cu tot ce ea putea produce în Orient, va înlătură aspirațiile românești, și el urma așa: „Valahii speră, în adevăr, că situația lor geografică, însemnătatea lor politică, înlesnirile prețioase ce se pot trage de la toate elementele de prosperitate închise în aceste țări întinse, în sfârșit mijloacele uriașe pe care au trebuit să le dea totdeauna din bielșug Rușilor ca să-i puie în stare să-și înceapă campaniile și, acum în urmă, să treacă Balcanii, vor atrage asupra lor atenția Europei și li vor câștiga deci o existență asigurată, după care suspină mai mult decât oricând“. Sprijinindu-se și pe o Austrie rechemată la simțul intereselor ei, se așteaptă ajutorul frances pentru „dorința de neatârnavare, în neconținută creștere“⁸.

¹ *Ibid.*, p. 67, no. LXXVIII.

² *Ibid.*, p. 78, no. CH.

³ *Ibid.*, p. 123, no. CLXXXVIII.

⁴ *Ibid.*, pp. 152-3, no. CCXXXV.

⁵ *Ibid.*, p. 157. Biciuirea lumii pe stradă la București, de Cazaci; *ibid.*, p. 214, no. CCCXXXVI.

⁶ *Ibid.*, p. 172.

⁷ *Ibid.*, p. 263 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 286, no. CDXXXVI.

Când amiralul Roussin lucra la Constantinopol contra impunerii rusești care dădu tratatul de la Hunchiar-Schelesi cu Sultanul Mahmud, atacat de Egipteni, unii boieri cerură sfat lui Lagan, arătând că Austriecii nu se mișcă pentru ei¹, și din nou apăreau cererile de independență, cu răscumpărarea tributului². Ei ar fi gata să ceară pentru aceasta sprijinul franco-ingles la Constantinopol³.

La 1834, când criza orientală nu mai era așa de violentă, după ce se încheiase întâiul capitol al problemei egiptene, același baron de Bois-le-Comte, care avuse o misiune pe lângă Mehemed-Ali⁴, fu însărcinat să raporteze asupra stării de lucruri în „Principate“ și asupra folosului ce l-ar putea trage de acolo Franța. I se comunicară de toată lumea bogatele știri sigure din care s'a hrănit raportul lui⁵. Intre altele se vorbește de o agricultură crescută de curând cu o cincime, în care producția e de zece la douăsprezece ori sămânța, aducând un câștig de 25 la sută⁶. Țările au cu o jumătate mai multe vite decât Franța, de și ultimul războiu a consumat „500.000 de capete“⁷. În domeniul militar i se vorbise, și lui, de vitejia din vremea lui Mihai Viteazul⁸.

La Iași, care-i pare mai vioiu decât Bucureștii, trimesul special găsește o mare teamă de Ruși, cari se gândesc la anexiunea unor teritorii în care ar putea pregăti 100.000 de oameni pentru un nou războiu contra Târcilor⁹. Țara ar fi să aibă deci soarta Poloniei și a Tatarilor, așa încât Mihai Sturdza ar fi un fel de Șahim-Ghirai¹⁰.

În ce privește scopurile Rusiei după așezarea Domnilor, același aduce înainte cuvintele ce le-ar fi spus Chiselev lui Alexandru Ghica: „Crezi că te-am pus aici ca să domnești în numele d-tale?“¹¹. Cutare boier moldovean asigură că, dacă

¹ *Ibid.*, p. 292, no. CDXLVII. Cf. *ibid.*, p. 300, no. CDCXIX.

² *Ibid.*, p. 303, no. CDLXXIV.

³ *Ibid.*, p. 306, no. CDLXXX.

⁴ Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, V, p. 372.

⁵ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 328 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 339.

⁷ *Ibid.*, p. 340.

⁸ *Ibid.*, p. 350.

⁹ *Ibid.*, pp. 370-1.

¹⁰ *Ibid.*, p. 370.

¹¹ *Ibid.*

ar fi biruit revoluția polonă, cu ajutorul Franciei, toată țara s'ar fi ridicat contra Rușilor¹. Și se punea în perspectivă marele rol ce ar putea juca Franța în acest Sud-Est european, în sfârșit liberat².

Unirea celor două țări într'o Dacie, ca Mare Ducat, se impune, spune acest agent, prin tot ce și acum le leagă. Atâtea căsătorii o pregătesc. Moldovenii 'au început a se considera numai ca Români, de origine „romano-dacă“. Domnul așezat la București, mai departe de hotarul rusesc, ar sta o bucată de vreme și în Iași; s'ar putea alege însă o nouă Capitală la Focșani. Propunerea făcută supt Ruși de Catargiu, susținută de Minciaky și de Chiselev, ar fi căzut numai pentru că s'a adaus ideia prințului străin care să nu vie din cele trei țări mari vecine. Răspinsă momentan, ideia nu murise³. Un Costachi Ghica, fiu de Domn, un Iordachi Filipescu o susțineau⁴. Nicolae Roznovanu, fiul lui Iordachi, arăta ce ar putea fi „regatul Daciei“ sau „Confederația Dunăreană“⁵, cu cei 200.000 de ostași, utili și Rusiei.

După plecarea consulului Cochelet, de la București, încă în 1836, Duclos, de la Iași, începu să laude simpatiile lui Sturdza față de Franța⁶. Tot odată, la București, noul represintant al Franciei, de Chateaugiron, asculta prietenește de adiutantul domnesc Grammont: amintindu-și că a fost ofițer în serviciul Franciei, acesta se temea ca Țarul „să nu revie asupra tratatului de la Adrianopol“⁷. Era același moment în care, la Iași, Besack, un tot așa de sâcâitor pedagog pentru Domnul Moldovei ca și Rückmann, înlocuia pe Vașenco⁸. Cum o

¹ *Ibid.*, p. 392. Pentru răscumpărarea de tribut (s'ar jertfi și 50 de milioane de piastri; se doria și neutralizarea) *ibid.*, p. 393: așa Turcii și-ar câștiga o statornică prietenie contra dușmanilor ruși. Cererea de independență, și în memoriul de la 1826 al lui Nicolae Roznovanu; *ibid.*, p. 401.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 394.

⁴ *Ibid.*, pp. 394-5. E și părerea lui Pera Opran, întrebuințat ca agent al lui Miloș al Serbiei; *ibid.*, p. 398.

⁵ *Ibid.*, p. 401.

⁶ V., de ex., *ibid.*, p. 663, no. DCLVIII.

⁷ *Ibid.*, p. 667. Altă conversație, *ibid.*, pp. 701-2.

⁸ O comisiune de trei generali, între cari și Chiselev, ar fi fost să decidă la Petersburg asupra schimbării Regulamentului; *ibid.*, p. 695. Cf. *ibid.*, p. 700, no. DCLXXXVI.

afacere de cetățenie a d-rului Marsille se înfățișase, mergând până la ambasada din Constantinopol, noul consul avea cu Ghica o conversație ca „într: doi amici“ certați pentru moment¹. Acum, în Moldova, ideia Unirii și a Regatului reapărea, dar nu cu Sturdza, ci contra lui².

Alături, lucrau Francesi cari n'aveau o situație oficială, dar cari prin legăturile lor puteau să exercite o puternică influență asupra spiritului public. Un Coulin, chemat de Iordachi Filipescu pentru creșterea copiilor săi³, redacta la Brașov memoriile boierilor pribegi către Rusia; el fu însărcinat apoi să traducă Regulamentul⁴. Vaillant, adus și el în Țara-Românească, intră în învățământ, conducând și Internatul Colegiului bucureștean, iar soția sa deschidea un pensionat, un „pansion“ de fete. La Colegiul din București figurează ca profesori Languyon și Gros⁵. Era și, la 1836, un ziar francez, *Le courrier de Bucarest*, al lui Alfred Poissonnier. La Iași, Cuénim avea, cum am spus, instituția cea mai cercetată de familiile boierești. Indată un Repey începe lecțiile sale la Iași înainte de a publica, pentru școlarii săi români, o „Istorie universală“ în limba franceză.

Acolo însăși conducerea Academiei lui Mihai Sturdza, și cu cursuri de „filosofie“, se încredințează unui Frances, Maisonnabe, lângă care găsim pe un St.-André, un Malgouverné. Am spus că însuși adiutantul lui Alexandru Ghica era colonelul Grammont⁶, venit din serviciul Rusiei.

Un „partid frances“ ajunsese astfel a se forma⁷. În Moldova, consulul Franciei considera ca șef al lui pe Alexandru Mavrocordat, care se ținea de o parte, cu toate ofertele Domnului⁸, și el era pentru deplina independență a țărilor româ-

¹ *Ibid.*, p. 686. Pentru afacere, și n-le următoare.

² *Ibid.*, p. 699.

³ Iorga, *Contribuții la istoria învățământului*, p. 21. Cf. memoriul lui în N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 991 și urm., 1014, no. CMLIII.

⁴ V. și *ibid.*, pp. 385, 397, 553.

⁵ V. Iorga, *Ist. învățământului*, acest capitol.

⁶ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, pp. 397-8. E tratat aspru de Cochelet; *ibid.*, p. 469.

⁷ V. și *ibid.*, p. 432.

⁸ *Ibid.*, pp. 435-6, no. DXXXIX.

nești¹. Alexandru Ghica el însuși se plângea lui Mimaut că din cauza Rușilor e împiedecat de a face binele pe care-l dorește, Știrbei și Bibescu fiind considerați ca nedespărțit legați de Franța². Și Mihai Sturdza lăsa acum să se întrevadă aceleași sentimente pentru țara unde-și trimetea, dar nu în agitatul Paris, ci în liniștita veche reședință lorenă de la Lunéville, cei doi fii din prima căsătorie, Dimitrie și Grigore, supt îngrijirea abatelui Lhomme și a lui Lincourt³. Dar după scenele din Iulie 1835 el îi scoase de acolo, trimetându-i la Berlin, și consulului frances îi explica aceasta prin temerea ca nu cumva Franța să cadă în anarhie.

Când, la 1835, căutându-se și creșterea comerțului cu aceste țări⁴, se numi consul acel inteligent și vioiu consul Cochelet, de la care avem și o descriere a țărilor noastre, el găsi, la București o lume îngrijorată până la tristeță⁵, dar și aplecarea spre independență⁶. La Iași, el crezu că trebuie să stângă entuziasmul pentru libertate al lui Mavrocordat, arătându-i „cadavrul Poloniei”⁷. De la început, el fu, în rapoartele sale, inspirându-se de la frații Știrbei și Bibescu, aspru cu persoana și regimul lui Ghica⁸, de și acesta-i arăta greutățile situației sale⁹. Încă de atunci el prevedea că Rusia ține în rezervă față de orice gest de independență al Domnului măsura de destituire prevăzută în Regulament¹⁰. Nici Domnul Moldovei, lacom, înfeudat unui ministru impopular, Canta, nu i se părea la înălțimea misiunii lui¹¹: consulul legase relații cu partidul lui Alexandru Mavrocordat, care era și socrul lui Bibescu¹², partid în care socotia și pe celalt Mavrocordat,

¹ *Ibid.*, p. 449, no. DXLIX.

² *Ibid.*, p. 442, no. DXLII.

³ *Ibid.*, p. 449, no. DXLIX; cf. *ibid.*, p. 410.

⁴ *Ibid.*, p. 506 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 447.

⁶ *Ibid.*, p. 471. El recunoște că Poarta cedase fără drept Bucovina și Basarabia; *ibid.*, pp. 473-4.

⁷ *Ibid.*, p. 449, no. DXLIX.

⁸ *Ibid.*, p. 465 și urm. Chiselev l-ar fi ales pentru că avea legături cu cumnata lui; *ibid.*, p. 523.

⁹ *Ibid.*, pp. 492, 551-2, no. DXCII.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 469-70.

¹¹ *Ibid.*, p. 527 și urm.

¹² *Ibid.*, p. 561.

Constantin, care vedea în Domn, ruda sa, „un guvernator rusesc“¹, pe Constantin Balș, pe Alexandru Roset, pe Nicolae Dimachi, dar, pe alături, și pe popularul candidat la Domnie Alecu Ghica, apoi pe Constantin Cantaruzino, pe Conachi și Iordachi Catargiu, rămas partisan al „independenței“ și Unirii, supt protecția Ruso-Turcilor și a Austrieicilor, dar și a Puterilor maritime, plan oprit de Chiselev, care s'ar fi visat un nou Bernadotte². Era vremea când Mihai Sturdza trebuia să ceară un firman pentru a influența opoziția, exilând pe Constantin și Alexandru Sturdza și pe Gheorghe Ghica³, apoi și pe tânărul Roznovanu, la Secu. Urmă samavolnica excludere din Adunare a celor șase semnatari ai plângerilor către Ruși⁴. Era vorba și de o emigrare în Basarabia sau Bucovina⁵. Tot pe atunci Alexandru Ghica muștra Adunarea sa pentru „chestii pur personale și lipsă de respect“⁶.

Dar, acuma, la consulatul Franciei era o vedere mai netedă și mai îndrăzneată a posibilităților de viitor. Cochelet vorbea nu numai de cei 3.000.000 de locuitori din țările libere, dar și de „populațiile românești“, — *el întrebuințează și cuvântul de „romanes“* —, „stabilite în Basarabia, în Bucovina, în Transilvania, în Ungaria, în Bulgaria, care se socot a fi 2.400.000 de locuitori“, în care s'ar putea găsi un sprijin⁷. De altfel încă de atunci i se spunea în Moldova că *intimii lui Mihai Sturdza văd în el un posibil „rege al Dacilor“*⁸.

¹ Impăcare cu el; *ibid.*, p. 605, no. DCXXIX. Cf *ibid.*, pp. 623-4, no. DCXXXV.

² *Ibid.*, pp. 531-2. El se teme de anexare și se plânge că Rușii decid toate judecățile. De cealaltă parte: Teodor și Lupu Balș și Conta, apoi Mitropolitul nou, și Iordachi Roznovanu, Răducanu Roset; *ibid.*, p. 563. — Partidul de „oposiție rusească“ se adună la d-na Bogdan; *ibid.*, p. 533. O plângere a lor; *ibid.*, p. 538 și urm., n-le DLXXXIX-XC; pp. 554-6, no. DXCM; pagina și n-l următor; ca și pp. 558-60, no. DXCV; pp. 569-79, n-le DCIII-IV; p. 580 și urm., no. DCV; pp. 590-1, no. DCXVI; pp. 599-600, no. DCXXVII; pp. 603, 605-9, no. DCXXX; p. 631 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 557-8, no. DXCIV; p. 563. La Munteni se exilase Gri-gore Ghica; *ibid.*, p. 564. D-na Balș e oprită de a reveni de la Munteni; *ibid.*, p. 581.

⁴ *Ibid.*, pp. 391-2, no. DCXVII; p. 593, no. DCXIX.

⁵ *Ibid.*, pp. 603-4.

⁶ *Ibid.*, pp. 595-6, no. DCXXII.

⁷ *Ibid.*, p. 474.

⁸ Ar fi mărturisit-o; *ibid.*, p. 568.

Și același consul, după ce arăta slăbiciunile unei guvernări atât de împiedecate, adăugă: „Sânt acolo, în acest vast și bogat basin, între munții Carpați, Dunăre și Marea Neagră, trei milioane de oameni cari așteaptă ce se va voi a se face cu ei și pentru ei“, și se schițează, în linii generale, un întreg program de viitor¹. În vederea acestui viitor, *Sturdza crede că opoziția moldovenească trimetea corespondențe în Franța, și el făcea să se publice rectificări*².

Rapoartele lui Cochelet aveau răsunet la Paris, și Thiers, vorbind la budget, declară că nu vrea ca Grecia să ajungă și ea „ca Moldova sau Valahia“³.

Atitudinea Rusiei era astfel față de nenorociții Domni, încât Nesselrode putea să scrie în Iunie 1836 lui Buteniev, ambasadorul Țarului la Constantinopol: „Binevoiește să faci pe d. Vogoridi a înțelege că numai din considerație pentru che-zășia dată de d. de Rückmann în ce privește supunerea cu care prințul Sturdza s'a declarat gata să-și repare greșelile, Impăratul a suspendat astăzi orice hotărîre riguroasă față de Hospodar, dar trebuie și aceia ca acesta să știe bine că simple cuvinte și făgăduieli zădarnice n'ajung Augustului nostru stăpân. Atenția Maiestății Sale rămâne serios apăsată asupra purtării prințului Sturdza. Dacă merge drept, protecția legală a Impăratului îi e asigurată, dar, la cea mai mică îndepărtare de la linia datoriei lui, la cel d'intăiu raport prin care consulul nostru ni va semnala noi vexații, noi călcări ale Regulamentului din partea Hospodarului, hotărîrea Impăratului e luată de mai nainte. Maiestatea Sa va urma atunci mersul tras expres prin tratatele cu Sublima Poartă, Va sîpune actele prințului unei cercetări aspre și va provoca destituirea lui, în cas de delict verificat“⁴. Răi sfetnici, greutăți bănești, „fals amor-proprriu“, „răceală și răspingere“ față de „sfaturile cele mai binevoitoare“ ale consulului rus îl duc „de-a dreptul la peire“: Aristarchi să i-o spuie. Și pe acesta îl așteaptă destituirea⁵.

¹ *Ibid.*, p. 583.

² În *Le Temps* din 25 Decembre 1835; *ibid.*, p. 589, no. DCXIII.

³ *Ibid.*, p. 628.

⁴ *Ibid.*, pp. 626-7, no. DCXXXVII.

⁵ *Ibid.*

Calea era deschisă protectoratului rusesc pentru orice încălcare de drept.

Tulburat și împiedecat de neconținutele intrigi ale unei boierimi care sconta puțința unei demiteri a Domnului de către cele două Puteri în 1836, Alexandru Ghica se adresase Guvernului rusesc, arătând ce grea moștenire a primit, el care n'avea autoritatea regimului de ocupație. S'a găsit ca un simplu „funcționar“ cu mâinile legate de Regulament, spectator al unor acțiuni pe care nu le putea conduce. A încercat să ocrotească populația și să înfrâneze zelul pentru reforme. N'a putut nici răsplăti, nici pedepsi, n'a putut schimba oamenii. Dacă a făcut ceva, e prin influența de fost boier. „M'am lăsat adăpat cu prisos de amărăciune și desgust.“ Intreg mecanismul, judecătoresc, administrativ, parlamentar nu funcționează. Departe de dânsul gândul de a-l schimba, dar nu poate să nu semnaleze ce superioară era situația Domnului față de vechile Adunări. Cu acestea de azi, „a menajat, și n'a guvernat de loc“. Acuma problema se pune așa: Ori Domnul ori Adunarea trebuie să aibă puțința de a cârmui¹. Și în același timp Alexandru-Vodă venia seara la Consulatul francez ca să ceară, în desperarea sa, o părere care nu fu o aprobare. I se recomandă, într'o conversație de patru ceasuri, să se adreseze tineretului care a învățat la Paris².

La 23 Mart 1837 se încheia procesul-verbal, iscălit de acești membri ai comisiunii muntene, Ștefan Bălăceanu, Emanuil Băleanu, Alexandru Ghica, dar și Ioan Câmpineanu și Iancu Roset, prin care se arăta ca încheiată discuția articolelor revizuite din Regulament. Se admitea (art. 54) ca Adunarea să aducă la „înaltă cunoștință“ plângerile contra Domnului. Se recunoștea articolul final, „trece în Regulamentul cel prescriș“, cu observația: „după o într'adins deslegare a Inaltei Porți“, în acest cuprins: „toate dispozițiile de amănunturi sau schimbări ce se vor fi făcut într'acest chip în curgerea ocupației provinciei de către oștirile Curții Rusiei vor avea putere de *pravilă* și se vor privi ca o parte din Regulamentul Organic de mai sus. În viitorime orice modifi cații ce ar voi să facă mai în urmă Domnul în Regulamentul Organic nu se vor putea înființa și a se pune în lucrare decât după o într'adins

¹ *Ibid.*, pp. 611-6.

² *Ibid.*, p. 619.

Adunarea munteană a Regulamentului Organic (1837), după Raffet.

deslegare a Inaltei Porți și cu primirea Curții Rusiei¹. Se cerea doar ca modifi cația care se va aduce înaintea instanțelor străine să fie numai aceia privitoare la „basuri“, la base.

La 21 Iulie se va pune la vot răspunsul la „ofisul“ (mesagiul) domnesc, și el va fi primit cu douăzeci și patru de voturi contra a trei, abținându-se Iordachi și Costachi Filipescu, Ștefan Bălăceanu, Ioan Coccorescu, un Dădulescu².

Adunarea protesta de curăția conștiinții, dar repeta argumentul că nu se poate admite, fie chiar pentru că ar veni de la Chiselev, articolul contrar privilegiilor țării. Se adăugiau dovezi trase și din regulamentul militar și se invocau înseși asigurările date în 1828 prin manifestul lui Wittgenstein. Deci nu vă putea fi vorba, contra unei Adunări „nevinovate“, de nicio călcare de drept, de nicio ilegalitate. Jignită e însă ea în iubirea pentru drepturile țării, de care trebuie să fie însuflețit și Domnul, „fiul ei cel mai mare“. El e liber să comunice aceasta cui crede³.

Lupta contra generației Regulamentului Organic, care promise, în locul Constituției dorite, una înseilată la Petersburg, discutată supt o influență rusească și întărită de Rusia și, formal, de Turci, gata, în înțelegere cu Domnii cari vor fi numiți, s'o calce, cum s'a și făcut, se începuse de cineva care nu făcuse studii în străinătate, ci era legat de boierimea de țară a trecutului, având în sângele său și ceva din al Cantemireștilor, prin femei: Ioan Cămpineanu⁴.

Fiul lui Constantin Cămpineanu, fost Caimacam al Craiovei și apoi Spătar, el se înscrișese în noua miliție, ajungând până la această dată colonel sau, cum se zicea atunci, „polcovic“, fără a se fi distins prin ceva. Nu se cunosc legături ale lui cu Eliad, care, însărcinat cu funcțiuni redacționale la Adunare, își simția tot mai mult aspirații politice, cu care se potrivea temperamentul său popular agresiv.

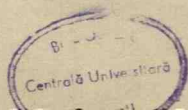
Pornindu-și acțiunea de împotrivire contra intențiilor rusești de călcare a autonomiei, acțiune ai cărei întâi partizani

¹ Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, pp. 471-3, no. cccxxii.

² *Ibid.*, pp. 476-7, no. cccxxviii. Cf. *An. Parl.*, VII, pp. 41-3.

³ În limba franceză, și în Iorga, Hurmuzaki, X, pp. 483-5, no. dxcv.

⁴ Alt Ioan Cămpineanu la 1792; Iorga, *Studii și doc.*, VIII, p. 25, no. 122; p. 161, no. 191.

nu sânt cunoscuți, el intra însă în înțelegere cu scriitorul de mare faimă care era Eliad. Aceasta începuse marea serie de traduceri, care de la Homer mergea, peste Molière și Voltairé, la Alfieri și la Chateaubriand și Lamartine, concentrând la dânsul și vânzarea cărților din Moldova, și adăusese la *Curierul Românesc* acea revistă, *Curierul de ambe sexe*, care se adresa femeilor, al căror rol social era tot mai mare¹.

Cum fusese schimbat cu Dimitrie Ralet în 1824, și rămăsese în opoziție, Câmpineanu avu noi legături cu același Eliad.

Acesta arăta focosului tânăr boier că, în ediția scoasă de dânsul, — și, în loc să fie numai oficială, el îi dete un larg caracter popular —, din *Regulament*, nu se afla clauza interzicerii dreptului exclusiv de legislație al țărilor românești și trimiterea oricărei schimbări în această constituție înaintea forurilor rusești și otoman. El îi dovedi că această clausă a fost introdusă prin fraudă în locul alb lăsat inadins înaintea iscăliturilor. Puse deci chestiune pe o basă care cuprindea o adâncă jignire pentru onestitatea represintanților Puterii protectoare, mult serbătoritul Chiselev el însuși trebuind să fie astfel atins.

De fapt, dacă nu pentru Eliad, care vedea mai totdeauna numai colțul îngust, anecdotic, al lucrurilor, pentru Câmpineanu și pentru cei cari ajunseră a-l urmă, *era vorba însă de altceva decât constatarea unui fals*. Se punea în chestiune, nu procedarea presupusă necinstită, ci însuși principiul *dacă țările noastre*, — Moldova n'a zis nimic în această privință, de și conștiința națională nu-i era, de sigur, mai puțin dezvoltată —, *și-au înstrăinat autonomia*, dacă un grup de boieri câștigați prin folosuri personale sau influențați de puterea rusească, ori și fără conștiința actului lor; au dr ptul s'o facă față de o tradiție seculară, care a și fost invocată, și însuși tratatul din Adrianopol și ultimele declarații turcești, ca aceia din firmanul de numire a Domnilor, au recunoscut această schimbare esențială.

Se începuse astfel, în ședința de la 10 Iulie st. v., prin plângerea lui Câmpineanu că el și alți opt, nouă membri ai Adunării sau numai cinci, au fost chemați deosebit de mitropolitul

¹ V. și Iorga, *Cei d'întăiu ani ai Brăilei*, p. 63, no. 74.

Neofit, fire cu totul șovăitoare, ca să li spuie că secretarul Sfatului, acum Cantacuzino, s'a plâns de opoziția lor la „unele adăogiri și schimbări ce se cere a se face la unele părți ale Regulamentului“. El consideră aceasta ca o neîn-găduită presiune oficială. De aceea se și retrage din ședință. După care Cantacuzino aduse explicația că, în realitate, el a dorit numai pacea și că n'a fost vorba, cum o va confirma Neofit, de convocarea unor anume persoane. Se trecu la ordinea de zi, adică, în terminii de atunci, „Adunarea a rămas odihnită“¹.

La 15 ale lunii se răspingea însă acest articol, ca fiind contra sensului însuși al Regulamentului (art. 52) și al hătișerifului din 1834, care prevedea o deplină autonomie. Se releva și faptul că articolul nu se află adaus în tipăritura Regulamentului².

La 17, Rückmann, recunoscând doar că sânt „schimbări numai de formă, hotărîte între Curtea Imperială și Poarta Otomană și care nu schimbă nici într'un chip dispozitivul textului“, se plângea, nu de o hotărîre în sens contrar, ci de caracterul discuției, care ar fi atentator la drepturile Curților suzerană și protectoare“, mergând până la asigurarea că aceste drepturi vor fi „menținute în toată întregimea lor“. Domnul era invitat să oprească orice discuție, el, consulul, rezervându-și să aducă „această neplăcută împrejurare“ la cunoștința Curții Imperiale și la a misiunii din Constantinopol³.

Alexandru-Vodă, care ar fi vorbit și oral deputaților despre obligațiile țării față de Rusia⁴, nu ieși din cuvântul aceluia care-l stăpâna, necruțându-i nicio jignire. El hotărî deci scoaterea de la ordinea zilei a discuției asupra articolului incriminat: „Poruncim Domnia Mea ca să se tragă înapoi și, orice lucrare întru aceasta desfîințându-se, să se înceteze îndată“⁵.

El va merge până la a disolva Adunarea rebelă, și peste puțin Rückmann se duse la Constantinopol *ca să facă a se impune de acolo denegarea autonomiei țării*.

Peste puțin unele schimbări se produc în alcătuirea Adu-

¹ *An. Parl.*, VII, pp. 32-3.

² Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, pp. 474-5, no. CCCXXV.

³ *Ibid.*, p. 467 și urm.; Iorga, Hurmuzaki, X, pp. 482-3, no. DXXV.

⁴ *Ibid.*, pp. 485-6, no. DXXVII.

⁵ Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, pp. 475-6, no. CCCXXVI.

nării, ale cărui debateri anuale nu le putem, din nenorocire, urmări, pentru că nu ni s'a păstrat decât ordinea de zi și hotărârile, fără măcar a se spune, afară de cazul excepțional din 1837, cine a luat cuvântul, cu atât mai puțin a se da măcar un resumat din cuvântarea vorbitorului. Câmpineanu¹ venia de la oaste, și, la 1839, tot un ofițer superior, de origine modestă însă, maiorul Popescu, era membru al Adunării, alături de vechiul boierinaș C. Brătianu și de un Clucer Zătreanu². Un observator frances înfățișează acest for politic, compus în mare parte din boieri în veșmântul larg al trecutului, ca în general liniștit, deputații, cari vorbeau așezați, participând la „o conversație de salon“, „fără declamație și emfasă“ și miniștrii gata să primească fără supărare observațiile ce li se fac³.

Când însă în noua Adunare munteană, în Maiu 1838, Nicolae Mavros, care nu era membru al ei, ceti firmanul Sultanului în chestia Regulamentului și dojana lui Rückmann către boierii protivnici, printr'o scrisoare către Domn⁴, boierii „naționali“ veniră să se plângă formal lui Chateaugiron. Ei amintiau cu durere de starea lor înainte de Regulamentul pe care ei, de fapt, vreau să-l observe⁵. Rückmann el însuși, care se gătia de căsătorie cu amanta sa româncă, vorbi adversarilor, arătând că trebuie neapărat să se supuie, fiindcă așa vrea Impăratul: regreta numai că anume „indivizi“ produsese ră o tulburare „supt administrația sa“⁶. În fața Domnului, Aristarchi ceti deci firmanul, apoi se ținu o ședință publică a noii sesiuni, cu un mesagiu fără amenințările din firman. O noapte întreagă, opoziția, supt influența consulilor Franciei și Angliei, discută asupra atitudinii ce va avea. Unii voiau să demisioneze. La urmă, se hotărî ca *supunerea să vie din ascultarea față de firman și nimeni să nu iscălească decât biroul*⁷.

Se adăugia pentru încălzirea spiritelor și prezența în acel an

¹ *An. Parl.*, IX. În 1840 el nu mai e secretar al Adunării; p. 81.

² *Ibid.*, pp. 4-5.

³ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 358. Cf. și Iorga, *Ist. Românilor prin călători*, III.

⁴ N. Hodoș, *l. c.*, p. 708, no. DCXCII.

⁵ *Ibid.*, pp. 703-4, no. DCLXXXVIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 704-5, n-le DCLXXXIX-XC.

⁷ *Ibid.*, pp. 705-8.

la București a unui agent al prințului Adam Czartoryski, șeful nobilimii polone în exil, Woronicz¹. El se grăbise a intra în legături, dacă nu cu consulul francez, măcar cu Colson, și Colquhoun crezu că-l poate primi. De la cel d'întăiu află că idealul opoziției muntene e Unirea românească și de la consulatul francez ajunsese să capete sugestia că această unire s'ar putea întinde și mai departe, la alți Români². Ar fi o greșeală să se atribuie unei sugestii străine, în vederea scopurilor altei națiuni, ceea ce pleca de la o lungă dezvoltare ideologică a Românilor înșii: atâta numai că „naționalii“ munteni vedeau în Polonia restabilită cel mai sigur sprijin³.

Profesorii ardeleni, ca Florian Aaron, trebuiau să reprezinte cu convingere adâncă acest nou ideal de unire românească⁴. Cu multă pază în manifestările lor, ei nu puteau să aibă alt suflet decât al generației care dăduse pe Lazăr.

Numai în stăpânita și atât de potolita Moldovă nu se simția, așteptându-se alt înviator, acțiunea unui Petru Câmpeanu, format la Pesta, care preda filosofia, și apoi și dreptul, în școala lui Mihai Sturdza. Până și atât de vioiul Bojincă, devenit păhar-
niș al lui Mihai Sturdza, nu se manifestă prin nimic. Va fi altfel, numai cu acel Bănățean Eftimie Murgu, care, amestecat în comploturi după 1840, va fi urmărit și de poliția austriacă. Acesta formă elevi ca frații Scriban, — nume făcut, — Neofit și Filaret, dârji predicatori de crez național, puțintel și voltairieni la început, unul gustând și surgunul la mănăstirea

¹ Colson, *De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris 1839; *Coup d'oeil sur l'état des populations chrétiennes de la Turquie d'Europe*, Paris 1839; *De la Pologne et des Slaves*, Paris 1839; Iorga, *Generațiile de la 1840 și 1848 față de concepția unității naționale*, în *Neamul Românesc*, XVII, 28 Maiu și 3 Iunie 1922; P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ioan Câmpeanu pentru unitatea națională a Românilor*, *Legăturile lui cu emigrația polonă*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, 1924; Handelsman, *Czartoryski, Nicolas I-er et la question du Proche Proche Orient*, Paris 1934.

² Panaitescu, *o. c.*, pp. 27-8.

³ *Ibid.* Un întreg plan de acțiune comună; *ibid.* Observațiile lui Woronicz; *ibid.*, p. 30. El arată că de două luni colaborează cu Colson. *Recunoaște ideea ca românească*; *ibid.*, pp. 33, 35.

⁴ V. Woronicz, la Panaitescu, *o. c.*, pp. 8-9. Influența lor e recunoscută de agentul polon; *ibid.*, pp. 33-4.

Neamțului, pe când fratele lor Vasile era îndrumat, ca și Filaret de altfel, spre școala strict ortodoxă de la Chiev¹.

Dar găsim aceiași stare de spirit și la aceia dintre Ardeleni cari intraseră la Seminariile din Buzău, Chesarie însuși, Săcelean, și Gavril Munteanu, vărul lui Florian Aaron, — la 1838, publică *Meditațiile Religioase* ale lui, apoi revista *Vestitorul bisericesc*: va traduce și pe Tacit —, ori, ca Radu Tempea, la Râmnicul Vâlci².

Un sincer sentiment național se pronunța, dar boierii munteni cari erau influențați de dânsul nu se rupseră dintr'odată de Domn. Încă în Februar 1837 Adunarea se ridicase spre dânsul, în numele „opinieii obștii“, pentru a nu se lăsa veniturile mănăstirilor închinată să fie irosite, așa încât să fie „de multe ori răsturnate, sfărâmate și azvârlite în locurile cele mai uitate, amestecându-se țărâna lor ca pulberea ce le împresoară“³.

Pentru moment însă nu putea fi vorba, ca acțiune, decât de lupta din București pentru autonomie.

La 1-iu Novembre 1838, programul, cerut și de agentul polon⁴, cuteza să declare, pe basa „drepturilor țării“, „în fața lumii“ că Poarta și Rusia „au atacat... și calcă încă zilnic cele mai scumpe libertăți“. Pe basa tratatelor și a legilor, opoziții vreau „să salveze suveranitatea valahă“ și „să facă patria liberă“. De altfel, — un pas mai departe —, Regulamentul a fost impus supt ocupație, de o Adunare ilegală, el cuprinde clause contra drepturilor țării. De un an „Adunarea nu există de fapt“ din cauza firmanului, și „o Putere străină“ usurpă. Un ucaz al ei a impus o contribuție. Nu mai e dreptate. Domnul trebuia ales, deci Ghica nu e „legitim și național“.

Să fie chemat, astfel, pe tron un Român „brecurându-se de încrederea publică“ și să fie schimbate „instituțiile vicioase“, care i-au făcut pe Români „tributari“. Trebuie chiar un teritoriu mai larg, deci Unirea. Folosindu-se de dreptul de a lucra dincolo de legi într'o vreme de „apăsare străină

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 177-8.

² Și un Ioan Procopie și apoi viitorul episcop de Buzău, Dionisie Romano, din Săcele. Un Făgărășean trebuie să fie profesorul Zaharia Boerescu (Boeru). V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, p. 286 și urm.; *Ist. învățământului*.

³ *An. Parl.*, XIV¹, pp. 1157-9.

⁴ Panaitescu, *o. c.*, pp. 46-7.

și anarhie“, revoluționarii declară chiar ruptă legătura cu Poarta, căreia i se va oferi „răscumpărarea tributului“. Ei cer „un alt corp de legi politice și civile“, votat de națiune. Noul ales va fi primit odată cu jurământul său¹.

O altă formă, care a fost prefăcută în cea ce se înfățișează mai sus, cuprindea chiar ideia națională întreagă: era vorba, într'un Stat „independent“, de „toți membrii împrăștiați (epars) ai nației noastre“ și se specifica speranța că „Românii din Moldova (les Valaques de la Moldavie), și ei supuși tiraniei celor două Imperii mai despotice și mai barbare“, să ajute „pentru a nu mai face, cu noi, decât un singur popor, cârmuit de același șef și având aceleași legi“. Se va comunica această declarație „principalilor Români din toate țările, mai ales din Moldova“. Se pare că, în altă parte adausă, se prevede jurământul de ascultare față de Domnul ales, în fața unui „episcop“ care nu poate fi decât Chesarie al Buzăului.

Nu e nicio dovadă că, mai târziu măcar, s'ar fi pus iscăliturile așteptate pe actul care e astfel numai un proiect, redus apoi, pentru a putea să afle mai mulți aderenți.

În acest moment, se cunoștea intenția lui Colson, amicul opoziției muntene, de a merge în Apus ca informator. Palmerston ar fi fost informat că se va propune în Apus Unirea, cu căderea lui Ghica. Atunci apare și cartea lui David Urquhart, care predica, și după informații de la noi, o adevărată confederație dunăreană, cu Sârbii și chiar cu Bulgarii².

Intr'o scrisoare către Czartoryski, care —, cum se vede —, propusese un „tratată“ între cele două popoare, — națiile apăstate începeau să se caute și să se sprijine —, Câmpineanu, în redacțiunea lui Colson, de sigur, resumă, în Decembre, programul care ajunsese a fi în adevăr al său: „scăparea Țării-Românești de jugul Rușilor, căpătarea de la Turcia a răscumpărării tributului cerut de la Principate, asigurarea puterii supreme contra întreprinderilor ambițioșilor, introducerea principiului de ereditate, liberarea administrației interne

¹ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 727-8, no. DCCXIII (anexă la memoriul din 20 Ianuar 1839). Forma mai largă, la Panaitescu, o. c., pp. 25-6.

² *Ibid.*, pp. 724-5. Cf. Urquhart, *The spirit of the East illustrated in a journal of travels through Roumelia during an eventful period*, London 1838.

de influențele străine, *truda pentru adunarea tuturor Românilor sub același sceptru*, asigurarea bunei stări tuturor claselor fără osebite, a fi mândru de a fi Român sau a muri¹. El declară că aceste proiecte de libertate și regenerare nu le hrănia numai el, ci „oameni curați și încercați le împărtășiau cu dânsul“. În sfârșit, el pune în perspectivă, deplângând pierderea Basarabiei, „regatul Daciei“². În Miloș al Serbiei vede un aliat sigur, lui revenindu-i rolul de a învia pe Ștefan Dușan³.

Încă din Decembre, Domnul fiind în străinătate, Câmpineanu pregătea o călătorie care, prin Constantinopol, trebuia să-l ducă la Paris și Londra sau, cum scrie el, „la Londra și Paris“. De fapt legăturile conspiratorilor erau în rândul întâiu cu Englesii, și Woronicz considera pe Chateaugiron ca pe un infirm ridicul⁴. Colquhoun dădu șefului nemulțămiiților munteni scrisori către ambasadorul engles la Constantinopol⁵. Câmpineanu avea, de altfel, legături și cu George Bell, care, cum am văzut, voise, împreună cu un Anderson, să întemeieze o societate englesă de navigație cu aburi pe Dunăre: acesta introdusese chiar pe Woronicz, *ideia fiind înainte de toate englesă*⁶. La Paris, Câmpineanu putea găsi ca introducători, pe lângă Polonii asociați, pe Radu, fiul lui Dinu Golescu, care intrase în legături cu „regele“ polon, presintându-i un memoriu⁷, și pe studentul în medicină Nicolae Crețulescu⁸, ca și pe Ioan, fiul lui Tache Ghica, ale cărui studii erau de inginerie⁹. De altfel, el va avea și legături cu acel Mihai Czaykowski care va deveni Sadăc-Pașa. Colson însuși alergase acolo¹⁰.

Consulul frances de la Iași, Huber, putea să afirme înainte

¹ Panaitescu, o. c., pp. 27-8.

² *Ibid.* Că însuși Câmpineanu, și nu totdeauna Colson, îngrijia corespondența cu Czartoryski o dovedesc „românisme“ ca „le prince actuel de (*sic*) Valachie, qui tient pour les Russes“ („ține cu Rușii“).

³ *Ibid.*, p. 29. Pentru legăturile lui Miloș cu Ghica, v. Hurmuzaki, XVII, pp. 390, 497, 550, 567, no. nci.

⁴ Panaitescu, o. c., p. 35.

⁵ *Ibid.*, p. 39, no. 8.

⁶ V. *ibid.*, no. 9.

⁷ *Ibid.*, pp. 24-5, n-le 2-3.

⁸ *Ibid.*, p. 40, no. 10.

⁹ *Ibid.*, p. 41, no. 13; pp. 43-4.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 41-2.

de plecarea lui Câmpineanu că el „n'a luat niciun angajament“ precis față de Poloni¹, și în adevăr scrisoarea lui către Czartoryski nu cuprind decât unele considerații de viitor. De altfel, agentul frances știa că Mihai Sturdza fusese întrebat de Colson, nu se poate bănui în numele cui, dacă, neizbutind Câmpineanu, ar primi Domnia munteană, și el credea că acesta nu numai că a acceptat, dar a început să lucreze la Constantinopol prin Vogoridi. De fapt, primind și pe consul și pe Colson, Sturdza se arătă adânc jignit și de amestecul rusesc și de anarhia boierească; trimetând pe Nicolae Suțu la București, el își dase sama că nu se poate păstra Alexandru Ghica; pentru moment, deci, este pentru Câmpineanu și e gata, în ipotesa, pe care o admite, a Unirii, să facă toate sacrificiile cu putință, *dar răspinge ca aventuroase planurile de cuprindere în noul Stat a Românilor de peste hotare și mai ales a celor din Basarabia, și nu e dispus să încheie, ceva cu Polonia*². Din contra, Sturdza trebuia recomandat Rușilor ca rusofil. Domnul Moldovei se sprijinia pe pretinsul act de închinare către Turci și pe tratatul lui Dimitrie Cantemir cu Țarul³. Pentru moment el se gândia și la Domnia ereditară în Moldova⁴.

Cu tot secretul recomandat⁵, ceva se răspândește în lumea boierească, și iată că *ea ridică din nou ideia Domnului străin*, vorbindu-se de ducele de Nemours, fiul regelui Francesilor, și de ducele de Leuchtenberg, prinț rus, dar un Beauharnais⁶.

Pe când Miloș al Serbiei era silit de Senatul său să abdice, refugiindu-se în Țara-Românească unde avea moșii⁷, Ghica, întors prin Viena din Milano, urmăria călătoria lui Câmpi-

¹ Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 729.

² *Ibid.*, pp. 732-4, no. DCCXVII. Prevedea candidaturile muntene ale rusofililor Iordachi Filipescu, Știrbei și Bibescu.

³ *Ibid.*, p. 733.

⁴ *Ibid.*, p. 738.

⁵ V. și *ibid.*, p. 739, no. DCCXX.

⁶ *Ibid.* Consulul din Iași avea de la Colson însuși textul programului lui Câmpineanu din scrisoarea către Czartoryski; *ibid.* Treccera prin Iași a lui Rückmann, câștigat bănește de Sturdza; *ibid.*, pp. 740, 742-3, n-le DCCXXIII-IV; p. 744, no. DCCXXV. La Iași era consul fiul vestitului Kotzebue.

⁷ *Ibid.*, p. 743 și urm.

neanu. Nimic nu s'a păstrat despre acțiunea lui la Constantinopol. Lucruri de cea mai mare importanță se petrecură însă în acel moment: Egiptenii, în a doua campanie siriană, câștigaseră bătălia de la Nissib și demoralisatul Sultan reformator Mahmud închisese ochii (Iulie)¹.

Când Câmpineanu apărură la Paris, unde acum nu mai era războinicul Thiers, ci mareșalul Soult, problema egipteană se pusese și, pe când Franța se simțea datoră să sprijine pe vechiul ei client Mehemed-Ali, Anglia lui Palmerston era gata să meargă și până la războiu ca să distrugă năvălitoarea ambiție a vice-regelui învingător, care trebuia să-și piardă flota și să capituleze înaintea dreptului tânărului său suzeran, Abdul-Megid.

Noul consul rus Titov cunoștea toată acțiunea lui Câmpineanu și el muștra pentru aceasta pe Sturdza² în momentul când, la Paris, Câmpineanu, presintat de Poloni, nu găsea nicio ascultare pentru proiectele sale³, Colson rămânea să vadăască toată combinația prin cărți, — și ca *Précis des droits moldo-valaques*⁴ —, care prin publicitatea lor arătaseră în de ajuns că totul revenise în domeniul ideologiei⁵. În același timp, Chateaugiron, greu bolnav, pleca și în locul lui apărea un bizar diplomat improvisat, Billecocq, ale cărui capricii vor compromite adesea marea influență câștigată pe încetul de predecesorii săi⁶.

Intors de la Paris fără niciun rezultat, Câmpineanu, care

¹ Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, V, p. 388 și urm.

² N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 750, no. DCCXXXIII.

³ Panaitescu, o. c., pp. 40-1, n-le 11-2.

⁴ V. și Iorga, *Hist. des relations entre la France et les Roumains*. Încă din 1838, Colson, *Précis des droits et devoirs mutuels des Valaques, des Turcs et des Russes, fondé sur le droit des gens et les traités*. În acel timp, Grammont publica nedibaciul omagiu către Chiselev din *De l'administration provisoire russe en Valachie et de ses résultats* (Paris 1840). Cf. N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 770. Cf. și *ibid.*, pp. 785-6, despre Gustave Oelzner, *Quelques mots sur l'opportunité de l'accroissement des relations commerciales de la France avec les Principautés de Valachie et de Moldavie* (Paris 1840).

⁵ Indignarea lui Ghica și supărarea pe Sturdza; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 753. Cf. *ibid.*, p. 769.

⁶ Un Conly venia din Rusia la București ca să publice un ziar, *L'Écho du Danube*; *ibid.*, și p. 755, no. DCCXXXVII.

se plângea, la Londra, că entuziasmul lui Colson îl întrece și-l împiedecă¹, va fi exilat în baza unui firman la Filipopol, și, cu toate că o aflase la Viena, el avuse curajul să revie în țară², unde fu închis la Mărgineni. Sturdza se grăbise să reia relațiile cu vecinul său³, cu atât mai mult, cu cât el știe că Țarul îl amenințase că-l va ridica din Iași cu Cazacii și-l va trimete în exil⁴.

Intors după călătoria în străinătate pentru îngrijirea sănătății sale⁵, Ghica observă Adunări că „nedumeriri au mijlocit întru această Adunare și oblăduirea noastră asupra a câtorva pricini, în cele din urmă două sesii“, și adaugă că ele „n'au putut rămânea necunoscute amândurora Curților“: deci ca și mai înainte el se recunoștea supus, și de-o potrivă, acestora în toate rosturile interne ale unei țări care tot mai mult voia altceva. El se înfățișează chiar ca ocrotit al lor față de „îndrăznețele făliri ale unui puțin număr de oameni ce fără rușine în străinătate s'au numit pe sineși organe Valahiei“ și „au făcut destul sunet, pentru nenorocirea lor“; ele, „Curțile“, au trebuit „să ia măsuri de a nu se mai întâmpla niște asemenea nedomiriri“. *Accasta e baza Statului, tratatele, — nu desvoltarea istorică de-a lungul veacurilor—*, „cele mijlocite între amândouă Inaltele Curți“; acesta e „dreptul public“ al țării unit cu cel european. „Folosurile și bunătățile netăgăduite“ ce au ieșit de aici trebuie păstrate⁶. În alt mesagiu, el vorbește de „vinovata întreprindere ce a cercat împotriva liniștii obștești un număr de oameni din felul celor ce buna orânduială și regulatele vremi nu-i pot mulțumi“, dar nu „obștea Românilor“ e vinovată, ci „niște străini intriganți“, cari au puțut „otrăvi“ pe acel „prea puțin număr de oameni proști de socotință și rău năvăiți“, cari sânt supuși unei cercetări criminale.

¹ *Ibid.*, pp. 762-3.

² Filitti, *Mișcări*, pp. 4-5.

³ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 759-60, n-le DCCXLI-II.

⁴ *Ibid.*, pp. 778-9, no. DCCVIII.

⁵ Pentru cea din 1838 în Stiria; *ibid.*, pp. 716-7, no. DCCII. Se credea într'o căsătorie cu contesa de Suchtelen; *ibid.*, p. 721, no. DCCVI. Ghica merse apoi la 1839 în Italia; *ibid.*, p. 725, no. DCCIX. V. și mai sus.

⁶ *An. Parl.*, IX, pp. 87-8; X¹, p. 70.

Răspunsul, la unison, al Adunării, în Ianuar 1841, nu cuprindea garanții pentru viitor¹.

De altfel, în vara anului 1840 pornirea de războiu a Adunării, în marea ei majoritate, se îndreaptă și contra lui Aristarchi, acusat de „necunoștința asupra legiurilor țării“, așa încât multe din cheltuielile cu el „s'ar fi urmat în trebuinți folositoare și neapărate ale prințipatului și, el stăruind în nereguli“, se cere înlocuirea lui prin „altul, dintre Rumâni“².

Apoi, Ghica întrând în conflict cu Colquhoun³, din toate cele ce se întâmplaseră rămaseră doar între boieri cugetări melancolice asupra a ceea ce s'ar fi petrecut dacă armatele lui Napoleon ar fi intrat cândva pe teritoriul lor⁴.

Dar anul 1840 nu se isprăvisese fără ca Ghica să descopere un complot contra lui, în care crezu că recunoaște și amestecul lui Vaillant, de și acesta era ocupat atunci cu tipărirea în românește a *Gramaticii* și a *Vocabulariului* său, și cunoscutul profesor, fără a-și recunoaște vre-o vină, trecu în Moldova, unde era foarte prețuit, în Novembre⁵.

Cei implicați în această acțiune erau boierinași necunoscuți, ca un Telegescu, fost în oaste, Serghiescu, Rădoșanu, Sotir, Baronescu, Molojescu, Cămărășescu, Panevschi, și unii boieri tineri abia întorși din Franța, ca Mitică Filipescu, ca Belu, care fusese oprit în momentul când revenia din Apus odată cu Câmpineanu însuși, care se afla acum la Plumbuita, dar și represintanți de-ai noii intelectualități formate în țară⁶. Asupra acestei intelectualități va trebui să se întoarcă îndată, privirea.

Procesul contra complotiștilor se termină cu condamnări la mai mulți ani de ocnă ale acelor care cei mai mulți periră sau rămaseră bolnavi pe viață, sau la o poprire mai scurtă, la Snagov sau Mărgineni, — unde merse Nicolae Bălcescu, — o exilare, ca pentru Boliac, în mănăstirea paisiană de la Poiana Mărului⁷.

¹ *Ibid.*, p. 72.

² *An. Parl.*, IX, p. 1047.

³ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 767-8, no. DCCXLVIII.

⁴ *Ibid.*, p. 785.

⁵ *Ibid.*, pp. 787-8, no. DCCLXIV; p. 790.

⁶ Filitti, o. c., p. 124 și urm.

⁷ *Ibid.*, pp. 128-30; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 307, no. DCCLXXXI.

Lupta constituțională urmă însă.

Alegerea ca secretari ai Adunării, la începutul anului 1841, a colonelului Constantin Filipescu și a lui Manole Băleanu aduse protestări ale Domnului, care exilă, apoi rechemă pe cel de-al doilea¹. Dar, acum, opoziția forma un bloc, la care participau: rusofilul nou mitropolit Neofit, în numele căruia se trimeteau la Petersburg neconținute memorii de învinuire a regimului, Argeșeanul Ilarion, rămas omul de la 1821, și chiar Chesarie de Buzău, pe lângă Filipești, Iordachi și fiul, și Ioan Slătineanu. Se întrebuiță și lauda lui Chiselev, proslăvit de Grammont², pentru a pune în umbră meritele, reale, ale lui Ghica³. Din ură față de acesta, se trecea de la lupta contra încălcărilor Rusiei la servilismul față de dânsa. Din parte-i, Bibescu căuta la Carlsbad pe fostul președinte plenipotențiar. În schimb se libera Câmpineanu, care recursese la grația acelui pe care căutase a-l înlocui⁴.

Prin îndrăzneala de cuvânt a Mitropolitului, opoziția căpăta un caracter și mai puțin respectuos față de Domnul, care, subminat de Rusia și părăsit de Turci, îi putea sta împotriva cu tot mai puțină energie. Într'o adresă de la sfârșitul anului acestuia Neofit vorbește, în legătură cu ultima alegere a deputaților, de „cei vinovați să înșale și să amăgească cugetul Innălțimii Voastre“, de „nerușinarea și puțina pătrundere“ a unora din cei însărcinați cu supraveghierea operației⁵. Iar Domnul, căruia nu i se dăduseră numele presupușilor vinovați, făcea să se observe prin Secretarul Statului Constantin Cantacuzino că astfel de „cuvinte duhovnicești“ pe care le invocă harțăgoșul prelat, „niciodată nu-și

¹ *Ibid.*, pp. 792 și urm.; Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, la aceste date; Filitti, *l. c.*, p. 124 și urm.

² El merge să întâlnească la Odesa pe Chiselev; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 826, no. DCCXCVIII.

³ *Ibid.*, p. 803, no. DCCCLXXVII; p. 805; Filitti, *o. c.*, p. 117.

⁴ *Ibid.*, p. 804, no. DCCCLXXVIII. Se credea în planul de a face din Chiselev Domnul Unirii; *ibid.*, p. 804, no. DCCCLXXIX. După o corespondență în *Augsburger Zeitung*, el ar oferi tronul ducelui de Leuchtenberg; *ibid.*, p. 806, no. DCCCLXXX. Se vorbea, iarăși, și de Sturdza; *ibid.*, pp. 809-10.

⁵ *An. Parl.*, XI, pp. 83-5.

pot avea locul lor în împrejurare unde se vatămă o lucrare publică¹.

Adunarea, cea din urmă pe care era să o adune Ghica, nu cuprindea apoi decât mențiunea afacerii de la Brăila, în legătură cu „răzvrătirea din Bulgaria“, cu „turburările de care au fost bântuită Bulgaria“, laudându-se energia cu care a lucrat garnisoana brăileană².

Această mișcare trebuie să fie acum înfățișată.

În programul politicii lui Nicolae al II-lea, de și părea îndreptat pe altă linie decât aceea a ortodoxiei și a slavismului, nu lipsia, măcar în ce privește unele cercuri, tradiția Ecaterinei a II-a. În cursul campaniei din 1828-9 se stabiliră astfel legături cu Bulgarii, cari, cum am văzut, se arătaseră gata să ia parte la mișcarea lui Ipsilanti și colaboraseră, prin Hagi-Prodan și Machedonschi, cu Tudor. La plecarea de pe teritoriul restituit Sultanului, armatele Țarului luară cu ele un mare număr de Bulgari compromiși, pe cari-i colonisară, după sistemul urmat cândva cu Sârbii, în Basarabia-de-jos, cu întinse privilegii. Cum începuse represiunea din partea temutului Pașă de Scutari, Mohammed, mulți dintre acești creștini amenințați căutară apoi, în 1830, un adăpost pe malul stâng al Dunării, și Turcii încercară în zădar să oprească această emigrație în masă, întrebuițând și pe Patriarhul ecumenic, care trebuia să asigure și pe Greci³.

Chiselev favorisă această sporire a populației slave în Țara-Românească. Am văzut cum unii dintre orașeni se așezară în Brăila; același lucru s'a petrecut, de sigur, la Giurgiu și la Turnu, precum la noul Severin se stabiliră familii sârbești. Un nou oraș fu făcut, pe numele Domnului, la Alexandria. Hrisovul de privilegii era menit să atragă locuitori din multe părți: se adunară săteni liberi sau liberați de pe moșiile vecine, dar nici aici nu lipsiră elementele bulgărești. În sfârșit de la Silistra, cu toată paza sporită a Turcilor în acest punct de o așa de mare importanță militară, relevată în ultimul războiu, un număr de fruntași, Bulgari, Greci și câte un Român, ca Ardeleanul Trifu, se rugau de Ghica,

¹ *Ibid.*, pp. 85-6.

² *Ibid.*, p. 86.

³ Iorga, *Acte și fragm.*, II, pp. 729-31.

la 6 Iunie st. v. 1836, „să se odihnească cu totul în mijlocul fraților lor creștini“, dar „nesupărați și liberi de orice venit ce s'ar cuveni moșneanului (*sic*) sau domnului moșiei“. Făgăduiau a face din orașelul abia înjghebat măcar un centru de comerț ca Brăila. Dar și pentru aceasta Ghica socoti că trebuie să ceară învoirea lui Rückmann, ținând samă că Turcii ar putea să proteste pentru această pierdere de supuși¹. De și autorisația trebui să fie refuzată, e de crezut că totuși unii din acești orașeni spăimântați se vor fi mutat pe pământul românesc.

Peste cinci ani, la 1841, o pornire mistică se produse între Bulgari². Se va vorbi din nou de un „Țar“ al lor care s'ar putea ridica pentru a-i libera, și chipul lui se răspândia între dânșii.

Planul era să se treacă Dunărea prin mai multe puncte. Trebuiră să se iea măsuri la Zimnicea, după ce pornise o expediție de pedeapsă turcească, dându-se foc satelor. Dar vatra mișcării fu la Brăila, de sigur și cu ajutorul noilor orașeni de aceeași nație. Ca șef se pomeneste „un Macedonean ce fusese profesor bulgar“ acolo, apoi Albanesul Spiru și un neașteptat „profesor de la Malta“. Se încerca o năvălire în Dobrogea supt steagul lui Hristos. În zădar încercă să-i oprească înlocuitorul atât de popularului Slătineanu, Rusescu, președintele „maghistratului“, și polițaiul. Pe când Turcii din Măcin stăteau gata să-și aștepte cu armele dușmanii, miliția, supt ordinele lui Odobescu, sosi, cu ordinul de a se împiedeca revolta cu orice preț. Trebui să se tragă asupra celor cari se îmbulziau să se suie pe vas. Dar și în zilele următoare, cu toată prezența trupeii de vre-o 300 de oameni, era între negustorii speriați teama că rudele, îndârjite, ale morților și răniților vor da foc orașului³. Cum se va vedea, tulburările se repetară în 1843, supt alt Domn.

Unul dintre participanții la această acțiune pretinde că Ghica-Vodă, care se afla la Breaza, s'ar fi grăbit să alerge însuși, aprins de mânie contra „crăietului“, a „vagabonzilor străini“

¹ *Studii și doc.*, XI, pp. 39-41.

² Vechile raporturi cu Chiselev; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 228, no. CCCLVI.

³ Papazoglu, *Istoria Bucureștilor*, pp. 149-57; Iorga, în *Rev. fund. reg.*, II, pp. 14-5.

și a „tâlharilor cu cuțitele în mână“, așa că trebui să fie potolit și oprit în cale de înțelepciunea episcopului de Buzău Chesarie, de care atârna Brăila¹.

De fapt, îndată ce află, la 14 Iulie st. v., „de ivirea unei cete ce ar voi să treacă peste Dunăre spre ajutorul celor ce să află în răsvrătire împotriva stăpânirii locale“, el, dându-și sama de „datoria stăpânirii acestui prințipat“, porunci lui Odo-bescu „să nu piardă vreme a îi supune“: „*la asemenea lucru*“, scrie el, „*și un menut este scumpu, căci zăbava rătăcește duhurile, părănd slăbiciune sau voe vegheată*“. „De aceia cu tonos cere să să predea și, la al treilea chemare, nevăzând supunere, aruncă focuri asupra-li și prinde-i morți sau vii“. De fapt, Domnul înaintă până spre Buzău, primind în cale raportul maiorului Manu, care comandase represiunea. Făgădui recompense ofițerilor și soldaților, dar nu-și uită de datoriile omeneii: „Așteptăm și știință de starea răniților soldați, *pe lângă care veți binevoi a îngriji cu toată doctoriceasca căutare și pe Bulgarii răniți*“. Se va face, de Odo-bescu, și „cercetarea pricinilor, ca să dovedească ce înclinare au avut în acest complot, atât aici, cât și la Servia și Bulgaria“. Cei cercetați vor putea vorbi liber, căci „nu numai stăpânirii turcești nu va fi predată taina, *neprimit fiindu-ne să dăm săbiei și robiei pe cei de cindea creștini*, ci încă, lămurind cu știință, ce li să cere pentru a oblăduirii noastre regulă și liniște, vor scăpa și însuși de strășnicia sub care urmează să fie supuși“, dacă ascund lucrul. Altfel vor fi tratați ca „niște vrășmași ai liniștii obștești într'acest pacinic pământ, unde fiind fost umbriți și miluiți, să fac mai nevrednici de milostivirea omenească pentru nemulțumirea lor“.

Peste câteva zile el arăta că are conștiința de a fi făcut ce se cuvine, căci „*meseria noastră este guvernul*“, și astfel puțin îi pasă de „proștii de mințe“ cari „vor să fie viteji și râvnitori creștinilor de după ușile lor“, fiind „și lăcuiitori sau dregători sau neguțători pacinici, și întreprinzători sau sprijinitori de comploturi“. Domnul nu se împiedecă nici de vice-consulul rus, Simion Andreevici, la care se refugiaseră unii

¹ *Ibid.*

dintre conspiratori: „să le scoală din capul lor că, la asemenea împrejurare, și fiind tovarășii lor prinși cu armele în mână, nu îi poate apăra niciunul“. E ridicul și protestul vice-consulului austriac pentru un soldat rănit¹. O proclamație domnească amintea Bulgarilor că se află de o jumătate de veac pe pământul primitiv al țării și se cuvine să n'o tulbure².

Intrigile continuă, împiedecând orice acțiune de guverna spornică în cursul acestui an 1841. Când Domnul aduse înaintea Adunării un proiect pentru a împiedeca abuzurile față de țărani ale marii proprietăți, represintate prin moșieri și arendași, Adunarea se puse iarăși în stare de apărare. Arăta că și membrii ei au aceleași sentimente și că au și intervenit prin măsuri în același sens, cum însuși stăpânitorul a recunoscut-o. Deci ține să constate că „nu au rămas neîngrijire, și cu nepregătire s'au îndeletnicit în chibzuirea măsurilor ce au judecat că, puindu-se în lucrare, vor fi folositoare clăcașilor“. Dar, după socotința ei, „urmează a se osebi obrazele, ca să nu fie supuși hulei proprietarii din pricina vre unor vremelnici închirietori, străini despre adevăratul folos al proprietății“. Proprietarii înșii ar trebui să fie chemați la o cercetare serioasă a măsurilor. Iar, în ce privește critica aceluia care reține pe sătean, până la o înțelegere cu stăpânul, pe locul muncii sale, se afirmă că „adevăratele învoiri nu se pot cunoaște mijloc de împilare pentru clăcași și, prin urmare, nici ei strâmtorați, ca să se supuie la vre o năpăstuire“³.

La aceasta Ghica-Vodă răspunse că i se pare necesar a se înlocui libera învoială, — în care, firește, țăranul era partea mai slabă —, prin „nescareva temeieri obștești“. El arăta că intervenția Adunării s'a mărgenit la cererea ca sătenii să fie obligați la „îndeplinirea datoriilor către proprietari, ca să nu rămâie niciodată lăcașul nimic dator dintr'un an în altul“. Se adaugă că unele din măsurile propuse n'au

¹ Iorga, *Studii și doc.*, XI, pp. 248-51. Cf. Stoian Romanschi, în *Sbornicul Academiei din Sofia*, III (1915) și (despre Gh. S. Răcovschi sau Gheorghe Machedon), *ibid.*, XIV, 1920. Cf. studiul aceluiași din 1921 despre „Gheorghe Mamarcirov și comanda lui de voluntari în 1828-9“. Cf. Filitti, *Turburări revoluționare*, p. 27 și urm.

² *Ibid.*, pp. 28-32, 87-8. Cf. același, *Domniile române*, pp. 143-4,

³ *An. Parl.*, X, pp. 384-7.

primit aprobarea domnească. S'a înlăturat doar numai abuzul ce făceau arendașii încheind ei înșiși învoielile, dar aceștia lucrează în numele proprietarilor. Dacă se prevede că săteanul poate aduce oricâte vite în islazul căpătat, nu e decât o consecință a dreptului pe care l-a câștigat acesta. Dacă nu se cunosc năpăstuirile, e vina Adunării înseși, care trebuie să fie informată, iar Domnia, care, ea singură, primește „ofițiale plângerile norodului“, are dreptul de a fi crezută. Dacă e vorba de cercetarea propusă, ea se admite, dar „nu numai de lămurire, ci și de despăgubirea năpăstuiților“; însă și aici e de observat că nu se poate face deosebirea între legal, „pravilnic“, și nelegal, pe baza faptului dacă se presintă proprietarul sau arendașul¹.

Revenind, Adunarea se prezintă ca observatoare strictă a Regulamentului, admițând abuzurile numai din partea câtorva „arendași lacomi“. Se rășpînge, într'o formă respectuos ipocrită, și asigurarea Domnului că „oblăduirea nu mai poate sta de acum în nelucrare d'înaintea necontenitelor plângeri ce primește de la sătenii clăcași“².

Din nou Ghica opune acestor observații că abuzurile constatate le comunică Adunării, ca să vadă cum s'au făcut „împilări“ de unii funcționari, și așa se va proceda și de acum înainte, iar, dacă astfel de lucruri se pot petrece, apoi „trebuie să se cunoască aceasta o neapărată consecvență a moralității claselor de unde sânt ieșiți acești slujbași“, adăugind că apreciază totuși „moralitatea“ unora din ei. Și iarăși se releva neputința țăranului de a refusa cererile proprietarului, „oricăruia s'ar numi îndurător proprietar“. Intr'un cuvânt, „cine va un sfârșit, voiește și mijloacele prin care l-ar putea dobândi“. „Nu vom mai aștepta de la Obșteasca Adunare deslușirea ce am cerut“, ci prin funcționari „vom porunci despăgubirea cuvenită clăcașilor năpăstuiți îndată ce vom mai primi jalbi“³. Din parte-i Adunarea încheie, la 19 Iunie 1841, de-

¹ *Ibid.*, pp. 387-9.

² *Ibid.*, pp. 389-91.

³ *Ibid.*, pp. 391-3. Urmează lista abuzurilor constatate. Intre numele vinovaților: Gheorghe Știrbei, Prejbeanu, Otetelișanu, dar și unul cu semnificativul nume de Ciupelnițeanu. Chiar și „parucicul în stafcă Costache Roset, polițaiul orașului Piteștii, pentru neorânduiceli și sfe-

clarând că „nu poate a mai intra în nicio dezbatere“, dar constată călcarea osebirii puterilor, apoi „că nu poate fi părintească îngrijire când nu va fi și de o potrivă împărțită“, că se poate ajunge la „rezultaturi necuvenite și vătămătoare bunei îndatoriri“, și cere a se trimete administrația la respectul legii consfințite de „amândouă Curțile“¹.

Nimic nu arată mai bine cât de jos se coborîse această viață politică robită consulatului rusesc decât acest mesagiu al Domnului, cu totul demoralizat de intrigi: „Preaosfinția Sa părintele Mitropolitul și dumnealui Banul, Gheorghie Filipescu, aducând rugăciune către domnul Dașcov, gheneneral-consulul al Rosiei în Moldavia și Valahia, de a mijloci pentru certyarea Logofătului Manolache Băleanu, făgăduind îndreptarea numitului, Noi, întru prilejul unei asemenea generoase aplecare din partea dumnealui Dașcov, dorind a mărturisi osebita considerație ce avem către persoana domniei sale, iertăm pe Logofătul Manoil Băleanu din mărghinirea sa și tot de odată îi dăm voie a se întoarce în Capitală și a-și lua iarăși însușirile sale în Obșteasca Adunare“².

Iar, pe când se făceau alegerile pentru Adunarea din 1842, Bibescu cuteza să vorbească Domnului de lipsa de iubire și de încredere în el, semnalându-i zvonul că Rusia vrea să-i substituie pe Mihai Sturdza³. Noua Adunare cuprindea boieri mari și mici, în mare parte dușmani hotărîți ai lui Ghica⁴. Mitropolitul însă demisionă de la început⁵. Aceasta nu împiedecă votarea, cu 38 de glasuri contra 2, a unei adrese ofensătoare⁶.

Se înfățișează guvernarea lui de șapte ani ca o serie de terisire de bani din împlinirile trecute de la feluri de locuri, îndatorindu-se a-i întoarce păgubașilor“, și Costachi Filipescu, „pentru însușire de bani ai polcului 1-iu ce au comandat“, și „rea comănduire a escadronului“, apoi Manolache Băleanu, „pentru neorândueală în Obșteasca Adunare“.

¹ *Ibid.*, p. 397.

² *Ibid.*, p. 233.

³ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 827, no. DCCXCIX. Cf. *ibid.*, n-1 următor (apărarea lui Ghica, în *Augsburger Zeitung*).

⁴ *Ibid.*, pp. 830-1, no. DCCCL.

⁵ *Ibid.*, p. 837.

⁶ *Ibid.*, p. 838, no. DCCCXIII. Indreptățirea Domnului; *ibid.*, p. 870 și urm.

abusuri în creștere, apăsându-se asupra arbitrariului în sate, supt toate raporturile. Se insista, cu un scop demagogic, asupra despoierii țăranului, dar plângându-se și de jignirile aduse, în numele țăranilor însiși, proprietarilor și laudând o nobileme pe care „străinul“ Chiselev știa s'o îndemne spre bine. Nu se cruța nici judecata, nici finanțele, Consulul rus Dașcov îndemna și pe bolnavul Arsachi să adauge ofen-sele lui¹.

În acest moment se produse a doua răscoală bulgărească la Brăila, menită să arăte lipsa de ordine în țară². Un „dascăl“ bulgar, sprijinit de consulul Rusiei, provocă mișcarea răsbunătoare în care fură uciși și militari români. Trebui să se iea casa cu asalt³.

În noua sesiune din 1842, luându-se în cercetare exodul sătenilor nemulțămiiți de pe moșiile lor se reîncepea lupta cu Domnul, Adunarea apărându-se că acțiunea ei, deosebită de a lui, ar veni „din vre un duh împotrivor slobozeniei lăcuitorilor săteni, precum să consfințește prin instituțiile și praviile țării, căci una din cele mai călduroase dorinți a Adunării au fost și este de a să învrednici să vază acea slobozenie cu mult mai întinsă decât nu o iartă a fi acele prăvili și cea de acum stare a locurilor“. Dar ea se lupta contra „neorânduie-lilor care, dă vre-o câtăva vreme, s'au introdus supt pricinuirea acei slobozenii, ridicându-să cu cărdul lăcuitorii după unile moșii, cu felurimi dă amăgitoare mijloace și strămulându-să pă allele, nu pentru vre-un folos al lor, dar mai totdeauna cu a lor dărăpănare și numai pentru folosul unor proprietari, cari întru această uneltire găsesec mijloc a dobândi și ajutorul ampoloiaților administrației“. Și, la urmă: „Nu se poate socoti că Adunarea au pășit peste ale ei atribuții încunoștiințând Innălțimii Sale călcarea uneia din praviile fundamentale, atât mai vârtos, când ea au cunoscut că, de nu să va aduce înfrânare, să amerință spărgăluirea satelor, smăcinarea lăcuitorilor săteni și dărăpănarea unor proprietari numai în interesul altora“⁴.

¹ *Ibid.*, pp. 848-9, no. DCCCXII,

² *Ibid.*, p. 838 și urm.

³ V. și Papazoglu, *o. c.*; Iorga, în *Rev. fund. regale*, I. c.

⁴ *An. Parl.*, XI, pp. 410-2. Cf. *ibid.*, p. 395 și urm.

În Mart din acest an se credea că depunerea lui Alexandru Ghica nu mai poate zăbovi. La Iași se vedeau ca succesori posibili Mihai Sturdza sau... naturalizatului Chiselev¹, cărui a se trimisese tocmai atunci actul de înțelenat². În ultimul cas, consulul Franciei la Iași asigură că Sturdza, care izbătise a-și face o Adunare supusă, cu cele mai mari nume³, așteptându-se ca și Moldova să cheme pe vechiul binefăcător, ar trece în Bucovina⁴.

Un brutal cercetător rus, generalul Duhamel, apărea în Iunie la București și se punea în legătură cu opoziția. El impuse Domnului ca miniștri pe Știrbei, pe Fanariotul Costachi Suțu și pe Cămpineanu⁵, despre care, acum, Czartoryski scria în batjocură, observând că l-a înșelat și la Paris și la Viena, ca despre „Măria Sa Hospodarul Cămpineanu“⁶. Indată Turcia tanzimatului, care se simția acum asigurată de Anglia și aliații ei în chestia Orientului, delega, la rândul ei, pe un fost ambasador la Londra, Șechib-Efendi⁷. Indoita intervenție făcea pe boierii frondei rusofile să-și dea samă de întinderea greșelii lor⁸. Dar Șechib aducea lui Ghica laude publice pentru atitudinea lui loială în afacerea Bulgarilor⁹.

Domnul, îngrozit de prezența controlului rusesc, ceru să nu se dea cetire actului, care-i fu numai înmănat cu solemnitate¹⁰. De altfel, un conflict între Duhamel și Titov adăugă la haos. Se ajunse totuși la cetirea scrisorii imperiale otomane¹¹. Amestecul fățis al lui Billecoq, întrebuintat de Ghica pentru legăturile cu Șechib, nu făcea decât să încurce și mai mult¹².

Cu toate acestea, în August Alexandru-Vodă putea crede că a câștigat partida. Șechib, care mergea spre Moldova, îi aproba

¹ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 853.

² *Ibid.*, p. 857, no. DCCCXVII.

³ *Ibid.*, pp. 838-9, no. DCCCXXVII. El se gândia a merge în Germania, unde era Doamna.

⁴ *Ibid.*, p. 858.

⁵ *Ibid.*, p. 877.

⁶ Panaitescu, *o. c.*, p. 42, no. 16.

⁷ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 878 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 881, no. DCCCXXXIV.

⁹ *Ibid.*, p. 883, no. DCCCXXXVI.

¹⁰ *Ibid.*, n-1 următor.

¹¹ *Ibid.*, pp. 885-7.

¹² *Ibid.*, p. 888 și urm.

purtarea și-l asigura că va putea să facă o altă Adunare, exilând pe vechii dușmani, Vellarà și Filipescu-Vulpe, și pe cei noi, Ioan Filipescu, Băleanu și Bibescu: i se dădea îndemnul de a se împotrivi hotărât poruncilor rusești¹. Duhamel pleca, în Octombrie, pentru a face raportul cel mai defavorabil Domnului².

Dar, de la Constantinopol, Billecocq primia înștiințarea că, totuși, soarta lui Alexandru Ghica e pecetluită³. *Rusia biruise acolo înainte de a sosi Șechib*: interpretul Divanului, Savfet-Efendi, venia cu firmanul maziliei „conform tratatelor“⁴. Dașcov luă însă asupra-și sarcina de a preveni pe aducătorul actului de încheiere a unei Domnii începute cu atât de bune intenții și care rămăsese în adevăr populară. Ghica numi pe cei trei Caimačami și, fără a voi să se supuie unei umilitoare ceremonii, luă drumul Brașovului⁵.

Firmanul, care se ceti înaintea boierimii rușinate de trista ei ispravă, arăta ca basă a măsurii luate, tocmai rapoartele lui Șechib: Domnul mazil era acusat și de „rea credință“ și „malversație“ în plata tributului. Era vorba în acest document, supt o formă barbar grosolană, de „fărădelegi“ („*méjaitis*“) și de „cutezanță“ (*audace*), ca și de „judecata“ ce s'ar fi cuvenit, dar pe care evidența faptelor o face inutilă. Se constată „perfectul acord“ cu Curtea Rusiei⁶.

Pentru locul vacant erau candidaturi de Fanarioți, ca frații Suțu (și Nicolae), de veterani ai boierimii, ca Iordachi Filipescu, de intelectuali, ca Văcărescu, refusat de Ruși, de boieri

¹ *Ibid.*, p. 893, no. DCCCXLV. De recunoștință ar fi sărutat mâna lui Șechib; *ibid.*, p. 894. Se destituia consulul rus de la Brăila; *ibid.*, p. 897.

² *Ibid.*, p. 900.

³ *Ibid.*, p. 901, n-le DCCCLIV-V.

⁴ *Ibid.*, p. 902 și urm. Ghica ar fi declarat lui Buteniev că e gata să abdice; raport austriac din București, Filitti, *o. c.*, p. 171. Cf. Croze d'Alain, *De la situation de la Valachie sous l'administration d'Alexandre Ghica*, Bruxelles, 1842. V. *Une page d'histoire pour répondre au libelle d'un prétendant au trône de Valachie și Épisode de la question d'Orient, Russie, Valachie, Moldavie*, Paris 1832. Cf. Filitti, *o. c.*, p. 268.

⁵ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 903-5, n-le DCCCLVII-VIII. Cf. Filitti, *o. c.*, p. 171.

⁶ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 907-10, n. DCCCLXII.

mai tineri, Ioan Filipescu, Ștefan Bălăceanu, frații Bibescu și Știrbei, ca și Manole Băleanu, fiu de Brâncoveancă¹, pe lângă frații Domnului-depus², — Câmpineanu, pus la control, fiind socotit că nu e totuși ministru, pentru a putea candida³, — pe când în Moldova se credea că în posibilitatea alegerii lui Chiselev⁴. Din cei cinci candidați cari rămăseseră, Bibescu avu, în noaptea anului nou 1843, o sută treizeci și unul de voturi, față de nouăzeci și unul ale fratelui, candidatul oficial, rusesc, ceilalți având simțitor mai puțin⁵. El declară Sfatului administrativ extraordinar, la 30 ale lunii, că datorește alegerea sa „glasului patriei și bunăvoinții înaltelor Curți“⁶.

---

¹ *Ibid.*, pp. 913, 921, no. DCCCLXX.

² *Ibid.*, p. 918, no. DCCCLXVIII.

³ *Ibid.*, p. 922, no. DCCCLXX.

⁴ *Ibid.*, p. 915, no. DCCCLXV.

⁵ *Ibid.*, p. 922, no. DCCCLXXI.

⁶ În franțuzește; *ibid.*, pp. 929-30, no. DCCCLXXIX.

CAPITOLUL II.

Spiritul vremii în literatura nouă.

La începutul Domniei lui Alexandru Ghica literatura însăși, în această atmosferă de optimism care era să fie curând înăbușită de fumul înecăcios al intrigilor politice, părăsise căiea un nou avânt.

Eliad începe a-și tipări revista literară, *Curierul de ambe sexe*, de și fără mulți colaboratori. Pe când la Teatrul bucu-reștean se porniau și represiunile de operă, la care apărea și Domnul, în cocheta-i uniformă de tăietură rusească, o *Gazetă a Teatrului Național*, de la 1836, se ocupa serios de primele piese românești, traduceri făcute de tineri boieri, și un ofițer, Voinescu „II”, era în stare să înfățișeze discuții de idei originale, iar foarte tânărul pe atunci Barbu Catargiu, care numai foarte târziu își va arăta însușirile mari de vorbitor, recomanda tragediile, care, ca ale lui Alfieri, formează și înalță o națiune¹.

Încă la 1837, în plină crasă politică, Eliad dădea Teatrului refăcut așa încât să poată primi și trupe străine, în *Sărbătoarea românească*, scene de țară oltene, cu mențiunea și a noii Istории a Țării-Românești, de Florian Aaron (trei volume tipărite, cinci anunțate), care publica și un Manual de aceeași materie pentru școli, laudând pe Ghica-Vodă cel nou, întemeietor de școli sătești² și prieten al sătênilor, pe cari nu numai că-i apăără, dar stă de vorbă cu ei, încă de când era Caimacam la Craiova.

¹ *Lucrările societății filarmonice*, 1835. V. Iorga, *Ist. lit. în sec. al XIX-lea*, I, p. 150.

² V. Urechiă, *Ist. școlilor*, și Iorga, *Ist. învățământului*.

VASILE CÂRLOVA

1809 — 1831

Vasile Cârlova.

În curând însă patima politică pătrunde, cu alusiile și cu bănuielile, cu opreliștile ei. Se interzise astfel *Saul* al lui Alfieri, tradus de Aristia, fiindcă se prezintă răsturnarea unui rege de păstorul lui Iehovah (1838), și cu atât mai mult republicanul *Brutus* al aceluiași. Apoi, din cauza relațiilor traducătorului cu Rușii, ca și pentru tendințele ce păreau revoluționare conștiințelor temătoare, *Britannicus* a lui Racine, în versiunea lui Văcărescu. Un *Ahasverus* al lui Schubart, tradus de Constantin Filipescu, nu ajunsese pe scena unui teatru redus la spectacole străine.

Poesia lirică însă putea vorbi mai liber.

La 1836, Eliad dăduse o altă culegere de versuri, fără a dovedi o înaintare în ce privește nobleța fondului sau iscusința formei.

El publica numai în 1839 ceva din ce lăsase, murind la Craiova cu opt ani înainte, abia în vârstă de douăzeci și doi de ani, Cârlova: frumosul marș al noii oștiri, în care, însemnându-se cu durere adâncă umilința a nației:

Înainteai fieșcărui îndestul v'ați umilit,

dar

Vitejia și răbdarea aici însă moștenese

și, urând tineretului să lapede „lenevirea rușinată“, să fie „îndrăzneță, mândră, falnică, măreață“, invoca pe strămoșii cari vor sări în ajutor:

... țărâna în mormânturi s'a mișcat

Și-umbrele în veci tăcute.

Stau cât colo, nevăzute,

Privind corbul înălțat¹.

Eliad însuși adaugă, în culegerea sa, duioase amintiri ale părinților, pierduți de curând, lăsându-l în sama cutărui unchiu, preot la Mitropolie, și a boierilor milostivi, ocrotitori și sprijinitori ai orfanului, între cari Văcărescu și chiar Câmpineanu. Dar versul în care se îmbracă idei de tinereță și sentimente de pietate și de respect e unul de un larg zbor,

¹ V. I. Rațiu, *V. Cârlova*, Blaj 1905: Gh. Bogdan-Duică, în *Sămănătorul*, 1905. Operele lui Cârlova au fost retipărite în colecția „Minerva“.

mergând până la cele mai îndrăznețe comparații și desfășurându-se, cu un ritm nou, de perfectă armonie, cu mijloacele unei limbi curate, care nu se învrăstează cu elemente străine și nu se împiedecă de nicio nesiguranță.

Alături, el cântă un alt Dumnezeu decât al titaniilor recitate mașinal în biserica de lângă umilul său adăpost de la început:

Ființă făr' de nume,
Ce păsării dai zbor,
Ce mărilor dai spume,
Ce omului dai lume
Și apelor izvor,

Dar, un an după ce se stânsese Cârlova, răsăria un alt poet al gândurilor noi și al speranțelor de viitor, hrănit, nu de Roma, care, dincoace de munți, se dădea puțintel în urmă, ci de atitudinea timpurilor eroice care vor aduce pe urmașul lui Ghica-Vodă, îmbrăcat și el în uniformă rusească, să se facă sfințit în dulama lui Mihai Viteazul.

Târgoviștean, Grigore Alexandrescu, fiul unui modest boierinaș, Mihail, creștea în umbra lui Eliad cel ivit în aceeași Târgoviște cântată și de Cârlova și păstrând în multele-i biserici, în mare parte goale, și în viața unei boierimi sărăcite, stingându-se în largile curți, caracterul de odinioară. În București e școlar al lui Vaillant, care crește și pe un Bălăceanu, pe un Ion Ghica, pe un Grădișteanu, pe un Scarlat Filipescu, pe un Costachi, fiul lui Anton Rosetti. Invață acolo disciplina elasicismului strict. Intră și el în acea oaste care încălzise atâta inima lui Cârlova.

La 1832 tipăria la Eliad un mic volum de traduceri din Voltaire (*Alzire*, *Méropé*) și din Florian, care era aici și mai departe un model al visătorilor de pastorale. Dar încă de atunci spiritul romantic îl câștigă, nu numai prin Lamartine, dar și prin aruncătorul de trăsnete retorice, negatorul și revoluționarul Byron, a cărui apropiată faimă de martir al cauzei grecești era încă în toate spiritele. Și el cântă, cu melancolia împrumutată de la Volney, farmecul cuceritor al „ruinelor“, cu zidurile sale târgoviștene în amintire, însă și cu apariția eroicelor chipuri:

Dar cine se aude și ce este ăst sunet?
 Ce oameni sau ce armii și ce răpede pas?
 Pământul îl clătește războinicescul tunet:
 Ce oameni sau ce armii și ce răpede pas?

Cu acela care, ca un André Chénier, pe care-l va fi cunoscut, se vede murind ca lebăda icoanelor clasice:

La moarte mă voiu duce ca lebăda, — cântând,
*se năștea în adevăr o poezie românească, până la care nu
 fuseseră decât bune intenții și stângace sforțări.*

Avem a face însă și aici cu *fenomenul nou al micii boierinii provinciale care se ridică, în cadrul Regulamentului Organic, de și nu se prevăzuse aceasta*. Boierimea cea mare nu putea să deie decât sporadicele zvâcniri obosite ale unui Văcărescu, luptător contra Rușilor, dar răpede potolit, imitator al Grecilor, Italianilor și Francesilor în același timp, fără a se adăugi măcar vlaga casei de țară strămoșești, de la care nu s'a smuls niciodată. Nu se află unul singur din purtătorii neamurilor ilustre care să încerce a scrie istoria, așa de pasionată, a unei vremi de prefacere totală. A încetat și verva satirică, necruțătoare, a vechilor Golești, răpede coborâți în mormântul lor. Toată energia rămasă se cheltuiește acum în neîncetate și zădarnice intrigi, care, cum vom vedea, se mântuie prin rezultate care sperie, degustă și umplu de muștrări pe porniții făptași inconștienți. Urmașii vechilor luptători își duc nemernicul războiu prin cancelariile consulatelor, și cine se smulge de supt adormitoarea vrajă rusească mântuie, ca Ioan Câmpineanu, „arzând ce a adorat și adorând ce a ars“. Trebuie ca fabula acestui mic ofițer de miliție, aducând în literatură cântarea „gurii de Târgoviște“, pe care, dar fără direcție, o avea, ba într'un grad așa de înalt, și Eliad, să lovească, energie și cinstit, în neajunsurile vremii.

La el se vede acea corupție contra căreia, mai mult din spirit de împotrivire, căci ei n'ar fi putut s'o oprească, se ridicau boierii din opoziție, — ca bunul predicator contra hrăpirii în dauna „slabei nevinovății“, care, la Curte, răspingând „slujbă, rang sau bani“, cere totuși „prințului“, zilnic defăimat și de dânsul, „în loc de plată câțiva curcani“. La el se întâlnesc în lingușire „măgarul răsfățat“ și „cățelul de iatac“. La el răsare bastardul, „nobilizat“ prin decretul lui Vodă-

Ghica, al evghenistului, amestecat cu sângele plebeu, care începe a-și cere dreptul: „domnul catâr“, care, laudându-și mama, uită de „măgarul mare“ din care descinde, — ca în cazul fraților Bibescu-Știrbei, cu mama Văcărească, iar tatăl, Dumitrachi Bibescu, mic boierinaș de Gorj, pentru care dușmanii vorbeau de „herghelegiul“, de vânzătorul de cai, de la obârșie. Nu lipsește nici alusia la judecătorul de cântări, păunul, „domn în acel loc“, care critică urâta micuță privighetoare, dar trebuie să recunoască tăcerea sa de frumoasă pasăre, ca și papagalul care, „râzând prea bine de alții“, mărturisește că „de loc cântăreț nu este“.

Sigur de sine, poetul editat acuma luxos de Carcalechi, care se mutase în București, îmbogățește la 1838 prima sa inspirație. În garnisonă la Brăila, el se inspiră din luptele recente purtate acolo de „veteranii războinici“ ai altei oștiri; paza la Milcov îl îndreaptă, pe acest Ovidiu între Sciți și Geți, spre deploarea osebirii neamului liber în două țări desbinate,

Frați a căror neunire a avut sfârșit amar,
adăugindu-se gluma asupra vieții de provincie, cu moșieri scotând pe draci din casă prin molitfe și cu „nimfe desculțe“ și în cojoace; amintirile de la Mitropolie îl fac să se îndrepte, în umbra tristeței care, adese ori, în prima tinereță, precede luptele vieții, spre

religioasa a candelii lumină,

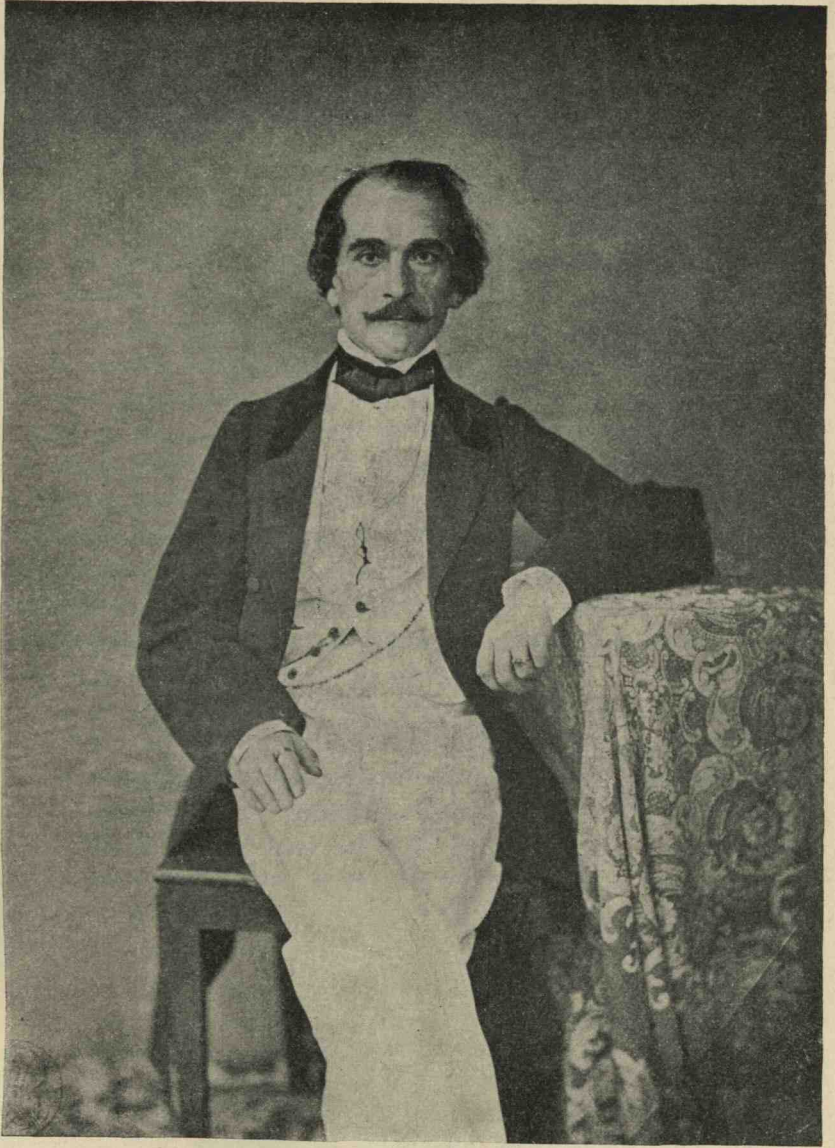
Aprinsă de credință, și galbenă, și lină,
și un nou imn se ridică atunci spre dumnezeire:

A totului părinte, tu a cărui voință,

La lumi neînființate ai dăruit ființă...

În bolnițele mănăstirilor el se înfioară de misterul morții, pe apele lacului care poate fi Snagovul el se lasă cucerit de o blândă pace, o anecdotă trăită îl face să se înduioșeze de credinciosul câne mort pe groapa soldatului, dar e atras și de farmecul, mângâietor o clipă, al iubitei sale, care-l smulge de la demoralizantele „meditații“ asupra zădărniciilor oricărui efort, la care totuși se va întoarce. „Epistolele“ îl arată recunoscător lui Văcărescu, glorificat ca poet, și lui Câmpineanu.

Dar și mai departe, la privighetoarea desprețuită de măgar, la represintantul clasei nemulțămite, care vrea pentru

Grigore Alexandrescu.

inteligența și energia ei ce-i refuză protipendada — și de acolo și ultimul refugiu al desgustului și al resemnării —, satira-fabulă lovește. Și aici apar cele două mari păcate morale ale vremii: impertinența arogantă și târâtoarea lingușire. Este ciocoiful, îmbrăcat în blană de câne, la care, când e în favoare, toate neamurile de dobitoace se închină pentru ca apoi să se întoarcă asupra-i când e disgrațiat, este parvenitul în chip de bou, care poruncește a „se da pe scară“ nepotul, „al doamnei vaci fiu“.

Dar însăși situația țării, care nu putea fi înfățișată altfel, va fi redată în toată tragedia ei, atunci, după criza autonomiei din 1837, și în ajunul călătoriei lui Câmpineanu pentru Unire. Chir Piscovici spune prin sufixul numelui său cării nații îi aparține când vrea să înghită pe „șoarecele de neam“, Raton, dar în toate formele unei călugării pravoslavnice. „Puii de corb nezburaători“ cari se îndreaptă spre depărtata „lebadă albă“ a ultimelor speranțe, au în față teribila vulpe cu „ochii lucioși“ de lăcomie. Privighetoea care nu mai poate zbura, de mult ce a fost în cușcă, — și

O păsărică ce poate face

Decât la soarta-i supus'a fi? —,

vorbește mai elocvent decât orice discursuri îndrăznețe, retractate rușinos de a doua zi, într'o Adunare de veșnici uneltitori pentru vanitate și interes¹.

Și articolele din programul de opoziție al lui Câmpineanu se întâlnesc în formă poetică la Alexandrescu, atunci când atacă „hoțiile tribunalelor“, despoierea de piele a împričinaților². Iar în „anul 1840“, care, cum se va vedea, apără în foaia tinerilor din Moldova, el aruncă trăsnete asupra „despoților“ și, ca saint-simonienii de la Paris, apără mulțimile obișnuite, „biata turmă, în veci nenorocită“.

Acciași clasă dă însă în același timp și alți tineri rămași în țară, cari, neavând la îndemână Parlament, întruniri și ziare, întrebuințează ca mijloc de luptă, în deosebire de împăciuiții și adormiții Moldoveni, poesia lor.

Și aceștia avuseră a face cu noua miliție, în care ofițerii

¹ Ediții și în 1863, 1893 și, în editura „Minerva“, de Em. Gârleanu. Cf. Gh. Bogdan Duică, în *Conv. Lit.*, 1900.

² V. și Filitti, *Domniile române*, pp. 258-60.

ruși mai tineri introduseseră spiritul liberal, revoluționar, de care, în partea întâiu a domniei Țarului Nicolae, erau însuflețiți ei înșiși, mergând și până la conspirații.

Astfel Cesar Boliac, fiul unui medic de îndoielnică reputație, venit din Italia sau din Levant, Bogliacco¹, și, se pare, ul unei Românce. Înainte de treizeci de ani, și acesta publică, la 1835, supt pretențiosul titlu de *Opere*, câteva poezii de byroniană inspirație. Nu e însă aici aceeași demnitate și sinceritate. E lauda lui Câmpineanu, dar și a Regulamentului Organic, a lui Ghica Domnul și a lui Mihai Ghica, închinându-se o bucată și lui Grigore-Vodă, mort de curând, și bisericii de la Colentina a familiei, apoi lauda Societății Filarmonice, dar și a celei agricole, a lui Văcărescu, și mai ales a lui Eliad, pentru tot ce a dat, literar și cultural, țării, înălțându-i-se opera poetică, așa de nesigură. Boliac se apără de orice gând de a scrie „satire“, „urâcioasă ramură de scris“, și declară că nu se gândește nici să moralizeze, nici, cu atât mai puțin, să schimbe lumea². Pe atunci el, care celebra în versuri plutirea primului vas românesc, se gândia să publice un ziar al tinerilor în fața aceluia, oficios, al lui Aaron Florian, *Museul național* (1836-8), și a publicației profesorului de geografie Iosif Genilie (1835), *Universul*³. Peste câțiva ani însă el va lua apărarea Țiganilor robi, se va război cu mitropolitul cel nou al Moldovei, care l-ar fi excomunicat pentru nu știm ce scriere a lui, și va alcătui, cât timp Câmpineanu se afla la Mărgineni, o „Marsiliesă a Românilor“, pentru ca mulțimea să caute a-l libera⁴, și de aceia gustă și el surgunul la mănăstire⁵.

Eliad se simțea depășit. Atacă pe Grigore Alexandrescu, în care vede un ingraț, și se pornește cu toată verva lui satirică împotriva aceluși tineret care e pentru dânsul o colecție de „Sarsaili“ și de „Rodini“ revoluționari, al căror merit e numai în haine⁶.

¹ V. Odobescu și Tocilescu, III, tabla.

² Iorga, *Ist. lit. rom., în sec. al XIX-lea*, I, pp. 228-30.

³ V. și Filitti, *Domniile române*, p. 253 (după inedit).

⁴ V. și *ibid.*, pp. 124-5, 230.

⁵ *Ibid.*, p. 130.

⁶ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, II, pp. 250-1.

El însuși însă fu acusat de medicul aventurier și intrigant Alcibiade Tavernier¹, cu care era legat prin adesiunea la francmasoni, că i-ar fi propus să participe la o mare mișcare de revoltă, în care ar fi fost amestecați și Bulgarii. Oricum, la profesorul, scriitorul și ziaristul popular încă de atunci se manifesta o mare ambiție politică, în curând devenită fără margini. În deosebire de ceilalți scriitori, pasivi dincolo de tăgăduirea literară și de ațâțarea retorico-poetică, el va visa de un Tudor înviat, nu în veșmânt de dascăl, ci în toga albă a unei Rome înnoite.

Fără atingere cu politica e însă activitatea literară din Moldova. Acolo se pregătesc noile manuale, lipsite de orice tendință, ca „Istoria universală“ a lui Săulescu din 1837, „Hroneloghia“ lui, închinată și Mitropolitului Veniamin. Bunul părinte e tot mai depărtat de lume în ultimii ani, mai credincios unei Domnii care, trecându-i o parte din atribuții la noul Ministeriu pentru cele bisericești, îl va face să plece în ultimul adăpost de la mănăstirea Slatina; i s'a atribuit, fără dreptate, și gândul de a lega această Biserică a sa, ca pe vremea intrusului de până la 1812, de Sinodul rusesc. Cartea de istorie de care e vorba se ferește de vremile noi revoluționare, acoperindu-se chiar cu hârtie cutare cuvânt supărător, și de Rusia nu se pomenește decât cu multă socoteală, căutându-se chiar legături cu Rușii vechiului Sviatoslav, la periodizare. Dar în cutare studiu, din același an, despre o descoperire arheologică lângă Galați, Săulescu proclamă originea romană și înlătură ideea unei coborâri din Slavi.

Volumul de poezie al lui Asachi din 1836 cuprinde traduceri și imitații din toate capitolele literaturii universale, de la Homer și Horațiu, prin Petrarca, până la Grey. Elementul politic, în legătură cu falsul Ossian și cu noua fasă din dezvoltarea acelor pe cari-i numește „Moldo-Români“, se află doar în „Privegherea ostașului moldovean“ din 1837, în care soldatul miliției începătoare e înfățișat ca „tânărul puiu de vultur“ care-și deprinde zborul de la exemplul măreț al „sumeței sale maice“, Roma, și al „eroilor ce stătură în al stră-

¹ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, tabla, la acest nume.

moșilor pământ“, și nu lipsește critica „tinerelului boieriu“ care vorbește „dialect străin“. Aceasta pe lângă loviri cu cotul și în alte domenii de străinătate, ca atunci când vorbește de

Jidovul de Podul-Vechi,

Imbrăcat ca irou grec,

sau face haz pe socoteala celor doi mazili cari

Se sfădiau pe la movilă,

și-i despoaie „advocatul“ înaintea „presidentului“. Operă lui de predicăție se făcea însă mai ales prin tablourile care, de la Ovidiu și baba Dochia, mergeau până la luptele lui Alexandru-cel-Bun și Ștefan-cel-Mare.

E și autor al pieselor „Serbarea păstorilor moldoveni“ și „Dragoș“, întâiul întemeietor al Moldovei, — drept cel de-al doilea având a se înțelege Mihai-Vodă cel nou¹ —, la care se adaugă, pentru o serbare la țară a lui Nicolae Canta, mult timp ministru al noului regim, în Horodnicenii Sucevei, cu biserica lui Mătieș Vistiernicul, „Piatra Teiului“, cu un subiect de legendă. Ajutat de Ștefan Catargi și chiar de unul dintre boierii Regulamentului, bătrânul Vasile Alecsandri, el întemeiază apoi „Conservatoriul filarmonic-dramatic“, chemând profesori italieni, pe lângă cari veni peste puțin antreprenorul italian Castiglio. Teatrul adus la acest nou așezământ trecu apoi, supt direcția tineretului format în străinătate, la altceva decât traduceri din Kotzebue de acest năclipsit furnisor de literatură poetică, Asachi, și ale altora, și din Goldoni, din Francesul Duval, din Voltaire (*Alzira*), dar Asachi însuși, traducător iscusit și al libretului *Normei*, amestecă și bucăți de altă origine și tendință: un Ștefan-cel-Mare, un Petru Rareș. Se putu da aici și *Saul* al lui Alfieri, care dispăcea aceluiași Asachi, ca nefiind îndestul de clasic².

Din tineretul moldovean se ridică numai acel Costachi Negruț (Negruzzi), care, la început, se îndeletnicise doar cu traduceri în versuri și prosă din literatura clasică franceză. Cu primul său rang de Căminar, el prelucrase „Treizeci de ani sau viața unui jucătoriu de cărți“ la 1835, traducere după o piesă franceză represintată de actorii franceși la Iași. O făcea din dorința de a ajuta prin repertoriul românesc la înoirea „vir-

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 190-1.

² *Ibid.*, pp. 193-6.

C. Negruzzi.

tutărilor și eroiceștilor fapte a Ștefanilor și a Alexandrilor“. Pentru teatrul muntean dădu el, introducând pe epicul Victor Hugo, răscolitor de energii, în lumea românească, versiunea *Mariei Tudor* a marelui romantic, și această mică revoluție literară capătă laudele, totuși socotite, ale lui Eliad, ceea ce face ca tânărul Moldovean să-i închine traducerea altei drame a lui Hugo, acea *Angelo*, care, fiind în titlu chiar „tirantul Padovei“, putea trezi unele supărări. Spiritul de epopeie, tinzând spre monstruos, al poetului francez care-l stăpânește, îl face să trezească exageratul chip al unui adevărat Sfarmă-piatră, care e „Uriașul Daciei“, căruia Istrul îi vine până la brâu și Tyrasul până la genunchi. Inspirându-se, cum se va vedea, din Istoria Românilor, apărută în franțuzește la Berlin, a lui Mihail Kogălniceanu, el, care cetise în manuscris pe Ureche, așa încât nu se ținea la ce dăduse Asachi în domeniul unei istorii poetisate, izbuteste a da, ca fragment dintr-o epopeie a lui Ștefan-cel-Mare, splendida întrupare din *Aprodul Purice*, în care cu imitarea izbucnită a comparațiilor clasice se unește energia presintărilor pitorești ale ostașilor¹. Același interes pentru vremile trecute face pe scriitorul cu atât de limpedea formă stăpânită, asemenea cu a unui Mérimée în Franța, să presinte întâlnirea dintre Stanislav Leszczynski, regele Poloniei, și Nicolae Mavrocordat, ori să mediteze asupra bolniței mănăstirii Neamțului, prefăcută în nișe „catacombe“ ca acelea de la Palermo. Nu lipsia din acest romantism nici dorința de a înfățișa și priveliști de călătorie măcar prin țară².

Indată, pe când Negruzzi are curajul de a încerca redarea în românește a *Odelor și baladelor*, interesul pentru „poesia nouă“, în care nu mai trăiau amintirile blândeilor elegii ale secolului al XVIII-lea, și pentru un teatru de violențe și de stridențe, cu aspre și crunte figuri de trecut, trece la Eliad, care, la început, avuse reserve, de și, entusiasmât de Byron, traduce *Marino Faliero* al acestuia, și la Boliac, la care o astfel de inspirație se potrivea temperamentului de revolu-

¹ Ștefan îndemnând pe ai săi să meargă după „gugiumana“ lui, e o copie a lui Henric al IV-lea la Ivry; Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, p. 237 și urm.

² *Album* pe 1837, foileton.

ționar născut. Astfel prin el se traduc în românește, fără a se tipări, încă odată *Angelo* și, în același timp, și *Lucreția Borgia*, anunțându-se versiunea integrală și a dramelor și chiar a romanelor de istorie vehementă și de nemăsurată imaginație¹.

Dar poetul tânăr al Moldovei, a cărui viață de Căminar al Regulamentului și deputat ales al Adunării, foarte guvernamental, nu se potrivea cu avântul literar, cunoscuse prin legăturile cu Basarabia și un alt romantism, căutându-și subiectul și la Țiganii noștri de acolo, apoi în sângeroasele amintiri ale anului 1821, ca și în legendele rusești: pe acela al lui Pușchin, așa de mult amestecat pe atunci, în trecătorul exil al pornirilor sale revoluționare, între boierii, Grecii și cinovnicii Chișinăului, dar mai ales într'o lume de frumoase femei tinere. În această Basarabie desfăcută din ticnita ei viață orientală și îndepărtată de cultura pur bisericească a începuturilor, începea o interesantă viață nouă, din care nu lipsiau dramele legate de subitele schimbări de spirit. După ce traduse poemul, de inspirație românească, al marelui romantic rus, *Șalul Negru*, cu fatala iubire a Grecoaiței și sabia pedepsitoare sclipind în umbră, Negruzzi găsi același interes, legat de propriile sale amintiri, în prefacerea pe românește a legendarei istorii a quasi-haiducului Cârjaliu².

Dar el va povesti, în *Zoe*, și iubiri cu focuri de pistol, în aceeași învălmășită lume basarabeană, prinsă, și ca moravuri, în vârtejul imitațiilor vieții apusene: Chișinăul de la 1837, anul mării producții a neobișnuitului debutant, apare acolo viu, cu amestecul mondirului rusesc între largile haine răsăritene, încă păstrate de bojerime, cu tot solemnul răsfăț al mândriei fanariote și, în față, capriciile unei lumi femeiești doritoare, ca și la Iași și București, de „soarele“ și „baluri“ și scăpata definitiv din retragerea ietacurilor orientale.

Părechea eroinei lui Negruzzi se găsește, pentru lumea ieșeană, în cutare poem al unui poet de aceeași vrâstă, Gheorghe Crupenschi, a cărui inspirație e mai veche. Dar tot așa de prins în pornirile romantice ale vremii, presintând sinucigași contemporani și eroi antici ca Hannibal, e alt poet

¹ *Curierul* pe 1837, p. 84 și urm.

² Cu prilejul comemorării seculare a lui Pușchin s'au făcut studii de d-na Dvoicenco și d. Gh. Bezveconi.

al acestei generații, format în străinătate și cunoscător al lui Wieland, dar și al lui Schiller și Goethe și dând numelor proprii forme germane („Cartago“), Mihail Cuciureanu, frate al celui pe care l-am găsit la Pesta ajutând la *Biblioteca românească* a lui Carcalechi¹.

Pe atunci un Constantin Pogor, și el din neamurile noi care se ridicau, pe când umbra se lăsa asupra oboseitei boierimi istorice, se trudia să traducă *Henriada*, din care, cum am văzut, se inspirase Negruzzi înainte de a trece cu totul la romantismul lui Hugo și Pușchin; ofițerul Alexandru Hrisoverghi corespunde, ca soartă, murind foarte tânăr, de o chinuitoare boală, și ca iubitor al idilelor și suspinător pe ruine, care aici sânt ale Cetății Neamțului, Munteanului Cârlova, dar la acest fiu de Grec intrat în rangurile moldovenești nu e nimic din spiritul revoluționar, ci, din potrivă, cu complimente către un Balș, către Sturdzești, e și lauda devotată a șefului armatei de curând alcătuite, Domnul țării, începător de eră nouă².

Înainte noii literaturi clasicul Asachi, fostul membru de „Academie“ italiană, iubitorul Bianței Milesi, „Alviro“ pentru confrății academici de la Roma, sonetistul și autorul de ode, rămânea neschimbat în seninătatea unei atitudini literare care avea urmări favorabile situației sale în lumea politică. Însă foiletonul „Albinei“ se deschise nu odată pentru întâile lucrări ale lui Negruzzi, cu care bătrânul scriitor n'a rupt niciodată.

Dar noilor scriitori din Moldova li se părea, și din cauza legăturilor lui Mihai Sturdza, candidat la tronul muntean și trimețându-și la București informatorii și spionii, contra lui Alexandru Ghica, dar și pentru *împingerea firească a tuturora către ideea Unirii*, că e mai potrivit să colaboreze la *Curierul de ambe-sexe* al lui Eliad.

Totuși el n'avea nimic simpatie în atitudinea-i față de ideile naționale ale timpului. Acela care era foarte „Rumân“ și se simția strâmt închis în această Țară-Românească

¹ *Poetice cercări*, Iași 1839.

² Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 252-4. Totuși el traduce drama romantică a lui Alexandru Dumas, *Antony*.

în care el, care fusese cândva, prin Ardeal, mai legat, cum observă un agent polon, de Munteni decât Moldova, nu s'a gândit niciodată să treacă Milcovul, la care s'a oprit și curiozitatea lui Alexandrescu ofițer: rămăsese același francmason pentru care era un păcat al soartei că omenirea e împărțită în nații, căci, mai la urmă, „oameni sântem toți: eu nu văd nicio deosebire“, fiind, astfel, nu Român în noul sens al cuvântului, nu „Moldovalah“, ci „cosmopolit sau creștin întru toată desăvârșirea“. Chiar „patriotismul“ de care se vorbea acum pretutindeni îi e străin celui care vede înaintea sa lumea, în imensele ei proporții, și dorește ca în ea „să fie odată o nație“, o limbă, o religie, o lege: „ce sânt aceste două Prințipate pe lângă Europa întregă și celelalte continente: un pumn, o mână de pământ¹!“.

Și, totuși, el afirmase în „Răpedea aruncătură de ochiu asupra limbii și începutului Rumânilor“ că „Rumânul este întreg Roman și toate părțile trupului său, și chiar sângele, îi sânt romane“, căci țesătura graiului, care se curăță acum, e latină. Și astfel, „Rumân“ e oricine vorbește această limbă, intrând și în legătura socială și politică a băștinașilor². De și laudă guvernele teocratice, Eliad nu admite, de altfel, în fond pentru religia însăși decât prețuirea valorii ei sociale, și, cum un cetitor „înaintat“ găsea că n'are rost publicarea de dânsul a vechilor predice ale lui Ilie Miniat, el îi strigă, într'una din ieșirile vulgare care corespundeau temperamentului său: „Cine face pe clăcașul d-tale să-ți mai dea dijma și claca în pământul lui Dumnezeu decât religia?“³. A rămas, de fapt, același scriitor de mare instinct popular, care izbutește numai când se trezesc în el, pe lângă amintiri ca acelea, mișcate, despre Grigore Ghica⁴, impresiile copilăriei, ale primului mediu, cu acel simț pentru concret, pitoresc, hazliu și caricatural care-i domină tot spiritul, ca atunci când, vorbind de critică, pe care la el unii o credeau prea aspră, și era de fapt totdeauna personală și părtinitoare, el vorbește de „ploaia care priește holdelor, dar

¹ Idei din 1837-9, în *Curierul de ambe-sexe*, la N Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, p. 257, nota 1.

² V. *ibid.*, pp. 159-61.

³ *Curierul de ambe-sexe* pe 1839, p. 273.

⁴ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 158-9.

strică adesea cuculețul și ibricelul de fluierat al olarului“: e o adevărată comoară de folclor răspândită astfel în mijlocul unor idei generale nădeplin înțelese și pierzându-se cu vremea într'un misticism fatidic, pe care istoricii literari îl pot descurca, dar fără un mare folos pentru istoria ideologiilor strămutate la noi și încă mai puțin pentru faima unui scriitor totuși atât de mândru de cugetarea sa¹.

Am vorbit de conflictul lui, — determinat și de nu știm ce seducție săvârșită de tânărul poet, cu un talent mult mai mare, în casa primitoare —, cu Alexandrescu, care devine, în mania de porecle a acestui prigonitor, „Ghiță Ariciulescul“ denunțat și ca „ateu“. „Măscărați“ și „obraznici“ sânt scriitorii nesupuși, precum cei cu alte idei, de naționalism luptător, de liberalism revoluționar, sânt aici „Sarsaili“ și „Rodini“.

Totuși la Eliad, care, stricându-se cu noua generație munteană (dar el dă ceva de un C. A. Rosetti, care începe atunci cu versuri plângătoare, și de un Ștefan Stoica), era bucuros să afle colaboratori aiurea, tipărește cea mai mare parte din producția sa până la 1840 Negruzzi, care ceru chiar să fie înscris la „Societatea filarmonică“, căreia, de la început, în legătură cu introducerea la *Aprodul Purice*, îi striga: „Cântă, cântă, ciocârlie!“.

Dacă nu se învoiește cu scriitorul muntean, acum matur, în ce privește o limbă căreia acesta-i dădea continuu norme înțelepte ce vor fi urmate, recomandând formele participiale, tăind la neologismele franceze sufixul slav îngreuitor *-nic* („moralnic“), care a dispărut aproape total, aceasta dă prilej la prima discuție despre formele noi ale graiului care să se fi deschis între Români din provincii deosebite. Negruzzi atacase glumind unele propuneri ale lui Eliad, care în adevăr n'au biruit, și ceruse ca *întăiul tesaur de unde e a se face împrumutul să fie cel latin și apoi cel italian*².

Dar Eliad, care nu putea opune acestei înseilări spirituale decât glume groase și idei rapide duse departe de punctul lui de plecare, se gândi și mai departe la procesul deschis,

¹ V. Scraba, *Eliad Rădulescu*, și D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade Rădulescu* (ed. Institutului de istorie literară și folclor).

² *Curierul rom.* pe 1838, no. 8.

și el plănuia chiar o nouă ediție, cu litere latine, ținută în curent¹, a „gramaticii“, prin care s'ar izgoni cu totul chirilicele în discuție, pe care numi „ticăloșii“ ar putea să mai voiască a le menținea, cu încercări de a pune în loc forme latine, din care se desfac câteva care au și fost impuse mai mult sau mai puțin trecător de dânsul, ca un *qu* în *care* (de la *qualis*) sau un *t* cu cedilă pentru *t*, un *di* pentru *z*, pe lângă duplicarea, ca în latinește, a unor consoane. Voia și un dicționar franco-italo-hispano-român². În ultima instanță, el ajunsese a propune, pentru unificarea limbii, nu Academia de odinioară, ci, cu ajutorul bursierilor trimesi în lumea romanică, o înțelegere între școlile înalte din țările libere³. De fapt, la București se alcătuisese, pentru aceasta, în 1836, o adevărată Academie, fără a-i purta numele, având și membri corespondenți, și în ea se întâlneau Poienaru, Aaron, Marcovici cu profesorii Ioan Pop și Gheorghe Ioanid, care va redacta Dicționarul grecesc⁴. Discuțiile, răpede degenerate în trivialități, și cu unii Ardeleni, nu duseră la precisări mai depline și mai statornice⁵. Dar Eliad avea dreptate când, puind basa în cărțile bisericești și admitând, ca și Mumuleanu, ce trecuse din împrumuturi în graiul obștesc, nu în al lui „moș popa“ sau „țârcovnicul slavonizat“, spunea, cu un avânt în adevăr de o superioară poezie, pe care n'o putea pune și în versuri, că *hotărîrea „pravilei“ se va afla „Într'o condică ce stă în palatele timpului, unde fiecarez foaie este o generație“*⁶. Ceia ce nu-l împiedecă de a urmări formarea unei „limbi întregi a rumânimii“, a unui „dialect înțeles de fiecare“, cuprinzând „ce este bun, frumos, sonor, regulat, norocit“, la care apoi să se adauge împlinirea din latinește: până și graiul Românilor din Macedonia ar fi întrebuințat pentru aceasta. Se pare deci că Eliad va fi avut cunoștință de pla-

¹ *Conv. Lit.*, XV, p. 349.

² *Ibid.*

³ Locurile din *Curierul de ambe-sexe* sânt alese în Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 261-4.

⁴ *Museul Național*, 1836, no. 34, de unde în *Foaia pentru minte, inimă și învățatură*, I.

⁵ Iorga, *l. c.*, p. 263, nota 1.

⁶ *Curierul de ambe-sexe*, 1840, p. 70.

nul asămănător, și tot așa de fantastic, al Grecilor moderni de a crea „dialectul comun“¹. Și acestei limbi i s'ar impune una și aceeași ortografie²: deocamdată apărea acel veșmânt latinisant din care, de la 1838, el dădea o probă, sistemul fiind destinat din nenorocire, să se generalizeze în Ardéal, și prin autoritatea lui³.

Colaborarea moldovenească, așa de deasă și de semnificativă, tocmai pe vremea ocupată politic de lupta contra „articolului adițional“, de programul de unire românească al lui Câmpineanu și al Franco-Englezilor, colaborare care, contra cosmopolitismului francmasonic și a prejudecăților muntenesti ale lui Eliad, trebuia să ducă la programul de unire în noul stil și în noua ortografie, neapărat latină⁴, pentru toată „rumânimea“⁵, mângâia pe scriitorul bucureștean, prigonit și de censură și gata a-și vinde Statului tipografia⁶, de concurența puternică pe care i-o făceau, în chiar moșia lui culturală și literară, profesorii de la gimnasiu și un tineret care avea, în așteptarea sosirii celor de la Paris, mai multe legături cu învățătorii lor decât cu ucenicul lui Lazăr.

Acesta se manifestă prin noile publicații periodice.

De la început, Negruzzi căutase legătura cu Aristia, cum s'a spus, arătându-i că vrea să traducă *Gerusalemme liberata* a lui Tasso, fiind vorba și de o colaborație cu acesta, la care s'ar adăugi Eliad, și cu scriitorii cei mai tineri. El scria astfel și lui Boliac⁷. Acesta, mânat de marea sa ambiție, dar și

¹ V. Xenopol, în *Conv. Lit.*, XV, p. 348 și urm.

² *Curierul de ambe-sexe*, I, p. 246.

³ *Ibid.*, p. 343 și urm. Pentru întreaga corespondență, publicată de A. D. Xenopol, *Conv. Lit.*, XII, pp. 305-14; XIII, pp. 76-8; XIV, pp. 155-7; XV, pp. 348-52, observațiile lui Xenopol; *ibid.*, VI, pp. 177-83. Eliad propunea să se publice scrisorile în *Gazeta Teatrului* și-și oferia tipografia pentru operele lui Negruzzi. Era natural să să între în conflict cu Săulescu, care avea pretenții de filolog cu școală; v. și *Conv. Lit.*, XIV, p. 156.

⁴ Eliad se interesa pe lângă Negruzzi, în 1837, și de opoziția contra lui Mihai Sturdza; *ibid.*, XIII, p. 78.

⁵ Plan de întâlnire la Focșani; *Conv. lit.*, XV, p. 351.

⁶ *Ibid.*, XIV, p. 157.

⁷ *Ibid.*, XIII, p. 77.

de convingerea că tineretul e preocupat de literatură, dă încă de la 1837 *Curierul*, în numele unei „societați literare“: Eliad putu să vadă, el care nu participa la mișcarea lui Câmpineanu, că fostul lui colaborator are sprijinul șefului mișcării naționale, al colonelului Constantin Filipescu, al lui Iancu Roset, al lui Grigore Grădișteanu și Voinescu II. Se încercă și câștigarea lui Negruzzi¹. Era o publicație cu intenții politice: în scrisoarea către scriitorul moldovean se asigura că, acum, „*printre uscatele desnervate ghiare ale unei bătrâne tiranii crește carnea cea strivită a unei nații*“². În legătură cu Câmpineanu, un Grigore Negrea traduce, și publică la Buzău, *Guillaume Tell* al lui Florian, nu fără subtitlul care, dat fiind patronagiul publicației, reprezintă un exemplu și îndemn: „*Elveția slobodă*“³.

Foaia tinerilor nu țină decât puține luni, dar în 1839 Boliac apăru cu o continuare a ei, mai săracă în colaboratori, *Pământeanul*. Grigore Alexandrescu, din parte-i, era la ziarul, frumos tipărit (din 1837), al profesorilor, care purta mândru un titlu ce putea fi al principatului singur căruia ajunse tot mai mult a i se zice *România*, dar și al întregii comunități naționale, legată, prin ortografierea numelui din titlu, de romanitatea originilor. Era vremea când inginerul Alexandru Popovici, care lucra la zidirea Severinului, anunța o revistă, *Dacia veche și nouă*⁴, pe când Trifu Maiorescu, ajuns profesor la Craiova, se unia cu vechiul colaborator Leca și dădea în capitaia olteană un *Desfătător*, devenit *Mosaic*, care se ținea de tradițiile *Bibliotecii Românești*, la care amândoi colaboraseră⁵.

Față de aceste legături care-l păgubiau, Asachi se ridică, în prosa lui tot mai împiedecată, ca să proteste contra discuțiilor zădarnice asupra limbii și ortografiei; el se ține la

¹ *Ibid.*, XV, pp. 74-5. Era vorba de opere de teatru, de o culegere de clasici, de o bibliotecă vândută pe prețul de cost.

² *Ibid.*, p. 76.

³ Alte traduceri muntene; Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 273-5.

⁴ V. *Albina* pe 1839, no. 31.

⁵ V. și Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 238-73.

admirația operelor mari ale spiritului uman, care singure pot conduce, atunci când „mediocritatea“ umblă prin cotloanele teoriilor. Dar și la dânsul se găsește ideea unei Adu-nări culturale normative, în care să figureze „gramaticii ro-mâni ai Transilvaniei, ai Țării-Românești și ai Moldovei“. Săulescu fu întrebuințat pentru a lovi nu numai în Eliad și în Aristia, dar și în Negruzzi, care nu pregeță să răspundă: atacurile ieșene contra „Curierului ermafrodit“ urmară, nu spre folosul operei de apropiere care se începuse. *Alăuta românească*, noul supliment al foii lui Asachi, încerca să concureze „Curierul“, dar consulatul rusesc crezu că desco-pere într'un nevinovat articol despre wiest, jocul de cărți la modă, o alusie la Puterea protectoare, și astfel revista fu răpede oprită. Trecând în foiletonul *Albinei* materialul literar, Asachi știu să câștige pe Negruzzi, adăugindu-se și câte un fruntaș al noii generații. *Icoana lumii*, foaie de știință, opusă lui *Osiris* a medicului ceh Cihak, se adausé la programul cel nou al inițiatorului literar, care începu și pu-blicarea unei Enciclopedii românești¹.

Îașul se închidea astfel moldoveneste. El n'avea nici măcar legăturile Muntenilor cu Ardealul, cari, aceștia, de altfel, în-trebuințau pentru propaganda în străinătate a luptelor lor politice foaia germană a provinciei.

Din partea lor, Ardelenii, după ce dăduseră primul rând de profesori, dintre cari lipsește, de și chemat un moment la București, acel Moise Nicoară sau Nicorescu, care apoi merse la Constantinopol și, însușindu-și extraordinar de multe cunoștinți, a lăsat un întins studiu original, dar confus, în limba franceză, despre foloasele Islamului², și acel Nicolae apoi Nifon Bălășescu, din Hașag, care încercă un Dicționarul latin și unul francez, extraordinar de apusean făcute, nu rai contribuie la acea cultură comună pregătitoare a unirii poli-tice încă de acum înscrise, îndrăzneț, în program³. Când M.

¹ *Ibid.*, pp. 279-82.

² Cornelia Bodea, *Les réflexions d'un Roumain sur l'époque du tanzimat en Turquie*, în *Revue hist. du Sud-Est européen*, XIV (1937), pp. 150-163, 307-333. Manuscrisurile lui sânt la Bibl. Ac. Rom.

³ Un latinist, David Almășcanu, la Vălenii-de-Munte.

Maller, lacum Câmpeanu, trecu în Moldova, pentru a moșteni pe Murgu, el, traducător al unei Gramatici ungurești, n'avu decât grija catedrei sale. Dimitrie Stoica și Gheorghe-Gherasim Vida, Maramurășean, nu se amestecară nici în ideologia, nici în lupta politică a timpului.

Ardelenii strămutați se deprind greu cu atmosfera unei țări care li se pare, mai ales în Muntenia, franțuzește frivolă. Așa vor judeca, pe rând, Vasile Pop, Aaron și, la urmă, cu violență și fățiș, expunându-se prigonirilor, dării în judecată, primejdiei de a i se zdrobi cariera, Ioan Maiorescu. Supuși unei îndoite operații de desnaționalizare, acești boieri încrezuți desgustă durele suflete de credință pe care nu le farmecă formele sociale strălucite și luxul, ca pe interesatul Carcalechi, și nu le mulțamește o literatură de suprafață, mai mult a tinerilor cât sânt încă tineri. Desculții din bordeie, hrăniți cu mămăligă, trezesc în acești fii de țărani o nesfârșită compătimire; aceasta de și nicio revoluție nu se poate încerca de teamă de a se pierde și „umbra de neatârnare“. Lui Maiorescu îi displace și nivelul scăzut al vieții de familie, cu multele divorțuri și lipsa acelei însușiri pe cari-i place a o numi roman: *dignitas humana*, și-l doare înaintea de toate de neajunsurile unei școli fără basă națională pe care a ajuns s'o cunoască adânc¹.

Numai Moldovenii, dintre cari Florian Aaron, cunoaște pe Kogălniceanu și ca istoric, „înaintează tare și sigur“². Și Maiorescu are și el, la capătul aprinselor sale recriminații, ajunse, din nenorocire pentru dânsul, în tipar peste munți, aceeași părere: „Moldovenii ne întrec și ne-au întrecut. Sânt mai statornici, sânt mai serioși. Simțul național nu este așa tocit ca la noi. N'au, cu adevărat, atâtea titule zgomotoase, dar au minți sănătoase și asemenea porniri. Tinerii lor, cari învață în Germania, nu se întorc cu atâtea fumuri, cu atâtea idei sublime despre sine, ca ai noștri de la Paris, unde toate le-au învățat, numai ce li trebuia, ca unor Români, nu“³. In

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 293-5; și N. Bănescu, și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, Scriere comemorativă*, București 1912.

² După corespondența inedită a lui G. Bariț, Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 291-3.

³ *Ibid.*

protestările contra acestor păreri în primul rând apare, lângă Marcovici, care avea altă serioșitate de spirit, Eliad¹.

Pentru profesorii și scriitorii noi cari se formează în Ardeal, nu e însă unul singur care să nu aibă interes, peste aceste păreri, pușintel exagerat?, și din cauza opoziției dintre spiritul german și sub-germanic și cel frances din vremea regelui Ludovic-Filip, pentru ce se petrece, deocamdată în domeniul cultural, dincoace de munți. Aceasta în deosebire de vechii Ardeleni, cari preferă viața închisă din Blajul lui Bob, protopopii sărace, rățiciri pe la Orade, unde, în Decembrie 1839, se slânge foarte bătrânul episcop Vulcan, ori o funcție de miserie și umilință la tipografia din Pesta, unei călătorii la Românii liberi, de al căror mândru trecut trebuiau totuși în scrisese lor să se simtă legați, invocând chiar, contra străinilor, formele ridicate ale culturii și vieții de societate în București și Iași.

Timoteiu Cipariu, pomenit și în *Biblioteca Românească*, avuse, de la început legături cu Eliad: el cere acestuia cărțile de curând apărute în Țara-Românească și în Moldova și se furnizează de la București cu slovele trebuitoare tipografiei care se reînființa la Blaj. La 1836 el vede la București o revistă a miliției noi înaintea lui Alexandru-Vodă Ghica și caută să întâlnească nu numai pe vechiul său corespondent, Eliad, dar și pe *Câmpineanu*, care începsea să apară ca marea speranță a viitorului. Pe acel timp, el se încerca în poezie și dădea o frumoasă rugăciune alături cu pastorale de sat:

Atâția feciori frumoși au venit să te pețească,

Să-ți facă curte domnească,

Și tu, — numai taci și coși,

într'o notă țărănească pe care, dincoace, o știa prinde —, pe când la 1832 și școlarii din Blaj dădeau spectacole, — numai Eliad. Până târziu însă preotul, profesorul de filosofie, care începe și o serie nouă de cărți bisericești, în fața celor îngrijite la Buzău, într'o așa de largă măsură, de Chesarie, nu dă nimic la tipar, de și elogia lui, represintată la Blaj, arată deosebite însușiri literare².

¹ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 335-6.

² V. I. Rațiu, *Timotei Cipariu; Unirea din Blaj, n-l jubilar; Tribuna* din Arad, 1903, no. 1; Daiianu, în foiletonul ziarului *Farul*, 1937.

Inchis în gândurile sale de profet revoluționar al unor vremi de începeau a miji, Simion Bărnuț, fiu de țărani din Bocșa Montană, școlar la Unguri, în Șimplău și Carei, de unde și la Blaj, întrebuițat apoi de noul episcop Lemeni în rosturi de cancelarie, ca să ajungă profesor de filosofie în românește la „liceul“ reorganizat, — Cipariu preda în limba latină, — nu calcă pământul liber, unde venise, la 1839, ca să adune material pentru manualul său de geografie, *Icoana pământului*, un coleg, Ioan Russu, a cărui amintire a fost serbată de curând, dar se cere și el abonat la *Curierul* lui Eliad și vrea să aibă, în acel an chiar, și unele tipărituri de la București¹. Și pe acesta-l închide în vechiul său culcuș Blajul.

Din aceeași lume a uniților, fiul de preot Gheorghe Pop, din Jucul-de-jos (Cojocna) (n. 1812), căruia i s'a spus la școală, de profesorii săi din același Blaj, Barițiu², avea și ani de Universitate la Cluj, pentru ca să ajungă profesor de fizică în orașelul studiilor sale românești. De aici întovărășește pe Cipariu în călătoria, de neșterse amintiri, la București, tocmai în ajunul mării lupte³. Deocamdată, amestecat puțin și în poesia de ocazie, de ton popular, bine cunoscut și lui, el primi, cu toată deosebirea confesională, de la Brașoveni, cărora li se adresase printr'un luminos memoriu, chemarea ca profesor la noua lor școală⁴.

În bogatul oraș de graniță, unde stătuseră atâta timp pribegii munteni, lăsând amintiri și mai bune și mai rele, negustorimea românească se osebise de a Grecilor, a căror Companie de comerț era de mult în plină decădere, și, recunoscând public că scopurile ce urmează pe aceleași căi economice sânt deosebite, își organizase un „gremiu“ al ei, cerând, cu argumente puternice în sprijin, un privilegiu al guvernului⁵.

¹ V. Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, ed. Ac. Rom., *Studii și cercetări*, VIII, București 1924.

² *Enciclopedia* lui Diaconovici, la acest nume.

³ V. mai sus și N. Brânzeu, *Școalele din Blaj*.

⁴ Andrei Bârseanu, *Istoria Școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov 1912.

⁵ D. Z. Furnică, *Din trecutul românesc al Brașovului. Documente comerciale, 1741-1860*, București 1937; cf. Iorga, *Contribuțiuni la istoria învățământului*, p. 17 și urm.

Gheorghe Bariț.

Acolo, unde s'a organizat și o „cașină“ de lectură, sosiau publicațiile muntene, dacă nu cele din Moldova. Dorința de a se crește și copiii în românește era firească, dar omul nu se afla la îndemână; neputându-se avea un ortodox, se căută măcar tot un Ardelean, și unul cu studii bune. Cei cari iscă-liră contractul cu tânărul Blăjean erau un Român de sânge, Ioan Jipa, și fostul companist, amestecat în multele gâlcevi cu care se mântui îndelungata și înfloritoarea asociație, Geanli (Dsanly).

Ce voiă Bariț, o spune în cuvântarea ținută la examenul din 1837 al școlii sale. Acela care se recunoaște ucenic sufletesc al lui Petru Maior, nu face, ca înaintașii săi, o predică „romană“, — va râde de „sânge de Romani“, „strămoșii noștri“ —, și el nu se închină puterii supt aripile careia erau strânși atâția Români. Și politica de amintiri și cea de înfeodare la Impărăție crede el că trebuie părăsite, cu atât mai mult aceia care atârnă de confesiune în sensul îngust al cuvântului. Români sânt un neam, și ei trebuie să se sprijine pe dânșii singuri, dar pentru moment problema e mărgenită la acei din Monarhie, de la Guvernul careia trebuie să se ceară doar libertatea culturii proprii. Li lipsește învățătura pentru ca marele lor număr să se poată valorifica. O nouă pedagogie în serviciul interesului național cu ajutorul părinților însiși ar putea rezolvi problema viitorului ce se așteaptă. Și se gândia, de și, ca pentru Brașov, vorbește și de o școală de comerț, cu studii mai înalte, și la școala întâielor învățături.

Sași cari stăpâneau orașul își aveau însă pentru legăturile lor culturale între sine și cu congenerii lor o mai veche foaie. Germanul Gött, venit din Frankfurt ca să întemeieze o nouă tipografie după aceia pe care o cunoaștem și care lucrase și pentru Români, se arătă gata, dacă i se acordă un patronagiu ca al bogatului Radu-Rudolf Orghidan, patron al cărții înțelepte pentru poporul său, să lucreze și o publicație periodică în românește¹. Pentru lucrul de redacție, Bariț, care se dovedi un cetitor harnic și un bun traducător, se putea răzima pe bătrânul translator, foarte

¹ V. N. Iorga, *Scrisul și valoarea „Gazetei Transilvaniei“*, în *Mem. Ac. Rom.* 1938.

popular, Barac¹, pe Vasile Pop, tânăr cu atâta interes pentru întreaga literatură și istorie a Românilor, pe care le cunoștea așa de bine, și pe autorul *Antropologhiei*, Pavel Vasiciu-Ungurean, acum medic la „contumața“ Timișului. Se vor adăugi Andrei Murășanu, Bistrițean (n. 1816), cu studii la Blaj, de unde vine ca profesor la Brașov, și fratele mai mare, Iacob (n. 1810), din care se va face un redactor permanent². Alcătuindu-se, după răspânditul obicei german, în „soțietate de învățați“, ei făceau să apară, în momentul *marului conflict politic de la Munteni*, „*Foaia Duminecii*“, dar numai cu caracter de învățământ popular. Spiritul, anecdotie și călduț moralisator, fără idei și fără poezie, era însă al lui Barac³.

Încă din 1838, când încep și reprezentații de teatru românesc, Bariț răsare ca redactor al *Foii literare*, devenită îndată *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, la care se adaugă una politică, purtând titlul, *provincial, nu național*, — dar el aruncă strigătul de „Deșteaptă-te și tu Române“, care, cules de Andrei Murășanu, pentru strigătul de speranță din imnul de libertate care a fost „Deșteaptă-te Române“, a ajuns apoi o lozincă de revoluție, — de *Gazeta Transilvaniei*.

Nu e exclus că vor fi venit, mai târziu, pentru noua publicație și indemnuri de la Români de peste graniță, cărora li trebuia un astfel de organ în țară străină pentru a se publica lucruri care lor acasă trebuiau să li fie interzise. Și, cum Austria, în fața falimentului amenințător al politicii rusești în Principate, începea să hrănească noi speranțe de anexare, nu-i putea fi neplăcută tipărirea unor anume știri în „Gazeta“ lui Bariț, în același timp când „Foaia“, publicând și părți din scrisul românesc de peste munți, nu numai că le transmitea Ardelenilor ei, dar se îndrepta, nu fără conștiință, spre *rolul unei publicații central și general românești*, fiind ca o antologie și crestomatie periodică a nației.

¹ Gh. Bogdan Duică, *Ioan Barac*, în *Mem. Ac. Rom.*, ed. Ac. Rom., în *Studii și cercetări*, XXII.

² V. și I. Rațiu, *Viața și operele lui Andrei Murășeanu*, Blaj 1900. — Pentru un plan de bibliotecă românească al lui Gavra din Banat, v. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, p. 314, nota 1.

³ V. și scrisori din corespondența lui Barițiu, publicate de Gh. Bogdan-Duică, în *Tribuna din Arad*, 1903, n-1 2.

În vara anului 1838, campania contra lui Alexandru Ghica se poartă în același timp în *Siebenbürger Wochenblatt* și în *Foaie*¹: comisiunea de cercetare găsește că anume legături ale complotului din 1840 mergeau până în Ardealul lui Bariț².

Interesul lui Bariț, răpede pîs la curent cu viața culturală a Românilor de pretutindeni, merge și până în Basarabia, unde un urmaș al boierului moldovean Hâjdău, cu moșie la Cristinești³, Alexandru (n. 1811), spirit vioiu, arăta interes pentru istorie, pentru cântecul popular, legat de școala încă românească a Hotinului, căruia-i face și daruri de cărți⁴. El ajunge a cunoaște și a prețui pe fiecare din scriitorii timpului. Începând prin a reproduce, Ardeleanul ajunge răpede să aibă colaborația directă a unora dintre tineri, mai ales din Moldova, ca Pogor, Vasile Scriban, care vorbește despre viața profesorului său de la Seminarium, Fabian-Bob, un Ioan Poni, pe care-l interesează istoria lui Ștefan-cel-Mare, și însuși conducătorul care răsare la orizont al acestei Moldove tinere, Mihail Kogălniceanu.

Cel care nu ține samă de hotare în viața sufletească a unui singur neam, trece hotărît peste Ardealul său, în care caută, el cel d'întăiu, urme de trecut propriu românesc la Hațeg, la Dănsuș, la Iniedoară și începe a face să se adune comorile poporului în toate ramurile, peste deosebirea confesională. Spirit „filosofic“ și laic, liberal, Bariț nu se va lăsa oprit de hotarul pe care l-au tras „popii din Țarigrad“, — orice ar zice negustorii lui din Brașov, — „și din Roma“, — oricât ar protesta, de departe, profesorii și canonicii din Blaj —: „pentru aceia Români tot ar putea să trăiască unul cu altul frățește, căutând numai atîta: că sînt Români“.

Cultură practică și atmosferă morală, iată ce-i trebuie; „li-liciei“ să fie izgoniți și rațiunea să stăpânească, sfânta cuge-

¹ Filitti, *Domniile* (după corespondența austriacă). Domnul cere intervenția Agentului austriac. Cf. și Göllner, în *Rev. Ist.*, 1934, pp. 111-3.

² Legături cu Eliad, colaborator ocaasional; Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, II, pp. 250-1.

³ V. Eufrosina Dvoicenco, *Alexandru Hasdeu*; v. *Rev. Ist.*, 1934, pp. 9-11; 1936, pp. 23-37.

⁴ Ca masivul catalog al manuscriselor Museului Rumiențov, azi în Bibl. Institutului de Istorie Universală.

tare dreaptă, îmbrăcată în graiul înțeles de oricine, cu hotărâta răspingere a tuturor modelor: francesă ca și germană, aceasta ca și ungurească; să nu mai fie îngăduiți la Românii liberi preceptorii de familie, „veneticii mișei“. Politiceste, *primejdia cea mai mare e în „rusomanie“, care e „mai uricioasă și netrebnică decât celelalte“*¹.

Originalitatea în materie de limbă, problema zilei, o aduce însă Cipariu, plănuitorul, la Blaj, al unei foi de Sâmbătă. „Nunciul“², acela ale cărui vederi încep încă de atunci a se precisa, și Maiorescu se va adăugi la dânsul.

Toate bazele discuțiilor de până atunci sânt distruse. Nu e o chestiune a limbii românești, care ar trebui curățită, adăugită, unificată într'un „dialect“ comun, de caracter artificial. Profesorul blăjean, care cetise Gramatica limbilor romanice a lui Diez, lucrare epocală, harnicul adunător de cărți vechi rare și de manuscrise prețioase, până la *Cazania* brașoveană de la sfârșitul secolului al XVI-lea³, cugetătorul care, recurgând la comparații, și-a dat samă de felurile în care, ca în Anglia cucerită de Normanzi, se formează o limbă, precum și de greșelile de francomanie care au oprit în loc dezvoltarea literaturii germane în vremea lui Frederic al II-lea, afirmă tare că *limba este*, gramatica având să-i studieze doar formele, că nu e o latină vițiată, ci un produs natural, că, e un tot organic, că într'însa nu se află dialect care să nu-și aibă dreptul de a fi și de a influența, că ea-și urmează căile de firească dezvoltare, că nu vrea și nu poate să jertfească nimic din ce a cercetat, a ales și a primit, că a-i răpi o parte din vistierul ei e a o săraci și „a face prea multe risipuri“, că a-i impune împrumuturi e a grămădi „zdrențe“, care astfel vor și rămânea, că orice alfabet, fie și chirilica, dezvoltată din vechea scriere elenică, o poate servi, merită să fie păstrat, că orice Academie, oricum alcătuită, nu poate face decât un joc copilăresc față de covârșitoarele porunci ale graiului însuși, o alergare ca a copiilor ca pălăria după fluturi. În zădar se vor împotrivi latinisanții din Ardeal și va glumi Negruzzi,

¹ V., pe larg, Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, I, pp. 303-20.

² *Ibid.*, p. 320.

³ Originalul s'a găsit de curând într'un manuscris de la Athos de către d. V. Grecu; v. *Mem. Ac. Rom.*, 1938.

al cărui scris nu era, de altfel, decât punerea în practică a acestei noi și sănătoase teorii, asupra buchilor „cârligate și țapoșe“.

Rămânea un lucru: ca aceeași teorie, a autonomiei naționale pe temeiul vitalității organice, să se aplice și în domeniul unei politici care până atunci, și încă destulă vreme după aceasta, se sprijinia alternativ pe proptele străine cu aparența mai mult sau mai puțin solidă. Va fi opera acelei generații care intră în arenă după 1840.

CAPITOLUL III.

O încercare de romantism politic

Dar până atunci generația lui Câmpineanu va face o lungă și dureroasă efortare spre rezolvirea prin străini a marii probleme a românismului integral, care se impusese hotărât în această formă.

Noul Domn, ieșit dintr'o alegere frământată de intrigi personale și care nu represinta decât o așa de mică parte a nației, cei mai mulți păstrând cea mai bună amintire celui ce căzuse apărând în ultimul timp dreptul la o mai bună soartă a țăranilor, era un om încă foarte tânăr (născut la 1804), de o mare cultură clasică și aducând din frumoase studii la Paris concepții juridice și de Stat cu totul occidentale; romantismul la modă în acele locuri ale învățăturii sale mai înalte îl făcea sensibil la amintirile de vechi lupte ale poporului său, și el avu dorința de a vădi măcar în costumul ce-l purta la o miruire din care ar fi voit să facă o adevărată încoronare că se îndreaptă după eroul tot mai viu în sufletul românesc. Dacă tatăl său, intrat în marea boierie, n'avea nicio legătură cu mândrele ei tradiții, mama, Catinca, era născută Văcărescu. În acest mediu de familie, crescut și de preceptorii străini, Gheorghe Bibescu fusese îndemnat, supt cea mai statornică și mai iubitoare supraveghere a părinților, pentru o viață de conștiință, de muncă și de demnitate. Moșteniri importante îi veniau din mai multe părți, între altele de la sora tatălui, Balașa Jianu, care-l numia: fiul ei, și un însemnat spor de avere se adause prin căsătoria cu Moldoveanca Zoița Mavrocordat, nepoată a ultimului din neamul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, care puse la cale, în 1842, această căsătorie a aceleia pe care el și soția lui, din Moldova, o priviau ca pe o fiică a lor, cu tânărul încă supt

douăzeci de ani, în același timp când se pregătia să înfieze pe alt fiu al lui Dumitrachi și al Catincii Bibescu, botezat Grigore¹. S'a păstrat scrisoarea, în cel mai pur stil elenic, prin care marele boier, care era și un învățat de samă, ura tot binele unei familii formate supt auspicii atât de fericite, neprevăzând întunecarea ce era să se coboare asupra minții atât de tinerei și frumoasei soții. Era vorba ca acela care era privit ca un „ginere“ să fie cuprins în chiar casa Brâncoveanului². Aceasta în vremea când Banul se afla încă în pribegie la Brașov³. Era vădit că puternicul și bogatul boier, al cărui nume trezia atâtea amintiri, înțelegea să continue prin această familie așa de strâns înrudită pe a lui însuși, care trebuia în puțin timp să se stingă. Indemnul spre Domnie care se întâlnește de atunci în casa, mai modestă, a Bibescuilor trebuie pus în legătură cu această concepție pe care o împărtășia societatea timpului.

Bibescu avea, afară de energia deosebită care se cerea pentru a stăpâni o aristocrație desbinată și a ajuta în ridicarea lui stratul ce se găsea supt dânsa, din ce în ce mai doritor de a se manifesta, toate mijloacele prin care se poate impune un om și exercita o influență asupra societății încredințate lui ca șef de Stat. Putea să se sprijine oarecum pe Ruși, cari preferaseră însă pe Știrbei, mai puțin pe Turci, cu cari, într'o carieră administrativă și parlamentară așa de scurtă, avuse puțin a face și între cari nu aflase el prilejul de a cunoaște pe nimeni⁴. Dar, de la început, el fu considerat ca suspect, dacă nu chiar dușman, de consulul Franciei, țara de care era legat prin toată educația, toate lecturile și simpatiile sale, care-l vor face să prefere Parisul ca adăpost al retragerii sale silite și să dăruiască poporului frances, ca ofițeri, pe fiii săi, Gheorghe și, cu numele Țarului ocrotitor, Nicolae.

---

¹ Și nunta lui „Iorgu“ Bibescu cu „Zoița“ se face de Sf. Grigore; Iorga, *Studii și doc.*, XI, p. 236.

² *Ibid.*, pp. 235-6.

³ *Ibid.*, pp. 236-7.

⁴ V. observațiile lui Billecoq, N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 931, și adresa Adunării către Sultan, cu prilejul venirii lui Șechib; *ibid.*, pp. 944-5, no. DCCCXCV.

El nu încercă, din timiditate, să câștige din primul moment sentimentele unei lumi românești în care romantismul crease dorința de lucruri nouă, de înfățișări strălucitoare. Foarte rezervat, stătu la dânsul acasă până la sosirea firmanului care singur îl făcea în adevăr Domn: în acea casă unde făcuse un așa de mare gol boala iremediabilă a aceleia care era acuma, fără a putea să-și deie samă, Doamna țării, Proclamația lui „Gheorghe Dimitrie Bibescu, prin mila lui Dumnezeu Domn și stăpânitor a toată Țara-Românească“, după vechea titulatură, vorba de restituirea dreptului de alegere cu ajutorul celor două Curți, puse pe același plan, dar nu uita să asigure mai ales pe săteni că de acuma înainte ei vor fi administrați de funcționari cinstiți, cari li vor alina suferințele, el însuși fiind gata să li asculte plângerile, dacă vor păstra ordinea și cuvenita ascultare.

Primirea firmanului¹ nu se făcu, în Februar 1812, cu vre-o solemnitate deosebită². Savfet-Efendi, interesat în pregătirea la Constantinopol a tanzimatului, se grăbi să plece cu convingerea că scrisoarea cancelarului Nesselrode către noul Domn înseamnă înregimentarea acestuia între uneltele politicii de penetrație în Orient a Rusiei³. În schimb, de la Petersburg, unde noul Domn făcuse protestări de devotament, veniau asigurări de sprijin, măcar în aparență călduroase⁴. După ce cunoscuse abia atunci, în casa lui Știrbei⁵, pe consulul Franței, Bibescu crezu că trebuie să răspundă audienței acestuia printr'o vizită la consulat. El păstrase ca adiutant pe Grammont, dar Billecocq, acoperind de injurii pe acest ofițer, îl considera ca pe un dușman⁶.

Se căuta și o basă în legătură cu Moldova, soția noului Gheorghe Voevod fiind din aceastălaltă țară, și trimesului moldovean cu felicitările, Beldiman, un cumnat, primit în audiență

¹ Și *ibid.*, pp. 938-9, no. DCCCLXXXIX.

² *Ibid.*, p. 932, no. DCCCLXXXI.

³ *Ibid.*, p. 935, no. DCCCLXXXV.

⁴ Și *ibid.*, pp. 933-4, no. DCCCLXXXIII.

⁵ *Ibid.*, p. 928.

⁶ *Ibid.*, p. 935, no. DCCCLXXXV; p. 936, no. DCCCLXXXVI; pp. 937, 956.

Doamna Zoe Bibescu.

solemnă, i se vorbi de speranțele ce se leagă de bunele raporturi, atât de necesare, cu acest „frate al nostru“¹. Bătrânul Vellară merse în schimb la Iași cu aceleași asigurări de frăție, dar în discursul solemn al acestuia nu e vorba decât de „vecinătatea“ celor două țări. În schimb, Sturdza, care se presintă ca vechiu cunoscut al „vecinului“, fără a se uita și colaborarea Domnului Moldovei la alcătuirea Regulamentului, vorbește de cele două popoare cu aceiași lege, cu aceleași legi și îndreptate firește unul către celalt². Cu prilejul unei inspecții la Brăila, Bibescu merse să întâlnească, la Galați, a cărui prosperitate, cu 25.000 de locuitori, întrecuse pe a Brăilei, cu 14.000³, pe Sturdza⁴, și se restituie pe pământul Țării-Românești visita, și Dașcov, pedagogul rus al celor doi Domni, fiind de față⁵. În această țară, unde abia demisionase mitropolitul Veniamin, boieri bătrâni, ca Lupu Balș, Mihai Pașcanu și Conachi, încereau o lovitură contra Domnului⁶.

Dar, ca situație interioară, Nesselrode i-ar fi recomandat lui Bibescu să supravegheze de aproape pe studenții din Apus, aducători de periculoase idei liberale⁷ —, și noul stăpânitor muntean arată hotărîrea de a se despărți de toți aceia, chiar și din rândurile ofițerilor superiori, cari serviseră pe Ghica⁸. În cuvântarea solemnă ținută cu prilejul investiturii, întru toate asemenea cu a predecesorului⁹, dar cu dulama lui Mihai peste mondirul rusesc și cu accentele de glorificare ale lui Aristia în *Prințul român*, imitând pe Lamartine pentru sfințirea lui Carol al X-lea, el puse „iubirea“ Românilor înaintea încrederii acelorași două Curți. Dar se arăta un suflet plin de îndoieli înaintea greutății, pe care

¹ *Ibid.*, p. 936, no. DCCCLXXXVI.

² *Ibid.*, p. 960. Critica lui Vellară, în raportul următor al lui Billecoq; *ibid.*, pp. 961-2, no. CMVIII.

³ *Ibid.*, p. 967. Se zvonia de o căsătorie între un fiu al Domnului Moldovei cu o fiică a celui muntean. V. și *ibid.*, p. 969.

⁴ *Ibid.*, pp. 950-1, no. DCCCXCVIII.

⁵ El plecă de acolo ca să ieie, ca un inspector financiar, socotelile lui Sturdza; *ibid.*, pp. 971-2.

⁶ *Ibid.*, p. 942, no. DCCCXIII.

⁷ *Ibid.*, p. 937.

⁸ Rapoartele franceze citate.

⁹ *Ibid.*, pp. 941, 947 și urm.

nu și-o ascundea, a sarcinii sale, — și față de Nesselrode va vorbi de aceleași piedeci, declarând că nu poate aduce decât ce are¹ —, și nu uita să critice pe înaintaș, arătând ce jos coborise acesta situația țării, acum așa de mult îmbunătățită, și cât de dăunătoare erau unele tradiții rele. Cu făgăduielile ce se puteau aștepta, el îndemna la o unire a tuturor, pentru care nu dăduse și nu era să dea, într'o guvernare de partid, însuflețită de un temperament pasionat, însuși exemplul, dar declara că acesta e ultimul îndemn și că de acum înainte va fi silit să lucreze contra celor cu necurate cugete². Alexandru-Vodă nu-și începuse Domnia cu un suflet înăcrit de amintiri ale dușmăniilor trecute. Iar oștirii, scusându-se că nu i-a putut aparține, cum i-ar fi fost voia, îi vorbea ca „un nou frate de arme“, din dorința de a-i desface de fostul Spătar, pe care ei, ostașii, nu-l vor putea uita pentru a trece la cine îmbrăca acum întâia oară uniforma și căuta să se inițieze la un fel de viață pe care nu-l cunoscuse³.

Și înaintea Adunării obișnuite, în Mart, Domnul crezu bine să amintească acțiunea sa de opoziție contra celor cari nenorociau țara și s'o felicite pentru un an de cumplite lupte, a căror biruință era simbolisată de însăși prezența sa ca Domn în mijlocul vechilor asociați politici pe vremea de situație desastroasă. El întăria credința sa că trecutul îi lasă cea mai rea moștenire și nu lipsia să asigure că n'a părăsit nimic din vechiul său crez⁴.

Urmă liberarea condamnaților complotului din 1840⁵ și, pentru a câștiga și mai mult favoarea rusească, pe care și-o credea câștigată, îndemnul către Adunare de a vota monumentul lui Chiselev; iar acesta, cărui-a-i scrisese Ghica, nu

¹ G. Bibescu, o. c.

² N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 939-40, no. DCCCXC.

³ Și *ibid.*, p. 940, no. DCCCXCI.

⁴ Și *ibid.*, pp. 945-6, no. DCCCXCVI. Consulul Franciei declară că i-ar fi spus cum că, dacă Ghica ar fi resistat, Bibescu ar fi mers cu „amicii săi“ și 600 de „devotați“ pentru a-i impune abdicarea sau „a-l da pe fereastră“; *ibid.*, p. 958. Consulul Rusiei ar fi fost de față; *ibid.* Noul Domn ar fi intrat și în conflict cu Știrbei, pentru numirile de miniștri; *ibid.*, p. 959.

⁵ *Ibid.*, p. 944, no. DCCCXCV.

⁶ *Ibid.*, p. 955, no. CMII.

lipsia să-i arăte acestuia că, fără a-i aproba administrația, nu împărtășește „înviniuirile adversarilor lui în ce privește vederile și intențiile lor personale“; oricât ar fi fost de rău servit de oameni pe cari totuși i-a păstrat, vechiul ocrotit rămâne pentru loialul general rus un om de onoare¹.

Dar o nouă opoziție se organiza. Bibescu avu înaintea lui, la proiectul contra inalienabilității zestrii, coaliția Ghiculeștilor cu Filipeștii, și nu izbuti a-l face să treacă, impunând aceloră cari schimbaseră esențial punctul său de vedere strict juridic. Indată Billecocq, hotărît să urmeze acțiunea sa de acusator, înștiință la Paris că Domnul a amenințat în discursul de închidere a sesiunii pe aceia dintre deputații cari erau și funcționari².

Înainte de plecarea la Constantinopol, care, cum era invitat și Mihai Sturdza, se prezintă, nu ca îndeplinirea din partea noului Domn muntean a uneii ceremonii obligatorii, ci ca un act de omagiu față de tânărul Suzeran turc, o schimbare a Ministeriului cuprinse doi membri ai familiei Filipescu: Iordachi, ca președinte, și alt bătrân, Alexandru Vulpe, devenit Mare Ban, pe lângă un al treilea membru al aceleiași generații, pe care deci Bibescu înțelegea să se sprijine; Știrbei se așeza lângă fratele său, și pe lângă dânsii se înșira un al treilea Filipescu, Ioan, Manolachi Băleanu și Manole Florescu, alți doi dintre boierii de oarecare vârstă³. Dintre tineri, doar Barbu Catargi-*ı* capătă un directorat⁴. Se încercă, prin cuvinte de laudă, să se câștige și sprijinul moral al atâta timp neșinutului în samă Eliad⁵.

Călătoria la Poartă, amânată din cauza împrejurărilor din Serbia, care ridicară pe Alexandru Caragheorghievici, se făcu, și primirea nu fu mai bună decât a lui Ghica⁶. Ea se prelungi,

¹ *Ibid.*, p. 957, no. CMIV. Și Nesselrode i-ar fi scris în același sens; *ibid.*, p. 956.

² G. Bibescu, *o. c.*, II, p. 79 și urm.; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 958.

³ *Ibid.*, pp. 963-4, no. CMX. Poliția din București era incredințată lui Ioan Manu, fost funcționar al lui Ghica; *ibid.*, p. 965, no. CMXI.

⁴ Filitti, *Domniile române*, p. 296.

⁵ N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 965, no. CMXI.

⁶ Sărutarea papucului; *ibid.*, p. 980, no. CMXXII.

în speranța că, prin acțiunea sa directă, Domnul va ajunge să ducă la capăt chestia, de atâta timp în suferință, a mănăstirilor închinată. Ea trebuia să fie hotărâtă prin Rusia, rămasă patroana ortodoxiei¹, averile având a fi administrate de un exarh grec și numai de la 1852 putându-se arenda veniturile, în prezența unui reprezentant al consulatului².

El putuse afla acum ce se petrecuse la Brăila, unde din nou izbucnise o mișcare a Bulgarilor, care a fost pusă apoi în legătură, printr'un anume Deșu, de această nație, și printr'un Vâlcov, supus rusesc, care a lăsat memorii, publicate în românește, nu numai cu unii Sârbi, partizani ai Obrenovicilor răsturnați, dar și cu Grecii, cari răsturnaseră pe regele Othon, și chiar cu ambițiosul și neastâmpăratul Fanariot Costachi Suțu³. Știrbei știu să stăpânească mișcarea, fără ca, data aceasta, să fie nevoie a se recurge la arme. Dar Deșu și Vâlcov merseră la ocnă, de și consulul engles Cunningham susținea că e o înscenare a administrației⁴, încercarea de a implica pe un mare boier cu nume domnesc, ca Suțu⁵, neizbutind⁶.

Intors, Domnul, care nu putuse isprăvi, cum sperase, cu călugării greci, aducea, ca dar al Sultanelui, cinci tunuri pentru miliția sa⁷. Se grăbia să viziteze pe Billecocq, care, în imensa-i vanitate, scria Ministeriului său că a bine-

¹ *Ibid.*, pp. 973-5, n-le CMXVI-VII.

² V. G. Bibescu, *o. c.*, I. Guizot însuși se interesa de chestiune, văzând o nouă împietare a politicii rusești; *ibid.*, pp. 976-7, no. CMXIX. Răspunsul; *ibid.*, p. 980 și urm., no. CMXXXI. Se zvonia la București că Bibescu negociază la Constantinopol independența țării în schimb pentru o despăgubire; *ibid.*, p. 975, no. CMXVIII.

³ Filitti, *o. c.*, pp. 298-302. Cf. N. Hodoș, în Hurmuzaki, XVII, p. 973. Consulul frances din Iași putea scrie că o treime din populația Brăilei e bulgărească; *ibid.*, p. 970.

⁴ *Ibid.*, pp. 997-8, no. CMXXXVI; Filitti, *l. c.*

⁵ Un magistrat strigase public că e opera Țarului Nicolae; *ibid.*, p. 993, no. CMXXXI. V. și *ibid.*, pp. 1024-5, no. CMLXII; pp. 1026-7, no. CMLXIV; pp. 1028-9, no. CMLXVI; p. 1030 și urm., no. CMLXVIII. Decorarea lui Suțu de regele Greciei; *ibid.*, p. 1056, no. CMXCV.

⁶ *Ibid.*, p. 984.

⁷ *Ibid.*, pp. 986-7.

voit să acorde Domnului Țării-Românești audiența pe care i-o ceruse acesta. Iar boierimea, chemată să numească un număr de șase deputați, alegea pe Suțu, cel compromis în afacerea de la Brăila, și, pe lângă Ioan Bălăceanu și un Crețulescu, și ei dușmani personali ai lui Bibescu, doi Ghiculești, din tabăra învinsă în anul trecut, ca și pe Constantin Cantacuzino cel înlăturat de Duhamel; Filipeștii volaseră și ei în acest sens¹.

Atunci, când se răspinse și un proiect de lege pentru creșterea miliției, — și Domnul arată cât e de necesar acest spor față de împrejurările de peste Dunăre, față de înmulțirea hoților, încercările de comploturi și nemulțămirea sătenilor, cari emigrează în Turcia², — s-a produs propunerea, acceptată de Guvern, fără a fi supusă Adunării³, a unui Trandafilov, Rus mai mult în ce privește sufixul, de a face cercetări geologice, pentru ca apoi să aibă a lua în arendă mine în toată țara, prevăzându-se că, dacă „în optsprezece luni“ nu se realizează înțelegerea cu proprietarul, se va acorda din oficiu, conform Regulamentului, o concesiune pe doisprezece ani, cu o zecime din venit pentru proprietar și alta pentru Stat⁴.

Indată porni opoziția parlamentară, la care se adause talentul de pamfletar al lui Eliad, care trecu îndată în fabulă afacerea „măcieșului“ care se împinge țepos. La întrebarea făcută ministrilor, ei declarară limpede că nu e vorba de un monopol, ci de o serie de contracte particulare, la voia fiecăruia. Șase deputați, între cari trei Ghiculești și toți cei de curând aleși de boierime, cerură totuși să se retragă autorizația, ceia ce ar fi trebuit să ducă la ruperea bunelor relații dintre Domn și atot puternicul Dașcov, de și ocupat pentru moment în Moldova,

¹ *Ibid.*, pp. 986, 993-4, no. CMXXXII. Nesselrode îi trimetea lui Bibescu, în acel moment, Ordinul Sf. Ana cu briliante; *ibid.*, p. 985, no. CMXXV.

² *An. Parl.*, XII; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 1001, no. CMXL. Răspunsul Adunării; *ibid.*, p. 1012. Cf. și *ibid.*, n-l următor.

³ *V. ibid.*, pp. 1002 și urm., 1056-61, no. CMXCVI.

⁴ În Moldova un Spătar Iorgu Hartulari, propunea, la 1838, ca, „în nădejdea agiutorului cerese“, „să deschidă baie în pământul acesta“ și metaluri „pentru asemenea săvârșire nu se pot găsi decât prin munții ce acopăr proprietățile mănăstirești“; *ibid.*, IX°, p. 639. Se și admite pe doisprezece ani; *ibid.*, pp. 639-41.

unde se credea că Mihai Sturdza stă să cadă. Se fixau două principii: ca nimic să nu se facă până la acel soroc care se înțelegea, — cum însă nu era de fapt —, ca obligatoriu de la data autorizației, și ca o astfel de măsură să fie luată de Adunare, ceia ce nu era cazul, căci regimul minier fusese stabilit prin articolul respectiv din Regulament¹.

Ca totdeauna gata să se supuie temperamentului său mândru și nervos, și hotărît să nu lase a se usa autoritatea sa, ca a predecesorului, Bibescu răspunse mândros la aceste observații, care nu îmbrăcaseră o formă jignitoare. El nu înțelegea să se desființeze un jurnal al Consiliului de miniștri purtând semnătura sa. Invinuia Adunarea, care votase observațiile, că și-a întrecut atribuțiile și că forma actului e nepotrivită cu datorita cuviință și cu cerințele respectului față de prestigiul domnesc. Având toată dreptatea în fond față de această ipocrită alarmă patriotică și legală, el se slăbia prin chiar escesul gestului său de răspingere. Exprimând „dreapta sa mâhnire“, el punea în vedere Adunării că „viitorul ei este legat de ajutorul ce cu bună credință și cu inimă curată va aduce unei oblăduiri care, din momentul ce a luat cârma, n'a dat dovadă decât de cele mai curate cugetări și de cea mai neobosită strădanie pentru binele obștesc“ (26 Februar st. n. 1844)². Era o amenințare cu disolvarea. Și i se retrăgeau Adunării proiectele de legi, ca pedeapsă.

Firește că urmară ședințe zgomotoase, ale căror amănunte nu le cunoaștem. În fața explicațiilor date de Știrbei, susținut de Barbu Catargiu, rusofilii, de la episcopul de Argeș, Ilarion, până la poetul convertit Văcărescu, propuseră trecerea la ordinea de zi, dar propunerea contrară, a Ghiculeștilor, a lui Constantin Cantacuzino, împreună cu alți doi asociați, izbuti să capete voturile: data aceasta, Adunarea era aceia care-și arăta „mâhnirea“, pentru felul cum fusese tratată³. La urmă, i se anunța că nimic nu va putea face ca Adunarea să renunțe la drepturile ei de a sprijini legile și de a da glas plângerilor, adăugându-se că mai este o instanță la care, în cas

¹ *Ibid.*, XIII, p. 394 și urm.; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 995-6, no. CMXXXIV. Cf. G. Bibescu, *o. c.*, II.

² Aceleași trei izvoare.

³ *An. Parl.*, XIII¹, p. 21 și urm.

de nevoie, se va recurge, căci „ființa și locul ce înfățișează stau supt suzeranitatea și ocrotirea amândurora făcătoarelor de bine Inalte Puteri“¹.

Și, din parte-i, Domnul, atingând, printr'o ciudată și deplorabilă scăpare din vedere, posibilitatea unei anexări, cerea, nu ambelor Puteri, ci Rusiei singure, o schimbare a Regulamentului care să-l puie la adăpost de astfel de împiedecări și ofense. Autoritatea lui Chiselev fu invocată, și sfaturile acestuia nu lipsiră să vie, repetându-se, cu observația, dublă, că „loviturile de Stat“ nu sânt niciodată bune și că trebuie să i se lase unuia ca Alexandru Ghica punerea supt ocrotirea lui Dumnezeu prin titlul de suveranitate ce ar putea să-și aroge Domnia².

Izbutind să câștige acest sprijin și propuind și amenințatului Sturdza să nu se lase nici el luat în picioare de o opoziție asemenea cu aceia care la București ar fi fost acuin zdrobită, Bibescu preferă să iasă prin hotărîre de la Petersburg, în Maiu 1844, de supt controlul Adunării, ca să între în colaborație cu consulul împărătesc, nù însă fără a fi cerut un firman de aprobare al Porții, care, sosit în Iulie, nu fu cetit public decât mai târziu, în Novembre³. După acest act, care suspenda Adunarea și autorisa luarea unor măsuri de pedepsire, Domnul, mulțămît în mândria sa rănită, se crezu destul de tare pentru a oferi o pace sprijinită pe respectul drepturilor sale⁴.

Dar până la sfârșitul anului 1846 nu se mai dădu prilej boierimii mari să lupte contra „tiranului“. Ghiculești, Fili-

¹ *Ibid.*, p. 28.

² Filitti, *Domniile române*, pp. 315-7.

³ *Ibid.*, pp. 317-20. Pentru acțiunea, din nou intrigantă, a mitropolitului Neofit, Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, p. 535 și urm. Un articol în ziarul frances de la Constantinopol, înfierând opoziția Adunării, arată rolul de ațătare pe care l-a avut, ieșind de sigur din atribuțiile sale, rusofilul veșnic agitat care era Mitropolitul; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 1010-1, no. CMLXIX. El fusese lăudat public de Nesselrode în anul precedent; *ibid.*, p. 1018, no. CMLVI. Cf. *ibid.*, p. 1019.

⁴ Pentru publicarea, în toamnă, a firmanului cu privire la această afacere, *ibid.*, pp. 1029-30, no. CMLXVII; p. 1031, no. CMLXIX; pp. 1032-3, n-le CMLXX-I; pp. 1034-5, no. CMLXXII (discursul Domnului către Adunare).

pești, Cantacuzini, Sutești, ne mai fiind ascultați de acela pe care-l sprijinia însuși Chiselev¹, trebuiră să accepte un regim de decrete-legi, pe care nu îndrăznise a-l cere Sturdza, rămas și mai departe în luptă cu oligarhia lui². Pe această cale, fără să se atace, cum în aceste împrejurări nici nu s'ar fi putut pune, probleme mari, se luară o sumă de măsuri potrivite pentru înzestrarea țării cu noi așezăminte sau pentru întregirea celor vechi³.

Astfel se așeză în Muntenia și, într'o oarecare măsură, și în Moldova, de fapt un regim de dualitate în cărmuire, Domnul fiind alături de Dașcov, și mai curând supt dânsul.

La București acest regim fu suportat, dar la Iași⁴ boierimea tânără și o parte din cealaltă se uniră pentru ca să arăte consulului, venit din nou în cercetare, că, abținându-se de a-l vedea, nu înțeleg să i se supuie⁵. La alegerea Mitropolitului trecu Meletie, pe care-l sprijinia Domnul, dar Veniamin Roset, fiu de boier mare, ucenic al celui retras la Slatina, birui, la Roman, pe un candidat rusofil de la mănăstirea Neamțului⁶. Motivele mai adânci vor trebui căutate în marea mișcare a spiritelor, dar, pentru moment, trebuie urmărită desfășurarea ultimelor zvâcniri ale regimului consular până la prăbușirea lui Bibescu.

El ajunsese la despărțirea de soția sa bolnavă și, luptând cu Mitropolitul, care, mai mult din spirit de opoziție, nu voi să admită desfacerea căsătoriei iubitei lui Vodă, Maria Văcărescu, de soțul ei, Constantin Ghica, destituise pe acesta din sarcina de comandant al oștirii și-și găsisse în vecinul său din Moldova, — el însuși încureat cu altă căsătorie sentimentală: a

¹ Hurmuzaki, *Supl.* I⁴, pp. 540-1.

² Și pe chestia liberării Țiganilor mănăstirești, după ce unii boieri liberaseră pe ai lor; *ibid.*, p. 1007. Adunarea ajunsese a întinde măsura asupra acelor ai Statului. Din imposibilul ce vor plăti trebuia să se formeze fondul pentru răscumpărarea robilor boierimii.

³ Filitti, *Domniile române*, p. 322 și urm.

⁴ Nouă întâlnire, la Focșani, între Domni, în Novembre 1844; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 1035-6, no. CMLXXIII; p. 1037, no. CMLXXVI; p. 1040, no. CMLXXX.

⁵ *Ibid.*, p. 1008.

⁶ *Ibid.*

fiului mai mare, Grigore, cu o Francesă divorțată care iscălia în literatură: contesa Dash¹ —, nașul pentru o căsătorie, care fu celebrată la Focșani —, cu scusa față de Bucureșteni că „i-ar fi greu“ lui Sturdza să vie până la București; Domnul scapă astfel de piedecile puse de Neofit. Această a doua căsătorie a unui om având șapte copii cu o femeie care dăduse trei fete primului ei soț ar fi putut să fie încheiată în cea mai strictă intimitate, dată fiind și atmosfera tragică a vieții de familie pe care de ani de zile o dusesse Domnul, dar firea romantică a lui Bibescu îl făcu, din potrivă, să dea cea mai mare strălucire actului care în sfârșit consfinția sentimentele de mult hrănite, și astfel mireasa fu întâmpinată la Brăila de boierii Alexandru Filipescu Vulpe, cu al cărui fiu adoptat Bibescu căsătorise, fără voia ei, pe fiica sa mai mare, Elisa, după ce ea se prinsese de o ciudată pasiune pentru omul în vrâstă care era consulul Colquhoun, și de Constantin Cornescu, precum și de d-nele Florescu, tânărul Florescu fiind de curând soțul altei domnițe, și Herescu; Ioan Bibescu și soția lui fură și ei asociați la această solemnitate². Vasul care o ducea pe Doamnă la Brăila trebuia să se oprească la toate porturile pentru o primire solemnă³. În cale, episcopul Chesarie fusese luat, pentru ca să fie și o binecuvântare a Bisericii țării înseși⁴.

În aceste împrejurări, în vara anului 1846, cei doi Domni fură primiți la Ruscuc de Sultanul Abdul-Megid, venit și în cercetarea hotarelor —, și în Dobrogea un nou târg va lua numele de Megidie —, după vechiul ceremonial, trebuind să poarte fesul noului regim otoman⁵. Venirea la Vizirat a lui Reșid,

¹ *Ibid.*, pp. 1049 și urm., 1037 și urm. V. mai ales Hortensia Hăm-bășanu, în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, XIX, 1935, p. 139 și urm.

² V. mai ales N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 1045 și urm., 1070 și urm. Că era necesară cea mai mare discreție o observă și Billecocq; *ibid.*, p. 1039, no. mvi. Viitoarea Doamnă venia din străinătate, prin Orșova.

³ *Ibid.*, p. 1070 și urm. — Pentru primirea anterioară a Domnului singur (August 1845), Iorga, *Brăila*, pp. 92-3, n-le 129-30. Primirea Doamnei; *ibid.*, pp. 94-5, no. 131.

⁴ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, p. 1072, no. mviii. Consulul Rusiei și Aristarchi încearcă împăcarea lui Neofit cu Domnul; *ibid.*, p. 1073, no. mix.

⁵ *Ibid.*, p. 1096.

începătorul tanzimatului occidentalizant, nu schimbase nimic la vechea etichetă. S'a observat că înaintea lor trecuseră „Pașii și miniștrii mai vechi“¹. Și totuși, când, după lichidarea unui incident cu consulatul frances, datând din vremea lui Billecocq, în momentul rechemării acestuia, noul reprezentant al lui Ludovic-Filip, Nion, voi să vorbească în discursul său de primire la Palat despre relațiile între Franța și Imperiul Otoman, el fu rugat să înlătore această formulă, care ar jigni sentimentul național². Domnul protesta contra concepției care consistă în a-l privi ca pe un fel de Pașă guvernând, în numele Sultanului un grup de raiale, atunci când cu Imperiul nu e altă legătură decât a tributului, cum s'a hotărît pe vremuri, cu păstrarea unei depline autonomii. Cerea să înceteze negarea din partea Franciei a dreptului la un tarif vamal deosebit și la înlăturarea jurisdicției consulare. Și el prevedea rolul ce l-ar putea avea nu numai Români, dar creștinii dunăreni cu toții la ceasul, pe care cuteza să-l prevadă, al desfacerii Statului Sultanilor³. Și aducea înainte exemplul Serbiei, care tinde spre independență printr'un sistem în care „se vorbește puțin“, dar se lucrează mult⁴. Fericit în noua sa căsnicie, mulțumit de progresele materiale pe care le realizase supt regimul de autocrație țara sa, el putea să strige, în Octombrie din acest an 1846, la capătul unei inspecții prin județe, că, „după încă zece ani de pace și de muncă, Țara-Românească își va putea hotări însăși soarta“⁵.

În tot acest timp opoziția cea mai stăruitoare și mai înveninată era a mitropolitului Neofit.

Câtă deosebire între atitudinea de veșnică opoziție a acestuia și între demnitatea cu care Veniamin Costachi își părăsise locul în 1842! Un adânc și sincer examen de conștiință, „cunoscând că să apropie și ceasul sfârșitului său“, îl face pe Veniamin să ia aceeași hotărîre, puind la îndoială și condițiile alegerii sale de către „oameni“. „De la anul 1806, viermele

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, p. 1100.

³ *Ibid.*, p. 1107.

⁴ *Ibid.*, p. 1108, no. MXLI.

⁵ *Ibid.*, p. 1109. Decorarea Doamnei cu *nişam-iftiharul* turcesc; *ibid.*, p. 1116, no. MXLVII.

„acesta, adică cugetarea judecării, mă roade.“ Dar ascuțișul celui adânc desgustat nu lipsește, de și vorbește de „epoha înfloririi nației noastre supt înțeleapta Voastră oblăduire“ (a Domnului), „La agerimea oamenilor de astăzi ar trebui, nu un prost Veniamin, ci un Hrisostom, un Grigorie Teologul, un Marele Vasile, ca și cu cuvinte de Duhul Sfânt însuflete să-i învețe și cu faptele lor cele lui Dumnezeu plăcute să-i înduplece ca să vieze duple dumnezeiasca plecare“.

El săvârșește însă enorma greșală de a „paretisi“ către „Prea-sfântul Patriarh și Sfințitul Sinod“¹. Nici Domnul însă, nici Adunarea nu știură să arăte, cu acest trist prilej, ce mare figură pierdea astfel Biserica Moldovei.

În dispoziția de spirit, pe care am constatat-o, Bibescu chema, după îndemnurile stăruitoare ale „Curților“, Adunarea obișnuită pentru sfârșitul aceluiași an 1846². Aceasta, de și vechii deputați pretindeau că, neavând cele cinci ședințe corespunzătoare celor cinci ani prevăzuți de Regulament, ei pot fi considerați ca fiind încă în funcțiune³. Se încercă, data aceasta, împiedecarea unui dublu vot, la București și în județe, al unei oligarhii pe care Domnul o uria din toată inima, prin aceia că alegerea celor două Colegii se va face într'una și aceeași zi⁴. El avu totuși și la Colegiul boieresc o oarecare majoritate. Boierimea mărunță dădu însă un rezultat corespunzător dorințelor Domnului și noii aleși *represintară necontenita creștere a conștiinței acestei clase*. Mesagiul cuprindea cele mai bune speranțe că se va putea lucra în bună înțelegere și se relevau cu mândrie rezultatele căpătate, la Ruși ca și la Turci, pentru regimul vamal, fixat însă la 5% în locul vechiului 3%, rămas încă în discuție, și se adăugia *uniunea vamală cu Moldova*⁵, precum s'ar fi dorit și o singură vânzare a sării pentru amândouă țările. Și se apăsa, în ce privește situația interioară, asupra seriei de măsuri luate ca să se asigure o mai bună situație țăranilor. Trecând apoi la toată grija cheltuită pentru

¹ *An. Parl.*, XI, pp. 877-8.

² *Ibid.*, XIII; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 1110-1, no. MXLIII.

³ *Ibid.*, p. 1113, no. MXLVI.

⁴ *Ibid.*, p. 1114.

⁵ V. și *ibid.*, XVIII, pp. 40-2, no. xxxii; pp. 45-6, no. xxxiv.

armată, se vorbea, în ce privește concursul dat de Rusia, numai de „Impăratul“ fără altă designare. De altfel, la început se pomenise o „protecție“ dublă de care se bucura țara, înlăturând și noțiunea „suzeranității“ otomane¹.

Răspunsul fu nu se putea mai măgulitor, și se sublinia sinceritatea legăturilor cu Moldova². Apoi, îndată, ambele Adunări votară regimul vamal comun.

Bibescu căută și în legislație un paralelism cu Moldova. Astfel în ce privește liberarea Țiganilor și împărțirea veniturilor clerului, de și ultimul proiect întâlni împotrivirea îndărătniciei ireconciliabilului Neofit, care se și retrase din ședință fără ca gestul lui să poată avea efectul moral al plecării lui Veniamin Costachi la Slatina³.

Totuși Mitropolitul botezase abia pe fiica născută din ultima căsătorie a Domnului. Pe alături se încercă o îmbunătățire a unei justiții rămase corupte și se introduse în organizarea învățământului inovația, jignitoare pentru sentimentul național, tot mai puternic și pe dreptate mai hănuitor, a francisării lecțiilor Colegiului pentru o mai bună pregătire, fie și pentru înlocuirea, dorită de Ruși, a studiilor ce se făceau în străinătate: era, de altfel, momentul când în Moldova formarea tineretului, în același sens frances, era încredințată lui Malgouverné, care fusese în legătură la Lunéville cu fiii Domnului, și era vorba de aducerea de noi profesori, recomandați de Guvernul frances⁴. La București se prevedea programul chiar al Universității din Paris și profesori chemați din Franța. Se avea în vedere și un pensionat corespunzător pentru fete. Pentru „liceul“ de băieți din nou întemeiat era vorba de a se căpăta acel tânăr profesor Perrol, care trebuia să devie un ilustru archeolog, păstrând și în situațiile înalte atinse în țara sa un cald interes pentru țara noastră⁵.

¹ Cf. *ibid.*, XVII, pp. 1115-8.

² *An. Parl.*, XIII; N. Hodoș, Hurmuzaki, XVII, pp. 1118-22. Cf. *ibid.*, pp. 1124-8, no. MLII, V. *ibid.*, n-le următoare.

³ *Ibid.*, XVIII, p. 7 și urm.

⁴ V. și *ibid.*, p. 26, no. XXI. Cf. *ibid.*, p. 28 și urm. Apoi Iorga, *Ist. învățământului*.

⁵ N. Hodoș, Hurmuzaki, XVIII, p. 35, no. XXVIII; pp. 48-9, no. XXXVI.

Doamna Maria Bibescu.

È, de altfel, pe lângă chemarea de profesori francesi¹, vremea când pentru lucrări de inginerie se aducea din Rusia Francesul Barberot², pentru fântâni un Marsillon³. Stanislas Bellanger, care va publica supt titlul *Le (sic) Kéroûtza* o vorbăreță, dar pitorescă descriere a țării, venia în misiune oficială pentru școli⁴. În Moldova, Mihai Sturdza apăra contra doctorilor indigeni pe Rattier, acusat că otrăvește lumea cu beladonă și opiu⁵.

În Februar 1848, Adunarea munteană mulțămia călduros Domnului pentru opera făcută împreună⁶. Dar în Moldova pornia încă de atunci o mișcare de tineret, pe care Sturdza o știu stăpâni, pe când învingătorul Bibescu îi va lăsa în samă țara.

Deosebirea vine și din faptul că, în acest timp, Moldova e preocupată în primul rând de problemele de învățământ și de cultură.

Se trimeseseră în Apus primii bursieri, Alexandru Costinescu, Constantin Zefirescu (la Schemnitz), Teodor Stamati și Anton Velini, apoi Anastase Fătu și Leon Filipescu (la Hohenheim). Dar, în deosebire de tinerii Munteni din epoca anterioară, ei erau îndreptați, pe lângă filosofie și filologie, pe lângă matematicile pure și fizică, pe lângă drept, spre economia politică și economia rurală, spre mecanică, spre inginerie, spre hidraulică. Cu o mare sete de învățatură ei se aruncară și asupra specialităților vecine. Bine înțeles, se recomanda celor dați în sâmba marelui bancher vienes, fiu

¹ Și un Machizot, un Théot; *An. Parl.*, XI, p. 279. La „pensionatul de fete“, Decomblou și Bonnet; *ibid.*, p. 286. Un „Grobaloț“, „repetitor dă limba franțozască“; *ibid.*, p. 310. Se pomenesc „instrumentele lui Gavur“; *ibid.*, p. 292. Profesorul Dufour; *ibid.*, XIII, p. 227. Încă din 1840 fusese vorba de a se aduce, prin Casa Hagi Constantin Pop din Sibiiu, o tipografie de la Paris, de la însuși Didot; *ibid.*, IX, p. 808; XI, p. 288. Hill era „inspectorul tipografiei“; *ibid.*, p. 290. În Moldova, Saint-André și Jordan; *ibid.*, p. 857. Și un Dimitrie Popovici e trimese la Lunéville; *ibid.*, p. 863.

² *Ibid.*, *XVII, p. 1124, no. MLI; XVIII, p. 25.

³ *Ibid.*, p. 1043, no. CMLXXXIII.

⁴ *Ibid.*, p. 1052, no. MCXXVIII.

⁵ *Ibid.*, pp. 1069, 1075-6.

⁶ Pe lângă *An. Parl.*, *ibid.*, XVIII, pp. 49-50, no. xxxvii.

de negustor român așezat în Ardeal, Zenobie Pop, să se fe-rească de orice molipsire a noului spirit revoluționar, aducă-tor de nenorociri și în viața privată¹. Elevi se trimet și la școlile militare prusiene².

Se căuta, cum se va arăta îndată o nouă direcție, care ar corecta și spiritul public, că se părea prea mult aplecat spre ideile revoluționare.

Prusia începea să se intereseze de acest Sud-Est european, încercând să se substituie Austriei în ce privește marea ex-pansiune economică a poporului german. De aceia e trimes în aceste părți, dar nu la București, ci la Iași, un consul de valoare intelectuală a unui Neigebauer, care a lăsat una din cele mai serioase scrieri despre țările noastre³. De aici se vor lua pentru școli alte norme decât cele francese.

Protecția acordată în Moldova învățământului românesc re-format se vedește cu deosebire în cercetarea din 1843⁴, Asachi fiind însărcinat cu facerea unui raport asupra desvoltării școlilor de la introducerea limbii românești în predarea studiilor superioare. Incepând de departe, se arăta cum „Domnii străini făcuseră ca învățarea graiului țării să se adăpostească supt um-brirea Bisericii“. In schimb la Trei Ierarhi școala înaltă „era re-dusă la un clas începătoriu în limba grecească“, fondurile mer-gând la instituttele din „Grecia“, ori și la „școala numită dom-nească de aice, în care se paradosea un curs de literatură elenă“. Româneasca ajunsese deci „un dialect vulgar“: „Moldovenii se împărțiau în două nații; acei ce osteniaiu, vorbeiau limba patriei, cei ce se folosiau, vorbeiau grecește“. Se recunoaște meritul ce-și câștigase mitropolitul Veniamin cu Seminariul, căruia însă

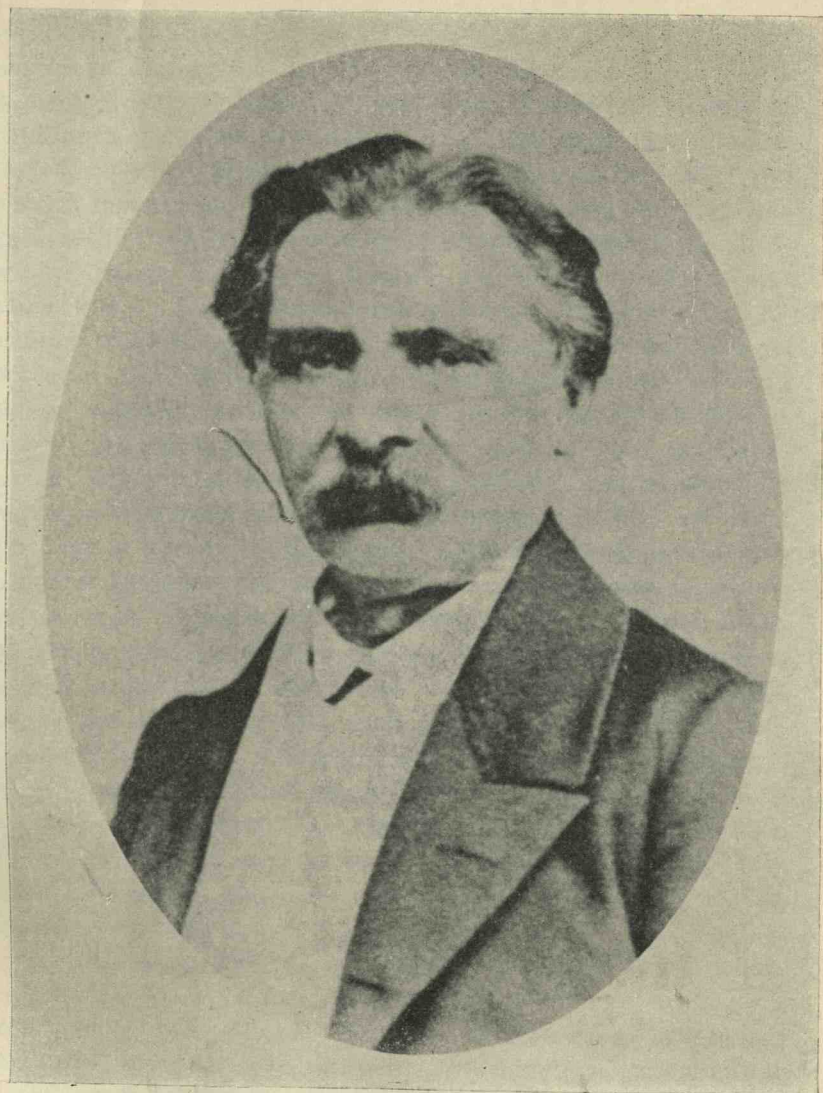
¹ *An. Parl.*, XIII², p. 427; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XXXIX, pp. 38 și urm., 52, 115, 277-8; *Studii și doc.*, V, pp. 111-3, n-le 154-6.

² *An. Parl.*, 1846², p. 356.

³ Cf., și asupra lucrării lui, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Lipsca 1848; *Die Donaufürstenthümer*, Breslau 1854; *Die Moldau-Walachen oder Romanen und der russische Schutz* (în *Die Donau-fürstenthümer*, tradus din „Albumul moldo-valah“ al lui Billecoq; *Die staatlichen Verhältnisse der Moldau und Walachei (ibid.)*, Iorga, Hurmuzaki, X, p. LXII și urm., și *Ist. Rom. prin călători*.

⁴ *An. Parl.*, XIII², p. 422 și urm. Cf. Al. Lapedatu, în *Conv. Lit.*, XLIII (1909), pp. 990-1000 și în *Rev. gen. a învățământului*, V (1909), pp. 493-504, 674-80, 758-61.

Ioan Heliade Rădulescu.

i-a lipsit „o direcție științifică, și n'a putut folosi“. La 1813 se întemeiază cursul lui Asachi, care dă ingineri, ca Petru Asachi, Banul Mavrodin, Fotachi Teșu, Pastia. Se adaugă la Seminarium profesorii din Ardeal. Anul 1821 abia aduce hotărâtoarea schimbare politică, și se descopăr actele de la Vasile Lupu pentru înzestrarea școlilor. Opera va fi desăvârșită prin Regulamentul Organic. Incepe atunci trimeterea bursierilor în străinătate. Școala de fete se deschide în Novembre 1834. Peste câteva luni, și într'o clădire nouă, se începe (16 Iulie 1835) „Academia Mihăileană“, cu Facultățile de filosofie, drept și teologie, profesorii fiind Bojincă, Murgu și Câmpeanu, cei trei Ardeleni, și se înseamnă cu mândrie recunoașterea diplomelor moldovenești la Paris, Berlin, München, Viena, Dorpat și Atena. Cu bursierii întorși se pornesc apoi, la 1838-9, cursurile de fizică, inginerie și arhitectură, ca și cel de drept care, fiind pe patru ani, era o adevărată Facultate, „Zugravii pământeni pentru podoaba lăcașelor dumnezeiești și iconirea faptelor istorice a patriei“ apar în același an, iar „clasul industrial“, pentru a opri ca „toată industria și manufactura, spre vătămarea economiei politice a țării, să se afle la noi în mâni străine“ se deschide ca „Școală de artă“ în 1841. Dar „neplăcerea Moldovenilor pentru îndeletnicirea în manufactură a fost, mai ales la început, o mare piecică pentru adunarea tinerilor la acea școală și mult au costisit până când s'au înduplecat Moldoveanul a prinde în mână ciocanul, ce i se pare a fi numai moștenirea Țiganilor“. Urmează mențiunea școlilor de la Vaslui, Piatra, Bacău, Folticeni, Tecuciu și Târgul-Frumos.

Se menționează și literatura ieșită din râvna profesorilor.

Dar la 1843-4 se încercă o reformă totală, de un realism crud și de o nemiloasă nimicire, dărâmandu-se nu numai cursurile de geometrie practică, arhitectură și desen, dar totul până la clasele de jos, cealaltă având a fi reluate numai după ce douăzeci și patru tineri trimiși în străinătate s'ar întoarce capabili de a le refăce.

Atunci, Asachi, însărcinat cu raportul, observă întreruperea pe un deceniu a studiilor, ce ar resulta din această măsură. Unii bursieri ar face ca Zefirescu, rămas în Moravia, la o usină metalurgică. El crede că, potrivit cu Regulamentul, ar fi de preferat la numirea în slujbă a celor cu studiile isprăvite. Apoi

se cere încetarea schimbărilor de sistem. S'ar putea face „școli reale“ la Iași, Botoșani și Galați, gimnasiul devenind o școală de șase clase. Iar, în locul burselor, să se mai aducă șase profesori străini, predând în limbile franceză și germană, timp de șase ani: „candidații“ formați de ei vor avea a li traduce cursurile în românește¹. Dar hotărîrea se amână, Domnul adăugînd la comisiune și pe fiul său Grigore².

Și în 1847 Adunarea Moldovei revine la neajunsurile învățămîntului și ea fixează principiul că „niciun așezămînt nu e folositor și trainic decât numai atunci când se potrivește cu starea de față a societății și când înteste a îndeștula trebuința pe cât este vederată“, pe când sistemul de până atunci nu „a răspuns la trebuințele sociale ale țării“. Se cer școli centrale în anumite locuri pentru a progăti oamenii, cu caracter practic, de cari simte nevoie țara. In ele să se învețe „limbile străine“, aducându-se profesorii trebuitori pentru aceasta. Un întreg sistem nou se desfășură apoi pe această basă. Se prevăd școli de fete cu un curs de trei ani, școli de meserii. Peste școlile elementare, sânt cele care se numesc în proiect „de gradul al doilea“, în care se va preda latina, greaca, franceza, germana și ruseasca. Normele ar avea să fie cele din Prusia. Iscălesc: Constantin Mavrocordat, Iordachi Balș, Gheorghe Suțu, Vasile Beldiman, Hatmanul Aslan și Costachi Negruzzi³.

Măsurile acestea arată o grijă deosebită nu numai de soarta învățăturilor, ci și de întreaga direcție a tineretului, care ar fi de îndrumat pe alte căi. Dar el își gășia acuma în scriitorii cei noi și altfel de sfătuitori.

¹ *Ibid.*, pp. 425-37.

² *Ibid.*, pp. 437-41.

³ *Ibid.*, XIV², pp. 352-3.

CAPITOLUL IV.

Spiritul nou de la 1840

În acești ani de intrigi continue între bătrânii cu practice fanariote, o nouă generație se pregătise pentru a duce pe alte căi lupta începută de înaintașii ei.

Între Moldovenii și Muntenii cari fac parte din această generație a anilor 1840 trebuie să se recunoască însă o deosebire esențială.

Fiii boierimii bucureștene erau obișnuți de mult să iea drumul Parisului. Acolo se duceau de obicei singuri, fără nicio tutelă, și cădeau în mijlocul acelor tineri Francesi cari erau să aducă răsturnarea, pentru motive de ideologie revoluționară, a tronului lui Ludovic-Filip. De acasă veniau doar cu lecții primite de la dascăli privați și de la preceptori francesi aleși la întâmplare. Nu trebuie făcută o excepție nici pentru fiii lui Dumitrachi Bibescu, dintre cari cel mai mare era, cum s'a spus, student încă din anul 1819.

La Iași există însă ce lipsește Bucureștilor, cu toate silințele lui Vaillant, ajuns, îndată după sosirea sa, profesor de Stat, director de Colegiu, până ce veni vremea agitațiilor politice, în care fu amestecat, ceia ce-i aduse o lungă prigonire și sfărâmarea situației lui la noi. Se înființase în Capitala Moldovei, unde pregătirea tineretului era alta, pensionatul, *pensionul*, lui Lincourt, Chefneu și Bagarre, având ca urmaș pe un Cuénim¹, la care a învățat acela care trebuia să fie marele spirit creator și formator, Mihail Kogălniceanu (n. 6

¹ La ei a urmat, la început, și Grigore, fiul cel mai mare al lui Mihai Sturdza, când acesta nu era încă Domn. E probabil și pensionatul la care a urmat Manolachi Drăghici, istoricul,

Septembre 1817)¹, care a povestit în pagini pline de pitoresc și de poezie viața sa de copil și copilandru în pensionul dascălului său frances².

Trimetea la Paris ajunsese a fi la Munteni, unde Alexandru Ghica mai îndrăznea să treacă peste indicațiile atot puternicului consul al Rusiei, un obicei, pe când Mihai Sturdza, ascultând de direcțiile ce-i trimetea vărul de la Petersburg, Alexandru, feria pe copiii boierimii moldovene de atingerea cu elementele, rămase pe basa revoluționară de la 1830, din Paris. N'avem, ca pentru epoca de'naintea Regulamentului Organic, mărturisiri sufletești de la acești tineri desțărâți, dar putem bănui care li-au fost cetirile și relațiile în acest mediu străin, unde erau lăsați cu totul de capul lor.

Cu totul altfel pentru Moldoveni. La aceștia, părinții se îngrijesc ca odrasla lor să fie călăuzită și de aproape supraviețuită de câte un om de casă sigur și credincios, cum a fost pentru beizadelele lui Mihai Sturdza Lincourt sau bunul abate Ioren Lhommé, care formase pe însuși viitorul Domn, iar pentru fiul, menit unei atât de mari cariere literare, al lui Vasile Alecsandri, — nobil de cea mai nouă creațiune, probabil dintre catolicii răsbotezați, de unde, în familie, la început numele de Botezatu, ei fiind dintre Ungurii de pe la Târgul Ocnei, iar mama, o Cozoni, purta un nume care se întâlnește și la Greci, dar poate fi apropiat de vecinul Scaun săcuiesc Kaszon —, un Furnarachi, nume care se pare a fi fost cunoscut, în vremea marelui prestigiu filologic al lui Corai, venit din Smirna, și în cercurile literațiilor apuseni.

Scrisorile lui Kogălniceanu tânărul, la care se adaugă, de altfel, și ale tatălui, așa de cuminte și așa de patriarcal simplu, de o boierie provincială, din Botoșani, pe care am mai întâlnit-o în istoria țării, lămuresc asupra uimirii inițiale, dar și asupra răpezii obișnuirii a unui tânăr extraordinar de înzestrat, înaintea lumii străine. Il vedem urmând răbdător ca să se ridice la nivel, după studii începute de sigur așa de slab, asistăm la copilăreasca lui inițiere și într'o viață poli-

¹ V. mărturisirea lui în discursul de la Academia Română, *Desrobirea Țiganilor, Stergerea privilegiilor boierești, emanciparea țaranilor*, 1891.

² *Ilusii pierdute, cel întâiu amor*, Iași 1841.

fică atât de deosebită de a lui de-acasă, recunoaştem progresele pe care le-a realizat. Adolescentul păstrează în această depărtare¹ cele mai bune sentimente de familie; adânc respectuos faţă de un tată depriins a-l ţinea din scurt cu banii, el arată cele mai frumoase sentimente faţă de eleganţele „duduci“, surorile sale, pe care le-a lăsat acasă şi care de sigur cu atâta bucurie l-ar fi întovărăşit. Depărtatul zgomot al Parisului, care se pregătea de alte revoluţii, îl seduce, şi ce bucuros ar merge acolo acel care avea de la început fibra politică, pentru a se amesteca, fie şi în societăţile studenteşti în care pătrundea noul spirit de mistic socialism al saint-simonişmului, la această largă viaţă înfrigurată! Dar, Vodă-Sturdza îşi luă, după îndemnurile stăruitoare ale atot puternicului consul, fiii pentru a-i trimite la Berlinul, — unde mai fusese un Iancu Cananău, aşezat la pastorul Hauchecorne² —, supt supravegherea vestitului Hufeland, cu care Domnul Moldovei era, prin vărul din Rusia, şi înrudit, şi întovărăşitorul celor doi tineri prinţi merse pentru a-şi întregi cunoştinţile în oraşul, în mare şi răpede creştere, al cărui spirit era dominat de acele idei, desfăcute din metafisica îndrăzneată a lui Hegel, care, tocmai atunci, vor fi manifestate cu o așa de mare strălucire de formă şi cu atâta avânt al gândului, de istoricul Ranke. Această influenţă va rămânea statornică asupra tânărului Moldovean, hotărît a nu se lăsa sedus de viaţa de Carte, pe care, cum era şi ofiţer al miliţiei ţării sale şi purta pe umăr „acsilbanturile“ (*Achselband*, epoletă) de adiutant princiar, o împărtăşia fireşte cu princiarii săi colegi.

Legăturile cu ţara erau însă şi în alt domeniu decât acela al înrudirilor. Pe o vreme când în Germania, care începea publicarea „Monumentelor Istorice“ ale trecutului ei, şi al celui mai depărtat medieval, prin generaţia, înnoitoare, a lui Pertz,

¹ Acolo, după scrisorile lui Kogălniceanu (ed. P. V. Haneş), era şi un fiu al lui Lupu Balş, cu un Vogoridi şi cu Munteanul Plaginò, pe lângă câţiva alţii, mai mărunţi. V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, II, p. 12 şi urm.

² Iorga, *Acte şi fragm.*, II, pp. 371-5. Kogălniceanu el însuşi e tot la un pastor, şi tot la unul de origine francesă, Souchet, apoi la un pastor german, Jonas, cu care, om aspru, dârzul juţe Moldovean avu şi de lucru.

Waitz și Dahlmann, când spiritul universal al lui Alexandru de Humboldt însuși cerea știri despre Moldova, în orașul de unde fi venise un astfel de îndemn și lui Cantemir, tânărul student, care cunoștea totuși Istoria, grecească și, ca spirit, atât de inferioară, a lui Dionisie Fotinò și pe cea, așa de sigură, a lui Engel, nu însă și expunerea, de o atât de înaltă valoare ideologică, a lui Filipide, ceru de acasă ceia ce i-ar trebui ca să scrie, atunci, între 1834 și 1837, istoria neamului său. Căpătând pe Petru Maior pentru vremea veche, precum și „Descrierea Moldovei“ a lui Cantemir, condicile vechi și noi, Regulamentul Organic, acte privitoare la situația țărănilor, proclamații din 1821, date statistice și cronicile, încă manuscrise, pe care el însuși era să le deie apoi la tipar, apoi întrebându-l tocmai modelele date de Germani, se și puse la lucru, cu atâta spor, încât, peste câteva luni, lucrarea, redactată într'o foarte bună formă francesă¹, putea să și apară, în prima parte, mergând până la 1792, cu sacrificii bănești importante, într'o familie care prețuia banul așa de mult, acolo, la Berlin.

Basa operei era concepția pe care n'o avea încă, la București, un Aaron Florian și, la Iași, mai puțin învățatul Albinet: a *unității românești*. Toți Românii laolaltă, în silințele și pătimirile lor. Ceia ce, și supt influențe străine, cum am văzut, era să afirme politic Câmpineanu, puțin după aceea, se găsia pe basă istorică la ocrotitul lui Mihai Sturdza, care avu mari îndoieli și temeri în ce privește spiritul acestei neprevăzute și uimitoare lucrări și-și luă toate măsurile pentru a evita încă unul din acele scandaluri la atot puternicul consulat, de care se temea așa de mult. Oricum, se pare că opera n'a avut vre-o largă răspândire în Moldova și în general la Români: făcută pentru străinătate, *ca un atestat de nobleță și o proclamație de drepturi*, ea rămase mai mult acolo, fără ca răspândirea ei, fie și în aceste atât de largi cercuri intelectuale, să fi fost ajutată altfel decât prin legăturile editorului. Era de sigur o faptă, dar fără să poată înrăuri deocamdată pe ai noștri².

De altfel se înlăturase, cu gândul la sùpravegherea de a-

¹ *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Berlin 1837.

² Cf. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, II, p. 18 și urm.

proape a Domnului, al cărui nume îl purta autorul și supt a cărui protecție trăia, orice element de romantism sentimental, dar e vorba de „Români“ pentru Români, după obiceiul ardeleanesc, și, nu numai că se subliniază absoluta unitate a neamului, dar, înlăturându-se, tot pentru cetitorii străini, posibilitatea unei confundări în Austria, se arată părerea de rău că nu s'a putut face cândva o „Dacie“, cum, asigură el, probabil după comunicații verbale, voise cândva s'o facă ministrul frances al lui Carol al X-lea, Martignac¹.

Și, tot pentru această lume în care se găsea încă așa de tânărul maior, Kogălniceanu dădea și alte studii de tineretă, despre Țigani pe cari noile reforme moldovenești îi pusese la ordinea zilei², ca și despre mișcarea culturală de la noi³.

Cu această zestre de muncă se întorcea la Iași în momentul când Mihai Sturdza, împăcat oarecum cu boierii săi, se putea crede asigurat pe viață, dar când bietul tron de dublă vasalitate al lui Alexandru Ghica stătea să se răstoarne, fiul, occidentalizat în sensul cel mai deplin și mai nobil, al Vornicului Ilie Kogălniceanu.

Dar caracterul însuși al acestei occidentalizări trebuie fixat.

Tânărul revenit la părinți, la surori, la prietenii copilăriei, nu aducea formele civilizației apusene pe care și-o asimilase⁴. Iși îmbogățise numai sufletul la aceste civilizații atât de superioare. Il scăpase de înstrăinare, de maimuțărare înșiși acești strămoși în mijlocul cărora prin studiile sale istorice el trăise.

¹ P. 185.

² Cartea cuprinde și o pledoarie pentru totala emancipare a robilor.

³ Lucrarea despre limba și literatura Românilor e primită, prin legături pe care nu le cunoaștem, în *Magazin für die Literatur des Auslandes* (relipărire de d. V. M. Kogălniceanu). Se vorbește și de o culegere juridică a boierului Costachi Sturdza, altfel necunoscută. Kogălniceanu nu cunoaște însă numele măcar al lui Șincai, despre care știe doar că stă să fie tipărit de Gheorghe-Gherasim Vida, călugărul maramurășean de la care a învățat Alecsandri. Se întrebuințează și călătorul german, încă necercetat, Schneidewind, din 1832.

⁴ Il interesa în străinătate toată literatura timpului, și până la naivele produse versificate ale poezilor din Ardeal; v. Iorga, *l. c.*, p. 15.

Fiind și după lungii ani de studii tot așa un drept Moldovean, capabil să se simtă și un adevărat și deplin Român, Kogălniceanu era, de altfel, pe linia acelor Moldoveni ai vremii sale pe cari i-am văzut preocupați de adaptarea la nevoile și la mijloacele lor sufletești a tuturor împrumuturilor din străinătate și refusând cu o curagioasă hotărîre tot ce nu putea să fie un element de sintesă. Se gândia, de altfel, ca, întors acasă, să renunțe la o carieră ostășească sau politică și, pe vremea când Costinescu practica ingineria și Zefirescu, după studii de tehnică, intra într'o usină germană, să se ocupe cu agricultura și ramurile ei, până la creșterea oilor merinos, fără să uite, ca și, cu ani înainte, Petrarhe Poenaru, aplicațiile aburilor.

Față de cei rămași acasă, ca și față de alții destărați pe câțiva ani, cari nu avuseră nici mijloacele de cultivare, nici puterea lui de inteligență, el trebuia să fie un călăuz. Și între aceștia cel ceva mai tânăr decât dânsul care, trimes de-a dreptul la Paris și numai acolo, unde trebuia să facă studii de medicină, după dorința părintelui¹, dar trecând la drept, se lăsă furat de farmecul, prins drept de la izvor, al ritmurilor lui Victor Hugo, și se alese numai, încă de la primele sale încercări, foarte izbutite, în limba franceză, ca *Zounarilla* și *La Cosaque* ori răspunsul, tradus de Asachi, în *Spicuitorul* lui, la oda lui Lamartine către „o tânără Moldoveancă“, bucăți, care ar trebui reproduse și chiar traduse în colecția operelor lui complete: un adevărat și nobil poet, Vasile Alecsandri.

Cei doi prieteni de copilărie se întâlniră deocamdată, nu și cu Negruzzi, vechiu deputat al Adunării și om cu trecere, în domeniul unor agitații politice de care Kogălniceanu era ținut la o parte prin uniforma chiar ce o purta, iar Alecsandri prin lipsa de chemare pentru o astfel de activitate, ci pe un teren foarte modest și de ordin oarecum practic: reforma teatrului din Moldova, ajuns a da în ultimul timp numai ușoare spectacole franceze, cu prilejul cărora se întâmplau și unele scandaluri, ca atunci când trupa străină fu luată la bătaie, pentru nu știm ce motive, de câțiva ofițeri

¹ V. descrierea în caietul său de chimie din 1837, la N. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1938.

**АРХИВА
РОМЪНЕАСКЪ.
ФОЛІЕ**

РЕТРОСПЕКТИВЪ ИЛИ ТРИМЕСТРИАЛЪ.

СЪБТ РЕДАКЦІА

1871

M. Kogălnicean.

Том I.

ІАШІІ.

Ла Каятора Дачіеі літтераре.

1840.

« Arhiva Românească » a lui M. Kogălniceanu.

tineri, sau înjghebări de-ale Munteanului actor, altfel om viu și spiritual, Costachi Caragiale¹.

Cu gândul la o mare reformă², Kogălniceanu³, care traduce și prelucrează bucăți pe care firește nu înțelegea să le vadă cuprinse în operele sale complete, — și același lucru îl fac și ceilalți doi asociați⁴ —, de și în aceste „travestiri“ moldovenești de piese străine din repertoriul curent este multă culoare locală și, eventual, și destul haz de oameni tineri, mai ales la cei doi abia întorși de la studii, suprimă cu totul pe Caragiale, lăsând în loc trupa francesă a lui Foureaux, pe care avuse prilejul de a o vedea și în peregrinațiile ei prin Franța, dar e silit să accepte pe mai vechiul furnisor de bucăți românești, ba chiar să conlucreze cu dânsul în noile programe. Până la o mai mare desăvârșire a artei scenice lumea din Iași ținea în adevăr, adăugându-se probabil, într'o societate care asista și la discuțiile din Adunare, și unele elemente din burghesia mai modestă, care nu cunoștea limbi străine, să aibă reprezentării „moldovenești“.

În curând Cârmuirea dădu teatrul ieșean în samă unei simple antreprenoare, d-na Frisch, supt care nu mai lucrează vechii „contraccii“ literari, a căror activitate, în afară de o viață socială bogată, se îndreaptă spre alte terenuri⁵. Rămăsese din planurile, iluziile și interesele celor din 1810-1 numai farsa satirică a lui Alecsandri, ca, pe un schelet împrumutat de la teatrul frances curent, *Farmazonul de la Hârlău*⁶. Marele talent al fiului de boier evadat în teatru Matei Millo era încă în formație⁷.

De acum înainte, până foarte târziu, rolul național al teatrului din Iași —, ca și al celui din București, de altfel —, încetează. Colaborația unor boieri, cari-și pun numele, ca un Dimitrie Miculescu, sau și-l ascund, nu izbuteste a-i da acel sens românesc, pe care, de altfel, trebuie s'o recunoaștem,

¹ Cf. și scrisoarea lui Negruzzi către Asachi, în Codrescu, o. c., VIII, pp. 218-25; Burada, o. c., I, pp. 201-4.

² *Ibid.*, p. 214 și urm.

³ Guvernul adăugise și pe profesorul Câmpeanu.

⁴ V. titlurile acestor lucrări de ocazie, în Iorgă, l. c., p. 63 și urm.

⁵ V. și Burada, o. c.

⁶ Cf. și Drouhet, în *Viața Românească*, 1913-14.

⁷ Și Luchian se pregătește pe atunci.

nu se gândiseră a i-l atribui nici tinerii de la 1840-1. Astfel acest instrument de educație a unui popor în plină luptă e cu mult în urmă față de cea ce se făcuse prin tinerii boieri din anii 1830 și prin entusiastul visător Aristia, la București.

Kogălniceanu, care e, neconținut, marele inițiator și care, potrivit cu acele planuri de creație economică, industrială pe care le adusese din Prusia, își întemeiase o tipografie, de concurență cu a lui Asachi, al cărui colaborator, supt pseudonim, fusese, cu scene din viața vremii sale, introducând, alături de Alecsandri, din Paris tipul „provincialului“ (a se vedea și seria de „Cucoane Chirițe“, destul de grosolan ridicule, ale poetului) caută aiurea, în literatură și în presințarea trecutului, mijloace de a înrâuri asupra societății în care se întorsese cu hotărârea de a o face să înainteze, dar nu pe alte drumuri decât ale tradiției neconținut răscolite de dânsul.

De aici, încă din acei ani 1840-1, când el era ocupat și de contractul teatrului, publicația, în această îngrijită tipografie, a unei reviste, și pentru studii, dar mai ales pentru materialul istoric. Potrivit cu ideile de la Berlin, el o intitulează, „dacic“, „Arhiva Românească“¹. Criticând vremile de scădere și neîncredere în viitor, el îndreaptă pe contemporani, cari-i păreau moleșiți, către „suvenirurile“, către „slava“ trecutului, pe care nu numai că-l cunoștea și-l înțelegea, dar îl încunjura și de o caldă iubire fiască. Păstrând credința în folosul noii civilizații europene, sprijinită pe rațiune, „dreapta cugetare“, el arată ca sprijin de căpetenie, nu cine știe ce mărunță istorie a Moldovei, ci acea istorie „românească“ — neapărat nu: „rumânească“, așa cum continuau să scrie ai lui Eliad, dacă nu și Aaron Florian, la București, — pe care o cuprinsese larg cu privirea în opera sa franceză.

Incepând aceste fascicule în care se află, cules, din deosebite părți, un prețios material, foarte variat, care e redat cu cea mai mare îngrijire, editorul lor anunță, de altfel, încă de atunci ediția completă a cronicilor: a celor moldovenești, cu care era deprins, dar și a celor din Țara-Românească, pe care preferă s'o numească: „Valahia“. Pe lângă

¹ V. Iorga, *l. c.*, p. 24 și urm.

aceasta, el are în vedere pentru mai târziu să aducă la lumină ce ascund movilele și ce se poartă în cântece și dăinuiește în tradiție, ce cuprind ca artă clădirile Domnilor de odinioară, la care se gândia și Mihai Sturdza, când, prefăcând Frumoasa Gliculeștilor în necropolă sturdzească, îi dădea o nouă îmbrăcăminte de pictură care e cea mai bogată și mai potrivită cu datina din ce înfățișează o epocă de adâncă decădere în acest domeniu.

Nu lipsiau nici tendințe în legătură cu crezul de o viață întreagă al lui Kogălniceanu. De aceea, pe lângă traducerea din Istoria francesă a capitoliului despre lupta de la Războieni, actele privitoare la desrobirea în ambele țări a clasei rurale și panegiricul lui Ștefan-cel-Mare

Se căutase colaborații și în cealaltă Românie. Astfel, în Bucovina, și a unuia din frații Hurmuzachi, înrudiți cu Sturdzeștii și oaspeți obișnuiți și iubiți la Elisa Sturdza de la Dulcești, în ținutul Romanului: Costachi, care se va muta mai târziu, ca jurist, la Iași și va juca un rol în opera Unirii moldovenești, și Eudoxiu, Doxachi, care, format în Austria sa, introdus în cercurile Curții vieneze, prinzând din astfel de relații gustul pentru istorie, va ajunge apoi să strângă în Archivele vieneze cea d'întăiu mare colecție de acte și știri privitoare la toate țările noastre, lăsând o colecție de o așa de mare bogăție, și care avu ambiția de a redacta în limba germană pentru învățătura străinilor, ca și, odinioară, în limba francesă, Kogălniceanu, istoria amănunțită, an de an și document de document, a Românilor din toate părțile¹.

Cu Bariț sau Cipariu Kogălniceanu n'avea nicio legătură atunci, și din partea lor nu se semnală cea d'întăiu din marile întreprinderi ieșene pentru toți Români. Dar cu Ardealul acesta învățatul Moldovean ajunge a se înțelege prin August Treboniu Laurian, „Transilvanul“ de aspră structură dacică, de un latinism intransigent, însă, după publicarea în latinește a unui *Tentamen criticum* despre limba românească, înțelegător, ca și Cipariu, pentru rostul organic al unei limbi pe care n'o poate sili nimeni, cum încercau „bieții noștri de gramatici“ să o prefacă după ideile și planurile lor².

¹ V. *Fragmentele*, tipărite în mai multe volume germane (se începuse și o traducere românească, de I. Slavici), de Academia Română.

² *Archiva*, I, p. 226.

Laurian, influențat poate de coprovincialul său Aaron Florian, se hotără să dea, din parte-i, cu N. Bălcescu, corpul de cronici corespunzător celui pregătit pentru Moldova de Kogălniceanu.

Colecția lui, care va începe numai supt noul Domn Bibescu, în legătură cu o mai puternică trezire a simțului pentru trecut, care s'a învederat și prin faptul, cu timbru istoric, al „încoronării“ de la mănăstirea Dealului, lângă mormântul martirului erou, în biserica reparată cu o îngrijire, din nenorocire cu totul neînțelegătoare, nu e însă decât o imitare a gestului învietor pe care-l făcuse Moldoveanul de aceeași vrâstă, care suflase cel d'întăiu praful gros de pe „letopisițile“ necontinuate și de pe hrisoavele de la care nu se mai inspira vremea cea nouă, îndreptată altfel. Cele șapte peceti de pe mormântul vechii gloriei fuseseră rupte întâiu de mânilor nerăbdătoare ale urmașului smeriților boierinași botoșăneni.

Să-l urmărim întâiu pe dânsul în ctitoriile lui neconținut adause până în momentul când îi va răspunde acel glas de dincolo de Milcov care nu va fi numai al Ardeleanului de mândră siguranță, ci și al unui fiu al acelor plaiuri care, auzise în prima lui tinereță accentele vibrante ale lui Cârlova și Alexandrescu, cântăreții glorioaselor morminte și trezitorii de sfinte umbre.

Odată cu acea „Arhivă“ care era, cum o spune titlul, pentru toți Români, urmând apoi tendințele de viitor ale unei Dacii din nou unite, Kogălniceanu, care avea lângă dânsul ca profesor, dar de matematică, pe unul dintre cei mai caracteristici represintanți, dar cu totul fără romantism, ai noii generații muntene, Ion Ghica, fost l student la Paris pe vremea călătoriei lui Câmpineanu, dă și revista *Dacia literară*.

Felul cum se anunța revista putea să-i creeze însă dușmani. Căci, în avântul tinereței sale, Kogălniceanu nu pregetă să spuie ce neajunsuri împiedecă alte organe literare în a îndeplini acest rost pan-românesc. Astfel *Albina*, de care el se rupe deci pentru câțava vreme, are un caracter „moldovenesc“ prea pronunțat, *Curierul* nu dă destulă atenție la ceia ce se face în Moldova,— ceia ce putea fi adevărat numai pentru ultimul timp, după strânsa legătură cu Negruzzi —, iar

Foaia din Braşov nu are putinţa de a se informa asupra celor ce se lucrează în ţările libere. Afară de faptul, hotărîtor, că ele au şi alte rosturi, care n'au a face cu literatura. Noua publicaţie nu va avea alte scopuri: ea se va ocupa până şi de Bănăţeni, pe cari Kogălniceanu-i putuse cunoaşte la Iaşi prin Bojincă şi Murgu. Natural că se vor esclude luptele, mai ales cele personale, şi nu se va căuta nici impunerea unei formule, nici triumful unei regiuni. Se vor admite şi traduceri, dar nu literatura de inspiraţie şi factură străină. Fiindcă acela care venia dintr'o ţară de energetică afirmare naţională pe baza averilor ei sufleteşti, înţelege ca o răspicată originalitate să nu plece decât de la natura, viaţa actuală şi amintirile de tot felul ale poporului românesc însuşi, a cărui literatură, ajunsă printre ale Europei, cum o recomandase el însuşi, se poate hrăni acuma, după atâtea traduceri şi imitaţii, din propriul ei fond.

Numai cât în socotelile sale adiutantul domnesc nu socotise şi cu paza cârmuirii faţă de orice putea să atingă temeurile, socotite ca imutabile, ale unei societăţi de privilegiaţi. Se putea tipări de sigur orice lucru cu folos şi instructiv, dar, dacă la Munteni, măcar supt Vodă-Ghica, se putuse lovi cu toată puterea şi cruzimea chiar acea clasă dominantă în plină decadere, contra căreia se ridicase primul Domn al Regulamentului Organic şi va trebui să continue lupta acela care-l răsturnase, nu era acelaşi lucru în Moldova, unde Mihai Sturdza, întrebuiţând interesele şi ambiţiile divergente ale boierilor ţării sale, nu înţelegea ca ei, cari-i făceau numai individual sau pe grupe năcazuri, să fie atinşi în clasa lor, chiar de biciul satirei, şi nu putea să-i placă a fi considerat ca un nou Alexandru Lăpuşeanul pornit spre distrugerea unei oligarhii ajunse nesuferite. Sfaturi date discret împiedecară pe Kogălniceanu de a-şi continua acţiunea de un aşa de frumos program. Ea se opri astfel după trei numere bogate, în acelaşi an, fără să fi întâmpinat aiurea decât de la Asachi, cu care se începuse o necruţătoare luptă, pornită de bătrânul scriitor¹, împotrivirea acelor pe cari-i concura sau era dispusă să-i atace.

Se criticase curagios şi o viaţă socială fără intelectualitate şi

¹ Iorga, o. c., pp. 37-8.

îngenunchierea față de străini, Kogălniceanu atingând, ca și Maiorescu, moda francesă, copleșitoare, și el mergea, supt influența Berlinului și în ciuda amintirilor de la Lunéville, până la înjosirea literaturii franceze ca atare. În anume producții contemporane ale ei vede un mijloc de corupție și de rălățire politică a spiritelor, în vremea când îndreptarea spre Germania, sprijinită de Domn, era tot mai puternică. Aceasta atunci când la București, dar, cum s'a văzut, și la Iași, era aplecarea de a se condamna insuficiența învățământului în românește, căruia ar fi să i se substituie, după socotința tot mai cosmopolitului Eliad, care sprijinia astfel planurile lui Bibescu, un altul, cu profesori străini predând fiecare în limba sa, ba chiar anume materii de științi și drept, având să întrebuițeze permanent limbi străine, și italiana, ba chiar greaca, pentru literatura ei, ca mijloc de comunicare¹.

Din publicația pentru toți Românii a lui Kogălniceanu ieșea întărit sentimentul de unitate al nației și în același timp se afirmau tendințele către o nouă viață internă la care ar lua parte și elementele care până atunci n'avuseră nicio împărtășire la viața de la suprafață a nației, acea țărâtime închisă pe teritoriul fixat de Regulamentul Organic ca o simplă concesie făcută către dâns, din pământ străin, și îngăduită să se miște numai după împlinirea unor forme pe care ea însăși n'avea căderea și patința de a le supraveghia. De și C. Negruzzi era fără îndoială un membru împăcat și supus al acestei oligarhii, el lăsa, în presintarea sângeroasei lupte a lui Alexandru Lăpușeanu cu boierii, să se întrevadă aceste tendințe, poate chiar în credința că, astfel, ar măguli pe Mihai Sturdza, prins continuu în lupte cu boierii cărora, cum am spus, nu li putea aplica același sistem ca al sângerosului Voevod. De acum înainte nu va fi nicio manifestare a grupului ce s'a format în jurul lui Kogălniceanu fără să poarte această pecete politică și socială.

Astfel în Moldova este o *luptă*, una al cărei caracter e incomparabil mai înalt și având rezultate nesfârșit mai importante decât atacurile pătimase, determinate la Munteni numai de motive personale sau de grup familiar, ca în tim-

¹ *Curierul de ambe sexe*, III, la început; mai larg, în Iorga, *Ist. lit. în sec. al XIX-lea*, II, pp. 35-7.

DACIA LITTERARA

SUBT REDACTIA

lui

Michail Kogálnicean.

TOM I.

(Ianuarie—Iunie 1840.)

Iași.

La Cantora Journalului.

1840.

« Dacia Literară » a lui M. Kogálniceanu.

purile fanariote. Acolo, însăși verva satirică a lui Grigore Alexandrescu slăbește, a celuiia care pe vremea lui Câmpineanu susținuse prin sfichiuirile fabulei sale această acțiune națională, nu fără să adauge nota personală a desprețului și chiar a revoltei, dacă nu contra unei vechi boierimi, în care n'a lovit niciodată, contra parveniților cari se ridicau acum prin micile ranguri și amenințau să tragă puterea la dânsii. În noua culegere a scriitorului care fusese într'un moment un poet așa de mare nu se mai atacă decât neajunsurile omenești comune¹, așa cum o face, într'un domeniu mult inferior, un Constantin Bălăcescu, de altfel în genul popular al lui Eliad, înainte ca acesta să se ridice în sferele solemnei imitații străine, cu falsificări de limbă², ori cum, ca să facă haz pe socoteala doamnelor cu spoială francesă, o încercase, în *Franțuzitele*, boierul Facă³.

La lupta moldovenească se adauge, întru câtva, de la un timp, dar cu multă fereală, un Basarabean, ca Stamati, unul de veche origine moldovenească, Alecu Donici, foarte legat personal de Negruzzi. Imitând pe fabulistul rus, cu tendințe liberale, Crâlov, el dă un număr de apologuri, de un stil curgător, în cea mai bună limbă de la dânsul de acasă, în care, ici și colo, sânt alusii la scăderile și ridiculele vremii. Dar acest om de o cultură mediocră, care n'a ieșit niciodată din provincia sa ori din adăpostul ieșean, în care n'a fost vre-odată chemat să joace un rol, n'are orizont, precum n'are puterea ce vine dintr'o adevărată și tare convingere. E, cu mai multă demnitate, un Bălăcescu al acesteilalte țări.

Peste o literatură de traducători, care continuă să fie bogată, folosind și la formarea limbii, și în care se încearcă și femei, făcând alegeri fericite, ca Elena, fiica lui Iordachi Drăghici, care s'a oprit la *Adolphe* al lui Benjamin Constant, lăsând și alte traduceri, care s'au pierdut, peste înjghebări pentru teatru, în care Alecsandri, trecând peste întâiul spirit, francisant, al poesiei sale, ridiculizează, în *Iorgu de la Sadagura*, pe studentul întors de la Paris cu o suptire poleială de formă și care cade într'un mediu de seriozitate

¹ Iorga, o. c.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

patriarcală pe care nu-l înțelege și care, el, îl răspinge, se trece la realizări mai înalte, de un caracter în adevăr european, în care, pe lângă frumuseța formei, se caută a se servi aceleași tendințe de înnoire, dar, potrivit cu spiritul moldovenesc, nu în chiar nepotrivitele forme de împrumut.

Înainte de a căuta în câteva dintre dănsese această notă a vremii, tot mai sigură și mai îndrăzneală, trebuie să se înfățișeze a doua încercare de a generaliza, cu puteri unite, asupra întregului neam eforturile de înțeleaptă înnoire.

Ion Ghica (n. 1816) adusese Moldovei tocmai ce se cerea în acest moment de aplicații practice, de transpunere în realități. Inginerul de la Paris, care, sub pseudonimul unui „de M. O.“, „agent diplomatic“ (1838), căutase, încă fiind la studii, să arăte de ce folos pot fi în noile împrejurări din Sud-Estul european țările românești, privite în totalitatea lor, căuta să îndrepte acum pe elevii săi moldoveni spre ocupațiile remuneratoare în care aveau să înlocuiască pe străini¹. Acel care se dorise inginer la minele de pucioasă din Sicilia, hotărât deci să se expatrieze, preda acum tinerilor Moldoveni matematicile, dar și geologia, în vederea acelor exploataări de mine care erau în programul de îndepliniri al vremii sale.

Printr'un impuls, care era și al său, dar pornia de la o întreagă societate din care făceau parte, cu viitorii revoluționari, Mavrocordați, Moruzești, un Alexandru Balș, zis Lunșul, dar și boieri mai în vârstă chiar, precum erau bătrânul Iorgu Ghica și Nicolae Suțu, și anume tineri abia întorși de la Paris, ca Nicolae Docan, ca și femei pe atât de inteligente, pe cât de entusiaste pentru ideile noi, se ajunsese la planul unei noi publicații de grup, dar cu un caracter enciclopedic, cuprinzând și știința, cum n'o putuse realiza, în tovărășie cu un Frances, Gallice, Asachi, în al său *Spicuitor*, publicat și franțuzește, ca *Le glaneur moldo-valaque*, — pentru întâia oară la Asachi acest caracter general românesc. Fusese vorba, la început, de un „Album științific și literar“, care se va tipări alături de continuarea „Archivei“, dar de la această idee se trecu la a foi, mai ambițioase, care trebuia să trateze

¹ *Ibid.*, pp. 99-10.

și subiecte în legătură cu interesele materiale la ordinea zilei. Și, pentru aceasta, erau posibilități de colaborare, ca aceea a unui Ioan Ionescu, fiu de preot din ținutul Romanului, care se pregătise, cu o bursă de guvern, fiind condus de Maisonnabe, după plecarea lui, la școala de agricultură modernă de la Roville, condusă de un Dombasle; întors în țară, fusese întrebuințat de Mihai Sturdza pe moșiile lui și tipărise cu ajutorul lui Kogălniceanu excelenta carte de economie rurală care e „Calendarul pentru bunul gospodar“, apărută întâiu în „Foaia sătească“, — și aceasta o dovadă a grijii ce o avea acest guvern al creatorului de poduri și de șosele, pentru buna stare generală. Și în acțiunea de scriitor tehnician a acestuia erau aceleași intenții de adâncă prefacere a unei societăți încă așa de înapoiate în ce privește clasa fundamentală; în adevăr se deplânge soarta clăcașului —, asă-mănată, firește, cu a țăranului loren, pe care-l cunoscuse Ionescu, — a celui supt în același timp de exploatarea evreiască, ajutată de băutura¹, și, în noua publicație periodică, un străin așezat mai de curând în țară, Vincler, va prezenta, cu și mai multă asprime și indignare, aceleași critice, desvăluind tragedia cametei la satele incapabile de a se apăra; el denunță și pacostea arendașilor, a „posesorilor“, cum li se zicea în Moldova, unde nu era măcar, pentru a-i conduce și informa, acele instrucții obligatorii la oricearendă de moșie mănăstirească în Muntenia. Era vremea când, și în Moldova, după exemplul mai vechiului doctor Piscu pescu, care-și cerea acum, ca medic de coloare, dar și ca scriitor, drepturile la pensie, un Constantin Vârnăv, abia întors de la Paris, — și-i vom arăta rolul în societatea studenților de acolo —, dă cea d'întăiu carte de medicină populară, „Povățuitorul sănătății și al economiei“².

În *Propășirea*³, al cărui titlu fu amputat de censură, poate fără știința Domnului, găsindu-se că însăși ideea unui progres sprijinit pe muncă și libertate, pe educație publică poate

¹ *Ibid.*, pp. 108-10.

² Pentru alte lucrări privitoare la domeniul agriculturii și vieții practice, v. *ibid.*, p. 112

³ Pentru colaborarea și a bătrânului Văcărescu, care-și publică atunci o alegere de poezii, v. Iorga, *l. c.*, pp. 168-9.

trezi și întreținea nemulțămirea, Kogălniceanu însuși, într-o foarte bogată, neîntreruptă colaborație, va da cele mai frumoase pagini, din nenorocire nereprodate pe urmă, din tot scrisul său despre trecut: e acolo o deplină cunoștință a lucrurilor la acela care pregătea ediția cronicilor și un talent de povestire, am zice chiar de nuvelă, care nu e inferior ca putere de evocație aceluia al lui Negruzzi, care mergea răpede spre o potolire, îndată completă, a marelui său avânt de la început. Dar în alegerea subiectelor se vede oricând urmărirea scopului politic și social: astfel când se prezintă jertfa, în mare parte închipuită, pentru țară a lui Grigore-Vodă Ghica și mai ales căderea supt barda calăului a capetelor lui Manolachi Bogdan și Cuza, cu pomenirea acelei represintări permanente a țării prin Divanul domnesc, — adăugindu-se că „înaintea ei însuși Domnii se supuneau“ —, care era Divanul de odinioară.

Dar ofensiva oamenilor pregătirii viitorului nu se opria la asemenea schițe într-o revistă care, îndată, fu oprită de cărmuirea îngrijorată, căreia nu-i trebuiau nici astfel de amintiri, nici astfel de îndemnuri: ea încercă și mai mult, supt influența lucrurilor care se făceau la Paris, pe vremea cursurilor publice, frecventate de mii de oameni din cea mai aleasă societate și din tineretul cel mai entusiast, ale purtătorilor de cuvânt ai crezului mistic pentru vremile noi.

Aproape în același timp, în Novembre 1843, trecuți oficial ca profesori ai începutului de Universitate care se dezvoltase din școala lui Mihail Sturdza, și nu ca începători tolerați ai unui simplu curs public, țineau și Kogălniceanu și Ghica lecțiile lor la această înaltă școală.

Incepând cu profesorul muntean, care, nefiind menținut, va părăsi Moldova și, urmând vechea sa linie neted revoluționară, care scotea pe Eliad la luptă contra „Sarsailor“, se va deda, în societatea secretă „Unire și frăție“, la agitații, Ghica vorbia, nu numai de formidabilul avânt al noii tehnice, ajungând și la realizările cele mai cutezătoare, dar, în izbânda acestor descoperitori și fericiți realizatori, din legiunea acelor cari vor da tăierea Istmului de Suez și vor încerca să clădească noua Franță a inginerilor reformatori de instituții și creatori ai altei scări a meritelor, un triumf al libertății

Mihail Kogălniceanu tânăr.

altfel înțelese decât de visătorii de la 1789. Ce n'a putut face „războiul și barbaria“ vor face acești clăditori ai fabricilor.

Și, trecând cu dibăcie la prezentul și viitorul țărilor noastre, al căror rost economic, afirmă el, li-a asigurat, între atâtea pericole, și dănuirea, el le vede, ca și viitoarea Germanie, „unite așa cum trebuie să fie un neam de oameni cari vorbesc aceeași limbă și au aceeași origine“.

Aceleași idei, într'o formă retorică foarte avântată, în care s'au descoperit și unele împrumuturi din marele istoric rûs Caramzin, cunoscut, ca și alți scriitori ruși¹, în această Moldovă a protectoratului unde se și încerca o îndreptare în acest sens, se întâlnesc și în marele discurs al aceluia care avu atunci întâiași dată, când încă nu se dovedise ca un avocat mare prin logica argumentelor și puterea de a zgudui și de a emoționa, prilejul de a-și dovedi puternicul talent oratoric.

Kogălniceanu era un credincios, *un om cu crez*, dar nu un fanatic. Firea lui moldovenească, de veche obârșie, originea lui provincială, creșterea într'o casă de mare socoteală, moștenirea însușirilor unui tată așa de cumpănit, educația la Lunéville, în pașnicul oraș creat de bunul rege Ștanislav, șederea în Berlinul spiritului critic aplicat la istorie îl împiedecau de a se deda practicei acelor frase pe care, cu scopuri comerciale bine chibzuite, le vântura un Carcalechi. Humorul de care dăduse dovadă în schițele sale este și aici când își râde de Romanul *pur sang* care-și strigă nobila obârșie și nu face nimic pentru a o îndreptăți. El atacă fățiș acest vocabulariu ajuns obositor. Și din Gînghiz-Han dacă ne-am trage, și isprava pe care am face-o ne-ar mântui. Și, ca și Alecsandri în schița caricaturală a lui *Iorgu de la Sadagura*, el se declară pentru un trecut din care nu lipsiau însușiri prea ușor ignorate.

Pentru a putea să înaintăm în adevăr se cere, după dânsul, cunoștința vieții generale a neamului în toate locurile și în toate timpurile. Din trecut se vor culege și probe de cel mai autentic eroism, care poate reîmprospăta sufletele unor noi generații. Acolo se vor găsi și exemple de îndeplinire care se pot reface, ca acela al „chipului măreț, ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul Voevod ce ajunge a uni părțile Da-

¹ Așachi a tradus și o mediocră Istorie a Rusiei, de Caidanov,

ciei vechi și a se putea intitula: Mihail, cu mila lui „Dumnezeu Domn Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei“. Se va face atunci la loc, prin bună înțelegere, prin „duhul de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc“, altceva decât ce este astăzi, căci Românii formează „o singură și aceeași nație“. Toți, chiar acei pe cari vremea i-a adus să nu mai facă parte din Statul național. „Privesc“ spune el, „ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istorie națională *istoria Moldaviei întregi înaintea de sfârșirea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania*“: nu se putea vorbi mai limpede și mai curajos decât atâta.

Și totuși vorbitorul își luase măsurile. El lăudase pe Petru- cel-Mare și în *presintarea aceluia care purta numele lui Mihai Domn peste toți Românii era ceva care, cu gândul la ce i se oferise de curând lui Mihai Sturdza, putea fi raportat ca o măgulire și o prevestire pentru acesta.*

Cursul nu fu oprit imediat: l-am găsit în budget după această dată, dar, pornit astfel, el nu se putea continua pe vremea când poruncia la Iași consulul rusesc și, a doua zi după ce se văzuse ce ușor, cu învoirea Turciei supuse, a putut fi răsturnat Alexandru-Vodă Ghica. El fu înlăturat și se pare că tot odată și cursul lui Ion Ghica.

Dar Kogălniceanu încă nu se dădu bătut. El își publică lecția de deschidere în *Propășirea*, adăugind și o notă străvezie asupra „deosebitelor împrejurări care l-au silit să-l întrerupă“: „*Domnul știe când ele nu vor mai fi, pentru ca să poată urma o materie atât de importantă, mai ales în vremile de față*“.

Indată după aceasta și revista trebui să înceteze. Desgustat, Kogălniceanu, lipsit prin plecarea lui Ion Ghica de un prețios sprijin, se hotărî să părăsească pentru o bucată de vreme țara în care un suflet liber putea trăi așa de greu ca odinioară un Alfieri în Piemontul său de minți înguste și de mucedde prejudecăți. Păstrând doar tipografia, părăsi locul său în oștire, și, cu prilejul întovărășirii unei surori bolnave, plecă în Apus, țintind la Parisul interzis tineretelor lui. Fu însă oprit la Viena și întors înapoi. Nu fu lăsat în pace nici acasă, ci, întocmai ca boierii bătrâni uneltitori contra lui

Vodă, fu încredințat spre pază egumenului de la Neamț. Era acolo în toamna acestui an 1844¹.

Când scăpă, — Negruzzi el însuși fu silit să rămâie la moșia lui pentru un păcat literar mult mai ușor —, el nu se opri de la o luptă care pentru dânsul era una cu viața. Acela care și mai înainte întrebuițase forma *Calendarelor* sale bine alcătuite și publicate pentru răspândirea ideilor la care ținea proclamă într'o nouă tipăritură de acest caracter credința sa în „izbândirea driturilor omului ca cetățean“ și strănuie ca aceste „drituri“ să se întindă cât de mult asupra celor până atunci lipsiți de dânsule, ba chiar ca „toți oamenii să vie să ieie lor în marea obștine socială“, pe basă de egalitate.

Ce nu se putea rosti însă prin lecții și prin reviste era să-și găsească expresia în noua poezie, ca al cărei maestru în Moldova, pe vremea cînd scădea puterea creatoare, ca și idealul de viață și luptă, a lui Grigore Alexandrescu, se impuse îndată Vasile Alecsandri.

El începuse a da în *Calendarele* și în revista lui Kogălniceanu cântece de-ale poporului, culese prin părțile de spre munte pe care avuse prilejul să le cerceteze. Nu i se poate atribui lui o inițiativă în acest sens. Hrănit cu literatură franceză contemporană, el nu putuse găsi acolo, pe o vreme când admirația mergea către sunetele de trâmbiță ale lui Victor Hugo, îndemnul către adunarea acestor produse, de o naturaleță așa de fermecitoare, ale geniului popular. Nimic nu se găsește asemănător în poezia de caracter exclusiv parisian, fără vre-o inspirație provincială, a anilor 1840. Însă în Germania apăruse *Des Knaben Wunderhorn*, „Cornul minunat al copilului“ de Arnim și Brentano, tot acolo frații Grimm adunaseră poveștile deosebitelor ținuturi, și se străngeau și obiceiurile de drept păstrate de-a lungul veacurilor, căutând a se face pe aceste baze sintesa națională a rasei. Dar Alecsandri n'avea ideie de ce se găsea și se publica într'o lume care, supt toate raporturile, i-a rămas, până la capăt, cu desăvârșire străină, și chiar antipatică. Trebuie să se admită deci și aici, oricât poetul s'ar fi ferit s'o recunoască,

¹ V. și N. Cartoian, în *Conv. Lit.* pe 1907; Gh. Ungureanu, *Avocatura în Moldova*, Iași 1938, la numele lui (cu multe detalii; și rugăminți ale bătrânului tată; și opriri de a pleda).

At de puternica înrăurire a lui Kogălniceanu, cucerit sufletește de această Germanie în plină rodire.

O întreagă lume femeiască, în saloanele luminate cu spermanțetă, din strălucitoarele policandre, se lăsă răpede fermecată de această viață rurală pe care Alecsandri o va prezenta și în nuvele de o sentimentalitate naivă, ca *Toader și Marinda*, fără a putea prinde cea ce forma însăși vloga acestei vieți, care se cerea numai desmorțită. Era vremea când desemnatorii franceși, ca Raffet și Doussault, în călătoria pe la noi a prințului rus francizat Demidov și în *Album moldo-valaque*, dar și alții¹, se lăsau cucerii în pasiunea lor pentru frumosul romantic de această nouă formă a pitorescului și, când, poate și supt impresia unor astfel de schițe, Doamna lui Bibescu cel înfășurat de hlamida lui Mihai Viteazul se făcea zugrăvită în portul, împodobit cu bogată salbă, al femeilor din Argeș și Muscel.

Dar tocmai pentru cetitoare și cetitori din această lume Alecsandri crezu că trebuie să lustruiască, să taie une ori, alte ori să adauge, poemul, prins de bună samă nu de-a dreptul de la săteni și sătence, cari nu se lasă aduși să-și spuie taina dorului lor sau al altora la cel d'intăiu îndemn al „boierului“ doritor s'o descopere; culegerea se va fi făcut deci mai adese ori din gura lăutarilor, pentru ca, îndată, această operă de șlifuire, stricând de obicei nu numai energia, dar și delicateța poesiei autentice, să și înceapă.

Supt această influență, crezând că poate prinde o așa de fluidă inspirație, poetul se apucă apoi să „imite“ poporul, făcând „doine“ de-ale sale, care se bucurară curând de cea mai largă și călduroasă popularitate, dar, după cât se pare, mai ales în lumea, osebită de cea din București, agitată de pasiuni politice, a saloanelor moldovene. Aplecat spre diminutive care-i dădeau o rimă gata făcută, încântat de floricelele ușor țesute cu mătasă pe inul cel mai suptire care înlocuiau groasa urzeală solidă a cântecului adevărat, el își alintă și răzgâie însușirile de la început.

În scrisul lui Alecsandri tânăr sânt, vădit, mai multe influențe: una e aceia a literaturii grecești, ascultată sau citită în copilărie, alta a vechii literaturi franceze din secolul al XVIII-lea, pe care nu i-o putuse înlătura din minte influența,

¹ V. G. Oprescu, *Țările române văzute de artiști franceși (s. XVIII și XIX)*, București 1926.

aşa de puternică la început, a lui Hugo: de acolo tendinţa spre acele diminutive, spre acele podoabe superflue care strică aşa de mult puterea de sugestie a acestei poezii în care nu e convingerea şi puternicul dar de expresie, în forme cu adevărat noi, a lui Alexandrescu din vremile bune. Dar noul mediu creat de Kogălniceanu ajunge a se împune acestei firi aşa de receptive, gata să se supune influenţei, hotărîtoare, a unei inteligenţe care-l întrece. Atunci se îndreaptă el, şi din acest motiv, spre subiectele ţărăneşti, prin a căror iubitoare urmărire el pare a înţelege să ajute aceeaşi cauză a multilor fraţi mici neîndreptăţiţi şi nedreptăţiţi, pentru cari, supt conducerea marelui lui prieten, pornise în luptă o întreagă generaţie. Grija aceasta lipseşte cu totul lui Alexandrescu, pentru care ţăranul, cu apăsarea şi înjosirea lui, e neexistent, şi aceasta într'o vreme când, de două ori în şir, de la Domnia însăşi, care-şi trezia astfel o neîmpăcată şi neiertătoare ură, pornia sincera dorinţă de a veni în ajutor clasei fundamentale. Deci şi căutarea subiectelor unui trecut pe care Alecsandri nu l-a cunoscut prin el însuşi niciodată, — *Despot-Vodă* al lui, operă de maturitate, vine întreg de la *Lăpuşneanul* lui Costachi Negruzzi. Dar în curând pasiunea pentru sora prietenului său Costachi Negri, şi el un poet, şi în acelaşi sens al luptei pentru libertate, va îndepărta pe scriitorul prea mult înzestrat, ca formă, de la fire ca să se ostenească a-şi căuta alt fond de idei şi noi mijloace de expresie şi va să-l aducă a se cufunda în bucuriile iubirii împărtăşite şi în suferinţile aceleia care va fi „pierdută în neagra veşnicie“. El nu se va mai ţinea de aceia ce, cântând liberarea Ţiganilor, socotise şi el ca o datorie a poeziei sale.

Un timp, de pe urma prigonirii sistematice a unui guvern mai mult influenţat de consulul Rusiei decât în adevăr îngrijorat, activitatea aceasta literară, care e condusă şi de un alt spirit decât acela al dorinţii de a realiza în altă formă frumosul, se mută în principatul vecin, care nu mai era însă în mintea acestor luptători decât o altă formă, cu totul trecătoare, a aceleiaşi unice vieţi a neamului.

Supt influenţa a tot puternicelor idei şi nevoi ale epocii şi urmând exemplul, atât de îndemnător, al lui Kogălniceanu, se începe acolo, supt binevoitoarea ocrotire a romanticului Bibescu, acea publicare şi a cronicilor muntene.

Era vorba însă, lucru care trebuie să se însemne pentru a înțelege fericita stare de spirit a acelor oameni cari într'o astfel de epocă nu se puteau gândi a face „știință pură“, nu de singurele cronici ale unei țări românești, ci de darea la lumină a tuturor celor, și din Moldova, care li cădeau în mâni. Editorii nu stăteau astfel în calea lui Kogălniceanu, care, oprit de la alte manifestări, se putea consacra unei opere inspirate de marea colecție de izvoare germană, ci se folosiau de dreptul oricărui Român de a tipări orice izvoare care privesc trecutul neamului întreg.

De altfel se și spune aceasta în titlul acestuilalt „tesaur“ de trecut pe care-l dădeau doi asociați a căror legătură, dată fiind deosebirea lor de pregătire, de chemare și de temperament s'ar fi putut prevedea așa de greu: Munteanul de rasă boierească, dar tot din micii boieri de provincie, a căror ascensiune, așa de grăbită, am văzut-o, Nicolae Bălcescu, și Ardeleanu, abia așezat ca profesor în țară, Laurian. Unul, un om de aspră disciplină, deprins a se supune, afară doar de o mare clipă revoluționară, la orice ordine de Stat, fie ea și străină, de și el a evitat să-și consacre cunoștințele, așa de frumoase, celor neliberi de acasă, și, de cealaltă parte, tinerelul conspirator care se amestecase în acțiunea, nelămurită pe deplin, a lui Telegescu contra lui Alexandru-Vodă Ghica și, trimes la închisoare, și încă pe viață, făcuse cunoștință, în ciuda cruțării unui fiu de boier, cu asprimile regimului penitenciar de atunci, scăpând numai târziu, și adânc zguduit în trupul său, prin miloase intervenții. Acest titlu e *Magazin istoric pentru Dacia*, precum pentru Dacia viitorului, care se cerea înfăptuită, fusese și publicația ieșeană a lui Kogălniceanu.

Cuvintele de introducere sânt fără îndoială ale lui Bălcescu, căci el avea manuscriptele de publicat, între altele și istoria despre și pentru toți Români a Stolnicului Cantacuzino. Pe un ton potolit, evitând orice ar putea să pară o critică a regimului celui nou, care era încă la începuturile sale pline de greutate, se înseamnă ce folos s'ar putea trage pentru îndemnarea nației, pe care o îndușmănește încă „duhul de partidă și de ambiție mârșavă“, din cunoașterea de-a dreptul —, și nu prin prelucrări ca a lui Florian Aaron, la care nu recurse Laurian, ca la un alt om al aceluiași Ardeal —, a trecutului

aşa cum a fost. Şi, fiindcă e vorba de Aaron Florian, probabil că pe dânsul îl privesc rândurile, de o aşa de frumoasă expresie literară, în care, făcându-se osebirea între simpla prelucrare rece, amorfă, şi între adevărata istorie, trăită de acela care o presintă ca şi de aceia de cari se vorbeşte, se declară, într'un cadru tot aşa de larg ca al lui Kogălniceanu odinioară, că istoria „nu trebuie să fie numai ca un şir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate, fără nicio colorare, fără niciun adevăr local; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate, dar să ni arăte *poporul român*“, — însă nu al „României“ înguste, cum prindeau să numească, la Bucureşti, fără ca lumea oficială moldovenească să consimtă a primi această nouă denominaţie, principatul lui Vodă-Bibescu —, „cu instituţiile, ideile, sentimentele şi obiceiurile lui în deosebite veacuri“. Putea să fie, nu numai o lecţie de patriotism, un mijloc de *înmândrire*, am zice, în vremile de apăsare a puternicului călcâiu rusesc, dar şi o lecţie de limbă, pe vremea când Eliad, care totuşi cânta, şi, pe alocuri, când îşi uita teoria de italianizare a limbii, în accente vrednice de croul a cărui umbră tot mai mult se amesteca în toate, mustrătoare şi plină de un magic îndemn, pe însuşi Mihai Viteazul, abia invocat, în aşa de calde cuvinte, la Iaşi, de Kogălniceanu.

Se va recurge, cum o recomanda, cu un veac şi jumătate înainte, Stolnicul, la poemele populare, la tradiţii, la datine, ca şi la condicile oficiale, la „inscripţii şi monumente“, la mărturiile despre viaţa privată. Se insista, într'un spirit cu totul modern, data aceasta însă, nu supt influenţa germană, ci supt a noii şcoli de istorie francesă, de şi e vorba şi de fraţii Greceanu alături de profetul nou al libertăţii mistice, Michelet, asupra fiecăreia din aceste categorii.

Era şi aceasta o faptă politică. Cu dibăcie se atingea istoria contemporană. Astfel, când se alege, din Miron Costin, nu altceva, ci scena trimeterii înapoi la Constantinopol a lui Alexandru-Vodă Iliaş din Moldova, cu întreaga reproducere a scenelor de aprigă răscoală populară. De alminterea, în ce priveşte orientarea, e de uimit ce largă şi sigură orientare vedeşte Bălcescu în ce priveşte izvoarele, unele astăzi pierdute, ale istoriei Românilor.

Insemnătatea publicației, care se continuă, în cinci volume, până la 1847, stă în această tendință a fostului întemnițat politic, care visa încă de atunci, în plină maturitate de spirit, de o nouă viață românească, și a.ume peste formulele, desprețuite, ale Regulamentului Organic, o viață sprijinită pe însăși puterea, organizată militar, ca pe vremea lui Mihai-Vodă însuși, a poporului românesc. Ce pot fi alături de aceste gânduri omnele însemnări savante ale lui Laurian despre începuturile romane ale neamului, pe care crezul cel nou, așa cum îl definise, zimbând ironic, Kogălniceanu, în discursul său, le lăsa, față de imperioasa nevoie a unei acțiuni pe basă neted contemporană, puțin în umbră!

Bălcescu atinge însă, în al doilea an din *Magazin*, și acea chestie rurală care, de o bucată de vreme, fusese din nou pusă în discuție. În același timp când își manifesta părerile despre necesitatea unei forțe militare, singura care poate sprijini viitorul, considerând-o, deocamdată, în Moldova¹, el tratează chestia țăranilor, nu în marginile înguste ale Domniei muatene, ci la toți Români liberi, prin studiul „despre starea soțială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri“, lucrare care un putea decât să servească scopurile urmărite cu statornicie de noul Domn².

Și aceasta este o lucrare revoluționară, firea însăși a tânărului istoric fiind îndreptată spre revoluție, precum o arată și printr'un motto din Mirabeau: „privilegiile se vor sfârși, dar poporul rămâne veșnic“. Pe o largă basă de istorie univrsală, trecând și de marginile Europei și întrebuintând un sistem de raportare la mediu care se va întâlni apoi la un Buckle, căruia i-a făcut faima, și la un Draper³, Bălcescu arată pe vechii Români *adăpostii în munți pentru libertate și coborându-se de acolo tot ca oameni fundamental și deplin liberi*. El se ridică împotriva părerii că Domniile au fost întemeiate prin cucerire, așa încât ar fi întru început o rasă de domni și o rasă de supuși, precum o afirmase, tot pentru a sprijini critice și lupte politice, pentru Franța, un Augustin Thierry, influențat, de altfel, el însuși de

¹ II. p. 86 și urm.

² *Ibid.*, p. 229 și urm.

³ Se citează Gibbon în englezește.

exemplul engles studiat în amănunte de dânsul. Deci Statul n'a fost la început stăpânitorul de brazde pe care le-a împărțit apoi din mila sa și-și va fi păstrat astfel și dreptul de a lucra și mai departe în acest sens. Prin mențiunea documentelor ungurești se arată că e falsă ideea țării pustii care ar fi să se facă din nou. Li convin lui Bălcescu și știrile de la Cantemir despre așa-zisele vechi republici și e bucuros că a găsit teoria vechii locuiri înainte de Domnie și în actul din 1817 al Adunării moldovenești. Aceasta până ce se va scrie o istorie complectă, în pregătire, „un tratat cronologic ce lucrăm asupra Domniilor“. Nici vorbă, deci, de o „feudalitate“ ca aiurea. Moșnenii se păstrează și acuma mai ales în partea muntelui, urmași ai vechii proprietăți, perfect libere. La câmpie numai, era un *ager publicus* de împărțit, dar și aici rămăsese așa de puțin loc gol, încât Domnii, pentru a mai face danii, au trebuit să cumpere și ei de la moșnenii din jos. Urmă o colonizare, la Munteni, și cu fugarii de peste Dunăre. Mai târziu numai, slăbiciunea țaranului se cobori și până la înjosirea clăcii. Nici partea glorioasă a țaranilor în apărarea țării, îndată amenințată, nu li-a putut scăpa libertatea; „sila“ se adause la o vânzare care nici aceia nu era de bună voie. Așa se ajungea la „acea monstruositate socială ca o țară întreagă să robească la vr'o câțiva particulari“. *Și se creă, nu o adevărată nobilime, pe care Bălcescu o contestă*, de sigur spre marele scandal al acelora cari, părăsind vechea numire de „boierime“, începeau să întrebuințeze termenul, nou, de „nobleță“, ci numai „o aristocrație de bani sau de stare“, adecă de rang, — ca a cinovnicilor Regulamentului Organic. „Robia gloatelor“ îi era basa economică.

Istoricul, plin de admirație, al lui Mihai Viteazul nu lipsește să arăte că puțința strămutărilor țaranului, rămas fără pământ a fost oprită de inarele luptător printr'un act care e calificat de „barbar“, dar boierimea o aceia care l-a silit, — ceia ce e adevărat și pentru cât era „boier“ în Mihai însuși.

Rezultatele se arată cu o hotărîre impresionantă, pe care regimul lui Bibescu-Vodă o îngădui numai pentru că acestea erau și vederile noului Domn: „Țara se împărți în două tabere vrăjmașe, având interese împotrivate. De atunci poporul se făcu nesimțitor la glasul Domnului și al boierilor, nu

mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s'au lăsat drepturi și pentru o libertate de care el nu se putea bucura, și țara, în loc de a se realța" —, se vede influența jargonului nou al lui Eliad —, „merse cu grăbire spre scădenie“¹.

Actul de eliberare din 1746, care se și reproduce, nu e aici al lui Constantin Mavrocordat, cum a fost în adevăr, ci misticul romantic vede în el pe „Dumnezeu care vorbi în inimile celor puternici ai țării“.

Dacă nu s'a mai mers pe această cale, e că de acolo înainte Divanurile n'au mai fost adevărate Adunări ale țării. Astfel nu se făcu, ca în Ungaria actuală, o răscumpărare de pământ sau un regim de embatic, ci un regulament de muncă a pământului, prin „ponturile“ ce cunoaștem. Se semnalează aici, — și numai aici, — îndoitul fapt că nu i se mai dădură țaranului măcar unelte de lucru și că, acesta, deprins cu o supunere desăvârșită la orice poruncă, urmă și mai departe cu această desnădăjduită ascultare, adăugindu-se acum și povara birului personal. „Niciodată ei nu erau siguri de munca lor, niciodată ei nu știau de vor mânca pâinea ce au sămănat.“ De aici inerția economică sau fuga peste hotare; de aici haiducia în masă.

„Imprejurări fatale“ împiedecară răscoala țăranilor supt Tudor de a-și atinge scopul, care ar fi fost numai social. Ce se câștigă atunci folosi numai „claselor înalte“. Se trece discret asupra muceniei țăranilor supt ocupația rusească, în vremea ultimului războiu. Declarând că are la îndemână corespondența dintre „Guvernul trecut și Obștească Adunare“, Bălcescu își interzice deocamdată s'o publice, dar va veni vremea să se judece fiecare după faptele sale. El dorește ca apăsătorii înșii să se convingă. „Căci vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor!“ Exemplul vechiu și cel recent al Poloniei pot da, în această privință, o învățătură².

Până la 1847, când încetă frumoasă publicație, acuma întrebuințând literele latine, într'o ortografie moderată, pe care o stabilii-o Laurian, Bălcescu nu revine asupra acestei chestiuni, cum făgăduise: tovarășul ardelean poartă aproape singur, cu

¹ P. 238.

² P. 246. Se adaugă un întreg dosar de documente.

MAGAZINU ISTORIKU

ПЕНТРЪ

D A C I A

СЪЕТ РЕДАКЦІА

А 81

А. ТРЕБ. ЛАУРИАНЪ

Проф. de Философiе ии Колеѣиѣа Наѣионаа,

ии

НИКОЛ. БЪЛЧЕСКУ.

Томъ I.

БЪКЪРЕЩІ.

Къ тиѣреѣа Колеѣиѣаи Наѣионаа.

1845.

«Magazinul Istoric» al lui Laurian și Bălcescu.

preocupațiile sale romane și transilvane, sarcina redactării¹. Trebuie să se observe că în acest timp Bibescu, introducând întâiu regimul decretelor, iar pe urmă împăcându-se cu boierii, nu mai avea nevoie să fie ajutat în opera de mai mare libertate a claselor țărănești pe care o încercase, lăsând-o neisprăvită la capătul acelor puțini ani în cari se resumă Domnia-i pe viață.

Aici, în Muntenia, după încetarea, din motive pe care nu le cunoaștem, a „Magazinului“, care nu căută niciodată să cuprindă mai mult decât făgăduia titlul său, *Asociația literară*, formată încă din 1845, cu Văcărescu, Constantin Filipescu al lui Iordachi, tânăr cu studii în Paris, cu Ștefan Golescu, format la Geneva lui Rodolphe Töpffer, cu Ioan Voinescu II și cu Alexandrescu chiar, — care-și regăsise avântul, ca să cânte, în 1846, revista militară în cinstea lui Mihai Sturdza, apărut la București, și care dădu noii publicații halucinanta vrăjire de crimă fatală din „Ucigașul fără voie“, întrecând ea singură toată producția lui Alecsandri de până atunci —, ajunse a realiza de mult făgăduitul *Album științific și literar*, din care apărură doar două numere, cu colaborația și a lui Alecsandri lângă a lui Ion Ghica, dar Guvernul, care se arătase așa de larg față de Bălcescu, interveni, în acest an de bună pace cu boierimea răzvrătită, pentru a opri noua publicație „dacică“ din care nu se știa ce poată să iasă².

Această interdicție era provocată de tonul neted și violent revoluționar al revistei, care poate fi socotită ca un prodrom de revoluție, *tineretul despărțindu-se acum hotărît de acțiunea, ajunsă la o amortire de oportunism, a lui Bibescu*.

Nehotărîtul, neformatul Boliac de până atunci apare în *Propășirea* ca un vehement poet social. El reiea în versurile sale de imprecăție contra celor de sus lupta pe care o începuse, în studiul său despre situația țăranilor, Bălcescu. După ce, în culegerea sa din 1843-4, prin două broșuri, atacate de

¹ Ca idei politice, el îndreaptă pe Români de peste munți doar la mila Impăratului; v. și Iorga, *l. c.*, p. 133.

² *Ibid.*, p. 159. Pentru bogata, dar inofensiva operă de editură a „Societății“, *ibid.*, p. 160. Pentru noile traduceri, *ibid.*, pp. 167-8.

Eliad, totuși și el, cândva, un conspirator, el lăudase pe Domnul pe care „generația ce vine“ îl va „serba“, acuma, — și în volumul nou pe care-l va da după 1850—, el vorbește în numele țăranilor cari au atâta: brațul, dar îl pot și refusa:

Noi nu putem să-l spargem în veci în lucrul vostru:
Să mai scădeți ceva!

Poetul revoluționar ar vrea să vadă pe acest sătean hotărîndu-și soarta într'o altfel de Adunare decât aceia a privilegiatilor. „Opiincile de muncitor“ îi par mai vrednice de stimă decât titlurile moștenite de la Fanar, decât cele nouă ale parvenitilor, către care întind mâinile și „profesorii ce virtutea tâlcuiesc“, decât „cordonurile“ și „crucile plântate 'n piept“, care sânt iirește ale Rușilor, — bucata n'a putut să apară decât în 1848, după răsturnarea momentană a regimului Regulamentului Organic, — decât acei „ciocoi“, ce, pentru un rang, cât de mic, ar fi gata a-și „pune muma 'n ștreang“, și el se ridică, în condamnarea sa, și până la cine e gata a „vinde de mii de ori pe-un tron“ Patria. Pe acest țăran, din care Alecsandri făcea pe „l'homme des champs“ al lui Delille, cu möravuri simple și pure, trăind fericit în mijlocul minunii care e natura lui Dumnezeu, Boliac, care avea în sângele său apriga pornire a altei rase, îl vede, ce e drept, în mijlocul patriarcalilor datini, cu femeile care torc din „caiere stufoase“, cu copiii de pe prispe

... cu plete aurite

Cu grase piciorușe, cu ochii scânteind,

cu flăcăi și fete cari, la ceasul

Când soarele apune pe văi și pe colnice,

Când satul tot se împle de vaci și de junice,

Când sare vițelușul și ugerul e plin,

se întâlnesc în cale și

Își rād cu dinți de lapte, se trag de mâni în cale,

Își spun câte o glumă, își ieau un măr din sin.

—, o întregă lume din care el înțelege fiecare semn până la falfăitul în vechiul stejar al mierlei care trece. Apare la el voinicul gospodar care

Abia 'nvărtia prin curte cu carul lui cel mare,

Dimitrie Bolintineanu.

dar e în prada logofătului boieresc, care „măsoară pogoanele“ clăcaşului fără apărare, a împlinatorului nemilos al birului, a judecătorului strâmb, — e una din marile plângeri ale vremii, între Domn şi Adunare —, capabil de a trimete un nevinovat în ocna unde muncesc

Locuitorii nopţii cu feţele pălite,
Clipind la lumânare şi mestecând tutunul.

Fost ostaş, Boliac găseşte în amintirile sale icoana unui prieten mort; călător pe Dunăre, cu trei dintre Goleşti şi cu d-rul Nicolae Creţulescu, abia întors de la studii, el culege cu luare aminte ştiri despre Românii din Bulgaria. E un spirit serios, un suflet cald şi anunţă o viaţă de curagioasă luptă care de la o bucată de vreme nu şi-a ţinut făgăduielile.

Un poet de mijloace mult mai puţine, aducând strămoşeşti reminiscenţe fanariote, ca în poemele lui Anastase Crispol, încă viu şi rămas în mijlocul societăţii româneşti, care-l îmbrăţişase, îl căftănise şi-l admirase, Rosetti, „Rosetachi“, cum i se zicea familiar, un viitor om politic de hotăritoare însemnătate şi de nobilă conduită, se aluneca une ori la declaraţii de iubire pentru poporul, comoară de poezie, dar nu şi obiect de răsplătire socială¹. În *Foaia* lui Bariţ însă, el se plângea că, pentru invinuirea că „bârfeste“, poliţaiul bucureştean, căpitanul Costache, îl pusese cândva la răcoare².

Aceasta pe o vreme când, tot la *Propăşirea*, Dimitrie Bolineanu, fiu de arendaş macedonean, format în ţară, din câteva cetiri întâmplătoare şi, de la început, cucerit de cunoştinţile de trecut, de trecut românesc fără deosebire de ţări, nu făcea, şi în volumul pe care-l publică la 1847, încercând a da Românilor balada, decât o defilare, în scene artificiale, de figuri palide. Poezie rămasă totdeauna a unui adolescent, dar pe care, mai mult decât pe oricare alta, a răspândit-o în toate cercurile farmecul unei alintătoare melpoi ca a lui Lamartine din „Méditations“. Astfel, fără să se contribuie cătuşi de puţin la opera de desrobire, gata să iea armele şi să se coboare, hotărîtă la orice, din cercu-

¹ *Ibid.*, pp. 194-8.

² An. 1843, pp. 281-2. Contra robiei Țiganilor, Boliac, în aceeași „Foaie“; 1843, pp. 119-20. Cf., *ibid.*, pe 1842, p. 313 și urm.

riile noilor conspiratori, în stradă, el familiarisă multă lume ușoară cu această istorie a Românilor de care nu se despărți, după multă vreme, decât ca să cânte, câștigat, acum, de Hugo, privescile exotice ale lumii orientale de care Bolintineanu se simția legat prin înseși originile sale¹.

Curentul politic, mânănd spre o revoluție pe care Bibescu n'o presimți și nu putu, ca vecinul său din Moldova, s'o oprească, era însă așa de puternic încât influență și pe atât de precautul bătrân Asachi, care, într'o viziune a întregului neam românesc, cânta pe acest timp, într'una din odele sale întâmplătoare, pe

... Românu' de pe Istru și-al Carpaților muntean,
Cel ce bea 'n Siretiu, în Nistru și 'n a Murășului unde².

Dar, supt influența tânguiriilor lui Lamennais, în „Jeremia“ moldovean se destăinuia, — ca, apoi, în cadența admirabilei proze din *Cântarea României*, publicată mai târziu de Alecsandri, — în „Suspinele unei matroane“, cu un subiect întru toate analog și într'o armonie pe care nu putea s'o deie alt scriitor: „Strig dintru adâncul inimii ca zimbrul mângâiat de fierul vânătorului, ca șerbul supt biciul domnului său, ca dreptul supt sabia împilătorului, ca poporul coborât de despotism și tiranie, ca martirii pe roata caznelor“ —, bucată de mare avânt pe care o dă „Foaia“ din Brașov la 1847³. Lăudându-se Domnul Moldovei, „părinte“ al țării, se lovește în Rusia, „iazma infernală și afurișită“, în Țar, „proclețul epi-trop care a făcut mai multe tânguiele cu pretenții țării pentru a o ruina“. Avem a face de sigur și aici cu acel Alecu Donici, care, după studii în Elveția, își zice —, de altfel, ca și năcăjitul tată, ducându-și agonia prin străini⁴ —

¹ Cf. Iorga, *l. c.*, pp. 186-91. Pentru mediocrii poeți tineri, Constantin Aricescu, Ioan Catina, Gheorghe Crețeanu, cu cari trebuie să se mulțamească Eliad în foaia sa, *ibid.*, pp. 203-6. Cei de la „Universul“ lui Genilie; *ibid.*, pp. 207-8. Eliad însuși dă și mai departe schițe, de sigur hazlii; v. *ibid.*, p. 209. Foaia, întreruptă în 1846, fu reluată, cu schimbări de formă. Pentru micii poeți moldoveni, *ibid.*, pp. 216 și urm., 252 și urm.

² *Albina* pe 1845, pp. 189-90. Și o *Arhivă a Albinei*, cu Săulescu împreună.

³ P. 261 și urm.

⁴ Ungureanu, *o. c.*, la acest nume (și despre scriitor).

Russo, în legătură cu vechiul boier Rusul, și vom întâlni și aiurea în dezvoltarea ideilor timpului pe acest spirit viu și pitoresc, dar și drept, care descriesese, fără a tipări, Iașul de la 1810¹.

Pe când, cum am văzut, Laurian nu ieșea cu gândul, de și trăind între Români liberi, din concepția Monarhiei austriece, milenară, binefăcătoare față de Români, în Brașovul său Bariț, căruia atâția dintre scriitori moldoveni, dar mai ales munteni, îi dădeau bucuroși o colaborare, de altfel ne semnificativă, ajungea și el pe încetul la același nivel al schimbării de condiții, de fapt revoluționară, pentru Româniea întreagă, careia ajunsese a-i da singurul organ central bine întemeiat și condus cu străduință și siguranță.

Față de o vădită decădere, și în Banat, în organismele școlare mai vechi, Blajul singur suferind o deplină schimbare în spirit, și față de noile legi într-o Transilvanie pe care Viena o lăsa, după 1830, tot mai mult în sâmbra Maghiarilor, ajungându-se până la impunerea limbii ungurești în registrele de stare civilă ale birnicilor, el, recunoscând progresele acelor compatrioți în domeniul culturii, înțelege ca și Românilor să li se îngăduie o deplină libertate și puțină de manifestare, căci „națiile sânt fisionomiile mai mult din lăuntru ale omenirii, împărțite după climă și după alte împrejurări“, dar fiecare din ele unitară în alcătuirea ei intimă. Un popor de „opt milioane“ trebuie să-și clădească, nu pe osebiri confesionale, pe forme învechite, ci prin școală, în legătură însă cu clerul, pe unitatea sa culturală, viitorul osebit, cum o cere un „drept mai luminos decât soarele și mai sfânt decât țaria cerului“. Acest neam, care începe a fi prigonit de o idee națională străină ajungând a vorbi de un „panvalahism“, neamul pe care Bariț, sprijinit pe „împrumuturi frățești“, fiind „în comunicație strânsă, genetică, sfântă, pecetluită și întărită prin puterea multor sute de ani“, nu înțelege a-l repudia, e un membru al „familiei mari europene“, „întemeiat pe legea naturii“, dar și „pe mărturia neamurilor și pe documente istorice“; în Ardeal, el a fost găsit de Unguri la sosirea lor. Acuma, până la ridicarea nivelului politic pe care

¹ Ediție definitivă în P. V. Haneș, *Al. Russo*, p. 55 și urm. Cf. *Columna lui Traian*, V, no. 1; *Floarea darurilor*, II.

o pot aștepta, Românii ardeleni se sprijină sigur pe „partea nației ce trăiește și stăpânește în pământul moldo-românesc“, pe cei cari „sânt rânduiți prin sfatul puterilor de sus a forma o putere destul de tare pentru ca să apere sloboda comunicație a Europei, pe Dunăre, cu Asia“; dar pentru aceasta se cere mai multă mândrie națională, părăsindu-se o franțuzomanie devenită periculoasă, — și i se va răspunde, din țară, că Bibescu-Vodă cetește tot ce se publică în limba sa de naștere.

În acest timp, la Blaj, Cipariu, făcând să apară o nouă publicație periodică, intitulată, *Organul luminării, gazetă besecească, politică și literară*, discută încă odată asupra caracterului organic, manifestat și printr'o întreagă literatură mai veche, răbdător studiată de dânsul, dar, în același timp, *transmite cetitorilor săi paginile lui Lamartine despre revoluția francesă*: dacă le-ar fi văzut, Bobb s'ar fi întors în mormânt¹!

Dar misiunea lui Bariț însuși mergea mai departe. Înainte ca valurile revoluționare să răstoarne tronuri și să înghită vechi regimuri care nu vor putea reveni cum fuseseră, el făcea să apară în foaia sa această prevestire: „*Acum sânt numărate toate minutele anticului blestem; el trage de moarte; iată-l că moare*“.

Ceasul suna cu adevărat în cele mai înalte din clopotnițele lumii.

---

¹ Trimeterile la *Foaie*, în Iorga, *l. c.*, p. 230 și urm. În același timp, *Foaia* dădea de la Bălcescu o dare de samă în care se întâlnește această sentință: „Regii nu vor mai putea să facă pe popoare a se întoarce în calea lor; ei nu vor putea opri istoria de a se împlini“; an. 1846, p. 30 și urm.

CAPITOLUL V.

Încercarea revoluționară din 1848

În Februar 1848 se termina la Paris, din nedibăcia doctrinară a ministrului Guizot, înșelat de ispititoare asemănări istorice, regimul de prosperă activitate economică și de respect al drepturilor cetățenești, în marginile unui sistem rămas burghes, censitar, al lui Ludovic-Filip, regele Franceșilor, care părășia țara sa în condiții mai umilitoare decât predecesorul, Carol al X-lea. Din confusia anarhiei care se lăsase asupra Parisului și din obișnuința provinciei, adevărata Franță, de a se supune la hotărârile revoluționare ale Capitalei a ieșit o republică pe care numai marele talent oratoric și curajul civic al lui Lamartine au împiedecat-o de a fi, de la început, robită pasiunilor populare.

În entuziasmul ilusionist al succesului se proclama întinderea acestui sistem de libertate asupra tuturor națiunilor, dintre care unele ar trebui scoase de supt jugul străin, iar altele de supt o stăpânire națională cu caracter absolutist. Un întreg tineret se arăta gata pretutindeni să urmeze semnalul care se dăduse la Paris.

Dintre Români, cei d'întăiu cari crezură că pot porni la luptă pentru o altă viață politică și socială fură Moldovenii, căroră Domnia lui Mihai Sturdza li dăduse șosele largi, mijloace de schimb comercial, o organizare școlară superioară, dar cari nu vedeau în aceste realizări materiale nimic din acea înaltă ideologie, care se desfăcea de la sine din crezul ce se îmbrăcase în forme literare așa de sugestive.

Ar fi o greșeală să se puie în legătură evenimentele ieșene din Mart, cu care vom începe presintarea revoluționară în toate provinciile românești, cu zgomotoasele nemulțămiri și

și Nicolae Suțu, cari trecură la reformiști¹, consulul Guérout făcu pe lângă Domn, față de care acești agenți își puteau permite, cu toată firea mândră a lui Sturdza, asemenea gesturi, o intervenție în sensul unor concesi reformiste, și la dânsul, ba și în numele colegului austriac, bolnav, se adăugi urmașul lui Neugebaur la consulatul prusian. Răspunsul Domnului, adânc jignit, fu un refuz absolut: mai bine-și părăsește înaltul loc². De față fusese și consulul Rusiei, dar acestuia i se scrisese de la Petersburg că Țarul e hotărât să-și exercite „în chip eficace“ dreptul de protectorat, ceea ce însemna amenințarea cu intervenția militară, de care, de alminterea, se și vorbea³.

Indreptându-se către Adunarea sa, Sturdza vorbi deci, în termeni iritați, de cei ce „n'au ochi“ să vadă „isprăvile pipăite“, de „ispitele“ ce umblă, de „interesuri personale“ și „zădărnicii“ și, într'o frumoasă formulă a acestui om de un puternic suflet, se făcea comparație între „pomul bine sădit ce sloboade în vreme frunza, floarea și doritul rod“ și „pomul a căruia înflorire avea prăpădită, lovindu-se de agerimea brumelor, s'ar veșteji și, picând, s'ar preface în netrebnicie“⁴.

Peste câteva zile, pe când umblau zvonuri și despre o revoluție la Petersburg, tinerii boieri erau la moșie pentru începutul lucrului agricol, și consulul Franciei, cam pripit, regreta că nu s'a întrebuințat momentul, pentru ca, în ciuda Rușilor, „să se proclame independența tuturor țărilor românești“⁵. Doar dacă se mai răspândeau în taină obișnuitele pamflete⁶.

Dar, de și se credea pe deplin asigurat, Domnul făcu să se întrebe, după sfatul consulului Rusiei⁷, prin noul ministru de

¹ *Ibid.*, p. 354. O corespondență a „Gazetei“ din Brașov numără între demisionați pe ministrul de Justiție, pe cel de Externe, pe președintele Divanului domnesc, pe al Divanului apelativ, precum și „mulți judecători și deputați“, — lucru de mare însemnătate; *ibid.*, p. 387.

² *Ibid.*, pp. 166-8.

³ Cf. *ibid.*, pp. 168-9.

⁴ *Ibid.*, p. 170, no. 39.

⁵ *Ibid.*, p. 171. „Ofisul“ pentru închiderea Adunării e sec și gol; *ibid.*, p. 172, no. 41.

⁶ *Ibid.*, pp. 171-2.

⁷ Afirmare a lui Guérout; *ibid.*, pp. 184-5.

Interne, Ștefan Catargiu, care ar fi dorințele reformiștilor. Aceștia, între cari Alecsandri, C. Rolla, Lascăr Rosetti, Manolachi Costachi, Panaite Casimir și Nicolae Ghica¹, alergară îndată, printr'o mișcare dibace, vădit adevăratele lor intenții, la ideia, fățiș revoluționară, de a aduna, la 28 Mart șt. v., nu numai o „numeroasă obște, alcătuită de toate stările din țară“, dar și „străini de toate națiile ce locuiesc în Moldova“, ceia ce putea fi practic, dat fiind caracterul, în cea mai mare parte străin, al burghesiei ieșene, dar nu se potrivea cu caracterul național pe care și-l atribuia această opoziție, de un caracter cu totul nou.

Incepu deci la *Petersburschi Tractir*, „Otelul de Petersburg“, o serie de tumultoase adunări populare, de zi și de noapte, la care avea voie să vie și vorbească, despre ce voia, oricine: „și droșcarii“ — evrei —, „și cărătorii de apă; sacagiii lăsa' trășurile în uliță și se suia' în salonul Concordeii ca să facă parte în Adunarea Națională și să deie voturi, aplaudând pe oratorii boieri ce, în lipsa de tribună, se suia' pe o masă în mijlocul odăii și spunea' „cuvinte entusiastice norodului“. Intre vorbitori era și acel Vincler ale cărui păreri despre reformele necesare le-am văzut². Aga și poliția lui, trimeasă ca să împrăstie acest Parlament improvisat al unor elemente fără direcție și fără răspundere și să aresteze pe agitatori, se dovedi fără putere. Numai numeroșii Evrei se lăsară intimidați de prezența ofițerului polițienesc. Dar ceia ce de la o vreme încetă la otel fu reluat la case particulare, ca a lui Costachi Sturdza³. Un Racleș, un Alecu Cuza strigau că sânt gata a muri pentru libertate⁴. Astfel se ajunse, supt iscălitura lui Iorgu Sturdza, prietenul de odinioară a lui Ion Ghica, acuma pregătitor, cum se va vedea, la Paris, între studenți, al revoluției bucureștene, supt aceia a cneazului basarabean Constantin Gheorghe Cantacuzino, urmaș, și ca direcție politică, al celui din 1821, a lui Alexandru Mavrocordat, a lui Alecsandri, a rudei vechiului organ al aspirațiilor „ciocoimii“ răsvrătite, Iorgu Sion,

¹ *Ibid.*, pp. 388. 417.

² *Ibid.*, p. 334. Cf. și descrierea lui C. Sion, în Gh. Ungureanu, *Familia Sion*; resumat în *Rev. Ist.*, 1936, p. 311 și urm. V. și Göllner, *ibid.*, p. 105 și urm. (după ziare săsești). O descriere și în V. Alecsandri, *Proșă*.

³ Drăghici, *o. c.*, pp. 208-10.

⁴ *Anul 1848*, I, p. 225.

a unui Manolachi Costachi, om nou, și a doctorului Constantin Vârnăv, fost membru al societății naționaliste a tinerilor din Paris și redactor, timp de doi ani, al *Povățuitorului sănătății*, la un întreg decalog radical, iscălit la întâmplare de 600 de oameni¹, decalog care fu prezentat nu ministrului, ci „fraților“, cuprinzând următoarele puncte:

De sigur observarea Regulamentului, dar „fără nicio răstălmăcire“, înlăturarea prin măsuri de lege a corupției, „siguranța personală, excluzând exilurile la moșie sau la mănăstiri, ajutarea sătenilor, — dar fără a se atinge dreptul de proprietate —, doar prin suprimarea „belicurilor“, cruțarea breslelor fiscale, o revizie a catagrafiei pentru aceeași, unele precisări după Regulament pentru numirea funcționarilor, apropierea școlilor, rămase „naționale“, — contra noului plan de reforme —, de popor. Și, mai departe, în acest haos fără nicio rânduială, fiecare venind cu punctul său, responsabilitatea ministerială lângă suprimarea „poșlinei“, noi măsuri pentru Galați, — ca și cum l-ar iubi cineva mai mult decât creatorul acestui port —, lângă „ridicarea morală și rațională a clerului“, bănci de scont și o mai bună aprovizionare a pieței, o reformă a poliției lângă amnistie, asigurarea și mai marea plată a funcționarilor, acum și ei responsabili însă, cari trebuiau câștigați, ca și pensionarii, în desfacerea voită a vechiului Stat. Era vorba și de o Bancă de Stat, de schimbarea codurilor, de încetarea censurii, de publicitatea debaterilor judecătorești, ca și, mai ales a acelor ale Adunării, atribuțiile acesteia având să fie lărgite, dar fără a se schimba ceva în ce privește compunerea ei, — și se adăugia, ca în Franța de la 1789, dreptul cetățenilor de a prezenta petiții acestui Parlament din care nu mai puteau face parte cinovnicii, în care nu se vor mai face răsplătiri și care ar avea dreptul de propuneri către Domn.

Astfel de cereri nu puteau fi susținute decât cu desființarea unei gărzi de Arnăuți, — un fel de Svițeri, cum se vor dori, aduși chiar din Elveția, în Muntenia de după 1848 —, pe care gardă se pare că în adevăr o alcătuisese Sturdza, după sfatul acelui fiu al său, Grigore, căruia, nu de mult, Adunarea-i adusesese cele mai mari laude pentru capacitatea în organizarea

¹ După Gheorghe Sion, într'o scrisoare contemporană, 2.000; *ibid.*, p. 229. Intre ei, Mitropolitul; *ibid.*, p. 228.

miliției¹, și acela al actualului „gheneral-inspector“, fratele lui, Dimitrie². Pentru a câștiga acuma pe soldați, se prevedea pentru dânșii înlăturarea bății, „pedepselor trupești înjosoare caracterului de miliție națională“, îmbunătățirea hranei, înaintarea după merit, scutirea de sarcini fiscale a celor cari-și vor fi câștigat merite. Dar, după modelul celor trei revoluții franceze, se prevedea crearea unei gărzi naționale, la care ar participa și străinii, dacă au o proprietate, — deci și Evreii, pe cari se contase și la Iași —: „informarea grabnică a unei garde cetățenești prin toate târgurile țării, alcătuită atât de Români“, — nu Moldoveni, — „cât și de străini proprietari“³.

Patru boieri, din comitetul de redactare, compus din șaisprezece membri⁴, aduseră și Domnului aceste dorinți și, așteptând răspunsul cu ceasornic în mână⁵, li s'ar fi răspuns că unele din ele întrec, după situația țării, îndreptățirea lui⁶, — mai ales disolvarea Adunării și formarea gardei naționale⁷.

Era natural ca de aici să iasă mișcări populare, care în Iașul fără orășenime românească nu puteau fi decât tumulturi. De sigur că și aici, ca și la Berlin, erau amestecați agenți străini, mai ales din Polonia vecină⁸. În zădar din casa de la Copou a lui Alexandru, fiul lui Costachi Mavrocordat, se ținură discursuri înflăcărare unei mulțimi care nu înțelegea și n'avea curaj. Nu cu Evreii vorbind dialectul lor și cu ceva Nemți se puteau săvârși proiectele revoluției, după ce Domnul, care se făcuse a negocia, opuse cel mai dârz refus la propunerea ca Statul să se prefacă, fie dintr'un salon boieresc, fie din vuietul surd ori din urletele nearticulate ale străzii.

¹ *An. Parl.* pe 1848

² Grigore Sturdza discuta, totuși, cu consulul Franciei un proiect de reforme pentru „completectă emancipare a țării; *Anul 1848*, I, p. 185.

³ *Ibid.*, pp. 176-9.

⁴ *Ibid.*, p. 334. C. Sion numește pe Grigore Cuza, Rola și Kogălniceanu; *l. c.*, p. 53.

⁵ *Anul 1848*, I, p. 228.

⁶ Drăghici, *o. c.*, p. 210.

⁷ *Anul 1848*, I, p. 224. C. Sion pretinde că s'ar fi primit treizeci și două de puncte și numai trei nu; *l. c.*, p. 53.

⁸ Unul e numit în dosarul oficial al mișcării, publicat de noi în *Mem. Ac. Rom.*, 1938.

Era vorba de pornirea la Curte, cu Mitropolitul în frunte¹. Se trecu la baricade, „răsturnându-se droștele“, în momentul obișnuitei primblări la Copou, în fața casei Mavrocordat (28 Mart st. v.). Unii aruncau cu pietre. Anunțându-se că Domnul, care, însă, de fapt, mersese la casărmi, ordonând represiunea, fugе, se închiseră prăvăliile².

Acum, sila, condusă de șeful princiar al miliției, în care uneltirile ideologilor nu avuseră niciun răsunset, avu cuvântul, și el fu scurt și aspru, brutal, potrivit cu moravurile timpului, fără cruțare nici față de numele mari, nici față de valoarea intelectuală. Se cercetă casa lui Costachi Sturdza și se forță intrarea aceleia a lui Mavrocordat, apărată cu pieptul de bătrânul ei stăpân, de unde uneltitorii, după ce încercară a se apăra cu pistoalele, la care se răspunse cu salve în vânt, scăpaseră³. Și, când Domnul învingător se adresă, el, nu „fraților“, ci „iubiților noștri orășeni de toate treptele din Capitală“, hotărîtul Voevod vorbi de „neliniștea“ trecută, de autorii ei, câțiva netrebncici cu cugetări tulbure, dintre boieri, de falimentul măsurilor de „blândeță“ cu care crezuse că trebuie să înceapă, dar a întâlnit „obraznicire“ și „necazurile îngrozirii“. Astfel, armata intervenind, s'a isprăvit, trecându-se la înlăturarea făptașilor, prin „sfărâmarea cu totul a complotului urzit cu viclene închipuiri și ademeniri“⁴.

Prin ofițerul rus, comandant de Galați, colonelul Mișenco, fură trimiși, astfel, aianului de la Măcin: Alecu Moruzi, Alecu Cuza, Nicu Catargiu, Vasile Cantacuzino, Grigore Romalò și un Dimitrie Filipescu, zis și „Alhaz“⁵. Li se adause apoi Manolachi Costachi, Ioan Cuza, Sandu Miclescu, dintr'o familie câștigată cu totul ideilor noi, și un Zaharia Moldovanu, cu totul necunoscut⁶. În taină erau adauși, fără a se comunica aceasta lui Cozoni, rudă a lui Alecsandri, care trebuia să aducă la îndeplinire trecerea în Turcia, frații Rosetti Ră-

¹ Anul 1848, I, pp. 189-90.

² Drăghici, o. c., p. 211; C. Sion, l. c. Pentru o Elena Harnav care poartă „steagul libertăților Moldovei“; Hodoroabă. *Monografia parohiei Sf. Atanase și Chiril din Iași*, Iași 1934, p. 114.

³ Drăghici, o. c., p. 212.

⁴ Anul 1848, I, pp. 180-1.

⁵ *Ibid.*, p. 181, no. 50. Cf. memoriul citat. Altfel, la C. Sion, l. c.

⁶ Anul 1848, I, p. 183, no. 54.

ducănu, „Răducăneștii“: Răducănu însuși, Lascar și Mitică¹. Se vorbea și de arestarea unor membri ai familiilor Balș, Casimir, Docan². Erau, apoi, opriți de a veni în țară Scarlat Vârnav, sprijinitorul cultural, Teodor Râșcanu, ruda celui de la 1821, și acel Malinovski, devenit Mălinescu, ale cărui sentimente veniau de la tatăl, cred, atât de simțitor la suferințele țărănilor³, în sfârșit și Costachi Negri, un Negruț și Alecu Dimitriu, nepotul Mitropolitului⁴, ba chiar Dimitrie, fiul lui Asachi. Se pronunțau destituirii în provincie, ca a lui Alexandru Sihleanu la Focșani⁵. Scăpaseră doar un Vasile Ghica, părit că s'a baricadat în casă cu slugile⁶, și fratele său, Nicu⁷. Și, cum era teamă ca nu cumva Costachi Moruzi, de la Pechea lângă Galați, să încerce, cu „Greci și alți vagabonzi“, liberarea fratelui, Mișcenco avea ordin să-l prindă viu sau mort⁸. Se luaseră în cercetare și câțiva din lumea mai modestă, ca un Ioan Poni, actor, probabil acel Poni Zimbeșteanu care se întâlnește între mărunții scriitorii ai timpului⁹, și un Polon, Vișinețchi, care denunță pe alți Poloni și pe un Rus, cari-l chemaseră să sprijine pe boieri, cu făgăduială ca, dacă reușește mișcarea, „rămânem slobozi, facem pradă în Jidani, pe carele câștig să-l împărțim frățește“.

Se încercă o rezistență, cu plăieși înarmați, numai la Bălățești și Hangu, din partea „enejilor“ Cantacuzini, între cari Leon, uniți cu membri ai familiilor Moruzi și Catargiu¹⁰. Un Balș făcuse a se suna clopotele la Bozieni¹¹. Se zvonise, alături, de o mișcare organizată în Tutova de temuții Costachi Moruzi și Vasile Ghica, la cari s'ar fi adaus Teodor Sion și acel Iorgu Radu, care gătise cândva Constituția liberală nouă-nouă a

¹ *Ibid.* La urmă, Cozoni, fiind socotit ca legat de „Răducănești“ și Moruzești, fu înlăturat; *ibid.*, pp. 186-7, no. 58.

² *Ibid.*, p. 227, no. 87.

³ *Ibid.*, p. 182, no. 51.

⁴ *Ibid.*, p. 247.

⁵ *Ibid.*, p. 186, no. 57; p. 201, no. 63; p. 219, no. 78.

⁶ *Ibid.*, p. 184, no. 55.

⁷ *Ibid.*, p. 187, no. 59; p. 188, no. 60; pp. 200-1.

⁸ *Ibid.*, pp. 189-91, 237.

⁹ *Ibid.*, pp. 191-2.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 202-3, 235.

¹¹ *Ibid.*, p. 233, no. 92.

țării sale¹. Dar intervenția fiului consulului Kotzebue, care merse anume acolo, făcu să dispară și această ultimă împotrivire². Se trimeseră la moșile lor tânărul Alexandru Mavrocordat și Iordachi Ghica Dăleanu³. Și Costachi Sturdza cu fiii fu reținut la moșie⁴. Mitropolitul trebui să-și retragă iscălitura⁵. Dar frații Casimir fură lăsați să treacă pentru studii la Berlin⁶.

De fapt, cu toate măsurile luate, furtuna, și poate nu numai ea, mână bărcile spre Brăila, scăpând imediat de supt pază Moruzi, Cuza, Manolachi Costachi, Canta, Lascar Rosetti și acel ajutător al lor, Zaharia Moldovanu⁷. Ei fură primiți la consulul engles, care, firește, după ce încercase pe Dunăre o liberare cu sila, refușă să-i predea, și colonelul păzitor nu găsi niciun sprijin la prefectul județului, Iacobson, supt cuvânt că „nici la dâșii nu-i liniște“. În zădar interveni pentru predare și ministrul de Interne al lui Bibescu⁸. Și consulul austriac se declară pentru exilați și el dădu pașapoarte pentru Viena⁹. Șapte alții dintre prizonieri fură însă trecuți la Măcin. Indată, Costachi Moruzi, prins în sfârșit, putu să fie expulsat, cu soția, în Basarabia¹⁰: el ar fi declarat că Mitropolitul a fost silit, că Nicolae Roznovanu voia Domnia și că totul plecase de la tinerii abia sosiți din Paris, între cari acești Casimirești cărora li se dădea acum cale liberă în Apus și însiși fiii ministrului de Interne, rămas încă în funcție, Ștefan Catargiu¹¹. Grigore Balș și Sion se putuseră oploși în Focșanii munteni¹². Se luară măsuri pentru ca să nū poată

¹ *Ibid.*, p. 237, no. 98; pp. 238-9, 304-5, 316-7. Pentru Zaharia Moldovanu, *ibid.*, p. 325, no. 199.

² *Ibid.*, p. 216, no. 74; pp. 219-20, no. 79.

³ *Ibid.*, pp. 231-2.

⁴ *Ibid.*, p. 242, no. 102.

⁵ *Ibid.*, p. 244, no. 105. Cf. *ibid.*, p. 263.

⁶ *Ibid.*, pp. 233-4, n-le 93-4. Cf. C. Sion, *l. c.* (cu unele știri divergente și alte liste de arestați), și Iorga, *Memoriul citat*.

⁷ *Anul 1848*, I, p. 240: raport al lui Mișcenco, muștral de Domn. Iorga, *Memoriul citat*. Ordin către el; *Anul 1848*, I, pp. 258-9. V. și n-1 următor și pp. 268-70.

⁸ *Ibid.*, p. 257, no. 122. Cf. *ibid.*, pp. 261-2.

⁹ *Ibid.*, p. 244, no. 106.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 248, 250, 253-5, 260, no. 127; pp. 265-6.

¹¹ *Ibid.*, p. 266.

¹² *Ibid.*, p. 272, no. 139; pp. 273-4, 310, no. 177.

întra în țară studentul Nicolae Ionescu, fratele agronomului care era să joace îndată un rol la București ¹. Nu fără surprindere se găsește între cei „piorisiți” la moșiile lor, alături de acel Iancu Poni, și „dumnealui Lascăr Catargiu”, din care va ieși un neclintit apărător al ordinii, ca șef al partidului conservator ².

Totuși potolirea desăvârșită a mișcării revoluționare se așteptă în zadar, cu toată strașnica întărire a pazei pretutindeni în provincie. Se răspândiau și mai departe pamflete cuprinzând punctele „constituției” din Mart, cu această întrebare finală: „Cine sânt prietenii obștii? Cine este dușmanul țării? Judece lumea!” ³. Protopopul de Bârlad, care fu arestat, ținuse o predică îndreptată de fapt contra Domnului ⁴. Din Bucovina, unde erau și Alecu și Costachi Moruzi, Alecsandri chema lumea „în numele Moldovei, al omenirii și al lui Dumnezeu”, restabilind faptele din Mart și explicând punctele propuse ⁵. Și Sturdza putu să aplece cu temere că Sadic-Pașa chema la Constantinopol pentru a-și prezenta plângerile pe boierii de la Măcin ⁶.

Kogălniceanu nu avuse aproape nicio parte în mișcarea moldovenească isprăvită prin exiluri și prigoniri. Se vedea la marele creator cultural, la cel mai cult și mai în stare de inițiative din tineretul românesc incapacitatea și a deciziunii și a organizării. De aici caracterul naiv, împrăștiat și menit unei răpezi căderi a lui „1848” în Moldova. Alte împrejurări vor trebui să ridice din nou la suprafață pe acela care gândia așa de mult pentru întreaga sa generație.

Fără Kogălniceanu deci —, de și s'ar recunoaște felul său, istoric și literar, de a se exprima, în cumpănita și plina de cuprins broșură, de un mare avânt retoric: *întâmplările din Moldova în luna lui Martie 1848* ⁷, în care caută a se dovedi

¹ *Ibid.*, pp. 350-1. Cf. și Iorga, *Memoriul* citat.

² *Ibid.*

³ *Anul 1848*, I, p. 332.

⁴ *Ibid.*, p. 409 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 414 și urm. Urmează un alt rechisitoriu contra lui „Mihail-cel-Bătrân”. Cf. și C. Sion, *l. c.*

⁶ *Ibid.* Acolo merseră, ca delegați, Răducanu și Dimitrie Roset, Ioan Cuza, Miclescu, Rômalo; C. Sion, *l. c.* Cf. *Anul 1848*, I, pp. 392-3.

⁷ *Ibid.*, p. 467 și urm. (12 pagini). A se compara broșura în care

deosebirea între mișcările apusene contra formei de Stat și aceea, care ar fi de caracter strict legal, din Iași¹, — se alcătuiește proclamația, și către săteni, dar nu și către „boierii cari au parte la tote bunătățile“ și cărora li se cântă în urechi din trâmbița revoluției generale, neapărate, iscăbind exilații de la Măcin și de la Brăila, pe lângă cari se mai adaugă câțiva, între cari acel student Nicolae Ionescu, om cu însușiri oratorice, și profesorul Curius, singurul din toată dăscălimea vremii care se lăsă prins de curent².

Dar, în momentul când se putea constata această deficiență de conducere și când, la București, cu toate silințele consulului Kotzebue, care veni în anchetă și la Iași, și ale unui trimis extraordinar rusesc, generalul Duhamel, apărut pe rând în ambele Capitale, nu se petrecea încă nimic, un nou fenomen revoluționar românesc se producea la Ardeleni.

Intelectualii Ardealului, căci numai de ei poate fi vorba la început, urmând ca masele să se ridice pe urmă pentru durerile lor adânci, străine de orice ideologie, care n'ar fi putut să fie înțeleasă nici măcar în principiul ei, se împărțiau în trei categorii foarte neted osebite.

În ce privește, întâiu, pe cei trecuți ca profesori în țările libere, ei nu arătară în Moldova, unde Asachi privi nepăsător la scenele din Mart și le condamnă în foaia sa, niciun interes pentru *revendicații care, nu trebuie scăpat din vedere, cu participarea unui Vincler, a agenților poloni pe cari i-a descoperit poliția lui Mihai Sturdza și cu imbulzirea Evreilor, aveau caracter liberal, și nu național*. Cel puțin n'avem nicio dovadă scrisă că acei câțiva dascăli de peste munți s'ar fi amestecat, în orice calitate și în orice măsură.

La București, Florian Aaron, care nu dăduse un caracter „dacic“ operei sale istorice, era tot așa de străin față de orice

se încearcă a se face din bietul „meseriaș“ moldovean *un tiers état* care „nu e încă nimic și trebuie să fie“, ca în pamfletul lui Siéyès, „tot“; *ibid.*, p. 460 și urm.

¹ „Revoluționară ar fi fost mișcarea atunci când ar fi fost pentru sau împotriva Prințului sau împotriva instituțiilor țării.“ Lucrul de căpetenie ce se cerea a fost păzirea „Reglementului“. — Intre actele de represiune e și acela, pomenit și mai sus, de la Săbăuani, în jînulul Romanului.

² *Ibid.*, pp. 457-9.

manifestare politică. Mai târziu numai, un larg orizont istoric i se va deschide și trecutul neamului său i se va prezenta în toată întinderea și în toată adâncimea lui¹. De la Laurian avem un șir de scrisori în care el arată, ca și un alt Ardelean, anonim, sentimente de neîncredere față de un regim capabil de toate nedreptățile². El socoate fără rost Adunarea bucareșteană, care a ajuns doar un „contoar“, adică un birou de înregistrare pentru Domn³. Pomenind zvonurile că Rușii sânt gata să intervie pentru a opri orice pornire revoluționară, el resumă situația în aceste teribile cuvinte de amărit despreț: „patriotism ca în palmă, inteligență bornată“ — curioasă influență francesă la amicul lui Ioan Maiorescu! —, „inimă putredă“⁴.

Un alt centru de gândire reformistă, dacă nu revoluționară, era la Brașov, în jurul *Gazetei Transilvaniei* și al lui Bariț. Pe acesta-l vedem în legătură cu însuși Telegescu, pe care Vodă-Bibescu-l scosese de la ocnă unde era pentru vechiul său păcat revoluționar: redactorul brașovean a lăudat pe acest nepocăit pentru că „a avut curagiul de a luat biciul în mână, cu care biciuiește pe robii întunerecului și ai patimilor de tot felul“, și i se semnaleză de el crima unui nedreptățit: „cancelaria departamentului Dreptății astăzi este văpsită de sângele nedreptății ce o locuia“, spune acest om enigmatic, care dovedește o deosebită putere de a se exprima⁵.

Atent și la ce făceau studenții „moldo-valahi“ la Paris⁶, Bariț se interesează mai ales de împrejurările din Moldova, neconținut urmărite cu simpatie pentru revoluționari. „Răutatea zilelor vine ea de sine“, profetia el în Apus⁷. Știrile ce se dau despre scenele din Iași sânt însă cu socoteală⁸, dar se îngăduie o rectificare în dauna potolitorilor prin violență

¹ V. felul cum expune istoria tuturor Românilor, în cursul său; *Rev. Ist.*, XIII, p. 265 și urm.

² *Anul 1848*, I, pp. 171-2; p. 135, no. 21.

³ *Ibid.*, p. 181, no. 49.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 323, no. 195.

⁶ *Ibid.*, pp. 135-6. Stătea la Telega, la Cămpina, la București.

⁷ *Ibid.*, pp. 140-1.

⁸ *Ibid.*, p. 258, no. 123. Cf. ce spun foile săsești, în articolul citat, al d-lui Göllner; *Rev. Ist.*, 1936, pp. 105-11.

ai mișcării, și se adaugă în dânsa această observație: „Nu numai tinerimea, ci întreaga Moldovă a dorit și dorește a-și scăpa patria de sistemul despotismului, *care la noi ca și la dumneavoastră*“, — revoluția din Statele împărătești dăduse aici, ca și în Bucovina, libertatea de tipar —, „prinsese rădăcini adânci, și a-i prepara un viitor de care să se bucure urmașii noștri“. Așa, spune corespondentul, „s'a făcut batjocura cu floarea Moldovei“¹. Pe larg, din adăpostul său muntean, proscrisul Sion povestește cum s'au întâmplat lucrurile². Un alt corespondent, bucureștean, deplânge căderea, de pe urma intrigilor rusești, a Marelui Vizir Reșid, „omenosul Turc“, care voia răscumpărarea țărilor românești, devenite astfel independente, ceia ce Rușii ar fi primit, dar cu un ajutor bănesc al lor, care li-ar permite o nouă ocupație ca sechestru. „Noi trăim aici“, spune el, „o viață foarte ticăloasă în Moldavo-România.“ Plângerea că de la primele manifestații românești peste munți, salutate cu entuziasm, sânt prigonii, la București, Ardelenii, ca și unele cuvinte, arată care e originea scriitorului³. Și poate același, arătând ce zvonuri umblă la București, încheie astfel: „Românimea nu se mai sperie de nimeni și de nimic, pentru aceasta cutezăm a chezășui“⁴.

Și, cu cât trece vremea, linii de program tot mai îndrăznește se schițează. „Moldavo-România“ ar fi să se constituie, măcar ca o „confederație danubiană“, în afară de orice influență rusească, mulțămindu-se protectorilor pentru ce ajutor s'a dat în trecut. Noua țară, neutră, ar avea paza Dunării și chiar a țărmului Mării Negre. I s'ar restitui de Ruși, cari și-ar retrage consulul, Basarabia, „care s'au luat de la noi cu călcarea dreptului neamurilor“, lămurindu-se această chestie așa cum o făcuse Colson în cartea sa de proiecte panromânești. Numai având „parte formală națională din corăbierie pe Marea Neagră“, România „ar putea fi tari și sănătoși“.

Pe când viitorul era privit astfel în sensul general românesc modern, cel de-al treilea centru ardelen, *Blajul mai noilor profesori, păstra crezul roman curat, așa cum îl moșteniseră de la Petru Maior*. Biserica unită, revenind la tra-

¹ Anul 1848, I, pp. 386-9. V. și *ibid.*, pp. 401-2.

² *Ibid.*, p. 223 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 377-8.

⁴ *Ibid.*, pp. 413-4.

dițiile lui Inochentie Micu, lua asupra-și misiunea de a afirma, în fața și împotriva Ungurilor, cari, încurajați de întinderea revoluțiilor, cereau cu zgomot la Cluj „unirea (cu Ungaria revoluționară) sau moartea“, și a Sașilor, între cari doar mințea superioară a pastorului, format în Elveția lui Pestalozzi, Ștefan Ludovic Roth¹ înțelegea că a început să vie vremea neamului, până atunci așa de adânc desprețuit, al Românilor, *dreptul, reclamat în zădar de un veac și jumătate, de a constitui o nație. Dar acest drept nu era să fie acordat de puterea împărătească, dovedită, peste puțin, ca neputincioasă împotriva revoluției maghiare a lui Kossuth, ci afirmat și impus, în Adunarea lui Națională, de poporul românesc însuși.*

Supt conducerea unui Ioan Bran de Lemeny, în fruntea unei deputații de puternici negustori, uniți în „gremiul“ lor, Brașovenii, altfel de loc dispuși la o manifestare în adevăr revoluționară, porniră, în Mart, cei d'întăiu. Ei cereau egala îndreptățire pentru preoți la „porția canonică“ a lor, pentru meseriași la exercițiul profesiei lor, ceia ce li se interzisese în cetate, cu cea mai mare îndărătnicie, în secolul al XVIII-lea², și, apoi, pentru intelectualii cari se formau la școala de drept din Sibiiu, de caracter austriac, dar și la „liceul“ din Cluj, dreptul la magistraturi, cum, de altfel, aiurea, ca în Secuime, unii dintre dânsii și intraseră în ordinea judecătorească³.

Mișcarea s'ar fi oprit la revendicări legale de caracter material și practic, dacă, pe lângă un cler, de ambele confesiuni, — la Blaj timidul Ioan Lemeni, la Sibiiu, ca vicariu, arhimandritul, de origine macedoneană, legat de familia Grabovschi, dar format la școală teologică sârbească în Banat Andrei Șaguna (Siaguna), — n'ar fi fost, prin acele studii făcute în scolile mai înalte săsești și ungurești, la Sibiiu și la Cluj, un tineret de studenți care prinsese contagiunea revoluționară ce era pretutindeni în aier.

La „Academia de drepturi“ sibiană, Bărnauț, care el însuși abia-și isprăvia studiile, avea lângă dânsul pe Ioan Pușcariu,

¹ Operele lui s'au tipărit, în ultimii ani, de d. Folberth. Dări de samă și în *Rev. Ist.*, 1928, pp. 86, 357; 1931, p. 62; 1933, p. 204.

² Hermann, *Das alte und neue Kronstadt*, Sibiiu 1883-4.

³ Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, ed. a 2-a, Viena 1852, II, pp. 113-4, 272-4.

pe un Gheorghe Roman și un Nichifor sau, după moda timpului, „Nicefor“, din Cacova. În momentul când fierbeau Ungurii pentru „unirea“ lor și unii Români, știind că n'o pot împiedeca, așteptau de la dânsa posibilitatea de a fi împreună Ardeleni, Bănățeni, Crișeni, Maramurășeni, Bărnauț se înțelese cu Pușcariu pentru redactarea unei proclamații care pune o chestiune de drept: *pentru a vota și zi Unirea, Românii trebuiau să fie o națiune constituită și recunoscută*, acea veche dorință de la care, cum am mai spus, porniră toate acțiunile următoare.

Se cerea deocamdată să se adune protopopii, doi preoți și doi delegați mireni de fiecare cerc bisericesc¹.

Așa ceva nu se putea lipări. Ca și în Moldova se luă calea copiilor manuscrise pentru a face ca indemnul către „congresul“ românesc, firește fără deosebire de confesiune, să pătrundă și până în fundul Secuimii, unde, la Vașarheiu, foarte tânărul cancelist Pop, care-și va zice Papiu Ilarian, partisan al Unirii Ungurilor, ca unul care era încunjurat de colegi din acest neam, avu același punct de vedere: că trebuie plecat de la voința poporului, a poporului țărănesc, căci, afară de popi, profesori și câțiva negustori, atâta avea, ca element de luptă, nația.

Supt această formă convocarea adunării pe ziua de Duminică Tomei fu interzisă². Guvernul, încă austriac, avea nevoie, fără îndoială, de ceva care să se poată opune ungerimii, pretutindeni în cea mai mare fierbere, și el recomanda chiar acordarea egalității politice pentru Români³, dar, cum nu se uitaseră scenele sângeroase ale răscoalei din Munții Apuseni, unde și acuma starea de spirit, influențată de suferința socială, era tot rea, trebuia o garanție.

Pe aceasta o dădură, după exemplul, care nici acesta nu se ștersese, din 1791, ambele Biserici, care se înțeleseseră pentru a trece în fruntea manifestării naționale ce se cerea. Deci lumii care se adunase la data arătată de tineri i se arată că poate, că trebuie să se întoarcă la 3/15 Maiu, când administrația permite manifestația populară.

¹ V. *ibid.*, p. 275 și urm.

² *Ibid.*, p. 274 și urm.

³ *Ibid.*, p. 277, no. VII.

Se cerea de la Blaj să vie numai protopopii „și cu unii bărbați pricepuți, adecă: cari au zel spre nația sa și cunoștința țării și a drepturilor omenesti și politice din protopopiatul unde s'ar afla“¹.

Până atunci, atmosfera politică era cu totul alta. Două elemente se adăuseră care trebuiau să încurajeze masele țărănești și să contribuie la orientarea studenților, în cea mai mare parte peste măsură de tineri și lipsiți de orice experiență.

De o parte se făcu o concentrare ardeleană, și anume la Sibiiu, unde, cum observă Pușcariu, cu cârmuirea săsească autonomă, se putea lucra în mare libertate. În mijlocul anului școlar, în condiții care nu se văd bine, părăsiră catedrele de la București ca să vie la sfat și Florian Aaron și Laurian, iar, pe lângă dânșii, un Petru Suciuc care fu profesorul de drept roman de la Iași în epoca următoare², și acel Axente Sever care fusese la București, uneltind între partizanii reformelor, și la care s'a făcut și una din reuniunile care porniră mișcarea revoluționară și acolo.

De alta, revoluționarii moldoveni, plecați din Brăila cu pașapoarte austriece pentru Viena, erau acuma tot la Sibiiu: Alecsandri, Negri, Lascar Rosetti, Gheorghe Sion, Ioan Ionescu, A. Russo, Carius, Cuza. Ei erau însă pentru „libertate“, fie și supt steagul Ungariei revoluționare³.

Apariția lui Șaguna, impunătoare figură princiară, din a cărui întregă ființă se desfacea autoritatea, dar păstrând totuși prietenia glumeață a unui spirit larg și liber, dădu prilej la mari manifestații, înainte ca un întreg convoiu de pelerini al libertății supt scutul Impăratului respectat, deci fără nicio intenție de a se crea o altă ordine de lucruri, să se îndrepte spre Blaj. Aici, cei doi capi de Biserică, în ciuda atâtor lucruri, sociale și culturale chiar, care-i despărțiau, fraternisară, ca înaintașii din vremea vechii cereri de drepturi, înaintea catedralei unite. Apoi în „Câmpul Li-

¹ V. circulara lui Lemeni către protopopi; *ibid.*, pp. 277-8. Alături a lui Șaguna, fără această restricție.

² El întovărăși familia Ghica din Comănești într'o călătorie pentru studii în Germania. V. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău, 1836-1936*, Buzău 1937, și *Rev. Ist.*, April-Iunie 1938.

³ V. Papiu Ilarian, *l. c.*, p. 97.

bertății“ se adună o imensă mulțime de țărani, *incredințată că i se va aduce o veste a desrobirii mult așteptate*. Se desfășurase un steag albastru, alb, roșu, ca al Franciei revoluționare, pe care stătea scrisă lozincă de la 1789: „libertate, egalitate și frățietate“. De la Roma străbunilor se aluneca astfel la Parisul marii Revoluții.

Adunarea de pregătire, la 2 Maiu, a fost de fapt cea hotărâtoare. Toată lumea luă parte la dânsa, hotărînd prin strigătele ei, de altfel nu fără cuviința îndătinată a neamului, direcțiile. Acolo Vlădiciei se rostiră cu pază, Șaguna apăsând asupra devotamentului către „bunul tată Ferdinand“¹. Un singur discurs fu încriminat, arestându-se vorbitorul, Avram Micheș².

Dar, în cuvântarea pe care o rosti Bărnuf, căruia i se dăduse această sarcină, ca fiind cel cu studii constituționale îndeplinite, ideea romană învinse, într'o largă expunere teoretică, din care acele mii țărănești prinseră numai atâta: că ei au un drept la pământul pe care-l lucrau pentru „domnii de străin“, urgisiți, și atunci se ridică acolo, pe malul leneșei Târnave, un formidabil strigăt de aprobare, cuprinzând în el asigurarea că pentru acea brazdă eliberată în sfârșit se va merge și până la moarte, contra oricui³.

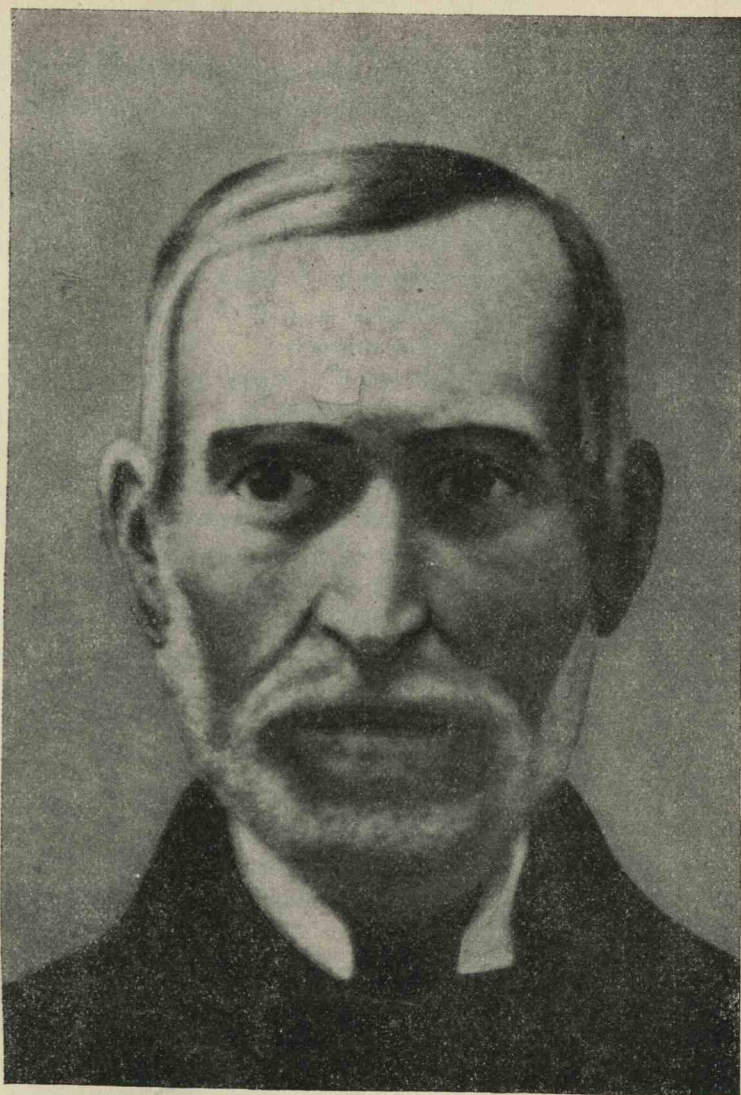
Protocolul Adunării arată că ziua a început cu un serviciu religios la care luară parte membrii amânduror confesiunilor. Deschiderea se făcu oficial, în fața celor doi comisari ai Guvernului, Unguri amândoi, Ludovic Szabó și Nicolae Bánffy, cetîndu-se de Șaguna condițiile de credință dinastică și ordine care fuseseră puse de la început. Pe lângă episcopi, președinți pe aceeași treaptă, se aleseră ca vice-președinți: Bărnuf, începătorul, și raliatul care era Bariț, între secretari fiind Cipariu, protopopul Popazu, cumnatul lui Ioan Maiorescu, care lipsi, Laurian, Ioan Bran de la Brașov și apoi tineri încă necunoscuți: un Dumitru Boeru, un Iacob Bologa, un Pavel Duca, un Gheorghe Anghel, un Iacob Bob, un Petru Maniu, cu toții represintanții în general recunoscuți ai popo-

¹ Cf. Iorga, *Ist. Românilor din Ardeal și Ungaria*, II, pp. 155-6.

² Papiu Ilarian, *l. c.*, p. 294.

³ Înainte de toate, I. Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane, Sibiu 1913*, p. 14 și urm.; Papiu Ilarian, *o. c.*, p. 94 și urm. (actele oficiale ungurești, p. 279 și urm.).

Simion Bărnuțiu.

rului de amândouă confesiunile. Fu invitat să asiste și generalul Schuster la jurământul pentru Impăratul, salutat cu salve de tun, și el fu rugat să mărturisească la Viena despre spiritul de care era însuflețită Adunarea.

Se începu cu declarația, presintată tot de juristul Adunării, Bărnuț, că *libertatea și egalitatea națională românească sânt întemeiate* și de aceia se va și numi după „libertate“ locul unde se îndeplinise voința nestrămutată a nației. Și anume acea „libertate“ e în cadrele Monarhiei habsburgice, ale Impărăției ca atare, căreia-i e supus Marele Principat al Ardealului. Această „nație“ „de sine stătătoare“ face jurământul de credință „cătrec Impăratul, cătrec Patrie și cătrec Națiunea Română“. În acest jurământ se cuprind și cererile de căpetenie, pe care Șaguna, cu o delegație, trebuia să le ducă lui Ferdinand I-ii, care însă va fugi la Innsbruck și va lăsa pe Români în sama Ministeriului unguresc al lui Batthyanyi: „desființarea iobăgției, emanciparea industriei și a comerțului“, — acest punct venia fără îndoială de la Brașov.

Ele fură complectate în ziua următoare, când Lemeni arătă că *poporul „nu voiește uniunea Transilvaniei cu Ungaria“*, așa încât se interzise orice discuție în această privință, ca fiind rezervată deputațiilor români ce ar fi să se primească în dieta ardeleană, potrivit cu numărul locuitorilor. Se ceru egala îndreptățire în toate rosturile oficiale. Se admise înlăturarea oricărui alt nume decât acela de „Români“. Biserica să revie la vechea organizație metropolitană, absolut liberă, și la sinoadele de pe vremuri, în ambele jumătăți ale ei, cu dreptul de a se alege episcopii, cari vor fi represintanți în dietă ca și ceilalți capi religioși ai țării. *Iobăgia să se desființeze fără despăgubire, și tot așa și dijma*. Când Bărnuț adause că pentru moment datoriile impuse de lege trebuie observate, poporul, care, până la capăt, înțelegea, în conștiința străvechilor sale drepturi, să aibă cuvântul, observă: „*Că bine, numai să fie cât mai curând!*“. Pentru meșteșugari, cari nu lipsiau, se prevede, potrivit cu cererile de la Brașov, primite de Universitatea săsească, deplina libertate de muncă, cerându-se, cu amintirea înțelegerii dintre Moldova și Muntenia, o legătură cu „țările vecine“ și „desființarea vămilor la graniță“. Scutindu-se păstorii cari trec munții de taxa de

curând introdusă, să se observe, cu datina din aceste țări, și tratatele cu Turcia. Să aibă voie a lucra minele lor proprietarii români. În domeniul agriculturii, să se facă o revizie a tuturor pricinilor pendinte, și aici se înfățișează deplin și curajos vechiul proces de usurpare a moșiilor românești din „pământul regesc“, cerându-se restituirea terenurilor luate abusiv și o împărțire după numărul familiilor a celor alocate bisericilor săsești. Clerul românesc să fie utilizat de o potrivă cu al celorlalte confesiuni. O largă creațiune de școli, în „toate satele și orașele“, va merge, cu „gimnasil, institute militare și tehnice și seminarii preoțești“, și până la o „Universitate Română dotată din casa Statului în proporțiunea poporului contribuent“. În materie de finanțe, nația e gata a plăti, dar desființându-se privilegiile.

Alături cu această adevărată enciclopedie de cereri, care corespund, în mai bogat și în mai orânduit, la ce se presintase cu două luni în urmă lui Mihai Sturdza, — ceia ce arată serioșitatea oamenilor, în mare parte protopopi, preoți, negustori, cum vom vedea, cari, încunjurați de miile țărănești, scosese ră după o înțeleaptă chibzuire acest program —, sânt, firește, și punctele de pară ideologie liberală: libertatea tiparului, fără cautiune, libertatea personală și a întrunirilor, jurați cu deliberare verbală, armată cu ofițeri și români și gardă națională românească, în care să între și grănicerii, câte unul de familie, și ale căror moși să fie revizuite. În sfârșit se arată încă odată, la capătul acestui lung șir de revendicații și înoiri, că nicio hotărîre luată de o adunare în care nația n'ar fi represintată nu poate să aibă valoare pentru dânsa. Tot potrivit cu obiceiurile liberalismului revoluționar se prevedea formarea unui comitet permanent, residând la Sibiu, care să aștepte rezultatul intervenției hotărîte pe lângă dieta din Cluj și pe lângă Impăratul, căruia i se trimesese, ca mai obișnuit în această lume a concelariilor, tânărul locțiilor de episcop Șaguna.

Pentru a se face loc tuturor valorilor, care apar uimitor de bogate cu acest prilej, se decide că numărul deputaților pentru Viena va fi de măcar treizeci, al celor cari sânt să fie primiți în dietă de o sută, al membrilor comitetului permanent de măcar doisprezece. *Printr'un sentiment de drep-*

„Iată și frăție națională, de înțelegere pentru rolul țiranilor și de iubire adevărată față de dânșii, în loc de a reține acțiunea, ca la Iași, numai în rândurile intelectualilor, se hotărăște că membrii acestor represintanți vor fi luați din toate clasele: „preoți, literați, nobili, militari, neguțători și țărani“.

Bariț voise mai mult însă: întrebuintarea limbii românești în comitatele cu majoritate de Români, introducerea ei în școlile de sat, ca și în cele mai înalte, cea maghiară fiind numai ajutătoare și, ca pe vremea vechilor Impărați, publicarea în românește a legilor și ordonanțelor¹.

Iată acum personalitățile cărora li se încredințează acest rol: dintr'o lume de înalți funcționari, și de origine nobilă, Vasile Negrea, fost șpan de Iniedoara, apoi canonicii Vasile Rațiu, Cipariu, Alexandru Sterca Șuluțiu, care va fi apoi episcop și mitropolit al Bisericii unite, protopopi, dintre cari cei mai cunoscuți sânt Moise Fulea și Popazu, apoi, în al treilea rând, ca represintanți ai intelectualilor: Laurian, Bariț, Vasile Maiorescu, un șir de avocați, între cari acel Ioan Brân de la Brașov, Ioan Bardosi, Constantin Secăreanu și doi alți juriști. La Iași, armata nu se amestecase pentru a sprijini mișcarea, de și s'a observat în corespondențe că ofițerii *au fost ținuți la o parte, nefiind siguri în opera de presiune, condusă numai de fiii Domnului*; aici, într'o lume amestecată, peste deosebiri de clasă și de ocupație, prin fenomenul revoluționar, se întâlnește o întregă listă de conducători ai armatei împărătești: un maior, căpitani, locotenenți. Negustorii brașoveni sânt larg represintați: Iuga, Orghidan, Dima, Botea, Jipa, lângă protopopul Verzea și lângă Vasile Pop. Aceștia în deputația la Impăratul, pentru dietă fiind aleși o sumă de alți oameni, vădit fruntași cu experiență și cu valoare socială: protopopi, profesori, ca pomenitul Petru Suci, avocați, ca Petru Dobra, preoți bătrâni și tineri, ca acel Neagoe Popia (Popea), care va fi ajutătorul lui Șaguna și apoi episcopul Nicolae al Caransebeșului, scriitor istoric din garda marelui Mitropolit. Nu lipsesc personajii cărora, ca lui Dominic Iordan, li se zice: „prea-nobil“, membri ai familiei Lemeni, negustori din Brașov, ca Radu Leca, Barbu Cepescu, adunător și de documente istorice,

¹ Papiu Ilarian, *l. c.*, p. 169. Interpretarea din *Organul Luminării* a dorințelor de la Blaj, și *ibid.*, p. 175.

și viitori conducători spirituali, atunci încă foarte tineri, ca Iosif Șuluțiu. În sfârșit, un senator Balomir, lângă Iosif Micheș, cel arestat pentru moment de pe urma îndrăznelii discursului său de la 2 Maiu. Dintre funcționari, cancelistul Vasile Buteanu, al cărui frate Ioan, întors din Croația, unde asistase la osebirea națională prin energia Banului Jellacich, va fi amestecat tragic în luptele sângeroase care vor urma, ca și alt cancelist, Vasile Dragoș. Ei vor trebui să ceară ietei, imperios, ca situația de acuma înainte a Românilor să fie cercetată în primul rând.

În comitetul permanent din Sibiu, care trebuia să fie presidat de șeful Bisericii ortodoxe, întră protopopi și conțipiști, alți canceliști, ca acela care va scrie istoria acestei mari manifestări românești, Papiu Ilarian, ca Aron sau, cum își zicea încă de atunci, pe temeiul greșelii de a crede că schimbările fonetice pot supraviețui vremii lor, „Arunce“, Pumnul, care va trezi și organiza, cu boierimea, dar și dincolo de marginile ei, pe Bucovineni, „juristul“ Ioan Pușcașu, care-și va zice Pușcariu, profesorul Nicolae Bălășescu, Bănățean, la început de cultură maghiară¹, trecut apoi în Muntenia, unde va fi autorul unui admirabil dicționar latin — și al unuia frances —, din care s'au tipărit numai câteva fascicule, profesorul Constantin Roman² și, alături, neprevăzând de ce cruntă faimă li va fi încunjurat numele, când va fi vorba de alte metode, acești doi: avecatul Ioan Buteanu, avocatul Avram Iancu.

După o a treia ședință, presidată de episcopii Lemeny, care iscălește, modest, numai „episcop Făgărașului“, iar, după dânsul Șaguna: „episcop“, se redacta o proclamație către „Români“, în care se subliniau rezultatele atinse, „acea lucrare de trei ori sfântă, celebrată supt flamura împărătească și romană“. „De când e Ardealul“, spuneau membrii comitetului permanent, „nu s'a pus jurământ mai sfânt decât acesta“, adăugindu-se, cu privire la un trecut care trebuia să moară și să fie uitat cu totul: „jurământul celor trei națiuni nu poate sta față cu acest jurământ român... Jurământul celor trei națiuni e jurământul nesuferinței (intoleranței), al Românilor

¹ V. *Rev. Ist.*, April-Iunie 1938, Notițe.

² Cf. Silviu Dragomir, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936.

jurământul toleranței cei mai deplinite, jurământ de dreptate, de frățietate“.

Încă din acest moment însă se strecurau unele îndoieli pentru viitor. Se va putea păstra această hotărîre, *de către toți?* Va merge Biserica și mai departe pe drumul pe care nu-l alesese ea însăși, în cele două forme ale ei, ci care, vădit, îi fusese impus?

Îndoieli se strecoară în chiar proclamația, răspândită și ea de la om la om, pe care am analizat-o mai sus. Într'un întreg pasagiu, în care e vorba și de o „înarmare“, se face un nou apel către cler, *către acel cler care până atunci reprezentase el nația, cu toate separațiile confesionale aduse de vreme, și în fața căruia se ridica acum pentru întâia oară o putere mireană care nu mai cunoștea aceste hotare și care aduna oameni din toate clasele.* „Pe sufletele protopopilor și a tot clerul zace o răspundere grea, ca să nu se lapede de poporul român“ — unul singur, — „de frică au pentru interes“, — și se aduc înainte casurile trecute când el s'a lăsat atras sau târît de puternicii confesiunilor rivale: „cum s'au lăpădat mulți pe timpul protestantismului, când au ținut cu Ungurii calvini și cu unitarii. Câtă jăle și supărare au trebuit să fie atunci în popoarele române părăsitate de părinții lor a spus și va spune istoria totdeauna“. Rolul preoțimii în aceste cazuri de mare prefacere și primejdie e altul: „Preoții au datorita să-i mângâie, să-i inimeze pe cei ce scad cu inima, și pe ei să nu-i abată nicio întâmplare rea de la apărarea și învățătura popoarelor lor“¹.

Fericită mâna care a scris aceste rânduri, dar și profetică aprehensiunea față de un viitor apropiat! În adevăr Șaguna avea, și data aceasta, o încredere oarbă în binefăcătorul Împărat: asigura pe păstorii săi că vor avea tot ce așteaptă în domeniul național, politic și social de la „toți mai marii lor și domnii pământești“, plini de sentimente părintești pentru țărani ca și pentru clerul stăpânit de mari speranțe, care nu erau să se adeverească; „sărăcimea“ va fi neapărat ajutată, spune el, de „diregătorii ei mirenești“, dacă numai vor asculta și mai departe de dânsii, căci aceia „vreau binele lor“... Din parte-i, Lemeni, văzând că iobagii încep a se mișca revo-

¹ Toate protocoalele, în Papiu Ilarian, *l. c.*, p. 291 și urm.

luționar, ca la Mihalț, regretă, pe la mijlocul lui Iunie chiar, ceia ce făcuse, declarând că însăși „adunarea s'a făcut nu după cum a rânduit, precum a scris“ credincioșilor săi. El nu uită să observe că Biserica sa n'a înțeles să se amestece cu cealaltă: „ca de acii înainte în treaba religiei tot una să fie“; e numai unirea ca nație, fiind frați și împărtășirea de aceleași „drepturi“. Numai cât, dacă neuniții vor să rămâie tot așa, atunci liberi să fie: nu va fi față de dânșii nicio „neprietenie“. *Dar, odată ce la Cluj s'a hotărît unirea Ardealului cu Ungaria și Impăratul a consacrat acest act constituțional, care va aduce și egalitatea juridică față de Maghiari, deveniți de fapt stăpâni cu voie deplină ai țării, nația nu e „numai suferită“ și „slujbele domnești“ s'au înlăturat, așa încât „frăția“ trebuie să se întindă, cu păstrarea „legii și limbii“, și în această parte.*

Tot așa judecară și Bănățenii, crezând că această „frăție“, în noua Ungarie liberală, îi va scoate de supt apăsătoare hegemonie sârbească, și aceiași era și părerea Crișenilor¹. Un mic comitet, care se adună la Pesta, luă deci, chiar în Maiu, o hotărîre în acest sens, fără a se fi căutat nicio atingere cu Ardeleni. Nevoile și năcazurile locale biruiseră. După o sfătuire la Lugoj, în ziua de 3 Maiu, ajungându-se la refuzul de a merge Românii la Adunarea sârbească de la Carlovăț, ca străini fiind de dânșii², la 3 Iunie se redacta în acest sens adresa către Impăratul gata să șacrifice, în interesul situației sale periclitate, națiile supuse celor orgolioase și cu mâna pe armă. Se cerea crearea unui vicariu mitropolitan român, și cu un ajutor laic pe lângă cel bisericesc, și mai ales cedarea către Români a unei părți din vechile și bogatele mănăstiri. Dar toate cu „dragoste“ față de „frații unguri“ și „către întâiul neatârnat Ministeriu unguresc simpatie și încrezământ“³. În schimb, Murgu, întors din a doua

¹ Pentru atmosfera de acolo bogatele știri noi din G. Bogdan-Duică, *Veștimie Murgu*. Ac. Rom., *Studii și cercetări*, XXI, 1938.

² Papiu Ilarian, *l. c.*, pp. 141-2. Pentru a doua Adunare, la 27 Iunie; v. și *ibid.*, p. 153 și urm. Manifestări și la Timișoara; *ibid.*, pp. 166-7. O petiție comună, la 21 Maiu; *ibid.*, pp. 167-9. Și Români din Moldova, pribegi, se abăteau pe la Adunarea din Iulie, la Lugoj; *ibid.*, pp. 173-4.

³ Păcățianu, *Cartea de aur*, I.

temniță, unde stase trei ani pentru agitații împotriva clasei stăpânitoare¹, cu aceiași nestăpănită pornire către metodele revoluționare, oriunde-l ducea neastâmpărul său, chema, în aceste ținuturi, acum desfăcute de Ardeal, la luptă contra Sârbilor considerați ca rebeli. Numind vicari episcopali la Timișoara și la Vârșet, adunarea din Lugoj, supt influența acestei personalități de comunicativ entuziasm, luă, după cea din Arad și Orade, la 27 Iunie, o hotărîre în această direcție. *In ce privește pe Unguri, ei declaraseră încă de la 10 ale lunii, înainte de a se aduna, în Iulie, dieta Ungariei unite, al cărei membru a fost și Murgu², că, după schimbarea întâmplată, Români nu mai au nimic de cerut.*

Împăratul primise în ziua de 30 Maiu la Innsbruck delegația Ardelenilor, compusă din Laurian, Cipariu, protopopul Popazu, cumnatul lui Ioan Maiorescu, și Bran din Brașov. Ei aduceau un memoriu în care, și supt iscălitura episcopului unit și a lui Bariș, se cuprindeau cele mai îndrăznețe cereri naționale: pe lângă unirea într'o Mitropolie, una singură, cu sinoade anuale în care ar fi intrat și mirenii, și cu episcopi aleși, recunoașterea nației, cu adunarea și comitetul ei diriguitor, și, firește, și desființarea tuturor vechilor legături în viața satelor, a breslelor, în organizarea învățământului și a clerului; asupra unirii cu Ungaria să nu se ia o hotărîre cât timp această nație nu se va fi constituit. Răspunsul către acești „supuși de origine română“ fu aprobarea actului dietei ardelen. I se arată Curții, doar, printr'un act elocvent, prezentat, pe urmă, de Șaguna, că nimic din nedreptățile suferite de Români nu fusese înlăturat prin actul de Unire³. Numai o altă dietă pe noile baze, nu pe cele medievale, ar putea să ieie o hotărîre pe care ei ar primi-o⁴. Și din nou se declară acestor „supuși români din Ardealul unit cu Ungaria“ că se vor lua pentru a-i satisface și unele măsuri de amănunte, în Școală,

¹ Papiu Ilarian, *o. c.*, p. 123 și urm.

² G. Bogdan-Duică, *o. c.*, pp. 177-8. La Orade, episcopul care era Vasile Erdélyi binecuvântase frăția cu Ungurii; Teodor Neș, *Oamenii din Bihor, 1848-1918*, Oradea 1937, p. 22. Pentru Adunările arădană și orădană, *ibid.*, pp. 20-1.

³ Popea, *Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu 1879, p. 133 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 136 și urm.

în Biserică, în funcții¹. La Pesta, Șaguna, care zăbovi prea mult pentru nerăbdarea alor săi, nu primi, în Iulie, nimic din partea unei diete în care nu răsuna ceva din credințele lui². Se alesenă însă în comisia pentru săvârșirea lucrării Cipariu, Bran și câițva alții, cari nu putură smulge mai mult. Din nou fără rezultat se presintară cererile privitoare la Mitropolit, la congresul bisericesc, la respectarea limbii, și în oaste.

Un alt capitol din mișcarea Românilor de peste munți se va deschide odată cu contra-revoluția pentru Impărat.

Acuma însă centrul luptei românești pentru o altă situație politică și națională se mutase la București.

S'a crezut că originea acestor agitații revoluționare, care izbucniră în Iunie, trebuie căutată aiurea, și s'au adus înainte observațiile respectuoase pe care i le aducea lui Alexandru-Vodă Ghica tânărul Alexandru Goleșcu, fiul meritosului Iordachi³. S'a văzut un alt prodrom al unei mișcări pripite și rău organizate, împărțită în două, în trei, încă de la început, în manifestații culturale ca aceia a asociației, cuprinzând lângă poeții țării, de la Văcărescu la Alexandrescu, la Boliac, la Rosetti, la Ion Ghica, pe lângă istoricii Aaron Florian și Laurian, boieri de toate vrăstele, doritori să se publice cărți, în a căror alegere n'au fost cu desăvârșire fericiți, introducându-se și interese personale. În ea găsim, la 1846, supt patronagiul Domnului însuși, — la care se adăuse și al Moldovei, — pe Petru Poenaru și pe Brăiloiu, cu colegul său de la drept Ferechidi, pe doi Filipești tineri, fiul lui Iordachi și fiul lui Vulpe, pe alți doi membri ai familiei, pe cei doi militari intelectuali Voineștii, pe un al treilea ofițer, Ioan Emanuel Florescu, pe un Negulici, traducătorul lui Aimé Martin și el însuși plănuitorul unei biblioteci literare, pe tânărul E. Predescu, pe Constantin, fratele istoricului Bălcescu³. Din Moldova se asociau Negruzzi, Alecsandri și Negri, din Ardeal Bariț, Cipariu și Vasici.

În schimb, Societatea de la Paris a studenților români, întemeiată la 1846, a fost privită, de la început, nu fără drep-

¹ *Ibid.*, pp. 138-9.

² Lupaș, *Mitropolitul Andreiu Șaguna*, Sibiu 1909, p. 66.

³ *Anal 1848*, I, la această dată

⁴ Trimeterile la *Foaie*, în Iorga, *l. c.*, p. 230 și urm. V., pentru astfel de întreprinderi, și *ibid.*, p. 225 și urm.

late, cu neîncredere. Consulul Franciei din București se ocupa de scopurile ei, pe care le socotia supuse bănuielilor. Ea trebuia să cuprindă, nu numai pe acești tineri destărați pentru moment, ci și persoane din țară, invitate să se înscrie pentru urmărirea unor foloase culturale și mai ales aducerea, susținerea, de bursieri. Într'o formă înflăcărată, dar lipsită de gust literar, se arăta ce mare rol are să îndeplinească „România“, care „se sculă, scutură de pe dânsa pulberea mormântului“, așa încât „pânțele-i binecuvântate de ceruri vor începe iar a rodi fii de glorie și de lumină“. Nu se uită însă nici „femeile mume“, menționându-se anume ca patroane Doamna Maria și Doamna Smaranda. Cu sprijinitori în al doilea rând se alege de acești tineri, de sigur fără gânduri rele, la Munteni soția moldoveancă a lui Barb Știrbei și boierii Ioan Bibescu, fratele Domnului, și Ioan Bălăceanu, iar la Moldoveni Ruxanda, soția lui Nicolae Roznovanu, Alexandru Sturza Miclăușeanul și Nicolae Ghica din Comănești, tânăr format în Germania. Nu se uită nici Bariț, pentru strângerea de subscripții în Ardeal.

Inițiatorii spuneau însă prin numele și trecutul lor ce nu se cuprinde în statute, cu caracter modest administrativ. Președintele era Ion Ghica, trecut acuma, după venirea în Franța, la metoda revoluționară. Secretarul, C. A. Rosetti, avea o credință mistică în folosul unei organizări democratice a poporului românesc. Se ceruse, pentru marea lui faimă literară, dar și pentru steagul revoluționar pe care-l reprezintă față de monarhia burghesă a lui Ludovic-Filip, protecția lui Lamartine.

Dar, de la început, se putu vedea o deosebire de tendințe și mai ales de metode între Munteni, tineri liberali cu toții, și între Moldoveni, cari reprezentau mai mult un naționalism cultural. Casierul era Scarlat Vârnav, a cărui acțiune în acest domeniu a mai fost pomenită, și care-și făcea o mândrie să se așeze în rând cu țărani, intitulându-se „birnic“. Și el, procedând la alcătuirea unei biblioteci, fixa anume principii care nu erau politice. Era vorba de a se păstra legăturile cu lumea de acasă, cu mediul tradițional, de a împiedeca acea „uimire“ de care erau cuprinși în general cei întorși între ai lor. Uitarea limbii înseși se întâmpină, spune el, une ori. Se recomandă cultivarea literaturii româ-

nești, cerându-se și daruri din partea scriitorilor și tipografilor¹.

O tendință politică înaintea se vădi îndată și prin omagiul adus, la începutul anului următor, lui Edgar Quinet, al cărui curs de la Collège de France fusese tocmai întrerupt de Guvernul Guizot. În numele societății vorbi Dimitrie Brătianu, al cărui frate mai mic, Ion, fusese reprimat de curând în miliție, unde avea gradul de „praporcic“². Se vorbea marelui propagandist al dreptului neamurilor, pe care era apoi să-l apropie de Români căsătoria cu Hermiona Asachi, văduva unui Moruzi, despre lunga și dureroasă istorie a unui popor al cărui nume nu-l rostise Quinet până atunci în cursurile-i așa de aplaudate. Se amintea glorioasă origine și se punea în legătură acvila imperială cu corbul muntean devenit un vultur. În fraze împrumutate lui Lamennais se cerea pentru Români dreptul de a trăi. Și i se răspundea tânărului vorbitor prin asigurarea că, fiecare „om public din Franța având datoria de a merge înaintea popoarelor care vreau să renască“, — dar Quinet nu cunoștea încă, de sigur, adevărata situație de drept a țărilor românești —, el se va gândi și la „învierea populațiilor“ și — nu națiunii —, „moldo-valahe“. În foarte frumoase cuvinte marele publicist își arăta credința că, de și încunjurați de poște străine, sufletul lor însuși va ținea în viață pe Români. Ba chiar el mergea până acolo, încât vorbea de „alianța Francesilor și a Moldo-Valahilor îndeplinită în spirite“. Vestea acestei ceremonii fu comunicată publicului frances prin acel Paul Bataillard care era să urmărească în toată viața sa dezvoltarea poporului de care i se prinsese inima³.

Între cele două societăți se stabiliră îndată legături. În adevăr, cea de la București cuprindea, dintre studenții parisiensi, pe Ion Ghica, pe D. Brătianu și pe Rosetti, pe Nicolae Bălcescu, care putuse pleca și el la Paris, pe Alexandru Golescu, vechiul nemulțămît cu starea de lucruri din țara sa. Ba chiar, nu numai Bălcescu singur, destul de strâmtorat bănește, dar cu el și Kogălniceanu însuși⁴ se îndatoria să colabo-

¹ Anul 1848, I, p. 16 și urm. V. Iorga, scrisorile lui Alexandru Kogălniceanu, în revista *Floarea darurilor*, I.

² Anul 1848, I, pp. 12-3.

³ *Ibid.*, p. 37 și urm. O altă cuvântare, de o retorică înflăcărată a lui Brătianu, *ibid.*, p. 62 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 53.

reze la compilațiile avute în vedere, dând pentru suma de 400 de galbeni, în două tomuri, „un dicționar biografic „cu biografia celor mai însemnați Români din toate părțile și din toate veacurile“, o Istorie universală fiind încredințată lui Voinescu II. Rosetti, care cumpăra de la un German o tipografie, în asociație cu prietenul său, și politic, Winterhalder, o punea la dispoziția Societății de editură¹. Un mare număr de femei din aristocrația ambelor țări sprijinia această pașnică întreprindere, ceea ce n'ar fi făcut dacă i s'ar fi atribuit acesteia și ținte politice.

Adăugită în ce privește membrii comitetului de conducere, Societatea continuă, fără mari isprăvi în domeniul creațiunii literare².

Înă la sfârșitul acestui liniștit an 1818 era cea mai deplină înțelegere, în acest domeniu, între Români, mai bătrâni și mai tineri, din țară și din străinătate, până într'atâta încât Dimitrie Brătianu, scriind fratelui, care însă era să fie în curând scos din oaste pentru lipsa din țară³, își arăta bucuria că în sfârșit s'a aruncat și Bibescu în tabăra „nebunilor“⁴.

În acest spirit, cu lozincă: „o limbă literară este o nație“, se făcu, la sfârșitul anului, darea de samă a societății din Paris. Vărnăv constata că prin cei întorși în țară se înlăturaseră bănujelile pentru scopurile politice. În lista sprijinitorilor, cari nu sânt, deci, numai de la Paris, se întâlnesc persoanele cele mai de vază din societatea românească, între ele și pictorii Lapati și Aman, dintre cari cel d'întăiu infățișă un furtunos Mihai Viteazul plecat la asalt⁵. Dar nu e fără semnificație pentru sentimentele acestui tineret că el se adresa și către poetul revoluționar Béranger, care răspunde asigurând că „le brave peuple rouman“ „își va relua un loc mai ridicat în lume“⁶. E adevărat că și un istoric și un spirit potolit ca Montalembert, autorul studiului asupra „călugărilor din Apus“, se învrednicia de aceiași cinste⁷.

¹ *Ibid.*

² V. Iorga, *l. c.*

³ *Anul 1848*, I, p. 341, no. 209.

⁴ *Ibid.*, p. 61, no. 13.

⁵ *Ibid.*, p. 73 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 132-3.

⁷ *Ibid.*, pp. 136-7.

Se adăugia în acest avânt cultural, care nu putea face să se prevadă tulburări apropiate, care, cum am văzut, nu fură provocate decât de evenimentele din Paris, și un îndemn către Dimitrie Ghica, fiul lui Grigore Ghica, pentru a primi să fie „patronul“ Teatrului Național, care ar fi luat o altă direcție. Iscălesc Ion Ghica și vechiul său prieten Grigore Alexandrescu, Ioan Voinescu II, Rosetti, care, deci, și pentru rosturile tipografiei și librăriei sale, se întorsese în țară, și chiar acel ofițer superior, Nicolae Golescu, pe care-l aștepta un rol de prima linie în schimbările ce stăteau să se îndeplinească¹.

Dar încă din Mart 1848 consulul Franciei semnala apariția de „placarde reclamând înlăturarea privilegiilor boierimii, formarea unei gărzi civice și libertatea presei“, ca și presintarea către Bibescu a unor petiții și cererea unor audiențe pentru a recomanda schimbări ce păreau neapărate. Domnul ar fi declarat însă că nu vede în acești sfătuitoari improvisați pe „mandatarii legali ai poporului“². Apoi lucrurile părură că se potolesc. *Neizbânda din Moldova putea fi socotită ca o lecție. Isprava, fie și numai formală și momentană, din Ardeal trebuia să fie însă, încă din Mai, un îndemn.*

La sfârșitul lui Mart, Nesselrode înștiințase și la București că „irevocabila“ hotărâre a Țarului e să nu îngăduie nicio schimbare dăunătoare „protecției“ în țările românești³. Dar, pe la mijlocul lui April, consulul Franciei credea și el că întâmplările din Ardeal ar putea să încurajeze elemente nemulțămite din principatul muntean⁴. Din parte-i, Bibescu admitea că situația e destul de amenințată, în ajunul venirii lui Duhamel, trimesul special al „protectorului“, așa încât trebuie să cheme pe „boierii de înfăiul rang și alte persoane de deosebite clasuri“⁵, măsură revoluționară ea însăși, cum nu se mai luase vre-odată. ca să li arăte că e sigur de a putea presinta visitorului, pe care-l aștepta cu neplăcere, o situație de „liniște, bună petrecere, și unire între oblăduire și între toate clasele societății noastre“. El știa însă și de „vremelnica fierbere a unor duhuri“, dar a lăsat-o să treacă, „făcând partea și a lipsei

¹ *Ibid.*, p. 88, no. 16. — Dimitrie Ghica se cerea ofițer rus și va lua o Polonă din Rusia; inedit în Bibl. Ac. Rom.

² *Anul 1848*, I, p. 161.

³ *Ibid.*, pp. 193-4.

⁴ *Ibid.*, pp. 319-20.

⁵ *Ibid.*, pp. 341-2, no. 210.

de experiență și a vrâstei și a patimilor“, dar e hotărît să nu dea impresia că „indulgența“ lui e „slăbiciune“. „Cu inimă de Român“, — și el se simția astfel, cu adâncă sinceritate —, el pofteste pe toți membrii acestei neobișnuite Adunări ca, „în numele patriei“, să se ferească de orice tulburări¹.

Pe atunci Chiselev îi scria, arătând că se teme și de revoluționarii unguri și de „comuniștii“ din Bulgaria, că se impun unele măsuri de ușurare pentru săteni, dar și asigurarea de spre miliție, — mărturisindu-și încrederea în loialitatea unui colonel Solomon; totuși măsuri, ca arestarea și exilul elementelor de agitație, care ar fățări numai o atitudine de supunere, sânt de recomandat². Tot odată, sosirea unui trimes turc, ca să afirme, față de misionarul rusesc, drepturile Sultanului, trebuia să deie adversarilor protectoratului impresia că ei vor avea să se sprijine, nu numai pe o acțiune a Parisului încă dominat de Lamartine, dar și pe o înțelegere binevoitoare din partea Porții³.

Indată se produse deci o înțelegere între toate elementele care voiau răsturnarea, nu atâta a Dommului, cât a regimului proconsular. Astfel Eliad, *cărui* a se suprimase „Curierul“⁴, se uni cu „Sarsailii“ combătuți până atunci de dânsul, și în tovărășie cu căpeteniile reformiștilor, ca Goleștii: Nicolae, Radu, Ștefan și Alexandra, cu cei doi Bălcești, reveniți de curând în țară, cu amândoi Brătienii, cari și ei vor fi avut o misiune de la comitetele republicii parisiene, — în acest moment Nion era rechemat, așa că de la consulatul Franciei nu mai putea veni niciun sfat și funcționa vre-un frâu⁵ —, cu Boliac și cu Rosetti se întâlnește și vechiul conducător Câmpineanu și acel Dimitrie Ghița, format prin călătorii în străinătate, în care tineretul acesta credea că ar putea să vadă pe unul din conducătorii bogați și de nume mare ai mișcării. Sprijinindu-se pe rivalitatea care trebuia să se producă între îmbulzirea rusească și între noul spirit de independență și demnitate al oamenilor tanzimatului, se trimese

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, pp. 344-6, no. 214.

³ *Ibid.*, pp. 395-6.

⁴ *Ibid.*, p. 405.

⁵ N. Hodoș, *l. c.*

în secret Ion Ghica la Constantinopol ca să afirme că simpatiile Românilor, în ce ar fi să se întâmple, merg spre Puterea suzerană, nu spre cealaltă. „Credincioșii“ și „bunii“ Valahi treziau amintirea așa-ziselor capitulații, dincolo de care nu mai văd și nu mai vor nimic, rezervându-și, firește, vechea autonomie, care nu va ajunge în conflict cu „prerogativele și supremația Sublimei Porți“. Orice amestec consular rusesc e „nedrept și protivnic *intereselor comune ale Sublimei Porți și ale țării*“, — de Moldova nu se vorbea nimic, părăsindu-se de acești liberali basa unionistă de odinioară a lui Câmpineanu (29 Maiu)¹.

În același timp se arunca, precum am văzut, lozinca ineriașului-*tiers état*, care nu e nimic și poate fi totul, idee în care se simte preocuparea intereselor materiale, ce deosebește pe Ion Ghica². Se adăugia, pe lângă schimbarea Ministeriului, pe lângă revisuirea Regulamentului, un întreg program ca acela din Moldova, cu desființarea „rangurilor și privilegiurilor“, cu impozitul proporțional, cu alegerea unei Adunări mai largi, de o sută de deputați de la douăzeci și cinci de ani în sus, având dreptul de a vota impozitul, și cu debateri publice, Adunare ieșită prin votul proprietarilor de averi imobile, al patentarilor și al profesiunilor libere, între cari și „literați și artiști“. Se cerea emanciparea țăranilor, dar numai cu atribuirea unui teren vândut pe bani, măcar de cinci pogoane, înlăturându-se legarea de pământ a muncitorilor, „pentru că omul este o ființă mai presus decât plantele și el nu are tălpile picioarelor înfipte în pământ“, dreptul de petiționare și de tipar, responsabilitatea ministerială, desființarea mâinii moarte, „neatârnuirea maghiștraților“, adecă a Consiliilor comunale, juriul, inamovibilitatea judecătorilor, răspunzători pentru hotărârile lor, și suprimarea taxelor de judecată, apoi măsuri economice, sprijinite și pe cadastru, pe banca națională. Și aici erau și punctele generale din orice decalog liberal: inviolabilitatea domiciliului și garda națională, și, pentru a se câștiga miliția, se prevedea tragerea la sorți, în locul recrutării silnice, și „asigurarea soartei soldatului la întoarcerea în sat“, ceia ce arată cetirea revendicațiilor de la Iași³.

¹ *Anul 1848*, I, pp. 398-400.

² *Ibid.*, p. 460 și urm.

³ *Ibid.*, p. 460 și urm.

De odată, la 1/13 Iunie, un „ofis“ domnesc înștiința că, Doamna trebuind să meargă la Câmpulung pentru schimbarea aierului, Domnul însuși o va întovărăși, rămâind acolo până la 6 ale lunii¹.

Se părea, astfel, că Bibescu se retrage înaintea unei mișcări pe care-și dădea sama, și din repetatele convorbiri cu tinerii², că n'o poate stăpâni. În adevăr, miliția la care-l îndrepta Chiselev era alcătuită din elemente ofițerești aparținând de sigur și marilor familii (ca un Grigore Mavrocordat) și Rușilor (Engel, Strelievschi, Banov, Garbaschi), dar în cea mai mare parte clasei micilor boieri, mai ales a celor cari abia se ridicaseră de prin provincii. Solomon și Odobescu, între coloneli, puteau fi priviți ca siguri, întru cât amândoi erau formați în oastea rusească³. Dar Bibescu nu era, ca Alexandru Ghica, un fost comandant de oaste, cu toată frumoasa uniformă de tăietură muscălească pe care o purta. El nu se va gândi, ca Mihai Sturdza, să caute în mijlocul soldaților un sprijin contra conspirației care, în condiții care ni vor rămânea totdeauna puțin sigure, se organiza, făcând totuși, ca și la Iași, întâiul pas către dânsul ca Domn național și căpetenie firească a poporului.

Un îndemn frances către deslănțuirea acțiunii, într'un moment când încă guvernul revoluționar din Paris n'avea să înfrunte mânia populară suită pe baricade și care trebui zdrobită cu tunurile armatei din Africa, străină de orice „democrație“, nu poate fi tăgăduit: el înlocui înțețirea complotistă a Polonilor în zilele moldovenești din Mart. Un doctor Louis Mandl era încă de la sfârșitul lui Maiu la Bùcurești, de unde am spus că de Nion, rechemat, plecase, și el trebuia „să facă o dare de samă exactă a situației politice în Muntenia“. În legătură cu tinerii și aliații lor, el era în stare să raporteze despre misiunea lui Ion Ghica, în locul căruia el știa că fusese vorba întâiu să meargă Ștefan Golescu, și agentul dădea o recomandăție către ambasadorul frances la Constantinopol, generalul Aupick, tatăl vitreg al poetului Baudelaire⁴.

¹ *Ibid.*, p. 467, no. 277.

² I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, pp. 835-6.

³ Pentru ofițeri de atunci v. Buletinul Oficial pe 1848, p. 83. În April se înaintează colonelii Nicolae Bibescu și Ioan Florescu; *ibid.* p. 84.

⁴ *Anul 1848*, I, pp. 479-80.

În același timp Bariț, primia din București știrea că Duhamel a convins pe Domn să deschidă în ședință extraordinară Adunările, care ar avea să pregătească ocupația rusească, procedând la răscumpărarea vasalității către Turci cu ajutorul unei sume împrumutate de la Ruși¹. Și, ca dovadă că nu lipsia întetirea Ardealului liberat, foaia din Brașov asigura că, în cazul apariției Rușilor la București, armatele austriece ar trece și ele hotarul și că, „*la orice încercare de ocupație a principatelor române din partea oricui, nu numai regimentele graniței române, ci și toată națiunea română de dincoace va alerga peste munți spre a se înfrunța cu moartea, oriunde ar întâlni-o*“, și se însemnau care erau regimentele, de o încercată vitejie în războaiele napoleoniene, care, de și „credincioase monarhului și patriei, însă și națiunii“, „*nicăiri nu s'ar oști cu foc mai mare ca tocmai spre scăparea Principatelor*“: cel din Caransebeș, cel din Orlat, lângă Sibiiu, cel din Năsăud, toate de grăniceri, și apoi două regimente de linie și husarii. Chiar fără un războiu european, „*voim independența perfectă, și o vom avea*“. Acei Români ai Impăratului ar lupta apoi alături cu miliția munteană și pandurii despre cari se spune că vrea să-i învie Bibescu, cu garda națională ce s'ar înființa. „Ascultă, domnule Duhamel: „independență moldavo-română, Dunăre liberă sau moarte“ este deviza tuturor Românilor“. „Lăsații în pace pe Români!²“

La 7 Iunie, încă, Bibescu știa doar că „niște oameni pierduți“ umblă prin sate cu ispite și credea că ajunge, pentru a-i împiedeca, un îndemn către țărănime³. Și ministrul de Interne specifica de ce e vorba: Telegescu apăruse în Prahova sa, cu vestea că Guvernul vrea să supuie din nou pe țărani moșneni, — el însuși fiind dintr-o dânsii, — mănăstirii Mărgineni⁴.

Mișcarea porni din două locuri, altele, rău pregătite, nedând ce se aștepta de la dânsese⁵. „Conservatorul“ cu mistice por-

¹ *Ibid.*, pp. 480-2.

² *Ibid.*, pp. 481-2.

³ *Ibid.*, p. 485, no. 283; pp. 503-4.

⁴ *Ibid.*, pp. 486-7.

⁵ Mai târziu, Eliad a prefins că, înțeles cu Tell, el, care aflase că s'a făcut o comisiune de trei, cu Ghica în frunte, pentru mișcări

niri francmasonice Eliad mergând alături cu maiorul Cristian Tell, cu Ștefan Goleșcu, cu Nicolae Pleșoianu, ruda profesorului din Craiova, și asociindu-și pentru a influența satele pe preotul Șapcă. Steagul se ridică la Islaz, în fața Dunării, dincolo de care Eliad, pe basa vechilor sale legături, credea poate că s'ar găsi ajutori, între „comuniștii“ bulgari de cari vorbise Chiselev.

Proclamația, foarte întinsă și într'o limbă care nu putea fi înțeleasă de țărani, cărora li se făgăduia însă de la început, prin graiul preotului, încetarea clăcii și a „iobăgiei“, necunoscută strămoșilor, a fost atribuită lui Nicolae Bălcescu, Eliad primind-o numai, ceia ce nu stătea în obiceiurile lui de mândră inițiativă. Invocarea credinții la fiecare pas s'ar potrivi mai mult cu ideologia bătrânului dascăl și scriitor. Sprijinindu-se ca pe o dogmă pe buna înțelegere frățească între clase, care merge până la Domnul însuși, căruia i se adresa o chemare de poezie patetică, nu fără a-l înștiința pe cel cu „governarea problematică“ de clausa că „popolul“ face pe Domni, și anume pe cinci ani, ca să se poată împărtași cât mai mulți pe rând¹, se cereau punctele cuprinse în broșura premergătoare pe care am analizat-o mai sus. Se asigură însă, mai întâiu, că țărani, deveniți liberi pe „părțicica răscumpărată de atâtea veacuri cu sudoarea lor“, vor plăti pentru dânsa proprietarului, ca să se adauge apoi, cu mărînimie, că „Vistieria va despăgubi pe toți“. Un preot și trei țărani vor veni din fiecare sat cu plîngerile lor. Potrivit cu statornicele idei

---

„teroriste“, în legătură și cu Telegescu, în vederea liberării întemnițaților de la Telega și de la Ocelele Mari, și, la Islaz, Ștefan Goleșcu și Tell trebuind să deslănțuiască o acțiune violentă, pe când la București s'ar omori Bibescu (și cu contribuirea lui Rosetti), s'a asigurat întâiu de starostii de bresle, între cari Moșoiu, și de tabaci; de aceia merse în Oltenia pentru a pune mișcarea pe altă linie; Eliad, *Scrișori din exil*, București 1891, p. 273 și urm. El acuză pe Tell și că a vrut să spargă lada cu bani a administrației și să lege, cu Pleșoianu, pe Magheru. E susținut de Hariton Racotă, și el legalist, și de Zadic; *ibid.*, p. 275. Tot el ar fi fost împotriva unui decret contra clăcii și l-ar fi oprit; *ibid.*, p. 276.

¹ I se adauge argumentul că nu trebuie ca fiii lui, trimeși la Paris, „să se rușineze în sinul Franței de tatăl lor“. Partea privitoare la titlurile domnești și boierești vedește pe Eliad.

tot ale lui Eliad se declară că învățământul, cu totul gratuit, va rămânea pe de-a întregul național, alcătuiindu-se Universități nu numai în București, ci și în Craiova, cu o Școală Politehnică, precum o putea dori Ion Ghica, apoi câte un liceu și un pensionat de fiecare județ, ba chiar o școală normală de plasă și una începătoare de fiecare sat, introducându-se în toate ramurile literel latine, cu care scria acuma întreg tineretul învățat în străinătate. „Precum nu se poate lăsa niciun creștin a se naște și a muri nebotezat, asemenea niciun fiu de cetățean din câți se află azi în vrâstă de doisprezece ani și câți se vor naște de acum înainte să nu rămâie neîmpărtașit de învățătură.“ Și glasul lui Bălcescu, care proclama și libertatea Țiganilor, se simte în formula: „tot Românul e liber, tot Românul e nobil, tot Românul e un Domn“. La înșiruirea punctelor se prevede apoi „emancipația mănăstirilor închinată“, făgăduind oricât „undelemn, tămâie, făclii și însuși bani spre ținerea de școale de preoți, spre lauda lui Dumnezeu“ la Locurile Sfinte, „emancipația Israelitilor“, — din crezul lui Eliad —, și se cerea să se înarmeze pentru sprijinirea noii ordini de lucruri și străinii, „Greci, Sârbi, Bulgari, Germani, Armeni, Israeliti“, — tot după „umanitatea“ lui Eliad: „aceleași drepturi vom avea toți“ —, îmbunătățirea criminalilor, cu suprimarea, și legală, a pedepsei cu moartea, de mult fără efect, și înlăturarea bătăii din armată, în care soldatul va putea ajunge ofițer. „Adunanza generală extraordinară“, chemată imediat, va avea să deie apoi Constituția pe bazele odată proclamate de „popol“, dar cu o revisie la fiecare cinsprezece ani, adăugindu-se naiva explicație că astfel nu va mai fi nevoie de încă o revoluție.

Se asigură că este o înțelegere cu Turcii pe baza respectului vechilor tratate, — de și Talaat schimba la Iași cu Mihai Sturdza cuvântări de condamnare a revoluției¹ —, iar, dacă ar invadea Rușii, li se vor opune „preoții noștri, bătrânii noștri, mumele noastre, pruncii noștri, cari, însoțiți de îngerul Domnului, ce păzește pe cei ce se scoală în numele lui, vor țipa și se va auzi până în marginile pământului“ dreptul țării... Și apoi se vor prezenta îndreptățirile mișcării, nu numai la

¹ Anul 1848, I, pp. 515-6. Memoriul prezentat de mitropolitul Meletie contra lui; *ibid.*, p. 525 și urm.

Poartă, ci și „la Franța, Germania și Englitera“. Despre idea-lul românesc integral, așa cum îl proclamaseră Ardelenii prin „Gazeta“ de la Brașov, nu se vorbește decât acolo unde se arată că orice atac va găsi înaintea lui o nație de opt milioane¹. În același timp Bibescu era înștiințat, supț aceleși iscălituri, că puterile i-au încetat, rămâind a-i fi restituite după ce, cu participarea lui, se va vota Constituția și el va jura pe dânsa.

Deocamdată însă trei tineri traseră la Șosea asupra Dom-nului care se primbla în trăsură, și un glonte de pistol i se înfipse în epoletă. Proclamația, de altfel, ea însăși, stabilind un „guvern provisoriu“ al inițiatorilor, de la maior și profesor până la student și la bunul preot de sat, anunța înce-tarea puterilor domnești².

Bibescu nu cedă dintr'o dată, prin una din acele subite slăbiri sufletești care se potrivesc cu un temperament ro-mantic ca al lui. Se ordona, în aceeași zi cu atentatul, arestarea, în această ordine, a celor presințați că ar fi voit să treacă granița în Ardeal: Nicolae, Ștefan și Alexandru Go-lescu, frați, Eliad, Grigore Grădișteanu, Alecu Paleologu, Gri-gore Pereț, cel cu glonte, Mitică Crețulescu, arătându-se la cei în funcții sau cu titluri onorifice și rangul lor³. Se arestaseră câțiva dintre șefii bucureșteni și Aaron, aprobând, credea că e vorba de Golești, de Voinescu II, de Grigore Grădișteanu și de tinerii Florești⁴. Alecu Paleologu și Mi-tică Crețulescu erau opriți în munte⁵.

Imitând fapta lui Tudor Vladimirescu, care plecase însă din alte adâncimi ale neamului și în altă atmosferă, de și nu era la el această precisiune ideologică și acest prestigiu cultural, o mică oaste, cu ofițeri inferiori, ca un Zadic, rudă cu Eliad prin femei, un Racotă, mergea spre București prin

¹ Și *ibid.*, pp. 490-501.

² După *Mémoires* ale lui Eliad, *ibid.*, pp. 501-2. Atentatorii ar fi fost Pereț, Crețulescu și Teologu; I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 791. Domnul denunță la 10/22 atentatul printr'o foaie volantă; Eliad, *o. c.*, pp. 50-3.

³ *Anul 1848*, I, pp. 504-5.

⁴ *Ibid.*, pp. 506-7.

⁵ *Ibid.*, p. 540, no. 317.

Caracăl, ai cărui „cetățeni“ erau măguliți cu originea imperială a orașului lor¹.

În drum ei primiră însă știrea că Domnul, în fața unei mulțimi confuze, din care se pare că n'au lipsit țărani anume aduși, nici negustori din Lipscași, și a declarației soldaților la cari recursese în ultimul moment, că nu vor trage, ridicându-se și un steag tricolor², primise, în sunetul clopotelor, bazele constituționale³. În acea zi de 11/23 Iunie tânărul Nicolae Bălcescu devenia astfel dintr'oa dată Secretar al Statului, cea mai plină de răspundere dintre demnități⁴. Noul Ministeriu era format din Nicolae Golescu la Interne, Gheorghe Magheru, raliat la mișcare, ca Vistier, Eliad la Culte, Ștefan Golescu la Justiție, Constantin Crețulescu fiind președinte al Sfatului administrativ, Poliția o luase Rosetti și, spre uimirea tuturor, de pe urma cine știe căror influențe francmasonice, sau cu gândul, sugerat poate și de Domn, că astfel se păstrează măcar o garanție de ordine, Odobescu lua conducerea oștirii⁵. Odată cu vestirea faptului, puțin plăcut pentru inițiatorii, cu atâta risc, de la Islaz, că revoluția a reușit, nu prin „armata“ lor, ci supt presiunea populației bucureștene, se dădea, în numele lui Odobescu, lui Tell, ordinul de a se opri în loc înaintarea⁶.

De la început se fixau astfel două tabere. Până la sosirea lui Eliad, care se privia ca șef, cu al lui, erau puși la departamentele atribuite aceluia Alexandru Golescu și studentul, fostul „praporcic“ Ioan Brătianu⁷. Constantin Crețulescu va primi presidenția Consiliului comunal din Buceurești. Bălcescu, care va anunța consulatelor schimbarea, iscăind ministru al Afacerilor Străine, primia și adesiunea marelui

¹ *Ibid.*, pp. 505-6.

² *Ibid.*, p. 542.

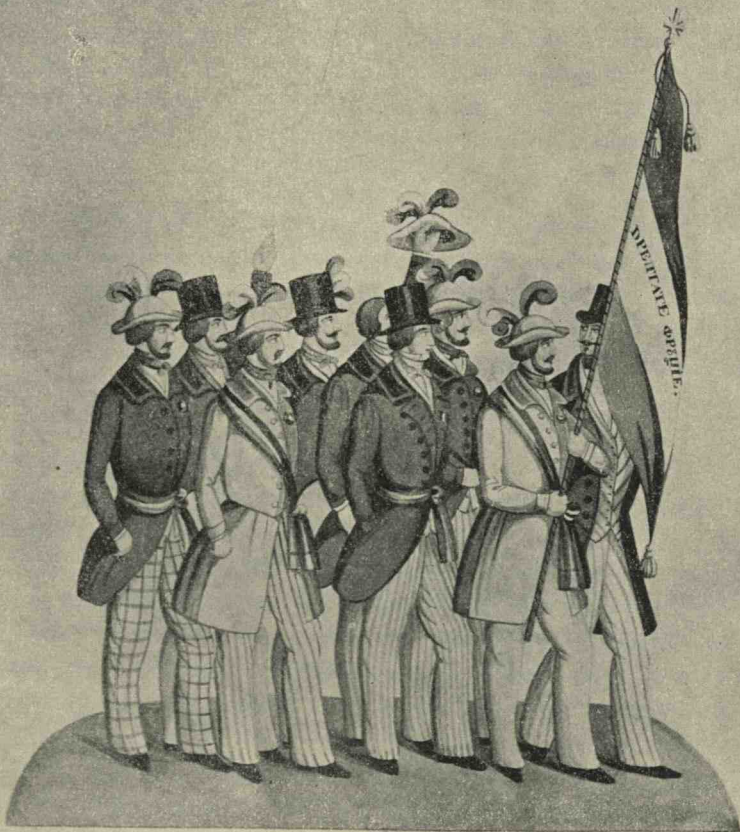
³ Căpitanul Mavrocordat aduse hârtia de acceptare; *ibid.*, p. 645, no. 420. Agitaseră câțiva tineri și iuncărul Magheru.

⁴ *Ibid.*, pp. 512-3, no. 301. El dădea ordine în acest sens; *ibid.*, pp. 524-5. Cf. Iorga, *Istoria Bucureștilor* (amănunte și după *Ist. Buc.* a lui Papazoglu).

⁵ *Anul 1848*, I, pp. 513-4.

⁶ *Ibid.*, p. 514, no. 304.

⁷ *Ibid.*, pp. 556-7.

Revoluția din București, 1848.

2011 58

Capii tineri ai mișcării revoluționare bucureștene din 1848.

boier Constantin Cantacuzino, candidat de Domn¹, și în numele fiilor lui, Ioan și Grigore, — putându-și plăti astfel vechi socoteli cu Bibescu². Dimitrie Ghica se făcea a fi cu nebunii, dar fratele său Grigore îl înștiința de apropiata venire a Rușilor, și amândoi erau furioși de abdicarea lui Bibescu³. Dintre dascăli, întâiu Florian Aaron va trece entusiasmă la noul regim⁴. Ca organ revoluționar, o nouă foaie oficială, *Pruncul Român* al lui Rosetti, se va substitui *Curierului* lui Eliad, încă absent.

La 13/25 Iunie Kotzebue declara că, față de călcarea Regulamentului Organic, consulatul Rusiei își încetează funcțiunile. Duhamel va trece Prutul în Basarabia, iar, a doua zi chiar, Bibescu declara că nu-l ajută puterile să domine o astfel de situație și, nevrând să primejduiască însăși țara, se întoarce în viața privată. El pleca la Brașov cu pașaport și cocarda tricoloră pe piept⁵. Se formă atunci, cu ambițiosul dar puțin sigurul Mitropolit, un *Güvern Provisorü*. Se ordona, în același timp, arestarea miniștrilor celor mai impopulari, Vellară, Iancu Manu și Mihail Cornescu⁶.

Încă înainte de acest act decisiv, se cerea prin presa liberă, dacă nu altfel, ca și Moldovenii să-și răstoarne tiranul⁷.

Dar noul regim nu se putea organiza. Dacă Ploeștenii salutau noua eră, la Giurgiu orașenii atacau și armata, când încercă să-i împiedece de a se arunca asupra foștilor miniștri urgisiți⁸. Dacă se găsiră prefecți de județ în stare să asigure ordinea, graba celor ușor ajunși la o biruință, totuși așa de puțin asigurată, era așa de mare, încât se uită promisiunea de la Islaz a Constituției, ce va fi, și se chemase, la 15, lumea, ca în Parisul de la 1790 în Champ de Mars, ca la Blaj în Câmpia Libertății,

¹ *Ibid.*, p. 573, no. 362.

² *Ibid.*, pp. 523-4.

³ *Ibid.*, pp. 622-3.

⁴ *Ibid.*, p. 540 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 544, no. 319, p. 556, no. 331; p. 611, no. 384; VI, p. 67 și urm.; N. Hodoș, *l. c.*, p. 61, no. XLII.

⁶ *Anul 1848*, I, pp. 552-3. Și oprire de a veni la București pentru colonelul Crețulescu, care, cum am văzut, fusese numit comandant al gărzii naționale; *ibid.*, p. 562, no. 345. Ei putură pleca, V. și *ibid.*, pp. 612-3.

⁷ *Anul 1848*, I, pp. 547-8.

⁸ *Ibid.*, pp. 554-5.

în Câmpul bucureştean numit după fântâna mitropolitului Filaret, pentru ceia ce ministrul de Interne numia „primirea Constituţiei“¹. Şi Voinescu II explica mulţimii că totuşi Constituanta se va aduna²...

Intervenţia celor de la Islaz, acum la Craiova, care se intitulase „tabăra renaşterii României“³, schimbă, după câteva zile, situaţia. Guvernul Provisoriu *cel de-al doilea* se alcătui deci din Mitropolit⁴, Eliad, Ştefan Golescu, Tell, un negustor, Scurti, şi, pentru că făcea parte din grupul oltean, Magheru. *Ca „secretari“, dar numai cu glas deliberativ, se aşezau tineri cari până atunci avuseră toată situaţia:* Rossetti, N. Bălcescu, Alexandru Gh. Golescu şi I. Brătianu. Nicolae Golescu rămânea la Interne, Eliad la Culte şi Odobescu la Războiu, dar Eliad impuse la Justiţie pe Câmpineanu şi înlocui la Externe pe Bălcescu cu Voinescu II⁵. Acesta se adresa către consulul Franciei, arătându-i că, dacă intervin Ruşii, cum acest Guvern nu are cu ce să se apere, s'ar pune, astfel, în primejdie însăşi existenţa Imperiului Otoman, ba chiar şi a Monarhiei austriece⁶! În lipsă de alte forţe decât a unei miliţii încă bănuite, colonelul Scarlat Creţulescu fusese însărcinat să organizeze o gardă naţională⁷.

Cu toate apelurile către Turci, pe lângă cari era acreditat oficial Ion Ghica, uimit de graba izbucnirii unei mişcări la a cărei pregătire, în alte condiţii, lucrase şi el⁸, aceştia nu dădeau niciun răspuns⁹. Tot aşa de puţin generalul Aupick¹⁰, cu toată primirea prietenească a lui Ion Ghica, complet nein-

¹ *Ibid.*, pp. 557-8. Se împarte traducerea „Cuvintelor unui credincios“, de Lamennais; Ac. Rom., *Creşterea colecţiilor*, 1915, XXVI, facsimile.

² *Ibid.*, pp. 590-1.

³ *Ibid.*, II, p. 80.

⁴ Cf. miserabila lui îndreptăţire că a fost silit; *ibid.*, V, p. 733 şi urm.

⁵ *Ibid.*, I, p. 565, no. 351.

⁶ *Ibid.*, p. 566.

⁷ *Ibid.*, p. 568, no. 356. Colonelul Vlădoianu din Craiova vorbea încă la 14/26 Iunie de „rebeli“; *ibid.*, pp. 571-2. El îşi ţinea în mână ofiţerii, între cari Macedonschi, fiul celui de la 1821.

⁸ *Ibid.*, II, p. 44.

⁹ N. Hodoş, *l. c.*, pp. 61-2.

¹⁰ V. *Anul 1848*, I, pp. 593-4, 667. Sosirea filoromânului Ubicini, bun cunoscător al lucrurilor din Turcia; *ibid.*, p. 539, no. 367. Cf. povestirea lui în *Univers pittoresque, Provinces danubiennes*. Plecarea profesorului Théot; *Anul 1848*, I, p. 598, no. 378.

format de ce era să se întâmple și la Islaz și la București¹. Se conta în zădar pe un sprijin din Polonia, recomandată de Ion Ghica, și pe puțința unirii supt suzeranitatea turcească a Românilor din Austria².

O intervenție directă către Guvernul din Paris nu putu să aibă urmări³. Consulii refușau să între în legături cu un astfel de guvern⁴. Numai Colquhoun continua personal legăturile cu Ion Ghica⁵. Kotzebue, așezat la Focșani, sfătuia pe Mitropolit să nu se încerce întrebuintarea țărănilor și a revoluționarilor unguri, ci să se recheme Bibescu ori să se facă o Căimăcămie conform cu prevederile Regulamentului⁶.

În ce privește situația din lăuntru, țărăniile nu arătau nicio înțelegere pentru marea veste ce li se dăduse. Prin orașe, ca la Brăila, armata, rămasă legată de jurământul ei, refușa cocarda, și nobilul visător care era Dimitrie Golescu, un mistic care va rămânea apoi în Belgia, ocupându-se cu lucrări religioase, atrăgea, îngrijorat, atenția asupra elementului străin care, cum am văzut, dovedise de două ori de ce este în stare⁷. La Craiova, fratele Domnului, colonelul Bibescu, după ordinul altui frate, Iancu, trăsese salve în vânt, pentru ca apoi să fie silit a se preda⁸. La Pitești lumea voia să-și impuie ea cârmuitoarii. Nu cu câțiva profesori, — la București se numise administrator pașnicul și acumă îmbătrânitul Florian Aaron, — se putea așeza o nouă ordine de lucruri. Dintrunele județe, ca Gorjul, nu venia nicio știre⁹.

Guvernul Provisoriu însuși își schimbă, îndată, înfățișarea. La 16/28 Iunie, iscăliau laolaltă Neofit, Scurti, I. Brătianu, Rosetti și Alexandru Gh. Golescu¹⁰. Peste o zi, Rosetti și

¹ *Ibid.*, p. 601 și urm.

² *Ibid.*, pp. 645-6.

³ *Ibid.*, p. 678 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 597.

⁵ *Ibid.*, p. 655, no. 435. Cf. *ibid.*, pp. 681-3.

⁶ *Ibid.*, pp. 655-7.

⁷ *Ibid.*, p. 613, no. 388. V. articolul d-lui G. Maxim-Burdujanu, în *Mélanges* ale Școlii Române din Franța 1930 (cu scrisori inedite)

⁸ *Anul 1848*, I, pp. 640-1. Pentru Buzău, *ibid.*, p. 649, no. 425; pp. 654-5; *Rev. Ist.*, XV, p. 344 și urm. Pentru Călărași, *Anul 1848*, I, p. 689, no. 469. Pentru Turnu-Măgurele, *ibid.*, II, pp. 102-4.

⁹ *Ibid.*, I, p. 634, no. 411.

¹⁰ *Ibid.*, p. 635.

Brătianu demisionau, cu o îndreptăţire vagă şi nesinceră¹.

Indată însă sosiau de la Craiova Eliad, Tell şi Magheru².

Dar mai ales nu se lucra după programul de radicale reforme ce se anunţase. Odată cu ştirea despre formarea noului Guvern se dădeau instrucţii prin judeţe pentru lucrul la câmp al ţăranului, „atât la ale sale, cât şi la ale proprietarului moşiei, de va fi clăcaş“, ca să nu se piardă recolta³. Se cerură trei zile de îngăduinţă sătenilor, cărora li se iertase, după făgăduinţă, lucrul de beilie, podvezile la drumuri şi cele „sase zile de lucru“, aşteptând terminul când va înceta „claca şi iobăgia“ şi ei „vor fi cu toţii moşneni pe un petec de pământ, fără plată“. Ba vor fi chemaţi la Adunarea cea nouă, unde-şi vor putea aduce plângerile, însă, în spiritul conservator al lui Eliad, — de altfel, *şi tinerii erau oameni cu moşii şi-i gonise de la Paris comunismul* —, sânt asiguraţi că „vrăjmaşii lor nu erau şi nu sânt boierii, ci pravilele cele rele şi greşelile Domnilor“. „Nu iartă Dumnezeu să faceţi voi pagube proprietarului şi arendaşilor.“ Se făgăduieşte plată pentru această muncă patriotică⁴.

Pe de altă parte, li se spune proprietarilor, potrivit cu aceeaşi doctrină de solidaritate socială: „nimeni n'a putut avea în gând a vă răpi moşiile“: amintindu-li ce au fost strămoşii lor la 1746, li se cerea doar ca, prin hotărîrea Constituintei ce se va aduna „să declare pe ţăran *proprietar pe mică pârţicică de pământ trebuincioasă pentru hrana lui*“⁵. O proclamaţie deosebită era adresată către moşneni⁶.

Armata însă continua să îngrijoreze pe aceia cari aveau aşa de puţine legături cu dânsa. Vlădoianu şi Paznanschi⁷ veniau de la Mehedinţi într'o atitudine ciudată⁸. Se ivi astfel ideia de a se crea „trupe neregulate de dorobanţi şi panduri“⁹, care s'ar uni cu garda naţională supt conducerea

¹ *Ibid.*, p. 616, n-le următoare.

² *Ibid.*, p. 659, no. 438.

³ *Ibid.*, p. 614, no. 389.

⁴ *Ibid.*, pp. 615-6.

⁵ *Ibid.*, pp. 619-20.

⁶ *Ibid.*, pp. 627-9.

⁷ V. şi *ibid.*, II, p. 40.

⁸ *Ibid.*, I, pp. 633-4.

⁹ *Ibid.*, II, p. 153 şi urm.

lui Magheru, creat „căpitan general“ al celor d'întăiu și „inspector general“ al celei de a doua¹, Tell fiind înaintat colonel².

Ceia ce nu împiedică alcătuirea, la „Redută“, a unui complot al meșierilor, conduși de Lapati și de boierii Crețeni, de Pera Opran, ginerele lui Solomon, dar totuși un prieten al țăranilor³, pentru schimbarea Guvernului. El fu arestat un moment, când se produse „visita“ lor la Palat și conflictul „poporului“, condus de Tell, cu colonelii Solomon și Odobescu, ajutați și de maiorul Lăcusteanu⁴, cari, căutând a prinde pe Tell și Magheru, făcură să se tragă asupra mulțimii, un număr de morți și de răniți rămâind în stradă⁵. Dar, de și Solomon se retrăsese cu tunurile, miliția se supuse.

Urmă înmormântarea solemnă a morților, ca în Berlinul din

¹ *Ibid.*, I, p. 651, no. 428; pp. 661-2; II, p. 13, no. 485.

² *Ibid.*, I, p. 687, no. 464. Înaintarea lui Pleșoianu și Zadic, cu alți ofițeri; *ibid.*, p. 688.

³ *Ibid.*, p. 700. Nu fără legătură cu Câmpineanu; *ibid.*, p. 702.

⁴ V. notele lui în *Rev. Fundațiilor Regale*, 1936; Iorga, *Ist. Bucureștilor*.

⁵ *Anul 1848*, I, pp. 659-60, 664-5, 666-7, 668, no. 450; 674 și urm. Comunicația către consuli; *ibid.*, pp. 689-90. V. largă descriere din „Gazetă“, *ibid.*, p. 700 și urm., și interogatoriile din vol. II, pp. 87 și urm., 109 și urm. Odobescu dă o întreagă istorie, amănunțită, dar confusă, a mișcării. V. și *ibid.*, p. 31 și urm. E evident că era o înțelegere între Odobescu și Câmpineanu, cei ieșiți din Guvern; *ibid.*, p. 87 și urm. Așa bănuia și A. G. Golescu; *ibid.*, p. 95. Odobescu se îngrijește însă a nu mai fi arestat, *ibid.*, VI, p. 8, no. 9. V. și articolul, de bogată informație din *Poporul Suveran*; *ibid.*, II, p. 96 și urm. — Solomon ceruse lui Odobescu încă înainte de venirea de la Olt a lui Pleșoianu arestarea lui Eliad, Tell și Magheru; el însuși socotia pe Boliac de „om rău“; *ibid.*, pp. 115-6. *Arestarea era cerută de delegații proprietarilor*. Ea nu părea unită cu o dușmănie față de Guvernul provisoriu însuși, ci determinată de neîncrederea șefului oștirii într-o acțiune militară necunoscută lui (v. mai ales, *ibid.*, p. 117). Odobescu recunoaște apoi că el însuși a arestat pe Eliad și Tell; *ibid.*, p. 118. Dar se retrage imediat din complot, și atunci, în zăpăceala obștească, Eliad anunță „poporului“ intrarea în Guvern a colonelului și a lui Câmpineanu; *ibid.*, p. 119. Din parte-i, Solomon dădea toată vina pe Odobescu, superiorul său; *ibid.*, p. 122 și urm. Neînsemnate declarațiile lui Lăcusteanu; *ibid.*, p. 128 și urm. V. și *ibid.*, p. 156 și urm.

primăvară¹. Ministeriul de Războiu trecu asupra lui Tell, acum general².

Se prevăzuse, de altfel, posibilitatea ca, „din o nenorocire neprevăzută, vrăjmașii ar izbuti a răsturna Guvernul“³. În data, pe când șefii militari, arestați, își așteptau judecata, Scurti, Lipscan precaut, care iscălește în limba franceză, arăta că afacerile lui îl împiedecă de a participa la cărmuire⁴. Trebui să se asigure din nou proprietarii că până la adunarea Constituantei nu se va lua hotărârea în chestia rurală⁵.

În acest moment, Laurian, însărcinat cu misiunea la bietul Împărat austriac, nevolnic și fugar, părăsit mai de toți, visa de „un congres general dintre toți Români“⁶. De altfel, profesorul ardelean, ca și colegul său Vasile Maiorescu, se gătia să revie în țară⁷.

Dar la 21 Iunie st. v. Rușii erau acum dincoace de Prut, la Stâncea, locul măcelului eteriștilor în 1821⁸. La 28 întrau în Iași 4.000 de soldați de infanterie, cu ceva Cazaci și o baterie⁹, dar generalul Luders, designat ca să aibă comanda, era încă în Basarabia¹⁰. Atunci, socotindu-se numai ca „prezident nominal al unui guvern care nu are decât vremea de a face rău“, Neofit ceru acestor liberatori să se grăbească, pentru ca lucrurile să revie în ordine¹¹. În acest timp revoluționarii, cari făceau pe lunecosul Mitropolit să iscălească o nouă

¹ *Ibid.*, I, p. 677. Adoptarea fiilor celor căzuți, pensii soțiilor; *ibid.*, p. 686, no. 464. Discursul lui Eliad, *ibid.*, pp. 695-7. Al lui Crețeanu, care scotea ziarul *Poporul Suveran*; *ibid.*, p. 698 și urm.

² *Ibid.*, p. 687, no. 466.

³ *Ibid.*, p. 660, no. 439.

⁴ *Ibid.*, p. 663, n-le 443-4.

⁵ *Ibid.*, p. 673, no. 454. Nou îndemn spre liniște către săteni; *ibid.*, II, p. 17.

⁶ *Ibid.*, I, p. 695, no. 472. Se vorbea în Apus de posibilitatea așezării vre unuia din fiii Țarului, Constantin sau Mihai, ca „rege“ dac, care ar fi avut, pe lângă ambele Principate, și Basarabia și provinciile de supt Austria, ba încă și Serbia; *ibid.*, II, p. 24, no. 501.

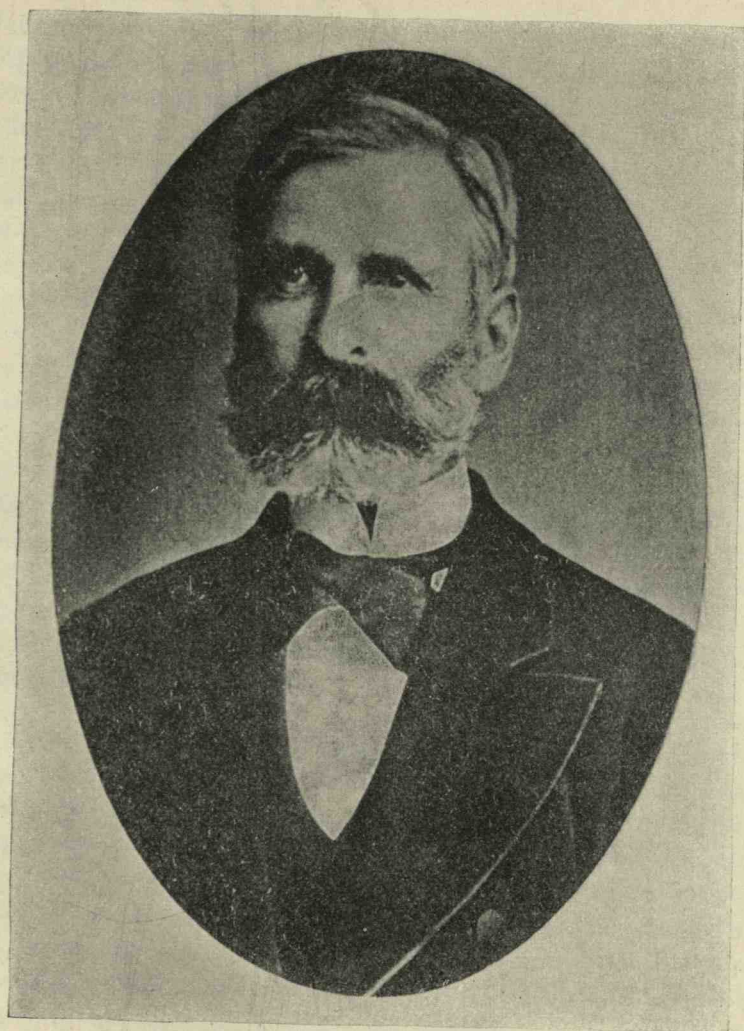
⁷ *Ibid.*, p. 16, no. 489.

⁸ *Ibid.*, p. 23, no. 500.

⁹ *Ibid.*, pp. 149-50, no. 595.

¹⁰ *Ibid.*, p. 150, no. 596.

¹¹ *Ibid.*, pp. 42-3.

Generalul Cristian Tell.

îndreptățire a revoluției¹, credeau că se pot adresa Țarului însuși, ca să arăte, fără nimic din formele obișnuite față de dânsul, „protectorul“, că mișcarea s'a făcut în cea mai desăvârșită ordine, potrivit cu vechiul drept de autonomie al țării, recunoscut solemn prin tratate, că este în curs o reformă cu caracter legal și că, prin ce s'a îndeplinit, „nu se aduce cea mai mică vătămare drepturilor oricăreia Puteri“². Era vorba de o deputație care să ducă memoriul, în același timp când Kotzebue, care rămăsese tot la Focșani, așteptând evenimentele, se adresa public către Mitropolit pentru a-i cere concursul în „restabilirea vechii ordini de lucruri“³. El anunța înaintarea, de fapt oprită pentru moment, din cauza negocierilor cu Puterea suzerană, a trupelor rusești, către granița țării în revoluție⁴. Și, întors de la Focșani, unde mersese în misiune oficială, Nicolae Bălcescu aducea știrea, menită să arunce tulburarea în sufletele așa de puțin sigure de sine cu toată înflăcășarea eroic liberală a acțiunii lor, că nu numai Rușii vor apărea ca potolitori, dar va fi, în locul visitei, în care se puneau așa de mari speranțe, a lui Talaat, o intervenție militară turcească⁵.

Pentru a opri invazia rusească, revoluționarii se gândiră a-și trimite ministrul de Interne la Constantinopol, cu o misiune pe lângă ambasadorii Austriei, Angliei și Prusiei⁶: era vorba de a se face recunoscută acea „Constituție“ de care se vorbea neconținut, cu toate că nu se adunase Constituanta, despre care se credea că va fi compusă din o sută de boieri, tot atâția țărani, câte patruzeci de negustori și de breslași, adăugându-se douăzeci de intelectuali⁷. Dar Ion Ghica înștiința că trimesul, sau cei doi trimeși, vor desaproba revoluția și vor cere ca o deputație de douăzeci să vie la Constantinopol pentru a cere doar unele reforme⁸.

¹ *Ibid.*, pp. 66-8.

² *Ibid.*, pp. 58-9.

³ *Ibid.*, pp. 64-5.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 65, no. 544; pp. 92-4. V. și scrisoarea lui Bălcescu, publicată de mine în *Revista Nouă*, III.

⁶ *Anul 1848*, II, pp. 81-2. V. și *ibid.*, p. 83, no. 558.

⁷ *Ibid.*, p. 77.

⁸ *Ibid.*, p. 100.

În ce privește atitudinea Puterilor liberale față de o mișcare ce se adăugia la greutățile lor, răspunsul lui Palmerston era plin de înțelegere pentru ce făcuse „poporul valah“, pe care Anglia e gata să-l ajute cu tot ce „ar putea să contribuie la prosperitatea lui“, dar nicio mediație nu s'ar încerca fără învoirea Porții, de care atârână țara¹.

Se știa la începutul lui Iulie st. n. că, misiunea lui Talaat, primul comisar otoman, fiind considerată ca ajunsă la sfârșitul ei, un nou trimes, Soliman-Pașa, va veni la București în cercetare². Se încercă totuși o adresă, — nu vechile arzuri!, — către Sultan, intitulat „Sire“, în care se manifesta fericirea de a fi tributari, tributul fiind socotit „ca o datorie de recunoștință pentru binefacerile ce primim de la grija-ți părintească“, și cererea de sprijin era făcută, peste hotarul dintre cele două țări, din partea a patru milioane de brațe libera³.

Dar primejdia cea mare era însă în starea de spirit a guvernanților înșii. Alexandru Goleșcu o spunea limpede, destăinuindu-se lui Bălcescu: „Unirea în sinul Guvernului provisoriu este mai mult de necesitate decât în natura caracterului: prepusul pretutindeni, iar încrederea nicăiri“⁴. Indată ce se află cu siguranță că trupele Țarului se află în Moldova, se luă hotărîrea de a părăsi fără rezistență Bucureștii, retrăgându-se la munte. Magheru anunțase în zădar din balconul Palatului că Guvernul rămâne. Indată afișe făceau cunoscută plecarea, la vreme de noapte, supt escortă⁵. Se înștiința lumea că se va executa ce se vestise, de altfel, în proclamația de la Islaz: nicio încercare de rezistență armată⁶. Dacă năvălitorii „trec peste cruce și Evanghelie“, Dumnezeu va apăra, ca în trecut, țara⁷. Totuși s'a cerut ajutorul unor anume Puteri, și trupelor trimese de ele li se va putea alipi acolo, în munte, și ce s'ar putea strânge ca element militar româ-

¹ *Ibid.*, p. 91, no. 568.

² *Ibid.*, p. 92, no. 569. Apelul lui I. Brătianu și Rosetti către Edgar Quinet; *ibid.*, p. 134 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 146-7.

⁴ *Ibid.*, pp. 95-6.

⁵ *Ibid.*, p. 167, no. 610; pp. 180-1.

⁶ *Ibid.*, pp. 171-2.

⁷ *Ibid.*, pp. 173-4.

nesc. Iar Neofit dădea, din parte-i, „buna vestire“ că, după fuga „rebeliștilor“, Puterea suzerană și cea protectoare își trimet oștile, ca „izbăvitoare“¹.

Era însăși ziua în care se afla de apropiata convocare a Constituantei². Ca locțiitori domnești, Caimacami, peste ce fusese la mijloc, se așezase Banul Teodor Văcărescu și cercetătorul de odinioară al trecutului Românilor, Manolachi Băleanu³, pe când Kotzebue însărcina, cu de la sine putere, cu aceleași atribuții pe Banul Iordachi Filipescu⁴. Mitropolitul înștiința pe consuli și pe Talaaf. Cei doi coloneli dați în judecată și condamnați erau însărcinați de dânsul cu paza ordinii⁵.

Dar, încă de a doua zi, Guvernul fără prestigiu care fugise⁶, se declara „reînființat după voința poporului“⁷. Și nevrednicul Mitropolit retracta, adăugându-și pe Câmpineanu, tot ceia ce declarase în proclamația sa, — Căimăcămia improvisată dispărând astfel fără urmă⁸. Reprimiți, cei doi coloneli adăugiau la caracterul tragi-comic al unui spectacol fără păreche în istoria lumii⁹. Ceia ce nu împiedeca pe adversarul lor, Tell, să facă știut din parte-i că, numit de popor, demnitatea nu-i permite să-și părăsească locul¹⁰, și cei doi autori ai încercării contra-revoluționare trebuiră, în fața mulțimii ațâțate, să plece. Se pretexta, pentru a da explicația acestui ne mai pomenit imbroglios, rechemarea, — *care nu putea să însemne un sprijin militar, ca acela de care era nevoie* —, din partea

¹ *Ibid.*, pp. 174-5.

² N-1 următor.

³ *Ibid.*, p. 175, no. 691.

⁴ *Ibid.*, p. 232, no. 665. Consulul Franciei adauge la Caimacamii lui Neofit și pe Herescu; *ibid.*, p. 250, no. 689.

⁵ *Ibid.*, p. 177, no. 623. Pentru anarhia din provincie, *ibid.*, pp. 252-5. Măsurile reacționare în București; *ibid.*, pp. 324-5. Impotrivirea lui I. Brătianu; *ibid.*

⁶ Eliad prelinde că Odobescu ar fi refusat „să concentreze oștire“ contra Rușilor, pe cari i-a servit, nevroid, în același timp, să demisioneze; *Scrisori din exil*, p. 540.

⁷ *Anul 1848*, II, pp. 184-5.

⁸ *Ibid.*, pp. 185-6.

⁹ *Ibid.*, pp. 189-90. Se ceruse și plecarea lui Magheru; *ibid.*, pp. 234-5.

¹⁰ *Ibid.*, p. 242, no. 681.

locuitorilor Capitalei, cu negustorii în frunte¹, cari atacaseră palatul metropolitan².

În noua alcătuire impusă de împrejurări, supt presidenția, acum în adevăr pur nominală, a lui Neofit, erau Câmpineanu, Constantin Crețulescu, negustorul Nicolae Mincu și I. Brătianu³.

Kotzebue, întrând totuși în raport cu un Guvern nerecunoscut, ceruse Mitropolitului, dar *acestuia singur*, să iea măsurile pentru aprovisionarea armatei rusești, și el fu îndreptat spre Talaat, pe care chestia îl poate privi⁴, și se credea că ambasadorii Puterilor apusene au smuls Turcilor recunoașterea Constituției, doar fără gardă națională⁵.

Asigurați acum din partea Puterilor opuse înaintării rusești că oștile Țarului nu vor pătrunde pe teritoriul revoluționar, membrii guvernului restabilit părură a începe atunci, prin comisari trimiși prin județe, între cari Ardeleni, ca Ioan Pușcariu, o oarecare operă de consolidare. Dar Talaat, care nu consimți a vorbi singur, li comunică prin dragomanul său armean că dubla ocupație militară e în pregătire, nicio protestare neputând s'o oprească⁶. Turcii și debarcaseră la Galați.

În tot acest timp nu se aflase nicio basă în lăuntru sau în afară pentru noua stare de lucruri. Țăranii nu lucrau pe alocuri, provocând neconținute îndemnuri, foarte conservatoare, ale Guvernului, dar, în nesiguranța generală nu se puneau chestia lor, ea fiind amânată pentru o Constituantă pe care

¹ *Ibid.*, p. 234, no. 688.

² *Ibid.*, p. 243, no. 682.

³ *Ibid.*, p. 307, no. 739. Neofit continua corespondența lui anti-revoluționară cu consulul rus; *ibid.*, pp. 335-6. Era disperat de plecarea Rușilor din Iași; *ibid.*, pp. 382-4. Legăturile de afaceri cu Turcii de peste Dunăre; *ibid.*, pp. 317-8, n'au nicio importanță politică. — Raporturi între Bălcescu, tot în Guvern, și d-rul Mandl, agentul frances; *ibid.*, pp. 320-2.

⁴ *Ibid.*, p. 322, no. 746; corespondența din București a *Gazetei Transilvaniei*, 6 Iulie st. v.; pp. 328-9, alta către *Allgemeine Zeitung*, aceiași dată. Consulul frances nu da crezare; *ibid.*, p. 349, no. 771. Rectificări către *Gazeta* ale lui Voinescu II; *ibid.*, pp. 330-2.

⁵ *Ibid.*, p. 244 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 314-6.

nimeni nu se gândise s'o convoace, *Gvernul provisoriu părănd că i se substituie*¹.

De fapt se petrecuse o singură schimbare, și ea era foarte importantă, îngăduind lucrul real, care, până atunci, afară de serioasele cercetări ale lui Constantin Filipescu, format la Paris, fușese cu totul părăsit. Talaat anunța că, fiind liniște, se vor retrage trupele turcești, iar ale Țarului, supt presiunile ce se făcuseră, — consulatul Austriei și al Franciei nu mai funcționau la Iași, — au revenit pe linia Prutului². Kotzebue, așezat acum la Galați, scria lui Bibescu că „Maiestatea Sa Iasă Porții sarcina de a restabili ordinea în Muntenia³“. *Primejdia intervenției militare străine era astfel pentru o bucată de vreme înlăturată*. Se așteptau cu încredere Talaat și Soliman⁴, gătindu-se arcul de triumf și represintația festivă⁵. Înainte de sfârșitul lui Iulie Soliman era la Rusciuc⁶ și primia pe Voinescu, dar fără eșarfă și ca simplu particular.

Atunci se chemă o comisiune mixtă de țărani și de proprietari pentru a stabili noul echilibru economic și social⁷. Totuși, pe lângă aceasta, la 12/24 Iulie, Guvernul anunța Constituanta⁸.

Dar Soliman vorbea în sfârșit, cu toată schimbarea ministerială din Constantinopol, care, înlăturând pe Rifaat de la conducerea afacerilor, restabilia pe Reșid și Ali. El proclama, potrivit cu principiile tanzimatului, că „Valahia e parte integrantă a Imperiului Otoman“, că „Valahii“, nerecunoscători pentru binefaceri, și-au permis acum în urmă să comită acte ilegale, care „au fost foarte rău văzute de Sublima Poartă“, ele ar fi datorite „unui oarecare număr de indivizi cari-și dau numele de Valahi“ (alusie la titlul general

¹ *Ibid.*, pp. 345-6.

² *Ibid.*, p. 344.

³ *Ibid.*, pp. 348-9. În aceasta Mihai Sturdza vedea o pedeapsă; *ibid.*, p. 479.

⁴ *Ibid.*, pp. 362-4. D. Goleșcu din Brăila era acum la Galați, în legătură cu dânsul; *ibid.*, p. 384, no. 806. Cf. Maxim-Burdujanu, *o. c.*, p. 52 și urm.

⁵ *Anul 1848*, II. p. 494, no. 880.

⁶ *Ibid.*, pp. 516-7. Primul contact al lui Voinescu cu dânsul; pp. 575-7; p. 585, no. 970.

⁷ *Ibid.*, pp. 359-60. Noi asigurări proprietarilor; *ibid.*, pp. 408-13.

⁸ *Ibid.*, p. 435, no. 841; pp. 495 și urm., 599 și urm.

de: Români). „Condiții inadmisibile“ sânt punctele proclamației de la Islaz. „Indivizii“ „au avut îndrăzneala de a crea o nouă administrație ilegală supt numele de Guvern Provizoriu“, în locul celui legal, numit de Sultan. E o inovație care calcă drepturile acestuia și un izvor de „neorânduiele interne“. Nu s'a așteptat nici rezultatul misiunii lui Talaat. Va trebui deci să se revie la ordine, fără care se va trece la mijloace de represiune. Un Caimacam se va așeza, care va desființa tot ce s'a hotărât abusiv. Numai după aceea se va putea începe cercetarea în liniște a „abusurilor“ și luarea în considerație a îndreptărilor. Până atunci, o „forță armată“-i stă la dispoziție, și el e gata a se folosi de dânsa¹. Se așteaptă în scris prealabilul act de „supunere“ întreagă și desăvârșită.

Și, din partea rusească, se făcea cunoscut Cabinetelor că Țarul înțelege a nu interveni unde sânt țări de sine stătătoare, oricare ar fi regimul ce și-ar fi dat, dar altceva este când e vorba de „pure și simple provincii, formând parte integrantă dintr'un Imperiu, tributare ale Suveranului acestui Imperiu, guvernate vremelnic de prinți a căror alegere trebuie sancționată și care, în ce privește Rusia, n'au politicește o ființă decât în virtutea tratatelor încheiate între Poarta Otomană și noi, tratate care ele însele nu au nimic comun cu totalitatea transacțiilor pe basa cărora e așezat dreptul public al Europei“. S'a călcat, prin „revoltă“, dreptul de protecție al Rusiei, ca și datoriiile față de Poartă, și „s'a făcut apel la *alte Puteri*“. Sprijinindu-se pe o neîngăduită „suveranitate a poporului“, *se urmărește, de fapt, „pe o basă istorică care n'a existat niciodată“, crearea unui „regat daco-român“, independent, cuprinzând și Bucovina, Ardealul, Basarabia, invocându-se dreptul „unei prelinse naționalități, a cărei origine se pierde în noaptea timpurilor*“. Se va ajunge astfel ca și Bulgaria, Rumelia, „toate rasele de limbă deosebită din care se compune Imperiul Otoman“, să ceară o situație analogă. Acești „nebuni, al căror idei de Guvern nu sânt decât un plagiat împrumutat propagandei democratice și socialiste“, nu sânt, de altfel, „adevăratul popor valah“, — care,

¹ Ibid., pp. 606-8.

deci, există. Un Stat „anarhic și prea slab ca să se poată menține prin propriile sale forțe“, căutându-l în noi legături cu străinătatea, amenință stăpânirea rusească în Basarabia și legitimează „intervenția“, care se anunță astfel. Se va intra deci din nou în Moldova, în deplină înțelegere cu Guvernul Sultanului, și nu se va ieși de acolo decât îndată ce buna rânduială se va fi restabilit¹.

În acest timp Alexandru Gh. Golescu, desgustat de Ungurii revoluționari pe cari contase întâri, se gândia să înroleze Ardeleni și aștepta sprijin de la cei 10.000 de ostași gata ai lui Murgu, cari vor intra în Oltenia îndată ce Rușii vor fi trecut Prutul, cu „tunuri și vr'o trei mii călăreți armați cu sulife, puști și pistoale“², și, Magheru, acuma și el general, credea că poate ridica în picioare vechea patrie mică a lui Tudor³. Iar la București trăsnițoarea declarație a bunului arhanghel Soliman era doar obiectul unei protestări comunicate și consulatelor, de o potrivă de neputincioase față de amenințătoarea trecere armată a comisarului căruia i se refuzase demiterea Guvernului și actul de „supunere“, absolută și necondiționată, a țării. Ce valoare practică putea să aibă amintirea vechilor privilegii pe care noul regim turc le putea crede înlăturate prin noile baze impuse de Rusia și primite recunoscător de clasa dominantă a boierimii⁴! Într'o adunare în Câmpul Libertății „poporul“ era pus să declare că, dacă nu se recunoaște Constituția, legăturile cu Imperiul Otoman sânt rupte și orice s'ar hotărî de străini nu poate să aibă nicio valoare legală, iar Români cari ar lucra în acest sens sânt puși în afară din lege⁵.

Se cerea desperat imposibila intervenție francesă⁶. Pentru ca asemenea mândre hotărîri să aibă un înțeles, trebuia sau o armată gata să lupte sau devotamentul absolut și general al unei întregi nații conștiente, hotărîtă să se sacrifice. Și una și alta lipsiau. Singur Nicolae Bălcescu, credincios

¹ *Ibid.*, p. 609 și urm.

² *Ibid.*, pp. 338 și urm., 614 și urm.

³ *Ibid.*, p. 622, no. 995.

⁴ *Ibid.*, pp. 640-1.

⁵ *Ibid.*, pp. 642-3.

⁶ *Ibid.*, p. 650.

*convingerilor sale, propuse rezistența armată, și până la capăt*¹.

Decamdată secretarul creștin al lui Soliman venia pentru a vorbi Mitropolitului, și acesta fu silit a primi ca tovarăș și pe Eliad, întorcându-se apoi cu asigurări zădarnice, în stare a înșela o lume adânc îngrijorată (20 Iulie st. v.)². Scrisoarea lui Soliman fu cetiță, cu explicația că „nu mai sânt boieri“, înaintea a șaizeci de fruntași din acești *ci-devant* și a o sută de „burghesi“. Secretarul, Anton Tinghiroglu, primit cu steaguri și mușcă, fu foarte aplaudat de mulțimea pe care o conducea marele agitator că se dovedise a fi Brătianu, când cu un gest de ipocrită mărinimie orientală sărută cele trei colori ale revoluției³. Bălcescu și Tell apărură singuri în balcon pentru a participa la naiva bucurie generală. „Nicio-dată“, spune un informator, „nu fu așa vesel poporul ca acumă⁴.“ Era vorba ca zilnic deputații să se presinte comisariului pentru a-l încredința de sentimentele cu care era încunjurată revoluția⁵. Și se înștiința lumea că Turcul se lasă convins⁶.

Totuși Guvernul provisoriu demisionă la 23 Iulie⁷. Prin secretarul său, Soliman punea acumă un termin⁸. „Douăzeci de mii“ (*sic*) de iscălituri mărturisiau însă Sultanului și credința față de revoluția și devotamentul față de tronul imperial din partea „credincioșilor vasali, prosternați umil la picioarele acestuia“⁹.

Se ajunsese, atunci, la o transacție. Același Guvern, — *el, fără Constituția de basă*, — fu recunoscut ca „locotenentă domnească“, *deci o Căimăcămie, cu înghițirea ideii republicane, ca și a suveranității poporului*. Erau, cu mici schimbări, aceiași

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, pp. 651-2.

³ *Ibid.*, pp. 673-4. Cf. *ibid.*, pp. 675-6.

⁴ *Ibid.*, p. 653.

⁵ *Ibid.*, p. 654. no. 1022.

⁶ *Ibid.*, pp. 655-6. Scrisoarea secretarului către Neofit; *ibid.*, pp. 662-3. Cf. *ibid.*, p. 672, no. 1044.

⁷ *Ibid.*, pp. 670-1.

⁸ *Ibid.*, p. 689. no. 1053.

⁹ *Ibid.*, pp. 693-7, 699-709.

oameni: Neofit, Eliad, Ștefan Golescu, Tell, care cerea lui Magheru să-i facă o oaste de „cavalerie puțină și infanterie multă“¹, Mincu, și nația încrezătoare putea crede că este și același regim².

De și Soliman primia, în numele, nu al boierilor, ci al poporului întreg, o istorie complectă a celor „patruzeci de zile“³ și căuta să i se arăte că nu există acea Constituție de care totuși se vorbise în fiecare moment, cerând-se recunoașterea ei, ci numai unele „principii“ premergătoare, el răspunse că a cerut un singur Caimacam, că nu poate primi „o simplă schimbare de nume“ și că ar putea admite doar o Caimăcâmie de trei, aleși dintre „miniștrii actuali“, pe cari, în această calitate, îi admitea⁴. Se instalară astfel numai Nicolae Golescu, Eliad și Tell. Dar, pe când Dimitrie Ghica manifesta public, printr'o scrisoare către ziare, că el e pentru un progres încet și socotit⁵, radicalii, *înlăturați de la guvernare, invinuiau pe cei șase că au trădat cauza „poporului“*⁶. Se invoca exemplul oștilor lui Mihai Viteazul, apărute în fața Adrianopolului, eroismul femeilor care goniseră, nu știm când, o oaste cu cobilițele lor și îndemnul lui Boliac de a scoate în luptă numai trei sute de sate, pe care el le va întovărăși⁷. „Pruncul Român“ era pentru rezistență, fie și contra armatei turcești, a cărei prezență o considera ca un atentat⁸. Rosetti vorbea chiar de posibilitatea ce ar fi fost de a da în judecată pe cei cari au părăsit Constituția⁹, și Magheru, N. Bălcescu, căruia i se încredinșă propagația prin *Invățătorul satelor*¹⁰, scriau în același sens¹¹.

¹ *Ibid.*, III, p. 11.

² *Ibid.*, II, pp. 704-5.

³ *Ibid.*, p. 711 și urm.

⁴ *Ibid.*, III, pp. 12-3.

⁵ *Ibid.*, pp. 13-7. Cf. *ibid.*, pp. 202-3.

⁶ *Ibid.*, pp. 38-9.

⁷ *Ibid.*, pp. 38-42. V. rolul ce s'a atribuit unei d-ne Ipătescu; *Rev. Ist.*, I, pp. 26-31.

⁸ *Anul 1848*, III, pp. 50-1, 96-7. Ministrul de Externe al acestui nou Guvern scrie, în ce privește tributul, acelaia al Sultanului; *ibid.*, pp. 57-8.

⁹ *Ibid.*, pp. 70-1. Cf. și *Rev. Ist.*, II, pp. 181-6.

¹⁰ *Anul 1848*, III, pp. 159-60. Florian Aaron era trimis prefect la Dolj; *ibid.*, p. 200.

¹¹ *Ibid.*, p. 227.

Era vorba acum de o misiune, a lui Dimitrie Brătianu și Nicolae Crețulescu, la Constantinopol¹, cu Ubcini, în timp ce, deocamdată, Nicolae Golescu, primit peste Dunăre în bubuit de tunuri, negocia cu Soliman pentru anume schimbări în noul statut național, introducându-se și un comisar permanent al Porții la București²; secretarul lui Soliman, care îndrepta o proclamație către țară³, mergea până acolo, încât oferia ajutorul soldaților turci contra „reacționarilor“⁴. Bălcescu se punea să redacteze o expunere a baselor istorice pentru relațiile țării cu Imperiul Otoman⁵, și Sultanului i se scria ca „umbrei lui Dumnezeu pe pământ“, arătând ce oligarhic e regimul care se credea pentru totdeauna desființat și ce rea era supt el situația țaranului, adăugându-se, fără rost și fără folos, învinuirile cele mai grele contra administrației lui Bibescu, care nu era acum măcar o primejdie pentru viitor⁶. Aceasta pe când Eliad transmitea suzeranului un proiect de Constituție, cu Domn și Adunare aleasă de știutorii de carte, care era în sensul ideologiei lui permanente și al proclamației de la Islaz⁷. Cum se credea că lucrurile se îndreaptă spre numirea ca Domn a lui Nicolae Golescu⁸, Eliad avu prilej să strige la întâlnirea cu Pașa: „Să trăiască Sultanul Abdul-Megid“⁹, și o întreagă lume, și de copii, ieși înaintea oaspetelui care se credea că aduce cu el siguranța, aruncându-i-se de la feresti flori și ghirlande de grâu¹⁰. Spiritul lui Reșid și Aali îl făcuse pe acesta amabil, dar el căută să se adreseze numai Mitropolitului¹¹.

De sigur nu pentru aceasta se făcuse o revoluție.

¹ *Ibid.*, p. 76, no. 1177; pp. 92-3, 94-5, 186, no. 1258.

² *Ibid.*, p. 94. Se cerea de Soliman și amnistia; *ibid.*, pp. 144-5.

³ *Ibid.*, pp. 220-1.

⁴ *Ibid.*, p. 167, no. 1247.

⁵ *Ibid.*, p. 175 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 217-9.

⁷ *Ibid.*, pp. 186-92. Felicitări ale lui Colquhoun pentru situația câștigată; *ibid.*, pp. 199-200; pp. 223-4, n-le 1290-1.

⁸ *Ibid.*, p. 247, no. 1319. Boierii conservatori către Soliman; *ibid.*, pp. 368-70.

⁹ *Ibid.*, p. 282, no. 1354; p. 314 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 290-1.

¹¹ *Ibid.*, p. 316, no. 1381. Cuvântarea lui, îndemnând la frăție; *ibid.*, pp. 318-9. Răspunsul Adunării improvizate; *ibid.*, pp. 319-20.

Decamată se putu începe lucrul la Comisia Proprietății, supt presidenția lui Alecu Racoviță, având ca secretar pe Moldoveanul Ioan Ionescu, un călduros prieten al țăranilor, capabil de a da o direcție reală, practică, desbaterilor care urmau să se desfășure în cea d'întăiu jumătate a lui August, într'un larg plan, ca și cum Locotenența Domnească ar fi fost cu totul sigură de viitor¹. Eliad însuși vorbi, după Rossetti, care, întors în administrație, era acum directorul Ministeriului de Interne: acesta aduse înaintea proprietarilor jertfele ce a făcut în Ungaria clasa care corespunde țăranilor de aici².

De la început se făcu loc unui sătean și unui preot în comisiunea de validare³. Preotul Neagu și moșneanul Radu Ceaulescu stăteau, astfel, în fața unui Lenș, unui Lahovari. Se văzu îndată că partea cea mai vie era a celor cari suferiseră și cari voiau să-și răscumpere cinstit persoana și drepturile la pământ. Se vorbi fățiș, cu un frumos curaj, care arăta cât de mult clasa obijduită avea conștiința că a ei este mai ales țara, despre valoarea muncii, care vine din singurele lor brațe, despre lăcomia în a cumpăra pământ a unei clase care se bucura acum de libertatea deplină a comerțului, despre „aurul și argintul“ ce se adună în lăzi. Oamenii sânt gata să dea moșierilor o „zeciuală“, și atât. Ei vor rămânea, după adevărata dreptate și frăție, „numai lucrătorii liberi ai pământului“: „el ne-a făcut, și toate câte avem, de la el este; noi sântem ai lui și el este făcătorul nostru“. Nici măcar apărători ai țării n'ar fi fost boierii, ei singuri. „Dar noi oare unde vom fi fost? Nu vom fi fost cu dumneata? Ba încă mi se pare și alta: oare de când l-ai luat cu sabia, păzitu-l-ai cu sabia ca să nu calce picior străin pe dânsul?“. De altfel, țăranii, spunea tot acest preot Neagu, de o așa de mișcătoare elocvență firească, nu însă și fără unele „cuvinte înveninate“, sânt gata a munci, dar pe bani, acolo unde și până atunci s'a cheltuit munca lor⁴.

Plângerile țintiau mai mult exploatarea fără putință de

¹ *Ibid.*, pp. 243-4.

² *Ibid.*, pp. 293-4.

³ *Ibid.*, p. 321 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 323-5.

apel, munca fără răsplată, sila, înfierată de Boliac¹. E vorba înaintea de toate, de aceste sălbatece împliniri, de „arendășii, cu gonacii“ lor, de prinderea și închiderea „prin beciuri și coșare... pe vreme de iarnă, fără niciun foc... aruncând și apă pe noi, ca să degerăm... nesocotind că sânt și aceia omenire și zidirea lui Dumnezeu“². Să se învie „oia cea mâncată de vulturi și de lei și de urși“³. „Să ni dea un petec de pământ“ răsuna în sala discuțiilor⁴. Și se auzi strigătul bucuros: „Să trăiască Dumnezeu pe cei ce au jurat pe Sfânta Constituție“⁵. Incolo, se oferia răsplătirea în bani⁶, observând că toată bogăția țării vine de la brațele țărănești, „izvor de aur și de argint“⁷. Dar, când Ionescu căută să fixeze că e vorba de zece pogoane de om și de dijma din cinci una, se iviră protestări⁸.

O parte dintre proprietari se ținură însă în rezervă: să se observe legile care sânt, până ce Constituția, singura în drept, ar vota altele! În unele județe, ca în Vâlcea, clasa stăpânitoare nici nu voise să-și aleagă reprezentantul⁹. Lenș stăruia în părerea, combătută de Bălcescu, că „Negru-Vodă“ împărțise boierilor săi locuri pustii¹⁰. Iar Lahovari nu stătea pe gânduri să afirme că până la „Nicolae Mavrocordat“ și reforma memorabilă a acestui Domn țaranii, de la „Mircea-Vodă“, au fost chiar robi¹¹. Și, în schimb, prins de o mistică pornire, un mic proprietar din Ialomița striga: „Și eu v'am robit, fraților, v'am bătut, v'am desbrăcat! De treizeci și șase de ani de când mă blestemați. Iertați-mă, vă rog, fraților

¹ *Ibid.*, pp. 344, 364-5 și urm.

² *Ibid.*, p. 392.

³ *Ibid.*, p. 515.

⁴ *Ibid.*, p. 392.

⁵ *Ibid.* V. și C. D. Aricescu, *Chestiunea proprietății, desbătută de proprietari și plugari la 1848*. București 1862.

⁶ *Anul 1848*, III, p. 437 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 494.

⁸ *Ibid.*, pp. 495-6. Și plata pentru păscutul vitelor.

⁹ *Ibid.*, p. 342.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 343-4.

¹¹ *Ibid.*, p. 396.

săteni! Luați-vă înapoi ceia ce v'am răpit! Iață-mă vă dau pârțica de pământ!"¹.

Ionescu puse limpede chestia drepturilor muncii, care fiind călcate prin Regulamentul Organic, acesta se și înlătură pentru o asemenea nedreptate. Dar nicio palmă de pământ să nu se dea fără plată, pentru a nu crea o altă categorie de „săraci”. Dar și un Leș recunoștea îndoita sfințenie: și a proprietății, ca și a muncii, pe când Lahovari se plângea de posibilitatea exproprierii, „lucru, pociu zice, nepomenit în istoria neamurilor civilisate”².

Din nenorocire conducătorul moldovean nu putu să deie și linia înfăptuirii reformelor necesare. El avea încrederea că revoluția va dura și-și va produce efectele, dar era lăsat singur, fără nicio îndrumare, pe propria sa răspundere. *Pentru această hotărîtoare chestiune Guvernul nici nu exista*. Ceia ce însemna că, în lipsa de orice basă, noul regim având a fi stabilit cu Constantinopolul și nimic nefiind prevăzut, necum pregătit, pentru nicio categorie, rămânea numai forfotirea unui entusiasm ieften pentru formule și cocarde, fără măcar, pentru mulțimile la care se făcea neconținut apel, dându-li-se veșnic tot același lucru, să fie devotamentul față de un om în adevăr capabil să stăpânească vremile.

De fapt, revoluția era moartă de când ingenunchiase înaintea omului trimis de „umbra lui Dumnezeu pe pământ”. Pluția numai nesigură o ilusie, pe care cea d'întăiu suflare brutală ajungea s'o sufle în neant³.

Astfel, pe când, de multe ori cu uimitor de frumoase izbucniri de durere din partea celor apăsați, se trecea de la voturi prin ridicarea în picioare la discuții asupra dijmii, pe când se perindau înaintea lui Soliman delegațiunii, și de țărani, pentru a se aduce Sultanului o închinare cum nu mai avuse niciodată până atunci vre-un stăpânitor al

¹ *Ibid.*, p. 391. El adăugia însă: „iertăți-mi numai cheltuielile și venitul!"; p. 398. Și căuta să fixeze cât dă de fapt; *ibid.*, p. 468. Ultimele discuții, care nu mișcau de loc; *ibid.*, pp. 491 și urm., 511 și urm. Cf. *ibid.*, IV, p. 249 și urm.

² *Ibid.*, III, p. 362.

³ Așa credea și N. Bălcescu, care arată pe Eliad speriat și pe Golești dispuși la orice concesii; *ibid.*, VI, pp. 23-4.

Împărăției turcești, pe când se încerca prin Olenia a se înjgheba o putere armată, dar zilnic se urma cu mângâierea proclamațiilor din partea unui Guvern de care se deslăcuseră definitiv adevărații revoluționari, diplomația rusească pregătia acea înțelegere cu Vizirul Reșid pentru a face să înceteze ceia ce la Petersburg se privia ca o insolență și ca un scandal.

Soliman, câștigat prin măgulirile revoluționare¹, trebuia să fie desavuat. În locul lui se numia, pentru a reveni asupra concesiilor făcute cu atâta ușurătate de dânsul, al treilea dintre conducătorii tanzimatului, Turcul de modă nouă, vorbind frumos franțuzește și făcând versurile romantice, Fuad-Efendi, căruia i se atribuia un mai mare tact în aceste împrejurări încurcate decât fostului ambasador al Sultanului la Paris².

Nu se va ajunge astfel la întrunirea, fixată pentru 18 Septembre, a Constituantei de 250 de membri³. La Constantinopol, deputația nu putu să capete o audiență⁴. Ion Ghica nici nu fusese înștiințat de numirea lui Fuad, pe care o află numai prin *Journal de Constantinople*⁵.

Pe când Guvernul, foarte puțin preocupat de ce făcea Ioan Ionescu în Comisia Proprietății, vota o statuie lui Gheorghe Lazăr⁶ și comisarii pentru propagandă trimeteau cele mai optimiste știri din țară, unde lucrul la câmp, în aceste con-

¹ V. și raportul consulului frances Hory; *ibid.*, III, p. 422 și urm.

² V. *ibid.*, p. 376.

³ *Ibid.*, p. 383, no. 1433.

⁴ *Ibid.*, p. 410. Totuși o întrevedere, puțin mulțămitoare, cu Aali-Pașa; *ibid.*, p. 522, no. 1526. Cf. *ibid.*, p. 531.

⁵ *Ibid.*, pp. 425-6.

⁶ *Ibid.*, pp. 450-1. — Se prelungia bursa la Berlin a lui Ioan Zalomit (= de peste Lom; ca origine Bulgar grecisat); *ibid.*, pp. 489-90. Și se trimeteau la studii Grigore Pereț, atentatorul contra lui Bibescu, și Gheorghe Crețeanu; *ibid.*, p. 564, no. 1554. — La București, I. Brătianu opria fumatul pe stradă din cauza „uscăciunii”; *ibid.*, p. 574, no. 1567. O proclamație a lui, arătând că nu există oameni cu „stilete” reacționare; *ibid.*, pp. 603-4. Se credea că va fi o intervenție a unor Arnăuți plățiți; v. și *ibid.*, p. 661. Se dădea drumul din oaste ofițerilor „aristocrați”: Grigore Brâncoveanu, Alexandru Macedonschi, Gheorghe Bibescu și Gheorghe Știrbei, cu câțiva alții suspecți; *ibid.*, p. 671, no. 1637. Dar și I. Brătianu căpăta o misiune în Franța, „pen-

diții, de așa de nesigură legalitate, se urma, din fericire¹. Poarta răspundea, la 19 August st. v., ambasadorului rusesc că s'a dat ordin lui Soliman-Pașa să se anuleze toate măsurile luate de un Guvern ilegal, cu întoarcerea, fără nicio schimbare, la legea fundamentală, care e Regulamentul Organic. Aceasta se va proclama, fără încunjur, în mijlocul trupelor turcești, la Giurgiu. Dacă nu se întâmpină supunerea desăvârșită, se va păși la reprimă, de și se va face tot ce se poate pentru a evita vărsarea de sânge. Se vor rechema apoi exilații și se va cerceta gestiunea financiară. Nu se va cere șefilor Guvernului să părăsească funcțiile lor, ci ei vor fi „demiși“, și se va așeza un singur Caimacam, om moral și distins, care nu va fi avut niciun amestec în ultimele evenimente. Delegații la Poartă vor fi trimiși acasă, pentru că „Sublima Poartă nu agreează ce sânt însărcinați ei să expuie“². Va fi oprită orice foaie afară de Monitoriu, se va interzice orice discurs, vor fi pedepsiți purtătorii de arme. Doar dacă se cruță, neconsiderându-i ca „rebeli și rău făcători“, revoluționarii și se făgăduiește o oarecare revizuire, împreună cu Rusia, a Regulamentului. A comunica aceste lucruri lui Soliman, care nu va fi desaprobat, era misiunea lui Fuad, și ambii comisari vor trebui să lucreze împreună cu Duhamel³.

Se produsese deci catastrofa care de mult putea să se prevadă de oameni mai deprinși cu afacerile publice.

Rușii, cari reveniseră în Moldova, își pregăteau acțiunea militară⁴, pe când Magheru arăta lui Tell că a putut înfățișa ofițerilor francesi trimiși pentru informații, Dessaint și Sabatier, doar „un număr de voinici ce treceau peste

---

tru a stabili relații diplomatice între cele două țări“; *ibid.*, IV, p. 148, no. 1748; pp. 311-2. Acțiunea lui Al. Goleșcu, ajutat de Bataillard. Desprez și poetul ieșean Corradini (care a publicat *Chants du Danube*); *ibid.*, p. 197 și urm.

¹ Nou îndemn al Guvernului, *ibid.*, III, pp. 476-7. Dar maiorul Vlădoianu, cu profesorii francesi Dufour și Duvry, se pregătea de o vizită în numele „reacționarilor“, la Soliman-Pașa; *ibid.*, p. 521, no. 1523.

² Protestarea lor; *ibid.*, p. 556 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 547-51.

⁴ *Ibid.*, pp. 551-2.

mie¹, și Tel, din parte-i, chema pe voluntarii tineretului supt arme. În zădar observații turcești încercară să oprească invasia, care trebuia să fie acum definitivă².

Guvernul făcuse să se închidă Comisia Proprietății³, singurul lucru viu în această revoluție de discursuri, proclamații, deputații și neconținute sfășieri interne.

Încă din ultima zi a lui August st. v., Dimitrie Golescu, administratorul Brăilei, protestă înaintea lui Rifaat-Pașa pentru prezența unor elemente militare turcești venind de la Galați⁴. La 1/13 Septembrie Guvernul observa lui Fuad că țara este în deplină liniște, că nu s'au atins drepturile Sultanului, când s'a făcut us de o autonomie istorică⁵, și se întrebuița din nou, pentru a întări manifestarea, procedarea iscăliturilor populare. Se încercase și o îndreptățire târzie față de nota lui Nesselrode: se repetau aceleași argumente, adăugându-se că se va repudia protectoratul rusesc numai „întru cât acest protectorat e contrar drepturilor *sau intereselor* Țării-Românești“⁶.

Dar singur Magheru, cu ce elemente avea la îndemână, era de părerea hotărâtă că, „numai făcând o împotrivire desperată, am putea scăpa onoarea revoluției noastre și viitorul poporului român“⁷. În cluburile din București se făcea însă de tineret un „apel la popor“⁸; o mare demonstrație pașnică, rugătoare, — același sistem de înjosire —, avea să întâmpine la Dunăre pe Fuad⁹; era vorba de un grup impunător de „4.000“ de oameni¹⁰. Se va arde, comemorând Revoluția, în forme ca ale Bisericii, Regulamentul Organic, și nedemnul Mitropolit, care aștepta, de fapt, cu nerăbdare pe Ruși, consim-

¹ *Ibid.*, pp. 586-7, no. 1573; IV, p. 35, no. 1742. Cf. și *ibid.*, p. 152, no. 1756.

² *Ibid.*, III, pp. 613-4. Raport, *ibid.*, pp. 678-9.

³ Cf. și *ibid.*, pp. 703-4. Indemn a face sămănăturile de toamnă; *ibid.*, IV, p. 172, no. 1769; cf. *ibid.*, pp. 216-7.

⁴ *Ibid.*, pp. 1, 185, no. 1780; pp. 194-6. — Mai ales Maxim-Burdujanu, *l. c.*, p. 65 și urm.

⁵ *Anul 1848*, IV, pp. 153-4.

⁶ *Ibid.*, p. 158 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 174, no. 1772.

⁸ *Ibid.*, pp. 187-8.

⁹ *Ibid.*, p. 194 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, p. 205.

lia să iscălească proclamația în care se arăta că Regulamentul, și în forma manuscrisă, ca și „Arhondologia“, au fost date, cu blăstăm, flăcărilor¹; se distrugea și monumentul lui Chișlev².

La 10 ale lunii însă, Fuad înștiința că a sosit ceasul capitulării, că Bucureștii, înaintea căruia sosește, e pus supt paza oștilor Sultanului, că „tulburătorii ordinii publice“ vor fi pedepsiți. El se adresa numai către Mitropolit, ignorând orice altă autoritate decât a poliției, care era făcută responsabilă pentru orice desordine³. Soliman fusese rechemat la Constantinopol⁴. „Sânteți așteptat cu nerăbdare“ fu răspunsul arhiereului care atâta vreme jucase cu nerușinare un rol de trădătoare uneltire contra aceloră căroră li dăduse fără nicio rezervă semnătura sa⁵. Iar Locotenenței „bolnavul în pat“ îi comunica adresa lui Fuad, ca unui „guvern legitim și recunoscut în numele Măriei Sale Sultanului de către trimisul său, Suleiman-Pașa“⁶. Și ministrul de Externe Voinescu declarase, la rândul său, că numai la această Locotenență este autoritatea de Stat⁷.

Fuad refuză să primească o delegație, cu Mitropolitul scos din casă, în numele a „60.000“ de oameni⁸. El chema la dânsul, în ziua de 13, pe Neofit, cu „principalii boieri, notabilitățile orașului, capii breslelor și celelalte persoane pe care rangul sau situația lor le desemnează ca să asiste la comunicația“ ce stă să li-o facă⁹. Și el arăta „locuitorilor Valahiei“ că orice urmă a celor petrecute trebuie să dispară. Constantin Cantacuzino, recunoscut ca ministru al Dreptății supt Bibescu, e așezat ca locțiitor domnesc, „Caimacam“, și el primește, cu toată opunerea fiului, Ioan. Ministeriul, ce

¹ *Ibid.*, pp. 220-1.

² *Ibid.*, pp. 239-40. V. și *ibid.*, p. 245 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 285-6.

⁴ *Ibid.*, pp. 288-9. Pentru acușările aduse de Bibescu, care se afla în Ardeal, v. *ibid.*, p. 298.

⁵ *Ibid.*, pp. 290-1. Semna: „al Escelenței Voastre prea-umilul și ascultătorul servitor“.

⁶ *Ibid.*, p. 291, no. 1864.

⁷ *Ibid.*, p. 292, no. 1865.

⁸ *Ibid.*, pp. 317-8.

⁹ *Ibid.*, p. 319, no. 1892.

va numi acesta se va indica de Fuad și de Duhamel „Gubernator ostășesc al orașului București“ se va așeza fostul subofițer croat trecut la Islam și ajuns la o mare vază, Omer-Pașa, care-și va lua o soție săsoaică din Ardeal. Lui i se vor supune și miliția țării și politica. „Boieri, preoți, neguțători, meseriași și săteni“ erau chemați să revie la îndeletnicirile lor obișnuite¹.

Bruscând grupele de țărani fără arme care li se opuneau, trupele turcești intrau în oraș². Delegația Guvernului era reținută în lagăr și rămase astfel până la intervenția consulilor³. O întâlnire întâmplătoare cu o miliție care, de și amestecată în toate ceremoniile unei revoluții, păstrase conștiința demnității sale și cu corpul pompierilor provocă o învălmășeală, care se isprăvi cu o bătălie în toată forma, militarii români, dintre cari, alătura de câțiva Turci răpuși, căzură câțiva, răpezindu-se la tunurile protivnicilor⁴. Atâta sânge curse, nimeni dintre conducătorii politici negrăbindu-se a se pune în primejdie. Ei așteptau, resemnați, de la Fuad hotărîrea asupra soartei lor.

O proclamație a lui Magheru rămase fără rezultat⁵. Contra lui trebuiau să plece Turci de-ai lui Omer-Pașa și de la Vidin⁶. Dar la 28 Septembrie st. v. el declara lui Fuad că „se lapădă de puterea ce i-a încredințat-o nația, ca să nu tragă asupra ei urmările cele rele ale unui războiu nepotrivit“, sperând că Poarta, căreia României îi oferă și sprijinul armelor lor, va ținea samă de drepturile acestei nații⁷. Cu

¹ *Ibid.*, pp. 319-21. Proclamația lui Omer; *ibid.*, n-1 următor. A Caimacamului; *ibid.*, pp. 321-2. Protestarea guvernului; *ibid.*, pp. 323-5.

² *Ibid.*, p. 322, no. 1896.

³ *Ibid.*, p. 411. Era vorba de a-i trece în Ardeal; *ibid.*, p. 421, no. 1995. Omer-Pașa garantează pentru nevătămarea lor; *ibid.*, p. 425, no. 1973.

⁴ *Ibid.*, p. 328 și urm. Turcii arestaseră la poarta casarmii pe colonelul Radu Golescu și pe unii ofițeri, temându-se de o rezistență; *ibid.*, p. 342. Căpitanul Deivos, care continuase să reziste, afirmă că și Golescu și Papazoglu au fugit; *ibid.*, p. 376. *Se recunoaște însă de toți marturii frumoasa purtare a căpitanului Zăgănescu.*

⁵ *Ibid.*, p. 354 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 574-5.

⁷ *Ibid.*

ofițerii săi, el trecu în Ardeal¹. Colquhoun intervenise pentru această soluție². De altfel, Ismail-Pașa, venind din București, era acum la Slatina³. Războiul de guerillas pe care-l anunțase șeful revoluționar nu se produse deci. Voluntarii lui se vor împărăștia fără a se fi tras măcar un foc de pușcă. De la acest nou conducător până la căzuții de la Drăgășani pentru o cauză străină era un drum, dar el nu mersese tot mai sus.

Decât acest rezultat ar fi fost poate mai bine o înțelegere cu Bibescu, în favoarea căruia lucra fratele său Iancu⁴, pentru întoarcerea lui...

În același timp cu ocupația turcească, generalul Lüdërs anunța pe aceia a armatelor Țarului contra „acestui guvern închipuit“⁵. Cu tinerii revoluționari în frunte, mai multe mii de Români crezură că se mai pot sprijini pe autoritatea Sultanului ca să proteste împotriva acestei năvăliri, ca și împotriva felului cum intraseră înseși trupele otomane. Fuad însuși, fără a protesta formal, privia cu nemulțămire această lovăreșie militară cu soldații Țarului⁶. Se dăduse drumul lui Dimitrie Ghica, statornic dușman al mișcării, care totuși va prezenta un proiect de reforme⁷.

Dintre păstrătorii de până atunci ai puterii, se îngădui lui Eliad și lui Tell să treacă în Ardeal, lui Nicolae Golescu să meargă la Constantinopol⁸, dar și cei d'întăiu vor fi siliți a lua acest drum, având a fi internați la Brușa.

O întregă mulțime de toate treptele fusese reținută la Cotroceni. Rămaseră pentru a fi trimiși pe Dunăre, în „ghimii“,

¹ *Ibid.*, n-1 precedent. V. și n-le următoare și p. 592 și urm.

² *Ibid.*, p. 583.

³ *Ibid.*, p. 596, no. 2134. Cf. raportul lui, *ibid.*, p. 598, no. 2136. Magheru către Fuad; *ibid.*, p. 599, no. 2137. Pentru trecerea Turcilor de la Vidin, *ibid.*, V, pp. 1-2. O adresă de mulțămire către Ismail-Pașa; *ibid.*, pp. 24-7.

⁴ *Ibid.*, IV, p. 360.

⁵ *Ibid.*, p. 369. Adresa lui Duhamel către Caimacam; *ibid.*, pp. 392-3.

⁶ *Ibid.*, pp. 400-1. Cf. *ibid.*, pp. 427-8.

⁷ *Ibid.*, p. 659 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 448. Urmează cererea pe care fostul comandant o îndreptă către Sultan și cele către Omer-Pașa și către consuli, către Fuad; *ibid.*, pp. 425-7. V. scrisoarea lui din „Câmpul lui Traian“ către Caimacami; *ibid.*, p. 384 și urm. Omer îl somează să treacă granița; *ibid.*, p. 411.

luntri închise, ceilalți trei Golești, Rosetti și I. Brătianu, Nicolae Bălcescu și fratele Barbu, Cesar Boliac, Grigore Grădișteanu, Bolintineanu, Aristia, negustorul Mărgărit Moșoiu, Ardelean, Ioan Ionescu, mai tinerii Pereț, Zane, Vernescu și alți câțiva¹. Li se dădu drumul numai pe teritoriul austriac, la Orșova.

Un Ministeriu de boieri bătrâni, dar și cu Câmpineanu, despărțit încă odată de cauza națională, fu impus Caimacumului, care, de altfel, căută să-și aleagă oamenii săi. Generalul Lüdërs fu primit în biserica Sărindarului ca un monarh de către aceia cari pe această cale, a unei îndoite siluiri și umilinți, ajunseseră a fi învingători². Se creă o comisiune de anchetă³. O adresă din Craiova saluta pe generalul rus Hasford⁴.

Dar pe alocurea, ca în Teleorman, sătenii nu înțelegeau să se întorcă la situația Regulamentului Organic, și vedem înjosirea Guvernului nou, care semnaleză faptul lui Fuad, firește cu gândul de a provoca o intervenție a soldaților lui Omer-Pașa⁵. Indată Mohammed-Pașa din Craiova era însărcinat să procedeze cu cavaleria sa la împlinirea țăranilor nesupuși: „sfârșitul acestei expediții va fi de a supune locuitorii țărani la munca pământului“. Un ofițer român era pus să întovărășească pe cel turcesc. Sute de oameni ieșiseră cu ciomege în calea celor d'întăiu plutoane românești trimese pentru a-i supune⁶. Casul se repetă la Mărgineni, în Prahova⁷. În Teleorman apăruseră și Cazaci ai împlinirii silnice, dar țărani din mai multe sate declarau vitejește că „ei au jurat și sânt dațori să stăruiască până la cea din urmă picătură de sânge“⁸.

¹ *Ibid.*, p. 448.

² *Ibid.*, pp. 560-1.

³ *Ibid.*, p. 658 și urm.

⁴ *Ibid.*, V, p. 48, no. 2257. Și altele, de aiurea; n-le următoare.

⁵ *Ibid.*, p. 55, no. 2264.

⁶ *Ibid.*, p. 58, no. 2268. Pentru aceste „coloane mobile“, și *ibid.*, p. 86, no. 2299. Soldați români fuseseră desarmați la Craiova; *ibid.*, p. 87, no. 2301.

⁷ *Ibid.*, p. 96.

⁸ *Ibid.*, pp. 97-8.

În Dolj sătenii strigau chiar că nu recunosc altă stăpânire decât „pe Guvern și Magheru“¹. Din fericire, nu se merse mai departe decât „pilduirea cu bătaia“². Trebui însă ca Ministeriul de Interne să observe Caimacamilor că „o asemenea urmare de a impune locuitorilor țării îndatoriri prin execuție de ostași otomani după d'a dreptul voință a arendașilor și mai nainte de a fi reclamațiile lor cercetate de dreptățile locale, și constatate, aduce o înlesnire însemnătoare la săvârșirea de abusuri“, împiedecând pacificația³.

Impotrivire se întâlnește și în satul mehedințean Vânu, unde o parte a acelorași săteni va plăti cu viața un nou strigăt spre libertate⁴. La Craiova, Pașa proceda și la arestarea elementelor care mai resistau încă⁵. Unii proprietari, ca Emanuil Florescu, arătau cu numele pe sătenii cari îndrăzniseră a li sta în față și cereau pedepsirea lor⁶. Radu Ceașescu, devenit polițaiu la Călărași, era oprit și el⁷, ca și preotul Șapcă⁸. Se căutau și prin munți „Lehii“, epave ale revoluției polone cari căutaseră un adăpost la noi⁹. Șapte din ei căzură la Vintilă-Vodă¹⁰. Firește că fiul lui Magheru, redevenit, din general comandant de armată revoluționară, ceea ce fusese, — dar la Sibiiu fusese primit de comandant îngă-

¹ *Ibid.*, pp. 127-8. In Gorj; *ibid.*, pp. 172-3.

² *Ibid.*, p. 98, no. 2314. Cf. *ibid.*, pp. 128-30 și, mai ales, pentru desordini, pp. 188-9, 297 (cincizeci de toiege).

³ *Ibid.*, pp. 131-2. Iscălește Iancu Filipescu. — Se interveni și contra arendașului de la Vânu, care cu de la sine putere chemase Turci; *ibid.*, pp. 157-8, 241, no. 2470, pp. 370-1.

⁴ *Ibid.*, pp. 131-2; *ibid.*, pp. 155-6. — Pentru Argeș, *ibid.*, pp. 205-6, 227-8.

⁵ *Ibid.*, p. 63, no. 2275.

⁶ *Ibid.*, p. 64.

⁷ *Ibid.*, pp. 65-6, 126, no. 2345. Și oprirea fraților Melic, dintre cari unul va publica o interesantă carte francesă asupra situației în Sud-Estul european. V. *ibid.*, pp. 66-7, și Iorga, în *Rev. Ist.*, V, p. 232 și urm.; VIII, p. 92 și urm. Muțămiri, *Anul 1848*, V, p. 331, no. 2568.

⁸ *Ibid.*, p. 211, no. 2433; p. 257, no. 3487; pp. 403-405, no. 2642; p. 406, no. 2644. Cf. *ibid.*, pp. 545-6.

⁹ *Ibid.*, p. 66, no. 2279. Angajarea unui ofițer polon recomandat de Czartoryski; *ibid.*, VI, p. 13. Cf. *ibid.*, p. 71.

¹⁰ *Ibid.*, p. 84. Cf. pentru acești Poloni Iorga, în *Revue Historique*, 1935. Comandantul lor era Carol Todlich. Ei scapă în Moldova; *Anul 1848*, XI, pp. 104-5.

duindu-i uniforma¹ —, era scos din oastea ce se căuta a fi reorganizată și, împreună cu dânsul, câțiva alți comandanți fără însemnătate². Se rupea contractul cu Montv și ceilalți profesori franceși³, și firește fură Ioviți Ardelenii I. Maiorescu și fratele, Almășanu, Piso, Fortunatu, Urzescu, Codră Drăgușianu, Puianu, Filimon, Grozescu, Aaron, Laurian, adăugându-li-se C. Leca⁴. Se rechemau bursierii Zalomit, C. Cornescu, Gh. Costaforu, Alexe Marin, C. Bozianu, Gh. Crețeanu⁵.

Dar boierimea veche nu se credea încă asigurată prin toate aceste măsuri. „Bașboierul“ Iordachi Filipescu se presintă la Fuad, care-i recunoscă acest titlu, cerând să se dea o și mai mare cheazășie⁶, ceia ce fu desaprobat de Caimacam⁷.

Numai atunci se întoarseră din Brașov Scarlat Ghica⁸, unul dintre cei mai îndărătnici luptători contra noii stări de lucruri, un Ioan Golescu, un Slătineanu, un Obedeanu, doctorul militar Mayer și chiar Moldoveanul Nicolae Suțu, care se stricase definitiv cu Mihai Sturza: Manolachi Băleanu îi precedase⁹.

După intervenția anglo-franceză din Novembre se începu însă a se lucra la o lărgire a bazei Regulamentului, și se vorbi îndată de restrângerea la șapte ani a termenului de Domnie numită¹⁰. Dar Știrbei, socotit ca viitor Domn, vorbea despre Unire, și se vântura candidatura ducelui de Leuchtenberg¹¹. De fapt se ajunsese la convenția ruso-turcă de la

¹ *Ibid.*, p. 90, no. 2304.

² *Ibid.*, p. 74, no. 2289, biografia lui. Era un om de patruzeci și trei-patruzeci și patru de ani, fost căpitan de panduri, însurat și cu copii; *ibid.*, pp. 177-8. Ajutase pe Ruși la 1828.

³ *Ibid.*, p. 133, no. 2354; p. 410.

⁴ *Ibid.*, pp. 158-9. La Buzău, Suci, Murășanu; *ibid.*, p. 170, no. 2395. Se înlătură chiar Petre Poenaru; *ibid.*, p. 264. Cf. și *ibid.*, p. 14. Profesorul C. Roman, *ibid.*, p. 79, no. 52.

⁵ *Ibid.*, p. 221, no. 2416.

⁶ *Ibid.*, pp. 92-3.

⁷ *Ibid.*, pp. 98-9.

⁸ Asupra lui, *ibid.*, V, p. 510.

⁹ *Ibid.*, pp. 111-2.

¹⁰ *Ibid.*, p. 604.

¹¹ *Ibid.*, pp. 696-8. Consulul francez vorbea și de Basarabia.

Barbu Dimitrie Știrbei.

Balta-Liman, care va pune capăt și Domniei lui Mihai Sturdza: *Domnia pe viață era desființată prin acest act ieșit dintr'o naivă revoluție.*

Cele două Puteri numiră în Țara-Românească, — în ciuda speranțelor Caimacamului¹, — pe Știrbei și în Moldova pe fiul, de mult în conflict cu părintele său, al lui Alecu Ghica, frumosul, romanticul Grigore, care fusese însurat întâiu cu tot așa de frumoasa Elena, fiică a lui Ioan Sandu Sturdza.

Un „Divan legiuitor“, cu douăzeci de membri, și funcționari, înlocuia Adunările, socotite ca periculoase² (1-iu Maiu 1849). Ocupația îndoită rămânea, cu toate protestările engleze și asigurațiile date de Palmerston în Parlament³.

În acest timp, Mihai Sturdza, care, atacat de Kogălniceanu prin noua sa publicație *Dorințele partidei naționale în Moldova*, cu explicarea desideratelor din Mart, și prin caricaturarea, care se putea socoti ca impie, a formelor acatistului într'o broșură de blăstăm⁴, supunea Adunării sale o contra-Constituție, care nu era decât adunarea unui număr oarecare de precisări, nici măcar întregiri, ale cuprinsului aceluși Regulament, care nu fusese atacat esențial nici de adversarii săi, și pe care el se credea îndatorit să-l apere⁵. Se admitea și întoarcerea câte unuia din exilați, ca Mitică Filipescu. Moartea, bănuită ca provocată de otrăvă, a Mitropolitului devenit popular, îl servi. El înlătură și pe episcopul Veniamin Roset⁶. Scăpase de încă un dușman. O pază strictă împiedeca pătrunderea elementelor ungurești revoluționare⁶. În legăturile cu Rușii, pe cari de sigur că nu-i dorise, — și el fu bucuros că ei își mutară la Bucureștii, încă bănuți, centrul de acțiune —, Mihai-Vodă observă oarecare demnitate, pe când boierimea bucureșteană își serba prin strălucite baluri biruința⁷.

¹ Scrisoarea altui candidat; *ibid.*, VI, p. 285.

² V. și memoriul, *ibid.*, p. 287 și urm.

³ V. convenția, în D. A. și D. C. Sturdza, o. c., I, la această dată.

⁴ Și *Anul 1848*, IV, p. 89 și urm.

⁵ V. și *ibid.*, IV, p. 313, no. 1886.

⁶ *Ibid.*, V, pp. 113-4, 360, n-le 2597-8, p. 611. Nesselrode nu încuraja pe Bibescu; *ibid.*, pp. 657-8.

⁷ Servilismul în Muntenia mergea așa de departe, încât cei din Alexandria declarau că orașul lor a fost numit după Marele Duce Alexandru; *ibid.*, p. 414, no. 2653. Armatei i se vorbea, ca șefi, de

Contra Domnului Moldovei lucrau însă în Bucovina, prin foaia Hurmuzăcheștilor, refugiații cari, combătând false broșuri ca aceia iscălită de Kogălniceanu și luminatul tânăr Nicolae Istrati, refusau orice înțelegere cu „tiranul“: Kogălniceanu, Negri, Ioan, fratele lui Vasile Alecsandri, P. Casimir, Vasile Canta, Sion și Alexandru Cuza¹. De alminterea beizadeaua Hatman Dimitrie întindea, în Novembre, lista completă a proscrisilor, mari și mici, pe cari îi cunoaștem².

Omer și Duhamel; *ibid.*, pp. 516-7. În biserici se pomenia împăratul Nicolae; *ibid.*, VI, p. 141, no. 84.

¹ *Ibid.*, V, pp. 356-8, 389, no. 2628.

² *Ibid.*, p. 406, no. 2643.

CAPITOLUL VI

Revoluția românească în Ardeal.

În zbuciumul ce urmă, în mijlocul divergențelor adânci și definitive, ale luptei între tineri și bătrâni, între cei de la Brusa și cei de la Paris, cu neputința de a se face același front, cuprinzând și pe Moldoveni, cari însă-și avură în curând, supt Grigore-Vodă Ghica, intimul prieten al lui Kogălniceanu, puțința nu numai de a se întoarce în țară, dar și de a colabora cu Domnul, în Ardeal se petreceau acele lucruri pe care ideologia internațional-revoluționară a lui Nicolae Bălcescu le-ar fi vrut cu totul altfel, dar care, *văzută a fi fost prețuite după cuviință de emigrați*, arătară la această parte de atâta timp exclusă de la viața politică a nației un minunat curaj țărănesc, gata să steie față în luptă, cu adevărat până la moarte, contra oricui. O revoluție ieșită din adâncul unor lungi suferințe și pe care intelectualii, nu mai hotărâți, în genere, decât cei din Moldova și Țara-Românească, nu izbutiră s'o încurce cu teoriile și acțiunile diplomatice ale lor.

De mai mult timp, grănicerii, cari însă n'aveau numai ofițeri români, erau în agitație. Sfătuiți să conlucreze cu Ungurii supt comanda arhiducelui Ștefan, ei, considerându-se ca același vechiu corp militar, orice s'ar hotări în orice dietă, cereau administrația averilor lor, o organizație bisericească, școlară și chiar politică. Când atitudinea de dușmănie a Ungurilor, de și legați încă de dinastia Habsburgilor, se pronunță și Laurian, socotit ca „trădător“ față de noua Ungarie, fu arestat, ceia ce produse oarecare emoție, măcar în unele cercuri revoluționare din București, grănicerii din Orlat aleargă să-l libereze; populația săsească din Sibiiu e speriată de această intervenție și stăruie și ea în acest sens.

Încă din Ianuar 1849, guvernul din Ardeal se plângea Ministeriului din Viena de acțiunea violentă a satelor românești, de sforțările Ungurilor de a se apăra singuri, de proclamația care chema pe Secui la o adunare deosebită a lor. Se semnală arderea Albei-Iulii, nimicirea minelor de la Zlatna —, se dădu foc și Aiudului¹, — pe când Imperialii intrau cu forța, în Novembre, la Cluj. O luptă formală începea între administrația civilă și comandantul militar, Püchner, în calitate de comisar, nerecunoscut, al Impăratului, cea d'întăiu fiind amenințată a fi privită ca rebelă. Dregătorii clujeni presintau pe vicariul Simion Crainic, așezat în locul lui Lemenyi, suspendat, ca pe un instrument al războiului civil. Se trimetea de-a dreptul la Impărat contele Mikó². Se va constata în curând că administrația nu mai există³. Incercarea de împăciuire a lui Kossuth, prin Ioan Dragoș, nu putea izbuti.

Noul regim unguresc în Ardeal, socotindu-se asigurat, procedă, cum era și firesc față de noua doctrină de Stat, la recrutări și între Români. Unii dintre aceștia se împotrivesc, și atunci se trase asupra lor, fiind omorâți douăzeci dintre dânșii. Se ținuseră, față de primejdia ce se desemna, două noi adunări în Blaj, considerat, în amintirea scenelor din Maiu, ca o adevărată Capitală a Românimii eliberate, și aceasta cu toată atitudinea episcopului, care înțelegea să unească devotamentul față de „patrie“, de noua patrie, cu credința, datorită Impăratului, încă menținut. În acest timp i se dădea Bisericii ortodoxe, de către rebelii unguri, un vicariu al lor, în contra lui Șaguna, care căuta și sprijinul episcopului bucovinean, Eugeniu Hacman, ca să se desfacă de Sârbi⁴, și, dacă Hacman era pentru acceptarea hegemoniei Patriarhului din Carlovăț, Românul episcop de Arad Gherasim Raț se opunea cu toată hotărîrea⁵.

Atunci, la 13 și 24 Septembrie, se rosti îndemnul la înar-

¹ V. *Trei rapoarte ale acelor prefecti de legiuni românești cari în anul 1848-1849 au susținut luptele cu insurgenții unguri*, Sibiu 1884.

² Mihail Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848-1859*, București 1929, p. 6 și urm.

³ Harion Pușcariu, *Metropolia Românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu 1900, p. 37.

⁴ *Ibid.*, p. 40 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 18 și urm. (aceasta cu prilejul proclamației noului Impărat).

mare, poate și după învățătura miserabilului sfârșit al revoluției bucureștene, pornită cu planuri atât de îndrăznețe, dar care, cu toate silințele câtorva spirite realiste, nu se știuse pregăti militar. O gardă națională trebuia să se înjghebe; unii puneau în vedere, tot după exemplul din București, și alegerea unui „Guvern provisoriu“ al nației, până ce monarhul își va face datoria față de Români¹.

Ceia ce grăbi lucrurile, puind în mâna miilor de țărani români ce armă găsiră la îndemână — și, cu organizarea din vremea austriacă, a satelor, nu era așa de greu să se găsească o pușcă —, au fost încrezutele greșeli ale revoluționarilor unguri, cari, în orbirea lor, nu-și vedeau nicio piedecă înainte, atunci când, pe de o parte, Slavii din Monarhie, treziți la conștiința chemării lor, se organizau și, în Croația, potrivit cu privilegiile ei, Banul Jellacich, un militar cu totul devotat Impăratului, avea un adevărat rost de prinț, dispunând de o armată națională, iar, de altă parte, Rușii lui Lüdgers, instalați în Principate, nu așteptau decât un semn ca să treacă munții pentru a restabili ceia ce era pentru Țar „ordinea legală“, oriunde. Ideile de cuminte organizare economică, de sigură propășire culturală ale mai bătrânului Szeceśni fuseseră înlăturate răpede de apriga pornire romantică a avocatului Ludovic Kossuth, de starea de spirit, devotată revoluției ca atare, care se întrupă în poetul Petöffy, — lucru ciudat: amândoi având sângele slav². Cu sau fără motiv, cu strălucitorul ideal al independenței naționale, al vechii situații istorice, cu neapărata confundare a celorlalte nații în cea maghiară, — toată lumea, după votul dietei din Cluj, fiind acuma de o potrivă Unguri —, Budapesta se ridică pe baricade și ministrul de războiu Lamberg, un Austriac, în care revoluționarii noștri, rău primiți de dânsul, vedeau doar un „Odobescu“ reacționar, fu omorât de mulțime. Dictator al republicii ungurești, Kossuth ajunsese idolul unui popor care se visa întors la timpurile gloriei de odinioară.

¹ *Ibid.*, pp. 64-9. V. explicația mai departe. Cum data e Dobrițin, 26 April, atunci când negociațiile cu N. Bălcescu sânt din Iunie, trebuie să se admită aici o *antedatare*.

² Petöffy e Petrovici, Sârb. Pentru Kossuth a se compara numele românesc Coșotă (cf. Balotă, Calotă, etc.).

Răspunsul Imperialilor, „Kaiserlichii“ lui Bălcescu, nu se făcu așteptat. Cum republica era represintată în Ardeal de acel comisariu al Guvernului budapestan, Vay, care trata cu cea mai mare sălbătăcie elementul „valah“, socotit *a priori* ca trădător, trebuia ca, — în ciuda intelectualilor din Sibiiu, cari recomandau prudența, și a lui Șaguna însuși, care, ca ortodox, format la Slavi, vedea în Ruși ocrotitorii firești ai Bisericii sale, ceia ce-l făcea să-i considere și ca pe mântuitorii obligați ai credincioșilor săi călcați în picioare, — țără-nimea, care trecuse așa de răpede de la speranțele din Maiu la noi și cumplite suferinți, să se ridice pentru a sprijini în nevoia lui pe Impăratul, închipuit ca represintantul tuturor dreptăților. Aceasta a fost deci hotărîrea care s'a comunicat generalului comandant în Ardeal, Puchner.

În față, având ca singur scop, dar fără părăsirea programului ideologic, împăcarea, cărturarii se organisau deosebit într'un comitet a cărui metodă de lucru se vede din însuși titlul ce și-a dat: „Comitet de pacificare“. În el se întâlnesc tot oameni, de ambele confesiuni, cari se înfrățiseră în entuziasmul inițial din Câmpul Libertății. Deci, în lipsa lui Laurian și Ioan Maiorescu, plecați în misiunea lor pentru o altă revoluție, care tocmai atunci își dăduse sfârșitul, Bărnuț, devenit un simbol, Cipariu, Nicolae Bălășescu, mai târziu și Bariț, iar ca elemente mai potrivite pentru acțiune Bran și Miches.

Țăranii, porniți pe luptă și răsbunare a morților lor, a bisericilor profanate, a insultelor primite, nu puteau să caute măcar o înțelegere cu aceste spirite, îndrăznețe numai în marginile teoriilor. Un alt șef li se impuse, unul singur, de și lângă el se întâlnesc și alte valori tinere, ca Buteanu și Axente Sever: avocatul Avram Iancu, Moș din Munții Apuseni, unde stăruia crunta amintire a lui Horea. Încă de la începutul lui Octombre, nu și fără unele legături cu Șaguna, lupta deschisă cu cetele revoluționare ungurești începe, în forme nobile romane, cu prefecti și tribuni, printr'o regiune puțin cunoscută dușmanului ereditar.

Un program fixat până în amănunte nu putea să se înjghebe, repetându-se lipsa de adevărată cohesiune de pe vremea revoluționarilor de la 1784. Ceia ce slăbia încă șansele de izbândă politică la capătul nenumăratelor mici succese mili-

lare, trecute în frumoasa legendă care dăinuiește și până acum, era faptul că din partea Imperialilor nu venise nicio ofertă cu privire la viitorul românesc. Nimenea n'a avut curajul de a trata cu acești „Valahi“. Puchner instalase doar, mai ales ca organ de conlucrare cu Rușii, o „comisiune militară“, în care luptătorii români n'aveau niciun delegat. Și totuși câțiva dintre intelectualii cari n'î apărură în lagărul nației lor alcătuiră, în mijlocul războiului civil, un nou memoriu către noul Impărat, adolescentul curat și simpatic care înlocuise într'un noroc pe bolnavul Ferdinand. Ei voiau ca, din „națiile necompromise“ —, deci și Sașii, din mijlocul cărora se desfăcu un deplin înțelegător al rosturilor românești, care plăti cu viața manifestarea unei porniri de inimoasă luptă, parohul Ludwig Stephan Roth¹ —, să se aleagă doar, pentru ca să ajute administrativ pe dictatorialul Puchner, un Consiliu internațional.

Șaguna luă parte, în Decembre, la desbaterile din Sibiu în jurul acestei formule². Erau de față, aducând vechile cereri, Bariț, protopopii Arbănaș și Hanea, Iacob Bologa și Pavel Dunca³. Vlădica nu era însă în cuvântările sale, din care nu lipsește osebirea între liberalism și naționalism, pe care Bălcescu urma încă să le confunde, represintantul ideii, necesare, a *osebirii Românilor*, de a căror hegemonie în acele împrejurări n'ar fi putut să fie vorba, ci numai al unei reorganizări, supt absolutismul habsburgic restaurat, a unor națiuni „transilvane“, menite să colaboreze frățeste dincolo de scopurile strict naționale. Dar acest Ardeal să redevie ce a fost: *țară de sine stătătoare, supt stăpânirea împărătească*⁴. Pentru a se ajunge la stabilirea definitivă a lucrurilor, dar și după aceia, urmând exemplul Croaților, Români, reclamă

¹ V. operele sale tipărite mai de curând, în mai multe volume, de d. Folberth.

² V. Mihail Popescu, o. c., p. 214 și urm.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 31 și urm. Răspunsul imperial, din Februar; *ibid.*, p. 38 și urm. A doua petiție, din 1849, a lui Șaguna; *ibid.*, p. 43 și urm. A treia, din același an; *ibid.*, pp. 46-7. Cea din 25 Februar, cu iscăliturile lui Laurian, a protopopului, a celor trei Mocioni, a lui Ioan Dobran și a câtorva alora; *ibid.*, pp. 80-9. V. și raportul lui Bach în numele obștii ortodoxe; *ibid.*, pp. 107-11. V. hotărîrea

dreptul unei Adunări reprezentative și vor să-și aibă un „șef”. Aceasta în ajunul călătoriei la București, unde nu mai era nici urmă a revoluției, care nu interesase de loc pe Șaguna, a acestuia și a represintantului Sașilor, cari, în numele lui Puchner, cereau imediat intervenția Cazacilor.

Dar în acest moment ceva se petrecu în sufletul aceluia care se simția chemat a fi, și supt veșmântul său de cleric, un domnesc conducător de oameni. În multul ce s'a scris cu privire la acest adevărat „Andrei-Vodă” al celei mai mari părți din românimea Ardealului și celorlalte părți de acolo¹, nu se află nimic cu privire la legăturile personale care au putut influența un spirit, puternic, cu autoritate și prestigiu, dar încet ca desvoltare ideologică. El văzuse însă acuma, în Capitala supusă a Munteniei, unde și un Știrbei ajungea să viseze de unirea celor două Domnii, — e curios că și Ioan Maiorescu vorbește de posibilitatea de a se face din ducele de Leuchtenberg sau dintr'un fiu al Țarului „regele României”² — o viață românească oricum totuși liberă, și trebuia să râvnească o astfel de libertate și pentru cei de supt oblăduirea lui pastorală. De aici *surprinderea unui nou program în numele Românilor din toate provinciile habsburgice, cari, prin Cernăuțul Hurmuzăcheștilor, refugiu și al emigrației moldovenești, și cercetat de arhiereul ardelean, ajunseseră, în astfel de vremi, la o legătură cu acesta*. Căci în greul drum de iarnă la Olmütz, unde resida, în restrîștea sa momentană, tânărul Francisc-Iosif I-ii, Șaguna aducea o în-

---

imperială; *ibid.*, pp. 125-6. Cererea din Viena a lui Șaguna; *ibid.*, pp. 136-41. Și n-l următor. Aici iscălesc și Constantin Pomuț și tânărul jurist Vicențiu Babeș. — Românii cerând și un semn al lor în stema noului Ardeal; n-l urm.

¹ Pe lângă ce se cuprinde în Popea, *o. c.*, în marea colecție a lui Ilarion Pușcariu, *Metropolia Românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiiu 1900, și în I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, ed. a 2-a, Sibiiu 1911, Șt. Meteș, în *Patria* din Cluj, V, 1923 (raporturi cu țările libere). Cf. Șaguna, *Memorii din anii 1846-1871*, Sibiiu 1923; Iosif Sterca Șuluțiu, *O lacrimă fierbinte*, Brașov 1877-80. Acum în urmă și Gh. Tulbure, *Mitropolitul Șaguna*, Sibiiu 1938.

² *Transilvania pe 1877*, pp. 173-4.

Ireagă manifestare de românism ortodox, dar numai ortodox; în care intrau Bănățeni din altă tabără decât a lui Murgu, rămas neînduplecat în legătura sa, forțată, cu Ungurii revoluționari: nobili de aceeași origine macedoneană cu dânsul, Ioan și Lucian Mocioni, crescuți totuși ungurește și scriindu-și numele cu ortografie maghiară, funcționari ca Macedonfi, dintr'un vechiu neam de nemeși, „de Macedonia“¹, alți aristocrați „valahi“, din părțile Crișurilor, Ioan, care-și zicea „de Stoica“, și Vasile Ciupe, dar și, alături de un Mihail Botnar (de unde Bodnăreștii, de fapt „butnari“), de la dieta provincială din Cernăuți, și viitorul istoric în nemțește al neamului întreg, Eudoxiu de Hurmuzaki, alt nobil, mândru de originea sa, care însă, prin bunul boier de modă veche, foarte „Moldovean“, Doxachi, era coboritorul unei mlădițe, complet și adânc romanisate prin boierie, a Fanarului mavrocordătesc.

Din toți acești Români, — poate și din cei de peste munți, — ceilalți căutau să se facă *un singur organism supt „Marele Duce al Românilor“, Cesarul, din Austria restaurată, și pentru această restaurare a Austriei*. Pentru ei, același șef, aceeași reprezentanță, un „Senat“, potrivit cu ideea romană în mișcare, un singur Mitropolit, un adevărat „ambasador“ în administrația Impărăției. *Nu fără o atingere și cu exilații cauzei moldovenești, programul bucovinean biruise timidele încercări ale Ardelenilor singuri*, cari însă, în această nouă concepție, fiind totuși considerați ca un singur grup, n'aveau legătura, firească și neapărată, între cele două confesiuni odată înfrățite.

Se făgădui de Impăratul „recunoscător“, căruia vechea prudență a cancelariilor îi pusese pe buze aceste cuvinte, că, pentru „jertfele grele“, pe care le aduseseră însă aceia cari *nu dăduseră lui Șaguna niciun mandat*, — Avram Iancu era un credincios al Bisericii unite, — o „chibzuire amănunțită“ și fără

¹ V. Mihail Popescu, *o. c.*, pp. 29-30. Iscălesc petiția către Impărat egumenul Patrachie Popescu, „administrator al diecesei de Vârșeț“, protopopul Drăghiciu, judele comitatului Timiș, Vasile Stroia, și trei Mocionești: Andrei, Petru și Lucian. Cereau o deputație la Impăratul. Românii din Caransebeș pentru desfacerea de Voevodina Sârbilor, aceasta cu celelalte două fronturi create prin noua împărțire și cu Ardealul propriu-zis (multe iscălituri); *ibid.*, pp. 123-5.

zăbavă, evitându-se și numele acelor protivnici unguri cu cari „regele munților“ era încheștat în lupta pe viață și pe moarte.

La 4 Mart se crea, printr'o proclamație imperială, Statul austriac al națiunilor egal îndreptățite, și Francisc-Iosif intra în concepția politică, pe care o păstrează în toate manifestațiile ulterioare, a „popoarelor sale“.

Nemulțămiiți, Românii nu lucrară nici atunci solidar. Cererile vin, fiecare colorată altfel, din toate părțile. Mocioneștii, cu câțiva coboritori ai vechilor „chinezi“ din Banat, presintă un memoriu, care tindea mai ales să se capete o asigurare față de Sârbi, cari, mai bine conduși și cu sacrificii care-și știau cere răsplătirile, căpătaseră o „Voivodină“, după dorința lor mai veche, alături de Banatul autonom al fraților lor catolici, Croații. Se ajunsese și la o înțelegere, încă în April, între Români și, dacă nu Sârbi înșii, între ceilalți membri ai Slavilor în Monarhie, Croații și Slovacia, pentru a se cere ca nu cumva să se revie la ideea, primejdioasă pentru toți, a acelei Ungarii care taxa pe luptătorii din Munții Apuseni de „ucigași, hoți, aventurieri cari-și zic tribuni, prefecți sau centurioni“ și pe Românii în genere de „nenorociți Valahi“, foști robi ai Romanilor, pe cari numai Ungurii s'au miluit a-i face oameni¹. În zădar se străduia Nicolae Bălcescu să ajungă la o înțelegere cu Batthyányi și cu Kossuth; aceștia putură făgădui o înălțare spre situația de drept a acestui popor desprețuit², dar aceasta era în Iulie, și, în August, Görgey, unul din comandanții armatei revoluționare maghiare, era să depuie armele înaintea lui Lüdgers, la Șiria, pe Murăș. Încercarea lui Bem, comandantul polon acceptat de revoluție (de fapt un German boem: Böhm), de a răscula Moldova, sprijinindu-se pe Ceangăii de pe valea Troțușului, nu izbutise; ba încă, de pe la sfârșitul anului precedent, Românii din Secuime se ridicau împotriva privilegiilor secuiești și Guvernul moldovenesc trebuise să ieie măsuri în acele părți de către munte ale ținutului Bacău. Pe când Șaguna, în sfârșit convins de isprava făcută de Iancu, intitulat „conducător distins“, înțelegea să se încredințeze acestuia un rol în supunerea totală a rebelilor, dar supt con-

¹ Păcățianu, *Cartea de aur*, II.

² Ion Ghica, *Amintiri din pribegie, passim*. V. și aici, mai departe.

ducerea unui căpitan de oaste împărătească regulată, Împăratul rostia încă din Iunie hotărîrea sa definitivă în ce privește soarta viitoare a Românilor: „*constituțiuni organice potrivite cu trebuințele adevărate ale acestui popor, și în consonanță cu unitatea Monarhiei*“. Pentru esența propunerilor făcute prin Șaguna era un hotărît refuz¹. Desgustat, îmbolnăvit, încunjurat de negurile rătăcirii minților, Avram Iancu, umbră rătăcitoare a jertfei fără izbândă, a credinții fără răsplată, nu se va mai înfățișa măcar, supremă manifestare a unei mândrii pe care n'o aveau rugătorii desprețuiți pentru a striga tare dreptatea neamului său².

Acesta pornia acuma pe alte căi, trecând pe alături de cumplita tragedie care se încheiase, fără să producă măcar cele mai modeste din recompense decât simțitor mai târziu.

Toată speranța de viitor era în propaganda ce o vor face învinșii mișcării revoluționare din „Principate“.

Înainte de a o urmări și mai departe în silințele și isprăvile ei trebuie observat și un alt prilej de întâlnire și de conlucrare între Români de o parte și de alta a munților.

În Mart 1849, când primejdia din partea Ungurilor revoluționari era mai mare, Secuiei arzând Hărmanul săsesc și Bem făcându-și intrarea în Ardeal, cei compromiși cu Împăratul trecură granița în Muntenia. Între ei și Sași, cu acel Schuller care căpătă la București înțelegere și gust pentru literatura românească, pe lângă interesul pentru cântecele poporului și datinile lui, cu care se familiarisase încă din Ardealul său³. Dintre Români cari lucraseră în învățământul muntean, reveniau astfel, fără a li se fi acordat amnistia, Almășanu, Codru Drăgușanu și câțiva alții, cari și fură arestați, pe lângă Ioan Pușcariu, care-și schimbă numele. Oaspeții germani mai ales fură bine primiți de boierime, lăsându-li-se și uniforme de gardă cetățenească. Mai puțin favorizați, pentru bănuiala că au legături secrete cu foștii revoluționari, unii dintre Ardeleni, ca Bărnuț și Boer, trecură pe la

¹ Alte cereri, Pușcariu, *o. c.*, pp. 24-5.

² V. prețuirea lui de Imperiali, într'un nr. din August 1938, al foii sibiene *Süd-Ost*; resumat în ziarul *Porunca Vremii*, la 28.

³ V. bibliografia lucrărilor sale despre noi, în *Rev. Ist.*, 1938, Ianuar-Mart.

Giurgiu spre Constantinopol și de acolo, stăpâniți tot de ideea romană, se imbarcă pentru Trieste ca să înceapă apoi studii nouă de drept la Padova, unde se întâlnește cu Papiu Ilarian și cu unul din conducătorii luptei în munți, Iosif Hodoș¹.

Și, în acest timp, Hurmuzăcheștii continuă acțiunea lor pan-românească, și nu numai prin ziarul lor, *Bucovina*, care va trebui apoi să fie oprit de cârmuirea absolutistă. Astfel vedem pe Constantin Hurmuzachi stăruind pe lângă harnicul egumen de Neamț, Neonil, patron cultural, să trimeată în Ardeal, din bogata lui mănăstire, cărți și odăjdii „nefericiților frați din Ardeal“. Hurmuzachi, care fusese însuși la mănăstire, căuta și la particulari ce trebuie pentru noua înzestrare a lăcașurilor prădate din această țară². Pentru urmașul lui Paisie, Ardelenii ortodocși erau niște „frați“, ca și pentru boierul bucovinean, și el vorbia lui Șaguna, „drept slăvitorul episcop al Sibiului și al Marelui Prințipat al Ardealului“, de „răuvoitorii și neîndurătorii rebeli“, cari i-au jăfuit³. Mulțămind călduros la întoarcerea din misiunea vieneză, „la Prea-înnălțatul și Prea-înduratul nostru Monarh“, „cu bărbații neamului, lucrând pentru înna-intarea binelui național și bisericesc“ —, cel d'întăiu pomenit în frunte —, episcopul cere un întreg șir de cărți tipărite în Moldova, pe care nu le avuse până atunci, și el se simte îndemnat a-și face însuși o tipografie ca acea nemțeană, și pentru folosul școlilor⁴. Și, interesant amănunt, vedem pe Șaguna trimetând prin starețul de la Neamț lui Gheorghies Sturdza, cumnatul lui Hurmuzachi, „portretul prefectului Iancu“⁵. Și, continuând corespondența, ierarhul sibiian arăta arhimandritului că, „în decursul celor doi ani sângeroși din urmă, ni s'au ars patruzeci de biserici, trei sute cincisprezece s'au jăfuit și una s'au dărâmat până la pământ“⁶. Și între

¹ V. Al. Marcu, *Simion Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia*, Ac. Rom., *Memorii literare*, seria III, t. XII; cf. Pușcariu, o. c., p. 23.

² N. Bănescu, *Un capitol din istoria mănăstirii Neamțului, Starețul Neonil. Corespondența sa cu C. Hurmuzachi și Andrei Șaguna*, Vălenii-de-Munte 1920, p. 61 și urm. Și Lüders fusese la mănăstire.

³ *Ibid.*, p. 67, no. v.

⁴ *Ibid.*, pp. 69-72. El iscălește „drept-credinciosul episcop al Ardealului“. Un șir întreg de cărți e trimes apoi; *ibid.*, p. 75 și urm. Se oferiau și două teascuri de lemn, tipografia având acum altele de „fier“; *ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 83.

⁶ *Ibid.*, p. 85.

binefăcătorii acestei Biserici atât de încercate se înseamnă cei „patru bărbați cu simțeminte nobile, cari și-au adus a-minte de noi, cei de toată lumea uitați: Prea Cuvioșia Sa părintele episcop al Romanului, Logofăt Grigori Sturza“ (de fapt Gheorghe) „și d. Constantin Hurmuzaki“¹. El putea scrie cu dreptate, în 1850: „de și sântem depărtați unii de alții, totuși Prea Cuvioșia Ta cu fapta te-ai arătat a fi mai aproape de noi decât chiar aceia cu cari ne-au rânduit soartea să lăcuim într'o patrie“². Era vorba chiar ca acela care pe încetul devenia conducătorul întregului neam de acolo în urmărirea țintelor lui politice să vie la mănăstirea binefăcătoare³.

Și această legătură între deosebitele țări românești, pe care deci n'o puteau rupe nici piedecile străinilor, nici planurile de organizare locală ale căpeteniilor neamului, se învedera și prin aceia că, la 1852, fostul profesor Nicolae Bălășescu, învățatul latinist, cunoscătorul adânc al limbii franceze, revoluționarul și misionarul politic, era acuma acolo, la Neamț, supt rasa de șaiac moldovenesc, „părintele Nifon Bălășescu, monahul Soborului acestuia și tot odată și profesorul nostru“, circulând însă până la Sibiiu, înainte ca altele din multele schimbări ale vieții sale să-l facă din nou, trecând prin seminariul din Huși, profesor la București și autorul unor lucrări școlare de cea mai înaltă importanță, — icoană însăși a interdependenței firești între ostenele Românilor de pretutindeni⁴.

Neonil († 1853), însuși fost duhovnic al lui Ioan-Vodă Sturza și candidat la Mitropolia Moldovei, după Veniamin, venise la Neamț din glorioasa, odinioară, Suceavă⁵. Ioan Maiorescu fusese, de alminterea, și profesor la Seminariul din Iași, după ce se văzuse silit, la 1842, să plece din Muntenia, și i se oferise, cu stăruință, catedra de „istorie universală, a patriei și a literaturii elene și latine la Facul-

¹ *Ibid.* Se cereau și slove de la topitoria nemțeană. Ele se luară, însă din Buda.

² *Ibid.*, pp. 92-3.

³ *Ibid.*, p. 93 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 96.

⁵ *Ibid.*, p. 13.

tatea filosofică“ a Academiei, pe care o și ocupă el câtva timp¹. Și, întors din Viena, la 1849, el străbate ținutul cumplitelor lupte ale Moșilor pentru lucrarea sa *Die Romaenen der oesterreichischen Monarchie*, înainte de a trece în serviciul Austriei pentru lucrări de jurist la Ministeriu². Și el avea strânse legături cu Hurmuzachi, ba chiar cu Știrbei, acuma Domn în București³.

---

¹ N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, pp. 49-54.

² *Ibid.*, pp. 67-8, 279 și urm.

³ *Ibid.*, p. 74 și nota 2.

CAPITOLUL VII.

Propaganda românească prin emigrați.

Cei siliți a părăsi Bucureștii devenină, ceia ce nu prevăzuseră prigonitorii lor, elementele cele mai convinse și mai pasionate, iar, prin trecutul și rolul lor, și cele mai pline de autoritate pentru cauza, oricât de rău servită, pentru care luptaseră. Procesul care până atunci se purtase prin revoluție se strămuta acuma pe calea unei neîncetate și din ce în ce mai ascultate protestări către opinia publică a popoarelor libere.

Întăiu, grupul conservator, care se osebise îndată de „roșii“ cu cari fusese constrâns a colabora o bucată de vreme, oamenii de la Islaz, începătorii și aceia în mâinile cărora încetul pe încetul ajunsese mișcarea, dădură semnalul plângerilor prin adresa către Sultan a lui Eliad și Tell, acesta din urmă fiind cu totul la îndemâna celui d'întăiu. Ei ridicau glasul ca „membri ai unui Guvern legitim, în numele M. Tale Imperiale și a poporului român“. Ei cereau să fie înlocuit Fuad cu un adevărat „Musulman“, care să cerceteze suferințele, de sigur reale și adânci, care se abătuseră asupra unei țări ce nu se împotrivise; se va vedea că politica bună fusese a lui Soliman-Pașa. Cei doi semnatari, aflători acuma în Apus, neputând transmite actul la Constantinopol, îl publicau, în calitate de „capi ai nației“, în presa francesă. Eliad mai vorbea de cei „optsprezece ani“ în cari se străduise a lega viitorul poporului său de interesele înseși ale Imperiului Otoman¹. Acest grup represintă un prim succes prin votarea, de către două sute de emigrați aflători la Brașov, — alții erau

¹ Anul 1848, V, pp. 326-31.

la Sibiu —, a unui comitet de conducere, de *Munteni și Moldoveni laolaltă*, având, pe lângă grija întreținerii materiale a învinșilor, misiunea de a trimete Puterilor presupuse favorabile „delegați”¹. La început, se crezuse că alegerea s’ar face mai liber la Trieste sau la Viena². Tell se arăta nemulțămît că-l uită cei „cu cari și-a mâncat amarul trei luni de zile”, în momentul când acum sosiseră Boliac, Zane, Devos, Ipătescu³.

Din partea lui, Maiorescu, încântat de câte ori putea face pe vre unul dintre deputații, un Förster, un Schulz, ai dietei revoluționare germane, de fapt discreditată prin anarhia ei, apoi și izgonită din Frankfurtul vechilor Impărați în Germania-de-Sud, unde o așteptau, până la disolvare, ciocniri și chiar vărsări de sânge cu o muncitorime căutându-și o altă cale, să ridice glasul, și în numele intereselor economice germane la Dunăre, pentru cauza Românilor oprimați de Ruși, — încolo, el era informat târziu și rău de ce se petrecea în București, — se presintă, ca *imputernicit al nației sale și „putinea amândouă principatele române, Moldavia și România, supl protecțiunea Germaniei”*⁴. El visa, în convorbirile cu Germanii cari n’aveau simpatii pentru Maghiari, de un „Imperiu romanic”, cu Bucovina și Basarabia, alunecându-se și la ideea unei Dacii mai mari⁵. Se trudia, în lungi memorii fără efect, să facă pe Germani a înțelege că nu e nimic panslavist⁶ în mișcarea ardeleană din luna lui Maiu⁷.

Pentru a se da un răspuns, se consultară de arhiducele Ioan, administrator revoluționar al Imperiului, și fostul consul de la Iași, Richthofen, și chiar istoricul Trapezuntului și al Greciei medievale, Fallmerayer, foarte bine văzut de Turci⁸.

Intru acestea, Maiorescu aștepta cu încredere acțiunea acelei ambasade a dietei la Constantinopol, de care cu atâta opti-

¹ *Ibid.*, p. 157.

² I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 156.

³ *Anul 1848*, V, p. 415, no. 2656.

⁴ I. Ghica, *o. c.*, pp. 331-2.

⁵ *Ibid.*, p. 217.

⁶ Pentru zvonul, ieșit din Fanar, al planului de Stat româno-slav; *ibid.*, p. 30.

⁷ *Anul 1848*, V, p. 361 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 162.

mism, se vorbea. Germania „ca arbitără“ ar mijloci Unirea Principatelor într'un „Stat singur, neatârnat, supț protecțiunea Germaniei (firește și cu celelalte Pături“), iar, în cas de războiu, ea ar deveni „protectoare“¹.

Lângă el, Alexandru Gh. Goleșcu căpătase pentru cercurile engleze scrisori de recomandație așa de prețioase ca a ministrului de Externe german von Schmerling și a fratelui președintelui dietei, von Gagern². Urmă și mai departe acțiunea lui Goleșcu³, care-și pierduse tatăl, pe meritosul Vornic Iordachi⁴, și, în Novembre, Edgar Quinet îi cerea să se adreseze noii Adunări Naționale franceze, care, după zdrobirea revoltei muncitorești din Iunie, avea un caracter neted conservator⁵. Michelet va publica mult mai târziu (după moartea lui N. Bălcescu) frumoasa înfățișare a prezentului și trecutului Românilor, glorificând eroismul soției engleze a lui Rosetti⁶. Neajungând acolo la nimic, și Goleșcu și Dimitrie Brătianu, abia sosit, se hotărâră să încerce la Londra, rămasă continuu favorabilă⁷. Ei puteau fi încurajați în această direcție prin declarația făcută la 23 Novembre de Stratford Canning ambasadurului rus Titov contra ocupației militare, a sarcinilor aduse asupra țării, a împiedecării administrației, a tratamentului aplicat „indivizilor cari au introdus sau susținut ultimul Guvern provisoriu“; el vorbea și în numele Franței, de o potrivă de îngrijorată, cerând schimbări la Regulament⁸. Incepeau

¹ *Ibid.*, pp. 380-1. Cf. *ibid.*, p. 613 și urm.; VI, p. 83 și urm.

² *Ibid.*, p. 663, no. 2897. V. și scrisoarea, următoare, a lui Ștefan Goleșcu. Neîncrederea lui Vodă-Bibescu în planul Statului românesc unit (Iulie 1848); N. Bănescu și V. Mihăilescu, *o. c.*, pp. 301-3. Înalta idee a lui Maiorescu despre dânsul și despre Știrbei; *ibid.*, p. 327.

³ Delegația lui; *Anul 1848*, VI, pp. 7-8. Și *ibid.*, p. 763 și urm. „Trei luni în Valahia“ ale lui Ubcini; *ibid.*, p. 787 și urm., e de pe vremea Divanului *ad-hoc*. Legătura cu Drouyn; *ibid.*, VI, p. 76, no. 49

⁴ *Ibid.*, p. 27, no. 27.

⁵ *Ibid.*, V, p. 344, no. 2580.

⁶ V. și *ibid.*, p. 533 și urm. Memoriul lui, împreună cu Maiorescu, către Guvernul francez; *ibid.*, p. 540 și urm. Relații cu agentul polon Voronicz; *ibid.*, p. 547, no. 2790. V. și n-l urm. și p. 551 și urm. (către Adunare).

⁷ *Ibid.*, p. 378, no. 2313.

⁸ *Ibid.*, pp. 386-8.

astfel să apară și primele articole în presa engleză¹. Golescu, retras la Fontenay-aux-Roses, ajunsese să regrete că *Românii nu dau probe de vitalitate, care ar sta în lupta din Ardeal, alături de Iancu. De ce n'au rămas în Munții Apuseni cei ce erau acolo?*

Din parte-i, Dimitrie Golescu vorbea, în August 1848 încă, el singur între revoluționari, despre ce frumoasă țară s'ar face dacă Moldovenii ar vrea Unirea și s'ar adăugi toate celelalte țări românești, și el adăugia profetic: „*dar vor fi lupte grozave până ce acest principiu să se poată preface în fapt în toată Europa*“².

În Paris, se întâlneau, pe lângă bătrânii cu clanul lor, Golești, Voinescu II, Rosetti, Brătienii, C. Bălcescu, Crețulescu, aflându-se lângă Vasile Alecsandri, care-și aștepta fratele, și alți expulsați³. Toți șefii emigrației se înțelegeau în această lună Decembre pentru o protestare, trimeasă și în Anglia, Austria și Prusia⁴.

Din Constantinopol, Ion Ghica, acusat că lucrează pentru a face din atât de compromisul Câmpineanu un Domn⁵, recomanda lui Nicolae Golescu unitatea de conducere, *supt Alexandru Ghica*, sau *supt generalul revoluționar*⁶.

În acest timp în Decembre, din Belgrad, Bălcescu, plin de ură contra vechiului regim și în forma „Schwarzgelbilor“ austrieci, rămânea în Ardeal⁷, de unde fu expulsat, un observator simpatice al acțiunii ungurești, de și, la 16 Decembre, el putea spune că, „atât în Banat, cât și în Transilvania, Românii în gloată s'au sculat asupra Ungurilor și i-au stins cu totul și pentru totdeauna din acele țări“, ei fiind „ciocoi“

¹ *Ibid.*, p. 565 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 710 și urm.

² I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 270 și urm.

³ Capitala ar fi Iași sau Roman, apoi ar urma „înfrățirea popoarelor“.

⁴ *Anul 1848*, V, p. 658 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 761 și urm.

⁶ Ion Ghica, *o. c.*, p. 221.

⁷ *Ibid.*, pp. 51-2. Rosetti-i scrie că, mai bine organizați, am fi putut răpi Ungurilor gloria de a salva Viena revoluționară; *ibid.*, p. 65. Era vorba și de viitorul Domn al Moldovei, Grigore Ghica; *ibid.*, p. 340.

⁸ Corespondența lui cu I. Ghica, de acolo; *ibid.*, p. 238 și urm.

populației românești, așa încât ajunseră a sprijini „reacțiunea împărătească“, care însă li-ar fi făgăduit (în Ianuar 1849) un „Voevod“¹, — ceia ce-l făcea pe acest liberal și revoluționar să adauge: „*Pentru mine chestia naționalității o pui mai presus de libertate. Până când un popor nu va exista ca nație, n'are ce face cu libertatea. Libertatea se poate lesne redobândi, când se va pierde, iar naționalitatea, nu*“² și începea să se teamă ca prietenii de la Paris să nu gândească altfel.

Totuși el oferia un „batalion român“ lui Bem, care, neavând autorizație de la guvernul unguresc, șovăia³, apoi lui Batthyányi⁴. Kossuth era mai larg, și Bălcescu se și gândia să cheme pe Tell și pe Magheru pentru legiune, regretând însă că Iancu luptă de cealaltă parte⁵. Se fixă și o basă de înțelegere, admitându-se drepturile limbii românești, dar nu ca „limbă diplomatică“⁶. Istoricul român ajungea, în orbirea sa momentană, a da asigurarea că, „în loc de a despărți pe Transilvania de Ungaria, noi am vrut încă mai mult a o uni, și încă a face mai mult pentru Ungaria“, căci „ideia de regatul Daciei este născocită de Ruși spre a băga neunirea și vrajba între noi și Unguri“⁷. Aceasta, — când Ungurii spânzurau prin trădare pe Buteanu, ceia ce nu-i era ascuns ideologului român.

El încerca totuși o mediație și se bucura că de la acești admirabili luptători venia un memoriu care admitea „integritatea regatului și limba ungurească de diplomație“⁸. Și el credea că la Pesta prin majoritatea slavo-română se va câștiga mai mult. Ba socotia că Ungurii și ai lui Iancu ar

¹ *Ibid.*, p. 246.

² *Ibid.* Acolo, în scrisoarea din Belgrad, și legăturile Sârbilor cu emisari ruși; *ibid.*, p. 247. Acela care avea interes și pentru Macedoneni, *ibid.*, p. 417, se interesează, fiind pe la Negotin, de elementul românesc de pe valea Timocului. Cu el era și Italianul Monti. „Bulgaria proprie este o țară românească“, scrie el; *ibid.*, pp. 356-7.

³ *Ibid.*, pp. 267 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 291.

⁵ *Ibid.*, pp. 272-3.

⁶ *Ibid.*, pp. 273-4.

⁷ *Ibid.*, pp. 274-5.

⁸ *Ibid.*, p. 277.

putea să cadă asupra Rușilor în Moldova¹. Visa, pe alături, să facă o oaste de 30.000 în Ardeal.

Un larg proiect al lui prevedea recunoașterea „neutralității“, întrebuițarea numelui de Român, crearea de școli bilingve, dar și cu științele în românește, catedre de românește la Universități, limba românească în discuțiile comitatelor, cu protocol româno-maghiar, petiții în românește, tipărirea legilor și ordinelor în românește, în care limbă vor lucra și jurații, administrația românească unde sânt Români în majoritate, proporția la funcționari, liberarea Bănățenilor de sub Biserica sârbească și sinod anual, despărțire românească la Ministeriul de Culte, desfacerea Bisericii unite de Strigoniu². Și Batthyányi opunea: unitatea și integritatea Statului sub hegemonia Ungurilor, în calitate de cuceritori „cu armele în mână“, limba maghiară în legislație, în administrație, justiție, învățământul superior, chiar în matricule, și „inspecția supremă a Statului“ și în Biserica însăși³. Bălcescu, din parte-i, credea că așa nu se poate⁴, și un contra-memoriu repeta cererile prime, cu drepturi pentru cler, cu un Patriarh în frunte și amnistia⁵. Dar Batthyányi vorbea în schimb de o „amalgamare“⁶. Concesiile smulse guvernului unguresc în agonie nu mai aveau, astfel, nicio valoare⁷.

Totuși ele cuprindeau limba românească în comune și, facultativ, în comitatele cu majoritate românească, dar corespunzând ungurește cu guvernul, limba românească în școli, în judecată, în petiții, în garda națională, prevederi pentru cler

¹ *Ibid.*, p. 278. „A rămânea lângă Unguri, chiar într-o poziție puțin mai jos“; *ibid.*, p. 287.

² *Ibid.*, pp. 293-5.

³ *Ibid.*, pp. 295-8.

⁴ *Ibid.*, p. 317.

⁵ *Ibid.*, pp. 319-21.

⁶ *Ibid.*, p. 323. Bălcescu reproduce admirabila scrisoare a lui Buteanu către Unguri, *ibid.*, p. 25, cărora li aruncă în față uciderile și profanările: „Ne vom bate până la moarte, ca să nu cadă pe noi blăstămii nepoților noștri“. El știe că planul unguresc e „să topiți celelalte neamuri în elementul maghiar“. „Libertatea voastră e lingușitură, amăgitoare și vorbă seacă“. Și Murgu-și pierduse iluziile; *ibid.*, pp. 345-6. Bălcescu recomanda totuși *in extremis* lui Iancu, „regele codrilor“, neutralitatea; *ibid.*, pp. 349-56.

⁷ *Ibid.*, pp. 362 și urm., 371 și urm.

și învățământ, amnistie, jurând pe „independența Ungariei“, liberarea țaranului. Se admitea și legiunea română¹.

La urmă, crezând că Bem a biruit în Ardeal, la Bistrița, Bălcescu avea un naiv avânt de bucurie, și el se vedea adunând 8.000 de Români spre liberarea țării sale, „descălecând dintru Ungaria“².

Acum, el ar fi dorit ca, în loc să urmeze pe Austrieci și să aștepte pe Ruși, Românii să se fi reunit într'o nouă Adunare pentru a separa cauza lor și credea că așa s'ar fi urmat dacă de la comanda imperiaală nu s'ar fi admis două congrese, după confesiune; el sfătuija pe Bănățeni să vie în Ardeal. Dar desaproba caracterul „barbar“ al luptei și ajungea, ca liberal, să esclame: „O, câte nenorociri simțimântul de naționalitate a adus într'aceste locuri!“ Credea însă că *ambele provincii astfel liberate „s'au apropiat mult de unire cu noi“*. În acest timp, cum se vedea acusat de rusofilie din partea „vestițiilor locotenenți“, el își râdea de invinuire: ar fi mers, în loc de Paris, la Constantinopol pentru a găsi pe Ghica, rămas acolo³. *Era vremea când i se cerea lui Fuad să îngăduie ca miliția românească să alerge în ajutorul fraților ardeleni*⁴.

De altfel, și Nicolae Crețulescu, care se întâlnise la Pesta cu Murgu, era de părere că s'ar putea face cu Ungurii o înțelegere, mergând până la confederație chiar⁵.

Nicolae Golescu, care, îndreptat întâiu spre Brașov, se învoise a merge la Constantinopol, fusese considerat la trecerea Dunării ca arestat⁶, și tot așa Voinescu II, care și-a descris această călătorie silită⁷. Ei fură suiți însă pe ghimia care ducea pe ceilalți prizonieri politici.

Dintre Moldoveni, Kogălniceanu n'avea nicio acțiune; de-

¹ Ion Ghica se înțelegea cu Czayka pentru a se câștiga și ofițeri poloni; *ibid.*, p. 403. Odiseia ulterioară a lui Bălcescu, ca Moț vânzător de doniți; *ibid.*, p. 407 și urm. Cu Rușii era Bălășescu și un „Popescu“; *ibid.*, p. 409.

² *Ibid.*, p. 366.

³ *Anul 1848*, V, pp. 652-3.

⁴ *Ibid.*, p. 694. Cf. și *ibid.*, pp. 699-701: „Transilvania se face cu totul țară românească“. Voia să scrie în iarnă o lucrare, *Ideile revoluției române*. Cf. și *ibid.*, VI, pp. 74-6.

⁵ *Ibid.*, pp. 24-5.

⁶ *Ibid.*, pp. 44-5.

⁷ *Ibid.*, în același volum.

clarându-se fără mijloace, el refuza să ajute cu banul său călătoriile diplomatice ale lui Eliad¹.

O presă românească revoluționară se organizează în străinătate. Ea începu odată, în Mart 1849, în Ardeal prin trecătoarea publicație *Espatriatul*², a lui Boliac, legat de Bem³, căruia Bălcescu-i suggera că i s'ar putea promite de formă a-l face „domn sau rege al Românilor“⁴. Foaie general revoluționară, care trebuia să câștige simpatii „arcangelului libertății“, bătrânului general polon în serviciul Ungurilor, așteptând să poată învia patria românească însăși. „Eroii frați maghiari“, „generoșii frați maghiari“, creatori de „adevărată libertate“ în Ardeal, sânt astfel acoperiți de toate laudele⁵.

Deosebit de spornică se arată la Paris acțiunea lui Dumitru Brătianu, care, cum am spus, încă din 1840 fusesse în capitala Franciei și legase relații folositoare acolo, având, ca și fratele său Ion și ca și alt student în drept, Gheorghe Crețeanu, prietenii între francmasoni, cărora li era afiliat⁶. Stătuse și în raport cu cercurile polone la Dijon⁷. De și atât de tânăr, trezise interesul lui Michelet⁸. Făcând parte din societatea studenților din Paris, el, care era foarte aproape de Ion Ghica, ajunsese a cunoaște și pe Mihail Kogălniceanu⁹. Printr'însul veritabil Montalembert capătă cartea lui Vaillant, cele trei volume, pline de istorie închipuită, dar și de frumoase descrieri și de legende, *la Romanie*¹⁰. Il vedem vorbind înaintea lui Lamartine

¹ I. Ghica, *o. c.*, pp. 226, 301.

² Articole, și de arhimandritul Ioasaf Snagoveanu, și în *Anul 1848*, VI.

³ I. Ghica, *o. c.*, pp. 281-2. Bălcescu încerca o foaie, *Democrația*; *ibid.*, pp. 301-2, 358, 419.

⁴ *Ibid.*, p. 343.

⁵ Iese doar douăsprezece numere până la catastrofa maghiară. V. și Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, III, pp. 62-3. Cf. și I. Ghica, *o. c.*, p. 629 (se publică în 1.500 de exemplare). — Pentru o publicație eliadistă, centigrafiată, după cât se pare, *Carul-iute*, I. Ghica, *o. c.*, pp. 640-1, 719-20.

⁶ Al. Cretzianu, *Din Arhiva lui Dumitru Brătianu*, I, București 1933, p. 45, nota 3. Intre ei și Bataillard.

⁷ *Ibid.*, pp. 116-7.

⁸ *Ibid.*, pp. 118-22, 122 și urm.

⁹ *Ibid.*, p. 123.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 126-8.

și câștigând simpatiile marelui poet și strălucitului agitator, pentru cauza românească.

În Decembrie 1848, e primit de Palmerston, căruia sinceritatea și vioicimea lui îi fac impresie¹. Vorbindu-i și de avantajile unui tratat de comerț cu țările românești libere, el cerea ca Anglia să sprijine unirea lor, într'o conferință care ar fi chemată de ea anume pentru aceasta.

Memoriul pe care-l redactează singur e cea mai însemnată manifestare națională din această tabără a emigraților: întreaga politică a Rusiei e denunțată, amintindu-se și încercarea de a pune în legătură Bisericele românești cu Sfântul Sinod rusec. I se pune în samă, ceia ce e nedrept, și încercarea de a înlătura limba românească din învățământul superior. Dimitrie Brătianu pretinde că prin influența lui Duhamel au fost oprite adunările cuprinzând mai mult de cinci persoane și că trimesul Țarului ar fi provocat încă înainte de izbucnirea revoltei cererea unor boieri pentru trimiterea de trupe rusești. Se ataca și indiferența Turcilor față de aceste încălcări, ceia ce a fost privit de grupul din jurul lui Eliad ca o greșeală, dator fiind sentimentele Englesilor față de Imperiul Otoman. Dar el observa cu dreptate că schimbări așa de adânci interveniseră în Turcia însăși prin actul de la Ghiulhanè, încât Românii se puteau crede autorizați și ei a-și revizui statutul politic. Se protestă contra învinuirii de comunism și chiar contra celei de a fi voită să se introducă republica. Se face o osebire, totuși necruțând nici pe Turci, între purtarea trupelor lor și aceia a trupelor rusești. Nu se găsesc îndestulătoare nici protestările lui Colquhoun. Se adăugia că, în starea actuală, puterea rusească e o iluzie. În sfârșit, se pune în vedere, potrivit cu trecutul engles mai recent, posibilitatea de a crea din cele două țări unite, ajunse independente, o Belgie de la Dunăre, ca mijlocitoare între Apus și Răsărit².

Se câștigă pentru cauza românească și lord Dudley Stuart, care cunoscuse pe Câmpineanu³. Se provoacă astfel o dezbaterie vie în Parlamentul engles, prin interpelarea din Mart

¹ *Ibid.*, p. 35, no. XXI.

² *Ibid.*, p. 136 și urm.

³ *Ibid.*, p. 37 și urm.

a acestuia. Dar Disraeli, viitorul lord Beaconsfield și premier engles, iea apărarea Rusiei, pe care și Palmerston se ferește a o jigni¹.

În schimb, în Franța, care și-a dat în noul președinte al unei șubrede Republici un stăpân, nu se capătă decât posibilitatea de a se prezenta Adunării, prin Edgar Quinet, o protestare contra convenției de la Balta-Liman: Ledru-Rollin, pe care se conta pentru o interpelare răsunătoare, refuză².

Dar memoriul lui Dimitrie Brătianu nu e numai de cea mai mare însemnătate prin însuși cuprinsul său și prin influența ce a avut în Anglia, ci și prin lămurirea ce a produs-o în rândurile chiar ale emigraților. Eliad era într-o stare de spirit care se explică numai prin catastrofa unei situații politice în care el ajunsese a se considera ca un adevărat șef de Stat, și în curând acela care era, de fapt, fiul unui Ilie, deci „Iliescu“, după moda timpului, își va adăugi, cu gândul la Radu Negru, întemeietorul Domniei, numele de Rădulescu. Pe lângă ce fusese, pe lângă ce va căuta, prin toate mijloacele, să fie din nou, pe lângă calitatea de reprezentant legal, împreună cu Tell singur, apoi și fără dânsul, al României revoluționare, ce putea să însemne acest tineret, ca și, de alminterea, oricari alții de vrâsta și de categoria lui, și cum își putea el îngădui să intervievă fără niciun mandat, fără nicio îndrumare și fără niciun control, oricare i-ar fi nelămurita misiune ce i s'ar fi dat, fără multă chibzuire, într'un anume moment? Cu morga desprețuitoare pe care-o va păstra de acum înainte față de alți Români, considerați ca intriganți și chiar ca trădători, îndată ce erau dincolo de îndrumările lui, el califică un nobil act politic numai de „necuviință copilărească“³.

În schimb, C. A. Rosetti se ridică întru apărarea lui Dimitrie Brătianu, cu care, ca și cu fratele Ion, era așa de strâns legat și de multă vreme, de când, în țară, el se forma romantic și sentimental, mergând și până la un misticism bolnăvicios,

¹ *Ibid.*, p. 39.

² *Ibid.*, p. 40.

³ I. Eliade. *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române din 1848*, Paris, p. 22.

așa cum apare în Jurnalul său intim¹, fiind adânc influențat de *Paroles d'un croyant* a lui Lamennais și de *Manfred* al lui Byron, de *Faust* al lui Goethe². Acela care, crescut în boierime, după ce fusese în legături, la 1846, cu un Mihail Ghica și un Iancu Bibescu, cu un Iancu Filipescu, în același timp când cerceta pe Murgu în temnița din Pesta, ba chiar cu Vodă-Bibescu, pe care-l credea în stare de lucruri mari dacă i s'ar „linguși ambițiile“, avuse apoi rolul pe care l-a arătat în revoluție, — pentru care avem aceleași note zilnice³. — Prin Dimitrie Brătianu, spune el, Români au ajuns să fie „cunoscuți într'o țară unde chiar existența lor era problematică“⁴. De fapt, cu Dudley Stuart se începu, de altfel, o corespondență care dură câțeva vreme⁵, și se adăugi cunoștința lordului Beaumont, a lui Harry Verney, membru al Parlamentului⁶.

În Februar Eliad și Tell se presintau înaintea unei adunări a emigraților, în calitate de „trimeși plenipotenți din partea emigraților din Transilvania și recunoscuți locotenenți spre a lucra în cauza română d'împreună cu colegul d-lor, d. N. Goleșcu“, care era absent⁷. Se aflau acolo aproape numai tineri: trei dintre Golești, Voinescu II, Grigore Grădișteanu, Nicolae Crețulescu, Rosetti, Crețeanu, tânărul Magheru, tână-

¹ Vintilă C. A. Rosetti, *Pagini din trecut, Note intime, 1844-1859, scrise zilnic de C. A. Rosetti*, București 1903. Îl vedem, la 1844-6, în strânse relații cu Câmpineanu. E legat și de Nicolae Bălcescu; *ibid.*, pp. 13, 16, 21, 34. Avuse un frate, care suferia de o „boală morală“; *ibid.*, p. 18. La șaisprezece ani în oaste; *ibid.*, pp. 59, 135. Se credea „un mare poet“; *ibid.*, p. 65.

² Intrarea în loja masonică; *ibid.*, p. 52. Era bolnav de piept. Cunoaște și admiră pe Hermiona Asachi; *ibid.*, pp. 106-7, 123. Cf. *ibid.*, pp. 153, 162. Relații cu Văcărescu și Ferechide; *ibid.*, p. 154. Cu Herescu; *ibid.*, p. 156. Cu femei din boierime; *ibid.*, p. 158. Cf. și pp. 142; 144-5, 147. Și chiar cu familia lui Dașcov; *ibid.*, p. 146. Dar: „bărbați ce simțiți, nu vă însurați cu o cocoană română!“; *ibid.*, p. 149.

³ Cf. și volumul II și cel de *Corespondență*, București 1902.

⁴ C. A. Rosetti, *Scrieri din junime și exil*, II, București 1885, p. 45.

⁵ Cretzianu, *l. c.*, p. 172 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 173-4, 181, no. xxxiv.

⁷ *Ibid.*, pp. 178-9. Intervenție pe lângă Palmerston pentru arestații din București; *ibid.*, pp. 175-6.

rul Ioan, fiul lui Ioan Filipescu, Pleșoianu și alți câțiva. Ștefan Golescu propuse să nu se recunoască triumvirii drept „șefi cârmuitori ai emigrației și ai cauzei române“, pe când pentru mai moderatul Golescu ei puteau fi admiși ca atari numai pentru că represintau o mai largă parte dintre emigrați, mandatul rămânând a fi însă numai provisoriu, până la înțelegerea cu cei din Ardeal. I se părea mai preferabil ca un singur conducător să fie ajutat doar de un Sfat de patru, cinci alte persoane. Propunerea fu votată, dar autoritatea conferită lui Eliad și asociaților săi era, cum se vede, cu totul mărginită¹. Totuși, cerând socoteală emisarului din Anglia, delegații își fixau programele pe această linie, pe care Eliad o va menține până la capăt contra elementului radical: „a renoi vechile noastre legături cu Inalta Poartă și a o convinge, în toate lucrările ce vom face, despre a noastră sinceritate și credință“². Primind de la ei instrucții care sunau ca un ordin, Dimitrie Brătianu observa: „De m'ați fi cunoscut mai bine, negreșit ați fi socotit de prisos să-mi aduceți aminte că sânt răspunzător de actele mele înaintea Românilor“³. Urmă apoi așa de frumosul lui apel către Parlamentul engles, adresat acuma ca represintantul oficial al „Locotenentei Principiare din Valahia“⁴ și discuția de care a fost vorba mai sus⁵. Dar tonul celei de-a doua scrisori de muștrare din partea lui Eliad, iscălită și de Nicolae Golescu, era și mai aspru poruncitor. Iar el se credea în drept să observe că are drept la manifestații cărora, dacă e de nevoie, n'are decât să li se opuiască critica. Desavuat și înlocuit chiar, el își va continua opera⁶. Plecând la Constantinopol după o apariție la Londra, Eliad crezu că trebuie să se rostească altfel, admitând că

¹ *Ibid.*, pp. 178-9.

² *Ibid.*, pp. 179-80.

³ *Ibid.*, pp. 181-2.

⁴ *Ibid.*, p. 182 și urm. Și o desaprobară din partea lui Crețulescu pentru că a jignit pe Turci; *ibid.*, pp. 184-5. Brătianu revenea printr-o scrisoare la „Morning Herald“, arătând că nu i-a fost aceasta intenția; *ibid.*, pp. 185-6.

⁵ *Ibid.*, pp. 201-2.

⁶ *Ibid.*, pp. 203-4.

și el însuși poate greși: la Paris lăsa, în aceeași calitate de delegat, pe Ștefan Golescu, un moderat¹.

În curând Dimitrie Brătianu, înainte încă de a veni la Paris, încerca o altă formă a propagandei față de extrema stângă franceză². O cerere de audiență fu făcută la 28 Februar 1849 președintelui Republicii pentru a prezenta un memoriu contra ocupației: ea poartă numai iscăliturile lui Nicolae, Ștefan și A. G. Golescu, a Brătienilor și a lui Rosetti³. Dar aici, afară de răsunete în presă, situația, dominată de reacțiunea burgheză, era socolită mai puțin prielnică⁴. Înainte de a părăsi Londra, cel d'întăiu luptător în Anglia pentru drepturile Românilor era recomandat călduros de Dudley Stuart și lui lord Normanby⁵.

Oricum, D. Brătianu considera asigurările, de și strict cum-pănite, ale lui Palmerston ca un folos mare pentru cauza românească și-i arăta în numele mandatarilor săi recunoștință. Adăugind frumosul *Album moldo-valaque*, tipărit în *L'illustration* de prietenii franceși, el își arăta dorința ca intervenția lui Stratford Canning să împiedece impunerea în țară a unei legislații sociale înjositoare pentru țărani⁶.

Dar în același timp se ventila și ideea, venind de la Ion Ghica, a unui dictator revoluționar care ar fi frumosul Moldovean Costachi Negri, amicul lui Alecsandri⁷. Se vorbea și de o „legiune românească“ în Ardeal, cu Magheru.

¹ *Ibid.*, p. 205.

² *Ibid.*, p. 193 și urm. Către Ledru-Rollin, *ibid.*, pp. 212-3. Pentru Thiers, I. Ghica, *o. c.*, p. 102.

³ Hodoș, *l. c.*, pp. 124-5. V. și *ibid.*, pp. 123-4.

⁴ Scrisoare din April a lui Ștefan Golescu; Cretzianu, *l. c.*, pp. 207-9.

⁵ *Ibid.*, pp. 209-10.

⁶ *Ibid.*, pp. 206-7.

⁷ Scrisoarea lui Rosetti, din 20 April, vorbește și de o formație Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și Negri; se înfățișează A. G. Golescu ca „sluga lui Eliad“; I. Ghica, *o. c.*, pp. 67-8. El admitea și alți Moldoveni, între cari I. Ionescu, Mălinescu; *ibid.*, p. 74 și urm. Negri-i părea însă că n'are *la foi du révolutionnaire*; *ibid.*, p. 70 și urm. Ar fi vre unul din Brătieni; *ibid.*, p. 72. — Nicolae Golescu se înjosia să ceară ca o „milă“ bani de întreținere lui Soliman-Pașa; *ibid.*, pp. 203-4. Se gândia și la Alexandru-Vodă Ghica; *ibid.*, pp. 205-7.

⁸ *Ibid.*, p. 207 și urm.

Atmosfera între emigrați era în general favorabilă unei înțelegeri *in extremis* cu mișcarea ungurească în agonie; ca și Bălcescu judeca și Golescu, iar Ion Brătianu, supt numele de „I. Mariossé Boghos“, cerea de la Dudley Stuart o recomandație ca să poată lupta în Ardeal supt Bem contra Austro-Rușilor¹. Și grav bolnavul Rosetti, care apărură în vară la Plymouth, era gata să alerge în „Ungaria“ pentru ca să ajute pe ostașii democrației².

Era vorba de un congres al emigrației, dar el nu se adună³. Numai către toamnă unele lucruri noi erau să se petreacă în această lume a pribegilor.

Acum, Dimitrie Brătianu-și isprăvisse rostul, pe când la Brusa se afla Ion Ghica, puțin amestecat în discuțiile de până atunci: se credea că el ar fi candidatul de tron al Englesilor. Lângă dânsul se aflau Alecu Golescu Albul, Radu Golescu colonelul, Zane, Alecu Manu, Serghiad, frații Costachi și Dimitrie Florescu, Joranu, Niță Magheru, Negulici, Scarlat Filipescu, Zosima și un Pădeanu⁴.

Între cele două tabere vor începe apoi, la capătul aceluiași an, tristele discuții asupra întrebuintării fondurilor.

Impărțită între mai multe tabere, care ajunseseră, astfel, a se urî⁵, născocindu-se în jurul lui Eliad cele mai urite calomnii, acești izgoniți pe meleagurile străine păcătuiau și prin aceia că rămâneau închiși, fără legătura, pe care n'o puteau avea, cu țara, închiși în singurul lor cerc, neavând, după plecarea lui Bălcescu, nicio legătură măcar cu Ardealul în luptă de moarte

¹ Cretzianu, *o. c.*, I, pp. 211-3, 215-6.

² *Ibid.*, pp. 213-4. Din București, Grant, secretarul lui Colquhoun, stăruia desperat pentru Unguri.

³ *Ibid.*, pp. 218-9.

⁴ I. Ghica, *o. c.*, pp. 192-3.

⁵ V. și Cretzianu, *l. c.*, p. 219 și urm. Acolo, p. 223 și urm., încercarea de a se uni emigrații din Brusa cu noua „Asociație“ din Paris. Cei d'întăiu delegau pe Ștefan și Dimitrie Golescu, pe D. Brătianu sau Bolintineanu; *ibid.*, p. 226 și urm. Se refușă ideia unui cap. D. Brătianu scrie o admirabilă scrisoare lui Michelet; *ibid.*, p. 234 și urm. E cea mai frumoasă presintare a poporului românesc. Brătianu se gândia să revie la Londra; *ibid.*, p. 261, no. LXVIII.

cu aceia chiar pe cari ar fi voit să-i vadă învingători emigrații; nici cu opera de refacere, tăcută, înceată, dar solidă, pe care o începu, neadmițând pe revoluționarii de ieri, rămași cu întregimea unor credințe, îndată exaltate, Știrbei, și, cu concursul oricărui se oferia dintre reformiștii din Mart 1848, Grigore Ghica.

Oricât de interesantă ar fi ideologia înstrăinaților, oricâte succese de opinie ar fi reputat, în Germania, — și chiar în Austria —, în Franța și Anglia, neîntrerupta propagandă a lor și a liberalilor apuseni, pe cari au știut să-i câștige și să-i reție, ceea ce se săvârșia în teribilele condiții ale unei îndoite ocupații acasă merită să oprească atenția încă de la cele d'întăiu măsuri ale unei atât de necesare refaceri.

Și nu e vorba numai de săvârșirile, oricât de însemnate și de rodnice, ale unei birocrații de stil rusesc, ci și de o concepție care era în fond aceeași ca și a oamenilor de la '48. Am văzut pe Știrbei gândindu-se la unirea Țării-Românești cu Moldova supt un stăpânitor de origine străină, oferind mai multe garanții de durată și bucurându-se de un mai mare prestigiu. Dar până și comandantul turc al armatei de ocupație, Omer-Pașa, era de părere că și pentru Turci ar fi mai bine dacă s'ar crea, în anume condiții, o Belgie dunăreană, aliată firească a Imperiului Otoman în apărarea lui contra obraznicei îmbulziri a Rusiei lui Nicolae I-ii.

Greutatea cea mare pe care o întâlneau sforțările de îndreptare ale celor doi Domni, dintre cari, Ghica fiind mai mult un visător romantic, influențat și de o stare de nervi care-l făcu, un timp, să se retragă la țară, Barbu Știrbei era un administrator de talia lui Mihai Sturdza, fără brutala lăcomie a acestuia, era prezența celor două oștiri străine. Pur-tarea Turcilor fu, cu toate neajunsurile de educație ale lui Mehmed-Pașa, comandant al Bucureștilor, de aproape supravieghiată și de Omer, care, personal, își îngăduia unele ori gesturi insolente, și de manieratul Fuad, pe când Rușii lui Lüders, lui Hasford, lui Dannenberg și lui Komar, tot Germani de origine, de și cel d'întăiu se lăuda că nu mai cunoaște limba înaintașilor săi, se dedau la nesfârșite abusuri. Vistieria fu sărăcită, întreținerea ostașilor Țarului cerând, de și Tesaurul imperial plătia lefii ca în timp de garnisonă acasă, în

curs de un an cu sacrificiul a șapte milioane, adăugându-se daruri benevole și hrănirea trupelor care fură chemate să lucreze în Ardeal. Din fericire Duhamel plecă înainte de sfârșitul primului an de Donnie, și Polonul Halcinski¹, care înlocui la Consulat pe agitatul Kotzebue, îngăduia relații mai suportabile; Fuad nu mai era la București în April 1850².

Nu era vorba însă numai de cheltuielile așa de mari pentru ambele țări. Domnii erau tratați însă, în ciuda onorurilor, mai ales de la instalarea aceuia al Moldovei³, ca niște funcționari turci subordonați celor doi comandanți, cari nu lipsiau să-i facă a simți neputința lor de a se apăra, de a răspunde la jignirile atât de dese. Aceasta se simți mai ales de Știrbei, privit ca un delegat civil al Sultanului, ca un sub-prefect, cum o spunea, cu mojiție, unul din generalii ruși. La 25 Iunie, când se ceru firmanul de numire a noului Domn, asistară firește cei doi comisari, consulul rus și chiar Omer-Pașa, dar nu și generalii ruși⁴. Totuși nu se înlătură nimic din solemnitatea vechilor sfințiri, a alaiurilor de pe vremuri, și, dacă Lüders, gata a trece la biserică înaintea Domnului, nu apărură acolo⁵, el și Fuad participară la ceremonia cetirii discursului domnesc.

Barbu Dimitrie-Vodă mergând la Constantinopol pentru investitură, această ceremonie pare a nu fi avut niciun prestigiu; la întors ginerele domnesc, Vellarà, care se coborise din vas, se înecă⁶. În aceste condiții nici sosirea la București nu se

¹ Iorga, *Documentele Știrbei-Vodă*, I, pp. 381-2.

² *Ibid.*, p. 471, no. III.

³ Drăghici, *o. c.*, II, p. 222 și urm. Fuad nu amână ceremonia până la venirea lui Duhamel; *ibid.*, p. 224. Cei 4.000 de Turci sosiți după așezarea Domnului defilară înaintea lui.

⁴ Iorga, *o. c.*, II, pp. 4-5 = Hodoș, *l. c.*, p. 167, no. CLXVII. Consulul Franciei constată receala Românilor de față, cari ar fi preferat pe Constantin Cantacuzino.

⁵ Iorga, *o. c.*, II, p. 5 no. IV = Hodoș, *l. c.*, p. 169, no. CLXVIII. Așa crede și noul consul Poujade; Iorga, *o. c.*, II, p. 7 = Hodoș, *l. c.*, p. 174. — Iorga, *o. c.*, II, p. 39 = Hodoș, *l. c.*, p. 206, no. CCIII.

⁶ Iorga, *o. c.*, II, p. 6, no. VIII și n-1 urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 184, no. CLXXXV și n-1 urm.

făcu după datină, nefiind nicio pregătire, și Mavros, ginerele lui Constantin Cantacuzino¹, impuind carantina. Dreptul de a se mirui nu fu recunoscut niciunuia din Domni².

Lipsit de ce era mai ales între intelectualii noii generații, Știrbei trebui, și supt influența ruso-turcească, să-și facă întâiul Ministeriu din elemente inferioare sau compromise, mai mult boieri bătrâni, cunoscuți în Constantinopol. Constantin Cantacuzino, fostul Caimacam, figura în el alături de acel Costachi Suțu, zis Suțachi, care, împreună cu Vellară și Arsachi, poate fi privit ca una din ultimele icoane ale Fanarului dispărut, de Iancu Filipescu, de un membru al familiei Ghiculeștilor și de rudele Domnului: fratele, Iancu Bibescu, ginerele, Plaginò. În Comisiunea Proprietății, care înlocui pe cea de supt Căimăcămie, găsim pe același fost Caimacam, pe Filipescu Vulpe, pe același Alexandru Ghica, pe Arsachi, lângă un Oteteleşanu, și pe Constantin Ghica. Noul Ministeriu din 1850 aduse pe Iancu Manu, pe Grecul neîmpământenit și refuzând cetățenia românească Arghiropulo, pe reacționarul Manolachi Băleanu, pe Iordachi Filipescu, pe Constantin Herescu, al cărui frate va juca un rol în alcătuirea miliției celei noi, și, iarăși, de nevoie și pentru a avea un sprijin efectiv, în orice împrejurări, pe Iancu Bibescu și pe Plaginò³.

¹ Iorga, *o. c.*, II, p. 54 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 234 și urm.; cf. *ibid.*, p. 252 și urm. Ceremonia se făcu la București în Decembre abia.

² Atenții turcești pentru acesta, făcut baș-boier și răsplătit cu bani din Vistierie; Iorga, *o. c.*, II, p. 47, no. xxxi = Hodoș, *l. c.*, p. 213, no. ccix. — Bibescu revenia de la Constantinopol, unde fusese covârșit de favoruri, dându-i-se și un palat acolo; Iorga, *o. c.*, II, p. 68. = Hodoș, *l. c.*, p. 239. El revenise în țară. V. și Iorga, *o. c.*, II, p. 99, no. liii = Hodoș, *l. c.*, p. 260, no. ccxlii. Rușii îi refușă o pensie; Iorga, *o. c.*, II, p. 136, no. lxxii = Hodoș, *l. c.*, pp. 288-9. Invitat a se așeza la Odesa, alege Parisul. — Trebui să fie invitat a pleca la Viena; Iorga, *o. c.*, II, p. 161, no. lxxxviii = Hodoș, *l. c.*, p. 312, no. ccclxxxi. — Pentru o datorie a lui, Iorga, *o. c.*, II, p. 170 = Hodoș, *l. c.*, p. 318, no. ccclxxxv. Cf. I. Ghica, *o. c.*, p. 340.

³ Știrbei făcu din bașboierul Iordachi Filipescu președintele Divanului. El reluă în serviciu pe colonelul Gramont, adiutantul lui Alexandru Ghica; Iorga, *o. c.*, II, pp. 19-20 = Hodoș, *l. c.*, pp. 191-2.

Cu totul altfel se prezintă, în ce privește pe ajutători, noua Domnie moldovenească. Dintre vechii boieri Ghica alese numai pe Alexandru Sturdza, ca ministru de Interne. Între noii numiți era Petrachi Roset-Bălănescu, Teodor Balș cel tânăr, Iorgu Suțu, Alecu, fiul lui Costachi Sturdza, Nicu Ghica din Comănești și viitorul rânduitor al Finanțelor țării unite, Petrachi Mavrogheni¹. Vrând să arăte că nu aduce nicio dușmănie față de nimeni, Ghica-Vodă ceru Mitropolitului ca în rugăciunile ce se rostiră la numirea lui să nu se vorbească de „biruința asupra protivnicilor pe care ar avea să i-o acorde Dumnezeu“².

Din fericire era la București, pentru a înlocui toate aceste insuficiențe, acțiunea de fiecare clipă a unui om de mare hărnicie, de pricepere superioară și de o inițiativă biruitoare.

Acusat că e omul Rușilor, Barbu Știrbei va trimete în Rusia, pentru a grăbi evacuarea, la 1850, pe fiul său Gheorghe, tânăr precoce, de o deosebită inteligență, doctor în drept de la Paris, unde fusese unsprezece ani³. El trebuia să cerceteze împrejurările de la Petersburg, unde stătu opt luni. Și tânărului i se va mărturisi supărarea că tatăl său s'a îndatorit, într'o scrisoare către Reșid-Pașa, a înlătura orice „ingerință străină“.

O legătură strânsă fu stabilită de la început, nu numai cu Domnul Moldovei, socotit ca un bun prieten personal, cu care mai târziu se vor schimba considerații asupra unei situații înrăite și de dușmănie interne, Știrbei represintând față de melancolicul Ghica încrederea bărbătească în misiunea de îndeplinit, dar și cu prințul sârb Alexandru Caragheorghe-

---

*Printr'o măsură iscălită în același timp de Fuad și de Caimacam, trimesul turc în prima linie, se anulase liberarea Țiganilor de proprietate particulară; Hodoș, l. c., p. 92, no. LXXX; cf. *ibid.*, p. 347, no. CCCX = Iorga, o. c., II, pp. 207-8. — Rușii se plânseseră că Fuad „dă decrete“ fără a consulta pe Duhamel; *ibid.*, p. 99, no. xc.*

¹ Drăghici, o. c., II, p. 225.

² Iorga, o. c., II, p. 6, no. VII = Hodoș, l. c., p. 173, no. CLXXV. Moldovenii putură să asiste la lupta provocată de invazia lui Bem pe la Poiana Sărată și Grozești; Hodoș, l. c., pp. 196-7. V. și n-l următor și no. CLXXXI. Un Filipescu, Muntean, servia în armata austriacă; *ibid.*, p. 180, no. CLXXXII; p. 182, no. CLXXXIV.

³ G. B. Știrbei, *Feuilles d'automne et feuilles d'hiver*, I, Paris 1916, pp. 265-74.

vici¹. Dar el mărturisia, în August 1849, vecinului român greutățile rezultând din deficitul de 14.000.000 și din covârșitorul „budget extraordinar“². Știrbei avea, de la început, neplăcerea de a recurge la mijlocul exilului pentru a sfărâma o opoziție imediat răsărită în calea sa³, înainte chiar de „instalația“ și „măsluirea“ din București, care avu loc numai la 4 Decembre st. v.⁴

Orice încercare de a apropia în Muntenia cele două tabere, aceia a „ordinii“ restabilite și aceia a revoluției convinge că îndeplinește o funcțiune națională, nu putea să fie decât zădarnică⁵. Totuși în 1849-50 nu se întâlnește în corespondența așa de larg păstrată a emigraților nicio pornire de ură contra lui Știrbei, pe care cei mai mulți dintre aceștia îl cunoșteau, de mult, și chiar supt un raport favorabil, ca unul care în timpul mișcării se ferise de a juca vre-un rol, dar și de a înteți contra lor. El însă vorbea cu mânie, în Iunie 1850, de „indivizii incorigibili, încremențiți (*endurcis*), a căror hotărîre nestrămutată, ca și interesul personal, e de a sufla asupra țării focul discordiei și al patimilor rele pentru a distruge ordinea stabilită, și el cita pe Bălcescu, socotit ca aflător la Londra, pe Eliad și pe Tell, cu Goleștii și Rosetti, la Paris, pe Al. Gh. Golescu, care ar mai fi încă la Viena, pe Constantin Filipescu, plecat din Turcia la Trieste,

¹ Iorga, *Documente Știrbei-Vodă*, I, p. 17 și urm., 36 și urm. Un plan de a-și da fata după Mihail, fiul detronatului Miloș; Iorga, *o. c.*, II, p. 141 = Hodoș, *l. c.*, p. 293.

² Iorga, *l. c.*, p. 21.

³ *Ibid.*, pp. 22-3.

⁴ *Ibid.*, p. 23, no. VII; p. 105, no. III.

⁵ V. mai ales veninoasa adresă a lui Eliad și Tell, cari-și adaugă pe N. Pleșoianu, contra lui N. Bălcescu, invinuit că și-a însușit banii incredințați; I. Ghica, *o. c.*, pp. 661-6. V. și alte elucubrații; *ibid.*, p. 674 și urm. (Decembre 1849). — Totuși Eliad iscălise, cu ai săi, în Mart, actul prin care se dădea un singur șef îndoitei emigrații, muntene și moldovenesti; *ibid.*, p. 709 și urm. Acolo și un Teodor Rășcanu, un Catargiu, un D. Gherghel și I. Ionescu. Pe această basă, după plecarea lui Eliad, se alese Negri; *ibid.*, pp. 710-3. Insemnate iscălituri. V. și *ibid.*, p. 722 și urm. Rosetti acusa pe bătrânul tribun că n'a fost pentru unirea cu Moldova, propusă de generația lui; *ibid.*, p. 838.

unde va veni și Magheru¹, pe Ghica și „ai săi“, rămași la Constantinopol și la Brusa. Se plângea că Magheru a fost tolerat, la Sibiu și Nicolae Golescu, împreună cu același Filipescu, la Mehadia². Se dădea lista celor cari n'ar trebui răbdați la hotare³. Lüders cerea măsuri și contra grupului, fără însemnătate, în care și profesorul Boerescu, de la Giurgiu și Rusciuc⁴. Duhamel însuși anunța apariția la Brăila a lui Zalic⁵. Se urmărise cu atenție și trecerea pe teritoriul turcesc a învinșilor revoluției ungurești, Dembinski, Mezsáros, Perczel, Kossuth însuși⁶. Rușii se temeau nu cumva să apară în Principate și scriitorul și omul politic italian, Niccolò Tommaseo, amestecat în revoluția venețiană⁷. Vom vedea că, la sfârșitul anului 1851, Domnul părea aplecat la rechemarea pribegilor.

Până la sfârșitul anului 1850, lucrându-se la o evacuare, dorită și de Turci, dar refușată pentru mai mult timp de ofițerii Țarului, se lucrase serios și în chestia rurală. Boierii vechi menținură principiul lor de proprietate deplină asupra moșiilor, dar Știrbei interveni personal, și cu energie, pentru mai multă mărinimie în ce privește pământul de lucru și dijma, mai ales locul de pășune, care fu îndoit, dându-se puțința de strămutare la care țineau sătenii așa de mult, dar numai la cinci ani; se căută ca proprietarii să iea asupra lor jumătate din datoria față de Stat pentru po-

¹ Iorga, *o. c.*, I, pp. 109-11. Cf. *ibid.*, pp. 251-2. V. și Ion Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 151 și urm. In Ardeal fusese și Aristia; *ibid.*, p. 154.

² Iorga, *o. c.*, I, pp. 106-8.

³ *Ibid.*, p. 52.

⁴ *Ibid.*, pp. 370-1. Domnul îi apără, arătând că Boliac nu e acolo. Acesta fusese în armata lui Bem și „director al imprimeriei“; Hodoș, *l. c.*, p. 176. Cu el un Bălăceanu, un Costescu, un Caracaș. Boliac e trimis la Brusa; Iorga, *o. c.*, II, p. 51, no. xxxiv = Hodoș, *l. c.*, p. 221, no. ccxviii.

⁵ Iorga, *Documente Știrbei-Vodă*, I, p. 389, no. xxii. Turcii refușă întoarcerea lui Marin Serghiescu; *ibid.*, p. 477, no. xi. Știrbei observă că acesta fusese și la ocnă, pentru amestecul în conspirația lui Mitică Filipescu; *ibid.*, pp. 478-9. Mai târziu revine chestiunea; *ibid.*, p. 482, no. xvi.

⁶ *Ibid.*, I, pp. 18-9.

⁷ *Ibid.*, p. 369, no. iv.

duri și șosele¹. În același memoriu către ambasadorul rus pe lângă Poartă, Titov, se arăta că *învățământul va redeveni național și se va adapta la adevăratele nevoi ale societății, apropiindu-se mai mult de clasele sărace*; se recunoaște organizatorul priceput de la începuturile erei regulamentare. În Colegii se va face un larg loc limbii latine, franceza și greaca rămânând mărgenite la cei din urmă trei ani. De acolo se va pleca la seminarii, la școala militară, care dădu îndată absolvenți cari vor fi apoi generalii lui Cuza-Vodă și ai lui Carol I-iu, la „școala de agronomie și economie agricolă“, la cea „de arte și meșerii“, la „școala de științi exacte“, cu secții pentru topografie, inginerie de poduri și șosele și arhitectură, în sfârșit și la „școala de drept“². Un internat superior, ca la Paris, Berlin, Odesa, ar suplini costul periculoasei trimeteri în străinătate³.

El putea spune că a îndeplinit ceva din frumoasele făgăduieli făcute la miruirea lui, când amintise în nobile cuvinte de Domnia fratelui său, așa de răpede întreruptă, și trecuse cu discreție asupra regimului revoluționar⁴.

Dar mai semnificative sânt observațiile făcute de Domnul Țării-Românești la plecarea lui Duhamel. Pornind de la evenimentele din 1848, el cercetează care pot fi clasele stabile ale societății și nu le găsește. Răspinge și garanția dublei ocupații, care poate sărăci și „demoralisa“ țara⁵. Aminteste

¹ *Ibid.*, pp. 378, 382-3. V. memoriul unui tânăr boier conservator, cu studii de drept la Paris, în Iorga, *o. c.*, II, p. 58 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 233 și urm. Raportul din 1850 al comisiunii; Iorga, *o. c.*, II, p. 125 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 281 și urm. Se văd douăzeci de zile de lucru pe an și se definește ce înseamnă ziua de lucru. Se adăugă și un Consiliu comunal pentru sate. Și se presintă și programul pentru alte reforme, între altele și pentru constituirea corpului electoral pentru Divanul Administrativ. Proprietarii căpătară și numirea agenților administrativi; Iorga, *o. c.*, II, pp. 206-7. = Hodoș, *l. c.*, p. 345, no. cccviii.

² *Ibid.*, p. 378, 384-5.

³ *Ibid.*, p. 380. Planul amănunțit, în Iorga, *o. c.*, II, p. 74 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 244 și urm. Cf. Iorga, *l. c.*, pp. 84-5 = Hodoș, *l. c.*, p. 251, no. ccxxxiv.

⁴ Iorga, *o. c.*, II, p. 92 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 255 și urm.

⁵ Aceiași părere de la început; Iorga, *o. c.*, II, p. 21, no. xvii = Hodoș, *l. c.*, p. 192.

că legăturile cu Poarta consistau odinioară doar în numirea Domnului și chemarea lui pentru investitură la Constantinopol; se adăugise și însemnarea, ștearsă apoi, că Mihai Sturdza, Ghica și Bibescu „n'au adresat zece depeși Porții în cei șaisprezece ani ai administrației lor“, pe când acumă e un amestec și în amănunte, nepotrivite, de altfel, cu spiritul tanzi-matului: un singur Imperiu și provincii, unele dintre dânsele fiind doar privilegiate. Se încercase de consulat a se introduce regimul capitulațiilor. Și impunerea principiului schimbării Domnului e o scădere pentru autoritate. Știrbei mărturisește că, de și a creat o miliție, supt Spătarul Constantin Ghica, Voinescu I și Rusul Paznanschi¹, pe care n'o mai dă pentru serviciul carantinelor, încredințat satelor de margene, s'a gândit a tocmi, pe doi, trei ani, 500 de militari străini, fie chiar Svițeri, cari ar fi rămas în garnisonă la București².

Grigore Ghica nu se crezu dator să presinte și el Rușilor o listă a realizărilor din primii doi ani de Domnie. Atitudinea lui și a societății moldovenești față de dânșii era simțitor deosebită. Pe când în Muntenia se putea vorbi de o comisiune de ofițeri imperiali pentru a pregăti căsătorii ruso-românești cu moștenitoare bogate și astfel de legături se și făcură³, Moldovenii se țineau la o parte de această lume militară a ocupației. Consulul Franciei în Principate, Poujade, care el însuși luă în căsătorie o Ghica, putea să scrie, în Maiu 1850: „La Iași Rușii sânt abia primiți în societate. Niciun ofițer rus n'a putut să se însoare în Moldova și, chiar pe vremea când era acolo generalul Moller, guvernul n'a suferit niciodată amestecul Rușilor în afaceri“. Ghica luptă cu Duhamel, care ocrotia fățiș pe Mihai Sturdza și opria cercetarea gestiunii acestuia, și el ar fi mers până la denunțarea unui sprijin pe care-l credea cumpărat cu bani⁴. Aceasta, pe când la București generalul Hasford impunea miliției coiful rusesc

¹ Și *ibid.*, I, p. 469.

² *Ibid.*, pp. 399-403. Tunuri de la Turci; *ibid.*, pp. 470-1 și urm. Pentru muniții, Tarul trimetea tot la ei; *ibid.*, p. 397, no. xxxiv.

³ Hodoș, *l. c.*, p. 307. V. și n-l următor și Iorga, *o. c.*, II, p. 309 și urm. Cf. Hodoș, *l. c.*, p. 331, no. ccxcviii.

⁴ *Ibid.*, p. 310.

și amenința cu Siberia pe redactorul ziarului frances, Keun, supus imperial, pentru că n'a pus în coloanele lui descrierea unei serbări dinastice rusești¹. Știrbei n'avea măcar puțința să aleagă liber, după moartea Spătarului Constantin Ghica, pe noul șef al miliției².

Că se putea face altfel o dovedea Domnul Moldovei, pe care noul comisar turc, Ahmed-Efendi, care se înțelegea greu cu Domnul muntean, îl critica pentru legăturile lui cu Nicolae Suțu și familia lui, priviți ca rusofili, adăugând insolent că „Poarta nu poate primi pe niciun Suțu ca funcționar otoman”³. Totuși cu prilejul visitei la Iași se putu convinge că Turcii erau preferați Rușilor⁴, Hasford și Dannenberg fiind, cu câtva timp înainte, foarte rău primiți acolo,—și *consulul frances credea că e și amintirea răpirii Basarabiei*.

Dar și Ghica și Știrbei trebuiră să renunțe la ideea unei Bănci cu capital german, propusă de consulul Prusiei⁵. Duhamel credea că poate să capete în Muntenia garanția averilor mănăstirilor închinată, pentru un împrumut de 14.000.000 de lei⁶. Până și alegerea noului Mitropolit Nifon se făcu prin lupta între Duhamel și Ahmed⁷.

Din vara anului 1850 relațiile lui Știrbei cu Poujade, influențat de profesorii francesi, acum fără catedre, și de familia Ghica, se stricară⁸. Consulul Franciei lua oarecum ocrotirea pribegilor, acuma prin Ardeal, la Mehadia, Brașov, Sighișoara, și chiar la București, ca Filipescu⁹. El credea că Rușii pregătesc căderea aceluia care totuși se arătase destul de plăcut în fața voinții lor și, enervat, Știrbei lua măsuri de apărare contra unor intrigi cu caracter revoluționar¹⁰; astfel se formă

¹ Iorga, *o. c.*, II, pp. 169-1 = Hodoș, *p.* 312, no. CCCLXXXI.

² *Ibid.*, p. 154 = Hodoș, *l. c.*, p. 403. Cf. Iorga, *o. c.*, II, p. 199 și urm = Hodoș, *l. c.*, p. 349 și urm.

³ Iorga, *o. c.*, II, pp. 162-3 = Hodoș, *l. c.*, p. 313, no. CCLXXXII.

⁴ Hodoș, *l. c.*, p. 332 și urm.

⁵ Iorga, *o. c.*, II, pp. 198-9 = Hodoș, *l. c.*, pp. 339-40.

⁶ Iorga, *o. c.*, II, p. 265, no. xc. = Hodoș, *l. c.*, pp. 314-5.

⁷ Iorga, *o. c.*, II, pp. 188-9 = Hodoș, *l. c.*, pp. 330-1.

⁸ Iorga, *o. c.*, II, p. 369 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 318 și urm. Căsătoria cu o Ghica, în Iulie.

⁹ Iorga, *o. c.*, II, p. 172, no. xciv și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 320, no. CCLXXXVII și urm.

¹⁰ Iorga, *o. c.*, II, p. 183 = Hodoș, *l. c.*, p. 326, no. CCXCIII.

noul Ministeriu de care a fost vorba mai sus, înlocuindu-se fostul Caimacam, Alexandru Ghica și I. Filipescu, iar Suțu chiar prin decret de destituire¹. Cu ajutorul lui Poujade se căpătau la Paris lucrări prin care era atacat regimul de la Balta-Liman, ca un memoriu al lui Ion Ghica².

Anii între 1851, data evacuării, și pînă la presiunea anglo-franceză, a Principatelor, și 1853, începutul crizei orientale, care ridică Franța și Anglia împotriva tendinților rusești de tiranică hegemonie în Orient, sînt puțin bogăți în ce privește propaganda pentru cauza românească în Apus.

Neînțelegerile dintre căpetenii ajunseseră chiar a o anula.

Nimic nu ieși din lucrurile care fuseseră pregătite și anunțate. Totuși Bălcescu lucra acum și cu Polonii și trimetea un memoriu contra ocupației și contra lui Știrbei, — care făcea tot posibilul pentru a o înlătura —, prin emigrația polonă condusă de Zamoyski³: se cerea tot odată amnistia și o mare „Adunare națională“, cu reprezentarea tuturor claselor, pentru elaborarea noului statut constituțional. O scurtă vizită la Londra, unde, căutînd pe Palmerston, găsi ajutorul lui Dudley Stuart, n'avuse rezultate; Bălcescu nu izbuti să câștige și pe popularul Cobden, care făcu ideologie „genială“ în jurul problemei⁴. El știa că fiul de Domn român care era ambasadorul Turciei la Paris, Callimachi, întreat de Aali-Pașa asupra chestiei românești, era și dînsul de părere a se face la Dunăre o nouă Belgie independentă⁵. O convorbire a lui Bălcescu, răpede bine informat asupra partidelor și curentelor din Anglia, putea să deie și ea unele speranțe⁶. Istoricul român credea că va dăinui comitetul internațional, ce alcătui și acolo cu vechiii săi amici, Ungurii, fiind prieten cu generalul Klapka, care se arăta gata a primi o „dietă federală“ cu discuție în limbile germană și franceză (!), — Bălcescu propu-

¹ Iorga, *o. c.*, II, p. 185 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 328 și urm.

² Iorga, *o. c.*, I, p. 202 și urm. = Hodoș, *l. c.*, p. 342 și urm.

și n-le urm.

³ I. Ghica, *o. c.*, p. 438 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 451-3. Relații cu ambasadorul Turciei și cu Louis Blanc, cu un scriitor „Henigsen“; *ibid.*, pp. 454-5, 458.

⁵ *Ibid.*, pp. 449, 461.

⁶ *Ibid.*, pp. 456-8. Un articol al lui *Daily News*; *ibid.*, p. 458.

nea latina¹, — apoi cu cei noi, Polonii, pe cari Eliad îi acusa că recunosc fățiș intenția de a-și anexa Principatele la țara lor înviată, în fine cu Slavii-de-Sud și chiar cu Cehii, Turcii și Rușii (!)².

Un mai înalt comitet ar cuprinde, după el, pe Mazzini, care nu odată s'a exprimat contra egoismului unguresc³, și pe fostul dictator venețian, Manin⁴. Și el visa, ca și un Canini, mai lărziiu, Venețian revoluționar⁵, de „Statele-Unite ale Dunării“, în care ar intra Ungaria, păstrând părțile românești, Basarabia, ca și Serbia⁶. Părăsind ideia unei reviste, el se gândia acuma din nou la marea lui operă de căpetenie: „voiu să sfârșesc o scriere asupra lui Mihai Viteazul și să puiu piatra de temelie a unității naționale“⁷.

Se mângâia cu ideia că „Românii din Austria“ sânt *jata* să ceară unirea tuturor Românilor⁸. El părăsise, acum, Londra, înaintea altor două interpelări fără rezultat⁹. Pregătia, pe lângă revista sa, și frumosul studiu frances asupra chestiei proprietății la Români¹⁰, care se ceruse de la Petersburg¹¹.

¹ Li recomandă să primească a fi vasalii Turcilor; *ibid.*, pp. 463-4.

² *Ibid.*, pp. 459-61.

³ Bălcescu se gândia să se așeze în Spania; *ibid.*, pp. 511-2, sau în Turcia; *ibid.*, p. 534; în Dobrogea, unde Ion Ionescu lucra pentru Turci; *ibid.*, pp. 347, 537. În Bulgaria; *ibid.*, p. 538.

⁴ *Ibid.*, pp. 491-2.

⁵ Marc' Antonio, *Dix années d'exil*, și Iorga, în Buletinul frances al Academiei Române, 1938.

⁶ Pentru aceasta și negociații cu Zamoyski, ca mediator, în numele prințului Czartoryski, față de Unguri; *ibid.*, p. 515 și urm. Pentru neînțelegerile lui Kossuth, v. Kossuth, *Schriften. Bălcescu singur arată o perfectă cunoaștere a trecutului Românilor ardeleni în una din cele mai frumoase scrieri ale lui*. Cf. Eliad, *Souvenirs et impressions d'un proscrit; Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie* (1856); *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine et la Russie*. E istoria evenimentelor între 1828 și 1848-9.

⁷ I. Ghica, o. c., pp. 463, 466.

⁸ *Ibid.*, pp. 470-1.

⁹ *Ibid.*, p. 466.

¹⁰ Cf. I. Ghica, o. c., pp. 498-9, 506-7. E vorba și de un articol al lui I. Ghica, în *La Concorde*; *ibid.*, pp. 502-3, 508, 510-1, Un articol, iscălit Carpentier, în *Tribune des peuples*, *ibid.*, pp. 513-4. Atunci și studiul lui Desprez, în *Revue des deux mondes*.

¹¹ *Ibid.*, p. 510. Plan de a se trimete în țară; *ibid.*, p. 511

În acest timp Eliad își publica în deosebite broșuri *Memoriile* în limba franceză¹, denunțând pe toți reformiștii ca simpli agenți ai dorinții Rașilor de a tulbura apele, ca petrecători acum, prin cafenele și cârciumi, ca agitatari². El era pornit, în duelul cu Țarul, în visările lui mistice, pe o linie care trebuia să-l facă nefolositor cauzei naționale. În această atitudine a unui om de mult talent, de o neobosită muncă și de un glorioș trecut era fără îndoială efectul, fatal, al provenienței lui sociale. Și Bălcescu avea deplină dreptate când scria în Mart 1850: „Revoluția noastră nu e sfârșită ca să fie judecată... Cea mai mare parte din actori nu s'au făcut cunoscuți destul. N'au zis ultimul lor cuvânt. Prin comunicarea intimă a părerilor se poate doar pregăti această istorie“. Deci e mai bună o abținer din lipsa unei cunoștinți depline, decât a serie o istorie ipotetică și falsă³.

Și gânditorul cel mai serios la Munteni, iar, față de Kogălniceanu, superior prin continua preocupare de principiile sale pe care le întăria activitatea sa de cercetător al trecutului, căuta să explice lui Al. C. Goleșcu că revoluția n'a fost „inventată, nici fabricată“ de nimeni, ci iese dintr'o lungă înlănțuire al cărui ultim inel e anul 1821. Ni mai rămâneau două alte revoluții de făcut: o revoluție de *unitate națională* și, mai târziu —, deci *mai târziu*, — *independența națională*, pentru a face să reîntre astfel „nația în plenitudinea drepturilor ei naturale“.

Lucrurile nu se opriră însă aici. Apăru în 1850 revista pe care o anunța Bălcescu, *România viitoare*⁴. Nu mai

¹ V. *ibid.*, p. 530: „Ungaria nu poate să între ca Stat maghiar în ligă fără să sufere o prefacere interioară“.

² *Ibid.*, p. 473.

³ *Ibid.*, p. 474 și urm. Cu acest prilej el dă istoria participării sale la revoluție și presintă pe Eliad ca dușman al împrăștiării țărănești; *ibid.*, pp. 484-5. Acesta ar fi vrut ca în Constituantă să fie câte o sută din cele trei clase: boieri, negustori și țărani. Bălcescu apare ca sprijinitorul foii *Poporul Suveran*. I s'a propus să între în Locotenență; *ibid.*, p. 486. El vede bine că prin cedarea față de Soliman-Pașa revoluția isprăvise; *ibid.*, p. 487. Recomanda rezistența armată și pe Magheru ca dictator; *ibid.*, pp. 487-8.

⁴ *Ibid.*, p. 551.

avem a face nici cu încercări tinerești ca acelea din București în vremea revoluției, un singur spirit original formându-se, al lui Vasile Boerescu, pe care-l vom întâlni lucrând serios la Paris, iar, pe lângă dânsul, Barbu Gănescu, care va juca apoi un rol în politica franceză. Nu mai e sentimentalitatea unui Gheorghe Vernescu, care va fi apoi unul dintre miniștrii lui Carol I-ii, unui poet Ioan Catina¹, totuși nu lipsit de însușiri literare. *Pruncul Român*, radical, *Poporul Suveran*, întreținut de frații lui D. Bolintineanu, moderatul, nu fără participarea lui Bălcescu și Boliac, ba chiar a lui Grigore Alexandrescu, conservatorul, *Constituționalul*, care, cu *Propaganda*, trebuia să deie un nou ziar, *România*, unde se manifestă întâiu poetul Gh. Baronzi, din Brăila, scriitor romantic de formă nouă, rămân mult în urmă, cu prosa lor nesigură și versurile inferioare. Dar și în revista din 1850, publicată în numele întregului grup de la Paris, chiar și al lui Maghera, al Moldoveanului Mălinescu, nota declamatoare e reprezentată de Rosetti, căci numai lui i se poate atribui articolul de direcție: de la Alexandri e doar o bucată contra „ciocoiului“. Studiul lui Bălcescu se ridică foarte sus peste aceste strigăte de pasiune obosită². El trece peste luptele de persoane contra lui Știrbei sau lui Mihai Sturdza, peste antagonismul de clase și campania contra „boierului“, pe care-l desface neted de „ciocoiu“; el răspinge ideea „moderată“ a unui nou „Sfat negustoresc sau orășenesc“, cu străinii, și pune ca singură mare problema *restituirea la libertate a țaranului*, pentru „a întineri și împuternici Statul“. Prin unirea națională singură se vor da condițiile pentru aceasta. Dar ea nu va ieși din mila Puterilor, ci din jertfa proprie, și spre ea trebuie să îndemne cărturarii în suferințele ce au de îndurat. O Casă de credit, un împrumut ar da fondurile marii reforme³.

Dar el însuși se gândia, în locul luptei în Ardeal, dorită odinioară, ori a misiunilor în Apus, la așezarea în vre-un „ciflic“ dobrogean alături de bunul gospodar moldovean Ioan

¹ Poesiile lui apăruseră la 1816

² V. și Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, III, pp. 63-4.

³ *Ibid.*, pp. 81-4.

Ionescu¹. Ajunse să nu mai aștepte mântuirea de la cabinete, ci de la „revoluția generală“; nu înțelegea nici acțiunea comună cu comitetul internațional de la Londra, necăutând a cunoaște pe Mazzini².

Numai Ion Brătianu merse în Ardeal, unde i se lăsa liberă propaganda, încercând, în acest timp de viață grea și de pierdere a speranțelor, o acțiune pozitivă. Asupra legăturilor lui între Români întrebuițați și în funcții de Austria dictaturii n'avem însă nicio informație.

Intors la Paris, el va colabora, în 1851-2, cu C. A. Rossetti la foiața, în formă de broșură, pentru o mai ușoară răspândire, care, căutând să fixeze că în noua Românie nu poate fi vorba de o formă a monarhiei, se chiamă *Republica Română*. Apărură, nu în Franța, acum reacționară și cu o poliție vigilentă, ci la Bruxelles, două singure numere. Boliac era unul din colaboratori, cu un studiu de istoria dreptului român, iar poesia o dă Crețeanu, iscăind „L. F. Fabian“. Contribuția lui Rossetti cu un larg studiu, bine informat și socotit, despre Rusia Țarilor, e, data aceasta, în adevăr remarcabilă⁴.

E vremea când Dimitrie Brătianu, prins într'o polemică, de altfel plină de curtenie, cu Ungurul Daniel Iranyi, în care vede un posibil tovarăș al luptei pentru libertate, face să apară frumoasa broșură *Lettres hongro-roumaines*: baza ideologică e întemeierea unei Români unite.

El adresa lui Michelet un imn al țării, care, în stilul acestuia, poate fi pus alături de „Cântarea României“ însăși⁶, și marele scriitor frances, pentru totdeauna câștigat, recomanda lui Ledru-Rollin pe acela care, la sfârșitul anului 1850, se gândia să rejeie opera sa de propagandă la Londra⁷.

¹ *Ibid.*

² I. Ghica, *o. c.*, pp. 556-7.

³ *Ibid.*, p. 559.

⁴ V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, III, pp. 64-5; D. Simonescu, *Din istoria presei românești*, „*Republica română*“, București 1931.

⁵ Iorga, *o. c.*, pp. 75-6.

⁶ Cretzianu, *o. c.*, I, pp. 234-60.

⁷ *Ibid.*, pp. 261-2. Ledru-Rollin serie: „Votre nom ne vous servait-il pas de passeport“?; *ibid.*, p. 263, no. LXX₄.

Prin Quinet D. Brătianu căuta să cunoască pe Mazzini, gata a-l primi, acolo, la Londra, în April din anul următor¹.

În înțelegere cu Dumitru Florescu, același căuta să răspândească un nou ziar al emigraților din Paris, *Junimea Română*, pe care-l comunică și lui Mazzini ca primă „lecție de românește“. Se raliase la „Comitetul Democrat European“ și relațiile cu grupul mazzinian rămaseră cele mai strânse², ajungându-se la frumoasa adresă către Români a Comitetului³. Se căpătă și o înțelegere cu Ungurii, chestia Românilor din Ungaria având a fi hotărîtă în legătură cu o manifestare de sufragiu universal și cu alcătuirea „Congresului democratic european“. Se credea că s'ar putea căpăta de la Turci independența⁴.

În Italia însăși lucra, la Turin, cu Constantin Racoviță, nepot al Goleștilor, și un Alexandru Manu, și era vorba ca ei să uneltească în regimentele românești de acolo⁵. Germania era străbătută, în același an, de Ștefan Golescu. În Viena era acum, pe lângă Maiorescu și Laurian, Papiu Ilarian, un Opran și Magheru⁶.

Dintre străini, vechiul prieten Vaillant dă o culegere de traduceri din toată literatura poetică mai nouă în ambele țări libere, în *Poésies de la langue d'or* (1851)⁷.

Mișcarea se afla acum pe linia complotului democratic contra tuturor dinastiilor. Afară de dânsa era numai așteptarea prudentă a lui Ion Ghica și politica, acum total falimentară, a conservatorilor din Turcia, Eliad fiind, pe un an de zile, la Chios, alții la Constantinopol, Brusa și Smirna, iar Ion Ionescu, cum s'a văzut, în Dobrogea, îngrijindu-se de pământurile Marelui Vizir și puind pecete românească pe întâile realizări științifice în agricultură; N. Golescu stătea, în 1852, la Atena⁸.

¹ *Ibid.*, p. 262, no. LXX.

² *Ibid.*, p. 266 și urm.

³ Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații*, p. 44.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, I, pp. 268-9.

⁵ *Ibid.*, p. 270, nota 2.

⁶ *Ibid.* Lucrau și ei cu soldați. Proclamația către ei, pp. 283-9.

⁷ *Ibid.*, pp. 79-80. O parte în propagandă o are credinciosul Armand Lévy.

⁸ *Ibid.*, pp. 277-8.

În acest timp însă, Bălcescu, covârșit de truda alcătuirii epopeii lui Mihai Viteazul, agonisa. Trecuse pentru sănătate la Marsilia, în Insulele Hyères, și de acolo la Palermo, unde-l va prinde moartea, în Novembre 1852, pierzându-se cu el unul din cele mai frumoase suflete și mai ales din cele mai mari inteligențe ale unei nobile generații de visători¹.

Și în această fasă a propagandei nu mai era nicio puțință de înțelegere cu acela pe care cei din Paris îl numiau doar „Monsieur Stirbey“ și cu celalt, care era pentru Eliad un „Ghiga“. Bălcescu păruse aplecat să se întoarcă, Eliad însuși, de altfel, tânguindu-se de o excepție de la amnistie, excepție care l-ar privi doar pe dânsul. Nu odată istoricul lui Mihai Viteazul s'a gândit să găsească mijlocul de a-și revedea țara iubită. Ar fi căutat un adăpost în Moldova mai liberă, și odată el a venit cu un vas pe Dunăre fără a i se îngădui să se coboare. Dar nici publicații ca *Republica Română*, nici proclamația din Londra, Septembrie 1852², nu mai îngăduiau apropierea.

În aceasta din urmă, cel mai bun produs al minții lui Dimitrie Brătianu, se scria astfel despre oamenii de ispravă, cari încercau să scape cât de puțin țara lor din îndoită strângere a unei ocupații provocate, de sigur, prin neexperiența guvernului improvisat al unei revoluții cu totul nepregătite: „De Domnul Țării-Românești și de Domnul Moldovei nu vă vorbim, căci ei nu sânt decât niște unelte împărătești, ca și ceilalți calai de guvernatori austriaci și muscali în Banat, Transilvania, Bucovina și Basarabia“. Măsurile luate pentru ocrotirea țăranului, fie și, pentru Muntenia, pe baza unui principiu greșit, nedrept, erau înfățișate ca o înrăire a situației clăcașului³. De altfel, pe lângă tonul romantic declamator, această proclamație are și neajunsul că deslipește cauza românească din însuși tărâmul moșiei sale și o preface într'un simplu capitol al unei revoluții generale, care se anunță ca apropiată și care, cu toate luptele și

¹ Cf. *ibid.*, p. 277, no. LXXXV (v. plângerea lui D. Brătianu, *ibid.*, pp. 316-7), și Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a III-a, VII (1927), p. 353 și urm.

² Cretzianu, *l. c.*, p. 361.

³ V. Iorga, *l. c.*, p. 361.

convulsiile sale, n'a putut ajunge la capăt nicăiri. Lovitura de Stat a lui Ludovic-Napoleon, care aducea măcar un nume și un program, contra anarhiei democratice parlamentare, care cu greu ar fi putut rezista maselor muncitorești mitraliate în Iunie 1848, e înfierată ca un act „tălăhăresc“, cum, din punctul de vedere constituțional și legal, a fost de sigur, și președintele învingător prin voința oștirii e înfățișat ca un „prinț“ care, în calitatea sa de prinț, nu putea să facă altfel. Intre aliații luptei care trebuie continuată cu vitejia „pompierrilor români cari, la 1848, în număr de 260, au spart o armată de 12.000 de Turci“, se enumeră atâtea popoare, dar, din prudență, se lasă la o parte, din acest îndemn, adresat și către Ardeleni, Ungurii, de și apelul, citat, al Comitetului din Londra făcea din Români „una din verigile de unire menite a lega activitatea ei (a gintei latine) cu aceea a gintelor slave și maghiare“. Rosetti era asigurat prin cumnatul său Grant că Știrbei e părăsit și de Ruși¹.

Pentru că în Serbia era tot un „prinț“, Ștefan Goleșcu nu era dispus să se înțeleagă cu ministrul sârb Garașanin, care, călătorind spre Turin, unde alt „prinț“, Victor-Emanuel, nu putea fi luat în considerație din cauza acestui caracter al său, fusese pus în legătură cu Dimitrie Brătianu².

Nu e de mirare că Eliad, ajuns la o așa de înaltă conștiință de sine, adresa lui Știrbei o lungă scrisoare, în care-și satisfăcea și pasiunea contra aceloră dintre revoluționari cari aveau alte concepții și alegeau alte metode decât ale lui³.

¹ Cretzianu, *l. c.*, pp. 311-2. Grant va fi, cu Ștefan Goleșcu, la Dresda; *ibid.*, p. 313. Retras într'un sat, Rosetti arată resemnat; *ibid.*, p. 317 și urm.

² *Ibid.*, pp. 301-2, 360-2. Goleșcu iea în răs pe amicul său care și-a câștigat un rost în mișcarea italiană.

³ V. Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de I. B. Locusteanu, București 1891, p. 114 și urm. — Cf. G. Oprescu, în *Daco-Romania*, *buletinul „Museului limbii române“*, III (1922-23), Cluj, p. 1 și urm., și *ibid.*, IV (1924-25), p. 1 și urm. — Bălcescu indignat de titlul de „malfaiteurs“ dat revoluționarilor de Știrbei, într'un „ofis“; I. Ghica, *o. c.*, p. 592. — Pentru întâlnirea la Paris, în vremea *Expoziției*, cu alți Români, din cealaltă tabără: Iancu Bibescu, Ioan Florescu, Doamna lui Știrbei-Vodă, Constantin Cantacuzino, care, de năcăz față de Domn, se face frate cu revoluționarii, *ibid.*, p. 594. — Cf. *ibid.*, p. 595: „Parisul e plin de reacționari români; dar toți spun că sânt revoluționari“ (vorbește tot Bălcescu).

Lipsia deci, afară de unele vizite de „reacționari“ la Paris, contactul cu cei din țară. Alecsandri, care-și pierdu, în rătăcirile prin lume, care-l duse în Maroc, la Venetia, la Constantinopol, iubita, soră despărțită a lui C. Negri, nu jucă niciun rol în mișcare, Kogălniceanu era în țară, Negri făcând o sporadică vizită parisiană, pentru distracție¹. Afară de Mălinescu, Moldovenii lipsesc în propagandă.

Apoi, cu toată inițiativa lui I. Brătianu în rosturile Ardeleților, aceștia lucrau de sine. După lungul șir de petiții, cu așa de puține rezultate, la Viena, îi vedem mergând din nou, și cu Avram Iancu, îndată arestat, cu Balint, cu I. Maiorescu, Florian și Babeș, cu un Mocioni, cu Cipariu, la aceleași „prea-înalte praguri“, pentru a cere, în sensul lui Șaguna, dar fără dânsul, unitatea administrativă a nației credincioase și jertfitoare, acum însângerată și sărăcită, care e dată pe mâna minorității săsești și chiar ungurești, cu atât mai mult a Sârbilor: poate fi tratată astfel nația cea mai numeroasă și mai veche, — fără a se uita impunerea, până jos, a limbii germane, pe când, supt Puchner, își aveau și limba și dregătorii? Iar Șaguna și Șuluț, noul episcop unit, se plâneau în 1852 că în Senatul pe națiuni partea Românilor e prea mică, că une ori numele lor chiar e trecut supt tăcere; iscăliau și Laurian, Bărnuț, Cipariu și chiar Avram Iancu². Totul fără folos. *Nici aici nu e o acțiune solidară, antagonismul confesional, în creștere, adăugând la dificultățile luptei*³. In ce privește dispozițiile austriece, guvernatorul Wohlgemuth trăgea la răspundere pe Șaguna de ce-și zice „episcop român al Bisericii răsăritene în Ardeal“⁴.

Asupra omului de atâta autoritate și credință se exercita de

¹ *Ibid.*, p. 595.

² Scrisoare din 31 Decembre 1832. Ciocnirile între uniți și neuniți, erau în spor.

³ Actele sânt date, românește, în colecția arhimandritului Pușcariu. V. și Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, 1924.

⁴ Pușcariu, *o. c.*, p. 55 și urm. — Răspunsul generalului e un atac la dreptul național.

Guvern o continuă supraveghere bănuitoare. Pe când *el căuta să adune nația în jurul său și chema un mare sinod diocesan, se cerca să i se împutie ca mirenii, pe cari el îi voia alături de clerici*, să fie numiți de dânsul, nu aleși, și ca orice discuție să se fie în singurul domeniu religios și școlar¹. I se trimise un comisar al Adunării în persoana Armeanului măghiarisat apoi austrificat Johann von Karabetz, care ținu garnisoana Sibiiului supt arme². Arătând că, în vederea adunării de episcopi ortodocși la Viena, un astfel de sinod era o necesitate, Șaguna, a cărui cuvântare a fost un strigăt de indignare, o expunere de drepturi ale suferinții unui întreg popor, cerea cu toată hotărârea recunoașterea caracterului românesc al Bisericii sale, în legătură cu petiția din Februar 1849 pentru recunoașterea nației înseși, refacerea Mitropoliei³, cu un Sinod și de mireni și cu o organizare școlară; celelalte dorinți, de ordine materială, veniau numai pe urmă⁴. Fusese de față și Avram Iancu. Și punctul național-religios apare și în memoriul, așa de amănunțit, privitor la congresul episcopal⁵.

Totuși de la Viena i se dădea episcopului, oricând gata de sfaturi neascultate, titlul de baron și apoi acela de consilier intim (1850-1). La urmașul lui Wohlgemuth, Carol Schwarzenberg, se va găsi cu totul altă atitudine față de Români⁶. Cum, la *Gazeta* din Brașov fusese înlăturat Bariț în 1852, Șaguna începea foaia sa bisericească, pe care o intitula *Telegraful Român*.

Dar Ludovic-Napoleon nu fu răsturnat cum sperau emigrații români, și până la atentatul lui Orsini, care perî pe eșafod, pentru a ispăși moartea sămănată de fanatica sa ideo-

¹ *Ibid.*, p. 58 și urm.

² *Ibid.*, pp. 64-5.

³ *V. ibid.*, p. 88 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 65-8. Actele sinodului s'au publicat.

⁵ *Ibid.*, p. 73 și urm. — El merge la Carlovăț, pentru alegerea, după moartea lui Raț, a episcopilor bănățeni; p. 166 și urm., dar Patriarhul, sprijinit pe privilegiile Bisericii sârbești, nu-l admite; *ibid.*, p. 102 și urm. Pentru politica lui Wohlgemuth, Lupaș, Șaguna, p. 90, nota 6. Cf. și *ibid.*, p. 91 și urm., și *Conv. lit.*, 1899, p. 703 și urm.

⁶ Joseph Grimm, *Carl Fürst zu Schwarzenberg, Gouverneur von Siebenbürgen*, Viena 1861.

logie, și în curând antagonismul, așa de vechiu, și în neconținută creștere, al Angliei liberale, interesată la soarta Imperiului Otoman, se uni cu dorința noului Împărat Napoleon al III-lea, care se afirmase ca protector al catolicismului în acest Orient turcesc, cu iubirea sa de glorie și tendința de a răsplăti lovitura suferită în 1812 de gloriosul său unchiu, ca să aducă la o acțiune militară contra planurilor, din ce în ce mai îndrăznețe, ale lui Nicolae I-*u*. Deci nu revoluția mondială, care nu se producea, putea să ajute pe Români în realizarea programului lor, ci acea diplomație, socotită neînțelegătoare și înceată, acei „prinți“ de la cari se spunea că nimic nu e de așteptat. Și astfel *întreg edificiul ridicat de radicalii emigrației cădea la pământ* și trebuia să se clădească prin schimbări de sistem un altul cu totul nou, prin aceiași oameni, ajunși la viziunea realităților, sau prin alții cari nu rătăciseră.

Ar fi însă cu totul nedrept să se uite tot ceia ce acești oameni, în dureroasele lor efortări, câștigaseră pentru cauza românească, ajunsă acum aproape tot așa de cunoscută ca acea ungurească sau polonă, în cercurile cele mai înalte ca intelectualitate și talent din societatea europeană a timpului, fără a mai socoti, lucru, și acesta, de cea mai mare importanță, tot ce câștigaseră ei înșiși, ca informație, orizont, disciplină de cugetare, obișnuință de muncă și ținută, prin contactul cu oameni ca aceștia.

Punctul de întoarcere în politica emigrației se produse tocmai în momentul când pentru netăgăduitele, dar nu, cum s'a crezut, și criminalele sale legături cu conspiratorii republicani din Paris, Ion Brătianu, întors la Paris din Ardeal¹, era întemnițat pe mult timp, așteptând grația Împăratului urgisit². Dimitrie, mai muncitorul și mai bine orientatul lui frate mai mare, își asociase acum pe N. Golesecu, alergat din Orient, și urma în Anglia, mergând din oraș în oraș, exem-

¹ Era vorba ca și Al. G. Golesecu să meargă acolo; I. Ghica, *o. c.*, p. 559. Cf. și *ibid.*, pp. 563, 577. Bălcescu credea că numai prin Ardeleni ar putea fi reluată mișcarea; *ibid.*, p. 568. Lui Brătianu Ungurii îi ziceau în derădere „daciul ambasador“; *ibid.*, p. 634.

² Smochină, în *Mélanges* ale Școlii Române în Franța. XI (1933), p. 155 și urm.

plul lui Kossuth, pentru o folositoare propagandă, așteptând ca Magheru să „încingă sabia“¹.

Până la criza europeană din 1853 cei doi Domni români, scăpați de prezența trupelor ruso-turcești, putură lucra mai liber pentru scopurile lor, care, cu alte metode și în cu totul alte împrejurări, erau aceleași ca și ale altor grupări în care soarta sfărâmasese avântul de înaintare al unui popor în plină manifestare a unei vitalități prea multă vreme comprimate.

Agitațiile boierimii contra Domnilor cari puteau fi înlocuiți și al căror termen de stăpânire era mărgenit prin Convenție continuată și în anii 1851-3. Ele fură mai viioare în Moldova, cu toate atât de bunele intenții ale sufletului sentimental și „frățesc“ care era frumosul Domn al Moldovei, cu tot concursul unei mari părți din tineretul odată „revoluționar“, cu tot farmecul unei Curți de caracter apusean în care strălucia frumuseța doamnei Aglaia și a doamnelor din generația ei și intelectualitatea francesă era reprezentată de amicul lui Alecsandri, în sfârșit întors acasă, romanticul poet Édouard Grenier, reținut la Iași, și de sentimentele sale, și nu numai față de Domn, dar și de încântătoarea lui fiică; lipsia numai Doamna, înlocuită cu o favorită francesă, de origine modestă, de care va vorbi cu o brutală cruzime Vaillant, într'un poem satiric de mai târziu, după ce d-nea Leroy devenise soția fostului stăpânitor, acum în exil²; alți Francesi, doctorul Bassereau, consulul Tastu, cancelarul lui, erau în cele mai strânse legături cu cercul din jurul Domnului, ca și tânărul Ioan Cantacuzino, format, cu Goleștii, în Geneva lui Töpffer. Dar nu lipsiau aspirațiile la tron ale unui Teodor Balș și, din tabăra, rămasă strâns unită, a oamenilor de la 1848, a lui Costachi Negri³. Insurat cu fiica bogatului Conachi, Nicolae Vogonidi, care-și va adăugi și numele acestuia, figura și el printre acești doritori de Domnie și, pentru a se

¹ Cretzeanu, o. c., pp. 348-9. Cf. și *ibid.*, p. 351 și urm. Legătura cu Mazzini continuă; *ibid.*, p. 358, no. cxxii. — O scrisoare către țărani; *ibid.*, p. 361.

² V. Barbu Slușanschi, în *Mémoires* ale Școlii Române în Franța, XI (1933), p. 49 și urm.; Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a III-a, XVI (1934-5), p. 331 și urm.

³ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 74.

semnala Turcilor, purta fesul de care nu s'a despărțit nici odată¹.

Încă din 1852 trebui să se recurgă la măsura de a se trimete la moșie doi dintre boierii mai recalitranti, și soția unuia din ei mergea prin București la Constantinopol ca să pârască pe Domnul prigonitor². De pe urma acestor neplăceri Grigore-Vodă se îmbolnăvi și trebui să se retragă la țară, lăsând grija afacerilor pe sama Sfatului Administrativ³; și îndată se încercă la Constantinopol înlocuirea lui, pe care o împiedecară și observațiile rusești. De la Hărpășești, locul de retragere și întremare, el adresa vecinului muntéan rânduri de adâncă melancolie, arătând că suferința-i venia din „ostenele peste măsură, amestecate cu amare păreri de rău că silinți și jertfe ne mai auzite nu izbutesc să unească toate spiritele spre un scop comun, bunî-starea țării, și nu ajung să stingă patimile care, în veșnică agitație, caută să paralizeze vederile și acțiunea Guvernului... Unii din compatrioții miei se îndărătnicesc să nu voiască a recunoaște abnegația ce o dovedesc și vederile părintești și împăciuitoare care mă conduc“. Refăcut, în Mart 1853, el se declara gata a-și relua, în ciuda nerecunoștinții, sarcina care, un moment, îl pusese la pământ⁴.

Intr'un admirabil răspuns, ieșit din creșterea adânc morală și din cetirile alese de care se împărtășise, Știrbei sfătuia pe acela care i se spovedise cu atâta încredere să privească tot ce întâmpină neînțelegător și dușmănos ca „lucruri inerente situației noastre și nedespărțite de misiunea de a guverna pe oameni cu toate patimile care-i zburciumă... Altele Voastră va găsi în curățenia conștiinții Sale și în stăruința ce cheltuiește ca să atingă nobilul scop ce-și propune motive potrivite ca să se înalțe peste aceste miserii, care din nenorocire nu se pot înlătura.“ Sfătuiește pe cel adânc rănit „să nu dea la iveală amărăciunea ce trebuie să resimțā, să se mărgenească a se folosi de ceea ce împrejurările i-au desvăluit

¹ *Ibid.*, p. 75.

² *Ibid.*, p. 70, no. LV. Candidații munteni, în Iorga, *Viața și Domnia lui B. Știrbei*, p. 136 și urm.

³ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 77 și urm.

⁴ Drăghici, l. c.

și să aibă părerea sa hotărîtă asupra oamenilor pentru a ști să se îndrepte cu încetineală și prudență¹.

Încă din 1851 se începuse de Domnul muntean grațierea unora din emigrați, și Constantin Filipescu, socotit că s'a pocăit, se și întorsese în țară². Dar prilejul de a lua astfel de măsuri nu se mai oferi. Emigrația întregă stătea contra „hospodarului“ care înlocuise republica în care se spera încă³. Știrbei regreta că evenimentele din Franța n'au convins pē emigrați de zădărnicia speranțelor lor, și el se plângea că prin consulatul engles se poartă corespondența cu ei⁴. Cunoștea perfect acțiunea celor din Paris și-i căzuseră în mâni broșurile lor pe hârtie suptire, ba chiar scrisoarea prin care Eliad anunța, în 1852, că în patru luni revine „îneunjurat de glorie și mai puternic decât oricând“⁵. Se arăta, într'o scrisoare grecească a Domnului către capuchehaiua Aristarchi, teama că la Tulcea se adună revoluționari din Constantinopol și Brusa, în același timp când se permitea întoarcerea lui Nicolae Ipătescu și a soției, din care se făcuse o eroină a revoluției, și se semna la apariția la Sibiu a lui Magheru⁶. Se redacta o listă de suspecti, și cu un Ferechide și cu Orăscu arhitectul⁷. Se primiau știri din Paris despre „Eūgeniu“ și Dimitrie Brătianu, „intrigantul mediceru“, despre Boliac, despre Vârnav și un Paladi⁸. Se afla astfel că Al. Goleșcu era sigur, în 1851, că ajunge revoluția la București⁹.

În schimb, Ghica făcea să vie la Iași însuși revoluționarul Laurian, care, biruind tendințele „moldovenesti“ ale lui N. Suțu, apărător și al limbii grecești și al vechiului stil, crea

¹ *Ibid.*, pp. 79-80. Mulțămirile lui Ghica (April); *ibid.*, pp. 80-1. Pentru boala de ochi a lui Știrbei (1851), pp. 132-3.

² *Ibid.*, p. 131.

³ Cererea lui Marin Serghiescu; *ibid.*, pp. 477-9, 481-2.

⁴ *Ibid.*, p. 479, no. XIII.

⁵ *Ibid.*, pp. 480-1.

⁶ *Ibid.*, II, pp. 323-4. Prietena lui Bălcescu, Alexandrina Florescu, era în București și corespundea cu emigrații; *ibid.*, p. 334, no. x.

⁷ *Ibid.*, pp. 322-3.

⁸ *Ibid.*, pp. 325-7. Serisori prinse ale lui Rosetti; *ibid.*, p. 327 și urm.

⁹ *Ibid.*, pp. 334-5. El găzduiește pe Alexandru-Vodă; *ibid.*, p. 137.

un învățământ „român“ și „latin“. Se încearcă primele școli de fete și în provincie, se desparte gimnasiul de șapte clase, cu internat, de cursurile universitare în pregătire și se aruncă ideia școlilor reale¹.

În ciuda frumoaselor sentimente ale Doamnei muntene Elisabeta, o Cantacuzină din Moldova, care se îngrijia și de învățământul fetelor², nu se putea forma și la București, ajutând la aceasta și discreția rece a lui Știrbei, un cerc de tinerească prietenie și încredere ca la Iași. Legat de familii străine și căutând și noi legături de acest fel, Domnul asupra căruia exercita influență ruda sa, d-na de Uxküll, măritată cu un Suedes, își dădea, în 1851, una din fiice după contele austriac Leon de Larisch³, pe când fetele lui Ghica erau soțiile unui Mavrocordat, unui Rosetti, unui Balș⁴. El căuta, în ciuda atitudinii puțin pretențioase a consulului von Laurin, cele mai bune legături cu Austria și ceru de la Turci, cari binevoiră, pe baza precedentelor, să i-o îngăduie, voia de a saluta în numele Divanului Administrativ pe Francisc-Iosif, venit în Ardeal, unde Avram Iancu a refuzat să i se înfățișeze; ba chiar Sultanul, prin Marele Vizir Aali, îi făcea marea favoare de a-l însărcina să transmită celui alt Impărat felicitările sale: în această scrisoare Domnul era intitulat: „unul din primii printre personagiile eminente ale Imperiului nostru“. Fu deci primit, după recomandațiile lui Schwarzenberg, amicul lui Șaguna, la Sibiu de puternicul vecin și-i ceti o cuvântare cuprinzând numai mențiunea Sultanului, răspunsul fiindu-se firește în același ton, ca la granița celor două Impărății, fără nicio mențiune a vre unei țări intermediare⁵. I se permitea purtătorului de scrisoare să poarte decorația austriacă primită⁶. Era în momentul când cel privit cu o deosebită încredere de Aali-Pașa trimetea la Constantinopol pe inteli-

¹ Iorga, *Ist. învățământului*; Lapedatu, în *Conv. lit.*, I. c.

² Iorga, *Ist. învățământului*; *Viata și Domnia lui B. Știrbei*, p. 69. Cercetări pentru Maiorescu și Laurian; *ibid.*, pp. 258-9.

³ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 134 și urm.; II, p. 697, no. I.

⁴ Slușanschi, *o. c.*, pp. 61-2.

⁵ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 136 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 139-41.

gentul său fiu Gheorghe, viitor șef al miliției, care era primit în audiență de Sultan¹.

Dar Știrbei trebuia să constate peste câteva luni că în conflictul pentru Locurile Sfinte, și pentru dreptul ce-și atribuia Rusia de a ocroti pe toți ortodocșii din Imperiul Otoman, Împăratul Austriei, de și declarase atunci, la Sibiiu, că, în zilele lui grele, numai Sultanul i-a fost un sprijin, se dă de partea adversarilor acestuia. Era vremea când, pentru răscoala din Bosnia, de care Austriecii nu erau străini, prințul de Leiningen mergea la Constantinopol ca să ceară imperios neapăratele reforme².

O supraveghere de aproape n'a lipsit Domniei muntene, șeful Statului el însuși mergând din loc în loc cu pedepse și răsplătiri, îngrozind une ori prin hotărîrea măsurilor sale pe călcătorii legilor și ai moralei. Nu mai admite, spunea el, „a se împărți țara în două: în apăsători și apăsați“³.

În tot acest timp literatura românească din țară cuprinde mai mult cărți de școală, lucrate, mai ales la Munteni, cu o deosebită râvnă⁴. Se numi la București o comisiune pentru alcătuirea lor, în care intra profesorii cunoscuți, plus filosoful Zalomit și Orăscu⁵. Gramatici și dicționare bine făcute văd lumina, „Facultățile“ funcționau, și, la Drept, Gheorghe Costaforu înlocuia pe Moroiu⁶. După Simion Marcovici, și alături de Poenaru, mai tânărul Constantin Bozianu ajungea în fruntea învățământului. Doctorul Polizu începea la Spitalul Filantropia cu absolvenți ai școalelor primare un curs de chirurgie⁷, și un foarte tânăr străin, Carol Davila, primit ca medic militar, era să deie viață acestei modeste școli de „felceri“, necesari ca medici de plasă, nouă creațiune care nu se întâlnește în Moldova⁸.

¹ *Ibid.*, pp. 141-2.

² Iorga, *Politica Austriei față de Unire*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a II-a, XXXIV.

³ *Bukarester deutsche Zeitung*, 1850, no. 44, și știrile din această foaie și din *Vestitorul românesc*, în Iorga, *Viața și Domnia lui B. Știrbei*, pp. 133-5.

⁴ *Ibid.*, p. 79 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 80.

⁶ *Ibid.*, p. 85.

⁷ *Ibid.*, p. 88.

⁸ *Ibid.*, pp. 88-9. Cf. Gomoiu, *Ist. medicinei*, și Elena Peticari-Davila, *Dr. Davila*, București 1936.

Alături, — în deosebire de mitropolitul Moldovei, Sofronie —, noul șef al Bisericii muntene, Nifon, întemeia, încă din 1851, Seminarul care-i poartă numele și o tipografie menită să rivalizeze cu cea din mănăstirea Neamțului și cu noua fundație a lui Șaguna la Sibiu¹. Incepu a se tipări foaia *Ecoul eclesiastic*.

În ajunul începerii marii lupte din Orient, atâta vreme zăbovită, nu numai pribegii, în opoziție cu cancelariile, afară de raporturile ce avuseră un moment cu conducătorii politici englesi, dar nici cei mai amestecați în afacerile politice dintre boierii cari încunjurau pe Domn nu puteau să știe că se pregătește ceva care va sfărma toate măruntele socoteli de până atunci. Informația curentă pe care o dădeau ziarele de la București, *Vestitorul românesc* al lui Carcalechi, un *Culegător român* sporadic, cele două foi în limbi străine, *Journal de Bucarest*, al lui Auguste Gruson, și *Bukarester deutsche Zeitung*, de un caracter cultural mai înalt, erau nule pentru lucrurile din străinătate². Ceva mai viu se arăta, la Iași, lângă publicația lui Asachi, *Zimbrul* lui Teodor Codrescu, fost școlar al Academiei, acum din nou „vasiliene“, apoi profesor de franceză acolo și autor al unui Dicționar francezo-român pentru școlarii săi, și acolo ieșiau une ori informații care făceau sânge rău la București.

¹ Iorga, *Viața și Domnia lui B. Știrbei*, p. 102.

² *Ibid.*, pp. 146-8.

CAPITOLUL VIII.

Problema românească adusă înaintea Europei.

Dar Domnii, mai ales Știrbei, care-și avea la Viena un agent inițiat în tainele Cabinetului de acolo, Philippsborn, au trebuit să afle de negociațiile începute în primăvara acestui an 1853 pentru ca să împiedece ciocnirea amenințătoare între Ruși și Turci. Misiunea generalului Gyulay, trimis la Petersburg supt forma unei participări la manevrele armatei rusești¹, n'a putut să scape atenției Domnului muntean. I se va fi comunicat și ce sfortări se făceau acolo la Viena pentru a se aduce la îndeplinire planul ambasadorului Franciei, Bourqueney, plan care îngăduia după plecarea din Constantinopol a insolentului trimes al Țarului, prințul Mencicov, reluarea relațiilor Rușilor cu Poarta printr'un trimes special al Sultanului la Petersburg ca înaintea convenției de la Acherman².

Dar Nicolae I-iu credea că-și poate permite, într'o Europă cu totul schimbată, gestul pedepsitor pe care-l făcuse, la 1828, și acțiunea neconcertată cu nimeni din 1848. Nu contra unor tulburători de la noi, cari ar fi pus în primejdie pacea Europei, ci contra rezistenței Sultanului la cereri pe care el le credea perfect îndreptățite, Țarul ordonă să se ieie, ca garanție că se va reveni la sentimente mai bune, Principatele abia evacuate și pe care declarase, în Ianuar 1853, ambasado-

¹ Forcade, *Histoire des causes de la guerre d'Orient d'après des documents français et anglais*; Bamberg, *Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des pariser und berliner Friedens*, Berlin 1892; Adolf Beer, *Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774*, Praga-Lipsca, 1883. Cf. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXXIV, p. 4 și urm.

² *Ibid.*

rului engles că le privește ca „*un Stat independent suprat protecția sa*“, *cum și trebuie să rămâie*¹.

Grigore Ghica, informat oficial despre aceasta², încercă să întrebe ce are de așteptat. O deputație de boieri merse la Sculeni, dar fu oprită acolo³, Știrbei încercă în zădar o legătură cu vecinul din Moldova, prin misiunea colonelului Nicolae Bibescu la Iași; consulul Halcinschi, care merse în Basarabia să pregătească invazia, se opuse⁴. Proclamația din Iunie a generalului Goreeacov, care trimetea înainte pe Dannenberg, o mai veche cunoștință, ignora pe Doamii funcționari otomani și se adresa de-a dreptul „locuitorilor“ celor două țări. Li dădea asigurarea că nu e vorba de o cucerire, de schimbarea statutului politic al patriei lor, de înlăturarea așezămintelor de care ei se bucură, ci numai, în această ocupație „provisorie“, de un act de ocrotire în situația pe care a creat-o refuzul de la Constantinopol. Se așteaptă doar o schimbare de atitudine, și trupele intrate se vor întoarce înapoi. „Locuitorii“ să-și caute de lucrul lor; nimic nu se va lua fără plată⁵.

Comandantul general înștiința osebit, la 29 Iunie, din Chișinău pe ambii Domni, cărora li se vorbise și de consulii Rusiei, despre „motivele“ acestei noi încălcări, cu aceleași asigurări de respect al instituțiilor și de cruțare a populației⁶.

La jumătatea lui Iulie Nicolae I-iu declara că primește planul frances de la Viena⁷, și în adevăr din Constantinopol venia o altă formă a notei cu privire la Locurile Sfinte. Și ministrul de căpetenie al lui Francisc-Iosif, care izbutise a face din Viena locul de adunare a unei conferinți de ambasadori, cercând a o influența în sensul rusesc, căpăta și o scrisoare a Împăratului său către Sultan (August)⁸. Stăruițiile puterni-

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 33.

² *Ibid.*, pp. 146-7; p. 155, no. 148.

³ Drăghici, *o. c.*, II, pp. 235-6.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 684; Iorga, *Doc. Știrbei*, II, p. 304. Pentru această misiune și tot ce a premers ocupația, v. raportul din 1855 al anchetei turcești; *ibid.*, p. 681 și urm. — S'ar fi înșelat lumea printr'o primblare călare a Domnului și prin musicile militare în piețe; *ibid.*, p. 684.

⁵ Franțuzește, *ibid.*, I, p. 447.

⁶ *Ibid.*, pp. 445-6.

⁷ Beer, *o. c.*, p. 442 și urm.

⁸ Cf. *Memoiren des Baron Bruck*, Lipsca 1877.

cului ambasador engles la Constantinopol, Stratford Redcliffe, erau să anuleze intențiile împăciuitoare ale Franciei înseși.

Domnii români, cari guvernaseră doi ani supt îndoita ocupație străină, crezură că pot să rămâie în noua stare de lucruri produsă prin ocupație. Ghica, foarte rece față de Turci și gata „să asculte de alte ordine care pot fi în opoziție cu acelea“¹, merse chiar până acolo, încât primi oficial pe Gorceacov, venit îndată la Iași. El trimese, pentru a-l întâmpina, pe șeful miliției sale, Nicolae Mavrocordat, cu membri de-ai Sfatului administrativ și cu un delegat civil din partea sa². De la început, consulul rus Halcinschi transmitea, în numele lui Nesselrode, celui pe care-l considera ca pe un funcționar „*instrucțiile* cele mai precise asupra purtării ce *trebuie* să urmeze, din cauza ocupației Principatelor de trupele împărătești, față de Poarta Otomană“, oprind, — ceea ce nu se potrivea cu sensul anunțat al ocupației, — tributul față de Poartă³.

Pe când regimentele rusești urmau să treacă Prutul, îndreptându-se spre Dunăre, asprul general, care nu se arăta dispus să fie samă de Domn, își lua reședința temporară în Capitala Moldovei ca într'o țară cucerită, pentru ca apoi să pregătească aceiași situație și principatului vecin. Domnii români aveau sarcina de a pune la îndemâna Rușilor toate cele trebuitoare. În curând 80.000 de ostași ai Țarului cădeau din nou asupra nenorocitelor țări care abia scăpaseră de stoarcerea oștilor ruso-turce. Ghica-și îngădui doar să comunice Porții „*instrucțiile*“ rusești⁴.

La București, Rușii intrau în ziua de 15 Iulie st. v., binecuvântați de mitropolitul Nifon⁵. Austriei făceau între acestea cele mai mari eforturi. Nicolae I-iu fu invitat pentru sfârșitul lui Septembrie la manevrele din Olmütz și, în pre-

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 156, no. 148.

² Drăghici, *o. c.*, II, p. 236.

³ *Ibid.*, p. 160, no. 150.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, pp. 160-1.

⁵ V. și raportul anchetei turcești; *ibid.*, I, p. 685. Știrbei e acusat că a chemat pe Ruși la Brăila ca să nu între Turcii; *ibid.*, p. 684. El ar fi declarat consulului frances că „va face ce-i dictează onoarea“; *ibid.*

sența lui Buol și a lui Nesselrode, se luă îndatorirea de a nu se trece Dunărea¹. Viena merse până acolo, încât încercă să amestece și Puterile apusene în atât de dibacele și prin aceasta chiar inuțibile încercări de a schimba interpretarea unor acte diplomatice, de vădit antagonism, care nu se mai puteau retrage.

Urmă întâlnirea la Varșovia, în cele d'întăiu zile ale lui Octombrie, între cei doi Suverani încă strâns legați prin amin-tirea anului 1848, dar și cu participarea regelui Prūsiei, a cărui politică, și ea îndreptată spre Dunăre, pentru susținerea intereselor economice germane, se deosebise tot mai mult de a Austriei².

Toate aceste silinți ale timidității sau ale calculului nu duseră însă decât la o oarecare întârziere aceia ce neapărat trebuia să se producă după câtă stofă de dușmănie se îngră-mădisese de atâția ani de zile. După îndelungate tergiversări se ajunsese și în Anglia la o oarecare unitate a punctului de vedere și, pe de altă parte, o hotărîre francesă ajunsese a se forma supt apăsarea, îndoită, a intereselor catolicismului și a revanșei napoleoniene. Turcii tanzimatului nu mai erau, în sfârșit, aceia cărora orice brutalitate îndărătnică putea să li impuie orice concesii. Menținându-și punctul de vedere în ce privește punctele în discuție, ei declarară, la 26 Septem-bre, războiul acelor cari li încălcaseră teritoriul, dar, în ace-lași timp, ca să împiedece trecerea la sângeroase îndepliniri, se punea în vedere lui Gorceacov să-și retragă în termin de o lună trupele din Principate.

În acest timp, îndată ce Fuad fu înlocuit prin Reșid, *Domnii români primiră „ordinul“ de a ieși din țările in-voadate, unde nu puteau fi uneltele usurpatorilor* (25 Iulie). Motivarea era că Rușii au cerut să nu se trimeată tributul „Puterii proprietare“. Altfel, „Sublima Poartă, liberă din par-tea ei, va lua măsurile ce le va crede potrivite cu inșeși afacerile și interesele ei“³. Guvernul trebuia să treacă în sama Divanurilor Administrative.

¹ Jasmund, *Aktenstücke*, la această dată.

² V. memoriul meu citat din *Mem. Ac. Rom.*

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 184, no. 164.

Dar, data aceasta, o voință a țării se manifestă pentru aceia cari de patru ani îi jertfiau ostenelile lor. Ea se întâlnește și la Iași și la București. La 6/18 August Ghica scria vecinului său că din toate părțile i-au venit adrese călduroase, cerând intervenirea la Poartă pentru ca să i se îngăduie a rămânea¹. El știa că Știrbei-Vodă, care se gândise a trece la băile de la Borsoc², chemând Sfatul, îi adusese la cunoștință dorințele, în același sens, de prelungire a cărmuirii sale, pe care i le arătaseră un număr de „notabili“ și că, în toate formele, după o întreită cetire, ele fuseseră adoptate de membrii acestui quasi-Parlament al convenției de la Balta-Liman³. *Se puse la cale deci o înțelegere permanentă între cei doi Domni*; și fiul mai mare al lui Ghica merse în misiune la București⁴.

Înainte de sfârșitul acestei luni o nouă telegramă a lui Reșid-Pașa, prin care se denega Divanurilor, în a căror cădere este numai „expediția afacerilor curente și ordinare ale provinciei“, dreptul de a se amesteca în afaceri politice, îngăduia totuși „Voevozilor“ rechemați să-și păstreze funcțiunile, dacă Rușii nu-i împiedecă de a se ținea în legătură cu Poarta și de a-și îndeplini datoriile⁵.

Dar ce permiteau acuma Turcii nu mai corespundea intențiilor rusești. La 28 Septembrie st. v., apărea la Iași generalul Urusov ca să iea în primire administrația Moldovei, și Ghica se retrăgea imediat în Austria (14 Octombrie)⁶. Știrbei⁷, care se îndreptăți prin neputința de a trimete tributul, luă aceiași hotărâre, arătând că va merge pe Dunăre să gă-

¹ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, pp. 82-3.

² *Ibid.*, p. 152, no. XLIII. Cf. Eliad, *Scrisorile din exil*, p. 236.

³ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, pp. 152-3, 154 și nota 2.

⁴ *Ibid.*, p. 83, no. LXIX. Știrbei se declara gata de „o bună și loială înțelegere asupra tuturor chestiunilor de un interes comun“; *ibid.*, p. 84, no. LXX.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 213-4; Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 83, no. LXIX; II, pp. 304-5.

⁶ Drăghici, *o. c.*, II, pp. 237-8; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 252-3, 271-2.

⁷ Pentru ultimele relații ale lui Știrbei cu Rușii, v. raportul anchetei turcești, *ibid.*, pp. 686-7. Se laudă măsurile de tot felul pe care le-a luat acest om cu bune intenții.

sească pe Doamna la Paris¹. Amândoi trebuiră să facă declarații publice pentru părăsirea puterilor². Se prevenise astfel cu câteva zile ordinul lui Reșid ca acești „funcționari numiți de Poartă“ să nu mai rămâie pe teritoriul ocupat de „partea adversă“³.

Până la sfârșitul anului, un nou „Navarino“ se producea: flota turcească era distrusă în golful de Sinope. Dar Viena-și urma sforțările de pace, de și i se oferia de la Petersburg drum deschis prin Serbia în Bosnia. Se propuneau, pe baza protocolului din 5 Decembrie 1853⁴, o nouă serie de negocieri, începând cu un schimb de vederi la București⁵, pentru a se ajunge la conferința vieneză, dorită de Buol, care ar îndupleca pe Țar să-și retragă armatele. Dar Nicolae I-ii ceru, pe lângă pretențiile de până atunci, retragerea vaselor anglo-franceze care apăruseră în Bosphor, și, în schimb, de la Paris și Londra venia îndoita somație, de la sfârșitul lui Februar și din Mart 1854, pentru evacuarea până în April a Principatelor. Și la această somație se adăugiră în cursul aceluiași an la stăruințele Anglo-Francesilor adesiunea, nu numai a Austriei, ci și a Prusiei, totuși atât de strâns legată de Romanovi⁶.

La început, Rușii întrebuițau în cârmuirea țărilor românești Sfatul Administrativ, fără a-i adăugi elemente de ale lor, ba, mai mult încă, se folosiră în Moldova și de ofițerii miliției locale⁷. Dar încă din Februar 1854, după ce se încep la Dunăre, — unde Turcii ocupaseră Calafatul ca și alte puncte pe malul stâng, ca Oltenița, unde se dădu o luptă în dauna Rușilor, pe care o pune pe pânză noul pictor muntean Teodor Aman, expunând la Paris tabloul, și nu putuseră fi

¹ *Ibid.*, p. 264, no. 202. Declarația Sfatului că preia puterile; *ibid.*, pp. 268-70.

² Divanul muntean reunia pe bătrânii Iordachi Filipescu și Herescu, pe Iancu Filipescu, pe Ioan Manu și Ioan Bibescu, pe Ioan Otetelișanu și Ioanid.

³ *Ibid.*, p. 272, no. 207 (31 Octombrie). Plecarea lui Știrbei la 28; *ibid.*, p. 689. Renunța la lista civilă.

⁴ Iorga, *Gesch. des osm. Reiches*, V.

⁵ Beer, *o. c.*, p. 459.

⁶ Memoriul meu citat, pp. 9-10.

⁷ Cf. și Alfons von Wimpffen, *Erinnerungen aus der Walachel*

scoși de acolo —, ostilitățile, apăsarea „noul Chiselev“, generalul Budberg, înviind instituția „președintelui plenipotențiar al Divanului“¹. El se așază la Iași cu o cuvântare care, într-o atmosferă vădit defavorabilă „protectorilor“, interzicea Românilor, dacă voiesc să fie cruțați, orice amestec într-o politică peste puterile lor. Un Osten-Sacken, un Giers stăpâniră deci Moldova, și același amestec se produse și în Țara-Românească. Budberg primia demisiile membrilor Sfatului și făcea el numiri². Supt acești guvernatori, Teodor Balș, bătrânul Ștefan Catargiu, Petru Mavrogheni, Costachi Sturdza, N. Suțu, cu titlurile obișnuite de miniștri, îndeplineau funcțiunile administrative în Moldova și primiau decorațiile, pe când la București favoarea rusească se revărsa asupra acestor boieri³.

Cărnuirea militară rusească întrebuiința miliția munteană și îndrepta spre Brăila artileria „valahă“ pentru că găsia că e acolo mai bine decât la București⁴, cu explicația că n'o poate ținea la cartierul său general, unde n'are destule trupe pentru a o supraveghia.

Dar, pe când Rușii, și cu Gorceacov, apoi cu Lüders, cu însuși bătrânul Pașchevici, făceau silinți desperate ca să iea

während der Besetzung durch die österreichischen Truppen in den Jahren 1854-1856, Viena 1878 (din *Oesterreichische Revue*, 1864-7), resumat în Iorga, *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, XIX, p. 250 și urm.

¹ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 286, no. 216; pp. 301, 305-6. Halcinschi devenia vice-president al Sfatului administrativ muntean. Motivarea numirii lui Budberg e aceasta: „asupra comunicației că Hospodarii Știrbei și Ghica arătaseră, după manifestul de războiu al Turciei către Rusia și deschiderea ostilităților de Turci pe Dunăre, dorința de a se retrage de la guvernarea principatelor Moldova și Muntenia, și nevoind să ne opunem la această dorință, am crezut de cuviință, printr'o deosebită îngrijire pentru păstrarea ordinii și a bunei stări a țărilor încredințate protecției noastre, potrivit cu precedentele“, etc.; *ibid.*, pp. 305-6. Budberg vorbea Sfaturilor de „demisia oferită de Hospodari“; *ibid.*, p. 307. Pentru purtarea lui Urusov; *ibid.*, p. 306, no. 231.

² *Ibid.*, p. 332, no. 252. El dă rang de Ban lui Manolachi Băleanu și lui C. Cantacuzino; *ibid.*, p. 465, no. 317; p. 466, no. 318.

³ Drăghici, o. c., II, p. 238 și urm.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 306, no. 232; p. 321, no. 245. Pentru serbarea, cu participarea miliției moldovenești, a zilei Țarului la Iași; *ibid.*, p. 318 și urm. — Bal la care asistă 700 de boieri, supt patronagiul cnejilor Grigore și Leon Cantacuzino.

Silistra, care, ca și în 1828, își îndeplinea rostul de apărare fiind acuma supt conducerea tehnică a ofițerilor aliaților Porții, Austria își pregătea lovitura pentru a se interpune între cele două Puteri în luptă, cu speranța de a putea să păstreze țările asupra cărora de un veac și jumătate se întindea lăcomia ei, ascunsă numai, din timp în timp, din cauza împrejurărilor. Ea, care ținea la Viena pe Mihai Obrenovici, văzuse cum consulul rus Tumanschi, apoi urmașul lui, Fonton, caută să deschidă și în aceste părți de Apus drumul în Balcani¹, cum se creiază o Uniune slavă, care, de altfel, intră în legătură și cu pribegii unguri și poloni.

Pe când, în Ianuar 1854, Liprandi, veche cunoștință a țării noastre, nu reușia într'un atac la Cetate, se concentrau în Banat puternice elemente militare austriece, a căror destinație nu se desluși de la început. Prințul sârb, Alexandru Carageorghevici, crezu că trebuie să viziteze pe comandantul lor, Italianul Coronini. Turcii, îngrijorați, se grăbiau a face concesiile acelor cari s'ar fi putut, supt o presiune sau alta, să se așeze lângă dușmanii lor sau lângă falșii lor prieteni; nu se știa că Poarta e hotărîtă să se opuiască cu armele unei străbateri austriece în Serbia asemenea cu a Rușilor în Principatele românești. Prințul însuși, chemând și sfătuitoari tehnici din Apus, și un Frances, se arăta gata de împotrivire², alcătuiindu-și, după o tradiție pe care, din nenorocire, Moldovenii și Muntenii, nu îndrăzniseră să o urmeze, o puternică armată și vorbind cu mândrie în numele „nației”³. Din partea lui, Gorceacov, întărindu-se în Oltenia, părea gata să iasă înaintea Austrieșilor, dincolo de Dunăre, la Sârbi. Și, legând relații nu numai cu Muntenegru, dar și cu bandele grecești din Tesalia, unind Greci și Slavi într'o nouă „cruciată” de *stavrofori*, ațîțând, mai aproape, pe Bulgari, diplomația secretă a Rușilor, mai de ispravă decât armatele lor, pregătea desfacerea Imperiului Otoman⁴.

¹ După Wimpffen, Iorga, în *Mem. Ac. Rom., l. c.*, p. 2.

² Plângerea lui către Poartă; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, pp. 425-6.

³ *Ibid.*, II, p. 225 și urm. Totuși el trebui să ceară scuse, la Semlin, arhiduceului Albrecht.

⁴ Wimpffen, resumat în *Mem. Ac. Rom., l. c.*, pp. 3-4.

Grecii fură însă opriți de intervenția flotei anglo-franceze, iar Austriecii se arătau gata să între ei în Muntenegru și Albania, pe Mare, ținând la Cattaro¹.

Deocamdată, cum Turcii, nizami și bașbuzuci, nu puteau înainta mai departe decât banda de-a lungul Dunării, Rușii, dându-și sama de lipsa de folos a unor sforțări care împiedecaseră doar intrarea Turcilor și prin Dobrogea, unde trecură unele detașamente contra lor, luară, după visita lui Pașchievici, hotărârea de a se retrage.

Plecară trupele din Oltenia, desarmând miliția organizată de Știrbei, desființând carantina, tăind podurile, luând cu ei și administrația din Craiova (April), ai cărui locuitori se împrăștiară în cea mai mare parte. Lumea rămânea părăsită, neputându-se pune la loc în grabă o altă administrație. Halim-Ahmed și Ismail-Pașa intrau peste câteva săptămâni în capitala olteană. Din nou, ca pe vremea Cârjaliilor, Pașa de Vidin, Sami, Egiptean, cerea pentru dânsul, potrivit cu noua concepție că Imperiul e nu numai o unitate politică, dar poate ajunge și una administrativă, administrația județelor oltene.

Pentru aceasta el credea că se poate sprijini și pe elementele românești ale emigrației, precum Poloni, unii trecuți la Islam, și Unguri erau, în acest punct, contra Rusiei și contra Austriei, în jurul comandanților turci².

În tot anul 1853 Eliad fusese la Chios, neavând nicio informație, măcar în ce privește pe Tell și pe Magheru. Până la sfârșitul anului primia însă știri exacte din ziarul grecesc guvernamental de la Smirna, *Amalthea*³. Și el avea, printr'una din surprinzătoarele învieri ale inteligenței sale, o viziune perfectă a lucrurilor; ieșind din obișnuitele reverii⁴, el scria: „Frumos plan mi se pare să stea în defensivă oștirile de la Dunăre, căci, după întăririle ce s'au făcut pe toată linia Dunării, Rușii nu pot trece fără să piarză întreită oștire; al doilea, că planul rusesc de a scula popoarele din Rumelia se dejoacă, căci

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*, pp. 4-5.

³ Eliad, *Scrisorile din exil*, pp. 237-8.

⁴ Dar îl pasionează și acolo ideile de „falanșter“ ale lui Fourier; *ibid.*, p. 239 și urm.

prezența armatelor lui Omer poate ținea ordinea și pacea. Armata rusească din Principate rămâne mai cu gura căscată, iară Turcii, în Asia, aflându-se între popoare simpatice, ca Armenii, Circasienii, etc., în clima lor, în proviantele lor, pot face multă treabă... Niciodată Turcii n'au arătat nici atâta energie, nici atâta curaj, nici dorință de războiu, nici atâta strategie, nici atâta putere reunită de baionete disciplinate¹.

Dar, pe lângă vestea cutărui emisar polon de la Brătieni către Ion Ghica, — el ar fi fost spânzurat ca spion rus —, Eliad putea să afle de sosirea la Constantinopol, unde veni, din Chios, și Tell, a lui Nicolae și Alecu Golescu (Negru), pe când Magheru s'ar afla la Dunăre, având a îndeplini un rol în cunoscutele și iubitele sale părți oltene². Șeful conservatorilor se temea însă iarăși de nu știu ce isprăvi ale „nebunilor“³. Se gândia să nu fie rău venit dacă i s'ar da drumul și socotia că Turcii ar fugi de oricare din oamenii de la 1848⁴. Chemat în sfârșit la Constantinopol, atunci străbătut de clericii și studenții cari cereau neapărat războiul, el nu găsia niciun grup românesc solidar. Ar fi vrut ca Magheru însuși să înlocuiască pe Deivos în fruntea voluntarilor români, cari și trecuseră Dunărea cu Turcii⁵. Încă din Decembre fostul șef al Guvernului revoluționar, internatul de la Chios, era trimes, oficial, la armata lui Omer-Pașa, și el lua între pușinii săi credincioși și pe asociatul de la Islaz, popa Șapcă.

Omer ceru însă lui Eliad împăcarea cu Tell, care până atunci nu va fi lăsat a trece în Oltenia⁶. Dar și acuma bătrânul fost dictator nu suferia tovărășie; el pretindea ca generalul să rupă, nu numai cu Goleștii, fără osebire, dar și cu Ion Ghica, așa de bine privit la Turci. De o parte și de alta se manifesta fățiș o ură care trebuia să împiedece orice acțiune. Anume scene de ipocrisie ca să împiedece temuta „cămăcămie“ a lui Ghica nu puteau să înlocuiască o înțelegere

¹ *Ibid.*, p. 238.

² *Ibid.*, p. 245.

³ *Ibid.*, p. 246.

⁴ *Ibid.*, p. 249.

⁵ *Ibid.*, p. 251. Aceleași bănuieli în ce privește, nu numai pe Unguri, dar și pe voluntarii greci din oastea turcească; *ibid.*

⁶ *Ibid.*, pp. 252-7.

francă, onestă și durabilă; se mai vorbea între cei doi și de șansele de Domnie ale unuia și altuia.

Tell rămase, astfel, la Șumla, unde intră în conflict cu Deivos și cu Crețulescu, care era în legătură cu Polonii lui Sadâc-Pașa (Czayka)¹, pe când Eliad chema în lagărul comandantului suprem turc pe Grigore Grădișteanu și pe Magheru². El se temea încă de atunci că intervenția austriacă va restabili pe Știrbei³. Credea sincer că Principatele au fost oferite în scris lui Francisc-Iosif, nu numai de Domnul muntean, care prin Trieste stătea să vie la Constantinopol, dar și de Bibescu, de Alexandru Ghica, de Mihai Sturdza⁴. Și el auzise de existența „cruciaților“, pe cari-i socotia la 2.000, și credea că poate ști și numele tuturor persoanelor, de altfel de mică însemnătate, care-i finanțează⁵.

De fapt, la Vidin veniseră Filipescu și chiar Magheru și Tell, în vederea unei legiuni românești luptând pentru Turci⁶. Un izvor austriac semnalează și prezența Goleștilor și a lui Pleșoianu⁷. Dar și acuma erau trei tabere: cei rămași la Paris, sperând totul de la o mare schimbare europeană, cei de la Șumla, cu Omer-Pașa, cei de la Dunărea olteană, cu șefii trupelor turcești de acolo. *Fusese vorba de un firman al autonomiei, căruia i s'ar fi dat drumul în același moment cu actul care, cum am văzut, se acordase Serbiei pentru a o reținea credincioasă⁸, dar nimic nu intervenise pentru a înlocui o stare de lucruri care, după deschiderea războiului, nu mai putea să fie aceea a Convenției de la Balla-Liman.* Iar, pe de altă parte, cum o observa cu dreptate Eliad, în mijlocul amintirilor sale înăcrite de miserie și nenorocire, *Austria, pe care Turcii și-o socotiau încă folositoare și de care, în orice cas, nu se puteau rupe, privia cu destulă temere prezența în oastea turcească de la Apus a revoluționarilor unguri și a celor poloni, asociații celor d'întăiu în*

1 *Ibid.*, p. 259 și urm.

2 *Ibid.*, p. 261 și urm.

3 *Ibid.*, pp. 264-5.

4 *Ibid.*, pp. 266-7.

5 *Ibid.*, p. 269.

6 *Ibid.*, pp. 268-9.

7 Wimpffen, *o. c.*, p. 65 și urm.

8 Eliad, *o. c.*, pp. 279-80.

1848, pentru ca să poată admite fără protestare o întoarcere a oamenilor revoluției din București¹. Pentru căpetenia conservatorilor, de altfel, prețuită numai de micul grup de oameni cu totul neînsemnați cari se aflau în jurul lui, la București nu mai erau decât doar „patru farisei de episcopi, cu Mitropolitul lor, și vre-o zece familii de Româno-Fanarioți”². Ii scăpa din vedere și tot ce se formase în spirite la cei din Paris, în atingere de sigur cu ce era mai exaltat în cercurile revoluționare nazziniene și radicale, dar și cu o civilizație disciplinată, și tot ce dăduse ca alt tineret învățământul național. Despre ce era în Moldova și influența care începea să pornească de acolo, ca și despre starea de lucruri din Ardeal, acest destărat și desrădăcinat n’avea nici cea mai mică idee.

Austriecii, concentrați în Banat, păreau că pregătesc despăgubirea pentru usurpația rusească în Principate printr’o ocupație în partea apuseană a Balcanilor. Dar în curând frontul lor se întinse în Răsăritul Ardealului, mergând până în Bucovina. Cum se învedera că Rușii nu pot face ispravă și că vor trebui să renunțe la ideea de la început a războiului la Dunăre, cei din Viena se gândiau acum la prada, mai ușoară, a celor două țări românești. Încă din Maiu se luase hotărîrea ocupației lor, dar se așteptă evacuarea rusească, așa că numai în Iunie se puteau lua măsurile pentru luarea în stăpânire a Olteniei și a părților de peste Olt. Până atunci o ultimă ciocnire între ostașii Țarului și ai Sultanului avuse loc la Brâncoveni³.

Dar, ca să se ajungă la ocupația austriacă, diplomația cea mai precaută din Europa voia anume asigurări din toate părțile. Ca să nu se rupă cu Rușii, li se puse în vedere, ce pagube sufăr interesele austriece, și în ce privește navigația pe Dunăre, de pe urma prelungirii unei stări de războiu fără rezultat în perspectivă. Se arăta că Austria a trebuit să se alătore Puterilor apusene, acuma în războiu cu Țarul, și se recomanda mutarea aiurea a câmpului de luptă pentru

¹ *Ibid.*, p. 280.

² *Ibid.*, p. 282.

³ Wimpffen, *o. c.*, pp. 64-7.

a se evita o ciocnire cu acești prieteni cari fuseseră aduși a întra în cealaltă tabără. Altfel, se afirma că Impăratul Austriei are „datoria imperioasă de a avisa el însuși la mijloacele potrivite pentru a apăra interesele pe care situația actuală le compromite așa de greu“¹. Și se adăugiau amenințările, tot așa de netede, ale Prusiei, care se credea chemată să apere și ea interesele Dunării germane², cu tot ceia ce se putea face, deocamdată economic și cultural, pentru sporul german, în aceste regiuni.

O asemenea asigurare trebuia luată și de la Turci, de și comandantii dunăreni fremătau de mânie la ideia că o altă armată va veni să se așeze pe teritoriul „Impăratului“ lor. Cum Austriecii țineau cu orice preț ca războiul pe care-l aveau gata Anglo-Francesii, războiul liberalilor, al prietenilor revoluției, să nu înceapă la Dunăre în mijlocul unor societăți naționale abia ieșite din tulburări revoluționare, cum ei prevedeau cu groază apariția în mijlocul trupelor lui Napoleon al III-lea și ale reginei Victoria a emigraților de la Paris și de la Londra, ei grăbiră încheierea cu Sultanul a convenției de la Boiagi-chioiu³.

Prin această înțelegere se prevedea menținerea prezenței unei armate „străine“ dincoace de Carpați. Aceasta se va face, la nevoie, și cu sila. *Se va lucra pentru aceasta împreună cu Omer-Pașa, dar fiecare din cele două armate va funcționa deosebit, cu totul independent, fără coordonare, fără subordonare, nicăiri și în nimic. Se va întrebuința, pentru administrația civilă. aceia care, în numele Sullanului, fusese până atunci. administrația căreia, ca să nu i se zică: românească, moldovenească, „valahă“, se întrebuința termenul de: locală, întocmai cum mai târziu limba sârbească în Bosnia și Herțegovina ocupată se va numi, exclusiv și permanent, „limba țării“, Landessprache. Se va deschide astfel o perioadă, peste măsură de grea, a rivalității de fiecare clipă între două armate, din care cea otomană, mândră de biruințele ei și pătrunsă de cel mai bun spirit, se simția continuu jignită că pe însuși teritoriul stăpânului ei se află o alta, al cărei rost nu se putea*

¹ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, pp. 452-3.

² *Ibid.*, pp. 456-7; Iorga, memoriul citat, pp. 11-2.

³ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 459 și urm.

îndreptăți de vreme ce trupele lui Omer-Pașa erau capabile, cu prisos, să întroneze și să conserve acea „ordine legală“ de care se vorbea în Convenție. Aceasta fără a mai ținea în seamă că marele comandant al Turcilor era un fost subofițer al armatei austriece, desertor și renegat, care nu putea să nu aducă toate amintirile și toate dușmăniile sale, având să întâmpine la comandanții din cealaltă parte sentimente ca acelea care se cuvin unei asemenea cariere. În sfârșit, cum nimic nu lega pe Români de această armată austriacă, venită cu promisiuni, dar izbutind prin protecțiile ei să se facă de la început impopulară, — se evitase orice contact între Românii din trupele împărătești și cei din țara ocupată, chiar dacă ocupația s'a început cu elemente militare „valahe“ —, Omer-Pașa se putea sprijini pe simpatiile populației, dar, iarăși, în măsura pe care li-o îngăduia așteptarea înfrigurată a apariției steagului frances, de care, de atâta vreme, erau legate speranțele unei națiuni vii și pline de încredere în viitorul ei.

Deocamdată Austriei scoaseră înainte, pentru a grăbi înaintarea lor, privită de Turci cu atâta dușmănie, încât Pașa de Vidin amenința că bateriile sale din Ada-Calé și Cladova vor trage asupra vaselor de transport¹, starea de absolută nesiguranță pe care o crea retragerea Rușilor din Oltenia. Un Grec al lui Sami-Pașa lua măsuri samavolnice pe teritoriul evacuat, și o miliție românească, pe care o recomandau șefii ruși, nu se putu organiza spontan. Bande de hoți începeau să ție drumurile. Dintre oamenii de la 1848, apărarea Romanescu, Marghiloman pentru a încerca o mișcare națională². *Astfel intrarea Imperialilor ar fi devenit pentru țara însăși singurul mijloc de apărare*³.

În acest timp planul legiunii românești pe care s'o organizeze emigrații — și Rosetti alergă de la Paris⁴, apoi D. Bră-

¹ Wimpffen, *o. c.*, p. 73.

² *Ibid.*, p. 68 și urm.

³ V. acum și tot ce a scos nou I. Nistor din Corespondența lui Coronini, București 1938.

⁴ V. scrisoarea lui din Belgrad, 30 Ianuar 1854, în *C. A. Rosetti (1816-1916), la o sută de ani de la nașterea lui*, București 1916, pp. 409-10. V. și no. v și n-le următoare. El trece la Constantinopol; acolo și, no. III, scrisoarea lui Al. Gh. Golescu, despre buna pri-

tianu, gata să înarmeze pe Olteni, „fie și cu ciomege“¹, — nu putu să fie realizat, de și, supt alte forme, el va mai apărea în cursul războiului. Nicio organizație a radicalilor nu fu cu putință, cum și nicio înțelegere a celor câteva elemente militare. La Șumla, purtând fesul pe cap ca orice Vogoridi, Eliad se lăsa recomandat ca „Heliad-beiu, Român trimis de Inalta Poartă lângă Omer-Pașa ca reprezentant al nației române și consilier al mareșalului în ce se atinge despre Români“².

Pe la jumătatea lui Iulie, comandantul austriac Coronini, Italian de naștere, arunca proclamația sa către „locuitori“. „Se pun“, scria Eliad, „țepeni și țănoși ca niște conchistatori și suverani ai țării.“

Ocupația austriacă se făcea însă greu și prin mari încurcături, fără să poată da o rânduială solidă țărilor, din fericire rămase supt îngrijirea Divanului singur, după retragerea din București, la 31 Iulie, a lui Gorceacov, care trecu puterile asupra fostului Caimacam Constantin Cantacuzino.

Divisia Paar, intrând pe la Vârciorova, fu îndată rechemată în Ardeal, în momentul când Budberg mai asigura pe mitropolitul Nifon și pe boieri că armata Țarului nu va pleca și se opria evacuarea Giurgiului. „Stavroforii“ apăreau, gata de luptă, la Pitești. Totuși măsuri se luau pentru ca și miliția munteană, amestecată și până acum cu cea rusească, să fie atrasă în mișcarea de retragere⁴. Cum cea din Moldova, de și participase la serbările rusești, nu se arăta dispusă a trece Prutul, ea fu încunjurată de Ruși și desarmată, unul din șefii recalitrânți, căpitanul Filipescu, fiind dus ca prizonier în

---

mire, de Omer-Pașa la Șumla (și despre rolul lui Tell și Eliad acolo). Și Ștefan Golescu apăruse în lagăr (scrisoarea lui către Omer; *ibid.*, no. iv); asprul răspuns al acestuia; *ibid.*, no. v. Despre frațele lui Omer, care fuse douăzeci de ani în Moldova; *ibid.*, p. 430. În Oltenia 400 de grăniceri se oferă Turcilor, cari nu-i primesc.

¹ *Ibid.*, no. x. Scrisoare de la Severin, 6 Maiu. Era la Vidin, în Maiu; *ibid.*, no. xii. Era un plan de acțiune comună cu Polonia; *ibid.*, p. 452.

² Eliad, *o. c.*, pp. 30-1.

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 479-80. Se prevedea însă că o parte din teritoriu va rămânea supt comandamentul rusesc.

⁴ Wimpffen, *o. c.*, p. 68 și urm. Cf. Nistor, *o. c.*

Rusia, iar Hatmanul N. Mavrocordat înlocuit cu Balș¹. Comisarul pentru aprovizionare, Manole Florescu, fu și el reținut, pentru întovărășire.

Dar acum măsurile austriece fuseseră luate pentru ca, la nevoie, Rușii să fie încunjuțați din toate părțile, și pe la Tulgheș, și pe la Bicaz, și pe la Cârlibaba.

Divanul muntean, având să aleagă între Turci și Austrieci, păru că se orientează către aceștia din urmă, un trimes al până atunci atât de rusofilului Constantin Cantacuzino mergând până la Bistrița ardeleană cu o scrisoare către arhiducele Albrecht, în care se cerea a se primi o deputație a țării care e gata să se închine acestuia Impărat creștin². Dar, acum, Omer-Pașa alerga să se substituie noilor usurpatori.

Încă de la începutul lui Iulie Turcii erau în Giurgiu, și la 8 August st. n. Halim-Pașa intra în București cu o avangardă otomană, condusă de Sadâc-Pașa Polonul, și înștiința pe locuitori că a luat în stăpânire orașul în numele „atot puternicului Suveran“, căruia trebuie să-i arăte cuvenita „săpunere“³.

Îndată, emigrații alergară la Omer-Pașa. Acesta primi la Giurgiu pe doi Filipești, pe Văcărescu. O amnistie fusese proclamată pentru amicii Rușilor⁴, dar fără a se spune, și una față de alții: cea d'întăiu, supt Știrbei întors, va trebui apoi retrasă. În Capitala munteană, unde se aștepta și Eliad, care veni mai târziu numai, pentru afaceri, și pe foarte scurt timp, fără a încerca vre-o manifestație politică, se vedeau Nicolae Goleșcu, lângă Mitică Crețulescu, de care a fost vorba și mai înainte, și se pomenește și trecerea lui C. A. Rosetti⁵. Am văzut că, de un an și mai bine, la Palermo, unde agonisa în miserie, N. Bălcescu închisese ochii arși de lungul dor al țării, lăsându-i comoara sufletului său închisă în „Istoria lui Mihai Viteazul“, îndemn și învățătură pentru viitor.

Dar spiritele erau neconținut urmărite de fantoma revolu-

¹ Pe larg, în Nistor, *o. c.*

² Wimpffen, *o. c.*, p. 91. Cf. Drăghici, *o. c.*, II, pp. 244-5.

³ Wimpffen, *o. c.*, pp. 93-4.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, p. 488.

⁵ Wimpffen, *o. c.*, p. 94.

fici. După informații mai târzii, „nepotul“ lui Magheru ar fi fost dus, în sunetul clopotelor, de preoți, de țărani dintr'un sat aproape de Calafat la biserică, unde parohul scoase de supt piatra altarului proclamația din 1848 și i s'ar fi spus că Gheorghe Magheru e așteptat și, dacă se va ivi, și femeile și copiii vor lupta pentru Constituție¹.

Erau numai iluzii, ca și în ce privește posibilitatea unui alt regim, Halim se grăbise să înștiințeze că nu e vorba de nicio schimbare în guvernul care este. „Până când (Suveranului nostru)“, spunea el Bucureștenilor, „îi va plăcea să preschimbe soarta voastră, nimeni să nu îndrăznească a lua inițiativa și a cere cu zgomot vreo prefacere, căci *niște asemenea turburători vor fi pedepsiți de către noi cu asprime*“².

Dar numai la 15 August, Omer, căruia generalul Popovici îi anunșase răpedea înaintare austriacă, intra în București cu nizami și trupe de cavalerie, ferindu-se a lua cu dânsul și bașbuzuci, numeroși într'o armată cu elemente populare fanatice, și cu Egipteni. Se făceau lagăre și la Cotroceni și la Colintina, pe când Englesul Lakeman, devenit Mazar-Pașa, care se va așeza apoi statornic aici, alerga cu ceva călăreți să întâlnească spre Buzău coada Rușilor cari se retrăgeau³. Derviș-Pașa lua locul de comisar pe care-l avuseră, pe rând, Fuad și Ahmed-Vefâc.

Firește că nu mai putea fi vorba de acea închinare către Austrieci la care, cu atâta ușurătate de spirit, se gândiseră aceia cari primiseră bine pe Ruși, de și nu atât de mult ca în Moldova, unde se uitaseră orice tradiții de luptă și se părășise chiar cea mai elementară bună cuviință națională. Delegația care trebuia să meargă în Ardeal nu mai fu deci aleasă. Dar și fără acest interesant omagiu Imperialii trecură, și pe la Turnul Roșu și pe la Predeal, înaintând prin locuri care

¹ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, p. 190. Un fiu al generalului, Ioan, era la Constantinopol; *ibid.*

² D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 480-1. Se punea în perspectivă, fiind vorba de îngrijirea ce se va da răniților ruși, că, poate, cele „două Impărății ce astăzi se războiesc, mâne se pot împăciui“; *ibid.*

³ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, p. 108 și urm.

prin miserie și boală, prin pustiire arătau pătrunderea recentă a Rușilor; colonelul Voinescu I, care fusese prefectul de poliție al lui Știrbei, îndeplini pe lângă aceștia alți năvălitori, între cari și Italieni, funcțiunile care fuseseră încredințate pentru venirea Rușilor lui Florescu; apoi se trimese, în altă parte, pentru același scop, și bătrânul rusofil Solomon¹.

Intrarea Imperialilor în București se făcu la 6 Septembrie. Dar, când fu vorba de o proclamație către aceiași „locuitori“, anonimi pentru toată această lume străină și stăpână, Omer, care se intitula „gubernator general al provinciilor reocupate“, și Derviș nu voiau s'o îngăduie, și Solomon, care trecu peste aceste instrucții, fu, un moment, arestat.

Proclamația, răspândită liber la Iași, care nu primise încă pe Turci în ceia ce bătrânul istoric Manolachi Drăghici numește: „pământul făgăduinții, din care acum izvoriau numai lacrimi de durere“, de noul comandant al pieții, venit din Bucovina, generalul Blumenkron, cuprindea mențiunea convenției încheiate cu Turcii și asigurarea că nu e vorba decât de o nouă și sigură chezășie a păcii printr'o armată de o perfectă disciplină, „fără nicio atingere a privilegiilor ce sânt asigurate de Sublima Poartă“. Nu lipsia însă, cu gândul la revoluționarii de mai multe nații, cari se strecuraseră odată cu soldații turci, adausul că „s' va păzi cu toată asprimea legii către (sic) orișice încercare de răsculare sau de amenințare a ordinii publice“².

Turcii nu lipsiră să puie în față, supt iscălitura lui Derviș-Pașa, ale cărui instrucții erau să fie prietenos cu Austriecii, o altă proclamație, care, aceasta, nu se îndrepta către simplii „locuitori“ ai celor două țări, ci către „Valahi“, către „Români“, a căror „națiune“ era deci recunoscută. Comisarul imperial, care-și destăinuia această calitate, vestia că vor veni trupe austriece, a căror prezență nu trebuie să neliniștească pe nimeni, ele aparținând „uneia din Puterile amice și aliats ale Sublimei Porți“. El asigura că după plecarea Rușilor „starea de mai înainte a țării trebuie să fie restabilită“. Se spunea limpede, după învățătura de la Constantinopol și în concordanță cu dorințele emigraților, ca și după presiuni anglo-

¹ Nistor, o. c.

² D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, pp. 492-3.

Grigore Alexandru Ghica.

franceze, că, păstrându-se „vechile privilegii și imunități“, „vei vedea încă prin aceasta că *păstrarea acestor privilegii nu e datorită de loc tratatelor care acum sânt anulate, ci griji binevoitoare și părintești a Maiestații Sale Imperiale Sultanul*“. Era deci ruperea cu era *Regulamentului Organic*, împreună cu negarea că Rusia ar fi impus schimbările în situația mai veche a țărilor românești. „O mai fericită desvoltare“ a acestor așezăminte era pusă în legătură cu împrejurările ce se pot produce¹.

Ca singurul în drept, împreună cu Omer-Pașa, a da orânduiri în țară Sultanului, Derviș numia un Consiliu Administrativ, având însă în frunte tot pe Constantin Cantacuzino, și ca membri tot pe aceia cari funcționaseră supt Ruși, doar cu adausul, ca provisoriu, la Justiție, a tânărului Ioan Cantacuzino. Pentru orice ar fi să se schimbe, să se aștepte „ordinul“ Porții².

De altfel rechemarea lui Știrbei era de mult hotărîtă. Dar ea întâmpina greutăți, Omer-Pașa fiind contra aceleia pe care-l socotia prea mult legat de Austria. Colquhoun, care se pare că în adevăr prefera numirea lui Ion Ghica, făcea tot ce putea ca s'o împiedece și, ca și dânsul, Poujade, legat, prin căsătoria sa, cu familia Ghica³.

Pentru a preveni pe Austrieci, cunoscuți ca ocrotitori ai lui Știrbei, adăpostit câtva timp la dânșii, același comisar, înlăturând orice inițiativă politică a lui Coronini, înștiința Sfatul că, potrivit unei hotărîri a Sultanului și fără a trece cu vederea convenția de la Boiagi-chioiu cu Austriecii, o să readucă pe represintanții stării legale în Principate, Domnii îndepărtați în 1853⁴. Ei „*au primit poruncă*“ să revie la locurile lor.

Dar nici Coronini nu se lăsa. La aceeași dată de 13 Septembrie el făcea să se afișeze proclamația sa, care se rostia astfel: „atât Curtea imperială a Austriei, cât și Inalta Poartă au socotit de trebuință... , să recheme pe prinții legitimi ai numitelor țări și să dea din nou în mâinile lor cârma adminis-

¹ *Ibid.*, pp. 498-9.

² *Ibid.*, pp. 500-1.

³ Wimpffen, *o. c.*, p. 128.

⁴ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, p. 505, no. 342.

trației¹. Deci și el, ca și Derviș, după ordinele primite și de unul și de altul, au invitat pe Domnii restatorniciei să ia asupra lor misiunea din nou încredințată priceperii lor. Nu se uita a se spune în proclamația pentru Munteni că Știrbei se află la Viena².

Intrând la București în ziua de 6 Septembrie, cei 12.000 de Austrieci, între cari și Croați, Unguri, Poloni, fură primiți de Constantin Cantacuzino și de un grup de boieri potrivit cu situația lor, dar un martur frances asigură că „nicăiri n'a văzut cel mai mic semn de entusiasm, măcar de bunăvoință reală”³.

Intrarea Austriecilor în Moldova se făcu supt conducerea supremă a generalului Hess, care comunica deschis lui Buol că lucrurile nu se vor îndrepta în Principate până nu „va fi izgonit din ele, pentru totdeauna, și ultimul Turc”, reprezentant al „barbarelor horde” și al „asiaticii guvernări storcătoare”, puindu-se în loc, deci formal, în numele Europei⁴, o „protecție” austriacă asemenea cu o durabilă ocupație, sprijinită pe binefaceri economice, culturale, și chiar sociale, contra egoismului boieresc⁵. Imperialii pătrundeau în același timp prin mai multe trecători. Incepută la 18 Septembrie st. n., înaintarea a ținut douăzeci de zile, Iașul primind o garnisonă de 10.000 de oameni⁶. Primirea din partea populației fu și aici ca și la București, unde adăugim că o deputație alcătuită din episcopul de Argeș, din Iancu Filipescu și din Scarlat, fiul lui Grigore-Vodă Ghica, mersese

¹ Și în Nistor, o. c.

² Iorga, *Cor. Știrbei*, I, pp. 506-7.

³ Jouve, *Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée*, II, Paris 1855, pp. 194-7. El apasă asupra caracterului strivitor al rechisițiilor; *ibid.*, p. 184.

⁴ „Die Ausübung des Protectorates dieser Länder von dem gesammten Europa Oesterreich allein übertragen.” Se păstrau însă, ca ocrotiți, „Hospodarii”.

⁵ După Beer, o. c., p. 823 și urm., Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, I, c., p. 854 și urm. Se arată ce puncte ar trebui întărite, la Galați, lângă Focșani și pe Prut, apoi ce ar trebui făcut la Dunăre (dar și linie ferată Cernavodă-Chiustenge) și pe Marea Neagră. Turcii sânt arătați ca sprijinitori în aceste părți ai spiritului revoluționar.

⁶ Wimpffen, o. c., p. 149 și urm.; Drăghici, o. c., II, pp. 216-7.

să întâmpine pe Coronini¹, relativ bună. Feldmareşalul locotenent Paar, care fu cel d'întăiu în capitala Moldovei, venind de la Oneşti, găsi acolo o administraţie în fruntea căreia Gorceacov, plecat numai la 16 ale lunii, pusese pe Constantin Sturdza². Derviş-Paşa crezu însă necesar să apară şi el la Iaşi, ca să „explice“ ocupaţia³.

Incepu din acest moment o luptă surdă, trecând însă uneori şi la acte făţişe, între şefii celor două armate care, nefiind mărgenite dintru început la o anume misiune pe un teritoriu determinat, căutau fireşte să-şi întindă fiecare cât mai mult cercul de activitate.

Austriecii ar fi vrut să ocupe Galaţii şi Brăila, de unde Ruşii luaseră cele şapte canoniere supt steag muntean, dar, de şi se aşezaseră în acest din urmă port, ei trebuiră, după ordine de la Viena, să-l cedeze Turcilor⁴. Această atitudine fu urmată şi mai departe. Cum trupe turceşti nu erau în Moldova, Omer va propune o acţiune peste Prut care ar fi adus şi aici amestecul său⁵.

Înainte de întoarcerea Domnilor⁶, la începutul lui Octombrie se căută, după stăruinţa necontenită a Austriecilor, cari nu pierdeau din ochi elementele revoluţionare, curăţirea de emigraţi a celor două Capitale româneşti. „Cluburile“ bucu-reştene, cu atitudinea lor turcofilă, enervau pe Coronini, ai cărui ofiţeri nu găsiu prietenia aşteptată la aceia cărora li garantau „ordinea“. Poloni, ca Zamoyski, se puteau vedea pretutindeni atunci când Sadâc-Paşa juca un rol important în armata de ocupaţie⁷. Se căpătă deci încă din primele zile ale lui Septembrie o primă purificare, odată cu plecarea lui Ismail-Paşa, trimes în Asia. Eliad nu fu cruşat în aceste bă-

¹ Wimpffen, *o. c.*, p. 108.

² *Ibid.*, p. 148.

³ Drăghici, *l. c.*

⁴ Wimpffen, *o. c.*, pp. 133-4, 136. Cf. *ibid.*, p. 115.

⁵ *Ibid.*, pp. 151-7.

⁶ Ştirbei stătuse, bolnav, la Baden, lângă Viena; Iorga, *Cor. Ştirbei*, II, p. 245, no. vi. De acolo anunţă Sfatului apropiata revenire; D. A. şi D. C. Sturdza, *o. c.*, I, pp. 513-4.

⁷ Pentru rolul lui mai târziu; *ibid.*, pp. 506-7, 522-3, 533-5. La plecare el adresase o proclamaţie către „Moldoveni şi Valahi“; *ibid.*, pp. 562-3. Cf. Eliad, *o. c.*, p. 308.

nuieli¹. Mazar-Paşa fu, în sfârşit înlăturat, şi Sadâc însuşi trebui să părăsească Bucureşti².

Instalarea Domnilor, voiă de Austrieci, fu privită tocmai de aceia cu duşmănie de Turci. Cei cari, în loc să se ducă la Constantinopol, preferaseră o şedere la Viena sau oriunde aiurea în Apus, nu puteau fi nişte credincioşi „funcţionari” ai Sultanului, care în acel timp şpera de la alianţa sa cu Anglo-Francesii cele mai mari rezultate, până la reanexarea Crimeii, spre care, campania din Dobrogea neizbutind din cauza condiţiilor de sănătate, se îndreptau impunătoarele flote ale Apusului³. Omer plecă la Călăraşi ca să nu fie de faţă; ofiţerilor austrieci li se oeru să se abţie de la solemnitate; Mazar-Paşa îndemna în aşişe tipărite şi populaţia să nu iasă înaintea unui Domn care fusese totuşi bun, drept şi harnic; miliţiei i se „porunci” să nu primească solemn pe acela care o refăcuse. Steagurile la fereşti fură oprite⁴.

Dar la Giurgiu, în ziua de 4 Octombrie st. n., cel rechemat în Scaunul său primia onoruri militare tărceşti de „muşir”, pe când un delegat al lui Coronini aducea salutările acestuia, şi se găsiră boieri cari, împreună cu episcopul de Buzău, să-i ureze bună venire. În Bucureşti lumea se arată mişcată şi, cu toată intervenţia lui Omer-Paşa, soldaţii lui Francisc-

¹ Raportul lui cu Derviş-Paşa, care-i impută revoluţia de la 1848, izvor al relilor; *ibid.*, pp. 301-7. De ce au proclamat *România Mare?*; *ibid.*, p. 302. El iar pune ideia în sarcina radicalilor şi mai ales a lui Ion Ghica; *ibid.*, pp. 303, 305. Dar, în cursul convorbirii, aruncă, la întrebarea Turcului: „ia spune-mi cine a ieşit cu România Mare”, această mândră sentinţă: „*Ea nu e ieşită; ea există până unde se vorbeşte limba română, cum există şi Germania şi Italia, şi asta nu e nici virtutea, nici crima nimului*”; *ibid.*, pp. 304-5. Voiă un ducat vasal Turcilor; *ibid.*, p. 338. Dar vedea şi perspectiva *regatului complect, cu prinţ străin*; *ibid.*; cf. p. 378. Duşmănia lui cu Czartoryski, Zamoyski şi Sadâc-Paşa; *ibid.*, pp. 308-10. — Fură retrimesi la Şumla şi Ştefan Golesecu, arestat la Vidin, care rămânea legat de „România Mare”, şi Tell; *ibid.*, p. 313 şi urm. Eliad îşi aminteşte şi de primirea lui la Braşov; *ibid.*, p. 323.

² Wimpffen, *o. c.*, pp. 117-9, 125

³ V. şi scrisoarea prin care Ştirbei anunţă primirea invitaţiei prin Derviş-Paşa; Iorga, *Doc. Ştirbei*, I, p. 167.

⁴ Wimpffen, *o. c.*, pp. 139-40.

Iosif, înșiruiți pe străzi, dădură onorurile. La Palat erau, lângă Mitropolit și funcționarii români, Coronini și ofițerii statului-major al său (5 Octombrie)¹. Domnul se adresa în cuvinte iubitoare către supușii săi².

Grigore Ghica, după a cărui rechemare Derviș-Pașa se crezuse îndreptățit a numi el ministrii³, veni mai târziu (la 14) pe Dunăre la Galați, și, pentru a-l instala, merse la Iași și Coronini și Derviș-Pașa⁴.

Intre sfătuitoarii Domnilor restabiliți nu se făcură schimbări însemnate. Rămaseră, la București, cei doi Filipescu și Otetelișanu, dar, înlăturându-se Slătineanu și tânărul Ioan Cantacuzino, se puseră în loc Nicolae Băleanu și ruda domnească Alexandru Plaginò. Ba chiar Câmpineanu intră în Sfatul administrativ. Știrbei trebui să explice noului Mare Vizir Aali că a căutat să-și sacrifice rudele, care se retrăsese totuși supt Ruși, Ioan Manu și Iancu Bibescu⁵. Ghica aduce lângă dânsul pe fiul și ginerele său, chiamă pe Ștefan Catargiu pentru experiența lui, și introduce ca elemente noi pe Boldur-Lățescu și pe „progresistul“ Ralet, om cult și de spirit, prieten al revoluționarilor de la 1848, ținută încă de-o parte⁶.

Cum amestecul turcesc era peste măsură de súpărător, Sadac cerând înscrierea amicilor Rusiei pe o adevărată, și nu nemeritată, listă de proscricție — în Muntenia, Emanoil Florescu, care fusese totuși delegat oficial pe lângă Ruși⁷, Solomon, care se grăbi să treacă în Ardeal⁸, iar, în Moldova,

¹ *Ibid.*; Iorga, *Doc. Știrbei*, I, p. 155.

² *Buletinul*, Septembrie 1854.

³ C. și A. Sturdza, *Șt. Catargiu*, Teodor Balș și P. Mavrogheni; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, p. 519-20. Tot acolo primele acte ale lui Grigore-Vodă.

⁴ V. Slușanschi, *l. c.*, pp. 78-9.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, pp. 512-3. Lămuriri pentru Băleanu, Câmpineanu și Plaginò, Oteteleșanu, I. Filipescu, Vlădoianu, N. Crețulescu; *ibid.*, pp. 513-4.

⁶ Wimpffen, *o. c.*, pp. 142, 150-1; Iorga, *l. ult. c.*, pp. 156-7.

⁷ *Ibid.*, pp. 496-7. Știrbei înlocui pe colonelul Paznanschi cu Vlădoianu; *ibid.*, p. 497, no. xxxvi.

⁸ Energicul protest al lui Coronini; *ibid.*, pp. 492-3. El cerea imediata rechemare a lui Solomon; *ibid.*, p. 500, no. xxxix. I se dădu explicația că *el devastase și însângera*, până la aruncarea în

frații Moruzi, Constantin și Panaioti, colonelul Singurov¹ —, ajungându-se la arestări și silind pe Moruzești să treacă Prutul, cum miliția, jandarmii munteni erau întrebuințați după bunul plac turcesc, o înțelegere între Domni era mai necesară decât oricând. Lascar Rosetti, trimis de Ghica la București pentru a trata schimbări în ce privește vămiln, va fi avut și alte însărcinări (Decembre)². Se răspunse prin misiunea la Iași a lui Plaginò³. Indată se căută și legătura liniilor telegrafice instalate de Austrieci. Era vorba, în primăvară, și de o întâlnire între cei doi vecini, și pentru a vorbi asupra „chestiunilor politice“ comunicate și lui Coronini⁴. Se ajunsese la fixarea pentru aceasta a zilei de 14 April, dar atitudinea presei moldovenești față de Știrbei sili pe aceasta să se plângă fățiș de nedreptatea ce i se face cu îngăduința Guvernului moldovenesc, mai ales „ținând samă de solidaritatea pozițiilor noastre și de identitatea de interese“⁵.

Dar Turcii trebuiseră să evacueze Muntenia. Omer se duse în Crimeea pe Mare, lăsând comanda trupelor de la Dunăre lui Ismail-Pașa și lui Mahmud-Pașa, cari și ei plecară după căderea lui Reșid în Decembre⁶, rămâind numai, pentru scurtă vreme, trupe de pază față de apariția sporadică a Rușilor în Dobrogea⁷.

În această stare a lucrurilor, Știrbei trebui să caute tot mai mult singurul sprijin probabil, al Austriecilor. El li se plânge lor de purtările lui Colquhoun, același vechiu dușman,

---

foc a copiilor, și cu Cazaci, având două tunuri, satele oltene Salcea, Pristol și Cușmir, amenințând și Maglavitul, ca aflătoare în stare de turburare; *ibid.*, pp. 500-1. Cf. și o acuzație din partea lui Derviș; *ibid.*, pp. 503-4. V. și Eliad, *o. c.*, p. 321, confirmând faptele (proprietari treierând desculți pe mărăcini. *ibid.*, p. 321).

¹ Lista celor numiți de Ruși, D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, p. 791.

² Iorga, *Doc. Știrbei*, I, pp. 84-6.

³ *Ibid.*, pp. 85-7, 87-9.

⁴ *Ibid.*, pp. 88-9.

⁵ *Ibid.*, pp. 90-2. Răspunsul (12 Maiu st. v.), *ibid.*, pp. 92-3.

⁶ Legături ale lui Știrbei cu ei; *ibid.*, pp. 521-2, 537, 542.

⁷ *Ibid.*, p. 167. Știrbei întreba ce să se facă față de numirile datorite Rușilor; *ibid.*, pp. 491-2.

care publica în *Zimbrul* din Iași, foaia cu atacurile contra lui, cutare scrisoare a lui lord Clarendon, care, favorisând pe progresiști pentru o demonstrație anglofilă, îi dădea dreptate consulului contra Domnului muntean, și el acusa fățiș pe Ghica pentru ocrotirea acestei campanii¹. Domnul muntean se arăta adânc jignit de purtarea lui Stratford Redcliffe, pe când Thouvenel, ambasadorul frances, îi părea că l-ar putea sprijini, mai ales dacă vine la Constantinopol noul trimis al Austriei, Prokesch-Osten². Promise în țară pe Maiorescu, pe care Ghica-l privia cu bănuială, și trimetea prin el Impărătesei Austriei un costum „oriental“³.

Dar Austriecii nu erau mulțumiți cu administrația din Oltenia, unde sute de oameni acusau în stradă pe soldații lor pentru un omor⁴, de toleranța față de agitatorii maghiari, poloni și italieni, cari ar lucra între trupe, așa că trebui un ordin de zi, în April, contra lor și starea de asediu⁵. Cum Știrbei voia să mărească miliția țării, Coronini-l anunță că, neașteptându-se la o astfel de măsură, va anunța guvernul său⁶. Dar el întrebuița pe Domn ca să împiedece plângerile provocate de Turci contra purtării soldatului austriac⁷. Și el luă apărarea celor prizoniți și arestați de Turcii în retragere, conform cu hotărîrea unei conferințe anume chemată pentru aceasta de Buol⁸. În același timp se legau de Știrbei relații cu Schwarzenberg și se presintau omagii, în Ardeal, arhiducelui Albrecht⁹. Numai purtarea noului consul Mihanovich putu să tulbure aceste raporturi¹⁰.

Odată ce armata austriacă singură rămăsese și Știrbei, dar nu și vecinul său din Moldova, privit cu dușmănie de ocupanți¹¹, era silit să-și caute în ei basa politică, — la Cons-

¹ *Ibid.*, pp. 169-70 (căt-re Coronini).

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, pp. 91-2, 159-60.

⁴ V. și Iorga, *l. c.*, p. 185, no. xiv.

⁵ Wimpffen, *o. c.*, pp. 175-6, 179-81.

⁶ Iorga, *Doc. Știrbei*, I, pp. 170-2.

⁷ *Ibid.*, p. 172.

⁸ *Ibid.*, pp. 175-6.

⁹ *Ibid.*, pp. 177-8.

¹⁰ *Ibid.*, p. 194 și urm. În Iulie el fu înlocuit cu Weckbecker; *ibid.*, p. 196, no. xxv.

¹¹ Wimpffen, *o. c.*, pp. 172-3.

tantinopol intrigile contra lui reușind¹ —, nu mai putea fi vorba de o realizare și în folosul oamenilor de la 1848 a amnistiei anunțate, de la Șumla, de Omer-Pașa. Cum Ioan Bălăceanu și Pleșoianu reveniseră în Oltenia, Domnul muntean, care admisesese întoarcerea preotului Șapcă², nu voi cu niciun preț să admită pe cel de-al doilea, ofițer care se alipise la Islaz steagului revoluționar și condusesese la București pe Eliad, păstrând și acuma titlul de colonel, dat de revoluție³. Se luau măsuri contra unei broșuri anti-austriece a lui Aricescu⁴. Știrbei afla de la Coronini că s'a trimis de Kossuth un emisar sârb cu o proclamație a lui către Românii din Muntenia, având a merge apoi în Moldova și în Basarabia; Eliad și Cantacuzinii de la Hangu ar fi indicați ca aceia la cari, pe lângă un număr de Unguri și Germani liberali din București, s'ar putea adresa⁵.

Nu lipsiră însă, prin fiul Gheorghe, care făcea studii militare în Franța, și primi apoi conducerea miliției muntene⁶, legături ale Domnului cu Guvernul Frances, de la care se cereau ofițeri pentru miliția munteană și căruia i se oferia aprovizionarea. Știrbei se plângea de activitatea dușmănoasă a consulului Poujade, legat de familia Ghica⁷, și se bucura că un alt reprezentant al Impăratului Francesilor se așează la București⁸.

Dar Domnul care era adus a prigoni, și contra căruia continua să se îndrepte o ură pe care n'o merita, se ocupa și de situația internațională a țării sale, culegea argumente pentru calitatea ei de „Stat suveran“, recunoscută și de un Mar-

¹ Iorga, *Cor. lui Știrbei*, I, p. 188.

² *Ibid.*, p. 495, no. xxxiii.

³ *Ibid.*, pp. 183-5, 525-6, 530, no. lxxvi; p. 543, no. xciv; p. 549. Dar și măsuri contra lui C. A. Șuțu; *ibid.*, pp. 526-7; II, p. 238, no. II; pp. 239-40.

⁴ *Ibid.*, p. 203.

⁵ *Ibid.*, pp. 189-90. E vorba și de un Iordachi Cămărașul, care din Silistra spunea că ar trebui să se taie câteva capete de boieri; *ibid.*

⁶ *Ibid.*, pp. 531-2. Coronini-i dă o masă; *ibid.*, p. 246, no. vii.

⁷ Cf. *ibid.*, II, pp. 238-9, 240-2. Pentru timpul cât Poujade, părăsind, supt Ruși, funcțiunile sale, fusese acreditat pe lângă armata lui Omer-Pașa; *ibid.*, I, pp. 494-5. Conflict cu consulul prusian Meusebach; *ibid.*, p. 357 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 337 și urm.

tens, el pleda, contra boierilor corupți, umblând numai după slujbe, pentru Domnia ereditară¹, potrivită și cu interesul Porții, pentru scutirea de costisitoare vizită a investiturii la Constantinopol, pentru admiterea la funcții a oamenilor de merit, și dacă nu sânt boieri, pentru un impozit care să nu apese numai asupra săracilor, ci să atingă pământul, în orice mână ar fi, ceia ce ar crea venituri mari apoi, pentru o schimbare a Adunării Obștești, de și nu în sensul „făcătorilor de Constituții“, pentru liberarea tuturor Țiganilor, pentru introducerea, în favoarea și a țăranilor, a „unui sistem de colonisație mai întinsă“ și pentru înlăturarea capitaliștilor². Și, în planurile de viitor, omul de gândire și de experiență pleacă, nu de la principii abstracte și de la considerații generale, ci de la constatarea claselor care se ridică și pe care de acum înainte Statul s'ar putea sprijini. Astfel numai se va ajunge la formulele prin care „s'ar împăca ideile epocii cu situația țării și cu nevoile practice ale poporului“³. „Progresul“, afirmă Știrbei cu dreptate, „nu e ideia, ci numai împăcarea ideii cu nevoile vieții intelectuale și materiale a nației, cu tradițiile, obiceiurile, convingerile și credința lui religioasă“. „E o sarcină oboșitoare până la moarte (*mortelle*) aceia de a traduce teoriile de școală în realități politice, de a prefăce fantasii, patimi ale unei caste într'o instituție de ordine și de securitate“⁴. Și o întregă Constituție se schițează, cu Domnia ereditară, cu un „Consiliu de Stat permanent“, de cinsprezece membri numiți de Domn pe trei ani, din toate clasele, după meritele lor, cu

¹ Candidați contra lui Știrbei se credeau a fi Alexandru Ghica, Ion Ghica, C. Suțu, Băleanu, Vistierul Alexandru Ghica; *ibid.*, II, pp. 240-1. Fostul Domn era învinuit că a plătit mișcarea din 1848, împrumutând 15-20,000 de galbeni, din vânzarea către Miloș a moșiilor sale Berca și Negoiu, lui N. Goleșcu; *ibid.*, p. 242, no. III. Derviş ar fi făcut o anchetă pentru gestiunea lui Știrbei; *ibid.*, p. 241 și urm. Arestarea lui Alecu Manu pentru intrigi contra Domnului; *ibid.*, pp. 244-5. Raportul anchetei turcești contra lui, acusat formal de „înaltă trădare“, neascultare față de Suzeran, favorizare a Rușilor. D. A. și D. C. Sturdza. *o. c.*, I, p. 681 și urm.

² Iorga, *o. c.*, II, p. 286 și urm. Cf. *ibid.*, pp. 297 și urm., 303 și urm. Supt formă de articol în presa străină; *ibid.*, p. 235 și urm.

³ *Ibid.*, p. 304.

⁴ *Ibid.*

trei secții: legislație, administrație, contencios, inițiativa legilor fiind însă a guvernului și presidenția a stăpânului însuși¹. Cum se va vedea, o altă formă, cu Consiliu de Stat și Adunare Obștească, se va elabora în 1857², de când e, de sigur, și memoriul despre unirea, care, *atunci*, ajunsese a fi sosită necesară, a celor două țări³.

Dar, în Mart 1855, Nicolae I-iu închisese ochii, lăsând fiului său, Alexandru al II-lea, sarcina de a pregăti prin ultime dovezi de eroism sarcina unei păci onorabile, care ar permite Imperiului să revie, cu toate îngustările momentane, destul de iute, la situația pe care o pierduse în Orient. Și la Viena se deschideau conferințele care, între Ruși și aliați, în rândul cărora intrase, ca să afirme ideia națională italiană, și Piemontul, începeau discuțiile cu privire la noul statut al Europei Orientale, scoasă de supt tiranica hegemonie a Rusiei.

---

¹ *Ibid.*, p. 306 și urm.

² *Ibid.* și urm.

³ *Ibid.*, pp. 321-3. Cf. și Iorga, *Barbu Știrbei ca educator*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, XXXV, p. 175 și urm.

CAPITOLUL IX.

Chestia românească și Puterile europene.

În acea lună a lui Mart încă 1858, la acele conferinți pe care mândria austriacă le știuse reserva în Capitala lui Francisc-Iosif, nu fără speranță că s'ar putea păstra măcar o rămășiță din marele plan de întindere, într'o formă sau în alta, peste Carpați, dibăcia rusească, represintată prin Gorceacov, devenit acum conducător al diplomației imperiale, în ce privește, *părăsirea „protecției exclusive“*, prinzându-se de ideile pe care le emisese în numele Cabinetului său Prokesch-Osten, inițiat în rosturile răsăritene¹, se așeza pe basa „îmbunătățirilor“ (*améliorations*) „situații acestor țări românești, a întăririi privilegiilor actuale și adăugirii lor în marginile posibilității, spre a crește „buna stare“ (*bien-être*) a lor“. Și se specifica de ce e vorba: totala libertate a comerțului, cu înlăturarea oricăror piedeci și abusuri, Domni, „Hospodari“, aleși de Divanuri, tribut unic, carantină și miliție pentru paza ei, înlăturarea stăpânirii otomane pe malul stâng al Dunării și a oricărui amestec turcesc, cu o revisuire a Regulamentului, dar cu vremea și prudent, toate ca puncte introduse în „dreptul public european“; se poate admite pentru acea schimbare a orânduirii lăuntrice în cele două principate consultarea „dorințelor țării“ înseși². Vorbindu-se, în explicații, de o „administrație independentă și națională“, *Rusia trecea deci pentru întâia oară, contra doctrinei lui Nesselrode, pe planul națiunii românești*, cum făcea și pentru Sârbi, a căror situație

¹ V. și T. W. Riker, *The making of Roumania*, Oxford 1931, p. 29 și urm.

² D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, pp. 623-4.

politică întra și ea în discuție. Un „hatișerif constitutiv“ era să consfințească pentru „cele trei Principate“ noua situație de drept¹.

Turcii răspunseră că au ei înșii în lucru un proiect cu privire la aceste țări, pe care, cu învoirea aliaților lor, de altfel, le priviau ca niște provincii ale lor, dar li se răspunse că aceasta nu poate să împiedece discuția asupra celor prezentate. Pentru întâia oară Bourqueney, reprezentantul Franței învingătoare, supt anume sugestii venite de la Împăratul însuși, stercura o propunere care ar fi îngăduit a se introduce în discuție și chestia Unirii², revenind asupra acestui proiect și la 26³. Răspunsul engles fu imediat: inițiativa în tot ce privește aceste țări trebuie să fie a Turciei, și, cum și reprezentantul otoman interveni în acest sens, se socoti incidentul ca „vidat“. Faptul că în expunerea lui Bourqueney era vorba de prințul străin face a se crede că Napoleon avea o părere asupra acestuia⁴.

De și ministrul de Externe al Angliei, Clarendon, arăta, încă de pe atunci, și cu toată hotărîrea, că, preocupat mai ales de viitorul Turciei, el nu admite nici măcar un Domn indigen ereditar pentru ambele țări⁵, și la Constantinopol Franța făcuse intervenții în acest sens⁶.

Cum lucrul de căpetenie era însă altul: statutul dunărean, nu se mai vorbi până în Maiu de aceste schimbări, față de care Rusia știuse a se arăta, incontestabil, pe atât de înțeleaptă în fond, pe cât de generoasă în formă. Dar fusese vorba de a se trimete, cu învoirea, firească, a Porții, informatori români la Viena. Cum apoi, conferințele fură suspendate, Marele-Vizir înștiința, în aceeași lună, pe Știrbei că nu mai e cazul a se trimete asemenea delegați, cari și fuseseră desemnați⁷. Pentru Muntenia erau să plece chiar trei aseme-

¹ *Ibid.*, pp. 625-8.

² *Ibid.*, p. 626; Riker, *o. c.*, p. 30. Sugestii ale lui Titov și în ce privește întocmirea miliției; Riker, *l. c.* Asupra unor inițiative englese pentru Unire v. mai departe.

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 638-9. Riker, *o. c.*, p. 36.

⁴ *Ibid.*, p. 31.

⁵ *Ibid.* Anglia era și contra garanției colective, a Puterilor; *ibid.*, p. 30, nota 7.

⁶ *Ibid.*, pp. 30-1.

⁷ Iorga, *Cor. lui Știrbei*, I, p. 545, no. XLVII.

nea „informatori“, între cari un Fălcoianu¹, iar din Moldova, al cărui Domn se întâlnise cu vecinul la Focșani, în April, Costachi Negri².

Totuși, încă din toamna lui 1854, Colquhoun era pus de guvernul său să cerceteze ce formă de cărmuire ar voi Români, iar, în cas de o vor reprezentativă, cum să se alcătuiască Adunările, ce oaste națională ar fi să se formeze și mai ales, fără a se uita chestia, secundară, a mănăstirilor închinată Locurilor Sfinte, „dacă populațiile acestor două Principate pot prospera mai bine prin unirea celor două țări supt același guvern și supt aceleași instituții“³.

Aceasta era situația când, în legăturile cu planurile la care nu renunțase Austria, Francisc-Iosif apăru la Cernăuți (Iunie), unde merse să-l salute Ghica, socotit ca fiind legat mai mult de Francesi, cum îi era Curtea, și, din partea lui Știrbei, care n'avuse vreme să întrebe pe Turci, Gheorghe, fiul mai mare al Domnului muntean⁴. Ca o urmare a vizitei împărătești, se scăzu numărul ostașilor ocupației⁵.

Știrbei era în relații rele însă și cu Coronini, care, în urma deselor conflicte cu locuitorii a soldaților săi, ciomăgiți prin mahalale pentru excesele ce-și permiteau, supunea legii marțiale pe oricine le-ar ataca, și mai ales cu Turcii, cari-i imputau că măsura s'a luat cu voia lui. Cum fusese o sesiune a Adunării muntene⁶, se sprijiniau de la Constantinopol opozanții; Domnul trebuia să se îndreptățească pentru că, în grija de a acoperi datoria, care, din cauza întreitii ocupații, se ridicase până la 26.000.000 de piaștri, se adresase și la veniturile mănăstirilor închinată. Cum Fuad-Pașa era acuma la cărmă, acesta aducea cu dânsul simpatiile și anti-patiile din anul 1848⁷. El era pentru reprimirea în țară a

¹ *Ibid.*, p. 160, no. LI. Wimpffen, p. 189, descrie pe cei designați la început.

² *Ibid.* Dar Vistierul Balș merge el la Viena, să părăscă pe Domn; *ibid.*

³ Eliad, *o. c.*, pp. 310-1.

⁴ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, p. 552, no. CVIII; p. 562, no. CXX.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 899 și urm.

⁶ Wimpffen, *o. c.*, p. 194.

⁷ *Ibid.*, pp. 553 și urm., 562, no. CXIX. Ordine ale lui; *ibid.*, p. 575, no. CXXXIX.

lui Marin Serghiescu, zis „Naționalul“, lui Grigore Pereț, bănuț că a tras cu pistolul asupra lui Vodă-Bibescū, și lui Bolintineanu, care dădea la Paris o ediție francesă a „Orientărilor“ lui: tustrei se adresaseră direct Turcilor¹. Domnul, arătând că primul a fost și la ocnă, fiind amestecat în acțiunea lui Mitică Filipescu, și că al doilea era învinuit de atentat contra persoanei stăpânitorului de atunci, dădea asupra poetului ușoarelor, armonioaselor, dar netrainicelor „Flori ale Bosforului“ și „Caiccelaneelor“ aceste lămuriri: „d. Bolintineanu e dintre puținii cari s'au distins prin părerile demagogice cele mai înaintate și prin activitatea ce a cheltuit-o ca să le răspândească în timpul mișcării de la 1848“². Era atunci, obosit, în retragerea din mănăstirea Bistrița³. Se îngăduia totuși în cercurile turcești ca o campanie contra lui să fie dusă prin officiosul frances *La Presse d'Orient*⁴.

Dar Sevastopolul, care ceruse alătea jertfe de sânge, cădea în sfârșit în toamnă, și pentru Domnii români, dintre cari Știrbei orându-i manifestații de trei zile spre a celebra mult așteptata biruință, aceasta însemna o nouă schimbare a situației, de care atârna soarta țărilor lor.

La București, tineretul entusiast pentru biruința aliaților demonstra pe străzi, de și i se refusase musica militară⁵. Incercarea de a scoate „*Patria*, jurnal politic, literar și industrial“ (*sic*), cu Crețenii, cu Baronzi, cu studiosul de istorie P. Teulescu, cu Nenovici, — cel așa de urât presintat ca trădător al „causei“ „roșilor“ de Eliad în scrisorile lui, din nou înveninate, de pe acea vreme —, colaborând Boliac și Adrian, nu reuși prea mult, dar foaia nu se deosebește de *Timpul* lui Bossueceanu (*sic*), ferindu-se de tot ce ar putea să fie politica zilei. *Albumul Litterariu* al acestuia, în 1855⁷, cu colaboratorii

¹ *Ibid.*, p. 561, no. cxviii. Colonelul Ioan Gigărtu, care plecase cu Rușii, întrebuiința calea Vienei pentru a fi primit; *ibid.*, pp. 567-8

² *Ibid.*, pp. 565-6, 569, 578-9.

³ *Ibid.*, pp. 566-7.

⁴ *Ibid.*, p. 567, no. cxxxvii.

⁵ *Ibid.*, I; Wimpffen, *o. c.*, pp. 195-6.

⁶ Crețianu, *o. c.*, II, p. 3.

⁷ V. Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, III, pp. 249-50.

mărunți, *Secolul*, care urmează *Patriei*, nu îndeplinesc rostul unei prese de luptă¹.

Dar nicio acțiune nu putea să plece, în vederea celor ce erau să se desfășure, de la acest grup de liberali bănuți. Prietenii de la Paris, complect descurațați după nereușita legiunii, care ar fi fost cel mai potrivit mijloc de manifestare a aderenților cauzei naționale, și după măsurile luate de Turci contra celor cari răsăriseră ca să-și ceară norocul la Dunărea olteană, nu mai puteau urmări pe linia revoluției generale a republicanilor mazzinieni. Am văzut că, după descoperirea unei prese clandestine în odaia lui Ion Brătianu, el fu arestat, achitat, apoi totuși condamnat ca tăinuitor și statul oprit până ce grația noului Împărat îl restituie cercului de luptători pentru țara cea nouă².

Fratele lui, Dumitru, ascuns în țară, trecu apoi la Londra și rămase acolo. Il vedem în legătură cu tânărul Peel, căruia-i amintește intenția acestuia de a crea un Stat independent la Dunărea-de-jos, cu „5-6.000.000 de oameni“³. Starea de lucruri din țară era comunicată lordului Ellenborough, care anunțase o interpelare în Parlament⁴. Austriecii, spunea el, sânt mai răi și decât Rușii, pe cari, de alminterea, îi servesc de fapt mai mult decât pe aliați; de ce n'ar fi ei înlocuiți printr'„un corp de armată românesc“, care ar lupta bucuros contra tiranilor de ieri. Singura soluție bună, față de neajunsul celei de la Viena, ar fi întemeierea Statului neutru după exemplul Belgiei, supt garanția dreptului public european, cu tribut către Turci sau cu o răscumpărare a lui; i s'ar putea adăugi și Basarabia⁵. Cum Layard, marele explorator al monumentelor asiriene, arătase și el, într'un meeting din Maiu, și într'un articol din *Quarterly Review*, sentimente bune față de Români, i se prezintă, amintindu-i-se atitudinea avută cu doi ani în urmă, aceeași formulă. Lordului Clarendon⁶ i se

¹ Totuși scrisori ale lui Mazzini către D. Brătianu; Cretzianu, o. c., II, pp. 21-2, 23-4.

² Smochină, l. c., *passim*.

³ Cretzianu, o. c., II, pp. 5-7.

⁴ *Ibid.*, p. 8.

⁵ *Ibid.*

⁶ V. și *ibid.*, pp. 42-4.

arăta că protecția în patru a Principatelor se va reduce la vechiul control ruso-turc, cum se vede și din clausa care prevede paza contra „agitațiilor periculoase pentru liniștea țării; măcar de s'ar fi chemat un singur reprezentant al nației cu privire la care se luau hotărârile!“ *De la Românii înșii trebuie să plece impulsul pentru schimbarea situației lor*¹. Orice acțiune serioasă a aripilor stângi extreme încetase: bănuită, supravegheată, ea nu putea să mai aibă vre-o legătură foloșitoare². Se ajunsese așa de departe, încât Palmerston, din nou interesat în chestia românească, ceru un memoriu, și i se vorbea serios de cei 100.000 de Români gata să se ridice pentru a forma oastea liberării lor: rechemându-se pribegii, s'ar avea ca șefi Tell, Magheru și alți ofițeri. S'ar putea păstra și Domnii, iar, dacă nu, *un singur locțiitor s'ar numi pentru ambele țări, pregătind Unirea*; se propunea N. Goleșcu, acum la Paris. S'ar putea căpăta astfel tot Balcanul contra Rușilor³.

În cercurile oficiale franceze pătrundeau acuma articole contra Rusiei, dar ele se credeau inspirate de Ghiculești⁴. Primăjdia cea mare venia însă de spre partea Austriei. Pentru a lupta contra ei, Ioan Brătianu publica, în acest an 1855, înțeleapta sa expunere asupra „Imperiului Austriei în chestia Orientului“ (*Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*)⁵. Arătând cum Austrieci și Unguri se împăcaseră peste amintirile din 1848, el ridica în fața pornirilor de anexare ale unora, de desnaționalizare a celorlalți, pe Români, „în număr egal cu Maghiarii“ în Ungaria „și cari, cu celelalte șase milioane ale Principatelor și ale malului drept al Dunării, fac o masă de mai mult de zece milioane, în strânsă frăție de rasă, de sânge, de spirit și de tradiție cu toată rasa latină, care se află în capul civilizației“. Ei sânt necesari pentru a opri o străbateră economică a germanismului, care se co-

¹ *Ibid.*, pp. 15-9. Cf. și *ibid.*, pp. 25-6. Se încerca și publicarea de articole în *Daily News*; *ibid.*, p. 20, no. cxxxiv.

² Voinescu II, bolnav de piept, — și el va muri în curând —, mergea să se caute; *ibid.*, p. 23, no. cxxxviii. Legături cu Otway; *ibid.*, p. 27, no. cxlii.

³ *Ibid.*, pp. 27-37. Și către Colquhoun; *ibid.*, pp. 37-42.

⁴ *Ibid.*, p. 22, no. cxxxvii.

⁵ Reprodusă în D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 856 și urm.

boară pe linia Dunării și se anunță propunerea, făcută la București, de a se da pământ la 60 000 de familii germane. Afirmații care se întăresc prin observații ca ale martorului austriac al ocupației, ofițerul Wimpffen. În strălucite pagini de istorie se semnaleză o politică de dibăcie care țineste la hegemonia în Orient, chiar și cu concursul Rusiei rivale. O Românie națională unită ar fi o piedecă opusă periculoasei germanisări lente, dar sigure.

In același timp însă Moldova lui Grigore Ghica intra în acțiune prin oamenii de la 1848.

Kogălniceanu era în fruntea lor. Incepu prin tipărirea ziarului unionist, primit cu bucurie la Paris¹, *Stedua Dunării*, la care lucrea și o parte a tineretului, care, până atunci, cu un Dăscălescu de la Focșani, cu un Dimitrie Gusti, cu un Sion, cu un Gheorghe Tăutu și Gheorghe Melidon, scriitor de schițe de drum ca și de istorie, de pedagogie, se întâlnește în noua publicație *Foiletonul Zimbrului*.

Dar Alecsandri însuși se adună, în acest an 1855, cu prietenul C. Negri, cu Ioan Ionescu și Ralet, întors din Orient, cu Alecu Russo, care dă duiosă „Cântare a României“, cu Alecu Cantacuzino, care încearcă un roman din viața covurluiană, într'o revistă care se intitulează „*România literară*“, proclamând astfel ideia Unirii, pe lângă unii dintre bătrâni, ca Negruzzi, căutându-se și scormonirea literaturii istorice.

Foia avea și colaborația lui Stamatii și Ioan Sârbu din Basarabia, lui C. Hurmuzachi, scriind despre emanciparea țăranului, apoi a Muntenilor, ca Grigore Alexandrescu², și chiar a expatriaților, priviți cu atâta dușmănie la București, Bolintineanu, Crețeanu³. Tendința e hotărît anti-rusească, dar ideile politice apar numai foarte prudent, censura intervenind pentru a chema la ordine, cum a făcut când a oprit din scrisul lui Kogălniceanu asupra boierescului, asupra robiei, pe care Grigore-Vodă Ghica o desființă totuși⁴.

Domnul însuși nu împiedecă prea mult, de și Kogălniceanu

¹ De Rosetti, de Dimitrie Brătianu; Cretzianu, o. c., II, p. 45 și urm.

² Se dă și din *Istoria lui Mihai Viteazul* de Bălcescu.

³ Iorga, *Ist. lit. rom. în sec. al XIX-lea*, III, pp. 187-8.

⁴ *Ibid.*, pp. 171-207.

s'a crezut dușmănit de dânsul, aceste manifestări, care între-
ceau cu mult ce putea face în situația sa acela căruia Brătianu
cel mare îi doria să proclame nevoia Unirii supt un rege
străin care ar putea să fie indicat, fie și numai de formă, în
persoana ducelui de Cambridge¹. El se ajuta tot cu oameni
vechi, ca Ștefan Catargiu, ministrul din 1848 contra revolu-
ției, Iordachi Costachi, Ioan Cantacuzino, pe lângă Petru Ma-
vrogheni și Anastase Panu, singurul care putea fi privit ca
fiind câștigat de mișcarea națională². Dar, în acest cerc chiar,
Mavrogheni, un Boldur Costachi și fiul francofilului Con-
stantin Mavrocordat, Alexandru, unul din oamenii de la 1848,
declarau că *nu numai Moldovenii, ci „nația moldo-română“*
„s'a electrisat“ la vestea luării Sevastopolului, că lumea din
Iași s'a unit pentru a o serbători cu colonia franceză și se
făcea o însemnată subscripție pentru răniții franco-englesi³.

In acest timp însă negocierile pentru pace înaintau, fără
a se cere lămuriri de la delegații țarilor noastre, cari totuși
fuseseră trimise: Arsachi pentru Muntenia, și, cum am spus,
pentru Moldova Negri⁴. Austria-și spunea și ea cuvântul. Voia
înlăturarea protectoratului Rusiei; Poarta singură, dar cu sfatul
aliaților ei, va da „o organizație interioară uniformă cu nevoile
și dorințele populațiilor“, armata lor va trece supt firma de
„sistem defensiv permanent, reclamat de situația geografică“(!),
în vederea „răspingerii oricărei agresiuni străine“, ceia ce era
totuși ceva. Dar, la 1854, urmând un vechiu plan, aprobat și în
cercurile oficiale franceze⁵, care ar fi mutat către Nistru cin-
gătoarea de apărare a Austriei înseși, se cerea noului Țar
învins cedarea, dar nu către Moldova, ci către „Turcia euro-
peană“, a unui teritoriu „plecând din împrejurimile Hotinului
și urmând linia de munți care se întinde în direcția Sud-Est

¹ Cretzianu, o. c., II, p. 49.

² V. și D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 839.

³ *Ibid.*, p. 849, no. 459. Răspunsul; *ibid.*, pp. 959-60.

⁴ W. G. East, *The union of Moldavia and Walachia*, Cambridge 1929; Riker, o. c., p. 26 și urm.

⁵ V. *La révision de la carte d'Europe*, Paris 1854 (și în D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, p. 852 și urm.). *Țările românești alipite Austriei ar plăti liberarea Italiei* (vom mai regăsi ideea). Broșura a fost atribuită Impăratului Francesilor.

și ar ajunge la locul Salsic"; „teritoriul concedat s'ar întoarce la Principate supt suzeranitatea Porții“, ceea ce însemna, cu amintirea răpirii, adăugirea nu la singură Moldova, ci la *teritoriul românesc conceput acum ca o unitate de aceeași natură*¹. Din partea ei, prin de Thouvenel, ambasadorul Împăratului la Constantinopol, diplomația franceză nu ridica în calea soluțiilor în mers din partea cealaltă decât întrebări, între care era și aceea a Unirii și a prințului străin, dar, firește, dată fiind legătura cu Poarta, nu și a independenței. Se pune și problema dacă reformele ce ar fi să se introducă se vor face de o „comisiune moldo-valahă“ lucrând la Constantinopol sau, mai târziu, de însuși noul regim².

O revelație recentă arată că așa-zisa „idee franceză“ nu era numai a lui Napoleon. Încă din Februar 1855, înainte de moartea Țarului, Palmerston era de părere că, de oare ce protecției rusești nu i se poate substitui, cum se propusese, aceea a celor cinci Puteri, ar trebui o Constituție, aprobată de Puteri, cu unul ori doi Domni, fie și Fanarioți, chiar și fără stăpânire pe viață, și două Adunări. În Octombrie însă, în preajma conferințelor, ministrul de Externe, Clarendon, *evident de pe urma reîntreruptei propagande a lui D. Brătianu*, gândia altfel și scria așa: „*Independența Principatelor unite și un rege străin ar fi cea mai potrivită orânduire pentru un popor care arde de dorința să fie scăpat de ocupația unuia sau celuilalt dintre puternicii și brutalii lor vecini și nu s'ar supune ușor la mai puține privilegii față de cârmuirea turcească decât se bucură acum*“. Cum însă e și chestia interesului pentru ele al Puterilor și aceea a Dunării, „*poate cel mai bun plan ar fi o unire a amândurora supt un prinț străin ereditar, dar privind totuși pe Sultan ca suzeran*“, ca în Egipt. Față de această idee, ministrul de Externe francez Walewski spunea lui Cowley, ambasadorul engles la Paris, că „*nu aprobă ideea Unirii Principatelor supt un prinț străin*“. Fu câștigat însă Împăratul (30 Octombrie), care, legând ideea de planurile sale italiene, ar fi așezat la Dunăre pe ducele de Parma ori pe

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, pp. 844-5. Cf. textul Nesselrode în fața textului Buol; *ibid.*, p. 888.

² *Ibid.*, p. 892.

cel de Modena. Clarendon mergea și până la independență, cu capitalisarea tributului, de și vedea piedecile. În calea acestei propuneri se va ridica însă atot puternicul Stratford Redcliffe. Din parte-i, Clarendon va declara apoi că „e ignorant ca oricare altul în ce privește starea de lucruri în Principate“¹.

Dar, cu o opinie publică încă nepregătită la Paris, cu una care abia începea să se formeze la Londra², — unde se trezia interesul lui Gladstone —, îi fu ușor Austriei să introducă spiritul ei în hotărârile de la 1-iu Februar 1856 ale conferinții deschise la Paris. Textul lui Buol, peste propunerea lui Nesselrode-Gorceacov, era acceptat pe de-a-tregul³. Se sacrificaseră doar îndrăznețele pretenții ale unei Turcii pe care o biruință care-i fusese câștigată de alții o făceau să treacă dincolo de marginile oricăror posibilități, pretenții ca: mărirea tributului, recuparea cetăților de pe malul stâng, numirea Domnilor, și nu numai dintre indigeni, și decretarea la Constantinopol, după consultarea unor delegați români, a noii așezări a Principatelor. Stratford recunoștea că Românii, cugetând național, vreau Unirea, dar adăugia că aceasta ar atrage colararul independenței și ar deschide Poarta amestecului austro-rus⁴. Din parte-i, Anglia, tot așa de rău informată și neavând niciun adevărat interes pentru chestia românească în ea însăși, nu mai scotea măcar înainte ideea unui protectorat austro-rus⁵.

Se ajunse, în sfârșit, pe baza cererii turcești, sprijinite de Anglia, la ideea unei conferinți la Constantinopol, ceia ce însemna readucerea înaintea Porții suzerane, considerată chiar ca proprietară și suverană, a acelei chestii românești, pe care reprezentanții noștri, pe baza principiilor Marii Revoluții, o voiau hotărâtă de Românii înșii, putând fi incredințată cel mult unui arbitraj al Puterilor apusene, pe care și le socotiau favora-

¹ Temperly, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, 1837, n-le 7-9.

² În instrucțiunile date lui lord John Russell, trimes la Viena, se tăgăduia nevoia reformelor, dar se admitea creșterea tributului și dreptul Sultanului de a ține garnisone ca în Serbia (!); East, o. c., pp. 30-1. Cf. Riker, o. c., p. 26 și urm.

³ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., pp. 908-9.

⁴ Riker, o. c., p. 33.

⁵ *Ibid.*, p. 32.

bile. Anglia, bănuind pe Austrieci, cari, de altfel, se lăudau cu aceasta, că voiesc să despoaie Imperiul Otoman, avuse de gând să nu-i invite pe aceștia, ceia ce nu putu să fie evitat, Impăratul Francesilor având în vedere, înainte de orice, acel „concert al Puterilor“ pe care spera să-l poată presida permanent, asigurând dorita pace unei Europe de sistem frances¹.

Deci *acolo la Constantinopol era să se discute, într'o atmosferă turcească, soarta poporului românesc*. Se putea crede că Domnii aflători în Scaun vor fi îngăduiți să-și arăte părerile, și din Moldova veniseră Negri și chiar Vogoridi.

Părerea lui Grigore-Vodă Ghica, influențat de încunjurimea sa tinerească și francesă, era hotărât pentru Unire, renunțând deci la orice viitor al lui personal. Dar, când Alison, poate istoricul, secretar al lui Stratford, fu însărcinat² să cerceteze starea de spirite la București, Știrbei se arată de aceeași părere, de și nu și pentru prințul străin³. Însă nici noul conducător al politicii franceze, Walewski, nu mai ținea, ca să nu se încurce lucrurile, la Unirea cu prinț străin ca punct de hotărât atunci⁴.

Dar, pe când Nicolae Roznovanu mergea la Viena în numele boierilor⁵, partidul național din Moldova, care se poate socoti ca fiind acum constituit, mergea mai departe decât Domnul însuși, care înțelegea să servească aceeași cauză, dar în formele constituționale existente, împreună cu Divanul său⁶.

I se părea acestui partid că „Domnia și-a făcut timpul și că mântuirea Principatului este a veni de la altă formă de guvern“, care aceasta ar fi să facă Unirea, altfel nerealisabilă. Aceasta pe vremea când se arăta lui Rosetti, în această hotărâtoare lună Ianuar 1856, că, încă din Decembre, s'a făcut de către „boieri“ o adresă și către Poartă și către ambasadorii reuniți la Constantinopol⁷.

¹ *Ibid.*, p. 34.

² V. și Cretzianu, o. c., II, p. 65, (no. CLV; Eliad, o. c., pp. 450-1, 459, 463.

³ Riker, o. c., p. 34.

⁴ *Ibid.*, nota 7.

⁵ Wimpffen, o. c., pp. 218-9.

⁶ V. și Cretzianu, o. c., II, pp. 61-2. Și la București se deschisese sesiunea ordinară a Divanului; Iorga, *Cor. Știrbei*, II, p. 596, no. CLXIII.

⁷ Cretzianu, o. c., p. 51, no. CXLVIII.

Acuma, înaintea Domnului Moldovei însuși, care-și chemase miniștrii pentru a redacta un apel la congres, se prezintă o delegație compusă din boierii Ioan Cantacuzino, Alecu Catargiu și Lascăr Catargiu, din tinerii Kogălniceanu, Rola, Nicolae Istrati, Dimitrie Cornea și Nicolae Millo, ca să ceară, afirmând nevoia Unirii, o deslușire¹, care se mântui cu asigurarea lui Ghica-Vodă că „și va face datoria de Român“. Actul care rezultă și fu adus înaintea unei „mari Adunări din toate clasele“, adevărată Adunare Națională, fu hotărît și curajos².

Se analișă punct cu punct decisiile care atingeau dreptul de autonomie al unei țări care s'ar putea și desface din vechea legătură feudală și se atingea și primejdia invaziei evreiești.

Se adause acestui act, trimis la 9 Februar, o petiție cu trei sute de iscălituri, refusând doar a iscăli candidații la Domnie, Teodor Balș și Costin Catargiu. O delegație de trei trebuia să plece la Paris³. Aceasta aduse însă un violent răspuns al Domnului — „vre-o câtorva turburători cunoscuți prin antecedentele lor până și Guvernului“ —, și desaprobarăa Porți⁴.

În față, la străini, proiectul lui Prokesch-Osten arată un adânc cunoscător al lucrurilor din aceste părți. Sânt cercetate originile regimului actual. Se asigură „respectul“ de către Poartă, care va impune și altora „respect“, pentru noul statut, corespunzând cu actul din 1802, și se enumeră ca datorii pentru viitor un nou sistem proporțional de impozit asupra pământului, fără capitație și fără scutiri, o „ușurare a țăranilor“. Se opria fortificarea liniei Dunării. Aceasta pe lângă privilegiile în vi-

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 427 și urm.

² *Ibid.*, p. 965 și urm. Wimpffen îl crede redactat de Kogălniceanu și Alecsandri; pp. 218-9. — V. și Slușanschi, *o. c.*, p. 109 și urm. (dar Grenier se declară autorul: el cetește actul în Adunare). Răspunsul lui Thouvenel la protestele Domnilor; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 1102-4; III, p. 106 și urm.; V, p. 888 și urm. V. și *ibid.*, II, p. 994; III, p. 427; V, p. 892. Cf. observațiile lui Eliad, *o. c.*, p. 503 și urm. El amestecă pe Alecsandri, Negri, Ralet, I. Ghica, cari l-ar fi pregătit la Constantinopol.

³ Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 61-5; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.* II, p. 966 și urm.; Eliad, *o. c.*, p. 472 și urm.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, pp. 954-6

goare. Se suprimă, cu îndreptățiri în sprijin, boieria celor cari nu sânt funcționari și moștenirea acestei calități. Se refuză țărilor orice drept de a negocia în afară. Domnii pot fi depuși „pentru felonie constatată de suzeran și recunoscută de Puterile garante“. Va fi, cu optsprezece și doisprezece membri, aleși de Senat, un principal Consiliu, și legislativ, cu alți membri, pe viață, dintre marii demnitari, numiți de Sultan. Se păstrează și Divanul Administrativ. Vor fi comitete județene alese. Se supune orice măsură legislativă primirii de suzeran¹.

Proiectul turcesc reunea însă țările românești și Serbia în același tipar, cu Domni pe viață, putând fi depuși, cu Divan administrativ și Divan general². Din parte-i, Stratford, considerând pe cele d'întăiu ca „parte integrantă“, a Imperiului, adăugia libertatea de cult, despăgubirea pentru exproprieri, liberarea țăranilor prin răscumpărare, independența puterii legislative, unitatea administrativă³. El se sprijinia pe proiectul lui Thouvenel, care mai prevedea dispariția Bisericii titulare și dădea altă formație Senatului⁴. Din parte-i ambasadorul francez refuzase cererea engleză de amnistie pentru revoluționari⁵.

În sfârșit, conferința încheie protocolul, redactat de Thouvenel și de Prokesch, prin care se hotăra că Regulamentul Organic, ca și tot ce resulta din tratatele dintre Ruși și Turci, se va desființa, urmând ca asupra alegerii Domnului și constituirii unui Senat în locul Adunării Obștești, — ideia era franceză, — să se discute cu comisia „moldo-valahă“ la Constantinopol, apoi că Poarta va numi Domni separați pe o listă de trei descendenți ai marilor familii⁶, că va fi un nou regim fiscal, că străinii vor putea cumpăra moșii⁷. Lăsându-se la o parte

¹ *Ibid.*, pp. 925-38.

² *Ibid.*, pp. 942-5.

³ *Ibid.*, pp. 945-8.

⁴ *Ibid.*, pp. 939-42.

⁵ *Ibid.*, p. 949; *ibid.*, pp. 950-1. El vorbea și de refuzul Porții cu privire la ideia Unirii. Ar fi fost pentru prelungirea pe un an a Domnilor, pe cari-i apăra.

⁶ V. și *ibid.*, III, p. 994; IV, p. 423; V, pp. 892, 888 și urm.

⁷ Eliad credea că putea fi intenția de a alege Fanarioți: un Calimachi, un Vogoridi; *o. c.*, p. 470.

și garanția Puterilor, se punea în vedere instituirea unei Căimăcării pentru vremea când se va proceda la o consultare, fie și în această formă, a țărilor, măsură care, deci, nu fusese înlăturată, fiind admisă și de Clarendon: un comisar otoman va rămânea în țară până la desăvârșirea noului regim.

Incălcarea mergea așa de departe, încât *orice tratat de comerț, orice convenție cu Poarta vor fi obligatorii pentru „provinciile Moldova și Muntenia, care fac parte integrantă din Imperiul Otoman“*, — din care nici Franța nu înțelegea să le desfacă, să le clatine măcar din legătura lor. Știrbei însuși protestă, observând că prin confundarea Principatelor în Turcia și strângerea legăturilor cu ea se face jocul Rusiei¹.

Cu această prefață, puțin incurajătoare, se va deschide Congresul pe care, făcând toate concesiiile și în ce privește pe Români și gata a mai face și altele pentru succesul lui, Napoleon știuse să-l atragă la Parisul său, Capitala prevăzută a noului sistem european (25 Februar).

Înainte acestui rezultat, naționali moldoveni, indignați², cerură intervenția directă a lui Grigore Ghica în numele unei autonomii tradiționale, consacrată într-o câtva și prin felul redactării Regulamentului Organic însuși. Actul de protestare se făcu, dar, firește, fără nicio ispravă³. Astfel de chestiuni nu erau doar de un interes european... Iar Știrbei, care văzuse înlăturată ideia unirii, preocupându-se de propria soartă a sa, își trimetea fiul Gheorghe și la Viena și la Paris într-o misiune al cărei scop, neexprimat, se înțelege ușor⁴.

Dar, pe când Domnul muntean, se lupta acasă cu noile părți ale familiei Ghiculeștilor, sprijinite de Turci, cari-l socotiau cu un instrument austriac, până într'atâta, încât oficiosul *La Presse d'Orient* tipări o pără fățișă a beizadelei Costachi Ghica împotriva administrației usurpatorului în dauna familiei sale, faptul că decisiunea definitivă asupra viitorului românesc era să se ieie la Paris *punea din nou chestiunea în sama celor de acolo, a emigraților munteni*, cărora nu li se îngăduise întorcerea în țară și prin aceasta puțința unei

¹ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., II, pp. 963-4.

² Cretzianu, o. c., pp. 60-1.

³ Riker, o. c., p. 36.

⁴ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, pp. 598 și urm., 606 și urm.

colaborări cu un Domn având în fond, cu alt fel de a cugeta, același ultim scop.

Ei începură însă cu pâra, privind și pe Ghica însuși, că singura adevărată represintanță românească e a lor, cu Nicolae Goleșcu în frunte, ca mandatar general, pe când Domnii continuă a fi doar niște instrumente rusești¹. Ei se cereau acasă, prin îngăduirea Porții, care numai silită ar fi admis deștărarea lor². Și, oșebit, Dimitrie Brătianu revenia pe lângă Clarendon, — a cărui atitudine de perfectă indiferență, a doua zi după deplina victorie asupra Rușilor, față de dorințele românești, care, în alte împrejurări, îl interesaseră totuși odată —, cu cererea, atât de îndepărtată de interesele ministrului de Externe engles, a unui regat independent ca al Belgiei, sau măcar unirea celor două țări, pentru a servi Europei în apărarea graniței ei răsăritene. Pe basa, nu a tratatelor dintre Rusia și Turcia, ci a pretinselor vechi capitulații, să se stabilească raporturile cu Puterea suzerană, mărgenită la tribut și la investitură numai, fără acele „firmane și națișerifuri“ care au deschis pofta de amestec și Rușilor. Drep-tul de perfectă autonomie să fie întărit României unite³. Rossetti, inițiat în această intervenție, aștepta o cerere analoagă din partea Moldovenilor, cari însă zăboviau, fiind în luptă cu Ghica-Vodă. Era în pregătire și o petiție către Napoleon, ca și către Victor Emanuel și chiar către regina Sardiniei, o vizită la Bruxelles⁴, unde Nicolae Ionescu va tipări forma francesă, foarte bine redactată, a „Stelei Dunării“. Dar Muntenii consimțiau, într'o astfel de vreme, să servească și în *Daily News* pasiunile naționalilor din Moldova contra Domnului lor, care ar fi trebuit să li fie un prieten și un asociat⁵. De fapt Dimitrie Brătianu putu fi primit, în Mart, de Clarendon și de Walewski⁶.

Era însă, de sigur, prea târziu. Și mai ales era, în toate

¹ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 51 și urm.; Corivan, *Din activitatea emigranților români din Apus (1853-1857)*, București 1931, pp. 89-91 (2 Februar).

² *Ibid.*

³ Cretzianu, *o. c.*, pp. 55-7.

⁴ *Ibid.*, pp. 59-60.

⁵ *Ibid.*, p. 60.

⁶ *Ibid.*, p. 65 și urm.

aceste eforturi, prea puțină unitate. Se lucra nu numai separat, dar și dușmănește, între Munteni și Moldoveni, între cei din București, cei din Paris și cei din Constantinopol, — cari erau contra Unirii și pentru noile cetăți turcești¹ —, între Ghica și Kogălniceanu, care trimetea neconținut lui Rosetti material pentru a dovedi pe Domn că a dorit pe Ruși în 1853 și că s'a furat supt dânsul². Broșuri ca a lui N. Russo, apărută la Bruxelles, în sensul lui Eliad, ca aceea, foarte însemnată din punctul de vedere al dreptului public, a lui Vasile Boerescu³, nu puteau fi cetite într'un moment când Napoleon era așa de grăbit încât tratatul se va încheia, evitând chestii gingașe ca a Italiei, pentru care se agita Cavour, — el întrebuința chestia națională românească drept mijloc pentru a trezi pe a unității italiene —, la 30 Mart, lăsând pentru discuții care ținură până la sfârșitul lui April o sumă de chestiuni pendinte. Articolele prin ziare nu se legau între ele, ba unele ori represintau ciocnirea între interese inconciliabile.

Astfel, în teribila grabă⁴ la care mână Walewski, înlăturând protocolul din Constantinopol, cauza românească se bucură numai de o singură mare ședință, aceea din 8 Mart, în care se desfășură o ipocrită paradă de discursuri: de o parte, unioniștii, la cari se făcea a se raliă Rusia⁵ și nu se arăta acum protivnic nici Clarendon, influențat de ambadorul britanic la Paris, Cowley, și ambii atârnavu de Palmerston, iar acesta, cu urechea la opinia publică, aproba, dar ca să se dezică îndată ce se va ieși din această atmosferă internațională, și el va fi față în față cu o Franță gata de orice pentru păstrarea legăturii engleze, dar și deschisă pentru o nouă prietenie cu viclean-îmbietoarea Rusie. De alta, Austria, dușmană până la „epilepsie“, și cu amenințările de apoplexie ale lui Buol, care credea încă în putința de a rămânea peste Carpați, iar Prokesch-Osten mărturisise că *se teme pentru supușii români ai Austriei, cari s'ar lăsa seduși de ideea „Statului independen-*

¹ Eliad, *o. c.*, pp. 469-70.

² Cretzianu, *o. c.*, II, 68 și urm.

³ V. și Eliad, *o. c.*, p. 477.

⁴ Opinia publică în Anglia era pentru continuarea războiului; East, *o. c.*, p. 61, nota 6 (după Kingsley Martin, *The triumph of lord Palmerston*).

⁵ Eliad credea că Țarul s'ar fi înțeles cu Napoleon pentru alegerea ducelui de Leuchtenberg; *o. c.*, p. 479.

dent, cuprinzând Bucovina, Ardealul, Banatul și având nevoie de lanțul Balcanilor ca hotar¹, și Turcia, care știa că nimic nu se va hotărî, prin voința de fier englesă, contra ei.

Astfel hotărîrile ce se luară în sensul discuțiilor anterioare nu clădiau nimic sigur și amănunțit pe ruinele protectoratului rusesc; se rezervau pentru mai târziu toate chestiile gingașe. Iar, când se reluară discuțiile, în April, ele se învârtiră cu tot așa de puțin rezultat definit în jurul chestiunilor de evacuare, Austria făcând să i se acorde, pentru retragerea unor trupe pe care căuta să le menție în vederea și a conflictului iminent cu Franța pentru resolvirea chestiei italiene, un termen de „șase luni de zile“².

La 8 April se dădeau *instrucțiunile pentru „comisiunea specială chemată să adune elementele și să prepare bazele viitoareii organizații a provinciilor danubiene“*, titlu care ar fi cuprins și Serbia, dacă pentru dânsa ar fi fost vorba de o asemenea operă de reforme. După dorinți care se găcesc ușor, numele național, sau măcar cel politic, al țării noastre fusese evitat. Trimeșii Puterilor vor merge la Constantinopol după ce va fi înaintat evacuarea; ei vor trece pe la București fără prejudecăți și fără a lăsa să li se găcească sentimentele. Să vor cerceta toate domeniile vieții publice, fără a părăsi basa tratatului însuși. Când se vor alcătui apoi Divanurile ad hoc, se vor primi și cere părerile acestora³.

Dar oamenii cari cunoșteau bine împrejurările, ca Thouvenel, căruia i se promises și sprijinul prusian, prevedeau în acest moment și opoziția, de nezgduit, a Turcilor, cu toată părerea, din 1854, a lui Reșid-Pașa că s'ar putea face un Stat român până la Marea Neagră, chiar cu independența răscumpărată⁴ și opoziția dârză a lui Stratford și obiecțiile lui Prokesch-Osten contra „Elveției“ „Românilor“, firește de a doua zi iredentiști, și ei socotiau că, oricum, chestia Unirii nu e pregătită diplomatic⁵.

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 1101-2.

² Actele *ibid.*; analiza lor, nu totdeauna cu totul clară, în East și Riker, *oo. cc.*

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, pp. 1067-70.

⁴ Thouvenel, *Trois années de la question d'Orient, 1856-1859*, Paris 1897.

⁵ *Ibid.*, pp. 1 și urm., 4, nota 1. Walewski credea că la Curtea englesă se vrea, ca și de către Napoleon, Unirea; *ibid.*, p. 8.

CAPITOLUL X.

Unirea țărilor libere prin Români.

Coronini anunța lui Știrbei încă din April 1856 că a primit ordinul de „evacuare succesivă”¹, aproape în același timp când i se comunica de la Constantinopol că măsuri se vor lua contra „sforțurilor neputincioase” ale „unor spirite rătăcite”².

Era vorba de mișcarea Ghiculeștilor, totuși sprijinită de Turci, candidatura la tron a lui Alexandru-Vodă impunându-se tot mai mult la Constantinopol. Dar actele comandanților austrieci, cari ațâtau pe țărani, întrebându-i de ce se păstrează iobăgia desființată, la ei, de Impăratul lor³, nu se potriveau de loc cu pregătirile de plecare și se ajungea la ciocnire între soldații împărătești și miliția munteană⁴. E vremea când, după ce Divanul Administrativ admisesese negocieri pentru o cale ferată, de la Viena venia propunerea unui traseu de la Predeal prin Ploești în legătură și cu minele de la Slănic, și se credea chiar că linia s’ar putea prelungi și până la Brăila, intenția fiind de a merge apoi până la țărmul Mării⁵. Domnul se declara pentru acest proiect, cerând Turcilor să-l primească; și Camera de comerț din Brașov se amestecă, și un inginer austriac veni pentru studiile preparatoare. Concesia cu o firmă din Viena și cu Maximilian von Huber din Carlsruhe, concepută întâiu prin Orșova și Craiova, cu drept de

---

¹ Iorga, *Cor. Știrbei*, I, p. 609, no. CLXXXII. Amănunte pentru evacuarea și creșterea miliției indigene, în Wimpffen, *o. c.*, pp. 222-5. Acolo ordinul de zi imperial pentru aceasta (20 Maiu); p. 225. Cf. și Nistor, *o. c.*

² Iorga, *Cor. lui Știrbei*, I, p. 610, no. CLXXXIII; pp. 611-2. Noi asigurări turcești; p. 613, no. CLXXXVIII.

³ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 83.

⁴ Iorga, *Cor. lui Știrbei*, I, pp. 616-7.

⁵ *Ibid.*, pp. 614-5; Wimpffen, *o. c.*

folosire a minelor ce s'ar găsi, se acordă pentru direcțiile Brăila și Giurgiu, cu participarea țării printr'o garanție de 5% (2 Februar, 24 Mart)¹, dar se zăbovi hotărîrea până în Septembrie. În același timp, în Moldova se presintase o Bancă de Stat, Banca Națională din Dessau; concesiile se și dădu acestor Germani, cari, în rivalitatea, tot mai ascuțită, cu Austriei, îi bătură (Maiu)². De altfel, și Știrbei negocia cu acești capitaliști, pe aceeași basă a înțelegerii cu marea proprietate, garantând cu moșiile ei: avem statutele „Băncii Naționale muntene“, care, nu s'a înfăptuit din cauza plecării Domnului.

Ghica, ocupat cu noi reforme, privitoare la presă, la închisori, la jurați, primise aceiași înștiințare de evacuare, cu îndemnul de a-și crește miliția³, ceea ce s'ar ajuta de Coronini. Dar legătura dintre cei doi Domni se rupse pentru totdeauna; Știrbei se plîngea că țara-i e năpădită de ziare moldovenești care atăță contra lui, cu voia lui Ghica însuși⁴.

Pe atunci Dimitrie Brătianu era primit și mai departe de miniștrii englesi, cari, ca legaliști constituționali, nu admiteau să se voteze de cetățenii unei țări supt ocupație străină și cereau evacuarea⁵, iar Palmerston îl asigura că Adunările, cărora li se dăduse numele de „Divanuri ad hoc“, vor fi alese de țară⁶. Brătianu cerea deci să i se trimeată din ambele Capitale românești „acte de mulțămire“ pentru Clarendon⁷.

¹ Wimpffen, *o. c.*

² *Ibid.* Cf., pentru condițiile unei concesi de bancă, având participarea tuturor marilor boieri, la 1847, D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, pp. 477-8; Iorga, *Doc. Știrbei*, II, pp. 361 și urm., 401 și urm. Știrbei și Casa din Dessau; *ibid.*, p. 363 și urm. Capital de 3.000.000 de florini în 20.000 de acțiuni. Se prevede patronagiul consulului Prusiei. Scutire de orice împrumut de Stat. Adunarea generală pe rând la București și la Lipsca, pe vremea bălciului. Planul de contract cu Domnul; *ibid.*, p. 396 și urm. Cf. și protestul austriac contra proiectului Magnan; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, pp. 684-5, 747 și urm., 779, no. 653; pp. 780-1, 787, 816 și 822, 837-8, 841 și urm., 879. V. și Cretzianu, *o. c.*, II, p. 96 și urm.: scrisoare a lui Kogălniceanu.

³ Cretzianu, *o. c.*, pp. 69-70.

⁴ Iorga, *Cor. lui Știrbei*, I, pp. 239 și urm., 618-9.

⁵ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 80.

⁶ *Ibid.*, p. 79.

⁷ *Ibid.*

Și Nicolae Golescu, din parte-i, era primit de Impăratul Francesilor, care se înfățișa, precum o făcuse față de Clarendon¹, ca prieten al Unirii, din care putea face un precedent pentru a Italiei², cu care se simția dator, și el îndemna la activitate pe „Moldo-Români“, cu a căror ideie se deprinsese; cerea să i se arăte care sânt intențiile emigraților, pe cari-i iertase pentru păcatele lor revoluționare, în ce privește acea „împroprietărire a țăranilor“, de care vorbise N. Bălcescu³ și Voinescu II, dispărut și el acuma dintre cei vii, și care interesea pe un Suveran social cum era Napoleon; dar el era de părere că rechemarea pribegilor nu se poate face din afară⁴.

În sfârșit Kogălniceanu credea, în starea sa de spirit deprimată, că nu va veni „comisiu de organizație“ sau, cum ajunsese a li se spune curent, „comisarii“⁵. Grija cea mare la toți unioniștii, și cei din țară și aceștia alți din străinătate, era felul cum ei vor trebui să fie informați în ce privește cererile Românilor⁶. Câte unul dintre cei cari ajunseseră a se strecura la București, și pentru a întemeia un nou jurnale, se ocupa mai mult de lupta contra lui Știrbei, a cărui atitudine uniionistă, și prin declarații la congres, n'o puteau tăgădui⁷.

În Septembrie membrii comisiei, a cărei sarcină însemna recunoașterea indirectă a existenței unei națiuni, de și Anglia, se învoise la dânsa și pe baza propriilor ei principii constituționale, se aflau la Constantinopol. Făceau parte din ea pentru Franța baronul de Talleyrand-Périgord, cu care emigrații avuseră legături, pentru Anglia Sir Henry Bulwer, apoi de Basily, pentru Rusia, un „musteșar“ al Marelui Vizir pentru Turcia, Koller, Liehmann de Palmerode pentru Austria, von Richthofen, care tratase, la 1847, afacerea de Bancă a

¹ East, o. c., p. 47.

² Argumentele d-lui East contra acestei concepții, o. c., p. 54 și urm., nu conving.

³ Prin Élias Régnault, autorul unei lucrări despre istoria Principatelor (*Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris 1855), lucrarea lui Bălcescu (*Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebire timpuri*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, I-II (1846), pp. 229-46), cunoscută și de Karl Marx, cum a arătat-o d. Zane (*Economia de schimb în Principatele române*, București 1930).

⁴ *Ibid.*, p. 80.

⁵ *Ibid.*, p. 78.

⁶ *Ibid.*, pp. 80-1.

⁷ *Ibid.*, p. 81 și urm.

Moldovei cu capital prusian, pentru Prusia, și Benzi pentru Sardinia.

Până la apariția lor în cele două Capitale, unde erau așteptați cu cele mai nerăbdătoare speranțe, trebuia ca Domniile să părăsească puterea, al cărui termen septenal sosise și ca Austriei să-și retragă măcar cea mai mare parte din trupe, așa cum se hotărîse la Paris.

Încă de la începutul lui Iunie, supt cuvânt că pornește într-o nouă inspecție, Știrbei părăsise Bucureștii¹. Îndată se produse „demisia” Domnului Moldovei, de mult hotărît la aceasta², care fu primită de Poartă la 26 Iunie, numindu-se Caimacam vechiul adversar și candidat la Domnie Toderiță Balș³. Ghica plecase într-o călătorie prin provincie, mergând la Târgul Ocnei și la Galați și fiind primit pretutindeni ca solul Unirii⁴. Intors la Iași, el află plecarea lui Știrbei cupă invitația Marelui Vizir⁵. Într-o frumoasă proclamație, după ce lăsase puterea, până la venirea Caimacamilor, Consiliului de miniștri, cu experientul Ștefan Catargiu în frunte, el se despărția de țara pe care o iubia adânc și o servise, în dauna sănătății sale, acum pierdute, cu un devotament fără margini (15-23 Iulie)⁶. Pleca prin Galați spre Paris, de unde nu era să se întoarcă niciodată, isprăvind, supt miserabile calomnii, prin sinuciderea din castelul de lângă Melun⁷.

La 25 Iunie, din parte-i, Știrbei anunțase din Pitești că i s'a mântuit o trudă de șapte ani care n'a fost decât „o singură lungă crisă”⁸. Peste câteva zile sosia firmanul, redactat în termeni onorabili pentru cel desărcinat, prin care el era invitat a trece puterile lui Alexandru Ghica⁹. Redactând ceia ce privia

¹ Wimpffen, *o. c.*

² Șuşanschi, *o. c.*, pp. 108-9. Demisia în Maiu; *ibid.*, p. 118 și urm. Grenier e trimes la Constantinopol ca să cerceteze terenul; *ibid.* Cf. Cretzianu, *o. c.*, II, p. 111 și urm.: scrisoare a lui Kogălniceanu.

³ Drăghici, *o. c.*

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, pp. 565, 597.

⁵ *Ibid.*, pp. 928-9.

⁶ *Ibid.*, pp. 654, 656, 672.

⁷ *Ibid.*, IX, p. 401.

⁸ Iorga, *Viața și Domnia lui B. Știrbei*, p. 187.

⁹ După ziarele muntene, *ibid.*, pp. 187-8. Cf. și Wimpffen, *o. c.* În Maiu, refus al Porții; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 489.

ca un act de abdicare, el pleca de acolo ca să-și caute primul adăpost, ca simplu particular, în mănăstirea Bistrița, refăcută de dânsul¹.

Prin această înlăturare a oamenilor, — cerulă, pentru Știrbei, de Englesi, cari-l priviau ca legat de Austria² —, cari ținuseră piept atâtor greutăți, fără a se înjosi pe sine și a primejdui țara care li era încredințată, *Poarta voise să așirme dreptul ei „suveran“ de a face în ele tot ce nu-i fusese interzis absolut și formal prin convențiile care o înglobau în noua Europă, de care de fapt Turcii se simțiau legați așa de puțin.* De altfel și vechile moravuri rămăseseră: s'a păstrat actul prin care Panaite Balș recunoaște că a dat Grecului Adosides, „secretar intim al lui Aali-Pașa“, pentru vărul său Toderiță, 18.000 de galbeni, sumă care nu se va reclama de la această rudă, decât „dacă vărul meu va fi numit Domn al Moldovei prin grija d-lui Adosides“³.

Oricum, chestia românească era mutată astfel acasă. Emigrații nu mai aveau glas: nici cei din Paris, nici cei din Turcia, între cari Eliad mergea în ura sa contra radicalilor așa de departe, încât, în aceste momente, lăuda pe Mihai Sturdza pentru că „a avut și curajul și mijloacele să dea în cap celor ce au ieșit cu steagul din consulatul rusesc (!)“⁴; el lucra cu înviersunare pentru dărâmarea lui Știrbei, urit de Turci ca om al Austrieilor⁵.

Acum, printr'o serie de depeșe din Paris, Walewski comunica lui Thouvenel la Constantinopol că *în sistemul european al lui Napoleon intră unirea celor două țări*, și, foarte bine informat, până la întrebuițarea de cuvinte românești, ca *moșneni*, fostul ministru la Atena, viitorul autor de publicații privitoare la misiunile sale, presinta tot felul de planuri asupra compunerii Divanurilor menite să-și dea părerea asupra viitorului românesc⁶, și-l vedem propunând un singur Domn re-

¹ Wimpffen, I. c.

² D. A. și D. C. Sturdza, III, pp. 491-2 (interpelare în Parlament, a lui Lord Lyndhurst).

³ *Ibid.*, II, p. 1104, no. 501.

⁴ Eliad, o. c., p. 494.

⁵ *Ibid.*, p. 495 și urm. (convorbire cu Mohammed-Chibrizli, care ținea locul lui Aali, plecat la Paris).

⁶ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., III, p. 436 și urm.

presintat la Iași printr'un Caimacam¹. Aceasta pe vremea când o broșură oficioasă francesă vorbea de Principate ca de „Părțile aceluiași corp, nația română“, de o *Roumanie*, cu un singur șef, de nevoia la Dunăre a unui „popor organizat“, atacând și centralismul, neadmisibil față de realități, al Turcilor și sistemul de evitare a greutăților al lui Fuad și îndărătnicia Austrieilor de a menține ocupația². *Dar Clarendon, menținând aprobarea sa principală, declara că e totuși legal de rezistența turcească*³.

Până la venirea comisarilor se produsese în Moldova ciocnirea între spiritul austrofil al lui Balș, atât de lăudat, cu toată complectă-i lipsă de valoare personală, de înfățișare și de prestigiu, și între puternicul grup, care va strânge mai întreaga țară în jurul său, al „naționalilor“. Caimacamul căută să distrugă tot ce făcuse Ghica pentru a câștiga și măguli pe Francesi, dispărând astfel, odată cu libertatea presei, dăruită de Domnul demisionat, planurile de navigație pe Siretiu, pe Prut, al lui Magnan⁴, dar și ruperea planului de bancă acordat Germanilor anti-austriei⁵. Din cealaltă parte se serbătorise maiorul Filipescu, pe care Rușii fuseseră siliți să-l libereze; banchetul se dădu, și primul care vorbi fu Hatmanul însuși, Boldur-Lătescu; se auzi glasul lui Kogălniceanu, care-și ridică paharul pentru „realizarea unei dorinți care este astăzi în inima tuturor Românilor, gaj de glorie, de putere și de întemeierea existenței politice a Patriei, Unirea Principatelor“, și celalt mare orator al Moldovei, Anastase Panu, îndemna, ca și un Vasile Sturdza printr'un act scris⁶, la cea mai strânsă unire pentru atingerea acestui scop suprem, Dimitrie Ralet, care va sprijini cauza și printr'un poem publicat românește la Bruxelles⁷,

¹ *Ibid.*, p. 459.

² *Affaires d'Orient, Réorganisation des provinces danubiennes*, Paris 1856. In D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 114 și urm. Citat și un articol de la 1837 în *Revue des deux mondes*.

³ *Ibid.*, pp. 524-5.

⁴ V. și *ibid.*, p. 445, no. 523.

⁵ V., *ibid.*, pp. 528-30 și Wimpffen, *o. c.*

⁶ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 439 și urm.

⁷ *România după tratat*. Și în D. A. și D. C. Sturdza, III, p. 273 și urm.

vorbă și el, Ghica fiind încă în Scaun, ca ministru de Instrucție¹. Panu nu uită nici pe „Românii cari lipsese în străinătate” și cari „au suspinat împreună cu noi la toate nenorocirile noastre, au suferit împreună cu noi și, neobosiți apostoli ai binelui patriei, au pledat și au apărut pretutindenea drepturile României”, ca „apostoli ai naționalității noastre”². Și Kogălniceanu se pleca, înduișat, înaintea amintirii lui Nicolae Bălcescu, „marele istoric național”³.

Aceasta ca prefață a constituirii, la 6 Iunie st. n., a *comitetului pentru unirea supț prinț străin, din dinastie europeană, dar nu din țările vecine*. El se declara pentru locotenența domnească a Regulamentului Organic și contra Căimăcămiei care se aștepta. O comisiune compusă din C. Hurmuzachi, Kogălniceanu, Ralet, Rolla și N. Suțu trebuia să se ocupe de redactarea unui memoriu asupra condițiilor în care au a se alege Divanele. *Și Muntenilor li se trimetea cel d'intău sol pentru unificarea silinților, în persoană lui Alecsandri*.

Cei d'intău înscriși sânt, pe lângă cei de mai sus, bătrânul Ștefan Catargiu, a cărui viață ar merita o cercetare pentru cât a fost amestecat în afacerile publice, Petru Mavrogheni, apoi, dintre Ghiculești, mai vechi și mai noi: Leon, Constantin, Iancu și Alecu, Alecu Catargiu, Negri, Pisoschi și, prin scrisoare, Gheorghe Sturdza⁴. Ei erau încurajați și de omul de mare merit pe care Împăratul frances îl trimesese consul la Iași, cercetătorul antichităților asiriene Victor Plac., care declarase de la început, fără reserve, că e pentru Unire⁵. Indată din toate colțurile țării alergară adesiunile, cuprinzând și boieri din marile familii: Cantacuzini, Mavrocordați, Rosetești, și intelectuali ca înțeleptul gânditor Ștefan Dăscălescu din Focșani, Gusti, A. Papadopol, fiu al unui ofițer grec și al unei fiice a lui Scarlat-Vodă Callimachi, poetul Sion, I. V. Adrian, dr. Apostoleanu, ofițeri în funcțiune, ca Scheletii, Casimir,

¹ Mălinescu închină pentru aliați. Nu se uită Saint-Marc Girardin și Quinet.

² D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 500. *Ibid.* Scrisoarea către ei a lui D. Brătianu; *ibid.*, pp. 514-6. V. și paginile următoare. Și o poezie a lui Sion; p. 524, no. 542.

³ *Ibid.*, p. 520 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 527.

⁵ *Ibid.*, pp. 525-6. Consulul engles represinta punctul de vedere opus.

Bojincă, d-rul Fătu¹. Incercarea de a înfățișa Porții întreaga mișcare ca o intrigă interesată nu reuși².

Dar o a doua adunare, la Mihai Cantacuzino Pașcanu, nu putu să fie ținută numai în marginile singurului program care se impunea pentru moment³. *Ceia ce e interesant în toate aceste manifestații e apariția, dacă nu a unei burghesii de afaceri, care nu se putuse forma, a unei clase de modești intelectuali, produs al noilor școli ale Regulamentului Organic. Ei, acești fii de părinți mai mult săraci, de cele mai multe ori fără ranguri, vor fi, supt conducerea câtorva oameni cu spirit puternic, făuritorii Unirii, pe generoasa jertfă a Moldovei lor. Cu ei se unește și mai toată boierimea din provincie.* Ba vedem că se adaugă, supt conducerea învățatului egumen Dionisie, și călugării de la Neamț, cu profesorii școlii lor⁴. *Afară de câțiva creștini împământeniți și de vechii oaspeți ai Moldovei cari erau, ca la Focșani, Armenii⁵, nu e niciun singur apel la acei străini de cari voise a se servi revoluția de la 1848.*

Se începeau și publicațiile. În numele clerului vorbea pentru Unire arhimandritul Neofit Scriban⁶, și-i răspundea, invocând trecutul moldovenesc, — va propune și o statuie care ar face din Ștefan-cel-Mare însuși adversarul Unirii⁷—, un Nicolae Istrati.

¹ *Ibid.*, pp. 531-2; pp. 542-3, 545 și urm.

² *Ibid.*, p. 541, no. 552.

³ *Ibid.*, pp. 543-4.

⁴ *Ibid.*, p. 550. Cf. Bănescu, *Starețul Neonil*, Vălenii-de-Munte, 1910, și Nistor, *o. c.*, pp. 662, 741-2, no. 534. O predică a arhimandritului Melhisedec Ștefănescu, rector al seminarului de la Huși; D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 620 și urm. Mitropolitul Sofronie Miclescu e arătat ca încă îndoielnic; *ibid.*, pp. 555-7. El se temea să nu fie supus șefului Bisericii vecine și întreba dacă prințul străin nu amenință ortodoxia.

⁵ *Ibid.*, pp. 580-2.

⁶ *Unirea și neunirea Principatelor române*, Iași 1856. În D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, p. 1 și urm. El arăta că numai Români uniți ar împiedeca pe Slavii din Nord de a veni către cei din Sud și că pentru Austria primejdia panslavistă întrece cu mult pe cea românească.

⁷ *Despre cvestia zilei în Moldova*, Iași 1856; reproducă în D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, I, p. 126 și urm. Iașul ar ajunge un Hârlău. Apoi despre puterea legislativă și privilegiile Principatelor moldo-române; în D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, p. 137 și urm.

Încă înainte de plecarea lui Ghița se schimbară perfecții cari nu erau siguri, și Domnul care pleca fu călduros și curajos, serbătorit, cu orice risc, de „pârcălabul“ de acolo, Alexandru, fiul lui Ioan Cuza și al Grecei Sultana, dintre fetele aduse de la Constantinopol de a doua soție a lui Mihai Sturdza¹. *Steaua Dunării* lua asupra-și propaganda, și poesia dădea oda Unirii a lui Alecsandri:

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să jucăm hora frăției
Pe pământul României².

Dar nici în acest îndemn, nici în dialogul glumeț despre Unire, în care amestecă fără rost și fără gust figurile populare ale lui Păcală și Tândală³, nu e nimic nici din spiritul ales al saloanelor care-l admirau pe poet, nici din săltărețul humor al poporului.

Resistența grupului „moldovenesc“ era sprijinită de consulul austriac Goedel de Lannoy și de atitudinea Guvernului otoman, mai ales după întoarcerea din Apus a lui Aali-Pașa, care aflase că nu va fi o presiune pentru Unire din partea lui Clarendon și mai ales din partea Austrieilor, cum o spusese deschis Francisc-Iosif, *vorbind și de primejdia Unirii pentru păstrarea Ardealului și a Banatului*, și că rezistența va fi chiar tolerată, cum îl asigurase Gorceacov, de Ruși⁵.

Un articol, — e drept, desavuat de Fuad, — în *Journal de Constantinople*, făcând din Bogdan, fiul lui Ștefan-cel-Mare „un Pașă de a doua clasă, adevă beglerbeg (*sic*), pentru servicii aduse Suveranului în campania contra Poloniei“, de-

¹ Slușanschi, *l. c.* (după însemnările lui Grenier). Cf. D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 559, no. 564.

² V. *ibid.*, p. 560, no. 564; p. 574.

³ *Ibid.*, pp. 574-80. Alte versuri, de Donici. De un Teodor Porfiriu; *ibid.*, p. 613 și urm.

⁴ Un Iancu Negură îi răspunde lui Istrati; *ibid.*, pp. 634-9. Alt răspuns e al lui Manolachi Cantacuzino; *ibid.*, pp. 657-60. Vehement, ca „renegat“, Istrati e atacat de C. Hurmuzaki; *ibid.*, pp. 663-7.

⁵ *Ibid.*, pp. 589, 604 și urm. Rușii fac să apară în ziarul *le Nord* lucrarea, plină de ascunsuri și cotituri, iscălită A. Sanejouand, *Les Principautés roumaines devant l'Europe*; reprodușă în D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 352 și urm.

clara țările românești provincii indubitabil „anexate“; recunoscându-se așa-zisele acte de închinare, ele erau prezentate ca simple hatihumaiumuri¹. Dacă e vorba de Unire, numai Poarta ar avea dreptul de a o hotărî, din suveranitatea-i deplină. Nu se poate însă „un Stat într'un Stat“. Și, dacă se întreabă acești Români, de ce nu și cele patru milioane supuse altor Păteri? E vorba însă oare și de desmembrarea altor Imperii? Și, în Europa, unde s'ar opri astfel de consultații?²

Dar, și mai departe, manifestații personale pentru Unire au loc pe lângă acelea de grup. Vedem astfel pe Constantin Rosetti Tețcanu, care se va rosti mai târziu cu aceeași critică asupra stării de lucruri, declarând că se unește numai pentru că, prin declarațiile ce se strâneau, pretutindeni, se vede că nu mai era vorba numai de un act al boierilor „pe cari în mari împrejurări naționale pune cel mai mic temei“³.

În sfârșit glasuri străine se adăugiau: al vechiului prieten Vaillant, care-și amintea crezul⁴, al tânărului Bataillard, arhivist-paleograf, care cunoscuse pe Bălcescu și pe fruntașii emigrației și care prezintă o solidă operă de argumentație istorică⁵, și, adăugia și o notă de adâncă simpatie și de puternică încredere în poporul românesc însuși⁶.

În drumul spre București comisarul francez cercetase care e atmosfera la Viena, pe care o găsi hotărîtă la orice ca să împiedece Unirea⁷. Înainte de apariția lui și a tovarășilor lui, cu prilejul instalării Caimacamului în Iași, — Austriecii căutând să dea ceremoniei un cât mai mare prestigiu militar —, se adăugiseră la celelalte forme ale iluminăției și embleme unioniste, și se danța pe stradă hora Unirii⁸.

¹ *Ibid.*, pp. 566-7.

² Și... deosebiri între Moldoveni și Munteni; *ibid.*, p. 570 și urm.

³ *Ibid.*, p. 592.

⁴ *Premier point de la question d'Orient, Les principautés de Valachie et Moldavie devant le Congrès*; și în D. A. și D. C. Sturdza, o. c., III, p. 373 și urm.

⁵ V. și *Le firman turc pour la convocation des Divans Ad hoc dans les Principautés du Danube*, Paris 1857; în culegerea citată, p. 341 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 618-20.

⁷ *Ibid.*, p. 689 și urm. Paar lăsase pe generalul Gablenz, amestecat și în afacerea băncii.

⁸ *Ibid.*, pp. 672-4.

Dacă alcătuirea noului Ministeriu, cu Costin Catargiu, Scarlat Rosetti, Teodor Balș și Alexandru C. Sturdza, arăta limpede că se va face tot ce se poate pentru a pune piedeci mișcării¹, între directori găsim, lângă Asachi și Negruzzi, pe D. Corne² și chiar pe Alecu Russo³, și Mitropolitul era câștigat de adversarii Unirii⁴. Se căpătă restabilirea censurii, și Kogălniceanu opri deci foaia sa⁵.

De altfel, trimesul ture Chiamil-bei avuse ordin să limiteze rostul schimbărilor ce au a se înfăptui la o revizie pur și exclusiv administrativă: „Reglementul Organic are a se revizui spre a îmbunătăți administrația d'înăuntru a țării și a asigura indemnarea și fericirea populațiilor“⁶, adăugind că nici vorbă nu poate fi de o acțiune autonomă: „îmbunătățirile din lăuntru care se vor desbata“, — nu și hotări —, „se vor încuviința și se vor pune în lucrare de Inalta Poartă“⁷. Totuși Caimacamul Balș avu bunul simț să nu ia prin cuvintele sale de răspuns nicio îndatorire politică⁸ și în „ofisul“ său el asigura că „se va feri de orice inovație pripită“⁹. Unioniștii observară însă că măcar în traducerea românească firmanul primise pentru Sultan titlatura de „Suzeran“, impusă de noua Europă¹⁰. La București, discursul turcesc fu același, dar Caimacamul Alexandru Ghica vorbi, nu de Reglement, ci de „instituțiile acestei țări, consacrate de către ai săi glorioși strămoși“. Și nu uita să pomenească simpatia ce,

¹ *Ibid.*, p. 674.

² Corespondența lui cu N. Istrati; *ibid.*, p. 755, no. 644.

³ *Ibid.*, p. 700, no. 623.

⁴ *Ibid.*, pp. 745-6. Un Milo, unionist, la Constantinopol; *ibid.*, pp. 788-9. Kogălniceanu dă portretele noilor miniștri; Cretzianu, o. c., II, p. 123 și urm.: vechi prieteni ai Rușilor, luptători contra Aliaților. dușmani ai țăranilor.

⁵ *Ibid.*, p. 839, no. 691.

⁶ Așa și în circulara lui Fuad către agenții otomani; *ibid.*, pp. 729-33. Ion Ghica era pentru numirea de Turci a Domnului; *ibid.*, p. 736.

⁷ *Ibid.*, p. 691.

⁸ *Ibid.* Generalii austriecei trecură în revistă și trupele moldovenești; *ibid.*, no. 695. Măsuri pentru iernarea Austrieților; *ibid.*, pp. 805-6.

⁹ *Ibid.*, p. 699.

¹⁰ *Ibid.*

ca Domn, i-o arătaseră „locuitorii“. El vorbea de „Augustii aliați“ pe cari-i uitase Balș. În sfârșit el îndrăznea să spuie că „puterile sale le razimă în protecția M. S. Imperiale și în dragostea concetățenilor săi“, ale căror „drepturi se afirmă“¹.

În aceste împrejurări intra în București, unde erau și Coronini² și comisarul turc Soliman-Pașa, la 17 Iulie, Talleyrand-Périgord, salutat supt Căimăcămia, care se va dovedi răpede favorabilă Unirii³, a lui Alexandru Ghica, grăbit să declare că Unirea e „consacrată“ de tratat, de către ziarul oficios frances din Capitala munteană. La o mare distanță de oraș, spune foaia, comisarul fu așteptat de sute de represintanți ai celor mai bune familii. Se îngădui celui primit cu flori să primească o deputație a numeroasei adunări, chemată într'o grădină, care-i arată sentimentele de recunoștință pentru Impăratul Francesilor, în numele, nu al locuitorilor acestei țări singure, ci al patru milioane de Români. Și trimesul, călcând învoiala internațională, se arăta foarte bucuros că e chemat „să ajute la împlinirea marelui act care trebuie să fixeze viitorul Principatelor și să li asigure fericirea“, nu fără a sublinia că Turcia trebuie să rămâie suzerana și să recomande cea mai desăvârșită liniște⁴. Plecând la Constantinopol după această

¹ *Ibid.*, pp. 720-1. Nemulțămirea lui Chiamil; p. 756.

² Plecarea lui; *ibid.*, p. 737, no. 635. Marziani luă comanda generală.

³ Dar ca miniștri bătrânul Constantin Cantacuzino și beizadeaua Costachi Ghica, apoi Costachi Bălăceanu lângă ultimul Fanariot, Suțachi, Crețulescu (v. și memoriul pentru unirea netedă și deplină, lăsat la Constantinopol de un Crețulescu, care se pare a fi acesta; *ibid.*, p. 725 și urm.), cu un necunoscut Clucer Dumitrescu ca Secretar de Stat. Dimitrie Ghica era Agă. Gheorghe Hagî-Tudorachi e întrebuințat în calitate de controlor, și oameni noi, din birocrație, figurează ca directori; *ibid.*, p. 701. Caracterizarea lui Alexandru Ghica, de Al. Paleologu; Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 179-80. Plaginò și Gh. Știrbei trebuiră să plece; *ibid.*, pp. 713-4. Se scoaseră din armată toți membrii familiei Bibescu și prietenii ei; *ibid.*, pp. 818-9. Față de trimesul frances, Ghica se declara imparțial; *ibid.*, p. 713.

⁴ Mai pe urmă va declara visitorilor că nu poate *promite* nici el, nici chiar Impăratul, Unirea; *ibid.*, p. 714. Refusă și un banchet și o petiție; *ibid.*, p. 715. Dar primi de la negustori o adresă cu 200 de iscălituri; *ibid.*, pp. 715-6. Cea a Mitropolitului, din Buzău; *ibid.*, pp. 716-7.

primă vizită, el trebuia să revie cu ceilalți membri ai comisiunii¹.

Până atunci se discutau în țară, mai ales în Moldova, condițiile în care erau să se facă alegerile pentru Divanuri², pe când D. Brătianu, la Paris, se va ocupa, într'o publicație anume³, de circulara de la 31 Iulie a Porții. Sosit la Constantinopol, Richthofen, care va juca un rol important în politica germană, știa că regele Prusiei e pentru Unirea supt un prinț străin, dar el credea că pentru moment lupta trebuie dată numai pentru principiul Unirii⁴. Grecul care repesinta Rusia se arăta nesigur și Guvernul lui însuși nu înțelegea decât să se folosească de împrejurările care se încurcau tot mai mult, pentru a reveni pe cât se poate la o mai bună situație internațională. Se ținea firește la scoaterea cât mai iute a intrușilor austrieci⁵. Și *Franța însăși ceru aceasta*⁶.

Pentru a se ajunge la venirea formală a comisarilor, cari erau acum cu toții la Constantinopol, Poarta crezu că trebuie să afirme din nou drepturile Sultanului prin *redactarea jir-manului pentru alegeri*⁷.

În prima redacție, acest act fixa că există numai „privilegii speciale acordate *ab antiquo* de Poarta Otomană *fiecăreia*

¹ *Ibid.*, pp. 678-9. Raportul lui însuși; *ibid.*, p. 682 și urm. Fusese așezat în casa Ghiculeștilor, Dimitrie și Scarlat, dușmanii oamenilor de la 1848.

² Proiecte; *ibid.*, p. 738 și urm.

³ *Lettre sur la circulaire de la Porte du 31 juillet 1836, relative à la réorganisation des Principautés*; *ibid.*, p. 758 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 773-4. V., pentru *hotărîrea Turcilor mai ales contra prințului străin*, *ibid.*, p. 775 și urm. Ei ar fi vrut, în cazul cel mai rău, un Domn numit de dâșii; *ibid.*, p. 783. Campania din *Journal de Constantinople* o purta Ahmed-Vefic, fostul comisar în Principate, trecut apoi în Persia și care era socotit ca un viitor ministru de Externe; *ibid.*, p. 784. Aali se apără că ar fi îndemnat de Austrieci, cari prin opoziția lor servesc de fapt Unirea; *ibid.*, p. 785 și urm. *Se știa că Anglia se clatină*; *ibid.*, pp. 790-1. La nota turcească se răspundea de Cavour că întâiu trebuie să se cunoască dorințele populației; *ibid.*, pp. 794-5. În același timp să se arăte Porții ce foloase pot ieși din *crearea Statului în „viața realității române“*.

⁵ *Ibid.*, pp. 829-30. Dar v. *ibid.*, p. 831.

⁶ *Ibid.*, pp. 832-3, 840-1.

⁷ *Ibid.*, pp. 855-6 și urm.

din provinciile Valahia și Moldova, care fac parte integrantă din Imperiul nostru". Se repeta că e vorba doar de a se revisui acele „regulamente organice interioare ale fiecăreia dintre zisele provincii", fără a se indica prin nimic participarea Rusiei la acordarea și alcătuirea lor.

Reformele sânt acelea „de care fiecare provincie are nevoie separat", — deci se înlătură și unitatea de legislație a Regulamentului din 1834.

Tratatul din Paris era presintat, apoi, ca încheiat „între Guvernul meu și înaltele Puteri europene" și se apăsa că el a „confirmat și consolidat" „drepturile sacre și suzerane (sau *suverane*) ale Porții". Se va aduna deci un Diyan „special" „în fiecare din cele două provincii", în care nu există decât „clase de populație". O comisiune va fi „compusă dintr'un delegat numit de noi și din delegați trimiși de Înaltele Puteri contractante". Apoi va fi discuția între Poartă și aceste Puteri. În fine noul „regulament organic" va fi dat fiecăreia din cele două provincii printr'un „hati-humaium".

Pentru a se avea o adunare nesupusă ispitelor se prevede că această represintare pe clasă se va alcătui din aleși ai acelora cari au pământ (500 de fălci în district) sau proprietate în orașe, ori plătesc patenta de prima clasă, adăugându-se mai târziu numai, supt anume presiuni, un număr de membri ai învățământului și de birocrați. În ce privește pe aleși, la boierii mari eligibili nu vor putea fi decât aceia al căror bunic cel puțin a fost tot boier. La aleșii țărani se prevede condiția de a fi moșneni și, dacă se poate, de a avea o proprietate cu venit de 350 de lei. Se cere de la toți membrii vrâsta de treizeci de ani. Se va discuta întâiu pe clase și apoi se va comunica rezultatul Adunării generale, al cărei president, — și chiar secretarii ei, — va fi numit de Caimacam. Se va lucra supt controlul comisarului turc, care va avea dreptul de a lua măsuri dacă se depășește competența Adunărilor (1-10 Septembrie)¹.

¹ *Ibid.*, pp. 862-71; forma presintată comisarilor; *ibid.*, pp. 887-8. Observații lui Thouvenel; *ibid.*, p. 912 și urm. V. și *ibid.*, n-le următoare. Indată Walewski presintă observații cu privire la această limitare de competență; *ibid.*, pp. 874-5. Thouvenel despre firman; *ibid.*, p. 876 și urm. Audiența lui la Sultan, care dorise a-l vedea; *ibid.*, pp. 889-90.

Această formă fu supusă ambasadorilor¹, și al Rusiei observa că nu se spune nimic de acea garanție a Puterilor, pentru care, spunea el, Țarul își retrăsese „așa-zisul“ protectorat. De altfel nu se făcură decât schimbări de stil. Dar în Novembre *Thouvenel se va uni cu Lobanov* ca să întrebe formal Poarta dacă au ori nu voie Divanurile să trateze despre „unirea teritorială și administrativă a celor două Principate, dacă această unire e în dorințele Locuitorilor“ și dacă, având a se propune Congresului, ea s'ar împotrivi².

Austriecii nu plecaseră încă, și Bulwer era de părere că s'ar putea merge și așa pentru a face cercetarea și, după discutarea de Puteri, a rezultatului, să se dea de comisari un program precis Divanurilor³.

Până atunci Balș subscria oficial la statuia lui Ștefan-cel-Mare, începând prin a spune, în „ofisul“ său, că e îndemnat de gândul „păstrării Statului Moldovei, cu religia părinților noștri, cu ale ei drepturi naționale și autonome“⁴.

Noul Mare Vizir Reșid era, acum, peste opinia, așa de favorabilă, din 1854, de aceeași părere în chestia Principatelor ca și ireductibilul Aali. În zădar i se denunța de un număr de boieri activitatea anti-unionistă a lui Balș, de și se credea că noul regim ar fi dispus să-l înlăture⁵. Se vorbea totuși de posibilitatea ca locul de Caimacam moldovean să fie dat tânărului Vogoridi, susținut de tată și de cumnat, Mihai Sturdza, care ar fi urmărit situația, la care fusese invitat cândva, de Domn al țărilor unite⁶. Ceia ce nu împiedeca pe Balș de a jigni Divanul său, presidat de Vasile

¹ *Ibid.*, p. 916 și urm.

² *Ibid.*, p. 924. V. și *ibid.*, n-l următor, și pp. 944-5. Observațiile lui Talleyrand; *ibid.*, p. 928.

³ *Ibid.*, p. 877. Înștiințarea turcească adresată lui Ghica pentru numirea comisarului turc; *ibid.*, p. 916, no. 729.

⁴ *Ibid.*, pp. 891-2. Cf. *Thouvenel, o. c.*, p. 58 și urm.

⁵ V., pentru schimbare, Riker, *o. c.*, pp. 77-8. Cf., pentru acțiunea Caimacamilor, *Thouvenel, o. c.*, p. 71 și urm.

⁶ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, pp. 947-8, 969 și urm. *Thouvenel* ar fi fost pentru Ștefan Catargiu; *ibid.*, p. 971. Pe baza prevederii Regulamentului, el propunea un al treilea Caimacam pe lângă Vasile Sturdza, president al Divanului domnesc, unionist, pe Milo, ori Lătescu și Negri („ce dernier n'est pas fort, mais il est honnête“). Asupra venirii unui „călător“ engles la București și la Constantinopol, condus de I. Filipescu, *ibid.*, pp. 972-3.

Sturdza și de a-i provoca demisia¹. Muștră de Place, el ajunsese a primi observații serioase de la Poartă², dar aceasta nu-l împiedecă de a face din Nicolae Istrati, cel mai în vogă dintre campioni, sprijiniți de Austria, contra Unirii, ministrul Lucrărilor Publice³.

Tineretul moldovean era întreg pentru Unire, și din el se recrutau cei mai harnici propagandiști. El trebuia lovit. Se suprimară clasele „universitare“, de filosofie și de drept, apoi, la cea d'întăiu neînsemnată tulburare de ordine, profesorii trebuiră să plece și Academia fîr închisă⁴. Aceiași soartă o avu și școala de preoți de la mănăstirea Neamțului. Se adause închiderea, prin ținuturi, a douăzeci și două de școli elementare⁵. Asachi publica *Istoria Moldovei*, — în care e criticată administrația lui Grigore Ghica, pomenindu-se și *Actele Oficiale*, tipărite de N. Istrati —, a Postelnicului Manolachi Drăghici, care, ca și traducătorul, din altă familie, Vasile Drăghici, fusese trimis pentru acțiunea anti-unionistă prin țară⁶.

Anul 1856 se isprăvia în aceste împrejurări. Discuțiile la Constantinopol între ambasadori, îndată dominate de inteligențel și activul Thouvenel, ajunseseră în sfârșit la stabilirea formei definitive a firmanului pentru Divanurile ad hoc. Se înlăturase din preambul presintarea măsurilor de luat ca venind de la singura voință a Porții, puindu-se, din potrivă, ca factor decisiv Puterile, cu care Turcia se învoia numai, adăugind comisarul ei la cei numiți de dânsule. Nu mai era vorba de o „discuție între Poartă și Inaltele Puteri“, nici de „hatihumaiumul“ care singur putea să deie statutul unor „provincii“, termin alături de care se punea acela de „Principate“, de și fără altă designație. Se tăie și sublinierea care

¹ *Ibid.*, pp. 975-6.

² *Ibid.*, pp. 977-8. E înlocuit prin omul de rea faimă N. Cantacuzino: *ibid.*, p. 983, no. 76; p. 1008 și urm.

³ *Ibid.*, p. 984, no. 771. Comitetul, presadat de Asachi, pentru statuia lui Ștefan-cel-Mare; *ibid.*, p. 985 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 1009.

⁵ *Ibid.*, p. 1010.

⁶ V. Drăghici, *o. c.*, II, pp. 348-9, și D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, III, p. 1025. Cu ei și un Mihai Gherghel, un Mihai Străjescu.

osebia noile regulamente după fiecare din zisele „provincii“. Se prefăceau mult și condițiile corpului electoral, adăugându-se amănunțite precisiuni în spirit frances. *Sătenii în genere vor alege prin comunele rurale, compuse din țărani clăcași, ori-care ar fi clasa căreia-i aparțin proprietarii pământului, și ei vor trimete doi delegați, în formele ca pentru Sfaturile lor comunale, și dintre ei se vor osebi delegații la Divan. La represintanții orașelor se alipesc profesorii de Stat, „membrii Academiiilor sau societăților literare și științifice organizate, ca medicii și oamenii de lege, având diplome regulate, inginerii civili și măsurătorii“, cu condiție să aibă în rostul lor o vechime de trei ani. Se oprește orice amestec al Administrației, afară de paza buneii rânduieli, și se arată că „miniștrii, directorii de departamente și ispravnicii“ nu pot candida. Preșidarea va fi a Mitropolitului, vice-președinții și secretarii având a fi aleși, și principiul de alegere e introdus și în sinul comisiilor (4 Ianuar 1857)¹.*

Dar, în așteptarea comisarilor, cari, chemați de Reșid-Pașa să asculte un act la care ar fi dorit, mai ales Bulwer, să fi colaborat², puteau acuma să-și îndeplinească misiunea, de și cei mai mulți credeau că, din cauza ultimului termin al ocupației austriece³, 30 Mart, pot face încă un drum la Viena, prezența lor la noi fiind cerută doar în April⁴, prigoana contra unioniștilor continua, pătimașă. Se opria orice manifestație, până și a portului românesc, se înlăturau din armată ofițerii bănuți, un colonel Frunză, un maior Diamandescu, se arestau trimesii comitetului de Unire, agenții puterii în uniformă mergeau să stoarcă iscălituri pe actele contra dorinții naționale⁵.

Dar tabăra unionistă se forma ca un comitet electoral al Unirii, cuprinzând și pe bătrânul Gheorghe Sturdza, pe Ștefan

¹ *Ibid.*, p. 1023 și urm.

² *Ibid.*, pp. 1057 și urm., 1060 și urm. Bulwer avu o ceartă cu irascibilul Stratford Redcliffe. Forma în care e expediat firmanul; *ibid.*, p. 1049 și urm. Aprecierea acestei lucrări de Talleyrand; *ibid.*, p. 1039, no. 1013.

³ În care servia acum Brâncoveanu Bibescu; *ibid.*, p. 1097. O scrisoare a lui, în Nistor, *o. c.*, pp. 325-6, no. 254.

⁴ *Ibid.*, p. 1089 și urm.

⁵ Faptele sânt semnalate în ediția francesă, de la Bruxelles, scoasă de N. Ionescu, a „Steii Dunării“; *ibid.*, p. 1034 și urm.

Catargiu și, încolo, numai reformiști tineri: Petru Mavrogheni, Dimitrie Ralet, Dimitrie Cozadini, Constantin Hurmuzachi, Vasile Mălinescu, Rolla, Anastase Panu și Kogălniceanu¹. Relații se și legaseră cu Muntenii, de la cari venise și un delegat, de și erau deosebiri esențiale între ei și Moldovenii pe multe chestiuni și, apoi, A. Gh. Goleșcu nu vedea bucuros pe țărani în Divan, ca unii cari n'ar fi în stare să înțeleagă rostul Unirii²; se credea că frații de peste Milcov, lucrați de Austrieci, cari, în Moldova, voiau să întrebuinteze și pe învățători³, ar avea rele sentimente față de boieri⁴. La București influența lui Știrbei era încă puternică, și chiar a lui Bibescu, care, declarându-se și el, ca și fratele său, pentru Unire, ar fi voit să instaleze dinastia familiei sale, scoțând înainte pe tânărul Brâncoveanu, care, ofițer în armata împărătească, ar fi sprijinit și de Austrieci⁵. Tinerii munteni, ca și atâția alții din primele rânduri ale aristocrației moldovenești, cereau îndată, ca o garanție că alegerile vor fi libere, înlăturarea Caimacamului părtănit⁶.

Dar Balș se îmbolnăvi greu înainte de sfârșitul lunii Februar și el trecea puterile sale Sfatului Administrativ Extraordinar, în care la Culte era Panaite Balș, iar conducerea armatei fusese încredințată colonelului P. Scheletti⁷. Peste câteva zile el se stângea⁸. Dispărea astfel cea mai supusă unealtă a Austriei, de la care aștepta tronul celei mai umile vasalități⁹. Cel care-l înlocui, în ciuda petițiilor unioniste de a se reveni la Căimăcămia în trei, după Regulament¹⁰, fu,

¹ *Ibid.*, pp. 1107-8.

² Cretzianu, *o. c.*, II, p. 142.

³ Riker, *o. c.*, p. 72.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 143.

⁵ *Ibid.*

⁶ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, II, pp. 1139-42. V. și n-l armător; p. 1145 (sprijinirea cererii de către Place).

⁷ *Ibid.*, p. 1161, no. 850. Demisia lui Istrati; *ibid.*, pp. 1132-3.

⁸ *Ibid.*, p. 1164 și urm. Cumnatul văduvei era Alexandru Moruzi; *ibid.*, p. 1175. În comisia funerariilor, și C. Negruzzi; *ibid.*, p. 1176, no. 861.

⁹ V. portretul lui de Kogălniceanu; Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 114-5.

¹⁰ Ștefan Catargiu era cât pe-aci să fie numit; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, IV, p. 32.

cu toată nulitatea sa ridiculă¹, Vogoridi, un dușman căpătânos și cinic, cu toate asigurările false date în scris lui Place că e „pentru Unire cu prudență“, dacă are șanse la Congres². Turcii, căci acesta era al lor, nu al Austriecilor, credeau să poată zdrobi prin brutalitatea acestui om de puțină inteligență și cu totul străin de țară, de și născut la Iași și botezat la Sf. Sava³, partidul Unirii⁴.

Intreaga chestiune a viitorului Românilor, strânsă în jurul acestui singur punct, era să se decidă în Moldova anului 1857.

De și Clarendon se plângea că se tulbură Europa din cauza „unei mici provincii barbare în capătul ei“⁵, *opinia publică europeană nu mai trebuia solicitată decât după ce se vor cunoaște dorințele „Moldo-Valahilor“ și va trebui deci ca puterile ocrotitoare să ia o hotărâre cu privire la ele.*

Astfel în activitatea pribegilor, cu toate memoriile care treceau supt iscălitura lui Magheru, fu, câtva timp, o oprire. Aceasta, de și Dimitrie Brătianu continua să fie primit amabil de același Clarendon, care râdea cu dânsul de planul ambasadorului otoman la Londra, Măsurus-Pașa, care vrea separarea Românilor și pe Mihai Sturdza Domn în Moldova⁶, și el legase relații și cu Bulwer⁷, cu Crowe⁸, cu Gladstone chiar, care se scusa că nu e deplin informat⁹, — *un mare meeting*

¹ Portret de Crenier, în VI. I. Ghica, *Spicuri istorice*, I, 1936, pp. 103-4.

² Riker, *o. c.*, p. 90; Thouvenel, *o. c.*, p. 84 și urm.; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, IV, p. 8, no. 3714 pp. 36-7, 48, no. 497.

³ *Ibid.*, pp. 55-6.

⁴ *Ibid.*, p. 18 și urm. Capuchehaiuua fării, Fotiadi, îi era cumnat. p. 24. Place propusese pe Ștefan Catargiu, Mavrogheni și.. Vogoridi; *ibid.* Unii Turci vorbisera și de Costin Catargiu și de Cuza, *ibid.* Căndați fusera Vasile Ghica, Al. Moruzi și chiar N. Istrati; *ibid.*, p. 6 și urm.

⁵ Riker, *o. c.*, p. 118. Cf. *ibid.*, p. 128.

⁶ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 87. Corespondența la *Morning Post*; *ibid.* pp. 92, 187, nota 1. Incercări la *Examiner*, la *Star*; *ibid.*, pp. 116-8; pentru *The Post*, p. 137, no. CLXXXIX. Relații cu Otway; *ibid.*, pp. 117-8. Cf. și memoriul; *ibid.*, p. 120 și urm. Pentru *Daily News*, *ibid.*, p. 167.

⁷ *Ibid.*, p. 102, no. CLXXIII.

⁸ *Ibid.*, pp. 116-7.

⁹ *Ibid.*, p. 128. V. și n-le următoare și p. 134 și urm.

Divanul ad-hoc muntean.

se ținu în Octombrie la Brighton¹, fiind invitat și Grigore Ghica² — iar Al. Golescu Negru văzuse la Turin pe Cavour³. Boerescu-și tipărise, cu o prefață a doctrinarului Royer-Collard, foarte favorabilă Românilor, studiul de o largă informație și de o strânsă argumentare cu privire la suveranitatea, continuu păstrată, a Românilor, dar într'o scrisoare către Eliad, căruia-i trimetea lucrarea, el își arăta părerea că nu trebuie a se mai vorbi, ca odinioară, și de „Basarabia și Bucovina”⁴.

Acțiunea în Paris, odată ce Napoleon menținea, morțiș, punctul său de vedere: neapărata Unirea Principatelor⁵, nu mai era, de altfel, necesară, publicațiile care vor apărea în 1857 fiind mai mult în legătură cu noile împrejurări ce se vor crea în acest an, care părea hotărâtor. La Londra însă se pronunța tot mai mult, alături cu grija, esențială, de a nu se slăbi Turcia, în sfârșit pusă pe picioare și introdusă în „Europa” ca membru egal, *gelcsia față de Franța napoleoniană*. Unul din corespondenții lui Dimitrie Brătianu, Crowe, o spune limpede, într'o scrisoare din Constantinopol, încă de la 8 Septembrie: „*Lord de Redcliffe se teme de un Principat frances pe Dunăre ca Egiptul supt Ibrahim sau Said*”⁶, acel Egipt pentru care, cu vre-o douăzeci de ani în urmă, antagonismul între Franța protectoare și Anglia dușmană era să aducă războiul european. Același observa că visita lui Talleyrand singur⁷ la București și triumfala lui primire fusese una din

¹ *Ibid.*, pp. 170 și urm., 201-2. Răspunzând unei interpelări a lui Otway, Palmerston menționa cu laude pe D. Brătianu; *ibid.*, pp. 205-6.

² *Ibid.*, p. 174, no. ccii. Pentru succes, *ibid.*, pp. 175-6, și East, o. c.

³ *Ibid.*, p. 119.

⁴ Că ar fi renunțat la „autonomie” nu e de crezut; Eliad, o. c., pp. 548-9. Cf. *ibid.*, pp. 553-4.

⁵ V. Thouvenel, o. c., p. 63.

⁶ Crezianu, o. c., II, p. 144. — Ei încerca să convingă pe Stratford că emigrații nu sânt niște tineri, ci oameni mai maturi decât represintanții din Iași și București ai aceleiași cauze; *ibid.*, p. 145. El observă că la Constantinopol se lucra contra Unirii și de corespondentul ziarului Times, un Maghiar; *ibid.*, p. 147. Cf. însă *ibid.*, p. 167.

⁷ O scrisoare pentru Unirea a lui, către D. Brătianu; *ibid.*, pp. 188-9

cauzele acestei stări de spirit¹. Sprijinul dat de Francesi Rusiei în chestia hotarului basarabean, încurcat prin existența unui dublu termin geografic (Bolgrad) și a Insulei Șerpilor adăugi la temerile de viitor². Încă în Septembrie Colquhoun, vechiu adversar al Unirii, fusese înștiințat că aceasta e politica oficială engleză³. Când Napoleon făcu să se dea prin *Moniteur* asigurarea că se va face totuși Unirea, la Londra, neconsultată, fu un strigăt de indignare contra trufiei fostului aliat⁴. Și A. Gh. Golescu, recomandând un apel la opinia publică, avea un gest de indignare față de guvernul unei țări așa de puternice „care nu stă la gânduri să întindă o cursă unui biet popor mic ca al nostru numai dintr'o mișcare de ciudă, poate, contra guvernului frances”⁵. Un alt Englez, Hartman, care, din Constantinopol, venise la București, scrie lui Dimitrie Brătianu că Guvernul engles trebuie adus printr'o acțiune asupra opiniei publice, să-și modifice punctul de vedere⁶. Iar un N. Browne, care nu credea în posibilitatea momentană a Unirii, recomanda să se pregătească, prin mai bune instituții, o stare a sufletelor care, în câțiva ani, să poată aduce și unirea cu conaționalii din Austria⁷.

La acest fatal antagonism, care va face să se verse atâta cerneală diplomatică și va clinti apoi pe Napoleon din prima lui poziție, care i se părea că nu mai poate fi susținută, contribuia esențial continua rivalitate, la Constantinopol, între ambițiosul Thouvenel, care izbutia să se impună în primul loc, și între veșnic înăcrutul Stratford⁸.

Zăbava, încurajatoare pentru dușmanii schimbării constituționale, durase așa de mult, încât în țară se crease o stare de spirit deosebit de nervoasă. Față de șovăirile care se cons-

¹ *Ibid.*, p. 189. Cf. și *ibid.*, pp. 162, 166-7, 172-3.

² *Ibid.*, pp. 162-3.

³ Riker, *o. c.*, p. 73.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 189-90; Riker, *o. c.*, p. 85.

⁵ Cretzianu, *o. c.*, p. 164. Rosetti contra lui; *ibid.*, p. 170, no. CXLIX.

⁶ *Ibid.*, pp. 183-4.

⁷ *Ibid.*, p. 186.

⁸ *Ibid.*, p. 151. V. și observațiile d-lui Riker, *o. c.*, pp. 54-5, 60 și urm. Din această cauză A. Gh. Golescu, care se afla la Constantinopol, considera, în această lună Septembrie, situația ca pierdută; Cretzianu, *o. c.*, p. 157.

latau din toate părțile, trebuia să se ajungă la convingerea, care s'a dovedit mântuitoare, că soluția chestiei românești era în mâinile poporului românesc el însuși, împotriva vechii și nenorocitei tradiții de a se aștepta ceva de la bunăvoințele, prietenii și interesele altora¹. Dimitrie Brătianu, al cărui avânt după atâtea efortări și desiluzii nu slăbise, scria lui Kogălniceanu: „Ceia ce ni lipsește mai cu samă este tocmai ce ni se cere mai mult astăzi: piept. Să fim dar mai țănoși, mai cu piept“: la visita lui Crowe în Iași nu s'a ridicat măcar un pahar pentru Unire². Și el stăruia, nu fără succes, pentru căpătarea dreptului de întoarcere al emigraților, care ar fi permis concentrarea la fața locului a forțelor naționale³. Dar, când, în primăvară, Dimitrie Brătianu, Nicolae și Ștefan Golescu, Rosetti apărură pe Dunăre, ei fură opriți la Ruscuc multe săptămâni, fiind în zădar și la Galați⁴.

Deci fără dânsii, numai de cei din țară era să se poarte greaua luptă.

Primit rău de la început⁵, Vogoridi, sfătuit de rudele sale, — un frate era secretar al ambasadei otomane la Londra —, se desvăluie îndată, fără acele metode de dibăcie care-i întreceau inteligența. El păstră „Ministeriul lui Gödel“, consulul austriac, cu nescrupulosul Costin Catargiu în frunte, care declara că „să i se radă mustața“ dacă iese vre-un singur unionist. Istrati-i fu sfetnic de la început⁶. I se ordonase de la Poartă să se ție strict de prescripțiile, une ori călcate de predecesorul său, ale Regulamentului⁷ și de litera firmanului, iar, în secret, să nu se despartă de acești oameni⁸.

De și la București se dăduse încă de la 10 Mart st. n. „oficiul“ pentru chemarea Divanului⁹, alegerile erau să fie încă

¹ Dar D. Brătianu, scriind lui Kogălniceanu, era îngrijorat că șefii mișcării moldovenești merg la moșie sau la băi; *ibid.*, p. 181, no. ccv.

² *Ibid.*, p. 193. El cerea la București o „cancelarie moldovenească“ și la Iași una munteană; *ibid.*, p. 194. Cf. *ibid.*, pp. 203, 559.

³ *Ibid.*, p. 196 și urm. Cf. și *ibid.*, pp. 177-81.

⁴ *Ibid.*, p. 206 și urm.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., IV, p. 18, no. 878.

⁶ *Ibid.*, p. 27, no. 884. Instrucții; *ibid.*, p. 76 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁸ *Ibid.*, p. 131 și urm. Demisionase numai Alecu Sturdza.

⁹ *Ibid.*, pp. 28-9, 34-5. Instrucții; *ibid.*, p. 76 și urm.

multă vreme zăbovite, permițând unei diplomații la care prea adese ori ignoranța se unia cu spiritul de intrigă, — biata „Europă“ a lui Napoleon!, — să se încurce și mai mult în firele pe care le țesea neobosită. Anume nelămuriri în instrucțiile de la Constantinopol și puțină înțelegere în a le interpreta aduse această întârziere, care îngădui celor două partide să se gătească de luptă.

Încă de când era la Iași Cabuli-Efendi, aducătorul noului firman, i se presintase un memoriu pentru Unire, arătând-o ca prielnică și intereselor turcești¹. Și, de la București, după o Adunare îngăduită de Ghica, prin „Comitetele unite“ se răspundea cu proclamarea (27 Mart) celor patru puncte: drepturile din capitulații, Unirea deplină, prinț străin ereditar, din dinastie europeană, fără restricții, moștenitorii având a fi creșcuți în țară².

Comisarii sosiseră însă, — în timp ce plecau ultimii Austriei. Pe tot parcursul, și, mai târziu, până la Iași, vizitat întâia oară, Talleyrand fu primit în aclamații pentru Franța și Napoleon³. Primirea oficială fu ca a unui Suveran⁴. Răspunzând adresei care i se înfățișă, comisarul frances declară că ține ușa deschisă pentru oricine; el se feri să vorbească de chestia în litigiu⁵. Aceasta pentru formă numai, căci, la 2 April, Napoleon scria pe marginea unui raport al lui Thouvenel: „A apăsa puternic pentru a obține concursul lui Reșid-Pașa pentru unire. A nu menaja nimic pentru a căpăta acest rezultat“⁶.

Cuvinte calde fură adresate Italianului Benzi, „represintant al unui guvern care ne-a învățat cum o nație de cinci

¹ *Ibid.*, p. 37 și urm. V. și apelul către țară din n-le următoare.

² *Ibid.*, p. 50 și urm.

³ V. și Riker, *o. c.* — Cf. Thouvenel, *o. c.*, p. 92 și urm.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, IV, p. 64 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 73-4. Cf. și *ibid.*, p. 125 (descrierea de dânsul a călătoriei). Alexandru Ghica mersese să viziteze el cel d'întăiu pe oaspete; *ibid.*, p. 127.

⁶ Appuyer fortement pour obtenir le concours de Reschid-Pacha à l'union. Ne rien menager pour obtenir ce résultat; *ibid.*, p. 214, no. 977. Dar în scrisoarea lui Walewski către Talleyrand (18 April): „Nous ne voulons d'une opinion factice, pas plus en faveur que contre l'union“; *ibid.*, p. 360.

milioane de oameni poate prin loialitatea și energia sa să inspire încredere și respect tot așa ca și marile Puteri“, și Benzi răspundea că e bucuros că „*ieșit din aceeași rasă, primește cu mândrie numele de frate*“, — în românește, — „ce-mi dați“¹. Lui Savfet-Efendi, care va mai fi amestecat, cu aceeași dușmănie, în viața României, i se vorbea numai de credința față de „Maiestatea Sa Imperială Sultanul, gloriosul nostru suzeran“². Lui Bulwer însă i se amintea, — ceia ce momentan nu era plăcut, — inițiativa engleză măcar pentru consultarea liberă a țării, și de la el, atât de doritor să se manifeste, se primia răspunsul că se poate avea încredere în Poartă, că favoarea ei trebuie răsplătită prin liniște și „virtuți care se așteaptă mai puțin de la ei“, că inteligența, vizibilă, are nevoie de călăuzirea experienței „*pentru a deosebi practica de teorie, posibilul de imposibil*“. Nu lipsiau laude pentru neamul din care se cobora comisarul, pentru „loialitatea lui și reputația de francheță“³. Lui Liehmann de Palmerode, trimesul austriac, i se amintea numai datoria de nepărtenire; el refuză însă primirea adresei, ca unul care nu poate intra în legătură decât cu Divanurile ad hoc⁴. Se găsiră cuvinte calde și pentru Prusianul Richthofen⁵. Zăbovind pentru a fi cel din urmă, comisarul grec Basily fu primit și de supușii țării pe care o reprezenta, și de Greci, cari-i știau originea, și de Bulgari⁶. I se semnală, într'o adresă plină de recunoaștere pentru „binelul ce s'a făcut“ Românilor adesiunea la Unire a țării lui⁷.

Campania electorală porui cu apelurile și îndatoririle răspândite de comitetul unionist din Moldova. De la București îi răspunse adresa pe care o iscăliau însă, în lipsa pribegilor, persoane de o mai mică importanță și notorietate: pe lângă C. A. Crețulescu, care va publica apoi și o Istorie a culturii

¹ *Ibid.*, p. 57.

² *Ibid.*, p. 58, no. 908.

³ *Ibid.*, pp. 59-60.

⁴ *Ibid.*, pp. 68-9, 248, no. 998.

⁵ *Ibid.*, pp. 145-6.

⁶ *Ibid.*, p. 211, no. 276; pp. 310-1. *Indreptăția întârzierea prin aceia că o parte din Turci erau încă la Dunăre; i'bid.*, pp. 253-4.

⁷ *Ibid.*, pp. 264-5.

umane¹, Alecu Golescu (Albu), un Filipescu, I. Bălăceanu², cu un C. Racoviță, pe lângă cari se adaugă, dintre tineri, P. Cernătescu, Costafaru, Predescu, Ioranu³, arhitectul Al. Orăscu, câțiva negustori ș. a.⁴. Un apel unionist al proprietarilor⁵ e iscălit de Constantin I. Filipescu, Em. Florescu și fiul Alexandru, Grigore N. Filipescu, un Bărcănescu, Barbu Belu și tânărul Barbu Catargiu.

De partea cealaltă, cum un grup muntean dăduse o lecție comitetului pentru statuia lui Ștefan-cel-Mare, trimetând, în numele comunității „de limbă, origine și naționalitate“, o însemnată contribuție, N. Istrati înapoiè suma, pretextând că nu s'a făcut încă socoteala cheltuielilor necesare⁶.

Abusurile se produsură pretutindeni, de la falsificarea listelor electorale până la amestecul fățiș al administrației. Era vorba să se destituie prefectul de Covurluiu, care se declarase partisan al Unirii, și cel de Dorohoiu primi ordinul să meargă la consulul austriac ca să i se dea instrucții contra Unirii⁷. Se îngădui tipărirea unei foi evreiești, nu și a ziarelor *Zimbrul* și *Steaua Dunării*⁸. Plângeri fură adresate de la început comisarilor, cari, strict vorbind, nu puteau interveni, de și Vogoridi, pe care-l cercetă o comisiune, îi trimese la acești represintanți extraordinari ai Puterilor, între cari Talleyrand mustra pe șefii unioniștilor munteni pentru că introduceau în formula lor și punctul prințului străin¹⁰.

Ele nu aduseră niciun rezultat, Vogoridi răspunzând cândva lui Place că n'are de ce să se amestece în administrația inte-

¹ Un articol al lui, în ziarul *Concordia*; *ibid.*, p. 150 și urm.

² O scrisoare a lui; *ibid.*, pp. 157-8.

³ Un articol al lui pentru Unire, în același ziar; *ibid.*, p. 120 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 104-5.

⁵ *Ibid.*, p. 162 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 102-4.

⁷ *Ibid.*, pp. 183-4. Circulara ipocrită a lui Catargiu pentru legalitate; *ibid.*, pp. 201-2.

⁸ Se refuză un răspuns scris. Place observă că Muntenii au cinci foi; *ibid.*, p. 182.

⁹ *Ibid.*, p. 165 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, p. 197 și urm. Talleyrand dădea crezare acuzatorilor lui Ghica; *ibid.* Istoria acestor adunări, la care participară Barbu Belu, Bozianu, Costafaru, care avea direcția școlilor, D. Ghica; *ibid.*

rioară a țării¹. Costin Catargiu își continua, astfel, opera. El mergea așa de departe încât ataca fățiș „urmărilor unei partide din acest Principat, care și-a însușit dreptul de a se constitui formal în comitet, a delibera asupra ființei politice a acestui Principat, a iscăli jurnale, a publica probleme și proclamații, litografiându-le“: o astfel de acțiune neautorizată trebuie oprită de Administrație (15 April st. n.)². Se arestă un profesor și un boier de a doua clasă³. Mai târziu casa lui Rosetti Tețcanu fu năvălită noaptea de o adevărată bandă.

Thouvenel căpătă de la Reșid o declarație că Poarta n'are nicio parte în ceia ce se face de Caimacam prin miniștrii ce și-a ales în toată libertatea⁴. Dar comisarul otoman își chema colegii pentru a li comunica adesiunea guvernului său la măsura contra comitetelor și în Muntenia⁵. Numai Divanurile ad hoc ar avea căderea să trateze despre afacerile politice, și se căpătă o părere pe care el o putea socoti favorabilă⁶. Agentul comercial trimis de Franța la Galați, contele de Brosard, considera chestia Unirii compromisă dacă nu se produce o intervenție din afară⁷. Totuși, prmiți de comisari, Kogălniceanu, Ralet și Alecsandri izbutiseră a exercita o influență asupra lor⁸. Se luă hotărîrea cercetării la fața locului.

Talleyrand călători în triumf, după demonstrațiile muntene, din oraș moldovenesc în oraș moldovenesc⁹. La Bacău trăsura lui fu deshămată și trasă de mulțime, cu ștreangurile tricolore naționale ale Unirii. Din cealaltă parte, pe când

¹ *Ibid.*, pp. 233-5.

² *Ibid.*, pp. 215-6. Protestul Comitetului central; *ibid.*, pp. 279-81. V. și *ibid.*, pp. 486, 494 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 222 și urm., 245 și urm. Și la Roman; *ibid.*, pp. 255-6, 262-3.

⁴ *Ibid.*, pp. 260-1.

⁵ *Ibid.*, pp. 355-7.

⁶ *Ibid.*, pp. 320-2.

⁷ *Ibid.*, p. 315, no. 1046. Cf. raportul lui Talleyrand; *ibid.*, p. 330 și urm. Fratele din Londra al lui Vogoridi îi recomanda să nu se îndepărteze de sfaturile lui Gödel; *ibid.*, pp. 343-5: „Ce-ți pasă dacă oamenii pe cari ți-i recomandă consulul Austriei au moralitate sau sânt vițioși?!“. *Prokesch-Osten scria de-a dreptul lui Vogoridi, încurajându-l*; *ibid.*, pp. 358-9.

⁸ *Ibid.*, p. 331.

⁹ *Ibid.*, pp. 350 și urm., 350, no. 1057; p. 403 și urm. Cf. Thouvenel, *o. c.*, p. 89 și urm.

Benzi era încunjurat de aceleași simpatii¹, datorită „fratelui“ de cei ce au păstrat limba străbunilor, și înlocuitorului lui Bulwer, bolnav, Stanley, i se arăta recunoștință². Richthofen aflându-se între cunoscuți³, Liehmann era primit mai mult de Evrei, iar „Arabul“ trimis ca să întâmpine pe Savfet împărția de pe capra trăsurii lovituri de sabie celor ce aclamau pe Sultan⁴. Cum se arboraseră colorile Unirii, Caimacamul ordona arestarea cui va mai îndrăzni să le poarte⁵. Foliade recomanda, cu acest prilej, lui Costin Catargiu politica „actelor fără zgomot“⁶. Se urmăria de la Constantinopol visita quasi-oficială a Englesului Dalyell, bănuț că e pentru Unire⁷. Vogoridi era autorizat formal a opri reapariția foilor unioniste⁸. Mitropolitul Moldovei, care era oarecum „unionist“, și de pe urma continuei rivalități cu episcopul de Huși, fratele lui N. Istrati, primi neîndreptățite observații, ca de la un șef ierarhic, de la Patriarhul constantinopolitan Chiril⁹.

O schimbare se produse prin înlăturarea sălbatecului apărător al unei cauze pierdute, Costin Catargiu. Nu fără ca și Savfet să-și fi dat samă că prin apucăturile sale el deservește cauza în serviciul căreia își pusese toată pasiunea și Talleyrand să fi amenințat cu plecarea¹⁰, ministrul sprijinit până la capăt de Austrieci trebui să plece de pe urma hotărîrii energice fiice a lui Conachi care, retrasă la țară, își amenințase soțul cu un divorț, care ar fi însemnat pentru dânsul întoarcerea

¹ *Ibid.*, pp. 431-2.

² *Ibid.*, pp. 405-6. Și adresă către Mitropolit; *ibid.*, p. 414, no. 1085; p. 433.

³ *Ibid.*, p. 416, no. 1087. Cf. *ibid.*, p. 1019.

⁴ *Ibid.*, pp. 388-90, 396-7, 431, no. 1093; pp. 471-2, 484. Dar v. și darea de samă din gazeta lui Asachi; *ibid.*, p. 405.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, pp. 369-70.

⁷ *Ibid.*, pp. 384-5.

⁸ *Ibid.*, pp. 384-5.

⁹ *Ibid.*, pp. 465-6. V. și *ibid.*, pp. 509 și urm., 519, no. 1140; a doua scrisoare, *ibid.*, p. 542. Se destituie pentru slăbiciune ministrul de Culte, Beldiman; *ibid.*, pp. 480-1, 505. E înlocuit cu Al. Sturdza. Costin Catargiu și ministrul de Finanțe erau iscăliți pe o petiție anti-unionistă către comisari; *ibid.*, p. 481. Și Secretarul de Stat, P. Balș; *ibid.*, p. 502.

¹⁰ *Ibid.*, p. 505.

la sărăcia de la început¹. Intre factorii cei mai harnici ai opiniei publice unioniste erau femeile din boierimea Moldovei; d-na Cantacuzino-Paşcanu din Roman, care găzduia pe Talleyrand, d-na Ruxanda Roznovanu, din Tutova, care intervenia personal pentru a opri abuzurile². Dar Vasile Ghica, înlocuitorul celui în sfârşit căzut, era scotit ca fiind o şi mai sigură unealtă austriacă³. Bătrânul Vogoridi deplora plecarea lui Catargiu, care ar fi datorită speranţelor de Domnie⁴.

De altfel comisarii ieşiseră cu totul din rolul şi din primălor atitudine. Dacă Talleyrand observa reserve, Liehmann, Stanley şi, fireşte, Savfet se manifestau ca duşmani hotărâţi ai Unirii⁵. Deci cel d'întăiu şi cu el Benzi şi Richthofen se declarau, în Maiu, gata de plecare⁶. „Alegerile făcute supt un astfel de regim“, scria el, „nu pot să ofere nicio garanţie“⁷. Poarta, care-şi schimbă ministrul de Externe, continua să ceară Puterilor dreptul de a trimete în Principatele care ar fi în plină tulburare trupe care să garanteze alegerile.

La trecerea prin Moldova răsăriteană comisarii favorabili Unirii fură primiţi cu aceleaşi demonstraţii pe care nimeni nu cuteza să le oprească⁸. La Bucureşti, lipsa lui Savfet îi

¹ *Ibid.*, p. 479 şi urm.

² *Ibid.*, p. 452, no. 1106.

³ *Ibid.*, pp. 456-7. *Thouvenel protestă contra intenţiei de a scoate pe Mitropolit; ibid.*, pp. 552-3, 601 şi urm. V. audienţa lui la Marele Vizir pentru aceasta; *ibid.*, pp. 578 şi urm., 603 şi urm., 608 şi urm., 617-8. Cu acest prilej presintă energic şi alte cereri în legătură cu alegerile. Imediat Fotiadi înştiinţează pe Vogoridi; *ibid.*, pp. 591-3. O lungă serie de stăruinţi e în legătură cu rechemarea lui Savfet la Bucureşti şi împiedecarea ingerinţilor în Moldova. Neofit Scriban răspunde dovedind autocefalia Mitropoliei Moldovei; *ibid.*, p. 554 şi urm. Raportul oficial contra lui Scriban; *ibid.*, p. 588 şi urm. Pentru înlocuirea lui cu Vladimir Sohupan; *ibid.*, pp. 682-3. V. adresa Mitropolitului; *ibid.*, p. 697 şi urm. Cf. *ibid.*, p. 704, no. 1234, pp. 718-9, 723-6, 729 şi urm., 747-50, 787 şi urm., 867 şi urm.; V, pp. 1-2, 56-7.

⁴ *Ibid.*, IV, pp. 513-4. Şi Fotiadi şi Prokesch; *ibid.*, p. 517.

⁵ *Ibid.*, p. 504 şi urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 505, 544, no. 1151.

⁷ *Ibid.*, p. 538.

⁸ *Ibid.*, p. 545 şi urm. Savfet rămase; Liehmann plecă mai târziu; *ibid.*, p. 571, no. 1165. Cererea funcţionarilor anti-unioniști către primul; *ibid.*, pp. 572-4. Raportul lui Benzi; *ibid.*, p. 674 şi urm.

împiedeca să lucreze¹. Acțiunea contra lui Vogoridi se mutase la Constantinopol fără a se căpăta altceva decât circuli ipocrite². Acolo se hotărî în Iunie adunarea conferinții care trebuia să decidă în sfârșit chemarea Divanurilor³, și din nou *Puterile interesate urmărirea osebirea între cele două țări*. Și, la București, în același scop, începeau și adunările comisarilor⁴, Thouvenel declarând că nu s'ar putea avea relații cu Divanul fabricat de Vogoridi, pe care Austria-l decurase de curând cu Coroana de fier⁵. Se adăugiau nemulțămiri și cu Ghica, invitat în zădar de rudele și amicii pribegilor să îngăduie întoarcerea lor⁶.

Contra listelor electorale din Moldova, făcute, după planul austriac, înainte de rezolvirea unor întrebări din Muntenia, pentru a face atmosferă, produs al rafinării „fanariote“, fu, de la început (Iunie), un singur strigăt⁷. *Acei cari lucraseră până atunci, în perfectă înțelegere între hotarele celei mai perfecte legalități se gândiau la arma supremă a răscoalei*⁸. Din 3.600 de preoți se trecuseră 205, din 2.000 de mari proprietari 350; din 20.000 de proprietari mici 2.264; din toți intelectualii se aleseseră 11; dintre proprietarii de casă scăpaseră doar 598; dintre 1.200 de negustori și meșteșugari 1.190; dar se turnaseră, printr'o manevră, 167.222 țărani. Proporția între orașe lipsia cu totul⁹. De toți, abia 171.998 alegători¹⁰. La 20 Iunie o violentă protestație contra „grosolanei mistificații“ era trimeasă comisarilor¹¹.

Deci la 30 ale lunii *comisarii Franciei, Prusiei, Rusiei* —, de și Gorceacov se plângea de ingerințe franceze, cât și de cele

¹ Sosirea lui Savfet; *ibid.*, p. 684.

² *Ibid.*, p. 671 și urm.

³ *Ibid.*, p. 709 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 720 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 743, no. 1252; p. 753 și urm. Memoriul contra lui; *ibid.*, p. 805 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 754 și urm., 1000-10. Conflictul lui cu Spencer, ministrul Americii la Constantinopol; *ibid.*, p. 766.

⁷ *Ibid.*, p. 857, no. 1298.

⁸ *Ibid.*, p. 881 și urm.

⁹ Pp. 882-3.

¹⁰ *Ibid.*, p. 888, no. 1307. V. și Ubicini, în *Étoiles du Danube*; *ibid.*, p. 967 și urm. Excluderea lui C. Hurmuzaki; *ibid.*, pp. 987-8.

¹¹ P. 904 și urm.

austriece — și Sardiniei declarau că, „*emanație a Congresului*“, cred supt demnitatea lor a intra în relații cu Divanul ce s'ar alege, și la 7 Iulie Thouvenel arunca printr'o notă răspunderea asupra Porții¹.

Făță de această hotărîre, Austria arăta aplecare la unele concesiuni: în ce privește Unirea, admitea o „asimilare în administrație și legislatură“, și „sistem comun de apărare“, dar „în înțelegere cu Poarta“, și „unirea vamală“². Totuși, în unire cu Stratford, se împiedecă o anchetă pe care Turcii erau gata s'o trimeată³.

În ce privește pe aceștia, Reșid declara că nu se solidarizează cu Vogoridi, dar că pentru a lua vre-o măsură îi trebuie acea înțelegere între Puteri pe care o știa cu neputință⁴.

Susținut puternic, Caimacamul moldovean continua liniștit politica sa, numind în comitetele de revizie persoanele care puteau să întărească listele falsificate⁵. Dintre toți dregătarii, numai Alexandru Cuza, în care Vogoridi văzuse un prieten și un sprijinitor, reprimindu-l în miliție ca sublocotenent, pentru a-l înainta în câteva luni până la gradul de maior⁶ și adiutant al său, și dându-i administrația Covurluiului, cu amintirea participării la evenimentele din 1848, demisiona ca protestare contra „listelor schimonosite“ și schimbărilor între funcționari, el însuși fiind trimis în misiune prin Basarabia pentru ca în lipsa lui să se poată săvârși toate călcările de lege⁷. El înainta comisarilor traducerea scrisorii sale⁸. Nu gâcia că prin acest act face cel d'întăiu pas către cea mai înaltă situație în Stat, la care în viața lui de tânăr nimic nu părea să-l poată îndritui⁹.

¹ *Ibid.*, pp. 963-4, 967, no. 1348. Aprobarea lui Walewski; *ibid.*, pp. 996-7.

² După inedit engles, Riker, *o. c.*, p. 109.

³ *Ibid.*, p. 117.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, V, p. 9. „Nous ferons quelque chose“; *ibid.*, p. 10.

⁵ *Ibid.*, p. 38 și urm. V. Scrisoarea lui Fotiadi către Vogoridi; Thouvenel. *o. c.*, p. 113 și urm. Pentru atitudinile următoare ale Caimacamului, *ibid.*, p. 131 și urm.

⁶ V. și D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 415, no. 1086. În ordine civilă avea titlul de Vornic.

⁷ *Ibid.*, pp. 47-8.

⁸ *Ibid.*, p. 50, no. 1435.

⁹ Place îl judecă „unul din funcționarii cei mai capabili, cei mai

Alegerile din Moldova fură fixate pe ziua de 12 Iulie. Încă de'nainte, țărani fuseseră puși, de formă, să „voteze“ pe delegații lor¹. Un ordin smuls Porții impunea o zăbavă de cincisprezece zile², dar ambasadorii Puterilor dușmane Unirii cerură o conferință prealabilă, care neputându-se ținea, prelungirea se reduse la o singură săptămână; pentru a reveni la primul termin, cu ordin la Iași să se revadă listele³. O intervenție a Sultanului însuși părea că ajută cauza unioniștilor⁴. Dar se îngăduia vechii cunoștinți Sadâc-Pașa să vie în Moldova-de-jos pentru propagandă anti-unionistă⁵. Și Stratford se proptia cu toată hotărîrea c să apere pe falsificatorul din Iași. Thouvenel ajungea să întrebe la Paris dacă n'ar trebui să ceară un concediu până la schimbarea situației în Moldova, ceia ce ar aduce căderea lui Reșid⁶, și i se telegrafiă să proteste contra alegerilor „care trebuie să fie privite ca atinse de nulitate“⁷.

Dar Ghica se osebia tot mai mult de colegul său, restrângându-se deci numai asupra acestuia întreaga problemă românească. El deschidea, în sfârșit, porțile pribegilor. Ei îi erau, de altfel, necesari ca să reziste agitațiilor pe care Bibescu, de mult întors, le făcea între marii proprietari⁸. Astfel intraseră acasă la ei Eliad, Tell, Magheru, Nicolae Golescu, Ștefan Golescu, C. A. Rosetti, D. Brătianu, Ioan Brătianu⁹, Boliac, Paleologu, Constantin Bălcescu, arhimandritul Iosafat Snagoveanu¹⁰.

Alegerile clerului moldovean ieșiră rău pentru Caimacam, care, supt cuvînd că se gătesc tulburări, scoase armata în

---

cinstiți și mai energici din țară“. Vorbește de averea, de legăturile de familie ale lui; *ibid.*, pp. 53-4.

¹ *Ibid.*, p. 69 și urm.

² *Ibid.*, pp. 70-1.

³ *Ibid.*, p. 71, no. 1449; p. 84. no. 1454; pp. 87-8, 108, no. 1471; p. 111 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 71-2 și urm.

⁵ *Ibid.*, pp. 109-10, 115 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 275, no. 1593.

⁷ *Ibid.*, p. 286, no. 1599.

⁸ *Ibid.*, IV, pp. 311, 317-20, 391.

⁹ Articolul lui, în *l'Estafette*; *ibid.*, V.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 133-4.

stradă¹. La celelalte categorii alegătorii răspunseră prin abțineri în masă².

Pe când în Comisiune se lupta cu Liehmann³, Vogoridii, speriat, își dădu samă că a sărit peste cal.

Atunci căzu lovitura. Conform cu instrucțiunile trimise de Walewski, Thouvenel se prezintă Sultanului și ceru anularea alegerilor. În cuvinte aspre arăta că Marele Vizir și ministrul de Afaceri Străine au jignit pe Impăratul Francesilor prin acțiunea lor recentă de înșelare. Cu aceștia nu mai înțelege să aibă nimic a face și amintește tot odată datoria de recunoștință față de Napoleon⁴.

Thouvenel prevedea amânarea Divanurilor și apelul la o nouă conferință ce s'ar ținea la Paris, dar și căderea lui Reșid⁵, și în adevăr se vorbi în acest sens și ambasadourilor Rusiei și Sardiniei⁶. Se răspundea de la Paris cu autorisația ruperii legăturilor cu Poarta, care „violetă tratatul de la Paris”⁷. Dar ambasadorul Franciei, cu toate că de la Paris îi veniau nu odată instrucții contradictorii, care-l puteau descuraja, era convins că „nu-l vor lăsa să plece”⁸.

Înainte de această atitudine Poarta dădu înapoi, dar fără a consimți să primească *de plano* anularea cerută a alegerilor: se oferia să cheme la Constantinopol, pentru lămuriri, pe ambii (!) Caimacami, cari ar fi înlocuiți prin vechili în lipsa lor⁹. Mai era vorba de o scrisoare a Sultanului către cei patru Suverani¹⁰. Se ajunsese a se crede într'un tratat secret,

¹ *Ibid.*, pp. 243-4.

² *Ibid.*, p. 289, no. 1598; pp. 326-9, 395-6. Lista aleșilor; *ibid.*, pp. 370-1.

³ *Ibid.*, p. 378 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 297-8. V. Thouvenel, *o. c.*, p. 137 și urm., și amintirile d-nei Durand de Fontmagne (Drummond de Melfort), resumate de N. Iorga, în *Rev. hist. du S.-E. eur.*, 1938. Acolo, continuetele ciocniri cu Stratford.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 302, no. 1615. În acest timp Rușii se țineau la refuzul de contact cu Divanurile; *ibid.*, pp. 302-3, 314-6.

⁶ *Ibid.*, pp. 320-2; Thouvenel, *o. c.*, p. 141 și urm.

⁷ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 323, no. 1635.

⁸ *Ibid.*, no. 1636.

⁹ *Ibid.*, pp. 383-4.

¹⁰ *Ibid.*, p. 388, no. 1658; pp. 389-90. În desacord cu ambasadorul său, Bulwer evita să se pronunțe (3 August).

contra Unirii, cu Austria și Anglia, și ambasadorul Țarului se temea serios de o întoarcere a Austriecilor în Principate¹. În sfârșit, la aceste încercări de a se câștiga timpul se răspunse de Thouvenel cu anunțarea oficială a ruperii relațiilor².

Indată ambasadorul se și pregăti să se suie pe bordul vasului *Ajaccio*, când Sultanul însuși, întors dintr'o excursie, fi ieși, adânc mișcat, înainte. Aceasta nu aduse totuși hotărârea. Turcii erau gata să sacrifice pe Reșid, — Mare Vizir va fi Mustafâ-Pașa și Aali la Afacerile Străine —, dacă Franța s'ar îndatori să aducă înaintea Divanurilor chestia Unirii³. Era, de fapt, propunerea care venia de la Londra⁴.

Un ordin telegrafic de la Paris opri plecarea lui Thouvenel, căci Anglia izbutise să biruie punctul de vedere frances la întâlnirea de la Osborne (6-9 August) între Napoleon și regina Victoria, adecă, în adevăr, soțul ei, prințul Albert, care, criticând felul de a se rosti al lui Palmerston, lua asupra-și punctul de vedere al acestuia. De altfel, ideia, vagă, a prințului se lovia de nepotrivirea ce era de așteptat între sistemele de aplicat Principatelor: „confederație“, guvernele separate și Sultan, preferind numai Sultanul și, „cândva, un monarh creștin“⁵. În ziua de 6 în fața Impăratului și a lui Walewski sta numai Clarendon⁶, căruia i se adresase D. Brătianu încă la 27 Maiu în numele a „celor cinci milioane de Români“⁷, și ministrul engles se gândia la organul plănuit al „confederației“, fiind în fond pentru a se păstra o situație veche de „zece secole“⁸; o greșeală de invitație împiedecase prezența

¹ *Ibid.*, p. 390, no. 1661.

² *Ibid.*, pp. 391, 393.

³ *Ibid.*, p. 388, no. 1657; Thouvenel, *o. c.*, p. 141 și urm., și d-na de Fontmagne, *l. c.*

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, p. 415, no. 1667.

⁵ Harold Temperley, în *Cambridge Historical Journal*, V, n-1 din 3 Octombrie 1937, no. 1; traducere în *Rev. Ist.*, 1937, p. 333.

⁶ V. Temperley, *ibid.*, n-le 7-9, *Four documents*.

⁷ V. și Cretzianu, *o. c.*, la această dată de August.

⁸ *Ibid.* N'am avut la îndemână biografia lui Clarendon de Maxwell, *Life and letters of George William Frederik, fourth earl of Clarendon*. — Amănunte asupra întâlnirii, în East, *o. c.*, care dăduse înseși actele, în *English Historical Review*, LXIII, pp. 409-12. Cf. și Riker, *o. c.*,

premierului engles, care se întâlnește cu Napoleon, deosebit, a doua zi. De fapt, *ministrul de Externe engles voia fățișă părăsire a ideii Unirii, disolvarea Comisiunii internaționale și renunțarea la Divanele ad hoc, singur Congresul de pace având să decidă.*

În general, după muștrări reciproce pentru devierile de la pactul franco-engles către Rusia, de o parte, către Austria, de alta, se ajunsese la ciocnirea între ideea Impăratului Francesilor că țările noastre unite supt un prinț străin ar fi o piedecă în fața planurilor rusești în Orient, oricât de puțin simpatice i-ar fi personal „banda“ de la Constantinopol, și îndărătnica afirmare englesă că orice fărâmițare a unei Turcii concepute unitar ar deschide iar Rusiei calea spre Bosfor, cu toate că intenția fusese negată față de Napoleon de Marele Duce Constantin. Impăratul Francesilor ținea neapărat să nu aibă aierul că a consimțit la o înțelegere cu Anglia, a cărei alianță o credea încă necesară, prin părăsirea hotărârii sale pentru Unire, și aceasta numai ca să capete anularea, datorită prin el însuși, a listelor¹. Dar punctațiile stabilite de partea englesă, admițând această anulare și repetând prevederile Congresului că rapoartele comisariilor și dorințele Divanurilor vor fi supuse unei cercetări internaționale la Paris, asigurau, după dorința prințului-consort, și suzeranitatea Sultanului, ca și ordinea interioară nouă, basată pe „privilegiile Principatelor“. Se ajungea pentru aceasta la *vechea „propunere austriacă a instituțiilor organice similare și la „sistemul comun“ supt două „guverne separate“*, menționându-se chiar uniunea vamală pe lângă unitatea de monedă și de tarif, cu un corolar judecătoresc și militar².

În realitate, Napoleon, cu toate îndreptările aduse protocolului discuțiilor de Persigny, ambasadorul frances, la Londra, era învins —, și Cowley, reprezentantul engles la Paris,

p. 130 și urm. V. și corespondența lui Thouvenel, *o. c.*, p. 149 și urm. Cf. și expunerea, impersonală, a lui D. A. Sturdza, atunci bolnav, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, XXXIV-V.

¹ Clarendon credea chiar că Napoleon, bucurându-se că scapă, ar fi foarte „culant“ în ce privește revisia listelor.

² O formă, în Alice M. Carter, n-l precedent din revista de la Cambridge; românește, în *Rev. Ist.*, 1937, pp. 352-3.

spunea lui Clarendon, la 22 August: „d-voastră ați câștigat esențialul, în timp ce Franța luptă pentru o umbră“¹. Aceasta de și Walewski refuză să deie, prin semnătura sa, o valoare stringentă actului, și adevărata biruință era ca și la 1853, a stăruinții dibaciu strecurate de Buol.

Nici o parte, nici cealaltă nu erau sinceri. Anglia, ocupată cu strașnica răsccoală din India, căuta tot așa de mult să scape din încurcătură ca și Napoleon, care vedea că nu poate clinti pe Turci. Informat secret că Franța a părăsit punctul ei de vedere în ce privește Unirea, pentru a obține în schimb anularea alegerilor și asigurând că se va găsi mijlocul de a câștiga și Austria, cei ce putea cuprinde ideea unei zăbăvi, îndărătnicul Stratford nu aștepta decât atâta, și el *semnala că, astfel, clausa despre Unire trebuind să fie secretă*, se prepară, prin câștigarea, fățișă, a anulării alegerilor, triumful lui Thouvenel. De la Londra se lăsa însă în sama lui calea de urmat. Abia la 16 August i se vorbea de o acțiune comună cu Viena, unde se cunoștea acuma, și se dădea în vileag, clausa secretă. Numai când un ordin formal nu-i mai îngădui să rămâie pe vechea lui linie, ambasadorul engles deslegă Poarta în chestia anulării alegerilor moldovenești.

În toată această urită afacere de bănuială reciprocă² și

¹ Temperley, *l. c.*, no. 6. Cf. *ibid.*, n-le 2-5. În schimb, lord Malmesbury, care doria și independența moldo-valahă, era de părere că Palmerston a fost învins. *Mémoires d'un ancien ministre (1807-1869)*, par lord Malmesbury, Paris 1885, pp. 247-8; cf. *ibid.*, p. 277.

² V. Thouvenel, *l. c.*, și amintirile d-nei de Fontmagne. — La Londra erau mulțămiiți că un adaus, imprudent, al ambasadorului Persigny dă autenticitate unui act pe care, altfel, Walewski l-ar putea nega; Temperley, *l. c.*, no. 86. Și Clarendon îl declara „mincinos“; *ibid.*, no. 96. Și în adevăr acesta tăgăduia față de Cowley că s'ar fi renunțat la ceva; *ibid.*, no. 9 a. Oricum, el ar pune-o în legătură cu discuții anterioare; *ibid.*, no. 10 a. Clarendon învoea și declarațiile lui Napoleon față de regină și prințul Albert; *l. c.*, no. 10 b. Ambasadorului austriac la Paris, Hübner, i se spunea de Walewski că de fapt se va hotărî în congres, pe baza raportului comisarilor; *ibid.*, no. 11 a. Iar lui Thouvenel i se telegrafia, la 8 încă, astfel: „Guvernul engles sfătuiește Turcia să se plece (*déjéret*) cererii noastre“; D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 421, no. 1671. Până atunci „cea mai mare moderație și buretele peste trecut“; *ibid.*, p. 435, no. 1678. Cf. și *ibid.*, p. 464, no. 1694. — E un oarecare temei în plângerea lui Clarendon că nu se respectă de Walewski și chiar de

de încercare de a se înșela și întrece într'o chestiune care interesa viitorul întreg al unei națiuni nevinovate, asociații Franciei nu primiseră înștiințarea pe care guvernul engles o strecură îndată noilor săi asociați în politica Europei, la Viena, care se temea continua de o acțiune separată franco-rusă, și doria publicitatea clausei despre Unire. Napoleon observase totuși că, fără a întreba Rusia, Prusia și Sardinia, el n'are dreptul de a semna o înțelegere ca aceia de la Osborne. Iar în scrisoarea din 9 August încă, adresată lui Bourqueney, represintantul său la Viena, diplomația francesă încercase a-și menținea punctul de vedere, declarând că „o largă uniune administrativă va putea să fie preferată unei uniri complete” și s'ar fi spus Englesilor că, „dacă Unirea completă, și cu un prinț străin, combinație pe care o găsim mai bună, ar întâlni prea mari greutăți, (Impărațul), ar fi gata a-și modifica vederile, spre a evita un desacord cu aliații săi”¹.

Astfel se ajunsese la declarația din 22 August a lui Stratford către Poartă și la consecința ei, care nu putea fi decât anulara alegerilor din Moldova².

Napoleon „o înțelegere de gentilomi”. Dar Clarendon însuși comunicase lui Musurus, ambasadorul turc la Londra, secretul pe care acesta-l da tot... secret, lui Aali. Cum s'a ținut de acesta secretul, v. *ibid.*, p. 474, no. 1701. Ministrul Spaniei îl aducea, de la Aali, lui Thouvenel; *ibid.*, pp. 480-1, cf. *ibid.*, pp. 435-6, 446-7 (noul sistem ar fi ca acela dintre Statele germane). Din partea lui, Aali-Pașa se adresa ministrului Spaniei cu propunerea anulării, dacă o „cer și Franța și Anglia și dacă există o înțelegere prealabilă a Puterilor că se va înlătura Unirea; dar să nu plece Thouvenel; *ibid.*, pp. 434-5, 442 și urm., 475, no. 1704. El nu voiă însă decisiunea ultimă a Congresului.— În Parlamentul engles Palmerston răspundea lui Disraeli, tăgăduind vre-o înțelegere asupra Unirii; *ibid.*, pp. 447-8; recunoștea însă că „erau incontestabil motive aparente de iregularitate nedovedită”, așa că e „avantajos și pentru Poartă” a revisui, ceia ce ar admite și Austria, așa că „armonia” franco-englesă e neatinsă. Tot așa răspunsul la o interpelare în Camera Lorzilor; *ibid.*, pp. 461-2.

¹ Temperley, *l. c.*, no. 11 b.

² Pentru situația din Constantinopol sânt nouă și foarte juste observațiile lui Eliad, în *Scrisori din exil*, p. 583 și urm. El, care fusese și la Malta, pleca, prin Atena, în Apus, și era la Londra în Octombrie; *ibid.*, p. 586 și urm. (și recomandarea, în *Times*, ca Domn, a ducelui portughes de Oporto; *ibid.*, p. 588). Cf. Thouvenel, *o. c.*, p. 156 și urm.

Dar cei ce se înfeleseră la Osborne nu prevăzuseră că delegația Congresului va avea o altă basă peste care s'ar fi putut trece cum s'a și făcut, numai călcând în picioare principiul însuși al consultării „populațiilor”, principiu scump Imperiului plebiscitar al lui Napoleon ca și opiniei engleze, deprinsă de veacuri a privi ca legal numai ce iese din manifestarea liberă a voinții unei națiuni.

Căci, din momentul când Napoleon sacrificase pe Români necesităților alianței cu Anglia, rezolvirea chestiei naționale românești revenia Românilor înșiși.

Deocamdată ziua lui Napoleon fu serbată la București și la Iași ca a unui statornic sprijinitor al Unirii, dar Talleyrand fu cu pază în răspuns¹. Aproape în acest timp, Walewski declara lui Talleyrand că *însăși revisuirea va trebui făcută numai de formă, pentru prestigiu*, și cu noile Divanuri să se mântuie cât mai răpede, — opinia lor fiind acuma indiferentă. Comisiunea, tot așa de indiferentă, și-a întrecut, de altfel, atribuțiile, și se știe cine e vinovatul. Diplomația franceză *evita orice conflict* pe chestia intitulată ostentativ „moldo-valahă”². Walewski se grăbia să scrie că nici plecarea lui Vogoridi nu mai e necesară³. Thouvenel însuși rămânea încremenit când i se cetia de ministrul Spaniei depeșile lui Musurus despre învoiala de la Osborne, și el primia expresia uimirii ambasadorului rus, în fond poate bucuros pentru că se vedea cât plătește patronagiul Franciei imperiale. Buteniev observa că nu două Puteri pot decide, dar Gorceacov era mulțămît⁴ că i se dădea prilejul să declare că acțiunea la care se raliase Rusia nu privește Unirea⁵. Față de Englesi și Austrieci, ambasadorul Franciei trebui să se ție în ce numește el „un rol pasiv”⁶. El mărturisește cu părere de rău că tot Constantinopolul cu-

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, pp. 467-9, 470-3, 478-9, 487-90 (raport supărat al lui Basily, care arată că la zilele Soveranilor celorlalți comisari nu s'a făcut nimic). Comisarii, îndușmăniți, se certau pentru candidaturile la tronul muntean. Manifestații la Ploești și Câmpina; *ibid.*, pp. 548-9.

² *Ibid.*, pp. 475-6.

³ *Ibid.*, p. 484, no. 1910.

⁴ *V. ibid.*, pp. 551 și urm., 591, no. 1770.

⁵ *Ibid.*, p. 491, no. 1715. Protestarea lui contra atitudinii lui Liehmann; *ibid.*, pp. 494-5 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 483.

noaște acum o soluție de care „oamenii deștepți râd”¹. Incu-
rajați, Turcii se găteau chiar să răspundă că nu se pot
anula alegerile decât după cererea *tuturor Puterilor*². Și în
adevăr aceasta fu motivarea anulării³ (24 August), așa încât
Walewski se tânguia liric de lipsa de inițiativă și onestitate
a Porții!⁴.

Se pot închipui speranțele anti-unioniștilor, al căror con-
ducător, Nicolae Istrati, provoca printr’o broșură contra ad-
ministrației lui Grigore Ghica, din nenorocire criticată și de
Kogălniceanu⁵, și el aduse sinuciderea acestuia, cu o expli-
cație ultimă care chema pe vinovați „înaintea tribunalului
lui Dumnezeu”: nobilul fost Domn nu putuse ajunge măcar
până la Napoleon⁶...

Dar, când se află, totuși, de anulare, lumea românească, ne-
cunoscând partea așa-zisă „secretă”, fu în culmea bucuriei, cum
o spune și Place⁷. Acesta însuși începea să-i găsească însușiri
lui Vogoridi, pe care Thouvenel zădarnic îl tot dorise rechē-
mat⁸, și el se emoționa că miniștrii Caimacamului, înțeleși cu
Gödel, vreau „să-l aresteze și să-l depuie”⁹. Vogoridi înlătura
de la Interne pe Vasile Ghica, încredințând Ministeriul colo-
nelului P. Scheletti, alt anti-unionist¹⁰.

Alegerea delegaților clerului dădu pe Filaret Scriban și pe
nepotul Mitropolitului, Calinic Miclescu, egumen de Slatina,
apoi pe Melhisedec și preotul Matcaș din Roman¹¹. Celelalte
alegeri urmau pe aceeași linie¹², dar ziarul oficios frances din
Constantinopol avea dreptate să afirme: „Aceasta nu ni si
pare că ar avea o mare însemnătate după înțelegerea ce s’a

¹ *Ibid.*, pp. 483-4.

² *Ibid.*, p. 484, no. 1709.

³ *Ibid.*, p. 504, no. 1722, pp. 538-9. Walewski pretindea că succesul
e deplin (!) și că în Principate trebuie revenit, acum, la „normal”;
ibid., pp. 491-2.

⁴ *Ibid.*, pp. 492-3.

⁵ V. pasagiul privitor la aceasta din cartea lui Manolachi Drăghici.

⁶ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, p. 499 și urm.

⁷ *Ibid.*, pp. 520 și urm., 555 și urm.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 562 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, p. 560, no. 1751; p. 616 și urm.

¹¹ *Ibid.*, pp. 571, 609-10.

¹² *Ibid.*, p. 583, no. 1764; p. 589, no. 1768.

stabilit la Osborne¹, silind totuși pe Thouvenel să declare, protestând, că „acordul nu există“².

Alegerile din București se anunțaseră mai zgomotoase. Se presintase Nicolae Golescu, Rosetti, care făcea poezie politică, alături de visările filosofice ale lui I. Brătianu, în foaia pe care o intitula, ca un steag de unire: *Românul*, pe lângă Costaforu, Orăscu și alții³. Ali-Pașa era indignat că Alexandru Ghica permite o atmosferă revoluționară⁴, pe o vreme când Benzi declara că *el merge la Târgoviște ca să se închine în numele regelui ostaș înaintea moaștelor lui Mihai Viteazul, simbol al Unirii*⁵. Resultatul, după exemplul moldovenesc, fu, astfel, mai ales unionist⁶, dar se aleseră și foștii Domni și chiar Solomon⁷.

Până atunci comisarii, cari *nu-și dădeau samă că peste dânșii s'au și luat hotărârile principale* —, Aali admitea că se poate discuta și în Congres⁸ —, veniau la Iași pentru a-și îndeplini și ei forma⁹. Lui Bulwer, Kogălniceanu, neinformați, îi vorbea de „patria legalității și a libertății“, de regina „apărătoare a drepturilor seculare ale Principatelor“ și ale celor „cinci milioane de Români“, și-și auzia, ca mijloc de potolire, că „tot viitorul unui popor nu se face într'o singură zi“ și că nu e bine „a merge prea iute“, recurgând și la fabula iepurelui și a broaștei țestoase; „nu vă pot promite că veți câpăta tot ce doriți“¹⁰. Din parte-i, Basily găsia momentul să vorbească de vechile îndatoriri venite de la Țari și afirma tare că nu se poate pune o limită atribuțiilor Divanului, care va sta gata să răspundă la orice întrebare a Comisarilor¹¹.

Aspectul deschiderii Adunării moldovenesti, care, firește, nu

¹ *Ibid.*, pp. 575-6.

² *Ibid.*, p. 576, no. 1761.

³ V. *ibid.*, pp. 592-3.

⁴ *Ibid.*, p. 622.

⁵ *Ibid.*, pp. 577-8.

⁶ *Ibid.*, pp. 655-6, 674 și urm.

⁷ V. și *ibid.*, pp. 670 și urm., 723 și urm.

⁸ *Ibid.*, p. 663, no. 1794.

⁹ *Ibid.*, p. 649 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 652-4.

¹¹ *Ibid.*, pp. 662-3.

știa, nici el, nimic din înțelegerea secretă de la Osborne, se făcu solemn, cu cele mai bune speranțe, Caimacamul fățărind cea mai deplină înțelegere cu aleșii cari-i fuseseră impuși¹. Bătrânul Mitropolit începu cu formula „Moldo-României“ și cu mențiunea „Românilor“, nu a Moldovenilor². *Se strigă și „Trăiască autonomia!“*. Prin danțuri, prin panglici, prin iluminatii, prin strigăte se cerea Unirea, pe care printr'o nouă declarație Poarta o răspingea hotărît³, pe când Impăratul Francesilor admitea, după cererea austriacă, să nu se discute măcar în Comisiune votul eventual despre Unire și „guvern reprezentativ“⁴.

La 19 Octombrie două glasuri singure erau contra declarației de Unire supț Domn străin, din dinastii ne-vecine, numit de Congres, *respectându-se legătura cu Poarta*.

Peste câteva zile după hotărîrea acestei Adunări, într'o atmosferă mai puțin caldă, începeau și discuțiile Divanului muntean⁵. Intr'o unanimitate care cuprindea și pe Bibescu și Știrbei, se votau aceleași patru puncte⁶.

Și dorința imensei majorități a Românilor găsea ecou în mai toată presa europeană, iar, la 16 Octombrie, în Parlamentul engles, Gladstone făcea propunerea de a se arăta Coroanei „puter-nica speranță a Camerei Comunelor că, în negociațiile următoare privitoare la această afacere se va face să apese, după cuviință, în cumpănă aceste dorinți pe care poporul Valahiei și al Moldovei le-a exprimat cândva prin organul represintanților aleși potrivit cu tratatul“⁷.

Propunerea Unirii fusese făcută la Iași, de Kogălniceanu. Se amintia, pe lângă postulatul național, — al cărui aderent se arătase Napoleon — și o întregă stăruință românească de atâtea veacuri, în exercițiul de-a lungul timpurilor al dreptului de suveranitate, și prin tratatele ce s'au încheiat, căci legătura cu Imperiul Otoman însuși vine din dorința de „a păstra această

¹ *Ibid.*, p. 687 și urm.

² Protocoalele ședinților; *ibid.*, VI¹, p. 35.

³ *Ibid.*, p. 724 și urm. Nouă circulară după votul celor patru puncte; *ibid.*, p. 741 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 734 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 714 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 736 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 726, no. 1821.

suveranitate“, rezervându-se explicit autonomia; și în urmă State europene au încheiat tratate cu țările românești, iar de la tratatul din Adrianopol înainte nu e nicio tăgadă a acestui drept, cum s'a adevărit și în ultimele acte ale diplomației, păstrându-se doar Porții ceia ce prevăd „capitulațiile“, pe care ea nu le-a negat. Se încheia cu constatarea perfecte unități a neamului, în nume, limbă, lege, cultură, așezăminte, istorie și aspirații¹.

La început se căutase chiar legătura cu Divanul muntean². Și acolo, la Iași, unde, în necunoștința lucrurilor, se votase și omagiul de recunoștință „puternicilor Suverani“ ai tratatului³, se propuse oprirea lucrărilor separate pentru ca asupra reformelor de introdus să discute Divanurile reunite, ceia ce s'ar fi cerut chiar de la București⁴. Dar o comisie de nouă fu aleasă totuși pentru pregătirea separată a modificărilor de cerut, pe când Muntenii se opriau după dorința oamenilor de la 1848, cari dominau Adunarea, la votarea punctelor principale și provocau astfel intervenția comisarilor, care nu duse la niciun efect⁵. Urmără lupte între radicali, de o parte, Tell și A. Goleșcu de alta⁶, până ce, după o propunere neplăcută a lui Florescu, cei d'intăiu părăsiră în grup Adunarea⁷. Se luă vacanța până la 1-iu Februar. Știrbei și Bibescu se retrăgeau din Adunare⁸.

Cu toată opunerea lui C. Hurmuzachi, care arăta că, *voțând*

¹ Protocoalele, pp. 63-8. În sprijin vorbi, pe lângă Kogălniceanu însuși (*ibid.*, p. 75 și urm.). C. Hurmuzachi (*ibid.*, pp. 68-74). Logofătul Al. Balș, „proprietar de 80 mii fălci, în Moldova, iubita sa patrie“, obiectase în scris că prin Unire se pierd privilegiile mai mari decât ale „învecinatului Prințipat“ și se pregătesc lupte interne; *ibid.*, pp. 74-5. Locțiitorul episcopului de Roman se deszise, explicând că adesiunea sa la Unire o făcuse doar „între patru ochi“; *ibid.*, p. 75.

² Protocoalele, p. 62.

³ *Ibid.*, p. 742, no. 1831. V. protocoalele, pp. 89-90 (propunere a lui Petru Brăescu).

⁴ *Ibid.*, pp. 795-6, 807-8. Părerile lui Talleyrand; *ibid.*, pp. 797-8. El denunța teoriile „ca ale lui Proudhon“, din noile scrieri ale lui Eliad; *ibid.*, p. 790.

⁵ *Ibid.*, pp. 835-6.

⁶ *Ibid.*, pp. 825-7.

⁷ *Ibid.*, pp. 843-4.

⁸ Un memoriu al primului (1856); *ibid.*, pp. 914-6; cf. Iorga, *Doc. Știrbei*, I.

ca pentru Moldova, punctele viitoare organizării, Adunarea se îndepărtează de la concepția necesarei unități politice cu cealaltă țară, pe lângă faptul că se subordonează autonomia, din care ar ieși formele viitoare, hotărârii Congresului¹, se votă, deci, acolo, la Iași, „religia de Stat, cu libertatea culturilor în mărgenirea capitulațiilor“, judecători inamovibili, un singur sinod² pentru ambele țări, organizarea puterii armate, cu interzicerea cetăților turcești, neutralitatea, egalitatea cetățenească și darea proporțională, libertățile personale, responsabilitatea ministerială, înlăturarea Senatului, separația Puterilor, desființarea capitulațiilor, represintarea la Poartă, fixarea internațională a hotarului, neconținut crâmpoșit de Austrieci, instrucția generală obligatorie și gratuită, recunoașterea cu sfințenie a proprietății, fixarea de Puteri a tributului, reclamarea Deltei: „Times“ declară că e un „4 August român“³. Numai asupra cetățeniei de recunoscut la toți pământeni creștini⁴ și asupra dreptului la pământ al țăranilor, și în această țară, mai generoasă, discuțiile fură lungi și aprinse.

Plângerea țăranilor vorbea de sarcinile grele căzând numai asupra lor, fără a uita „vânzarea“ către „Jidovul orândariu, ca să ni sugă toată vlaga“ prin „băutura scumpă și otrăvită“, și robia la oștile străine. Și totuși ei țin întreaga țară: „toată bogăția, toată imbielșugarea, brațele și sapele noastre o aduc. Cătu-i Dunărea de mare și de largă, curge râul sudorilor noastre, se duce peste mări și peste hotare, acolo se preface în râuri de aur și de argint și curg iarăși înapoi de se revarsă în țara noastră“. Cele douăsprezece zile ale „pontului“ sânt „ziua cât luna“, fără a se observa serbătorile. Regulamentul e arătat ca originea râului: „Înainte de Reglement săteanul avea zece, cincisprezece și poate douăzeci de fălci, rădicam vite, ni prindeam nevoia și era și țara folosită, că cirezile cele multe care ieșiau din țară noi le creșteam. Cu Reglement munca ni s'a îngreunat, iar pământurile ni s'au micșorat. Ni s'au

¹ Protocoalele, pp. 90-2. El admitea doar fixarea unor „base“. Manolachi Costachi, constatând aceste păreri, vorbea de fapt tot de „base“.

² V. discursul lui Neofit Scriban; *ibid.*, pp. 102-7. Al lui Melhisedec; *ibid.*, pp. 155-7.

³ Eliad, *Scrisori din exil*, p. 599.

⁴ Protocoalele. p. 229 și urm.

dat numai câte patru fălci celor cu doi boi, celor fără de boi li s'au dat și mai puțin". Aceasta pe lângă ce au luat „Domniile grecești“. Ei cer, cu legendarul Ioan Roată în frunte, *oprirea bătăii, suprimarea belicurilor, havaltelelor, capitației, apoi: dregători de sat aleși, răscumpărarea boierescului. Vreau dreptul la pământ până la două-treimi din moșie*¹.

Marii proprietari vorbiră de „comunism“ și, primind celelalte puncte, afirmară puternic dreptul de proprietate asupra moșiei întregi și cerură învoiala liberă².

Proprietarii mici se țineau la reforma din 1851, admiteau plata în bani a lucrului, dar opriau noi revendicații³. Un amendament al clericilor pornia de la existența la început a proprietății țărănești libere⁴.

Kogălniceanu nu apără cu prea multă putere pe țărani⁵, ci, vorbind de viitorul „regat al României“, ceru amânarea. Apărarea o făcu însă, călduros, C. Bosie, de și mare proprietar⁶.

Divanul muntean, care salutase, provocând un mare entuziasm, pe al Moldovei⁷, fu închis la sfârșitul anului 1857

¹ *Ibid.*, pp. 342-6.

² *Ibid.*, p. 353 și urm. Părerea lui C. Rosetti Tețcanu; pp. 361-2, 388 și urm. Pentru un pamflet al lui supt Cuza-Vodă, v. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, seria III, t. XIX (1937), p. 227 și urm.; R. Rosetti, *ibid.*, p. 237 și urm.

³ Protocoalele citate, pp. 363-6. Urmează observațiile lui Hurmuzaki.

⁴ *Ibid.*, p. 369 și urm. E remarcabil și amendamentul Negri, pp. 385-7.

⁵ *Ibid.*, p. 409 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 419 și urm. Hurmuzachi e pentru marii proprietari, ca și Miclescu. Se discută și dreptul electoral țărănesc în viitoarele Adunări; *ibid.*, p. 465 și urm. V. și *ibid.*, pp. 507 și urm., 517 și urm. Pentru oprirea invasiei evreiești, *ibid.*, pp. 481-2. — Cf. Emeriț, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829-1864)*, Paris 1937, pp. 364-94.

⁷ Protocoalele, pp. 312-3. Propunerea era a lui Rosetti; VI³, pp. 632-4 (o alta; *ibid.*, pp. 180-1). E constatată de Al. G. Golescu, care cere revederea formei; *ibid.*, p. 35. El spune: „Dacă nu pot protesta contra necuviințelor ce cuprinde adresa, în numele Adunării întregi, protestez cel puțin în numele unei minorități. Și-mi dau demisia cu minoritatea, dacă Adunarea pășește pe astă cale și va trimite o asemenea adresă din partea Adunării. (Zgomot mare în semn de nemulțămire din toate părțile.) Nu mai pot face parte dintr'o asemenea Adunare. (Desaprobări generale.)“⁴. Intervin Magheru și N. Golescu, apoi I. Bră-

printr'un nou firman¹. Inchiderea celui moldovenesc nu zăbovi: el singur își declarase misiunea isprăvită².

Intre acțiunea celor două societăți politice românești s'a putut vedea de la început o mare deosebire. Cea munteană discută principii abstracte, în dosul cărora sânt adesea interese personale și ea se lăasă târâtă la deslănțuirea pasiunilor, care se hrăneau din amintirile exilului, din regimul aspru al lui Știrbei și din contactul continuu cu aceia cari reprezentau în Apus democrația revoluționară roșie. La Moldoveni avem a face, afară chiar de temperamentul deosebit, cu oameni rămași în general acasă, fără sugestii străine, deprinși printr'o lungă și grea luptă a lucra solidar, cu avocați cari s'au format supt influența normelor juridice și s'au deprins a descoperi partea vie a realităților, cu spirite care în genere au plecat de la cultura pe care o serviseră la activitatea politică în care aduceau însușirile de măsură, claritate și armonie căpătate dincolo. De aici o netăgăduită superioritate, care se va menține. În Kogălniceanu, C. Hurmuzachi, Mălinescu, Manolachi Costachi, D. Miculescu se vădiseră, zi de zi, *debateri* cari puteau să steie alături cu oricari din orice Parlament european.

Eliad, care rămăsese la Londra „pentru niște afaceri particulare, de interes literar”³, citează din conversația sa cu

tianu; „Discursul d-lui m'a înecat în lacrimi și mă simț că nu pot vorbi”. Revine Golescu: „Imi pare foarte rău, d-lor, că m'am lăsat să mă aprinz atâta, să-mi puiu demisia înainte; însă astfel a fost simțământul meu”; p. 67. Se credea de Bulwer că aceasta ar putea duce la disolvarea ambelor Divanuri; *ibid.*, p. 819, no. 1859. V. și *ibid.*, p. 830, no. 1871.

¹ D. A. și D. C. Sturdza, o. c., V, p. 853, no. 1889. Protocoalele Divanului în vol. VI² al colecției. Intre chestiile discutate găsim (p. 27): „D. Chr. Tell se sculă și zise „că părerea d-sale este, dacă și Adunarea primește, ca în tribuna destănată pentru privitori să se reserve un loc și pentru doamne”. — Știrbei cere să i se îngăduie a pleca: „pătimaș fiind, precum e cunoscut de obște și, simțindu-mă de câteva zile mai întefit de boală, sânt silit, după hotărîrea doctorilor, a merge neapărat să petrec iarna într'o climă călduroasă”. Și N. Golescu se declara „bolnav tocmai în zilele cele mai prețioase ale vieții sale”; *ibid.*, p. 179.

² V. și protocoalele comisarilor la capătul volumului citat. Divanul muntean protestă contra disolvării; *ibid.*, p. 550.

³ *Scrisori din exil*, p. 595, no. CLXXXVII. Va sta la Paris pe vre-

un ambasador la Constantinopol aceste cuvinte, dureros de adevărate: „Soarta țărilor d-voastră este de mult decisă între monarhii înțeleși; să nu vă faceți iluziuni. Acești comisari, aceste Divanuri, aceste întrebări sau adresări către dorințele generale nu sânt decât *pro forma*“.

Procesele-verbale ale comisarilor arată în adevăr o completă abdicare de la rolul pe care crezuseră că-l pot juca. Ei primesc documentele pentru Congres și adaugă observații critice care nu vor fi ținute în seamă, informații proprii care vor avea aceiași soartă². Transmiseră doar un *memorandum* care putea servi de basă la Congres³.

În ce privește propaganda în străinătate, nu numai că era acum inutilă, dar, cu prefacerea luptătorilor de odinioară, chiar a unui Dimitrie Brătianu, în politicieni „roșii“, ocupați să combată în țară pe vechii lor dușmani, nu era cine s'o ducă. Eliad, care și luă această sarcină, avea din nou dreptate când resuma ce se putea face, în aceste cuvinte, atât de deosebite de gestul, tonul și stilul romantic de odinioară: „Să ni facem dar, cât putem, datoria din umbră, ca oameni obscuri și necunoscuți; căci, dacă din repausul izolării și meditărilor se află câte un adevăr, acela, dat afară, pătrunde masele și își dă mai curând sau mai târziu fructele sale“. „Acum nu mai e timpul de polemice, a căror eră era până a nu începe târgul; acum e timpul de tăcere și de acoperire.“ Și el socotia terenul câștigat de la predica lui Lazăr până în momentul când „peste două milioane de oameni țin fruntea sus mai cu mândrie decât Lazăr când se numesc Români“⁴.

mea Congresului, așteptând să fie consultat. El trimetea un memoriu al lui Mocquart, șeful cancelariei lui Napoleon; *ibid.*, pp. 598-9, 600-1, 611. Aprobând cele patru puncte, vede în răspingerea lor de Împăratul Francesilor o lipsă de „bună credință“ din partea lui; *ibid.*, p. 603.

¹ *Ibid.*, p. 590.

² V. în colecția Sturdza, partea ultimă a volumului VI².

³ Benzi îl cere de la D. Brătianu, în Novembre; Cretzianu, o. c., II, p. 217, no. ccxxvi.

⁴ Eliad, o. c., p. 606. V. și *ibid.*, p. 607: „noi bine facem când acum vorbim între noi și nu dăm nimic afară“. — Era în legătură și cu Dora d'Istria, fiica, de mare reputație literară, a lui Mihail Ghica, printr'o persoană căreia-i zicea familiar: „Elena“; *ibid.*, p. 610. Va ajunge numai în 1858 să revie la București.

Totuși la 20 Ianuar 1858 membrii radicali din Divan rămași încă la București făceau din N. Golescu și Dimitrie Brătianu, unul fost vice-președinte, celalt fost secretar, delegați pentru a susține drepturile „națiunii“ oriunde în Apus¹. Dar, la Viena, Buol declara că-i primește numai dacă-i introduce ambasadorul Turciei². Avea dreptate acel colaborator al ziarului *Journal des Débats* care începea astfel un articol: „Se pare că a fost, în ultimul războiu al Orientului, un mare eveniment militar și politic de care nimeni n'a vorbit...: cucerirea de Turcia a Principatelor române“³.

Pentru tot ce s'a mai încercat până la redeschiderea ședințelor Congresului, în vară, știrile lipsesc. În preajma hotărârii însă delegații vor face, și n-î fără succes, în opinia publică, dacă nu la diplomații și miniștrii, de mult înțeleși, o ultimă sfortare.

În Ianuar 1858, deschizându-se sesiunea legislativă, înainte de atentatul Orsini, gest deplorat de toți Români, Napoleon, care se întâlnise cu Țarul la Stuttgart (Septembrie), jénat de ce pregătia Principatelor, declara că „Franța, în politica ei desinteresată, a ocrotit toldeana, *cât o angajau tratatete*, dorințele populațiilor (*sic*) care-și întorseseră privirile spre dânsa“ și el vorbea de „spiritul de conciliație“ care va însufla noile debateri ale Congresului⁴. Révenirea lui Aali-Pașa, după moartea lui Reșid restaurat⁵, dădea speranțe. Peste două luni, Thouvenel negocia însă cu Fuad, comisarul din 1848, revenit și el la guvern și pregătit pentru a reprezenta Turcia la Congres, asupra formei ce s'ar da acestor țări, făcând să se adopte titlul de „Provincii (*sic*) sau Principate Unite“. Se admitea și o Adunare comună, dar Aali nu voia cuvântul Senat, ci Divan, care, de altfel, s'ar convoca pe rând în cele două Capiitale, dar cu atribuții legislative, n-î și financiare, acestea privind un Consiliu anume, un Consiliu de Stat, cu membri munteni și moldoveni. Ambasadorul Franciei propunea și numirea celor doi Domni de către Poartă, pe o listă de trei candidați

¹ Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 218-9.

² *Ibid.*, p. 219, no. ccxxix.

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, VII, p. 11.

⁴ *Ibid.*, p. 41, no. 1993.

⁵ V. Thouvenel, *o. c.*, p. 222 și urm.

aleși¹. Era momentul când nefolositoarea Comisie, primită odată cu atâta entuziasm, pleca de la București².

Atunci, în așteptarea ședințelor care erau să se deschidă la Paris, Gladstone, rugat și de delegații români, făcea interpelarea sa în Parlament, la 4 Maiu. El propunea o moțiune exprimând „tarea speranță a Camerei. Comunelor că în negociația ulterioară a acestei afaceri (a Principatelor Dunărene) *se va face a se cântări după dreptate dorințele exprimate cândva prin organul represintanților aleși, după zisul tratat (de la Paris)*”³. E vorba, spunea el, de „binele a milioane de suflete”. „*Scopul moștunii e să constată că această Cameră e favorabilă Unirii Principatelor Dunărene*”, cum o dorește ambele țări, aducându-se ca dovadă însăși mențiunea Regulamentul Organic. Chiar dacă dorința prințului străin nu se primește, celelalte puncte pot fi menținute. Altfel, va fi în Principate „un nesecat izvor de neliniște pentru politica europeană”, pe când așa s’ar crea un Stat tampon între Rusia și Turcia⁴.

Intre sprijinitori erau, pe lângă Roebuck și Deasy, lord John Russel și lord Robert Cecil⁵. Dar, de și Palmerston căzuse și, în Cabinetul lui Derby, Externele le avea Malmesbury, care fusese pentru Unirea Principatelor într’un Stat independent, lord Fitzgerald, subsecretarul de Stat la Externe, fu foarte dur, criticând că pentru prima oară se aduce în Parlament o chestiune rezervată unui Congres care stă să se adune. *Fășiș se spunea* că „Unirea înseamnă desmembrarea Imperiului turcesc”, dar se întrebuița cuvântul de „populații românești”. Deasy observa însă că Principatele n’au făcut parte niciodată din Imperiu, care n’ar fi desmembrat prin măsura propusă; pentru Roebuck aceste țări represintă „*un popor liber, având o origine osebită: vechiul Imperiu roman*”. Palmerston interveni însă, obiectând că, dacă Principatele nu fac parte din Imperiu, de ce Gladstone a votat pentru războiul din cauza ocupării lor de către Ruși, căci în ele însele ele n’ar fi meritat o ase-

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 86 și urm. Dar în afară Poarta le va represinta. Cf. și *ibid.*, p. 104 și urm.

² *Ibid.*, pp. 136-7.

³ *Ibid.*, p. 160 și urm.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 161 și urm.

menea decisiune“?. Și, cu o deosebire reă credință, făcându-se a crede că prințul străin nu poate fi desfăcut de chestia Unirii, el vedea într'însul un Rus sau un ocrotit rusesc (!); așa ceva nu trebuie „populațiilor moldo-valahe“. Pentru Disraeli s'ar rupe „identitatea“ politică existentă cu Franța. Și acesta lupta violent cu ideea „regatului fantastic“ și „fantoma de independență“, de care nu vorbise Gladstone. Cu 178 de glasuri pentru, moțiunea întâmpină rezistența a 292 altele¹.

La această dată din Maiu se cunoștea mai de mult și la Iași sentința și începeau ambițiile candidaților²; consulul Franței punea în primul loc, acoperindu-l cu laude meritate, pe Petru Mavrogheni, considerat chiar ca adevăratul șef al unioniștilor³.

Incepute încă de la sfârșitul lui Maiu, Adunările plenipotențiarilor Congresului se zăboviră. Atmosfera de presă, cu articole în *Le Siècle*, de vechiul prieten Léon Plée, în *Revue des deux mondes*, la care se adaugă și câte o broșură⁴, era bună. Din pasiune contra Turciei, simpatiile rusești pentru Unire înviau, gășindu-și rostirea și în *Journal de St.-Petersbourg*⁵.

Revenind asupra îndatoririi luate față de Anglia, *Walewski vorbi, cel d'întăiu, hotărît pentru Unire, cu soluția cea mai bună și potrivită chiar cu tratatele*. Din partea englesă, se ceru părerea Turciei și a Puterilor limitrofe. Dar Fuad răspunse că punctul de vedere al Guvernului său rămâne neschimbat; două țări deosebite. Hübner, Austriacul, arătă că, având aceiași părere, nu crede măcar în sinceritatea dorințelor exprimate.

¹ *Ibid.*, și n-le următoare; și p. 202 și urm., 261-3

² *Ibid.*, p. 171 și urm.; Thouvenel, *o. c.*, p. 171. Cf. *ibid.*, p. 250 și urm. (raport consular din București).

³ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.* După el Grigore Sturdza, întrebuințat de Turci la fixarea graniței basarabene, fiind în oastea lor Muhlis-Pașa (o petiție pentru el; *ibid.*, pp. 231-2; cf. *ibid.*, p. 261, no. 2061). El se oferă lui Napoleon; *ibid.*, pp. 398-9. Apoi Mihai Sturdza, Lascar Cantacuzino, Teodor și Alexandru Sturdza (Cocò); în fine Vogoridi și N. Istrati; *ibid.*

⁴ V. *L'empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, 1858. V. aceeași colecție, pp. 263-4. Cf. și *L'Autriche et les Principautés Danubiennes*, Paris 1858 (mai ales asupra atitudinii Austriei față de jurisdicția consulară).

⁵ *Ibid.*, p. 226 și urm.

Chiselev fu acela care vorbi în numele Rusiei, și el nu lipsi să-și înceapă dovedirea de la Regulamentul Organic¹.

Atunci Cowley, în înțelegere cu Clarendon și Palmerston, alunecă spre formula mijlocie, care ar putea fi primită de toți. Pe când Hatzfeld, represintănd Prusia, doria o expunere istorică a legăturilor dintre Principate și Imperiul Otoman, marchisul de Villamarina, în numele lui Cavour, se lăsa atras către soluția austriacă a „aprecierii între toate apreciațiile“. Și, în sfârșit, Walewski revenia la ideea că, în loc de a încerca să se majoreze, Puterile semnatare ale tratatului s'ar putea înțelege.

Nu se putea ajunge mai elegant la sacrificarea Unirii.

La 5 Iunie, Walewski venia deci cu punctele de la Osborne, subliniind că ele nu represintă părerea Franciei, ci vreau să servească numai necesității unei înțelegeri. Dar, Turcia abținându-se la început, Austrieci și Englesi opuneau și acestui gest de conciliație concepția unei simple revisurii a Regulamentului, Hübner repetând că dorințele exprimate de Divanuri nu represintă voința populațiilor. El se arăta inconciliabil, și Cowley adăugia, în ciuda înțelegerii din 1857, că în propunerea francesă e „un fel de Unire“, de la care nu se poate pleca. Nici chiar Fuad nu era așa de dușman propunerii de împăciuire, ceia ce făcea pe Walewski să aducă și punctul prințului străin, ca făcând parte din cea mai bună soluție. Se produse o amănare pentru ca plenipotențiarii Angliei și Prusiei să poată cere instrucții nouă.

Se câștigă, astfel, până la 10 ale lunii, atâta: că Anglia primia basa francesă, dar rezervându-și dreptul de a reveni la cealaltă. În fața adesiunii prusiene, Austria-și înceta opoziția. Rusia singură rămânea la primul punct de vedere, pe deplin favorabil Românilor.

Dar și acum Hübner, izolat, era contra titlului de „Provincii sau Principate-Unite“, Anglia nefiind atât de îndărătnică². Austriacul era și contra Comitetului central de la Focșani. El refusa alipirea eventuală a steagurilor, propunând doar o „embleă“ comună, în care unii voiau să introducă

¹ V. scrisorile din Thouvenel, *o. c.*, p. 370 și urm.

² *Ibid.*, p. 287: „Lord Malmesbury nous a fait savoir qu'il considérait la dénomination de *Principautés-Unies* comme une affaire réglée“. Cf. *ibid.*, p. 275.

semiluna otomană¹. Singură Anglia era pentru Domnia nu viageră, ci ereditară. Mai departe Fuad declară pentru întâia oară că Poarta recunoaște autenticitatea actelor aduse înainte de Români asupra suprimării capitulațiilor și altor puncte, ca acela privitor la Dunăre. Părerile fură totuși deosebite și discuțiile lungi. Astfel se ajunsese la impunerea prin înțelegere amicală a proiectului Thouvenel pe baza punctației de la Osborne (19 August)².

*Această nouă formă a țărilor românești era să fie decretată de Turcii singuri prin hatîșerif și era să se numească pentru aplicarea pe teren cei trei Caimacamii ai Regulamentului Organic*³.

*Partidul național din Moldova avu prudenta să primească o asemenea scădere a idealului de a cărui realizare se crezuse sigur*⁴. Aceasta în momentul când se puneau în mișcare acțiunile pentru Domnie ale celor doi Sturdza, tatăl și fiul⁵, a lui Vogoridi⁶.

Puterea trecu deci, pentru Muntenia, în mâinile bătrânului Manolachi Băleanu, a lui Ioan Manu și a lui Ioan Filipescu, fiul lui Vulpe⁷, iar pentru Moldova Caimacamii fură încercatul Ștefan Catargiu, unioniștii Vasile Sturdza și Anastase Panu, din două generații deosebite.

Cu o astfel de Căimăcămie în Moldova numirile nu puteau să fie decât unioniste. Astfel de la început V. Alecsandri fu

¹ *Ibid.*, p. 273.

² Protocoalele și în colecția citată. V. și circulara lui Walewski, *ibid.*, pp. 336-7.

³ *Ibid.*, p. 569 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 387-9. Place observa că nu fără primejdie Cei Șapte își bat joc de speranțele unui popor în suferință; Thouvenel, *o. c.*, p. 289. Béclard, consulul de la București, prevedea „resignarea“; *ibid.*, p. 291.

⁵ Apelul lui Mihai-Vodă; D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, pp. 474-5. Atacul „grigoriștilor“ contra lui Vogoridi; *ibid.*, p. 583 și urm. Aderința lui I. C. Brătianu; *ibid.*, p. 508 și urm.

⁶ *Ibid.*, p. 500 și urm. V. și *ibid.*, pp. 517-8.

⁷ Caracterizarea lor în raportul, nu lipsit de ecoul mahalalei politice bucureștene, al lui Béclard; Thouvenel, *o. c.*, p. 301 și urm. El vede în Alexandru Ghica, fostul Domn, un fiu de Albanes în fustanelă.

numit secretar de Stat provisoriu, Ioan Cantacuzino la Finanțe, Cuciureanu, fostul student în Apus¹, la Culte, Panaite Donici, inginer de formațiune nouă, la Lucrări Publice, iar Hatman al Miliției era însuși Alexandru Cuza, înaintat colonel². Caimacamii își continuară funcțiile și ca miniștri sau ca president al Divanului, înlăturându-se foștii lor colegi, dar nu și directorii³. D. A. Sturdza, format solid în Germania, la Iena, unde, și cu studii teologice, căpătase iubire pentru istorie și numismatică, fu numit secretar al Căimăcămiei. Fotiadi era desărcinat de funcțiunile sale la Constantinopol⁴. Maiorul A. Catargiu, adiutant al Căimăcămiei, care demisionase într'o formă ofensătoare, era dat în judecată⁵, pentru a fi apoi iertat pe temeiul că nu cunoștea datoria ce-i impunea disciplina⁶. Nu numai că se îngădui reparația *Zimbrului*, cu același Teodor Codrescu, adăugându-i-se tânărul Vasile Alexandrescu, mai târziu Urechiiă, dar titlul fu prefăcut în sensul Unirii, ca *Zimbrul* și *Vulturul*, și, în motivare, Alecsandri arăta, laudând roful Presei, că prin Convenție țările revin la vechea lor autonomie și măsura de libertate a țiparului luată de Grigore Ghica se restabilește⁷. Aceiași permisie se dădea doctorului Vârnav pentru publicația lui, *Timpul*⁸. *Steaua Dunării* reapărea în Novembre⁹.

În același timp, se intra fățiș în luptă cu Goedel, care refuza hârtiile purtând frontispiciul „Principatele Unite ale Moldovei și Valahiei” sau „o emblemă analogă¹⁰. Agentul austriac aducea înainte, între altele, că el nu e acreditat nici măcar față de Comisiunea de la Focșani¹¹. Totuși cei doi

¹ El nu primi; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, VII, p. 877; VIII, pp. 2-3.

² *Ibid.*, VII, p. 612.

³ *Ibid.*, pp. 629-30. Încă o schimbare; *ibid.*, pp. 684-5 — Pentru moartea lui D. Ralet, *ibid.*, p. 714 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 764, no. 2174.

⁵ *Ibid.*, p. 779.

⁶ *Ibid.*, pp. 843-4.

⁷ *Ibid.*, pp. 620-1.

⁸ *Ibid.*, pp. 622-3.

⁹ *Ibid.*, p. 708 și urm.

¹⁰ *Ibid.*, p. 679, no. 2146; pp. 698-9, 730-1.

¹¹ *Ibid.*, pp. 754-5. V. observațiile lui Place; *ibid.*, pp. 765-7. Pecetea cu titlul unionist al Căimăcămiei în literatură; *ibid.*, p.

Caimacami merseră mai departe, impunând formula și tribunalelor¹.

Dar bătrânul Catargiu întră imediat în conflict cu colegii săi, refusând să iea parte la lucrările lor². El se adresa Marei Vizir³: era dănuit că vrea Domnia⁴. Și înaintea lui Mihai Sturdza întors prin Galați pe un vas austriac ofiteri superiori se închinau ca pe vremea Domniei lui⁵.

Pe de altă parte, ambasadorii Puterilor garante învinuiau pe cei doi Caimacami cari continuau să funcționeze că au călcat și prevederile Convenției și ale Regulamentului Organic, ca și datoriile de respect față de Poartă⁶. Afif-beiu, aducătorul firmanului de numire, care se veșnicia fără rost la Iași, ceti acest nou ordin, întovărășit de secretarul său grec, Adosidi, un vechiu dușman al unioniștilor; Ștefan Catargiu, present, plecă împreună cu Turcul când colegii săi cerură să delibereze, ca „guvernământ național“ asupra a ceea ce el însuși considera ca o „poruncă“⁷. Sturdza și Panu observau într'un proces-verbal că Afif vorbește de destituirea lor și de o intervenție militară⁸. Li se telegrafie de Fuad că trimesul are ordine care trebuie urmate⁹, dar ei trecură, prin observații de formă, și asupra acestei intrusiuni. Răspunsul lui Sturdza și Panu fu că, în lipsa unei autorisații speciale, ce a făcut să cetească Afif-beiu nu e decât o „părere personală“¹⁰. Incercarea lui Catargiu de a înlătura pe directorul său, declarând

797. Ea n'a fost însă întrebuințată; *ibid.*, nota. Walewski găsia că titlul e legal; *ibid.*, p. 1011, no. 2238.

¹ *Ibid.*, p. 778, no. 2180.

² *Ibid.*, pp. 680 și urm., 722, no. 2158; p. 725 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 732-3. Răspunsul celorlalți doi Caimacami; *ibid.*, pp. 747-9. Altă scrisoare a lui Catargiu; *ibid.*, pp. 759-61. Și alt răspuns, *ibid.*, pp. 768-70.

⁴ *Ibid.*, p. 780 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 754 și urm. Cf. *ibid.*, pp. 805 și urm., 851-2.

⁶ *Ibid.*, p. 774 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 787 și urm.

⁸ *Ibid.*, pp. 826-7.

⁹ *Ibid.*, p. 854 și urm. Cf. și *ibid.*, pp. 1006-7. V. și *ibid.*, pp. 1029-30. Place era îndemnat de Walewski să împace pe Caimacami; *ibid.*, p. 1009, no. 2236. El desaproba destituirea lui Fotiadi; *ibid.*, pp. 1010-1.

¹⁰ *Ibid.*, p. 790.

că „toate lucrările Căimăcămiei“ sânt anulate, nu reuși¹. Se căută și gruparea funcționarilor în jurul grupului unionist². Totul se termină totuși prin protestări de fidelitate ale celor atacați și printr'o telegramă amabilă a lui Fuad³.

Astfel, Guvernul Moldovei arătase că nu se sperie. Ba *Caimacamii cerură chiar rechemarea lui Afif*⁴. Iar Ștefan Cătărgiu fu înlocuit de ministrul de Finanțe .

Din cealaltă parte se publică ziarul *Constituționalul*, partidul fiind intitulat „conservator-constituțional“⁶; o altă discuție e în *Patria*⁷.

Dar candidaturile la Domnie aduceau spărturi în vechiul front, perfect unitar, din 1857. Ca Grigore Sturdza era un Alecu Mavrocordat, cel din 1848, un Dimitrie Cornea, un Dimitrie Miclescu și, pe lângă mulți și mărunți, chiar Costachi Hurmuzachi⁸, iar, din străinătate, Vaillant⁹.

La București Căimăcămia era însă hotărît conservatoare. Băleanu și Manu, care afirma că i s'a zvârlit pe ferești „un fel de bombă fulminantă, de sticlă“¹⁰, se plânga că anume „tulburători“ duc prea departe propaganda lor¹¹. În jurul lor se strâneau, pe lângă Brăiloiu cel odată reformist, boieri tineri: un Constantin Fălcoianu, un Ioan Slătineanu, un Barbu Vlădoianu¹², un Barbu Cătărgiu¹³, care-și încerca deosebitele

¹ *Ibid.*, pp. 791-2. Răspunsul celorlalți doi Caimacami; *ibid.*, p. 793.

² *Ibid.*, pp. 794-5, 846-7, 1161-2, 1230-1; VIII, pp. 24-5.

³ *Ibid.*, p. 1033, no. 2250. Cf. și *ibid.*, pp. 1039-40. V. și *ibid.*, p. 1084 și urm. Adresa către consuli; *ibid.*, pp. 1172-3. Către Walewski; *ibid.*, pp. 1174-9. V. și *ibid.*, pp. 1127-8.

⁴ *Ibid.*, p. 1240 și urm. Cf. și *ibid.*, pp. 1295-7, 1339 și urm. Plângeri contra lor; *ibid.*, VIII, pp. 2-3 și urm., 131-2.

⁵ *Ibid.*, pp. 97 și urm., 115 și urm. Protest al consulului englez; pp. 123-5.

⁶ *Ibid.*, p. 1013, no. 2240; pagina și n-l următor.

⁷ *Ibid.*, VIII, p. 31 și urm.

⁸ *Ibid.*, VII, pp. 1256-8.

⁹ Profesia de credință a lui Grigore Sturdza; *ibid.*, pp. 1163-4.

¹⁰ Rosetti recunoștea că era înuntru praf de pușcă și „pietricile“; *ibid.*, p. 879. Cf. și *ibid.*, pp. 938 și urm., 943.

¹¹ *Ibid.*, pp. 849-50.

¹² *Ibid.* Cf. *ibid.*, p. 859.

¹³ Scrisoarea lui către Napoleon (contra lui Alexandru Ghica); *ibid.*, pp. 1382-9.

însușiri ca ministru de Finanțe. Din cealaltă tabără, Nicolae și Ștefan Golescu, D. Brătianu¹, I. Filipescu se plâneau de abuzuri². Ca ministru de Interne, Caimacamul Băleanu polemisa cu dâșii³, pe când ministrul Justiției și Caimacam Ioan A. Filipescu se despărția de colegii săi⁴.

---

¹ Scrisoare a lui către Napoleon (contra lui Știrbei); *ibid.*, pp. 1380-1. Primirea în audiență; *ibid.*, VIII p. 130, no. 2394. Cf. *ibid.*, p. 183, no. 2412.

² *Ibid.*, VII, pp. 1233-5. Măsuri contra presei; *ibid.*, VIII, p. 110 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 135-7. Răspuns la protestarea lui; *ibid.*, pp. 151-6.

⁴ *Ibid.*, VII, pp. 1186-91.

CAPITOLUL XI.

Alegerea și instalarea Domnului român.

Adunarea menită să aleagă pe Domnul Moldovei se deschise la 28 Decembre 1858 st. v. Adresa e iscălită de Vasile Sturdza și Panu, cu adausul noului coleg I. A. Cantacuzino; o redactase Vasile Alecsandri, care iscălește ca Secretar de Stat: se spune cu mândrie că s'a recăpătat astfel dreptul de a legifera și că vor sta „represintanții nației în față cu persoana Domnului“¹.

De la început se presintau nu mai puțin decât *treizeci și opt* de candidaturi domnești. Era și un fost Domn, Mihai-Vodă, apoi doi fii de Domn, fiul acestuia² și beizadeaua Costachi al lui Grigore Ghica, mai mulți membri ai familiilor Balș (Teodor, Grigore și Alecu), Catargiu (Ștefan, Costin, Lascar), Rosetti (Petrachi Bălănescu, Costachi Tețcanu), Sturdza (Alecu Al. C. și C. D.), Ghica (Vasile, Teodor, Răducanu, Scarlat), Cantacuzino (I. A.), Costachi (Manolachi, Grigore), Mavrocordat (Dimitrie, Nicu), și oameni ai spiritului: Kogălniceanu și Alecsandri³. Dar Kogălniceanu, gândindu-se la dorința de prinț străin, se retrăsese⁴. Iar la 16/28 se adause Alexandru Cuza⁵.

¹ *Ibid.*, pp. 169-70.

² Asupra lui Grigore Sturdza va fi o discuție, răspingându-se. S'a discutat purtarea lui în 1848. Lascar Catargiu n'o uitase; *ibid.*, p. 304 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 179-80.

⁴ *Ibid.*, pp. 286-7 (15 Ianuar).

⁵ *Ibid.*, p. 321. Fusese trecut cu vederea; *ibid.*, p. 321. Pentru cariera lui v. și *ibid.*, IV, p. 155 (cadet, 15 Septembrie 1837; demisie la 8 Februar 1840); V. p. 479 (president, director la Ministeriul de Interne).—Pentru prezența în Ardeal, la 1848; Bariț, *Părți alese*,

Mitropolitul, în războiu cu Căimăcămia, se făcu bolnav pentru a nu presida Adunarea de a cării hotărîre era să atârne așa de mult soarta țării sale¹; de altfel el declarase că nu va veni să o facă din cauza „feluritelor abateri și violații a principiilor hotărîte prin convenția din 7/19 August”².

În nesiguranța adâncă asupra rezultatului votării³, *Kogălniceanu făcu să se treacă în Adunare o nouă afirmare a dorinții de Unire complectă, supt prinț străin, alesul din acest moment având datoria să ajute această realizare*⁴. Discutând lista civilă, el căută să pregătească și mai mult terenul, spunînd că e potrivit pentru această *speșă de interimat* „un cetățean bun. Român, simplu și modest ca și țara noastră”, — ceia ce însemna excluderea lui Mihai Sturdza și a marilor boieri boğași⁵. Se mergea până acolo, pentru ca să se afirme caracterul „democratic” al viitorului Domn, încât nu i se acorda, prealabil, decât o aripă din Palatul Administrativ și cinci ofițeri de suită⁶.

II, p. 569. La 15 Mart 1857 Vornic; D. A. și D. C. Sturdza, o. c., IV, p. 55; cf. *ibid.*, VII, la data de 14 Iunie 1856. V. și *ibid.*, VIII, p. 47. În Basarabia, pe vremea alegerilor; *ibid.*, IV, p. 733. În conflict cu unioniștii; *ibid.*, p. 808. Chemat la Agenție; *ibid.*, p. 812. Calificat de „dévoué au Caimacam”; *ibid.*, V, p. 98. „Digne et honnête”; *ibid.*, p. 99. Cf. *ibid.*, pp. 105, 163 și urm., 382; VI¹, p. 22. La 14 Maiu colonel; *ibid.*, p. 173. Alegerea lui la Galați; *ibid.*, V, pp. 609-11. Ministru supt Vogoridi; *ibid.*, VII, pp. 610, 877; cf. și *ibid.*, p. 1256. Era și vice-președinte al Adunării. *Thouvenel scrie că avuse în gând a-l face Caimacam la moartea lui Balș*, o. c., pp. 334-5.

¹ Unii candidați se retraseră, neavând vrâsta de treizeci și cinci de ani. Așa I. A. Cantacuzino și aprigul dușman al Unirii, Grigore Balș; *ibid.*, pp. 309-10. Renunță și Ștefan Catargiu; D. A. și D. C. Sturdza, l. c., p. 321.

² *Ibid.*, p. 106, no. 2380; pp. 232-3. Cuza propuse ca o deputație să meargă să-l invite; *ibid.* Și Alecsandri era de această părere; *ibid.*, pp. 233-4. Sofronie era pentru admiterea, refuzată de Adunare, a locotenenților de Scaun, numiți de el; *ibid.*, p. 237. El revine asupra chestiunii. Era vorba de Nectarie Hermeziu, anti-unionist, și de Calinic Miclescu; v. protestarea lor; *ibid.*, p. 238. Cf. atitudinea lui Manolachi Costachi; *ibid.*, p. 235.

³ Vaillant, rămas credincios lui Grigore Sturdza, arată că partisanii lui Mihai-Vodă se uniră cu naționalii; *ibid.*, IX, p. 293 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 306-7.

⁵ *Ibid.*, p. 308.

⁶ *Ibid.*, pp. 321-2. Un amendament semnat de M. Costachi, Rolla,

Peste două zile după înscrierea lui Cuza, Hatman al Moldovei, Nicolae Suțu destăinuia înțelegerea până atunci secretă, care rezultase dintr'o votare „preparatorie“ a partidului național¹, arătând că, bolnav, trebuie să voteze în scris, ceea ce nu i se îngădui, pentru noul candidat, care în Așunare făcuse numai câteva intervenții, împăciuitoare și de bun simț². Sculându-se în picioare în această zi de 17 Ianuar st. n., Mitropolitul, pe care izbutiseră, în sfârșit, a-l aduce, rosti cuvintele: „Ziua pentru a se alege Domnul țării a sosit“, și el înălța o rugăciune pentru alegerea aceluia „carele mai mult merită încredere obștească și ale căruia legături cu țara închezăsluiesc mai mult priincioasele cugetări ale sale către compatrioți“, — aceste cuvinte fiind salutate cu o întreită aclamație către dânsul. Cu gândul la „binele Principatelor Unite și viitorul nației române“, se purcesse la vot, cu sărutarea evlavioasă a Evangheliei și a Crucii, zicând „Jur, și Dumnezeu să-mi fie întru ajutor“.

Se hotărîse votarea fățișă, și astfel, la capătul operației care era de mult pusă la cale, Mitropolitul însuși, amintindu-și de cuvintele sale din anul trecut: „unde este turma va fi și păstorul“, votă și el pentru „domnul colonel Alexandru Cuza, Domnul Stăpânitor al Moldovei“. Alesul întrunise toate cele patruzeci și opt de voturi afară de al său³.

Simplu, dar adânc mișcător alesul, — al cărui nume va fi apropiat, de către Kogălniceanu, de al lui Alexandru-cel-Bun,— o frumoasă figură, rosti aceste cuvinte, ieșite din adâncul unei inimi a cărei bogăție nu fusese încă știută: „Jur, în numele Preasfintei Treimi și în fața țării mele, că voiu păzi cu sfințenie drepturile și interesele Patriei, că voiu fi cre-

---

Alecsandri, Lascar Rosetti, C. Hurmuzaki, Lascar Catargiu, Al. Moruzi, Gh. Cuciureanu, Rosetti, Gh. Iamandi, Pisoschi, C. Miculescu, și Cuza, adăugia mulțămiri Puterilor garante; *ibid.*, pp. 316-7, 340 și urm. Moțiunea însăși, iscălită și de C. M. Ghica, D. Miculescu, un Iacovachi și un I. Gane; *ibid.*, pp. 314-6.

¹ Thouvenel, *o. c.*, pp. 333-4 (raportul lui Place din 25 Ianuar 1859). Actul din 3/15, prin care, în sala Museului se ieia îndatorirea de a vota pe Cuza; D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, IX, p. 463, no. 2785.

² *Ibid.*, pp. 341-2.

³ V. rapoartele lui Place, și *ibid.*, IX, pp. 230 și urm., 242 și urm.

dincios Constituției, în textul și în spiritul ei, că, în toată Domnia mea, voi priveghia la respectarea legilor pentru toți și în toate, uitând toată prigonirea și toată ura, iubind de o potrivă pe cei ce m'au iubit și pe cei ce m'au urât, neavând înaintea ochilor miei decât binele și fericirea nației române. Așa Dumnezeu și compatrioții miei să-mi fie întru ajutor“¹.

Decamdată, alegerea lui Alexandru Ioan Voevod fu primită de *Românul* lui Rosetti ca o hotărâre moldovenească potrivită cu sentimentele alesului². El fu salutat telegrafic de Colegiul electoral bucureștean și se pregăti un banchet pentru el. Acolo, în București, alegerile, conduse de o Căimăcămie conservatoare, dădură mulți membri din rândurile marii boierimi, care era despărțită printr'o prăpastie de zgomotoșii, fanaticii radicali, pe când în Moldova cel mai mare proprietar, Alecu Balș, votase pentru Cuza³. Intors din Apus, unde avuse strânse legături și cu Benzi, — și audiență la Cavour⁴ —, și trecând pe la Berlin, unde-l primi prințul Carol Anton de Hohenzollern, președinte al Consiliului prusian, *Dimitrie Brătianu putea să aducă de acolo sfaturi folositoare în momentul decisiv*⁵.

Deschiderea acesteilalte Adunări fu fixată la 22 Februar

¹ *Ibid.*, p. 340 și urm. Proclamația, contrasemnată de Alecsandri, făgăduiește că, aplicând Convenția împreună cu „fratele nostru, Domnul din Valahia“, Cuza va zidi pe observarea legilor o nouă eră; *ibid.*, pp. 353-4. Ordinul de zi către armată; *ibid.*, pp. 425-6. Primul Ministeriu cuprinde pe V. Sturdza, Manolachi Costachi, Lascar Rosetti, Rolla, V. Alecsandri, D. Miclescu și Hatmanul, de origine armenescă, C. Milicescu (Iulie); *ibid.*, pp. 475-6. Panait Donici e director; *ibid.*, p. 483. Se adauge apoi, Lascar Rosetti, bolnav, demisionând, tânărul conservator Grigore Balș, la Finanțe. Programul Ministeriului; *ibid.*, pp. 506-8. Kogălniceanu, nemulțămît de trecerea peste dânsul, provoacă însă demisia din Adunare a miniștrilor; v. și *ibid.*, p. 533. El ataca și pe Alecsandri: în scrisoarea de la 19 Februar către soția sa, el vorbește de situația rea „din cauza nehotărîrii Guvernului“, cu hotărîri ce se schimbă de pe o zi pe alta și nemulțămirea ce rezultă de acolo; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 171: „Nu știu în adevăr ce trebuie făcut pentru a governa această Țară“.

² *Ibid.*, pp. 371-2.

³ *Steaua Dunării* atacă pe Caimacamii din București; *ibid.*, p. 458 și urm.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, pp. 228-9.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, VIII, p. 463, no. 2168.

st. v. Niciunul din candidați, Bibescu, Știrbei, apoi și Filipescu¹, ai conservatorilor, N. Golescu, al liberalilor, — aici nu se ceru înscrierea și verificarea —, n'aveau șanse de reușită în ciocnirea puternică a pasiunilor.

Domnul Moldovei se va impune astfel partidelor incapabile de a se înțelege asupra unui Muntean. Trebuia oare pentru aceasta o sfătuire secretă sau o lovitură de teatru, cum continuă a se crede, căutându-se acel căruia ar fi să i se atribue meritul ideii sau acela, atât de dubios și de un așa de rău exemplu, cum se va vedea, pentru viitor: adunarea în jurul încăperilor de la Mitropolie a unor cete populare, din București sau din împrejurimi, cu amenințarea ce putea să vie de la asemenea elemente nepregătite și nînțelegătoare?²

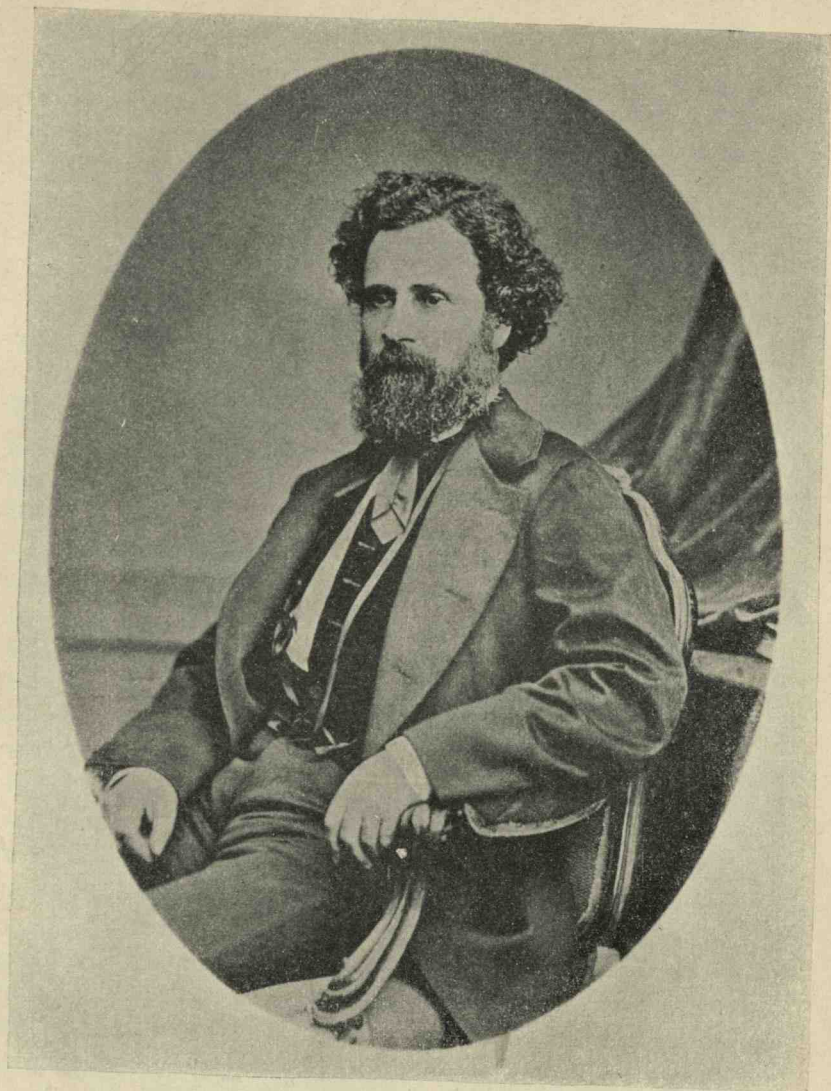
Credem că nu. Încă din 16 ale lunii, cum *Steaua Dunării* denunțase un presupus complot prin care, cu ajutorul fostului său adiutant în timpul războiului Crimeii, Wierzbowski, devenit în turcire Murad-beiu³, Grigore Sturdza ar fi fost să se proclame, în mijlocul unei revoluții țărănești, „*Domn României*“, cel învinuit de o asemenea acțiune, atât de nepotrivită cu caracterul său, explica, în numărul de la 16 al ziarului, cum că „*este cunoscut că, înainte de alegerea Domnului, s'a tratat, de public și de o mare parte din deputați, chestia de a se proclama Unirea Principatelor, instituindu-se un Guvern Provisoriu, care ar păși la Focșani spre a se întruni cu Guvernul ce s'ar numi și din Valahia pentru asemenea țel*“. Proiectul e, de fapt, cunoscut și de Place, care vorbește și de votarea unei noi legi electorale, pentru Adunarea comună⁴. El, Sturdza, declara că ar fi combătut ideea, arătând ce s'a petrecut, la 1846, în Galiția, „*țară cu același regim de clase ca și Moldova*“. Și el adăugia această indicație, plină de înțeles: „*Propunerea mea a fost că Adunarea... trebuie să aleagă mai întâiu pe Domnitor, după Convenție, însă cu îndatorire ca acel Domnitor, împreună cu Adunarea, și în înțelegere cu*

¹ Riker, o. c., pp. 202-3.

² *Ibid.*,

³ Protestare a unui Polon, care-l taxează de renegat; D. A. și D. C. Sturdza, o. c., VIII, pp. 566-7. Vaillant asigură că era vorba de „*vre-o treizeci de Poloni înrolați de unul din ei*“; *ibid.*, IX, p. 298.

⁴ *Ibid.*, pp. 247-9.

I. C. Brătianu.

Valahia, să proclame Unirea Principatelor“, — deci fără a se vorbi de un Domn acolo. „De aceia am și declarat în Adunare că nu voi da votul meu decât acelui Domnitor carele va face Unirea Principatelor“. Mai mult, el se oferă lui Cuza pentru aceasta, „încredințându-l că m'aș simți fericit să contribuez, cu orice sacrificiu, la această mare faptă națională, fiind gata a da tot concursul meu Domnitorului spre a fi ales Măria Sa și în Valahia“¹.

E de observat apoi că solia moldovenească pentru a presinta alegerea Sultanului, compusă din C. Negri, N. Catargiu și Mavrichi, era la București încă de la 17 Ianuar, serbătorii printr'un banchet, la care vorbi și bătrânul C. Cantacuzino². Gheorghe Sion era și dânsul acolo. Boliac se număra între primii câștigași, apoi I. Brătianu, D. Ghica, Bozianu³.

În aceste condiții, în Adunarea, în care se zăboviră cu o zi lucrările, numărul „roșilor“ era relativ mic. Într'o atmosferă de intrigă și de conspirație, cu totul altfel decât la Iași, nu răsăreau nici programe, nici nume; nu se înjghebase nicio discuție. De o parte erau practicele „fanariote“, de alta acelea ale cluburilor revoluționare din Paris și Londra. De o parte se produse, la 23, aducerea trupelor, de alta întetirea mulțimii⁴. Se iviră conflicte personale pe care protocolul le înregistrează fără a voi să le deslușească. Mulți, nevroind să se compromită, se absentară. Căimăcămia luă numai măsurile de împiedecare a unor tulburări ce ar sta să se producă⁵. Se zvonia, în adevăr, că zeci de mii de țărani, după amintirile de la 1848, stau să între în oraș, și că se vor aresta nu numai Rosetti, ci și Boerescu și chiar N. Golescu⁶. Partidul Ghica, represintat prin fostul Domn și prin beizadeaua Dimitrie, lupta zgomotos, apostrofând și pe Mitropolit, cu grupul lui Știrbei, al cărui fiu, Gheorghe, și rudă, colonelul Florescu, erau în Adunare. Se găsi forma pentru a eli-

¹ *Ibid.*, pp. 486-7, 490-1.

² *Ibid.*, pp. 495-6.

³ *Ibid.*, IX, pp. 464-5. Cf. Ricker, *o. c.*, p. 203.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 569, no. 2492

⁵ *Ibid.*, pp. 573-4.

⁶ *Ibid.*, p. 579.

mina pe Alexandru-Vodă, pe Radu Golescu, pe Pleșoianu, pe Iancu Manu, Caimacamul, pe Barbu Belu și pe Lenș. Treizeci de radicali, cu dărâmarea candidaturii lui Ghica, înfruntau acum pe treizeci și trei de conservatori, împărțiți între cei doi frați Bibești, foști Domni¹.

Atunci, cu două zile înainte de alegere, Ion Brătianu s'ar fi înțeles cu șeful miliției, colonelul Vlădoianu, întrebându-l mijlocirea colonelului Mavrocordat, pentru alegerea lui Cuza².

Oricum, a fost o primă zi urâtă, cu strigătele mulțimii, cu îngrămădirea țaranilor, învățați a cere Domn pe Golescu, și cu discursurile, ca la 1848, ale lui I. Brătianu³. Se îndemneau soldații „a pune armele jos“, dacă se alege Bibescu, și, în Curtea acestuia de supt dealul Mitropoliei, odinioară locuința pregătită de Constantin-Vodă Brâncoveanu celui mai mare din fiii săi, „poporul“, adus de agitatori, fremăta, pe când „roșii“ erau gata să aleagă pe Nicolae Golescu și să facă „apelul la popor“ pe numele lui. „Câțiva juni școlari“, — încă un ciudat amestec, de stil hotărît revoluționar, — fac de gardă la poarta Adunării, controlând pe cine intră. O corespondență a *Steii Dunării* dă aceste amănunte, a căror autenticitate nu se poate, din nenorocire, contesta⁴.

În sfârșit, la 24, zi cu totul liniștită, ceia ce arată că se luaseră hotărârile capabile de a împiedeca luptele în stradă ale coteriilor, Boerescu ceru o ședință secretă, în numele stângii, invitându-se și ceilalți. Apoi se făcu constituirea Adunării. Când Constantin Cantacuzino ceru imediata alegere a Domnului, adăugind că e un „câmp de alegere mai întins decât totdeauna, căci Convenția nu mai face nicio osebire între Moldoveni și Români“⁵, se înțelege ce se putuse vorbi în ședință de taină.

De altfel, bucuros că a zdrobit candidaturile adversarilor

¹ *Ibid.*, pp. 580-1.

² I. C. Brătianu, *Acte și constatări*, ed. G. Marinescu și C. Grecescu, I², 1935, p. 102, și confirmarea lui Vlădoianu, în *Trompeta Carpaților* din 13/25 Mart 1869. Opunerea lui Rosetti; *ibid.*, p. 110.

³ *Ibid.*, pp. 584-5.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 608.

⁵ V. raportul lui Bécclard; *ibid.*, p. 273.

familiei sale, D. Ghica o anunțase imediat afară, provocând strigătele: „Cuza Domn, Ura, Cuza“¹.

Atunci numai, în aceleași condiții de evlavie ca și în Moldova se votă, tot în unanimitate, dar „cu bilete“, Alexandru Ioan I-lu, salutat, seara, pe rând de I. Brătianu, Boerescu și D. Ghica, care, presintând apoi ideia ca venind de la el în mijlocul tumultului din stradă în ziua precedentă², declară că, „atunci când s'a propus candidatura prințului Alexandru Ioan I Cuza și când s'a dovedit că această Unire ne asigură de un viitor fericit, îndată aceia ce se socotesc majoritate au primit această propunere cu o adevărată abnegare și entusiasm“³. Doritorii de a așeza pe Alexandru-Vodă celalt ca Domn aveau bucuria de a fi înlăturat pe adversarii statornici ai familiei lor, Bi-beștii. Din partea acestora nu se rosti un singur cuvânt: ambii candidați erau absenți⁴. Dar e drept că, a doua zi, Gheorghe Știrbei va cere ca ziua de 24 Ianuar să fie serbătoare națională⁵.

¹ *Ibid.*, p. 609.

² *Ibid.*, p. 654.

³ *Ibid.*, p. 592 și urm. Pentru bibliografia de presă, Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, Iași 1903, p. 50, nota 1.

⁴ V. și raportul consulului frances Béclard; D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 262 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 638. Ziarul *Naționalul* așează, de altfel, printre vorbitorii entusiaști de la 23 și pe Gheorghe Știrbei și pe fiul lui Brâncoveanu (*ibid.*, p. 655), ceia ce nu se învederează prin procesul-verbal. Dar așa spune și Béclard; *ibid.*, pp. 274-5.

CAPITOLUL XII.

Lupta pentru recunoaşterea Unirii.

Încă din ziua de 24 Ianuar 1859 Mitropolitul muntean Nifon înştiinţa telegrafic pe Alexandru Ioan I-ii, „Domn Moldovei şi Țării-Româneşti“ de alegerea sa, „salutându-l cu respect şi amor“¹.

Comisiunea ce se va alege pentru a duce Domnului votul Adunării cuprindea, pe lângă episcopul de Argeş, Climent, pe Nicolae Golescu, candidatul liberal, pe lângă moderaţii Scarlat Creţulescu, Alexandru Florescu şi Barbu Slătineanu², la cari se adause apoi N. Opran (înlocuind pe Golescu) şi Rosetti³. În sfârşit Cuza-Vodă trebuie să fi avut legăturile sale la Bucureşti, de vreme ce, de la început, el făcea din cel d'întăiu trimes către dânsul preşedintele Consiliului, cu Ioan A. Filipescu la Interne, adăugându-se imediat Ioan, fiul de mare cuminfenie, al lui Constantin Cantacuzino, la Culte, apoi C. A. Creţulescu, priceputul Barbu Catargiu la Finanţe, Gr. Filipescu la Control şi la Externe D. Brătianu⁴, generalul Barbu Vlădoianu rămânând în fruntea armatei.

E caracteristică că, în aceeaşi zi, o telegramă măiestrit alcătuită, poate supt influenţa consulului Place, devenit, din acel moment, inspiratorul tainic al noului Domn, înştiinţa pe Împăratul Francesilor, care, în discursul său la deschiderea Parlamentului, considera soluţia Convenţiei ca definitivă, de a doua alegere a sa şi-i cerea sprijinul în numele naţiei al

¹ *Ibid.*, p. 604, no. 2499.

² *Ibid.*, p. 629.

³ Discursul, foarte radical, al acestuia; *ibid.*, pp. 720-2. Primirea în Adunare; *ibid.*, pp. 726-8. El telegrafiază că Domnul e gata a se retrage pentru prinţul străin; *ibid.*, p. 748, no. 2536.

⁴ *Ibid.*, pp. 687-8.

cărui singur şef ajunsese¹. *In aceeaşi zi se dădu răspunsul de acceptare*² „cu mândrie şi recunoştinţă“, ceia ce excludea orice putinţă a unei lovituri de teatru.

În nota Domnului către Puterile garante, el se aşeza pe baza celor patru puncte, între care şi acela al prinţului străin şi, declarând că-şi păstrează vechiul crez, el adăugia: „*Lipsit de ambiţie personală şi nedorind alta decât binele ţării mele, aşa precum ea îl înţelege şi îl cere, nu am trebuinţă de a declara că voi fi totdeauna gata de a mă întoarce la viaţa privată şi că nu voi considera retragerea mea, ca un sacrificiu, dacă Marile Puteri, luând în băgare de seamă dorinţile legitime ale unei naţii ce aspiră a se desvolta şi care vede înaintea sa deschizându-se calea unui nou viitor, ar consimţi, prin a lor hotărâre, o combinaţie ce, pentru această naţie, ar îndeplini toate speranţele ei*“³.

Porţii i se comunică actul printr'un „arz-mahzar“, al cărui titlu de implorare era aşa de puţin potrivit şi cu situaţia şi cu spiritul timpului³; se înlătură şi agentul muntean la Poartă, vechiul Aristarchi⁴.

Foarte loial, fostul general turc care era *Grigore Sturdza propuse imediat convocarea Adunărilor la Focşani*⁵. Propunerea, sprijinită de Panu şi de Kogălniceanu, se primi, şi, pentru a se pregăti întrunirea Adunărilor, aceştia din urmă, împreună cu I. A. Cantacuzino, P. Rosetti şi Al. Mavrocordat, se trimet la Bucureşti⁶. De acolo, N. Golescu cerea Domnului o patrie tare şi independentă⁷.

Primind deputaţia Bucureştenilor⁸, Alexandru Ioan I-iu îi

¹ *Ibid.*, pp. 604-5. Prima telegramă, din 14, cu arătarea dorinţii de prinţ străin; *ibid.*, XI, pp. 250-1, 261.

² *Ibid.*, X, p. 628.

³ *Ibid.*, pp. 639-40.

⁴ *Ibid.*, p. 714, no. 2528. El refuză să plece; *ibid.*, p. 851, no. 2556.

⁵ *Ibid.*, p. 699. Pentru motiv de boală, Barbu Ştirbei depune mandatul său; *ibid.*, p. 735. Discuţii la Iaşi asupra cheltuielilor; *ibid.*, p. 735.

⁶ *Ibid.*, p. 699. Discuţii la Iaşi asupra cheltuielilor; *ibid.*, p. 759 şi urm.

⁷ *Ibid.*, p. 791.

⁸ Sfaturi ale lui V. Alecsandri pentru legăturile cu Muntenii, Xenopol, *o. c.*, II, pp. 283-5.

arăta mulțămirea sa de a putea cunoaște în Capitala celeilalte țări o burghezie românească, pe care în Iașul „copleșit de jidovime“ n' o poate găsi¹. Primirea fu strălucită și încă odată, față de un entusiasm care nu găsia totdeauna cuvântul expresiv, Domnul fu, în scurtimea cuvântărilor sale, de un tact desăvârșit, ca și cum el ar fi fost descendentul unei lungi dinastii solid înrădăcinate². Când i se înfățișă Regulamentul Organic pentru a presta jurământul după formula înaintașilor, el îl înlătură și, declarând că găsește în inima sa cuvintele potrivite, repetă formula rostită la Iași³.

El era la București⁴, când plecă la Constantinopol, care păstra o amenințătoare tăcere, deputați: pentru anunțarea alegerii, în care, retrăgându-se D. Ghica, erau Ioan I. Filipescu, N. Rosetti și colonelul Ieronim⁵. Acolo, la București, primi el, prin D. A. Sturdza, un memoriu al lui I. Brătianu, *care de fapt îi cerea să se hotărască între sprijinul de către foștii emigrați și acea boierime pe care memoriul secret o prezintă ca neîmpăcată cu actul de la 24 Ianuar și uneltind contra Domniei „efemere“, la Constantinopol și între țărani*. Ar trebui „o soluție francă a acestei politici d'inuntru“; „grija noastră“, se adăugia, „nu poate fi alta decât aceea dacă Măria Ta o să găsești puterile trebuincioase acolo unde poate le cauți“. I se recomanda energic „a alerga la sorgințile vii ale nației, căci numai devotamentul și entusiasmul viitorului poate să dea oșteni și bani într'asemenea ocazii“. Pentru acela care voiă să înceapă cu concursul tuturor, cum o arătase alegerea miniștrilor săi, era, în mijlocul serbărilor care nu puteau amei un spirit

¹ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, pp. 793-4. Intre deputați, un Penescu, un Disescu, un Nicolae Furcă, de sigur Ardelean.

² *Ibid.*, pp. 881, 888-9.

³ *Ibid.*, pp. 992-3.

⁴ Pentru călătoria acolo, cu miile de oameni ieșindu-i înainte, v. scrisoarea lui Marin Serghiescu către d-na Kogălniceanu, Buzău, 7 Februar st. v. 1859; în *Rev. Ist.*, III, pp. 142-3.

⁵ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 993. Discursul lui Kogălniceanu în Adunarea munteană; *ibid.*, p. 1003 și urm. Răspunde Boerescu; *ibid.*, p. 1006 și urm. În acel moment I. Otetelișanu condamna și mișcarea din 1821 și cea din 1848; *ibid.*, pp. 1028-9. Gh. Știrbei se ridică împotriva spiritului de partid și cerea miniștrilor să vie în Adunare pentru a-și înfățișa programul; *ibid.*, p. 1089.

⁶ *Ibid.*, p. 1130 și urm.

moldovenesc mai curând rece şi bine socotit, cea d'întăiu chemare la o realitate tristă pe care o ascunseseră, câteva zile, discursurile festive şi aclamaţiile.

Napoleon nu răspunsese direct aceuia a cărui situaţie trebuia încercată după Convenţie; el însărcină pe Walewski să o facă, şi acesta-şi arăta, alături cu satisfacţia pentru ce se întâmplase, *păreră de rău că Impăratul nu putuse da Românilor „instituţii mai conforme cu dorinţile sale”*¹. Dar, când deputaţia munteană fusese primită solemn la Iaşi de Cuza, singurii consuli cari crezură că trebuie să asiste fură, pe lângă Place, al Rusiei, al Prusiei şi al Greciei². Gorceacov i-ar fi recomandat Domnului o deosebită prudenţă.

De aceia el se întoarse de la Bucureşti fără să fi dat urmare planului aclamat în Adunarea Moldovei: „proclamarea la Bucureşti”, cum o spunea însuşi, „a unirii complete, cu toate urmările ei”³. Rămase deci, cum sfătuia şi Walewski⁴, şi cum i se spuse de Napoleon însuşi la Paris lui V. Alecsandri⁵, să se aştepte adunarea, în Mart, a Conferinţei⁶.

Hotărîrea era cu atât mai necesară, cu cât nicio aşteptare, — şi ele fuseseră aşa de mari! —, nu se îndeplinise. Nimeni nu ştia când se vor lua în sfârşit hotărîrile cu care alesul din Ianuar nu voise să risce viitorul său şi al ţării care i se încredinşase. Pe chestia împrumutului moldovenesc de cincimilioane, care era cea d'întăiu dintre necesităţi, faţă de slaba administraţie financiară a Căimăcămiilor, Adunarea din Iaşi ridică obiecţia că după Convenţie ar trebui întrebată Comisia Centrală din Focşani pe care Cuza nu îndrăznise a o crea,

¹ *Ibid.*, IX, p. 283, no. 2704.

² *Ibid.*, p. 284.

³ *Ibid.*, p. 288. Cf. Thouvenel, *Trois années*, pp. 338-40.

⁴ Thouvenel îl considera ca partisan al Unirii; *o. c.*, p. 337.

⁵ *Ibid.*, p. 292. Cf. V. Alecsandri, *Extras din istoria misiunilor mele politice* (întăiu în *Conv. Lit.*, XII), p. 41 şi urm. (şi ed. Al. Marcu, Craiova 1930). V. şi Xenopol, *Cuza-Vodă*, I, p. 58. Napoleon admise şi un agent al Principatelor Unite la Paris; *ibid.*, p. 64, no. 63. Cf., acum, N. Corivan, *La politica orientale di Napoleone III*, din *Cercetări istorice*, X-III, Iaşi 1937, p. 18 şi urm. V. şi acelaşi, *Politica secretă napoleoniană*, *ibid.*, VIII-IX; Walewski, *Napoleon al III-lea* şi A. I. Cuza, în aceeaşi revistă, VIII-IX, 1932-3, şi *Din activitatea emigranţilor români în Apus*; acelaşi, în *Rev. Ist.*, 1931.

⁶ D. A. şi D. C. Sturdza, *l. c.*, p. 289, no. 2709.

așa nerecunoscut cum era¹; D. Brătianu, care căpătă de la dânsul desființarea provizorie a censurii², nu putu să-l facă a iscăli disolvarea Adunării din București, care continua să fie sfășiată de certe între grupări³.

Dar convocarea, cerută insistent de Turci, a Conferinței zăbovi. La sfârșitul lui Mart st. v. Ștefan Golescu, căruia prințul Napoleon și Morny, pe lângă Talleyrand-Périgord, Pougade, Benedetti, îi arătaseră satisfacția pentru dubla alegere, spunea la Berlin, unde fu bine primit în lumea oficială, că alegerea lui Cuza va fi sprijinită la nevoie cu armele⁴.

De fapt, Cuza însuși declara, la București⁵, deschis, lui Colquhoun, repetând de două ori, că, *dacă Turcii intră în țară, el se va pune în fruntea a celor 40.000 de ostași pe cari-i poate strânge*⁶. Cu condiția de a nu se merge mai departe, și Englezii, de și Alecsandri fu primit numai ca particular de Malmesbury, care mustră pe Românii revoluționari, călcători ai Convenției⁷, erau de părerea că nu se poate reveni asupra alegerii făcute. Ministrul engles asigura însă că Poarta ar trebui să fie „ne bună“ ca să refuze dubla alegere⁸. Oricum,

¹ *Ibid.*, IX, la această dată.

² Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 231-2.

³ D. A. și D. C. Sturdza, *o. c.*, IX, *passim*; Corivan, *o. c.*, p. 23.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, II, p. 233 și urm.

⁵ Aici un complot al unor străini contra lui; Xenopol, *Cuza-Vodă*, I, pp. 71-2.

⁶ Riker, *o. c.*, p. 213. După Alecsandri, în conversația cu Napoleon, doar 10.000, rău organizați și armați, dar, cu corpurile auxiliare, „25.000 de oameni purtători de arme“; *Conv. lit.*, XII, p. 45. Cf. Xenopol, *o. c.*, III, p. 259 și urm.; raportul către Domn; el vorbea de o situație ca în Suedo-Norvegia. Napoleon, care va fi știut ce era în Serbia, perfect pregătită pentru războiu, întreabă: „N'aveți fonduri de tunuri, fabrici de capsule și de praf“. — N'avem nimic, Sire (!); *ibid.* Impăratul, aflând că nu e un singur tun, arată că ar dăruii două baterii, pe lângă 10.000 de puști; *ibid.* Cum i se vorbea de un împrumut de 6.000.000 de franci, se oferii să vorbească bancherilor pentru o sumă îndoită; admise și îinerii Români la școlile de la Saumur și Metz; *ibid.*, p. 49. Ba chiar recunoscu și decorația ce ar funda Cuza; *ibid.*, p. 52. Întâlnire la Paris cu Chiselev; *ibid.*, pp. 154-5. Atitudinea acestuia, dubioasă; Thouvenel, *o. c.*, p. 336.

⁷ *Conv. lit.*, XII, pp. 84-7. Isprăvi însă intitulând pe Cuza „prinț“.

⁸ V. Riker, *o. c.*, pp. 215-9.

⁹ East, *o. c.*, p. 167. Alecsandri vede, pe lângă Malmesbury, pe

Domnul căuta, pentru orice cas, să cumpere câteva zeci de mii de puşti în Apus¹. El ar fi voit încă de atunci o misiune francesă care să-i reorganizeze armata, cerând pe generalul Dieu, cu un grup de ofiţeri din toate specialităţile².

Ceia ce întări situaţia României abia şi neîndestulător formată erau împrejurările din Italia, unde Napoleon va intra ca liberator în numele ideii naţionale care făcuse Unirea românească. El căuta un sprijin pretutindeni, până la revoluţionarii unguri, dintre cari generalul Klapka veni în Principate să discute cu Domnul, care cerea *concesii de autonomie comunală şi de comitet şi formaţiuni militare deosebite pentru Românii din Ardeal, chestia Unirii cu Ungaria având a fi rezolvită de o Adunare a provinciilor după rozboiu, o alianţă, garantată de Sardinia, cu condiţia cedării Bucovinei pe baza unor concesii în folosul Românilor din Ardeal, în schimb pentru admiterea Principatelor ca basă pentru o ofensivă maghiară*³, ajungându-se şi la un proiect de tratat, valabil, fireşte, mergând şi până la *confederaţia ungaro-serbo-română*, numai în cazul unei rezistenţe austro-turceşti la alegerea din Ianuar-Februar⁴.

În astfel de împrejurări, cum era limpede că nu se poate prevedea o apropiată adunare a Conferinţii, întrerupte, noul Domn nu mai stătu pe gânduri, după ce-şi asociase pe Ion Ghica, Muntean, dar fost profesor la Iaşi, ceia ce se uita, în Ministeriul din Ianuar, să înceapă alcătuirea Comisiunii mixte, „a treia

---

Clarendon şi John Russell; *Conv. lit.*, XII, p. 50. Dar cf. Corivan, *o. c.*, pp. 24-9 (Malmesbury pentru anularea alegerii din Bucureşti). De sigur că Malmesbury nu era, cum o arată şi Memoriile lui, un cap clar. Dar v. şi *ibid.*; pp. 36, 57, 63.

¹ Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 236-7.

² *Ibid.*, pp. 238-9. Cf. şi *ibid.*, p. 246. Cuvântarea lui Grigore Sturdza pentru armată, în *Monitoriul* pe 5 Maiu.

³ V. *ibid.* şi pp. 313-4; Riker, *o. c.*, p. 265 şi urm.; Marcu, *o. c.*, p. 141 şi urm.; Gh. Brătianu, *Napoléon III et les nationalités*, Bucureşti 1934, Emerit, *Victor Place et la politique française à l'époque de l'Union*, Bucureşti 1931.

⁴ V. Kossuth, *Schriften aus der Emigration*, II, p. 232 (de unde în Codrescu, *Uricariul*, XIII, p. 39). Şi Al. Marcu, *V. Alecsandri în Italia*, şi mai ales Corivan, *o. c.*, pp. 40 şi urm., 80 şi urm.; v. cu deosebire p. 86, nota 2. Apoi *ibid.*, p. 134 şi urm.

putere publică a Statului“, și a Inaltei Curți judecătorești ¹. În același timp, pentru a afirma principiul Unirii, se schimbau trupe între amândouă țările ².

Dar două crize ministeriale se produsese, în Moldova, unde atitudinea lui Mălinescu și Cozadini, dar și a lui Kogălniceanu însuși, nu era, încă în Mart, de loc loială față de Domn ³, și în Muntenia. Aici, Ministeriul D. Brătianu ⁴, răsturnat de conservatori, fu înlocuit prin al boierului cult, viitor autor al unui „Sumariu al istoriei universale a culturii“, C. A. Crețulescu, cu tânărul I. Cantacuzino, Scarlat Fălcoianu, un Steriade luând interimatul Finanțelor. Ce preocupa mai ales pe Domn era însă manifestația militară care, în cas de strivire a Austriei, ar fi putut să-i deschidă intrarea în Ardeal, unde ostașii lui de la Furceni, lângă Ploești, erau așteptați cu nerăbdare ⁵.

Căci Napoleon făcuse pe Alecsandri să arăte pe hartă care sânt toate provinciile locuite de Români, și el nu uită nici pe cei de peste Dunăre, iar poetul visionar îi vorbi despre „ce regat important ar constitui adevărata Românie, cu ale sale optsprezece milioane de Români, dacă Providența ar realiza visul și aspirațiile lor“ ⁶.

Adunarea Moldovei fu închisă după votul celor opt milioane pentru acel lagăr care nu se putuse strânge fără a sili pe unii din soldații moldoveni.

În mijlocul nemulțămirilor și îngrijorărilor însă, Conferința de la Paris se aduna la 7 April ca să audă plângerile Porții, susținute puternic de Austria, dar celelalte Puteri primiră „faptul îndeplinit“. Astfel, Poarta, prin două firmane deosebite, recunoștea, fără a părăsi opoziția de principiu, pe Cuza ca Domn de o parte și de alta a Milcovului, invitându-l, potrivit

¹ *Ibid.*, p. 266 și urm., scrisorile lui Docan, vărul lui Cuza.

² Asupra acțiunii lui pentru împrumut, v. Xenopol, *o. c.*, II, pp. 265-6.

³ *Ibid.*, pp. 311-2.

⁴ D. A. și D. C. Sturdza, *l. c.*, pp. 304-5 și raportul următor al lui Place.

⁵ Și *ibid.*, pp. 314 și urm., 320-2.

⁶ *Conv. lit.*, XII, p. 47. I se recomandase și lui a nu merge mai departe pe calea Unirii; *ibid.*, p. 48.

cu prevederile Convenţiei la Constantinopol pentru învestitură (31 Maiu)¹.

Până se ajunsese acolo, Domnul abia ales avea să îndure de la Adunarea din Focşani, unde, între Moldoveni, şi Kogălniceanu şi Grigore Sturdza, de şi hotărâţi adversari între ei, reprezentau o continuă opoziţie, iar „boierii munteni“, încurajaţi de preşedintele Radu Rosetti, ridicând neconţinut chestia abdicării pentru prinţul străin, zguduiau situaţia şefului puterii executive, *presintând această Comisie Centrală ca principalul organ al Unirii*².

Astfel Cuza trebui să lucreze prin decrete ministeriale pentru reformele în sens liberal care erau absolut necesare în nouă atmosferă³. Incercările de a strânge pe toţi în jurul lui nu izbutiseră şi, cu totul străin de ideea sprijinirii vechilor privilegiaţi, neconţinut loviţi de măsurile ce se luau în atâtea domenii, el nu înţelegea să se robească unei stângi, cu care în zilele de la Paris nu lucrase împreună şi care nu-i oferia nicio garanţie.

Purtă deci singur greaua sarcină a primelor reforme, săvârşite în ce priveşte capitulaţiile, lucrul la şosele sau răscumpărarea lui, agenţia lui Negri la Poartă, etc., în situaţia grea a unui şef de Stat încă nerecunoscut. Incurajat de atitudinea lui Napoleon, el trimese în Apus, pentru a câştiga alt sprijin decât recunoaşterea Conferinţei care nu putea să se adune din nou, pe D. Brătianu⁴, apoi pe Ioan Brătianu: ambii trebuiau să vorbească la Paris de neînlăturabila nevoie a proclamării Unirii complete⁵. Această Unire, spunea deschis, el, care, după întâia experienţă cu oamenii, egoişti, intriganţi şi nepractici, li se simţia cu mult superior, în ciuda înfăţişării sale ironice şi despreţului pentru lucrul disciplinat şi mişcător, nu e bine să se facă prin revoluţie şi s'a dovedit că nu se poate face pe căile parlamentare. Adresându-se către un

¹ V. Corivan, *o. c.*, pp. 121-2.

² Xenopol, *Cuza-Vodă*, I, p. 102 şi urm. Discuţia pentru Capitala Bucureşti, sprijinită de Kogălniceanu; *ibid.*, pp. 118-20.

³ *Ibid.*, p. 120 şi urm.

⁴ Cretzianu, *o. c.*, II, pp. 243-5.

⁵ Riker, *o. c.*, p. 242.

Impărat, — îi vorbea de „România“ ca de un lucru îndeplinit¹, — care începuse cu o lovitură de Stat, el punea în perspectivă, deci, o curagioasă dictatură pentru a face lucrul inevitabil, „cu discreție și fără zguduire“². Nu primi aprobarea la care spera și acest refuz i se comunică prin cei doi consuli.

Dar, în această atmosferă, a doua zi după marile discursuri festive și în același timp cu discuțiile fără sinceritate și fără folos de la Focșani, viața economică a țării însăși se paraliza în același timp când Statul, cu sau fără drept, impunea împrumuturi în interior și le cerșia în afară⁴.

În sfârșit, la 6 Septembrie Conferința, adunată la Paris, și nu la Constantinopol, cum ceruseră Turcii, cari continuau să ridice noi chestiuni în ce privește situația Principatelor, recunoștea pe Cuza, dar numai ca „hospodar al Moldovei și Valahiei“⁵. Turciei i se promitea însă păstrarea neatinsă a Convenției, fără care vor interveni din nou, până la măsuri coercitive, Poarta și ambasadorii Puterilor, prin delegații lor⁶. Politica Angliei, care se învoise la această formulă, era acum condusă de vechiul prieten Russell. De *acuma înainte cel contra recunoașterii căruia se lucruse așa de mult putea vorbi și pași altfel*. El scria lui Napoleon că, astfel, „ultima formalitate, care reținea încă avântul Principatelor, pare a se fi îndeplinit“⁷. El crezu astfel, că poate trată rece pe trimesul turec, interzicând în ambele Capitale orice ceremonie și *refusând umilitoarea sărutare a firmanului*⁸.

Cuvintele spuse lui Tahir-beiu ca omagiu către Sultan, scurte și cuprinzătoare, sânt de fapt ca ale unui Suveran care se simte obligat numai să îndeplinească față de Poartă condițiile impuse de Europa garantă și ocrotitoare: „Presințați Maiestății Sale Sultanului“ —, *care nu e măcar calificat de „suzeran“*,—

¹ *Ibid.*, p. 246.

² Riker, *o. c.*, p. 242, nota 2. O spune și lui Gödel; *ibid.*, p. 255.

³ *Ibid.*, pp. 242-3.

⁴ *Ibid.*, pp. 243-4.

⁵ *Ibid.*, p. 247. Cf. Corivan, *l. c.*, p. 112.

⁶ Riker, *o. c.*, p. 248.

⁷ *Ibid.*, p. 249, nota 3.

⁸ *Ibid.*, p. 250.

„omagiul celui mai adânc al meu respect și asigurarea întregului meu zel pentru prosperitatea țării“ — *una singură* —; „asigurați de o potrivă pe Majestatea Sa că Românii“ — termenul cel nou —, „știu să fie credincioși tratatelor“, — și nu Sultanului¹.

Nu se arată de loc dispus să facă drumul la Constanti-nopol pentru o investitură de care nu simția nevoie. Dar, în același timp când disolva acel lagăr de la Furceni care era de fapt și un răspuns la mișcările de trupe turcești la Dunăre, de care vorbea zvonul public, impunea ordinea Bulgarilor din Basarabia, supărați de o recrutare contra privilegiilor ce avuseră supt Ruși² și reprima o mișcare la Craiova³. Luând personal conducerea armatei, Domnul se adresa către „Români“, mulțămindu-li „pentru *patriotica lor purtare înainte de actul investiturii*, atunci pe când ambițiile personale cutezau încă a hrăni oarecare sperări deșerte“, adăugind că „o nație se mărește și se întărește atunci numai când ea are conștiința îndatoririlor sale către Patrie, către Guvern și către legi“, prin *înlăturarea luptelor de partid*. „Nu vom a vedea între Români nici partide, nici clase îndușmănite, ci numai fii ai aceleiași mame și frați de același sânge“. Nu uita, în iubirea sa, pe cei cari, „rătăciți de patimi violente, se expun a fi înfrânați și a cădea supt asprimea legilor“. „Noi vom ști menținea ordinea legală înăuntru și demnitatea națională în afară⁴“.

În Decembre, în sfârșit, Domnul declara că „epoca provisorului și a tulburărilor politice s'a închis“, cu „sprijinul“ Puțerilor întâiu și apoi al „Curții suzerane“, că trebuie să dispară „din câteva capete oarecare sperări și visuri personale“.

Decamdată el, care schițase în mesagiul acesta de la 18 Decembre, un întreg plan de reforme, și financiare⁵, se gândia să-și facă Adunări mai ascultătoare și să înfrâneze pe visătorii,

¹ *Monitorul Oficial al Țării Românești*, 28 Septembrie 1859; în Iorga, *Cuza-Vodă, Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale*, Vălenii-de-Munte 1910, p. 6, no. iv.

² Iorga, *o. c.*, pp. 8-9.

³ Xenopol și Riker, *ll. cc.*

⁴ Iorga, *o. c.*, pp. 6-7.

⁵ *Ibid.*, pp. 7-8. Contrasemnează V. Alecsandri. V. mai departe,

ideologii, oratorii, juriștii și intriganții de la Focșani, cari proclamau „România“ și puneau în vedere o Adunare Națională. În cei mai ponderați oameni ai țărilor, Ion Ghica pentru Muntenia, Manolachi Costachi pentru Moldova, el găsize șefi de guvern pe cari se putea sprijini. E vremea de lucru, — acesta va fi și sensul adresei lui către cele două Parlamente, pentru moment fără valoare politică, și al aceleia către membrii Adunării comune, cărora li se amintea că fuseseră numiți pentru măsuri practice, nu pentru alcătuirea unei cetezătoare Constituții, care începea cu afirmația, nu fără intenție strecurată, a Domnului străin.

De și alegețile din Februar 1860 dădură Adunări și mai de dreapta, Domnul recurse la oameni de stânga pentru a conduce noile Ministerii: Kogălniceanu pentru Moldova și N. Goleșcu, mai târziu (abia în Iunie, după ce Tell spusese în Adunare că i s'a cerut să ajute o lovitură de Stat), pentru Muntenia. Făceau parte din Cabinetul muntean ambii Brătieni și Boerescu, Rosetti chiar, la Culte și Instrucție (31 Maiu st. v.)¹, Vlădoianu, I. I. Filipescu. Dar Guvernul ya fi înlocuit peste puțin cu oameni moderați, între cari I. Em. Florescu, ginerele lui Bibescu².

Nu persoanele care se schimbaseră interesează însă, ci *acea acțiune personală a Domnului*, care era recomandată, cu adânc simț patriotic și o deplină corectitudine personală, de chiar D. Brătianu³, tot mai mult deosebit de *acea atmosferă de club* în care rămăsese și I. Brătianu, dar mai ales, recomandându-se, mai mult și decât știința dreptului, care se poate dobândi cu vremea, „probitatea și onorabilitatea persoanei“, de C. A. Rosetti⁴. În acel program din Decembre 1859, se află, în forme lapidare și planuri de reformă a Justiției, a Finanțelor, creând o singură Casă, a Ministeriului, promițând o Curte de Control, o Bancă de circulare, o Bancă foncieră, înlăturând ideia continuelor împrumuturi, puind așoi în perspectivă o operă

p. 353. V. și Filitti, *Un proiect inedit de Constituție al lui Cuza-Vodă*; Andrei Rădulescu, *Organizarea Statului în timpul Domniei lui Cuza-Vodă*, București 1932.

¹ Iorga, o. c., p. 11 și urm.

² *Ibid.*, pp. 37-8.

³ Riker, o. c., pp. 256-7.

⁴ Cretzianu, o. c.

de creaţiune tehnică, asemenea cu a lui Napoleon, „Oricum să fie“, spunea el, al cărui glas îl simţim, şi nu al ministrului responsabil, „eu prefer zece greşeli cu bună credinţă decât o singură prevaricaţie“. „Ne vom arăta fără milă pentru judecătorul care şi-ar călca sfinţenia datoriiilor sale.“ Promitea introducerea procurorului, a judecătorului de pace, a grefierului păstrând sentinţile. Poliţiei nu i se va îngădui a lucra, afară de casuri de flagrant delict, fără mandat judecătoresc, şi se va introduce principiul lui *habeas corpus*. Nu era exclusă, de şi zăbovită, inamovibilitatea magistraţilor. În Administraţie erau să se creeze circumscripţii mai largi pentru a mări autoritatea, adăugându-se silinţi *pentru a crea baza morală a comunei*¹. Se prevedeau „Consiliile generale“ pe judeţe şi, lângă ele, „comisiuni agricole“, care nu s’au alcătuit nici până astăzi. În materie de armată, Domnul preocupat de formarea cadrelor şi de înzestrarea tehnică, nu era de părere că ţara poate sprijini o puternică trupă permanentă.

În ce priveşte mijloacele de comunicaţie, a căror lipsă, în dauna agriculturii, e preţuită după cuviinţă, se recomandă o înţelegere cu „companii puternice de capitalişti întreprinzători, gata de a veni la noi pentru a executa, într’un timp de cinci-şase ani, şi cu banii lor, toate podurile, canalurile şi drumurile ce ni sânt trebuincioase, fiind plătite cu „o dobândă şi o amortisare regulată a sumelor întrebuintate“; iar totul se va face „supt privegherea Statului“. Participând la aceste lucrări, se vor forma „arhitecţii, inginerii şi constructorii“, în loc ca tineri să fie trimişi pentru această în străinătate. Se va da astfel un impuls şi „industriei private“, şi ea interesată în aceste mari lucrări. Se va răspândi prin exemplul lor „spiritul asocierii“, şi în oraşe se vor face opere edilitare şi prin iniţiativa privată. Un cadastru trebuie să fie baza acestei vaste acţiuni. Căile Ferate ar veni numai să încunune ce s’ar fi făcut pentru drumurile deschise producţiei agricole. Şi până la putinţa începerii acestui nou capitol de muncă naţională să se pregătească exploatarea minelor de cărbuni şi de fier.

¹ Cf. proiectul de reorganizare comunală alcătuit de I. Ghica; după publicaţia însăşi, Iorga, în *Rev. Ist.*, XX, p. 209 şi urm.

În materie de învățământ, o condamnare hotărâtă, aspră, cade asupra tineretului: „De douăzeci și șapte de ani, de când există școlile noastre ele nu au realizat niciun speranțele nației“. *S'au pregătit doar tineri pentru „profesiile liberale“*, pe când de altceva era și este nevoie. Trebuie o *instrucție la nivelul tuturor claselor*. „Dacă o instrucție superioară, cuprinzând Facultățile de înalt învățământ, ni este folositoare, instrucția elementară și primară ni este neapărată spre a răspândi o viață nouă în toată țara.“ Ca să se ajungă la generalizarea cunoștinții din carte, *se prevede participarea elementului sătesc*. Școala secundară nu trebuie să se întindă „cu profuzie nesocotită“. În genere, *totul să fie adus la cerințele adevărate ale nației*: „Nu mai puțin aș voi ca sistemul total de învățatură să fie mai mult și mai special apropiat trebuințelor și naturii Românilor, decât imitat fără nicio chibzuire din cutare sau cutare instituție străină“. Mai presus de „Facultățile de Științe, de Drept, de Medicină“, „starea de astăzi a României și viitorul ei cer numai decât o Facultate de știință economică“, — era epoca lui Michel Chevalier în Franța, a lui Liszt, cu „economia națională“, în Germania — „precum și o Facultate de știință agronomică, industrială și comercială“. „Administratori, finanțieri, agricultori, industriali, comercianți, iată oamenii de cari avem mai multă trebuință.“ „Un doctor de agronomie să ajungă în țară la aceeași considerare și (la aceleași) avantajii materiale, precum ar putea ajunge un doctor în litere.“

Căci, deocamdată, „cultura pământului este, pot zice, singura noastră industrie și singurul obiect de comerț la noi. Pentru aceasta, libertatea legăturilor organice se impune: „Gvernul să intervie cât se poate mai puțin în transacțiile particularelor“. Altfel, „cetățenii... se obișnuiesc... a da toate pe socoteala Statului și a aștepta totul de la el“. Pe când în schimbul liber se desvoltă și „iubirea de lucru“ și „demnitatea personală, prin simțirea răspunderii“. Numai „siguritatea și moralitatea transacțiilor“ trebuie puse în sama Statului.

Domnul vrea un „sistem proteguitor“, nici „industrii artificiale, ce nu pot să se ție decât prin puterea unor legi speciale“, din care, de fapt, nu folosesc decât doar „câțiva particulari“.

„Statele care pătimesc de această rană nu ştiu cum să se desbereghe de ea.“ Nici „monopoluri“, nici „privilegii“ „Brevete de invenţie“, de perfecţionare sau de importare“, — atât. Dar Statul va ajuta lucrul minelor şi va iniţia „*înfiinţarea de ateliere pentru construirea şi dresul maşinilor agricole*“.

Munca e în legătură cu situaţia muncitorilor. Mai ales în agricultură. Oricare ar fi desbinările de azi între deosebitele interese, „*această chestie trebuie dar să fie hotărâtă, şi va fi*“.

Totul însă pe basă de „*dreaptă despăgubire*“. Nu cu „*improvisaţie*“, ci chestia să fie „*studiată afund, cu toată liniştea de care am fost lipsiţi până acum din pricina preocupărilor politice*“. „*Combinarea ce se află acum*“, — *în studiu încă din 1859!* —, va aduce mulţămire tuturor dorinţelor legitime“, „*legând pe toţi cetăţenii de pământul patriei prin aceleaşi legături de iubire şi de interes*“. Până atunci „*simfirie părintească*“ la proprietari, „*îndeplinirea datoriilor*“ la ţărani!

Şi iată în ce cuvinte Domnul de abia câteva luni ameninţă pe exploatareii problemei sociale. „*Dacă, până la promulgarea acestor măsuri, şi în vremea aplicării lor, ar îndrăzni cineva să cerce a răspândi prin ţară seminţe de tulburări şi de grijă, dacă ar cuteza a aţâţa ura între proprietari şi ţărani, voiu privi fapta lui ca o crimă, şi-l voiu pedepsi cu toată asprimea legilor. Un asemenea perturbator, îl voiu considera ca duşman al naţiei, şi ca pe un duşman de naţie îl voiu trata, prin organul Guvernului*“.

Faţă de străini, o alusie la înlăturarea capitulaţiilor, însă trebuie a se păstra „*vechea ospetie românească*“, „*dar sfânt de la strămoşi*“.

Ministeriile se vor închide în statute sigure, cu *funcţionari de carieră*, mai bine plătiţi, observând „*ierarhia şi disciplina*“.

Trecând la presă, Domnul constată că, dându-i-se libertatea pentru a colabora la opera de organizare, ea „*nu a răspuns la toate aşteptările sale*“. Numai „*atacuri personale*“ şi „*porniri violente*“, hrănind ura. Nu se poate îngădui însă ca „*presa să devie, în mâinile unor persoane, un instrument de neordine şi de desbinare între cetăţeni*“.

Mărețul program, decât care n'a fost rostit altul, cu aceeași îndrăzneală cuminte și curajoasă autoritate, se termină cu un călduros apel la unirea sufletească din partea celui care, ales fără rival, n'are amintiri anterioare suirii sale pe tron. Cu laude pentru cei ce au înțeles, *creând puterea executivă, singura lor misiune, opera legislativă de până atunci fiind arătată ca o intruziune, de care nu este a se ținea seamă*, el anunța noile alegeri, din care pot ieși și aceleași persoane, dar pentru altă misiune: e vorba de „trebile și, pot zice, de menagiul țării noastre“¹.

Cei cari iscălesc acest mesagiu-program, căruia nu-i scăpa nicio chestiune și dincolo de care nici astăzi, când, din nenorocire, nu toate țintele au fost atinse măcar pe vechiul pământ al patriei libere, nu se pot întrevădea mai înțelepte deslegări, sânt Ion Ghica, Alecsandri, A. G. Golescu, I. Florescu, tânărul Gh. Crețeanu, Steriad, Domnul având curajul de a face *o singură disolvare a ambelor Adunări, cu contra-semnarea împreună a unor miniștri moldoveni și munteni, și încă un pas către Unirea deplină, ce i se refusa încă și pe care era hotărât s'o ducă la capăt, contra oricui*.

Partea gânditorului economic care era Ghica s'ar putea recunoaște; el era în stare să aducă și acea neuitată operă pe care o îndeplinise, spre mulțumirea tuturor, și a străinilor, ca guvernator, în insula Samos. Alecsandri, care nu era numai un poet, și-a putut avea și el partea. Idei de libertate puteau veni prin Golescu. *Dar de la un capăt la altul acest manifest național poartă pecetea Domnului*.

Astfel Cuza nu mai e, cum l-au prezentat, fără dreptate și fără pietate, și cercetători străini mai noi, jucătorul de cărți, „leneșul“, „cincul“, ei, în ciuda unor aparențe care mascau un suflet onest, nobil și tare, el e în adevăr *Voevodul*, după vechea datină a lui Ștefan-cel-Mare. *În el se încorporează nația, cu nevoile ei cele mai adânci și aspirațiile ei cele mai înalte*.

În timp ce arunca acest program, el răspundea Constituției ce i se trimetea de Adunarea de la Focșani, cu o amânare pe vremea când ea ar putea servi, pentru moment fiind

¹ Iorga, *Mesașii*, etc., pp. 11-33.

vorba de altceva decât de măreţe ideologii: de modesta faptă spornică a organizării, pe bazele, care nu se pot schimba, ale Convenţiei. Un singur om contrasemnează: alt element de ponderaţie, Manolachi Costachi¹. Despărţindu-se de miniştrii aceştia, Domnul li arăta recunoştinţa pentru „activitatea, experienţa, probitatea şi înţelepciunea“ lor².

În cuvintele rostite la Anul Nou, el credea, apoi, că poate spune: „timpul agitaţiilor va trece“³. Dar alegerile nu erau să-i dea dreptate. Alesilor el li înfăţişa, totuşi, programul din Decembre 1859⁴.

Pentru a-l aduce la executare Alexandru Ioan I-ii nu se putu sprijini nici pe cele două Adunări noi, care nu arătară nicio putere de iniţiativă. Ele aduceau necontenite crise minişteriale⁵. Pe chestia arestării lui Gheorghe Ştirbei, invinuit că ar fi atacat persoana şefului Statului, Ministerul Ion Ghica trebuise să cadă supt votul de blam pentru care se unise întreaga opoziţie, câteva zile după ce, în April, Manolachi Costachi demisionase în Moldova, şi, acolo, după o încercare nereuşită cu moderaţii C. Hurmuzachi, P. Mavrogheni, Şt. Cartargiu şi Lascar Cantacuzino, puterea fusese dată lui Kogălniceanu, care veni cu amicul său Cozadini, cu episcopul Melchisedec şi juristul Bojinca⁶; el pusese în programul său cele două chestii care preocupau pe Domn: cea ţărănească şi cea electorală, adăugind pe aceia, veche, a averii mănăstirilor închinat.

La Bucureşti se instalează, în schimb, un Ministeriu pur radical, cu N. Goleşcu, Brătienii, Boerescu, Rosetti, I. I. Filipescu. Dar încă de atunci gândul Domnului fu să scape de lanţurile pe care i le impusese această Convenţie care nici nu ieşise din voinţa poporului său. Un apel contra rebeleii Comisii Centrale fu adresat deci, încă din Mart 1860, Sultanului. Se arăta cât de greu lucrează într'un oraş de provincie, fără opinie, fără presă,

¹ *Ibid.*, pp. 33-4.

² *Ibid.*, pp. 36-7.

³ *Ibid.*, p. 35.

⁴ *Ibid.*, pp. 35-6.

⁵ Xenopol, *o. c.*, p. 151.

⁶ *Ibid.*, pp. 149-50.

acest organism hibrid, lângă care era să se așeze apoi și Curtea de Casație. Măcar de s'ar muta în București... Un memoriu plin de bun simț politic tindea să arăte și Puterilor că *Adunări alese cu un sufragiu așa de restrâns și trebuind să discute separat aceleași proiecte sânt un lucru absurd și că deci Unirea completă se impune de la sine*¹.

Domnul crezu astfel că drumul la Constantinopol, pe care, pentru prestigiul lor, îl doriau Turcii noului regim, gata să aducă și însemnate sacrificii, numai să se afirme nexul „Principatelor Unite“ cu Imperiul Otoman, îi poate servi pentru aceasta, și prin ce i-ar adăugi ca prestigiu condițiile primirii lui.

Înainte de a pleca, el ținu să ducă însă, fără a întreba pe nimeni, mai departe Unirea². Începu prin a face din I. Em. Florescu, care se dovedia un escelent organizator, un ministru de Războiu și pentru Moldova. În același timp el anunța unuia din consuli că va privi Bucureștii, unde concentra conducerea Poștii, Vămileor, Serviciului medical, drept principala sa Capitală și în cale înștiința Comisia Centrală că în scurt timp nu va mai avea de lucru.

Cum Golescu se ciocnise în Adunare cu Barbu Catargiu și nu fusese destul de sprijinit, cum I. Brătianu atacase public și Austria, care ar fi intervenit contra admiterii unui deputat, și chiar Poarta, el demisionase³. Atunci lui *Manolachi Costachi i se dădu presidenția Ministeriului muntean*, care păstră pe Boierescu și I. I. Filipescu, dar introduse pe Costaforu și pe capabilul general Adrian, care e și scriitor militar.

De și totul era pregătit pentru călătorie încă din August, Cuza, care refușă o întâlnire cu Vizirul venit pe linia Dunării turcești⁴, ceru întâiu garanții. Era bine înțeles că nu va aduce daruri, că va purta uniforma armatei sale, că va fi găzduit potrivit cu situația sa, că, de oare ce nu mai era de înmănat niciun firman, el va face numai visita de omagiu lui Abdul-Aziz, Sultanul în stil european, mândru de

¹ Riker, o. c., pp. 295-300.

² *Ibid.*, p. 301 și urm. Cf. *ibid.*, p. 260 și urm.

³ Xenopol, o. c., p. 152 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 157-8.

flota sa, de palatele sale făcute de arhitecți și decoratori apuseni, care va avea curajul a părăsi și el, ca și tatăl, Stambulul său, pentru a visita Expoziția din Paris. În această stabilire de program Negri fusese ajutat de ambasada Franciei.

Declarând că merge la Constantinopol pentru „interesele românești”, Stăpânitorul român plecă de la Sulina în Octombrie¹, pe unul din vasele de războiu care erau mândria Sultanului. Ajuns înaintea cetății împărătești, de care erau legate atâtea amintiri ale neamului său, până la vechile umbre tute-lare, bizantine și romane, el fu primit în salve de tunuri și trecu printre nizamii războiului Crimeii, cari-i presintară armele. În palatul bogatului Reșid, care-l lăsase stăpânului său, la Emirgian, de unde abia plecase Marele Duce Constantin, trimis de Țar acolo și pentru prestigiul numelui său, el fu ospătat, cu suita sa de șazeci de persoane, între care și ofițeri, și salutați de ambasadori, ca și de Fuad, ministru de Externe. A doua zi, între aceiași gardă de soliați, el fu condus de Vizir la Sultan, care-l primi în picioare în mijlocul salonului, viind întru întâmpinarea lui, după care-l întrebă de sănătate. I se trimise o sabie de onoare. Când vizită pe Vizir, muzica turcească învățase cântece românești. Se văzu chiar acest lucru rar pentru obiceiurile orientale: Sultanul asistând din loja sa la o reprezentație de teatru oferită oaspetelui².

După o conversație cu Domnul român, care câștigase până și pe Ludolf, ambasadorul austriac³, Bulwer, totuși, pe vre-

¹ Decretul pentru exercitarea puterii supreme de miniștri, 26 Septembrie st. n., în Iorga, *o. c.*, pp. 38-9.

² Bolintineanu, *Călătoria Domnului Principatelor Unite în Constantinopole*, 1860. Cf. Riker, *o. c.*, pp. 263-4, și Xenopol, *o. c.*, I, pp. 157-60. Felicitările lui Mihail al Serbiei; R. Bossy, *Agencia diplomatică a României în Belgrad și legăturile politice româno-sârbe supt Cuza-Vodă*, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, XV, p. 27, no. II. Răspunsul; *ibid.*, n-le III-IV. Doi ofițeri sârbi la manevrele românești în 1863; *ibid.*, n-le VIII-IX. O invitație a lui Mihail la Ruginoasa în 1865; no. XXXV. Scrisoarea, din același an, prin care se trimete în Serbia locotenentul-colonel Herekt, director al Arsenalului; *ibid.*, n-le XXXVII-IX. Cf., pentru călătoria la Constantinopol, de același, *Agencia diplomatică a României în Paris și legăturile politice franco-române supt Cuza-Vodă*, București 1931.

³ Dar încă din Mart 1860, prin Protesch-Osten, Austria își schimbă complet atitudinea; Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza*

muri, un aspru critic al lucrurilor românești, scria lui Russell, acum cu totul favorabil, că alesul din 1859 „e un om extraordinar (*above the common*) și cu o minte care se pare în stare să profite prin simț de răspundere și experiență“¹.

La întoarcere, Cuza putea spune în salonul Palatului din Iași, de și vorbise la București de o „simplă vizită de curtuasie“², de izbânda realizată: „Va atârna numai de noi, de patriotismul, de prudența și de concordia noastră pentru ca în curând aspirațiunile noastre cele mai fierbinți să se realizeze și patria noastră să redobândească în Europa locul ce i se cuvine“³.

În situația pe care i-o dăduse ducerea la un așa de bun capăt al misiunii sale, Cuza ataca și problema bisericească, deschisă, supt anume influențe străine, de mai multă vreme, întrebuintându-se bătrânețele și slăbiciunile Mitropolitului Sofronie, supt care lucra grupul de călugări de la Neamț, cari-și aveau sucursala, cu același nume, în Basarabia. Șeful Bisericii moldovenești, acela care-i anunțase și binecuvântase Domnia, fu declarat, înaintea tuturor celor de față, cari tot mai mult ajungeau să înțeleagă că au un stăpân, ca „rău încunjurat, rău sfătuit... pe o cale nepotrivită, nici cu demnitatea Bisericii, nici cu interesele Statului“. „Revolta“ și „anarhia“, el, Domnul, nu le va tolera nici acolo. „Trebuie în viitor capetele cele mai îndărătnice să se supuie legii!“ E drept că Statul se amestecase în ce nu-l privia la mănăstiri, de altfel cu cele mai bune intenții, dar Mitropolitul lupta cu „cărți de afurisenie“ și sunare de clopote la sosirea cercetătorilor mireni; se refuza slujba pentru Domn și chiar primirea scrisorilor lui⁴. La București se vorbi, în Decembrie, tot așa de tare, în chestia mișcărilor uneltite la Ploești și la Craiova⁵,

---

et l'avènement de la dynastie des Hohenzollern au trône de Roumanie, Paris 1930, p. 105, no. 1.

¹ Riker, *o. c.*, p. 303.

² *Monitorul* muntean, 18 Octombrie.

³ Iorga, *o. c.*, pp. 40-2. Urmează critica Justiției.

⁴ *Ibid.*, pp. 40-8.

⁵ *Ibid.*, pp. 49-50 (Turcii încercară a cere informații; Riker, *o. c.*, p. 305).

în acelaşi timp când, faţă de intenţia lui Klapka de a începe revoluţia ungurească de aici, Domnul proclama o neutralitate pe care va şti s'o apere¹. Se atinge la Bucureşti, cu prilejul Anului Nou, şi nevoia de a se ocupa de chestia ţărănească, adăugind însă că se aşteaptă propunerile Adunării². La Iaşi, tot atunci, se inaugura, cu pompă mare, Universitatea, în care domina spiritul exclusiv roman al lui Bărnuţiu³.

Dar anul al treilea al acestei Domnii acum întemeiate nu putu da isprava aşteptată din partea Adunărilor.

Disolvarea Adunării rebele din Muntenia şi încercarea unui Ministeriu conservator cu Barbu Catargiu nu reuşi (Februar 1861). Ministeriul Manolachi Costachi nu fu mai fericit. I se căutase pricină în anume călcări de lege, de către un corp politic care nu voia cu niciun chip să-l sufere: nu lipsia nici acuzaţia că s'ar fi procedat cu brutalitate la potolirea mişcărilor din Craiova⁴. Un nou Ministeriu muntean amesteca, în Maiu, un singur Moldovean, Mălinescu, cu trei oameni de la 1848: Ştefan Goleşcu, Bolintineanu şi Constantin Bălcescu, adăugându-se „Fanariotul“ Grigore Arghiropol⁵. Tot odată, în Moldova, Kogălniceanu trebuise să plece, pentru că, urmând direcţia anticlericală, suspendase pe Mitropolit, mergând şi până la arestarea lui. Desbateri pătimeşe, în care se introduseră şi alte încălcări, tindeau la o dare în judecată. Şi aceasta îngădui marelui orator să ridice din nou chestia sătească⁷.

Inlocuitorul lui fu Anastasie Panu, ajutător loial şi spirit moderat, care se încunjură de până atunci nemulţămitul C. Hurmuzachi, de Mavrogheni, şi el ținut la o parte, de Rolla, de Cucuireanu şi de tânărul D. A. Sturdza, dar, în faţa omului împăcării, Lascar Catargiu ridică public chestia ultimei do-

¹ Iorga, *l. c.*, pp. 51-3. V. mai sus.

² Iorga, *l. c.*, pp. 54-6.

³ V. şi *ibid.*, pp. 55-6.

⁴ Xenopol, *l. c.*, pp. 185-8.

⁵ Iorga, *o. c.*, pp. 59-60.

⁶ Pentru greutăţile lui, scrisoarea către soţie; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, pp. 172-4.

⁷ *Ibid.*, pp. 182-4.

rinți a Divanurilor ad hoc, adecă înlocuirea Domnului, aproape de capătul străduinților sale pentru bine, cu acel prinț străin pe care nimeni nu știa de undă să-l ieie, și cu un strigăt de triumf răspundeau din București și Barbu Catargiu și Gheorghe Știrbei. Trebui să se declare prin foaia oficială că Puterile nu admit acest punct¹. Apoi, prin artificii de procedură, se împiedecă, la București ca și la Iași², repetarea unor astfel de ieșiri.

Dar Adunarea din Iași se gândia totuși, să se unească la Focșani cu noua Adunare munteană și pentru a discuta chestia rurală³. Intriga, supt masca ideologiei, nu se lăsa biruită. *Domnul însuși era să resolve însă, pe baza rezultatelor de la Constantinopol, Unirea.*

Scriind și lui Napoleon după întorcerea aceasta de la Constantinopol⁴, el ar fi vrut ca înlăturarea ultimelor piedeci în calea Unirii să fie luate într'o conferință europeană, dar el mărturisia lui Negri că, de oare ce ea zăbovește, țara o va face singură⁵. Se vorbea și de o nouă Comisiune europeană⁶. Nu-i lipsiau lui Cuza crizele de conștiință, și între aceia cari l-au sprijinit în mijlocul lor trebuie să se însemne înainte de toate Negri, prea puțin înțeles și prețuit de contemporani, care, la sfârșitul acestui an hotărâtor, 1861, scria amicului și acum Domnului său: „Alteța Voastră să nu se descurajeze și să nu vorbească de abdicare în niciun cas, căci ar fi din nenorocire a se pune totul în joc și a se părăsi țările noastre în sama a cine știe ce triste eventualități“⁷. „Lucrând altfel“,

¹ Xenopol, *l. c.*, p. 196 și urm. Bolintineanu, prin *Dâmbovița*, cerea ca o Constituantă să proclame Domnia ereditară în familia Cuza; *ibid.*, p. 199. Se organizau petiții populare pentru aceasta; *ibid.*, pp. 199-200.

² C. Negruzzi cerea Capitala la... Galați; *ibid.*, p. 211.

³ Riker, *o. c.*, pp. 309-10.

⁴ *Ibid.*, pp. 305-7.

⁵ Henry, *o. c.*, pp. 105-6.

⁶ *Ibid.*, p. 106.

⁷ *Ibid.*, p. 107, no. 4. Nici să se vorbească, adaugă el, de așa ceva nimănui; *ibid.*, n-l următor. Ziarul engles de la Constantinopol și anunțase abdicarea. Și Riker, *o. c.*, p. 311, nota 37. — Corespondența din Constantinopol a lui Negri n'a fost încă dată publicului, cu alte hârtii de la Doamna Elena, prin Teodor Rosetti, de d. A. C. Cuza.

adăugia el, „permițeti-mi să v'o spun ca amic sincer, veți avea grele socoteli de dat istoriei”¹. Și represintantul țării la Constantinopol se bucura de tăcerea Porții la memoriul domnesc, pentru că i se părea că răspunsul ar duce la Conferință, iar Conferința ar împiedeca soluționarea chestiei românești prin voința însăși a Românilor. Era de părere ca, la deschiderea chiar a noii Adunări muntene, Domnul să facă proclamația Unirii pe baza memoriului, lămurind-o printr'un manifest public².

Dar, răspunsul turcesc viind în April 1862³, în Iunie Aali, care se gândise întâiu a retrace lui Cuza una din țări (!) ori a trimete un comisar⁴, era acum pentru răspunsul favorabil pe care Cuza-l aștepta de atâta vreme. Se admitea că mecanismul stabilit de Convenție nu poate funcționa, că trebuie un singur Ministeriu și o singură Adunare, dar se introducea copilăreasca rezervă că aceasta se admite numai pentru că s'a iertat a fi un singur Domn, iar pe urmă se va întoarce la vechiul sistem separat⁵. Gorceacov va arăta ce puțină basă poate avea această soluție⁶. Pentru Conferință, care s'ar ținea la Paris, și Negri socotia că, în acest cas, Români n'ar mai avea sprijinul de altă dată, Rusia fiind pentru prințul străin⁷. Dar Franța fu contra Conferinței și, de altfel, — Sardinia devenind regatul *incă nerecunoscut*, al Italiei —, lipsia unul dintre membri⁸.

Până atunci un vot al Adunării moldovenești îndemna la fusiunea celor două corpuri legislative, dar Camera nouă, răspunzând la această dorință, lăsa ceasul la judecata Domnului.

In tot acest timp, greutăți mari se ridicau la București

¹ Henry, *o. c.*, p. 108, no. 5.

² *Ibid.*, no. 6.

³ Riker, *o. c.*, p. 310.

⁴ *Ibid.*, p. 312.

⁵ După *Documents diplomatiques*, pe 1861, ale Ministeriului de Externe frances; *ibid.*, p. 320.

⁶ *Ibid.*, pp. 321-2. Pentru scopurile *balcanice* pe care el voia să le urmărească la Conferință, și *ibid.*, p. 322. Și ideia rusească a Unirii provisorii „pe trei ani”; *ibid.*, p. 324.

⁷ Henry, *o. c.*, pp. 108-9.

⁸ Riker, *o. c.*, p. 321.

din partea conservatorilor sau, mai bine zis, a proprietarilor, cari, temându-se că Domnul urmărește reforma agrară în sens radical, făceau să se decidă, în acest moment chiar, că nu se poate fără votul Adunărilor ca un proiect electoral să fie prezentat Puterilor¹. Li se răspunse prin proiectul Steege, în Comisia Centrală, care, după îndemnul Domnului, aduse înainte *lărgirea dreptului electoral*². Petiții în masă sosiau și la București. Se putea aduce deci, căderea Guvernului liberal din Muntenia, dar acțiunea lui Cuza contribuia la crearea atmosferei de care el avea nevoie pentru desăvârșirea Unirii.

Noul Ministeriu avea în fruntea sa, după refuzul lui C. A. Crețulescu, pe D. Ghica³, împotriva căruia boierimea nu putea să se ridice ca împotriva radicalilor pe cari izbutise a-i înlătura de la cârmă. Domnul înlăturase pentru moment chestia lărgirii dreptului electoral⁴.

*Se ajunse totuși la Conferință și anume, pentru a satisface pe Turci, chiar la Constantinopol (Septembre)*⁵. Aici Aați făcu ultimele sale sforțări pentru a pregăti o viitoare rupere a Unirii și o intervenție militară în cas de nesupunere a „Principatelor”⁶.

Se ajunse, și de pe urma somației lui Negri, care de-

¹ *Ibid.*, pp. 314-5. Austria susținea această opoziție; *ibid.*, pp. 324-5. Rusia privia chestia electorală din punctul ei de vedere, fiind contra radicalismului; *ibid.*, p. 328. Barbu Catargiu, căzut de la Guvern, cerea să se comunice Adunării corespondența Domnului cu Poarta; *ibid.*, p. 315.

² *Ibid.*, p. 316.

³ Caracterizarea lui pasionată, de Panu; Xenopol, *o. c.*, I, pp. 292-4.

⁴ Adresa către agenții în străinătate; *ibid.*, II, p. 295 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 293.

⁶ *Ibid.*, p. 327 și urm. (cu toate amănuntele). Fusese vorba, din partea Angliei și Rusiei, de insltuirea unui Senat; *ibid.*, p. 299 și urm. Domnul observase că Românii n'au elementele sociale pe care o a doua Adunare s'ar putea sprijini. *Încă de atunci el era pentru Consiliul de Stat*, căruia i-ar reveni și „contenciosul administrativ”. Regulamentele s'ar elabora acolo, unde s'ar judeca și amendamentele legilor elaborate de Consiliu.

clară lui Aali-Paşa că altfel Domnul va proclama de la sine Unirea¹, la păstrarea, totuşi, a rezervelor turceşti² în ce priveşte Unirea pe viaţă, cu menţiunea, prin notă separată şi expresă, a trimeterii unui delegat, împreună cu comisari ai Puterilor, pentru alegerea dublă, în cas de vacanţă, apoi menţinerea unor Consilii locale, rămânerea graniţii. *Dar punctul de căpetenie: desfiinţarea Ministerelor şi Adunărilor deosebite era câştigat.*

Astfel, în Octombrie, la obișnuita recepție, Domnul răspundea lui N. Goleşcu, care aducea dorinţele de Unire deplină ale Comisiei Centrale, că aceasta e şi dorinţa sa, cum a fost de la început, şi că acum chestiunea e în sama „Inaltei Curţi suzerane şi Marile Puteri garante“. Când, deci, procesul, care durase atâta vreme, trezind atâtea interese, era câştigat, proclamaţia din 11/23 Decembrie a lui Cuza, care declarase Porţii că mărgenirea Unirii la o viaţă pe care o putea tăia un atentat e pregătirea de pe acum a distrugerii actului şi, de fapt, împiedecarea oricărei guvernări serioase³, nu menţiona partea „Inaltei Porţi şi a Puterilor garante“ decât după ce amintea că „*faptul mareţ, dorit de generaţiile trecute*“, a fost „*acamat de Corpurile Legiuitoare*“, chemat cu căldură de el“, pentru a fi apoi „*recunoscut*“ de instanţa europeană şi „*înscris în datoriile naţiilor*“⁴ şi el prezenta fericitul rezultat ca o operă a sa personală: „*Alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie*“. Aceasta totuşi, fără a tăgădui „ajutorul“ ce a avut de la Comisia Centrală⁵. Firmanul însuşi, în care se vedeau mărgenirile acelea supărătoare, nu fu publicat decât cu o mare zăbavă, şi numai după insistenţa consulilor⁶.

Pentru a se arăta că nicio acţiune de partid n'a contribuit la Unire şi că de acum înainte e de lucrat în aceea bună înţelegere, sprijinită pe acel grup de liberali moderaţi,

¹ Xenopol, *l. c.*, p. 221, nota 85.

² Poarta ceruse şi oprirea creşterii puterii armate a Principatelor; raport al lui Negri, în Xenopol, *l. c.*, p. 220.

³ *Ibid.*, pp. 221-2.

⁴ Iorga, *o. c.*, p. 61, no. xxviii.

⁵ *Ibid.*, pp. 62-3.

⁶ Riker, *o. c.*, pp. 343-6.

pe care-l doria de mult , Domnul putea pune supt această proclamație iscălitura acestor membri ai ultimelor Ministerii separate: pentru Muntenia, conservatorul moderat D. Ghica, Fanariotul Arsachi, A. Plaginò, legat de familia Știrbei, Ion Ghica și neînsemnații N. A. Nicolescu și S. Fălcoianu, iar, pentru Moldova: A. C. Moruzi, de la Zvorâștea, om de la 1848, ca președinte al Consiliului după retragerea lui Panu², și boierii Cantacuzini, Ioan și Alexandru, apoi Ion Ghica și C. N. Suțu. Și, la 24 Ianuar st. v. 1862, a treia aniversare a alegerii sale, el putea să vorbească membrilor întruniți ai ambelor Adunări³.

În acest discurs e un adevărat program. El începe prin a opune *Unirii condiționate și temporare, admise la Constantinopol, Unirea intangibilă*: „Nu mă îndoiesc, domnilor, că nici Inalta Poartă, nici Puterile garante nu vor cugeta a desființa în viitor Unirea ce au recunoscut-o atât de necesară pentru fericirea Principatelor“, introducându-se „și în dreptul public european“.

„Comuna conlucrare“, spunea el, e, acum, o datorie pentru toți. „Desăvârșita securitate interioară“ va ști s'o impuie el. Se va porcede la unirea administrativă, cu o descentralizare, pentru Moldova, mai ales. Din nou apare, împreună cu organizarea comunelor, cu Curtea de Casație și cea de Conturi, cu mențiunea celui „al treilea Corp ponderator“ (Consiliul de Stat), cu unificarea legilor, chestia rurală. Iscălia însă ca ministru-președinte hotărîtul conservator Barbu Catargiu, care însă recunoscuse public că totul i se datorește Domnului⁴, apoi Brăiloiu, Arsachi, Al. Moruzi, alt conservator, Gr. Balș, I. Ghica singur represintănd pe liberali, în forma cea mai cumpănită.

Între oamenii stângii, cari un singur moment se împărtășiseră de putere și cari erau strâns uniți în cluburile lor, susținând pe Domn numai pentru că „albii“ lucrau continuu și vehement contra lui, noul Ministeriu, legat de un așa de

¹ Xenopol, o. c., II, p. 297.

² *Ibid.*, I, p. 212.

³ Iorga, o. c., pp. 63-8.

⁴ Xenopol, l. c., pp. 224-5.

mare moment din viața nației, fu considerat ca o ofensă de nesuferit. Aceasta cu atât mai mult, cu cât Catargiu era hotărât să aducă înaintea unei Adunări de care dispunea absolut proiectul de reformă agrară pe care-l alcătuiseră de mult conservatorii din Comisia Centrală.

În sprijinul acestei concepții el aducea mijloacele unui om de înaltă cultură, ale unui gânditor cumpănit, urmărind cu ușurință linia principală și a celei mai grele argumentări, o desăvârșită onestitate de convingeri și un talent cuceritor. Comparat cu toți ceilalți vorbitori munteni, era fără îndoială cel mai impresionant prin caracterul strâns legat al doctrinei sale, și lui Kogălniceanu-i putea opune un caracter neînduplecat și o viață privată care nu putea fi atinsă de nicio critică. Un om căruia atâtă i-a lipsit pentru a face epocă în istoria veacului său: ori o adaptare la cerințele imperioase ale vremii sale ori subordonarea puterilor sale acelui conducător al țării care nu putea fi înlocuit în funcțiunea sa.

El predica în fața unei demagogii de cluburi pornită la asalt și prin mijloacele conspirației respectul față de individualitățile superioare și față de puternicul factor economic care e averea, supunerea în fața ierarhiei indispensabile vieții oricărei societăți. În chestia agrară, el relua moștenirea acelor cari susțineau menținerea proprietății integrale, de drept roman, oricare i-ar fi originile și oricare i-ar fi îndatoririle, impuse de condițiile timpului.

Contra lui se ridicară, firește, manifestații țărănești, ca aceia din Buzău, porniri către imediate schimbări în domeniul electoral, atacându-se regimul actual al celor „5.000 de proprietari mari“, ca și speranțele unei legi agrare larg favorabile țăranilor. Se răspunse din parte-i, în mijlocul preocupărilor legislative mai mărunte, cu o îngustare a libertății presei, represintată acum prin mai multe organe, între care radicalul *Țăranul Român*.

La 25 Maiu st. v. în sfârșit legea rurală fu luată în discuție, pe baza cea mai îngustă stabilită de boierimea Regulamentului Organic: proprietarul nu datorește nimic țăranului. De aceeași părere se declară D. Ghica, Radu Rosetti, fostul președinte al Comisiunii Centrale, și chiar, dintre Moldoveni,

pe lângă Grigore Sturdza, a cărui atitudine era de așteptat, Al. Moruzi, acel revoluționar de la 1848.

În combaterea acestei concepții Kogălniceanu întrebuițea toate mijloacele convingerii unui suflet larg și generos, ajutate de prestigiul obișnuitei oratorii cuceritoare. Președintele Consiliului le răspinse cu o rece siguranță. Din partea naționalilor moldoveni mai vorbi doar Grigore Cuza. Partea lor fusese acum îndeplinită.

„Roșii“ munteni, trăind într'un oraș de populație săracă, gata oricând să fie pusă în mișcare, aveau vechea lor tactică, de care se folosiseră și în alegerea din Ianuar 1859. Când i se ceru lui Barbu Catargiu, de represintanții cluburilor, să îngăduie celebrarea aniversării mișcării din 1848¹, care, de altfel, însemnase așa de puțin în ce privește rezolvirea chestiei proprietății, el refuză autorisarea. „Nu va îngădui slăbirea liniștii“, preferând să se expuie morții. Ea îl aștepta, prin glonte din mâni plătite, supt gangul Mitropoliei².

Numele ucigașului, care ar fi fost un Ungur rătăcit la noi, nu merită însemnat pe paginile istoriei; s'a vorbit și de doi intelectuali români ardeleni, nedeplin identificați, Dunca și Grozescu. Nimeni nu a luat fățiș apărarea crimei. Încercarea ce s'a făcut de a arunca bănuiele, care s'au ridicat până sus, nu poate fi ținută în samă nici față de prefectul de poliție, N. Bibescu, care întovărășia, în aceeași trăsură, pe ministru. Cât privește pe Domnul însuși, care, când se adresase, în dorința de pacificare, luptătorului conservator, campionului boierimii muntene, îi cunoștea doar intențiile și nu-și ascundea cuprinsul unui proiect care nu se alcătuisese doar atunci de noul sftenic, el găsi cuvinte nobile pentru a încerca să mângâie pe văduvă,

¹ Și în August 1861 fusese vorba de o demonstrație țărănească înaintea palatului, cu „petiția de la 11 Iunie în proțap“, și se ieau măsuri militare, dar „Vodă, care râdea și el de precauțiile boierilor, când a văzut că-i este palatul mai bine păzit, a ieșit călare, nepăzit de nimic, și s'a preumblat după obiceiul său“; scrisoare a lui P. Orbescu, în Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 203.

² Cf. Al. Lapedatu, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936. P. Orbescu arată că s'au cercetat serios la Poliție procurorul Deșliu, dar și *I. Ghica și colonelul Adrian*, înlocuindu-se prefectul de poliție cu R. Rosetti; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 204.

calificând pe jertfa politică de „om de Stat eminent, ce a murit în serviciul ţării, martir al convingerilor sale şi *pentru apărarea principiului ordinii*”¹.

Se căută între conservatori un succesor al lui Catargiu, dar Dimitrie Ghica refuză o sarcină așa de grea. Domnul se adresează atunci la d-rul N. Creţulescu: — până la întârziata numire a acestuia, interimatul fu încredinţat experientului dr. Arsachi, care refuză să rămâie, cum refuză să vie Alecu Catargiu, în a cărui loialitate putea să se creadă —, şi acesta altcui un Ministeriu a cărui lipsă de prestigiu desvelia pe şeful Statului. Era format din Teodor Ghica (Finanţe), Gheorghe Creţeanu (Culte), Al. Florescu, D. Corne, colonelul I. Ghica (Războiu), C. Cantacuzino, Basarabeanul (Externe), apoi şi un Catargiu (Control). Contra lui se începu deci o furioasă luptă de răsturnare: aceasta, a doua zi după aclamaţiile cu care fusese primită vestea mult aşteptatei Uniri şi după interpretarea pe care i-o dăduse Cuza, chemând în jurul său toate elementele capabile să consolideze un tron încă așa de şubred.

Conservatorii, cari erau de fapt partidul pretendenţilor, cu Gheorghe Ştirbei şi Grigore Brâncoveanu în frunte, de şi ridicau neconţenit chestia, care s'ar impune neapărat după Unire, a prinţului străin, erau furioşi că Domnul refuză să promulge defectuoasa lege rurală votată în Iunie². Nu li ajungea participarea lui Cuza la durerea pentru pierderea aceleia care fusese şeful lor, cu neputinţă de înlocuit, — şi, de alminterea, ei nu arătau niciun zel pentru lămurirea crimei —; şi la închiderea sesiunii Domnul întrebunţase cele mai călduroase cuvinte pentru a-şi arăta părerea de rău: „Impărtăşind de o potrivă cu domnia voastră sentimentele de o legitimă întristare ce aţi manifestat pentru pierderea omului de Stat

¹ După un raport al consulului engles Green, Cuza punea în cauză pe I. Brătianu ca autor moral al atentatului; Riker, o. c., p. 384. Cf. Hagi-Moscu, în *Rev. Ist.*, XI, p. 228.

² După P. Orbescu, „Vodă li-a zis (conservatorilor): „Aţi făcut aceea lege; poftiţi acum de o şi executaţi. Ce? Vreţi să chem Ministeriul dintre liberali să v'o execute? Nu se va executa decât de dv., căci aceia nu o primesc. Dar vreţi armata? Nu ieau o astfel de răspundere pe capul meu. Dv. trebuia să faceţi legi pe care ţara trebuie să le primească ca o binefacere, iar nu legi pentru care să se scalde în sânge“; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, pp. 23-4.

chemat de noi în capul Guvernului inaugurat în ziua de 24 Ianuarie, părerea noastră de rău este cu atât mai vie, cu cât deșertul ce el a lăsat încă nu este înlocuit¹. Nicio atitudine însă a Domnului, nicio concesie nu putea să biruie hotărîrea beizadelelor de a răsturna pe omul de o creștere inferioară pe care-l ridicase pe tron, un moment, o potrivire unică a împrejurărilor², și nimeni nu putea convinge pe un Lascăr Catargiu, pe un Anastase Panu însuși, cu toate demonstrațiile credinții sfătuitoare pe care el le dăduse, că noua Românie trebuie să devie un apanagiu al familiei Cuza, devenită o dinastie. Neputând crea partidul moderat pe care-l dorise, Cuza nu mai găsia la nimeni un sprijin în adevăr prietenesc, fiind silit să se îndrepte pe rând la oamenii cari se ridicaseră contra lui, jignindu-l adânc. Ceasul lui Kogălniceanu va trebui să vie, din cauza superiorității lui intelectuale și înaltului ideal de dreptate socială pe care-l reprezintă, dar, pentru a înțelege starea lui de spirit față de prietenul de odinioară devenit Domnul, glorificat de el însuși, al țării, ajunge a receti scrisoarea-i intimă din Februar al acestui an 1862, în care arată cum el a răsturnat, prin interpelarea asupra școlilor și a veniturilor mănăstirilor închinat, Cabinetul vechiului său colaborator în mișcarea de la 1848, Alexandru Moruzi. Aceasta de și-si dădea samă de primejdiile situației: „Starea țării e foarte neliniștitoare. Camera e reacționară și toată țara câtă nu e represintată, aproape

¹ Iorga, *Mesagii*, p. 71, no. xxxvi.

² V. cuvintele din 1861 ale lui D. Ghica, raportate de P. Orbescu, director în același an și viitorul ministru în Cabinetul din 1863 al lui Kogălniceanu: „Dar până când va avea Camera atâta răbdare a suferi astfel Domnului?"; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 197. Guvernul de atunci împăcase și revolta țăranilor de la Băilești, moșia lui Gheorghe Șirbei; *ibid.*, p. 198. E denunțat, ca agent al legăturilor cu consuli pentru răsturnarea Domnului, Barbu Belu, însuși propunătorul moțiunii jignitoare din 1862; *ibid.*, p. 199. El ar fi spus: „Trebuie să-l răsturnăm; acum e rândul nostru a fi revoluționari. Am pierdut toate ale noastre și nu mai e de suferit"; *ibid.* Orbescu desvăluie și legăturile lui Barbu Catargiu, socrul fostului consul frances la București, acum mutat în Egipt, Béclard, cu Lüderei; *ibid.* Raporturile cu consuli; *ibid.*, pp. 200-1. Semnalează apoi triumful prin chemarea la Guvern a lui D. Ghica a „binișliilor, tombate-relor, putregaielor"; *ibid.*, p. 202.

revoluţionară.“ Recunoştea marele talent al lui Barbu Catargiu, dar era foarte aspru pentru colaboratorii lui, mai ales cei din Moldova, fiind sigur că Ministeriul în întregime n'are încrederea Domnului. „Ce va veni pe urmă, Dumnezeu ştie¹.“ In ce priveşte pe I. Brătianu şi Rosetti, nimic nu putea să mai apropie pe aceşti apărători ai vechilor idei revoluţionare de acela care vorbea la fiecare clipă de nevoia autorităţii şi de dreptul lui de a o impune².

Chemată în Novembre 1862 pentru votarea, în şedinţă extraordinară, a budgetului —, se lucra tot cu cel din 1860³, — verificarea vechilor cheltuieli şi unificarea legislativă, Adunarea, întrând în Decembre în şedinţe ordinare⁴, se arată pornită la o necruţătoare luptă, nu contra inofensivului Nicolae Creţulescu, ci contra şefului însuşi al Statului, care ar avea datoria de a face loc prinţului străin, ceea ce se va cere şi de-a dreptul de la Împăratul Francesilor, ca de la un binefăcător şi permanent ocrotitor. Apărarea pe care o va face Kogălniceanu, cu lipsa de respect şi de tact care stătea în a spune tare că alesul din 1859 nu e o personalitate excepţională ca să i se ceară mai mult decât ce dă, dovedeşte cât de mult dispăruse înălţătoarea stare de spirit de la începutul Domniei alese⁵.

Aceasta pe o vreme când acum sosiseră misiunile franceze cerute lui Napoleon pentru reorganizarea armatei şi punerea în ordine a finanţelor, pentru crearea de drumuri şi poduri⁷. Domnul, din parte-i, apăsa tot mai mult asupra

¹ *Ibid.*, pp. 174-5.

² V. Xenopol, *o. c.*, I, p. 267 şi urm.

³ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 788-9.

⁴ *Ibid.*, p. 80, no. xli.

⁵ Cf. felul cum el înţelegea situaţia creată prinuciderea lui Catargiu: „In urma unui trist eveniment, luând însumi cărma guvernului“; *ibid.*, p. 82.

⁶ Xenopol, *o. c.*, I, p. 260: „Domnitorul e om, nimic mai mult decât om; nu are pretenţiunea de a fi un bărbat mare. Sămânţa bărbaţilor mari s'a pierdut de la Ştefan-cel-Mare şi Mihai Viteazul; acum se cultivă sămânţa gândacilor de mătăasă (!)“. Cf. scrisoarea lui Kogălniceanu din 20 Ianuar 1863. El arată că se cerea prinţul străin cu siguranţa că el nu va fi primit de Puteri şi se va reveni deci la cele două Domnii osebite.

⁷ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 82-3. Pentru unificarea Şcolilor militare;

sprijinului armatei, supusă direct autorității sale. Astfel cu prilejul discursurilor de la 1-iu Ianuar 1863: „M'am convins că, alături cu armata, sânt oameni devotați, activi, cari pricep ca și dânsa că Țara noastră are nevoie de ordine... Avem convicția cea mai adâncă, că fericirea Țării depinde în mare parte de armată. Numai prin asigurarea ordinii publice se va putea asigura dezvoltarea instituțiilor noastre naționale“¹.

Răspunsul veni peste câteva săptămâni cu prilejul răspunsului la Mesagiu, în Februar. El samănă cu vestita întâmpinare a liberalilor francesi contra Ministeriului Polignac, și de fapt contra lui Carol al X-lea, în 1830. La închinarea către Impăratul Francesilor se adauge critica aspră, brutală a unui întreg regim, supt care, — ca și cum vina ar fi fost a Domnului —, nimic nu s'ar fi făcut, și aceasta numai pentru că lipsește „sincera funcționare a mecanismului constituțional“, pe când „concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriei Tale“, membrii celor șasesprezece Ministere ieșind din guvern fără folos, doar „lăsându-și reputația lui politică“. Se cere „Domnitorului“ să-și îndrepte miniștrii pe căile cele bune.

Iscălesc, cu Panu în frunte, care alcătuisese, după cât se pare, acest adânc jignitor rechisitoriu, pretenđenții, câte un alt vechiu conservator, liberalii cu Ștefan Goleșcu, Ion Ghica, I. Brătianu și Rosetti². În același timp umbra prin județe o petiție pentru prințul străin, de care vorbisera în desbateri și D. Ghica și Grigore Sturdza³.

La primirea deputației municipalităților, în aceeași lună, Cuza făcea deci alusie la zădărniciă „politice“ și a „teoriilor constituționale“, pe când „interesele noastre materiale sânt ade-văratele interese ale țării“. Arătând întregul său program în

ibid., pp. 77-8. Pentru grija de invalizi; *ibid.*, pp. 88-9. Alte legături cu armata; *ibid.*, pp. 89-94.

¹ *Ibid.*, pp. 82-3. Cuza introduce în Ministeriu, ca element militar de sprijin, pe Tell; Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, pp. 175-6.

² Xenopol, *o. c.*; Riker, *o. c.*, p. 405 și urm.

³ *Ibid.*, pp. 406-7. Prokesch-Osten propunea trimereterea unui comisar în Principate; *ibid.*, pp. 407-8. Și Negri denunța la Constantinopol pe cei douăzeci și șapte de pretenđenți; *ibid.* Se hotărî să se comunice consulilor că ambasadorii desaprobă orice „atac asupra Constituției“, dar și orice jignire a Domnului; *ibid.*, p. 409. Consuli se declarară contra politicii acestuia; *ibid.*

această direcţie, el se scusa că „dificultăţile guvernamentale“ nu-i permit a merge mai răpede.

În Mart Kogălniceanu arăta, într'o scrisoare privată, că *sprîjinul din afară a lipsit* şi deci Cuza va închide, când vrea, Adunarea, rămîind astfel biruitor împotriva celui mai furios din atacurile îndreptate contra lui². Se refuzase de Adunare budgetul, dar Domnul era hotărît să meargă înainte, declarînd consulului austriac că nu-şi va părăsi datoria de a menţinea prestigiul autorităţii sale: „vor vedea ei de ajuns cu cine au a face“³.

Deci, fără zăbavă, la 2/14 Mart, Domnul închidea această tulburată sesiune, dominată de cea ce s'a numit „coalitia monstruoasă“, arătînd, cu o extraordinară răbdare şi cu un superior spirit de iertare a ofensivelor, ce a aşteptat de la Adunarea care-şi fixase ca scop dărămarea tronului său: „activitatea şi silinţa domniilor voastre s'au pierdut în discuţii politice, în lupte de partide sau de persoane“, esceptînd numai câteva spirite liniştite. Doar câteva legi s'au putut strecura, budgetul rămîind nevotat. În schimb s'au îndemnat la neascultare funcţionarii.

Vina o dădea el doar pe „neexperienţa noastră, nerăbdarea noastră, precipitarea adesea imprudentă a aspiraţiunilor noastre către progres“. În credinţa că nu se poate ajunge la un rezultat, sesiunea nu mai e prelungită deci, lăsînd pe fiecare să-şi examineze conştiinţa. Nu se uita să se adauge şi „simpatia din partea Augustei Curţi Suzerane şi înaltelor Porţi garante“⁴.

În acest timp, — după ce Gheorghe Ştirbei mersese într'o misiune la Viena şi la Paris, fiind urmat de Panu, în toamnă —, se credea că „Bibesciştii urzesc lucruri urâte“ pentru deschiderea Adunării, hotărîtă să-şi continue lupta, şi că se vor

¹ Iorga, *Mesagii*, pp. 84-5. Cuza trimise în misiune secretă la Paris pe V. Alecsandri, care-i dădea samă, în Decembrie 1863, de buna primire la Napoleon, cerînd voie să meargă, pentru sănătate, în Egipt; Gh. T. Kirileanu, în *Rev. Ist.*, III, pp. 119-20.

² Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, p. 177, no. xvii.

³ Riker, *o. c.*, pp. 410-1.

⁴ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 85-8. Se încercă de opoziţie refuzul impoziţiilor; Riker, *o. c.*, p. 412.

da în judecată Rosetti și Aricescu, „pentru scrieri incendiare și apologiste revoluțiilor“¹.

Vara aduse și incidentul, în el însuși puțin însemnat, al micului grup armat al Polonului Miroslawski, care încercă să treacă în Rusia, pentru a inaugura revoluția, și care produse o ciocnire, la Costangalia, cu soldații români, urmând apoi liberarea prizonierilor². Consulului rus, care nu era mulțumit cu atâta, Domnul îi răspunse, hotărît, că nu e „jandar-mul Rusiei“³.

Se încercase, în Iunie, un nou Ministeriu, cu Cantacuzino din Moldova, dar acesta cerea ca armata, pe care se sprijinia Domnul, să fie la dispoziția Adunării. Cuprinderea în acest Cabinet al lui I. Brătianu fu răspinsă de consulul Franciei⁴.

Un memoriu arăta că nu se poate lucra în actualele forme de Stat⁵; constituționale, *cerându-se un Senat și un Consiliu de Stat, cu suspendarea pe cinci ani a Adunării. Nația ar fi bucuroasă de o astfel de schimbare, și stăpânitorul cu prețul vieții o va face. Dacă nu i se îngăduie, e gata să abdice.*

Urmă, ca o necesitate, chemarea la putere, peste tot ce fusese până atunci, a lui Kogălniceanu, care, hotărît să curme abuzurile administrative⁶, aducea cu dânsul pe Bolintineanu, pe Steege, pe N. Rosetti Bălănescu, pe P. Orbescu și pe Ardeleanul, acum încetățenit în țară, unde începea tipărirea admirabilei sale colecții de izvoare apusene, *Tesaurul*, Papiu Ilarian, care, de alminterea, se va retrage, fiind înlocuit cu P. Orbescu⁷.

Noul Ministeriu prezintă totuși Adunării, al cărei sincer președinte era acum înțeleptul adversar al birocrației și lup-telor de partide, C. A. Crețulescu⁸, proiectul de lege pentru secularizarea, pe baza de mult fixată, a averilor mănăstirești, ceea ce Domnul considera ca unul din „actele națio-

¹ Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, pp. 394-5.

² Xenopol, *o. c.*, I; Riker, *o. c.*, pp. 413-5.

³ *Ibid.*, p. 415, nota 4.

⁴ *Ibid.*, pp. 416-7. N. Golesecu pierdu situația de adiutant domnesc; *ibid.*, p. 417. *In acest timp Domnul încheie contracte cu străinii pentru bancă și căi ferate; ibid.*

⁵ Riker, *o. c.*, p. 418 și urm.

⁶ Iorga, *Mihail Kogălniceanu*, pp. 176-7.

⁷ Iorga, *Mesașii*, p. 106, no. LIV.

⁸ V. Jouga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1937, p. 227 și urm.

nale“ care sânt chemate a întări ţara şi naţionalitatea noastră. Dorind ca această chestie să fie hotărîtă în cea mai mare grabă, el cerea deputaţilor să facă jertfa de a nu lua vacanţă pentru serbătorile Crăciunului¹. Data aceasta, el birui pe îndărătnicii săi protivnici: ar fi fost şi greu ca o astfel de propunere să fie răspinsă (13/25 Decembre)². Kogălniceanu căpătase unanimitatea. Călugării trebuiau să capete în schimb pentru proprietăţile lor 51.000.000 de piaştri, pe cari nu-i primiră. Refusul Turciei şi al Puterilor de a accepta soluţia era un act de simplă formalitate, guvernul engles singur manifestându-şi indignarea pentru această sechestrare. Hotărîrea unei conferinţi, la 28 Mai, fără urmări, fu ca veniturile să fie depuse la Constantinopol³.

Situaţia Domnului era acum complet consolidată, faţă de situaţia din lăuntru ca şi faţă de necontenitul amestec al Suzeranului şi al protectorilor, cari, fără a se putea înţelege vre-odată între dânsii, nu pierdeau nicio ocaşie de a se înfăţişa drept pedagogii diplomaţiei ai unei Domnii care-şi găsisese acuma drumul, aşteptând, după proiectul frances din 1863, de a da Austriei „Principatele“ în schimb pentru Galizia intrată în Statul polon înviat ori şi pentru Veneţia, atribuite Italiei încă nedesăvârşite, noi idei de înstrăinare a unei naţii ajunse la o nouă treaptă a liberării ei⁴. Credinţa unei armate pe care Londra o socotea „ridiculă“, era desăvârşită, şi lagărul de la Cotroceni putuse fi un mijloc de a înfrâna ambiţiile răsturnătorilor. Pentru secularisare i se presintară lui Cuza felicitări de negustorii bucureşteni constituiţi în corp şi de deputaţii suburbiilor Capitalei, şi li se vorbi de „patriotismul şi spiritul de ordine al populaţiei Bucureştilor“⁵. Când, apoi, la 1-iu Ianuar 1864, se înfăţişă pentru obişnuitele omagii preşedintele Adunării, Domnul mărturisi că intenţia sa

¹ *Ibid.*, pp. 100-1.

² Pentru alitudinea lui Aali şi a ambasadorilor, Riker, *o. c.*, p. 430 şi urm.

³ Riker, *o. c.*, p. 432 şi urm.

⁴ Temperley and Lilian M. Penson, *Foundations of British foreign policy from Pitt (1792) to Salisbury*, Cambridge 1938, pp. 257-8, pentru planurile de schimb teritorial în dauna Principatelor; II. Sutherland Edwards, *Sir William White*, Londra 1902, p. 133.

⁵ Jorga, *Mesagii*, pp. 102-3.

e de a rezolvi îndată toate chestiunile în zăbavă: „Aceste felicitări îmi sânt scumpe; ele sânt de bun augur că anulul în care întrăm România îi va datori organizațiunea sa. Dacă această organizațiune, după expresia d-voastră, va contribui a-mi face și mie o pagină în Istoria Țării, ea nu mai puțin va contribui întru a atrage asupra Adunării binecuvântările Națiunii“¹.

Cum nu se ajunsese până în Februar la votarea legilor financiare, sesiunea fu prelungită până la 3/15 Mart², apoi până la 1/14 April³. Așa, nu fără a se fi primit împrumutul și o concesie de cale ferată, *se ajunsese la momentul, care trebuia să fie hotărîtor, al presintării noului proiect de lege rurală.*

Desvâluirea proiectului care făcea pe țărani proprietari pe pământul care li fusese dat pînă atunci în folosință, dar lăsa proprietarului restul de două treimi în stăpînire deplină, de săi de tinereță martur al reformei agrare din Prusia, adu-săi de tinereță martur al reformei agrare din Prusia, aducerea la îndeplinire a unui vechiu și mare ideal; pentru Domn, în ciuda legendei create în jurul numelui său, era altceva sau, mai bine, și altceva: prilejul bine venit pentru a realiza, potrivit cu simțul său de neapărată impunere a principiului de autoritate, vechiul său program de stăpînire de fapt, sprijinit pe altceva decât pe votul unei oligarhii electorale și pe capriciile unor clanuri boierești și unor cluburi de origine revoluționară.

Mesagiul din 14/26 Mart 1864 arată că legea din 1863 n'a putut fi promulgată pentru că „nu corespundea la condițiile de îmbunătățire a soartei muncitorilor de pământ“, potrivit cu articolul 46 din Convenție, care prevedea formal „îmbunătățirea soartei țăranilor“. Aduc, deci înainte noua soluție, ieșită din deliberările Consiliului de miniștri și presintată de Kogălniceanu⁴. Proiectul fu imediat dat publicității. Pentru a se avea răgazul trebuitor desbaterilor, sesiunea Adunării e prelungită până la 1/14 Maiu⁵.

¹ *Ibid.*, p. 104.

² *Ibid.*, p. 105, no. LIII.

³ *Ibid.*, pp. 106-7.

⁴ *Ibid.*, pp. 107-8.

⁵ *Ibid.*, p. 108, no. LVII.

Se încercă, din partea apărătorilor vechii stări de lucruri, o mişcare defensivă prin votul de neîncredere dat Ministeriului cu o mare majoritate (83 faţă de 36).

Kogălniceanu demisionă, dar Domnul răspinse demisia pe temeiul că votul de neîncredere fusese dat fără a se fi discutat proiectul de lege, cuprinzând, potrivit cu Convenţia, soluţia „pe care ţara întregă o aşteaptă cu o legiuită nerăbdare“, şi adăugind, ceea ce era adevărat, că „aceasta e în însuşi interesul asigurării proprietăţii funciare“. Se supune, în acelaşi timp, Adunării oligarhice *proiectul de lege electorală*, tot aşa prevăzut în Convenţie şi dorit de ţară, ba chiar de însăşi Adunarea. Prin el „România poate dobândi o Adunare în care interesele tuturor claselor societăţii vor fi mai deplin reprezentate“. Meargă deputaţii de serbătorile „Invierii Mântuitorului Omenirii“ acasă, vadă liniştea ţării, — se zvonia de răscoala ţaranilor şi se cerea intervenţia străină¹, — şi să se întoarcă apoi pentru a discuta asupra reformei electorale². La 2/14 Maiu, după o călătorie prin ţară a Domnului, un nou mesagiu chema Adunarea în sesiune extraordinară pentru acest singur scop³.

Prin glasul lui Vasile Boerescu, Adunarea, rezervându-şi părerea asupra proiectelor de lege, refuză să discute cu un Ministeriu în care nu putea să aibă încredere. Cum era de aşteptat, Kogălniceanu avea decretul de dizolvare, căruia-i dădu cetire. I se răspunse, după exemplul frances de la 1789, că deputaţii se declară în permanenţă. Dar şi Kogălniceanu ştia istoria: după exemplul lui Cromwell şi al lui Bonaparte, el evacua sala cu soldaţii⁴.

Printr'o proclamaţie către „Români“, Domnul, care nu uită să pomenească recunoscător şi pe „Inalta Poartă, Augusta noastră Suzerană“, şi „Marile Puteri ale Europei“, „auguştii subscriitori ai tratatelor care au ridicat România“, în legătură cu „instituiiile liberale şi binefăcătoare“ ce au dat ei ţării prin

¹ Riker, *o. c.*, p. 441, după rapoarte consulare franceze şi engleze.

² Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 109-10. Se numise un nou ministru de Războiu, de care Cuza era sigur, generalul Savel Manu; *ibid.*, pp. 108-9.

³ *Ibid.*, p. 111, no. LXI.

⁴ Recomandarea de către N. Creţulescu a dictaturii, în Maiu 1863; Xenopol, *o. c.*, II, pp. 323-5. Cf. şi scrisoarea din Botoşani către Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, a unui Sachetti; *ibid.*, pp. 327-30.

Convenție, arată ce statornică dușmănie a întâmpinat el în cei șase ani de Domnie idărăuită, de voința poporului său. Crede că „a dat nenumărate dovezi despre cel mai scrupulos al său respect pentru privilegiile parlamentare“, — de și, adăugim, *Statul român nu era o monarhie parlamentară, rezultată dintr'o lungă desvoltare constituțională* —, mergând până la neconținute concesii cu sacrificarea propriilor sale drepturi și a „unor prerogative suverane“. Nu s'au ținut în samă lucrurile mari ce a reușit să îndeplinească. „Patimile vinovate“ au stăpânit necurmat toată viața politică. Ele i-au adus lui, „alesul Românilor“, numai „ultragiul și calomnia“, pornite, contra „înțelepciunii unui număr de deputați“, de la „o oligarhie turburătoare“, paralisând orice acțiune de Stat. Un ultim apel, în vederea înfăptuirilor, privitoare la țărani, pe care le cer „marile principii de egalitate și de dreptate ale timpului nostru „a adus un vot de blam Ministeriului însărcinat cu această acțiune care, printr'o „lege de dreptate“, aducea „realizarea speranțelor legitime ale celor trei milioane de țărani“. El declară, trecând puțin asupra inițiativei lui Kogălniceanu, că acest proiect represintă „propria cugutare a Șefului Statului“ pe care-l jignește acest vot. E adus deci să se adreseze țării, în conflictul pe care nu l-a voit, dându-i ei puțința de a se manifesta în adevăr prin schimbarea legii electorale. Adunarea nu vrea să se ocupe de dânsa. Apelul la națiune se face deci prin plebiscit, înfățișându-se în forma unui proiect de Statut acea reformă electorală, de care singură pentru un moment este vorba.

Peste câteva zile, între 10 și 14 Maiu st. v., voturile culese în largul țării, în număr de 682.621, contra 6.307¹, supt supraveghierea Mitropolitului Primat, aprobau măsura revoluționară a Domnului. De ziua Doamnei Elena, el se adresa deci celor de față pentru a-și arăta mulțămirea: cu acest prilej amintia pe membrii vechi ai familiei sale, presințați ca uciși „pentru drepturile țării“, și făgăduia să urmeze, cu prețul vieții, exemplul lor. Vorbind celui d'intăiu dintre arhieriei, el își arăta o siguranță, care rămânea să fie verificată asupra faptului, că și Puterea Suzerană și cele protectoare vor recunoaște curajosul act săvârșit, aprobând crearea noilor instituții, din-

¹ Consulul engles notă 52.520 sau chiar 70.220 de absenți; Riker, o. c., p. 447 și nota 2.

tre care una, Consiliul de Stat, fusese votată, de altfel, de către Adunarea disolvată¹.

Pentru aceasta se făcu al doilea drum la Constantinopol, de unde venise numai prestarea formală a lui Aali-Paşa², jignit că nu se ceruse învoirea prealabilă: el tot nu se lăsă atras, după experienţa trecutului, de invitaţia lui Russell, revenit de la vechile simpatii pentru Români, de a face să între-oştile otomane³. Acuma, Ruşii erau contra confiscatorului sacrileg al averilor mănăstireşti, şi din nou Austria se ridica duşmană, Prokesch-Osten fiind pentru trimeterea unui comisar al Porţii⁴. Singur ambasadorul frances, de Moustier, se declară pentru actul care imita pe acela prin care Ludovic-Napoleon devenise al treilea Impărat. Deci, supt influenţa lui, ambasadorii se uniră ca să declare că actele Domnului român erau admisibile, dar nu şi călcarea tratatelor⁵. Cuza fu, nu somat, ci invitat, prin consulul frances, din partea lui Moustier şi, prin represintantul său la Constantinopol, din partea lui Aali, să vie pentru explicaţii⁶, atunci când el însuşi, ca să evite un act de supunere, presinta ţării călătoria sa ca venind din proprie voinţă; refusând scrisoarea, ce i se cerea, că a călcat prevederile Convenţiei, el se învoi doar să declare că va zăbovi până la întorsul său aplicarea măsurilor pe care le avea în vedere pentru organisarea Statului⁷.

La 2 Iunie st. n. se făcu plecarea. Fu primit în condiţii extraordinare, fiind găzduit într'unul din palatele imperiale, chioşcul de la Apele Dulci⁸. Audienţa la Sultan avu loc la 8, fiind condus prin poarta care nu se deschidea decât pentru acesta. Stătu pe canapea alături cu suzeranul său. Arătând motivele faptei sale, i se observă numai că sânt îndatoriri faţă de Puteri pe care Imperiul trebuie să le observe. Se vorbi şi de progresul armatei otomane⁹. Dar, la

¹ Iorga, *Mesajii*, pp. 112-5.

² *Ibid.*, pp. 116-20.

³ Riker, *o. c.*, p. 446.

⁴ *Ibid.*, p. 448.

⁵ *Ibid.*, p. 449.

⁶ *Ibid.*, pp. 450-1.

⁷ *Ibid.*

⁸ Henry, *L'abdication du prince Cuza*, p. 125, no. 20.

⁹ Raport al lui Moustier; Riker, *o. c.*, p. 453.

banchetul oferit de ambasadorul frances, cei mai mulți dintre colegii lui nu voiră să asiste, de și Aali luă parte, ca și ambasadorul prusian.

Cum hotărîrea zăbovia, Cuza avu pe ambasadori în fața lui cu stăruințe, când amenință că pleacă fără să mai aștepte nimic. El lăsă doar să i se smulgă neînsemnate schimbări de amănunte în ce privește condițiile de alegere, regimul censitar fiind menținut¹. În schimb se recunosc dreptul de a publica, în lipsa Camerelor, decrete. Se dădu Statutului numirea eufemistică de „Act. adițional la convenție“, așa cum, odinioară, noua Constituție liberală a lui Napoleon I-iu la întoarcerea de la insula Elba fusese proclamată ca „Act adițional la Constituțiile Imperiului“, cu *admiterea, de cea mai mare importanță, a complectei autonomii a țării, liberă să-și schimbe cum va voi legile de administrație internă*². Domnul se folosi de aceasta explicând țării că modificările impuse pot fi schimbate de dânsa oricând.

La 2/14 Iulie se comunica prin proclamația lui că noile instituții au fost confirmate la Constantinopol, dar se presinta formula că, ducându-se acolo, „spre a întări autonomia țării prin o nouă înțelegere internațională“, el a izbutit. Schimbările „le-a adoptat, *împreună* cu Inalta Poartă și cu adesiunea tuturor Puterilor garante“, fără a se schimba sensul noilor așezăminte, care, cum s'a observat mai sus, fiind „provisorii“, *pot fi revăzute chiar de viitoarele Corpuri Legiuitoare*, în prima lor sesiune. „România numai de astăzi reintră în autonomia sa din lăuntru, *cuprinsă în vechile noastre capitulații, încheiate cu Inalta Poartă și garantate prin tratatul de Paris*“³.

Indată, pe când o comisiune lucra la legea rurală, din nenorocire fără a fi pregătit niciun material și a avea la îndemână mijloacele de executare pe teren, — căci și Kogălniceanu era din aceeași categorie a oamenilor cari cred că reformele se îndeplinesc prin ele însele —, se luau, de acela care era și ministru de Interne și de Agricultură și de Lucrări Publice, o serie de măsuri menite să facă impresie:

¹ *Ibid.*, pp. 454-5.

² *Ibid.*, pp. 455-6.

³ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 120-3.

introducerea sistemului metric, crearea primei şcoli de comerţ, instalarea celor d'întăiu Camere de agricultură şi a celei de Mine, prefacerea Iaşului în „oraş franc şi întreprins comercial“, inaugurarea expoziţiilor pe judeţe¹. Se re-glementau exproprierile². Se va începe lucrul la noile Coduri după cele napoleoniene.

La 14/26 August legea rurală era gata. Sătenilor cari a-veau acuma pământul ce li scăpase odată din mâni tre-buia să li sune peste măsură de simpatie desfiinţarea clăcii: „claca (boierescul) este desfiinţată pentru de-a pururea“, spu-nea proclamaţia domnească³. Proprietarii erau să fie despă-gubiţi prin hârtii de Stat, a căror soartă se poate uşor în-ţelege. Cu avânt oratoric Kogălniceanu, al cărui stil se simte, arăta ţăranilor ce fericire-i aşteaptă⁴, fără a se gândi că orice capital li lipsia, că n'aveau pe nimeni care să-i con-ducă şi că de la sine se impuneau împrumuturile cămătă-reşti sau veşnica îndatorire la boieri, dintre care unii, ca d-nele Rückmann şi Băleanu, se grăbiră, nu fără a-şi vedea interesul propriu, să delimiteze partea dată de cea pe care o păstrau. Se dădea în sama unor oameni desorientaţi şi fără solidaritate, cărora erau să li cadă în parte cele mai rele terenuri, toate râpele şi sărăturile, fără măcar ca acest lot să fie apărat de fatala îmbucătăţire, şi nu folosia pentru moment promisiunea întemeierii de şcoli rurale, cu lauda emfatică a unei culturi care era să consistă din pure teorii, nefolositoare pentru felul lor de viaţă. Nu era necesar să li se recomande sătenilor buna rânduială: ei dovediseră şi în cele mai rele împrejurări că au instinctul păstrării ei.

O călătorie a lui Kogălniceanu până în fundul Olteniei, desfăşurându-se supt auspiciile forţii publice⁵, căci ţărâni-mea nu înţelegea totuşi în de ajuns darul ce i se făcuse şi nu fusese deprinsă a-şi arăta sentimentele, contribui numai la răcirea relaţiilor primului ministru cu Domnul, care doria

¹ *Ibid.*, p. 124.

² *Ibid.*, p. 125.

³ *Questiunea proprietăţii din punctul de vedere al dreptului şi al situaţiunii, de un amic al ordinii*, Bucureşti 1864.

⁴ Iorga, *Mesagii*, pp. 126-8.

⁵ Xenopol, *o. c.*, I.

ca recunoștința să se îndrepte către dânsul personal¹. N. Crețulescu se folosea de această nemulțămire pentru a-și pregăti propriul Ministeriu, și o împăcare între cei doi factori ai revoluției nu era să dureze multă vreme.

Noul Parlament, — în care nu lipsiau oameni de samă, dintre cei înaintați: Kogălniceanu, Tell, C. Hurmuzachi, dintre moderați: I. Strat, Steege, Teodor Balș, dintre conservatorii hotărâți: Catargiii, Ștefan și Costin, I. I. Filipescu, generalul Năsturel Herescu, contele Rosetti, Radu Rosetti, pe lângă o grămadă de represintanți, total necunoscuți, ai noii clase mijlocii, dar Senatul cuprindea pe cei mai mulți membri ai vechii clase conducătoare², — care se deschise în Decembrie, nu cuprindea pe vechii dușmani ai lui Cuza. Când îi saluta în mesagiul său³, vorbind de „luptele de partid“ și de „visurile unor ambițioși“, de „facțiunile“ care „și ridicaseră capul până la tron“⁴, Domnul nu prevedea că *din noile Adunări încetul pe încetul îi va răsări aceiași opoziție*. El se mândria cu înfăptuirile din ultimele șapte luni: instalarea Consiliilor comunale și județene, „descentralizatoare“, decretarea codului penal, cu instituția, care era să funcționeze așa

¹ Aceste relații ajunseră așa de rele, încât Kogălniceanu trebui să primească această telegramă a cărui ciornă, de mâna însăși a Domnului, s'a păstrat: „Am judecat totdeauna pe oameni după actele lor. Odată fixat aceasta, fă-ți deducțiile în consecință. Dacă ar fi părăsire și sacrificiu, te înșeli asupra victimei. Scandalul nu folosește mai niciodată până la capăt decât celor ce-l fac. Fii mai reflexiv și mai puțin pățimas și mai ales mai circumspect în provocațiile d-tale. Știam că ai memorie. Îți amintești cronologia istorică. De ce uiți unele fapte recente? Intreabă pe Dimitrie Cozadini dacă am știut să tac și dacă nu știam să-ți țin sama de meritele reale, să fac parte slăbiciunilor și vicisitudinilor omenești. *De la suirea mea pe tron am ca regulă de purtare răbdarea și clemența*. Am avut totdeauna ca principiu să nu stigmatizez pe vinovați decât când nu puteam să-i readuc și să-i ridic din nou înaintea ochilor lor chiar. Crede totdeauna că nu voiu uita niciunul din serviciile d-tale fără să ai nevoie a mi le aminti“; Gh. T. Kirileanu, în *Rev. Ist.*, III, pp. 118-9.

² Xenopol, *o. c.*, II, pp. 6-7.

³ E curios că el revine la titlul de „Principate Unite“ alături de acela de „România“. Președinte se numise C. Negri, apoi Al. Em. Florescu; Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 146-7.

⁴ *Ibid.*, pp. 129-30.

de rău, a juraţilor, Codul civil, elaborat de Consiliul de Stat, cu căsătoria civilă, organizarea Bisericii, supt un singur Sinod, în care e represintată şi noua episcopie de Ismail, favo-
rurile acordate catolicilor şi Evreilor, pregătindu-se „eman-
ciparea Românilor de ritul israelit“, odată aprig combătută
de Kogălniceanu, — se admitea şi proprietatea rurală a străi-
nilor —, introducerea prin noua lege de învăţământ a şcolii
de Stat, „obligatoare şi gratuită“, crearea Casei de conse-
naţie, nouă lege a armatei, aşa de credincioasă, împrumutul
de 48 de milioane încheiat la Londra. Se promiteau dru-
muri, poduri, căi ferate, port la Marea Neagră (la Jibrieni).
Se punea în perspectivă, când va deschide mâna întregă,
„libertăţi mai largi“.

O întregă operă se pregătia care trebuia să puie pe altă
basă finanţele. Inundaţia din Bucureşti, în Mart, făcu pe
Domn, care se întinse îndelung, în scrisoarea către preşedin-
tele Consiliului, asupra acestei nenorociri, să se gândească la
regularea cursului Dâmboviţei.

În acest act el întrebuiţa faţă de Kogălniceanu, care nu
era, de sigur, administratorul cel mai atent, în acelaşi timp
când vorbea de cele aproape patruzeci de proiecte de lege
pe care le avea gata, un ton deosebit de aspru¹. Căderea
aceluia care, din prietenul ce fusese, devenise un rival putea
să se prevadă. Urmaşul ministrului căzut, ca formă, într'un
conflict fără mare importanţă, cu Consiliul de Stat fu ju-
risconsultul şi omul de carte Constantin Bozianu, care nu
aducea cu dânsul însă un deosebit prestigiu. Tot în Mart se
încheie sesiunea Corpurilor Legiuitoare², dar pentru legi
privitoare la justiţie, la lucrări publice şi la „stabilimente
de credit“ se deschise, în Maiu, o nouă sesiune, cu acelaşi
preşedinte de Consiliu, având pe lângă el trei Moldoveni:
Rosetti Bălănescu, Savel Manu şi Ioan Strat, pe lângă recon-
ciliantul muntean Gheorghe Vernescu, odată un aşa de ho-
tărît adversar³. Se aduse atunci Codul de justiţie militară⁴.
„Comisiunea Mixtă“ creată de Statut începea să funcţioneze⁵.

¹ *Ibid.*, pp. 157-63.

² *Ibid.*, p. 165, no. LXXV.

³ Era dintr'o familie de moşneni din judeţul Buzău.

⁴ *Ibid.*, p. 168, no. LXXVIII.

⁵ *Ibid.*, p. 171, no. LXXXIII.

Acuzația adusă lui Cûza că, de un temperament lăsător și, pe lângă aceasta, de mult bolnav de plămâni, se desinteresa de afacerile publice, retrăgându-se în Moldova, la moșia sa Ruginoasa, pentru săptămâni întregi, cade astfel. Rare ori în așa de puține luni s'au presintat atâtea măsuri tinzând la alcătuirea, care nu se putea zăbovi, a Statului celui nou.

Dar nici Ministeriul Bozianu, care nu se putea impune Parlamentului, nu avu dăinuire. La 14 Iunie st. v., el era înlocuit prin formațiunea de oameni de încredere, — se vorbea tot mai mult de „camarila“ alcătuită din „chelnerul“ belgian Liebrecht, de fapt un om foarte capabil, și de câțiva Moldoveni, — pe care o presida doctorul Nicolae Crețulescu. Retrăgându-se Bozianu, care păstrase cele trei locuri ale lui Kogălniceanu, a lui Voinescu și lui Strat, Internele, Agricultură și Lucrările Publice, Ministerele cele mai importante treceau asupra omului cu totul sigur, neprețuit colaborator în organizarea armatei, care era generalul Ioan Em. Florescu. Alt grup de departamente, unind, curios, Cultele și Instrucția cu Justiția, fu încredințat interimar neînsemnatului până atunci Dimitrie Cariagdi¹.

După o mai lungă ședere la Ruginoasa a lui Cuza pentru îngrijirea sănătății prin iubirea Doamnei, pe care n'o putuseră îndepărta de dânsul legăturile, de multă vreme, cu văduva Maria Obrenovici, născută Costin Catargiu, care avea cu soțul ei, ofițer în serviciul României, un fiu, Milan, menit să domnească în Serbia², se luă hotărârea, în credința că nu este niciun motiv de neliniște, a unei călătorii în Apus. Domnul mărturisia, — și apropiatul sfârșit al vieții lui va dovedi în de ajuns că avea dreptate, — că „șapte ani de mancă în interesul țării, șapte ani de griji i-au zdruncinat într'atât sănătatea“, de trebuie să cûte alinarea la țară. El se încredea în „simțul ordinii și al înțelepciunii strămoșești“, cerând „buna înțelegere“ și nu uita să ceară sătenilor, cari trecuseră

¹ *Ibid.*, pp. 169-70. V., pentru Florescu, generalul Rosetti, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936.

² V. Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, și Iorga, *Scrisori de Doamne, passim*. Doamna stătuse mai mult timp la Paris, de unde a scris frumoasa scrisoare către Hermiona, fiica lui Asachi, ajunsă soția lui Edgar Quinet.

printr'un an greu din cauza executării defectuoase a legii agrare, care *nu prevedea nici dreptul la islaz, nici acela la pădure, ca, în muncă solidară*, „să nu mai piardă vremea cea folositoare pentru muncile câmpului“. „Civilisaţia“, spunea această frumoasă proclamaţie din 6/18 Iulie, „vine totdeauna cu spicul în mână, cu spicul carele este semnul cel mai doveditor al culturii şi al avuţiei unui popor“¹.

I se va răspunde prin tulburările puse la cale² de vechii revoluţionari, cari, pe o vreme când boierii se mulţămiau cu plângerile prin scrisori private, ca ale lui Dimitrie Ghica îndreptate către Panu³, sau cu pârile la Paris ale unui Alexandru Mavrocordat şi Teodor Ghica⁴, uneltiau în cluburi continuarea politicei de lovituri cu meşteşug pregătite, pe care o inauguraseră scenele din ajunul alegerii aceluia care, cu orice preţ şi *orice ar rezulta pentru ţara care după dispariţia lui Cuza nu mai avea nimic legal asigurat*, trebuia înlăturat, prin asasinat sau, cum se va fi prevăzut încă de atunci, prin răpirea persoanei sale. Ioan Brătianu ştia că Domnul, care se sprijinia pe Napoleon al III-lea, nu putea să primească vre-odată ca sfetnic al său pe acela care fusese învinuit că a participat la o conspiraţie contra lui: Cuza însuşi i-o spunea lămurit lui Negri în 1863 încă⁵. Se câştigau, la Paris, vechi sprijinitori ai cauzei româneşti, ca Michelet şi Colson, ziare importante, ca *Le Siècle*⁶. În acelaşi timp se lucra şi la Constantinopol: cum era vorba de o decoraţie ce s'ar crea de Cuza, se credea la începutul acestui an că acesta se va proclama, de ziua alegerii duble, Suveran independent⁷.

Tulburările din August n'avură de fapt importanţa care se doria de organisatorii ascunşi⁸, cari se îngrijiseră şi de răspândirea unor veninoase şi aţâţătoare pamflete⁹.

Întăiu câţiva Olteni vânzători de zarzavat, cărora li se

¹ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 172-3.

² V. Xenopol, *o. c.*, II, p. 35 şi urm.

³ *Ibid.*, p. 364 şi urm.

⁴ Henry, *L'abdication du prince Cuza*, p. 127, no. 23.

⁵ *Ibid.*, p. 110, no. 11.

⁶ *Ibid.*, p. 123, no. 24.

⁷ *Ibid.*, no. 25.

⁸ V. scrisoarea lui I. Brătianu, în Xenopol, *l. c.*, pp. 33-4.

⁹ *Ibid.*, pp. 36-7.

impunea să-și facă gherete, manifestară contra Primăriei¹. Apoi o mulțime cu bețe și pietre porni din Piața Sf. Anton și devastă Palatul municipal. Nu se vedea niciun conducător. Răspinși în Piața Mare, răsculații se împotrivară, și lupta urmă trei ceasuri. Trebură, pe lângă focuri în aier, șarje de cavalerie, și chiar se trase cu tunul asupra caselor unde se adăpostise, resistând și mai departe, mulțimea, care lăsă pe teren șapte morți.

Totuși generalul Florescu puse să se aresteze I. Brătianu, care venise tocmai atunci la București², în legătură cu inveniurile ce i se aduceau, — și el publicase o ciudată scrisoare —, precum și Rosetti, Goleșcu-Albu, Carada și obscurul Serurie³.

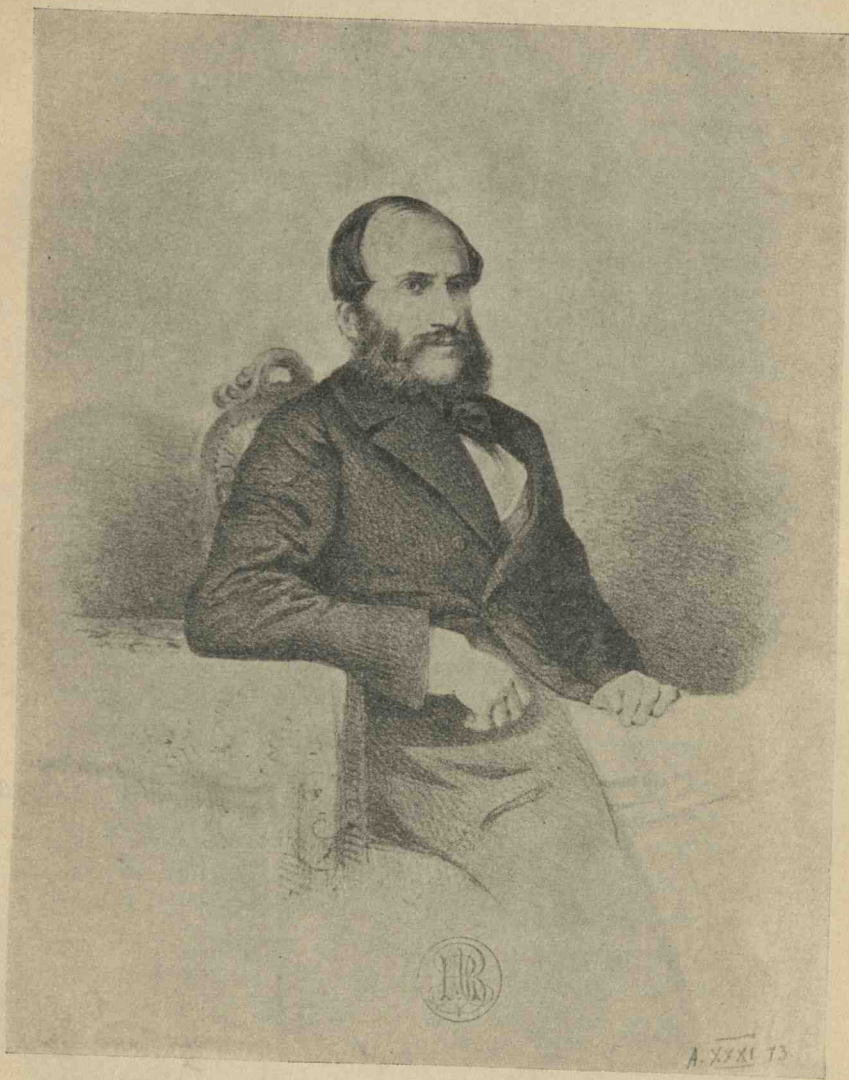
Dar oricum, îi trebuia opoziției liberale un răsunător protest pentru a se pune în mișcare toată străinătatea, care fu făcută să creadă că o cârmuire rea a ridicat contra ei toată lumea și că România e în pragul unei adevărate revoluții populare.

Astăzi, tot materialul diplomatic e cercetat și se poate vedea ce zădărnicie, și în informație și în discuții și în măsuri, reprezintă diplomația europeană din acel moment, care se grăbi să vorbească din nou de necesitatea trimeterii la București a unui comisar otoman. Rusia căuta de mult pricină Domnului, care se afla în cele mai rele legături cu consulul Offenberg, apucat să reieie tradițiile unui Rückmann și Dașcov, dar scopul nu era decât să-l smulgă de la Franța, cu care relațiile nu mai erau aceleași și, în acest moment chiar, consulul venia pentru sfaturi amicale în numele aceluia nou ambasador al Țarului la Constantinopol, Ignatiev, care eră să joace un așa de mare rol în chestia Orientului, bruscând-o pentru a se ajunge la o silnică lichidare³, — și i se răspundea că el, Domnul, nu e nici francofil, nici rusofil, ci Ro-

¹ Pentru întemnițarea acestuia, v. *Din corespondența familiei Ion C. Brătianu*, I, București 1933, p. 21 și urm. Fu reținut la Prefectura Poliției și la Casarma Pompierilor. Rosetti era la „arestul preventiv sau politic“; *ibid.*, p. 35. Fură arestați și Radu Rosetti și scriitorul Radu Ionescu.

² Scrisoarea lui Florescu către Baligot de Beyne; Xenopol, *o. c.*, p. 419 și urm. Cf. *ibid.*, II, p. 32 și urm.; Riker, *o. c.*,

³ Henry, *o. c.*, pp. 134-6.

Barbu Catargiu.

mân¹. Eden, represintănd Austria, se socoti, pe dreptate, ofensat de o proclamaţie neroadă a Consiliului de miniştri, compus din patru persoane, dintre care una ad-interim, care acusa politica austriacă de a fi provocat tulburarea prin transmiterea unor pamflete revoluţionare venite din Elveţia. De mult Anglia lui Russell şi Palmerston privia, cu toate silinţile făcute une ori de ambasadorul la Constantinopol Bulwer, pe Domnul Românilor ca pe un evadat din legalitatea Convenţiei². Napoleon însuşi se arătase neted nemulţămît de situaţia din România³, şi Drouyn de Lhuys, revenit la putere, îşi retrăgea vechile simpatii⁴. Ştirile continuu defavorabile pe care le dădea bolnăviciosul consul de la Bucureşti, Tillos, şi şeful misiunii militare franceze⁵, puteau contribui la aceasta. Era vorba acum de o înţelegere, de altfel imposibilă, între Cabinete pentru a se îndrepta o situaţie pe care erau total incapabile s'o judece⁶.

Domnul, care a putut culăge şi personal unele impresii în timpul curei sale la Ems, nu aşteptase indemnul telegrafic pe care Aali se crezu în drept să i-l adreseze; el se grăbi să se întoarcă la Bucureşti, unde Florescu, despre ale cărui legături cu nemulţămîţii se vorbise⁷, putea fi considerat ca suspect⁸. O proclamaţie liniştită, la 30 August st. v., vorbea numai de „reprobarea ţării“, dar se arăta că nu se va ajunge la capăt prin „orice încercare de a răsturna instituţiile ţării“; se acorda şi deplină amnistie pentru toate delictele politice.

Îndă de la sfârşitul lui Septembrie, când foaia oficială francească îl atacă violent de două ori, el crezuse că se poate adresa personal lui Napoleon, care nu primi cu plăcere această misivă. El nu stătu la îndoială să atingă acel proiect

¹ Consulul recomanda, ca mai bun ministru din vechile partide, pe un Otetelişanu.

² V. raportul din 1863 al lui I. Alecsandri, în Henry, *o. c.*, p. 115, şi urm.

³ *Ibid.*, p. 112, no. 15.

⁴ *Ibid.*, p. 129 şi urm.

⁵ *Ibid.*, p. 140.

⁶ *Ibid.*, p. 500.

⁷ Riker, *l. c.*

⁸ *Mesagii*, p. 174, no. LXXXVI.

pe care-l avea în adevăr Impăratul Francesilor, preocupat de a da Italiei Veneția, de a dăru-i în schimb Austriei Principatele, cum s'a văzut la întrevvedereea lui la Salzburg cu Francisc-Iosif¹, această nenorocită idee putând să explice schimbarea de atitudine a politicii franceze; prin ce alta decât incapacitatea de a governa a Domnului, aceea de a fi guvernată a țării înseși se putea îndreptăți o astfel de odioasă propunere, care trimete la actele, reprobate de orice conștiință politică, de împărțire a Poloniei? Nu s'ar putea întâmpla, spune Cuza, ca „existența naționalității românești independente să fie jertfită atâta timp cât glasul Impăratului Napoleon va fi preponderent în lume“. Cu un gest cavaleresc, unit cu un înalt simț al demnității sale, Domnul român adăuse că, dacă Impăratului i se pare că el, Cuza, n'ar putea stăpâni situația, dacă socoate că „România trebuie să fie incredințată, fără pericol pentru autonomia ei, unor mâni mai dibace decât ale lui, *e gata a se cobori de pe tron*“. Aceasta fără „descurajare“ și fără „frică“. „*Voiu reintra bucuros în viața privată, părăsind un tron pe care nici nu l-am visat, nici nu l-am căutat, pe care nu l-am datorit decât stimei compatrioților miei și pe care nu l-am primit din chiar întâia zi decât cu o grea sarcină*“².

Dar Franța imperială, unde I. Brătianu se duse într-o misiune de propagandă, — pe când Domnul trimetea la Napoleon pe Alexandru Cantacuzino³, — continua să încurajeze speranțele unui Nicolae Bibescu, fiul fostului Domn, care, ca și fratele său, Gheorghe, luase serviciu în armata franceză și se bucura de favoarea mareșalului Randon⁴. Aceasta cu toate asigurările ministeriale în celalt sens⁵.

Din parte-i, Fuad, Marele Vizir, omul de la 1848, crezuse că trebuie să atragă atenția Domnului, care trebuie să pedepsească pe autorii unor tulburări a căror cauză „nu e cunoscută“ Porții, asupra datoriei ce o are de a împiedeca repetarea unor asemenea fapte. Răspunsul pe care-l primi Vizirul e fără îndoială cel mai frumos act de demnitate al celui care, obosit și desgustat,

¹ Lamarmora, *Un pò più di luce*.

² Henry, *o. c.*, pp. 132-3; Bossy, *o. c.*

³ Xenopol, *o. c.*, II, p. 58 și nota 8.

⁴ Henry, *o. c.*, pp. 143-4.

⁵ *Ibid.*, pp. 145-6.

va repeta şi înaintea ţării că e gata să părăsească o situaţie în care fusese atât de puţin răsplătit pentru osteneţile şi izbânzile sale. El începea protestând contra comunicării şi tipăririi prealabile a scrisorii care avea aierul unei muştrări cu totul neacceptabilă. El amintea aceluia care fusese amestecat şi în toate negociaţiile din care ieşise noul Stat românesc că în Convenţie nu e nimic care să îngăduie o ingerinţă a Porţii în administraţia ţării, că o intervenţie e prevăzută doar pentru cazul unei adevărate tulburări a ordinii, şi atunci numai după o înţelegere cu Puterile garante. Niciun cas de acest fel nu s'a produs, şi nici nu s'a cerut acest asentiment. S'a inventat, — şi aşa şi era, — o revoluţie care nu existase şi s'a văzut în ea „o expresie brutală a unei nemulţămiri generale“. O informaţie neîndestulătoare nu putea să îndreptăţească o desaprobară neîngăduită şi nemeritată. Oricând, se va proceda tot aşa de energic. Oricum, un amestec armat al Turcilor ar duce la „consecinţi în afară de orice prevedere omenească“. Se repetau spusele de la Constantinopol cu privire la avantajii unor legături ca acelea ale Domnilor de odinioară cu Sultani cari, „departe de a alătura Principatele la alte posesiuni ale lor, departe de a înăbuşi o naţionalitate care ar fi putut fi la discreţia puterilor lor arme, au vrut, din potrivă, să-şi facă din ele un zid de apărare, să respecte a lor independenţă interioară şi să întărească autonomia şi privilegiile *poporului român*“. Şi, hotărît, el declara că se va opune la orice intervenţie cu forţa: „*Nu voi avea niciodată neiertata stăbiciune de a lăsa Inaltei Porţi grija de a lua, în asemenea cas, măsurile concertate ce Convenţia îi impune. Eu înţeleg mai înalt şi mai cu demnitate datorile mele.*“ Serisoarea se termină însă prin cuvinte împăciuitoare¹.

Tot odată se proclama faţă de Patriarhul Ecumenic, care, tocmai atunci, protestase contra noilor legiuiri bisericeşti, că Biserica românească e stăpână acasă la dânsa².

Luând măsuri, prin statul de serviciu, pentru ca funcţionarii să-şi îndeplinească mai bine datorile, Domnul anunţa,

¹ Iorga, *Mesagii*, etc., pp. 179-87.

² *Ibid.*, pp. 189-90.

în mesagiul de deschidere a noii sesiuni parlamentare că acordă, urmând exemplul lui Napoleon în perioada Imperiului liberal, dreptul de interpelare. Programul prevedea o lege a tocmelilor agricole, un cod rural și amintia decretarea codurilor și întemeierea „Băncii de scont și de circulație”. Se menționau lucrările de Cale Ferată între Galați și Tecuciu și isprăvirea studiilor pentru traseul București-Giurgiu, având a se începe în April clădirea Gării din București; se va face apoi legătura Capitalei cu Dunărea. Pozițiile de fier, încredințate Englesilor, sânt în lucru. Opera tehnică străină e primită în toată lumea și se amintește că în anul viitor se vor aduna popoarele la Expoziția din Paris. „Cartelul de extrădare” și convenția telegrafică cu Austria, cea, în pregătire, cu Rusia, cea, încheiată, cu Serbia, ca și convenția cu Rusia, și cu participarea Austriei, pentru navigația Prutului, — cu Poarta se va negocia pentru împărțirea insulelor Dunării, — afirmă dreptul României de a lua angajamente internaționale și Poșta română va începe serviciul Internațional. Nu se uita nici schimbul de scrisori cu Fuad.

În sfârșit, în legătură cu cazul din August, Domnul rostia cuvintele de înaltă desinteresare prin care asigură că nu va căuta să domnească prin forță: „Fie în capul țării, fie alături cu d-voastră, eu voi fi totdeauna cu țara pentru țară, fără altă țintă decât voința națională și marile interese ale României. Eu voiesc să fie bine știut că *niciodată persoana mea nu va fi o împiedecare la orice eveniment care ar permite a consolida edificiul politic la a cărui așezare am fost fericit a contribui*. În Alexandru Ioan I-ii, Domn al Românilor, Români vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în Adunarea ad hoc și Camera electivă din Moldova marile principii ale regenerației României și care, fiind Domn al Moldovei, declara oficialmente Inaltelor Puteri garante, când primia și Coroana Valahiei, că el primește această îndoită alegere ca expresiunea neîndoielnică și statornică a voinții naționale pentru Unire, — însă *numai ca un deposit sacru*“¹.

Dar la 16 Ianuar 1866 cel ce vorbea astfel trebuia să constate

¹ *Ibid.*, pp. 187-97.

că în Adunarea electivă, al cărei preşedinte, Manolachi Costachi însuşi, parafrasând declaraţia domnească privitoare la abdicare, adăusese părerea de rău că de la conducere s'au înlăturat veteranii luptei pentru Unire¹, s'a trecut peste drepturile ce i se cuvin, „ridicându-se chestiuni cu totul străine de desbaterile de care Adunarea era ocupată“. Făcând aluzie la frazele despre alte posibilităţi în ce priveşte persoana Şefului Statului, el observă că nu se putea „face din exprimarea unor dorinţi obiect de discuţiune“².

Consulii vorbesc³ de reaua stare a finanţelor, — dar noua Bancă înaintase 6.000.000 de lei⁴ —, de neplata funcţionarilor, şi a armatei chiar, de greutatea de a găsi împrumutul salvator, şi pun aceste neajunsuri în sama lipsei de simţ practic al Domnului. A-l judeca numai astfel e a ignora întreaga mare operă pe care acela care nu era chemat ca să fie controlorul, contabilul şi garantul unei situaţii de mult deficitare o îndeplinesc. Toate aceste invinuri, pe care vechiul rival, lucrând pe supt mână, Ion Ghica, şi nepotul Doamnei Elena şi, mult timp, intimul Domnului, D. A. Sturdza, le vor ridica, în aspre acte de acusaţie, contra celui în sfârşit, după o luptă eroică, răpus, nu ating partea esenţială, rostul însuşi, dus fericit la capăt, al acestei Domnii. Din despreţ, iar nu din conştiinţa unor greşeli săvârşite şi care ar fi putut să se evite, nu li s'a dat niciun răspuns. Părerea cercetătorilor străini, cari judecă din punctul de vedere constituţional sau financiar, are, faţă de sensul acestei epopei naţionale care va ajunge o dramă şi va fi terminată printr'un act de urâtă trădare, aceeaşi valoare ca şi osânda moraliştilor cari, în ce priveşte legăturile cu d-na Obrenovici şi atitudinea lui Cuza faţă de cei doi copii născuţi din ele şi din cari, când ei fură recunoscuţi, nu fără învoirea Doamnei tuturor sacrificiilor şi devotamentelor, linguşitorii făceau moştenitori presumpţivi ai tronului fără ereditate, se înfăţişau ca nişte censori ai moravurilor într'o societate ale cărei preo-

¹ Xenopol, *o. c.*, II, p. 7. El fu înlăturat *ibid.*, p. 743, fiind înlocuit cu N. Catargiu.

² *Ibid.*, pp. 197-204.

³ V. şi Henry, *o. c.*, p. 155.

⁴ *Ibid.*, p. 160, no. 39. Cf. *ibid.*, p. 162.

cupări morale erau tocmai la nivelul acelor care pătează marea stăpânire a lui Napoleon al III-lea. De mult bolnav, foarte obosit, adăpat zilnic cu toate amărăciunile, rău servit de oameni manifest inferiori, acela care a rămas în amintirea recunoscătoare a urmașilor: „Cuza-Vodă“ nu arăta, cu tot gestul lui măreț de personală desinteresare, prin nimic că ar fi avut în vedere, fără vre-o garanție înăuntru și siguranță în afară, să lase tronul, pe care-l consolidase cât era cu putință, în sama valurilor furioase ale patimilor politice și amenințărilor, tot așa de grele, din turburele cer confus al diplomației internaționale.

Din potrivă, asigurările de stabilitate pe care le dase la Anul Nou erau întemeiate prin ultimele vești din afară. Clarendon, venit din nou la Ministeriul de Externe engles, trimetea consulului Green instrucția de a face pe Domn să știe că, supt condiția observării mai exacte a îndatoririlor internaționale, el, și el singur, va fi susținut și mai departe: în veșnica rivalitate cu Franța napoleoniană, era un răspuns la planurile parisiene de restaurare a Bibeștilor¹. De altfel și cârtitorul Tillos amintea lui Drouyn de Lhuys că aceeași e linia de conduită care i s'a recomandat, ba încă subliniind că e vorba de o „energică“ sprijinire și contra revoluționarilor și contra pretendenților chiar². Totuși la intervenția lui Green Cuza răspunse, plângându-se de lipsa unor ajutători mai buni, că el e gata să facă loc oricui ar putea să asigure mai bine situația³.

Evident că și din afară se urmăria față de dânsul o acțiune lipsită de onestitate. Altfel n'ar fi putut pomeni ambasadorul austriac la Londra de „un demers frances cu privire la prințul Cuza și la înlocuirea lui eventuală“, de la Viena arătându-se chiar dispoziția unei înțelegeri și cu Napoleon și cu Anglia asupra întregii „chestiuni a Principatelor“, care se

¹ Henry, *o. c.*, p. 150 și urm.; Riker, *o. c.*

² Henry, *l. c.*

³ *Ibid.*, p. 152. Și Bolintineanu, în *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 118, înseamnă răul efect făcut prin asemenea declarații asupra oamenilor politici, cari nu s'au mai simțit legați de un simplu protectorat. Cf. și Xenopol, *o. c.*, II, pp. 57-8. V. și declarația lui Cuza către Petre Grădișteanu că în adevăr abdicarea era ultimul punct de program; *ibid.*, p. 61, nota 10.

declarase astfel din nou deschisă¹, iar Clarendon vorbea brutal de „brigandul“ care la Bucureşti urmăreşte independenţa ţării sale², adăugind îndată şi alte calificative care se sprijiniau pe tot felul de anecdote neverificate³. Aceasta ca să ajungă şi de Austrieci la părerea că, pentru moment, Cuza trebuie tolerat şi sfătuit, căci *prinţul străin n'ar putea fi găsit cu invoirea tuturora*.

Dar în foile din Viena se însemna că Ion Brătianu a fost primit de Drouyn de Lhuys şi chiar de prinţul Napoleon, de mult dorit ca Domn român şi care făcuse şi o vizită la Bucureşti⁴, şi Domnul ştia de audienţa duşmanului său la ministrul de Externe al Franciei⁵.

Fără a cunoaşte această acţiune de subminare lentă, el arăta dorinţa de a se discuta chestia, care *rămânea deci deschisă şi pentru dânsul*⁶, dar, această dorinţă nefiind îndeplinită⁷, se arăta în stare să păstreze ordinea, ca unul care nu se teme de duşmani pe cari-i dispreţuia⁸.

De fapt se lucra pe ascuns pentru detronare, poate şi de teama ca din retragerea, frumos, dar imprudent, anunţată de Domn, să nu iasă candidatura ruscască la tron sau succedul vre-unui pretendent din familiile ridicate de Regulamentul Organic. Astfel, prin acea declaraţie mai mult decât prin greşelile de guvernare, Cuza îşi periclitase stăpânirea.

Exploatându-se desordinea finanţelor, care, pentru o opinie publică veşnic bănuielnică şi urlătoare, era o „hojie“, cum o spuneau placardele ce răsăreau pe stradă, se pregătea o lovitură pentru chiar aniversarea a şaptea a lui 24

¹ Henry, *o. c.*, p. 153, no. 31. Răspunsul lui Clarendon că nu se poate ajunge la o înţelegere europeană; *ibid.*, pp. 158-9.

² *Ibid.*, pp. 165-6. În schimb se păstra sprijinul ambasadorului de Moustier; *ibid.*, pp. 166-7.

³ *Ibid.*, p. 153 şi urm.

⁴ *Ibid.*, p. 160, no. 39. V. şi Riker, *o. c.*, p. 405.

⁵ Henry, *o. c.*, pp. 169-70.

⁶ Neîncrederea lui Tillos, care nota felicitările prezentate de Anul Nou şi pentru fiii lui Cuza; *ibid.*, pp. 159-60.

⁷ Tillos bănuia că el s'a înţeles cu Rusia pentru a se da succesiunea ducelui de Leuchtenberg, descendent al lui Eugeniu de Beauharnais şi ginere al lui Nicolae I-ii; *ibid.*, p. 156, no. 35.

⁸ *Ibid.*, p. 154 şi urm.

Ianuar¹. Eden semnala Ministeriului existența comitetului secret care finanțase misiunea lui Ion Brătianu și care, în prevederile sale, ar fi mers și până la asasinatul care în adevăr era aproape să fie săvârșit, și el arăta că poliția lui Alexandru Beldiman, de o incapacitate absolută, crezuse că descoperi în bătrânul și total inofensivul Eliad pe marele uneltor².

De fapt se știa în cercurile interesante că misiunea lui Ion Brătianu a reușit și că tronul României ar fi dispus a-l primi fratele regelui Belgiei, contele Filip de Flandra, de a cărui candidatură se vorbise serios înainte de alegerea din 1859³. Pe lângă această acțiune monarhică, de mult, încă din 1864, se afla în Apus, și în insula Guernesey, a exilului lui Victor Hugo⁴, redactorul ziarului suprimat al lui Rosetti, *Românul*, Eugeniu Carada, care și cu alt prilej își va arăta marile însușiri de conspirator, dar el declara că nu înțelege ca amici de luptă decât „presa sau revoluția”⁵.

Iar, în țară, încă din Iunie 1865, între Rosetti⁶ și Panu, de o parte, D. Ghica, Brăiloiu și chiar Gheorghe Știrbei și Brâncoveanu, de alta, se luase îndatorirea de a se ținea morțiș la alegerea prințului străin⁷.

Pe când Domnul se gândia la un nou Ministeriu, de proprietari, nu fără aplecări către Rusia, — căci se vorbea de

¹ *Ibid.*, p. 168.

² *Ibid.*, și p. 160, no. 45. Planul de a ucide pe Cuza la balul din 8/20 Februar; Xenopol, *o. c.*, II, p. 81, după Memoriile lui Papadopol-Calimah, atunci ministru.

³ V. și Henry, *o. c.*, p. 45 și urm. Am mai vorbit și aiurea de acest plan, — cred că după ediția francesă, tipărită în Belgia, de N. Ionescu, a *Stelei Dunării*.

⁴ Xenopol, *o. c.*, I, p. 406, nota 88. Acolo era familia d-nei C. A. Rosetti, Grant.

⁵ *Ibid.*, pp. 384 și urm., 408, no. 92.

⁶ Scrisori ale lui contra plebiscitului, *ibid.*, II, p. 397 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 79; D: A. Sturdza, *Treizeți de ani de Domnie ai regelui Carol I-ii*, I, p. xiv. Cf. *La vérité sur la Roumanie depuis la convention de 1858 jusqu'au coup d'État du 2 mai 1864*, în față cu *Le panslavisme, le prince Couza, la Roumanie et la Russie*, Paris 1866; N. Crețulescu, *11/23 Februarie 1866*; I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea și moartea lui Cuza-Vodă*, 1898,

Vinovații răsturnării lui Cuza-Vodă.

Moruzi ca preşedinte —, vechea „coalitie“, care se menţinuse, adăugându-i-se tânăra boierime întoarsă de la studii, care formase „Societatea Progresului“¹, căpăta aderenţi în armată, printre ofiţerii legaţi de politica liberală: colonelii Haralamb, D. Creţulescu, Berindei, I. Călinescu, Gheorghiu; căpitanii: Mălinescu, Lipoianu, Handoca, Costiescu, Candiano-Popescu², apoi căpitanul Constantin Pilat, ginerele lui Rosetti, şi maiorul Dimitrie Lecca, din Bacău. Se hotărî astfel năvălirea, noaptea, în Palatul Domnesc.

Amănuntele loviturii, desonorante şi în ea însăşi de un interes numai anecdotic, nu se vor putea fixa niciodată cu siguranţă³. Comandanţii gărzii din acea noapte de 11/23 Februarie putură pătrunde până în odaia Domnului, a cărui uşă fu spartă. Găsind pe d-na Obrenovici, nici conspiratorii, nici el însuşi nu putură, ca oameni aparţinând unei societăţi de moravuri alese, să meargă până unde s'ar fi aruncat aceia cari de obicei săvârşesc astfel de fapte. Fără ameninţări, de şi ofiţerii erau fireşte armaţi şi, în alte împrejurări gata la orice, se ajunse, nu la iscălirea unui act adus din afară, ci a aceluia pe care, cu o mână sigură, calm şi despreţuitor, îl redactă Cuza însuşi. El fu apoi condus din Palat la Cotroceni, unde va sta ascuns mai multe ceasuri până la desăvârşirea actului de abdicare silită⁴. Acest caracter el nu voi, de altfel, să-l recunoască, sprijinindu-se pe repetatele sale declaraţii că vrea să facă loc prinţului străin; deosebirea, va spune el cu demnitate şi eleganţă, între el şi noii stăpâni ai situaţiei stă numai în alegerea momentului şi în metodă, — care, aceasta, atârnă de inteligenţă⁵.

¹ Cu G. Gr. Cantacuzino, N. Blaramberg, Gr. şi Gh. Lahovari, Em. Creţulescu; Xenopol, *o. c.*, II, pp. 78-9.

² *Ibid.*, p. 80.

³ V. însă mărturisirile vânătorilor cum că au crezut că vin să aresteze „răufăcători“ şi că n'au recunoscut în omul cu mantă care a ieşit din Palat pe Domn; Henry, *o. c.*, p. 280, no. 167.

⁴ Xenopol, *o. c.* Ştiri noi, la Riker, *o. c.*, după declaraţia lui Cuza însuşi către ofiţerul austriac St. Pierre. Ce se povesteşte mai târziu e potrivit cu noile împrejurări. Am cunoscut în copilăria mea pe un Canari care mărturisia că el a condus pe Domn.

⁵ Nur mit mehr Verstand als dies gegenwärtig geschieht. Ich habe geglaubt den günstigen Augenblick abwarten zu sollen; Henry, *o. c.*, p. 178. V. şi preţioasele ştiri din Kingston, *Monarchs I have met*, 1887. Cf. *Rev. Ist.*, XVI, p. 219 şi urm.

TABLA MATERIILOR

CARTEA I-a.
Pregătirea Unirii Principatelor.
(I - VI)

CARTEA II-a
Unirea
(VII - XII)

	<u>Pagina</u>
CAPITOLUL I. — Spiritul nou in luptă cu protectoratul rusesc	7
CAPITOLUL II. — Spiritul vremii in literatura nouă	40
CAPITOLUL III. — O incercare de romantism politic	66
CAPITOLUL IV. — Spiritul nou de la 1840	85
CAPITOLUL V. — Incercarea revoluționară din 1848	117
CAPITOLUL VI. — Revoluția românească in Ardeal	185
CAPITOLUL VII. — Propaganda românească prin emigrați	197
CAPITOLUL VIII. — Prob'ema românească adusă inaintea Europei	237
CAPITOLUL IX. — Chestia românească și Puterile europene	265
CAPITOLUL X. — Unirea țărilor libere prin Români	282
CAPITOLUL XI. — Alegerea și instalarea Domnului român	336
CAPITOLUL XII. — Lupta pentru recunoașterea Unirii	344

TABLA ILUSTRĂȚILOR

		Pagina
Fig. 1.	— Adunarea munteană în 1831	8
"	2. — Adunarea munteană a Regulamentului Organic (1837), după Raffet	16
"	3. — Vasile Cârlova	40
"	4. — Grigore Alexandrescu	44
"	5. — C. Negruzzi	48
"	6. — Gheorghe Bariț	60
"	7. — Doamna Zoe Bibescu	68
"	8. — Doamna Maria Bibescu	80
"	9. — Ican Heliade Rădulescu	82
"	10. — „Arhiva Românească” a lui M. Kogălniceanu	90
"	11. — „Dacia Literară” a lui M. Kogălniceanu	96
"	12. — Mihail Kogălniceanu tânăr	100
"	13. — N. Bălcescu	106
"	14. — „Magazinul Istoric” al lui Laurian și Bălcescu	110
"	15. — Dimitrie Bolintineanu	112
"	16. — August Treboniu Laurian	152
"	17. — Simion Bărnuțiu	135
"	18. — Frații Golești	152
"	19. — Capții tineri ai mișcării revoluționare bucureștene din 1848	154
"	20. — Generalul Cristian Tell	160
"	21. — Barbu Dimitrie Știrbei	182
"	22. — Andrei Șaguna	188
"	23. — Grigore Alexandru Ghica	254
"	24. — C. A. Rosetti ca ofițer	256
"	25. — Vasile Alecsandri, după portretul, mai târziu, de la Academia Română	288
"	26. — Divanul ad-hoc muntean	300
"	27. — „Românul” din 1857	304
"	28. — I. C. Brătianu	340
"	29. — Alexandru Ioan Liu	344
"	30. — I. C. Brătianu tânăr	348
"	31. — Doamna Elena Cuza	384
"	32. — Barbu Catargiu	388
"	33. — Vinovații răsturnării lui Cuza-Vodă	396

